

Šíma/Suk

Základy práva

pro střední
a vyšší odborné školy

9., doplněné vydání

C·H·BECK

Základy práva

pro střední a vyšší odborné školy

JUDr. Alexander Šíma

JUDr. Milan Suk

9., doplněné vydání

C•H•BECK

Vzor citace:

Šíma, A., Suk, M. Základy práva pro střední a vyšší odborné školy. 9. vydání.
Praha: C. H. Beck, 2009, s. 413

*Schválilo MŠMT ČR č. j. 13007/97-21 dne 17. 3. 1997 k zařazení do seznamu učebnic
pro střední odborné školy a vyšší odborné školy.*

CIP - KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Šíma, Alexander

Základy práva pro střední a vyšší odborné školy /

Alexander Šíma, Milan Suk. -- 9. vyd. -- V Praze :

C. H. Beck, 2009. xix, 394 s. -- (Beckovy učební texty)

ISBN 978-80-7400-156-7

34 * (437.3)

- právo -- Česko
- učebnice středních škol
- učebnice vyšších odborných škol

34 - Právo [16]

37.016 - Učební osnovy. Vyučovací předměty.

Učebnice [22]

Vydalo Nakladatelství C. H. Beck v Praze roku 2009

Vydání deváté

Odpovědná redaktorka publikace JUDr. Evelina Součková

Sazba: SV, spol. s r. o., Praha

Tisk a vazba: Finidr, s. r. o.

© Nakladatelství C. H. Beck, 1997

ISBN 978-80-7400-156-7

*IGNORANTIA IURIS
NON PRAESUMITUR NEC TOLEATUR*

*Neznalost práva
se nepředpokládá a ani se netrpí*

Jednotlivé části učebnice zpracovali:

Část I. - XI., XIV. JUDr. Alexander Šíma

Část XII. - XIII. JUDr. Milan Suk

Tabulky v části XIV. z publikace Průvodce Evropskou unií

Tabulka v části III. z anotace publikace Judikatura ESPLP, IFEC 2003

JUDr. Alexander Šíma (* 21. 8. 1951 v Košicích) po absolvování Právnické fakulty UK v Praze byl soudcem Okresního soudu v Klatovech a Nejvyššího soudu v Praze, nyní je předsedou občanskoprávního senátu Krajského soudu v Plzni. V roce 1992 absolvoval studijní pobyt u justičních orgánů v USA. Od roku 1993 je externím akademickým pracovníkem katedry občanského práva Právnické fakulty Západočeské univerzity v Plzni. Publikuje v odborných časopisech, je autorem publikací se speciální právní tematikou (rybářské právo, zbraně).

JUDr. Milan Suk (* 17. 9. 1953 v Plzni) je absolventem Právnické fakulty UK v Praze. Po dokončení studií vykonával soudní praxi u Okresního soudu v Klatovech a Domažlicích, nyní je předsedou trestního senátu Krajského soudu v Plzni. Několik let externě přednášel trestní právo na Pedagogické fakultě Západočeské univerzity v Plzni, od roku 1993 je externím akademickým pracovníkem katedry trestního práva Právnické fakulty téže univerzity. V letech 1994 - 95 absolvoval profesní stáže u soudů v Kanadě a ve Francii.

Předmluva

Říká se a platí, že neznalost zákona neomlouvá. Neznamená to přirozeně, že od každého občana budou vyžadovány hluboké znalosti práva, nicméně k tomu, aby občan mohl náležitě využívat svých práv či je účinným způsobem chránit a aby si byl také vědom svých povinností, potřebuje alespoň minimální znalost základních ustanovení našeho právního řádu.

Byť je právo speciální vědní disciplínou, dotýká se praktického života každého z nás. Všichni jsme denně účastníky mnoha společenských vztahů regulovaných právem, tedy vztahů právních. Jak si v nich budeme počínat, zda v souladu s právem či nikoliv, závisí také na úrovni právního vědomí, tedy na znalosti práva a postoje k němu. Vysoká úroveň právního vědomí by zcela přirozeně měla být součástí všeobecné vzdělanosti a ne výsadou pouze profesionálních právníků.

Publikace Základy práva pro střední a vyšší odborné školy, jejichž 1. vydání vyšlo počátkem roku 1997, byla jedním z prvních pokusů o ucelený přehled nejdůležitějších odvětví v systému práva České republiky a jeho základních institutů. Autoři si byli vědomi, že učebnice svým rozsahem překračuje možnosti výuky základů práva, které střední školy mají, vycházeli však ze dvou předpokladů. Za prvé z toho, že každá škola si v rámci vyučovacích osnov zvolí takový rozsah použití, který jí bude vyhovovat, ale bude mít vždy k dispozici ucelené informace. Za druhé se snažili vyhnout riziku, že omezí-li se v podstatě na uvádění definic, aniž se je pokusí vysvětlit a učinit srozumitelnějšími, neumožní čtenáři v mnoha případech správně je pochopit a studenty bude nutit k pouhému memorování. Zdá se, že sledovaného účelu bylo alespoň zčásti dosaženo. První vydání učebnice bylo přijato odbornou i laickou veřejností příznivě. Do dalších vydání, zejména třetího, byly zapracovány části týkající se v té době velmi aktuálních společenských témat - ochrany lidských práv a ochrany životního prostředí - u nichž bylo možno předpokládat i zvýšený zájem nejen studentů. Zařazena byla i zásadní informace o procesech evropské integrace a v této souvislosti i o evropském právu.

V roce 2009 deváté vydání učebnice reaguje na aktuální změny v českém právním řádu, ke kterým došlo od května 2008. Především se to týká práva trestního.

V novém vydání učebnice autoři opakovaně využili nejen svých praktických zkušeností soudců získaných při aplikaci práva, ale i skromných pedagogických zkušeností učitelů Právnické fakulty Západočeské univerzity v Plzni. Publikace má sloužit především pedagogickým účelům, ale nejen jim. Poučení v ní může najít každý, kdo se chce s právní problematikou seznámit. Přirozeně ani zdaleka není vyčerpána veškerá právní materie. Ale ani v oblastech, kterých se učebnice dotýká, nemohl být podán výklad zcela vyčerpávající. Pokud by tomu tak mělo být, hrozilo by nebezpečí, že by se učebnice stala čistě právníckou příručkou a ztratila by charakter srozumitelné a přístupné publikace pro studenty a čtenáře, jimž je určena. Proto také ten, kdo bude nucen řešit konkrétní právní problém, musí použít především původní text právních předpisů samotných, avšak bude vybaven, alespoň doufáme, solidní znalostí principů a zásad, kterými je daný problém ovládán.

Autory těší dosavadní značný zájem o jejich učební pomůcku, budou proto vděčni za všechny připomínky čtenářů, které by mohli v dalších pracích využít.

Toto vydání učebnice reflektuje legislativní právní stav k 1. 7. 2009.

Autoři

Obsah

Předmluva	VII
Obsah	IX
Přehled základních právních předpisů	XVII
Seznam použitých zkratk	XIX
I. Obecná část	1
1. Zákonnost a právní vědomí	1
2. Prameny práva	2
3. Právo veřejné a soukromé, právní normy	5
3.1 Platnost, účinnost právních předpisů	8
3.2 Publikace právních předpisů	8
3.3 Výklad právní normy	9
3.4 Řešení případů výslovně právem neupravených	10
3.5 Systém práva	11
4. Právní vztahy	12
4.1 Prvky právního vztahu	12
4.2 Subjekty právního vztahu	12
4.3 Obsah právního vztahu	16
4.4 Objekty právních vztahů	16
5. Právní úkony	18
6. Promlčení a prekluze	22
6.1 Promlčení	22
6.2 Prekluze	27
II. Ústavní právo	31
1. Ústava České republiky	31
1.1 Základní ustanovení	32
1.2 Moc zákonodárná, legislativní proces	33
1.3 Moc výkonná	35
1.4 Moc soudní	37
1.5 Nejvyšší kontrolní úřad, Česká národní banka	40
2. Listina základních práv a svobod	40
III. Ochrana lidských práv	43
1. Mezinárodní prameny lidských práv	44
2. Záruky dodržování lidských práv	44
3. Ochrana lidských práv v České republice	45
4. Mezinárodněprávní ochrana lidských práv	46
5. Veřejný ochránce práv	48
IV. Občanské právo	51
1. Věcná práva	52
1.1 Vlastnictví	52
1.2 Držba a detence	54
1.3 Nabývání vlastnického práva	55
1.4 Spoluvlastnictví	58
1.5 Podílové spoluvlastnictví	58
1.6 Společné jmění manželů	60
1.7 Ochrana vlastnictví	64
1.8 Zánik vlastnického práva	65

2. Věcná práva k věcem cizím	66
2.1 Právo zástavní	66
2.2 Věcná břemena	68
2.3 Právo zadržovací (retenční)	70
3. Katastr nemovitostí	70
4. Závazkové právo	72
4.1 Vznik závazků	73
4.1.1 Směnka - malý exkurs do práva směnečného	76
4.2 Změny závazků	78
4.2.1 Změny v subjektech závazkových právních vztahů	78
4.2.2 Postoupení pohledávky	79
4.2.3 Převzetí dluhu	79
4.2.4 Přistoupení k závazku	80
4.2.5 Převzetí plnění	80
4.2.6 Poukázka	81
4.2.7 Poukázka na cenné papíry	81
4.2.8 Změny v obsahu závazkových právních vztahů	81
4.2.9 Změna dohodou	81
4.2.10 Prodlení dlužníka	82
4.2.11 Prodlení věřitele	83
4.3 Zajištění závazků	83
4.3.1 Smluvní pokuta	84
4.3.2 Ručení	84
4.3.3 Dohoda o srážkách ze mzdy a jiných příjmů	85
4.3.4 Zajištění závazků převodem práva	86
4.3.5 Zajištění postoupením pohledávky	86
4.3.6 Jistota	86
4.3.7 Uznání dluhu	87
4.4 Zánik závazků	87
4.4.1 Splnění	87
4.4.2 Uložení do úřední úschovy	89
4.4.3 Odstoupení od smlouvy	90
4.4.4 Zánik závazku dohodou	90
4.4.5 Narovnání	91
4.4.6 Nemožnost plnění	91
4.4.7 Uplynutí doby	92
4.4.8 Smrt dlužníka či věřitele	92
4.4.9 Splynutí	92
4.4.10 Změna poměrů	92
4.4.11 Započtení	93
4.4.12 Výpověď	94
4.5 Odpovědnost za vady	94
4.6 Smluvní typy	99
4.6.1 Spotřebitelské smlouvy	100
4.6.2 Kupní smlouva	101
4.6.3 Směnná smlouva	104
4.6.4 Darovací smlouva	104
4.6.5 Smlouva o dílo	105
4.6.6 Smlouva o půjčce	107
4.6.7 Smlouva o výpůjčce	108
4.6.8 Nájemní smlouva	108
4.6.9 Nájem bytu	110

4.6.10	Výměna bytu113
4.6.11	Podnájem bytu114
4.6.12	Nájem ve svobodárně114
4.6.13	Nájem a podnájem nebytových prostor114
4.6.14	Podnikatelský nájem věcí movitých115
4.6.15	Příkazní smlouva115
4.6.16	Smlouva o obstarání věci116
4.6.17	Smlouva o obstarání prodeje věci116
4.6.18	Jednatelství bez příkazu117
4.6.19	Smlouva o úschově118
4.6.20	Smlouva o ubytování119
4.6.21	Smlouva o přepravě119
4.6.22	Smlouva zprostředkovatelská121
4.6.23	Smlouva o vkladu122
4.6.24	Smlouva pojistná123
4.6.25	Smlouva o sdružení124
4.6.26	Smlouva o důchodu124
4.6.27	Sázka a hra125
4.6.28	Veřejná soutěž125
4.6.29	Veřejný příslib126
4.6.30	Cestovní smlouva126
5.	Odpovědnost za škodu a bezdůvodné obohacení127
5.1	Předpoklady vzniku odpovědnosti za škodu129
5.1.1	Škoda130
5.1.2	Protiprávní úkon130
5.1.3	Právní událost132
5.1.4	Příčinná souvislost132
5.1.5	Zavinění133
5.2	Subjekty odpovědnosti za škodu133
5.2.1	Společná odpovědnost více škůdců134
5.3	Rozsah a způsob náhrady škody135
5.4	Promlčení práva na náhradu škody137
5.5	Obecná odpovědnost za škodu138
5.6	Odpovědnost za škodu z provozní činnosti138
5.7	Odpovědnost za škodu na převzaté věci139
5.8	Odpovědnost za škodu způsobenou povahou přístroje či jiné věci140
5.9	Odpovědnost za škodu způsobenou těmi, kteří nemohou posoudit následky svého jednání140
5.10	Odpovědnost za škodu způsobenou úmyslným jednáním proti dobrým mravům141
5.11	Odpovědnost za škodu způsobenou na vnesených nebo odložených věcech142
5.12	Odpovědnost za škodu způsobenou provozem dopravních prostředků143
5.13	Odpovědnost za škodu způsobenou provozem zvlášť nebezpečným145
5.14	Odpovědnost za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci nezákonným rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem145
5.15	Odpovědnost za škodu v některých zvláštních případech146
5.16	Bez důvodné obohacení147
6.	Ochrana osobností149
7.	Dědické právo152
7.1	Dědění ze závěti154

7.2 Dědění ze zákona	157
7.3 Projednání dědictví	159
V. Obchodní právo	163
1. Obchodní společnosti	164
1.1 Veřejná obchodní společnost	164
1.2 Komanditní společnost	165
1.3 Společnost s ručením omezeným	165
1.4 Akciová společnost	166
1.5 Družstvo	167
1.6 Státní a jiné organizace	168
2. Obchodní rejstřík	168
3. Hospodářská soutěž	170
4. Závazkové vztahy	171
5. Typy smluv	174
5.1 Kupní smlouva	174
5.2 Smlouva o prodeji podniku	175
5.3 Smlouva o koupi najaté věci	176
5.4 Smlouva o úvěru	176
5.5 Licenční smlouva	176
5.6 Smlouva o uložení věci	177
5.7 Smlouva o dílo	177
5.8 Smlouva mandátní	178
5.9 Smlouva komisionářská	178
5.10 Smlouva o kontrolní činnosti	178
5.11 Smlouva o zprostředkování	179
5.12 Smlouva o obchodním zastoupení	179
5.13 Smlouva zasilatelská	179
5.14 Smlouva o přepravě věci	179
5.15 Nájem dopravního prostředku	180
5.16 Smlouva o provozu dopravního prostředku	180
5.17 Smlouva o tichém společenství	180
5.18 Smlouva o otevření akreditivu	180
5.19 Smlouva o inkasu	181
5.20 Smlouva o běžném účtu	181
5.21 Smlouva o vkladovém účtu	181
5.22 Smlouva o uložení cenných papírů nebo jiných hodnot	182
5.23 Cestovní šek	182
5.24 Slib odškodnění	182
6. Závazkové vztahy v mezinárodním obchodě	182
7. Podnikání zahraničních osob v ČR	183
VI. Rodinné právo	185
1. Manželství	186
2. Exkurs k registrovanému partnerství	189
3. Úprava poměrů nezletilých dětí	190
4. Určení rodičovství	191
5. Osvojení	194
6. Pěstounská péče	196
7. Vyživovací povinnost	196
8. Sociálně-právní ochrana dětí	198
VII. Pracovní právo	201
1. Účastníci pracovněprávních vztahů	202

2. Pracovní poměr	205
2.1 Vznik, změna, zánik pracovního poměru	205
2.2 Nároky z neplatného rozvázání pracovního poměru	214
2.3 Osobní spis, pracovní posudky, potvrzení o zaměstnání, odstupné	215
2.4 Pracovní doba, dovolená	216
2.5 Mzda, náhrada mzdy	220
3. Práce konané mimo pracovní poměr	222
4. Odpovědnost za škodu	223
4.1 Obecná odpovědnost za škodu	224
4.2 Zvláštní druhy odpovědnosti za škodu	226
5. Odbory, kolektivní vyjednávání	229
VIII. Občanské soudní řízení	233
1. Účastníci řízení a osoby zúčastněné na řízení	236
1.1 Zástupci účastníků	238
1.2 Advokáti	240
1.3 Notáři	240
1.4 Státní zastupitelství	241
1.5 Patentoví zástupci	242
1.6 Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových	242
2. Zahájení řízení	242
2.1 Předběžná opatření a smírčí řízení	242
3. Průběh řízení	245
4. Dokazování	246
5. Rozhodnutí	249
6. Náklady řízení	251
7. Opravné prostředky	252
8. Správní soudnictví	256
8.1 Řízení podle části páté OSŘ	256
8.2 Řízení podle soudního řádu správního (SŘS)	257
9. Výkon rozhodnutí	260
10. Soudní exekutoři	264
11. Insolvenční řízení	264
12. Alternativní řešení sporů	267
12.1 Mediace, konciliace (zprostředkování)	267
12.2 Rozhodčí řízení (arbitráž)	268
12.3 Finanční arbitráž	269
IX. Správní právo	271
1. Věci statusové	271
1.1 Cizinci a uprchlíci	272
2. Územněsprávní členění	273
3. Přestupky	276
4. Správní řízení	278
5. Živnostenské právo	279
X. Ochrana životního prostředí	283
XI. Finanční právo	289
1. Státní rozpočet a rozpočty územních samosprávných celků	289
2. Daně, poplatky, cla	291
2.1 Zamezení dvojího zdanění	292
3. Cla	293
4. Měna a devizy	293

5. Orgány finanční správy	294
6. Česká národní banka	296
XII. Trestní právo hmotné	297
1. Trestný čin	297
1.1 Pojem trestného činu	297
1.2 Vývojová stadia trestného činu, účastenství	298
2. Skutková podstata trestného činu	299
2.1 Objekt trestného činu	299
2.2 Objektivní stránka trestného činu	300
2.3 Pachatel trestného činu	301
2.4 Subjektivní stránka trestného činu	303
3. Okolnosti vylučující protiprávnost	304
3.1 Nutná obrana	304
3.2 Krajná nouze	305
3.3 Oprávněné použití zbraně	306
3.4 Svolení poškozeného	306
3.5 Přípustné riziko	307
4. Tresty a ochranná opatření	307
4.1 Tresty	307
4.1.1 Peněžitý trest	308
4.1.2 Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody	309
4.1.3 Propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty	310
4.1.4 Propadnutí majetku	311
4.1.5 Zákaz činnosti	311
4.1.6 Zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce	310
4.1.7 Domácí vězení	311
4.1.8 Obecně prospěšné práce	311
4.1.9 Zákaz pobytu	312
4.1.10 Vyhoštění	313
4.1.11 Nepodmíněný trest odnětí svobody	314
4.1.12 Ztráta čestných titulů nebo vyznamenání a ztráta vojenské hodnoty	314
4.1.13 Ukládání trestu za více trestných činů	317
4.2 Ochranná opatření	317
4.2.1 Ochranné léčení	318
4.2.2 Zabezpečovací detence	318
4.2.3 Zabráni věci nebo jiné majetkové hodnoty	319
4.3 Ukládání opatření mladistvým pachatelům	320
4.3.1 Výchovná opatření	321
4.3.2 Ochranná opatření	321
4.3.3 Trestní opatření	322
4.4 Ukládání opatření dětem mladším 15let	324
5. Systematicky vybrané skutkové podstaty nejzávažnějších a nejčastějších trestných činů	325
5.1 Trestné činy proti životu a zdraví	325
5.1.1 Vražda	325
5.1.2 Zabití	326
5.1.3 Ublížení na zdraví	327
5.2 Trestné činy proti svobodě a právům na ochranu osobnosti	328
5.2.1 Omezování osobní svobody	328
5.2.2 Loupež	328

5.2.3 Vydírání	328
5.2.4 Porušování domovní svobody.	328
5.3 Trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti.	328
5.3.1 Znásilnění	328
5.3.2 Pohlavní zneužití	329
5.4 Trestné činy proti majetku	329
5.4.1 Krádež	329
5.5 Trestné činy proti lidskosti, proti míru a válečné trestné činy.	330
5.5.1 Genocidium	330
5.5.2 Založení, podpora a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka	330
5.6 Trestné činy obecně nebezpečné	331
5.6.1 Obecné ohrožení	331
5.6.2 Nedovolená výroba a jiné nakládání s omamnými a psychotropními látkami a jedy a šíření toxikomanie.	331
5.6.3 Ohrožení pod vlivem návykové látky.	332
5.7 Trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných	333
5.7.1 Výtržnictví	333
5.8 Trestné činy proti rodině a mládeži	334
5.8.1 Zanedbání povinné výživy.	334
5.8.2 Týrání svěřené osoby.	334
5.8.3 Ohrožování výchovy dítěte.	334
5.9 Trestné činy proti České republice, cizímu státu a mezinárodní organizaci	335
5.9.1 Vlastizrada	335
5.10 Trestné činy hospodářské	335
5.10.1 Neoprávněné podnikání	335
5.10.2 Padělání a pozměnění peněz	336
5.10.3 Zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby.	336
5.11 Trestné činy proti životnímu prostředí	337
5.11.1 Poškození a ohrožení životního prostředí	337
5.12 Trestné činy proti branné povinnosti	338
5.12.1 Nenastoupení služby v ozbrojených silách	338
5.13 Trestné činy vojenské	338
5.13.1 Zběhnutí	338
XIII. Trestní právo procesní	341
1. Základní zásady trestního řízení	341
2. Subjekty trestního řízení	345
2.1 Soud	345
2.2 Státní zástupce	346
2.3 Policejní orgán	347
2.4 Obviněný, obhájce a jiné osoby s obhajovacími právy.	348
2.5 Poškozený a zúčastněná osoba.	350
3. Stadia trestního řízení	351
3.1 Přípravné řízení	351
3.2 Předběžné projednání obžaloby.	355
3.3 Hlavní líčení	356
3.4 Odvolací řízení	358
3.5 Vykonávací řízení	359
4. Rozhodnutí v trestním řízení	360
4.1 Rozsudek	360

4.2 Trestní příkaz	361
4.3 Usnesení	361
5. Opravné prostředky.	361
5.1 Odvolání	361
5.2 Stížnost	362
5.3 Odpor	362
5.4 Obnova řízení	363
5.5 Stížnost pro porušení zákona.	363
5.6 Dovolání	364
6. Zvláštní způsoby řízení	364
6.1 Řízení proti uprchlému	364
6.2 Podmíněné zastavení trestního stíhání.	365
6.3 Narovnání	365
6.4 Řízení před samosoudcem	366
6.5 Řízení po zrušení rozhodnutí nálezem Ústavního soudu.	366
6.6 Řízení proti mladistvým.	366
XIV. Evropská integrace a evropské právo.	369
1. Nejvýznamnější evropské organizace.	369
2. Evropská společenství a Evropská unie.	370
3. Evropské právo.	377
3.1 Přístup k právním předpisům Evropské unie.	379
4. Přidružení ČR k Evropské unii.	380
5. Co je to Schengen?	381
Věcný rejstřík	385

Přehled základních právních předpisů

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění úst. zák. č. 347/1997 Sb., úst. zák. č. 300/2000 Sb., úst. zák. č. 395/2001 Sb., úst. zák. č. 448/2001 Sb.

Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění úst. zák. č. 162/1998 Sb.

zákon č. 3/1993 Sb., o státních symbolech České republiky, ve znění zák. č. 154/1998 Sb.

Sdělení FMZV č. 209/1992 Sb. - Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, ve znění protokolů č. 3,5 a 8 a další smluvní dokumenty na tuto úmluvu navazující: Dodatkový protokol, protokol č. 2,4,6,7

Sdělení MZV č. 243/1998 Sb.- o uzavření mezinárodní smlouvy - Protokol č. 11 k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod

zákon č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu České republiky, ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu ČR, ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 84/1990 Sb., o právu shromažďovacím, ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 85/1990 Sb., o právu petičním

zákon č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církvi a náboženských společností, ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 424/1991 Sb., o sdružování občanů v politických stranách a politických hnutích, ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů, ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 85/1996 Sb., o advokacii, ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád), ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 189/1994 Sb., o vyšších soudních úřednících, ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území ČR, ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 148/1998 Sb., o ochraně utajovaných skutečností, ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 129/2000 Sb., o krajích (krajské zřízení), ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 570/1991 Sb., o živnostenských úřadech, ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání (živnostenský zákon), ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele, ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní

zákon č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád), ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 26/2000 Sb., o veřejných dražbách, ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 500/2004 Sb., o správním řízení (správní řád), ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších změn a doplňků

- zákon č. 116/1990 Sb., o nájmu a podnájmu nebytových prostor, ve znění pozdějších změn a doplňků
zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších změn a doplňků
zákon č. 2/1991 Sb., o kolektivním vyjednávání, ve znění pozdějších změn a doplňků
vyhláška č. 440/2001 Sb., o odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění
zákon č. 6/1993 Sb., o České národní bance, ve znění pozdějších změn a doplňků
zákon č. 219/1995 Sb., devizový zákon, ve znění pozdějších změn a doplňků
zákon č. 13/1993 Sb., celní zákon, ve znění pozdějších změn a doplňků
zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších změn a doplňků
zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších změn a doplňků
zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, ve znění pozdějších změn a doplňků
zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších změn a doplňků
zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže
zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, ve znění pozdějších změn a doplňků
zákon č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem, ve znění pozdějších změn a doplňků
zákon č. 273/2008 Sb., o Policii ČR, ve znění pozdějších změn a doplňků
zákon č. 553/1991 Sb., o obecní policii, ve znění pozdějších změn a doplňků
zákon č. 349/1999 Sb., o Veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších změn a doplňků
zákon č. 20/1987 Sb., o Státní památkové péči, ve znění pozdějších změn a doplňků
zákon č. 248/1995 Sb., o obecně prospěšných společnostech, ve znění pozdějších změn a doplňků
zákon č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence

Seznam použitých zkratk

ObčZ	zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších změn a doplňků
OSŘ	zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších změn a doplňků
PřesZ	zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších změn a doplňků
TrŘ	zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších změn a doplňků
TrZ	zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších změn a doplňků
Úst	zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky
ZOR	zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších změn a doplňků
ZPr	zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších změn a doplňků
SŘS	zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní, ve znění pozdějších změn a doplňků
ObchZ	zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších změn a doplňků

I. Obecná část

1. Zákonnost a právní vědomí

V současné době je často vedena polemika o tom, zda naše republika je právním státem či zda k tomuto cíli po zásadní změně společenskopolitických poměrů teprve směřujeme. Pojem právního státu nemůžeme redukovat jen na posuzování počtu vydaných právních předpisů či jejich kvalitu. Vycházíme-li z ústavní zásady, že každý občan může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá (čl. 2 odst. 4 Úst), nemůže převládnout představa, že co není zákonem upraveno, je dovoleno. Základem právního státu je přirozeně kvalitní právní řád, ovšem velmi důležitá je rovněž aplikace a interpretace práva k tomu povolanými orgány způsobem, který ve společnosti navozuje důvěru v právo a právní jistotu. Na tvorbě právního státu se pak podílí i ustálení morálních a etických norem, což ve svém souhrnu znamená, že za společensky nepřijatelné a odsouzeníhodné (ať již státní mocí či jen morálně) bude považováno nejen porušování právních, ale i morálních a etických norem. Jistota, že každé protispoločenské chování, ať již zřejmě porušuje zákon nebo je jen v rozporu s dobrými mravy, dojde svého odsouzení a že každý občan ve státě také nalezne dostatečné a účinné prostředky ochrany svých práv a oprávněných zájmů, tvoří základ právního státu. Odmítnutí spravedlnosti (*denegatio iustitiae*) je v právním státě nepřípustné.

Dříve než bude podán výklad jednotlivých a nejdůležitějších právních institutů, je třeba seznámit se se základními právními pojmy, jejichž znalost usnadní pochopení těchto institutů i jejich správnou interpretaci.

V rodovém zřízení byly společenské vztahy regulovány pravidly, která vznikala postupně a spontánně, stala se obyčejí založenými na tradici a zvyklostech. Jejich porušení znamenalo především morální odsudek ze strany ostatních členů komunity. Existence práva je však spojena s možností státního donucení, tj. existencí síly, která zaručí, že chování obsažené v právní normě bude uvedeno v život.

Právo vzniká na určitém stupni vývoje lidské společnosti v souvislosti se vznikem státu. Reguluje společenské vztahy a zároveň vytváří jedno-

1 *Právní stát*

2

Vznik práva

tnou soustavu typických měřítek, podle nichž lidé ve společnosti jednají. Tím přispívá k přehlednosti a konkrétnosti práv a povinností, které subjekty (občané, organizace, stát) ve společnosti mají.

Pojem právo

3 **Právo** tedy můžeme charakterizovat jako souhrn norem stanovených a zabezpečovaných státem.

4 Velmi důležitý pro řádný a nekonfliktní život společnosti je soulad mezi právem a právním vědomím, resp. různými formami jeho projevu, jako je např. veřejné mínění. Jestliže veřejné mínění hodnotí jako dobré a spravedlivé činy, které jsou v rozporu s platným právem, je tím samozřejmě ohrožen požadavek zachování práva. K tomu, aby žádoucí soulad mezi právním vědomím a právem nastal, jsou potřebné dvě podmínky. První z nich spočívá v tom, že právo jako souhrn norem respektuje tradiční nazírání společnosti na to, co je dobré, spravedlivé, je v něm zachována kontinuita s rozvojem společnosti, vztah k historii národa, ke kulturnímu dědictví minulosti, nevytváří „umělé“ právní instituty, a dodržování práva tak nečiní subjektům žádné zvláštní potíže, neboť i bez důkladné znalosti konkrétní právní normy se subjekt při respektování obecně uznávaných morálních pravidel nedostává do rozporu s právní normou. Druhou podmínkou je vysoká úroveň právního vědomí ve společnosti, tj. znalost práva. I u nás platí, že neznalost zákona neomlouvá. Nikdo se tedy nemůže zprostit odpovědnosti za porušení nějaké povinnosti stanovené zákonem odkazem na to, že jako laik zákon nemůže znát, i když ani odborníci - právníci samozřejmě nemohou znát tisíce právních předpisů, které současně v různých odvětvích práva regulují společenské vztahy toho kterého druhu. Jde ale o to, aby všechny subjekty, tedy především občané, měly úroveň právního vědomí (řekněme povědomost o právu) takovou, že jsou jim jasné alespoň základní principy našeho právního řádu včetně některých jednotlivých institutů.

Právo, morálka, právní vědomí

Uvedme třeba zásadu trestního práva, že dokud není pravomocným rozsudkem soudu uznán občan vinným ze spáchání trestného činu, je třeba na něj hledět jako na nevinného. O vysoké úrovni právního vědomí nespochybně, jestliže se např. ve sdělovacích prostředcích již v průběhu trestního řízení prezentuje obžalovaný jako pachatel, o jehož vině není třeba pochybovat. Stejně tak v oblasti občanskoprávní je třeba, aby potřebná úroveň právního vědomí bránila např. neodůvodněným zásahům do práva na ochranu osobnosti. Morálka a právní vědomí jsou velmi důležitým regulátorem chování lidí, kde jsou nerozlučně spjata práva s povinnostmi.

Z výše uvedeného se podává definice **právního vědomí**, které můžeme charakterizovat jako souhrn právních názorů, představ, pocitů a skutečných vědomostí vyjadřujících vztahy občanů k platnému právu.

2. Prameny práva

5 Mluvíme-li o pramenech práva, je třeba jimi rozumět formy, v nichž je právo obsaženo, v nichž je třeba jednotlivé právní normy hledat. Můžeme je také označit za bezprostřední pramen poznání práva.

V různých zemích a právních kulturách jsou také různé prameny práva.

Obecně mezi nimi můžeme rozlišovat zákony (normativní akty, psané právo), právní obyčeje, soudní precedenty a normativní smlouvy.

Z tohoto pohledu se také setkáváme s členěním na právo psané a nepsané, když „psaným právem“ jsou označovány zákony (normativní akty) a „nepsaným právem“ zejména obyčeje. Je to důsledkem toho, že zákony se vydávají stanoveným způsobem, přičemž pravidlem bývá i písemná forma jejich vydání, kdežto právní obyčej tuto náležitost mít nemusí, a naopak ji zpravidla postrádá. Avšak v každé vyvinutější právní kultuře (včetně feudální) je obyčejové právo psané. Výnamný rozdíl však spočívá v tom, že nejde o oficiální texty, ale o soukromé sepsání (sbírky) obyčejů, která byla pořízena právními vědci. V praxi pak právníci aplikují právní obyčeje v podobě vycházející z oněch sepsání.

V závislosti na společenském systému, ve kterém právo vzniklo a v němž se uplatňuje, je možno rozlišovat nejen historické typy práva, ale také soudobé typy právní kultury neboli velké právní systémy. V soudobých právních systémech lze rozeznávat dva hlavní typy rozvinuté právní kultury, a to **kontinentální evropský typ** a **anglosaský typ Common Law**. Kontinentální evropské právní systémy se vyznačují tím, že hlavním pramenem (formou) práva je zákon (psané právo), kdežto v systému anglosaském (Velká Británie, USA) převažují soudní precedenty a právní obyčeje. Další rozdíl spočívá v tom, že vývoj kontinentálních právních systémů byl ovlivněn římskoprávním systémem pojmů a institutů více než systém Common Law. Rozdíly se týkají i systému (dělení) práva (např. systém Common Law prakticky nezná rozlišování na úpravu veřejnoprávní a soukromoprávní), zvláštností procesních a zejména významu a závaznosti jurisprudence (právní vědy).

Tyto rozdíly mají svůj základ především v charakteru buržoazní revoluce, která se v Anglii uskutečnila způsobem odlišným od Velké francouzské revoluce. V Anglii plynulý přechod od feudalismu totiž znamenal mj. uchování některých právních forem a technik institutů charakteristických pro právo feudální i přes transformaci, kterou tyto formy a instituty při revoluci doznaly. Naproti tomu vývoj kontinentálních evropských právních soustav byl ovlivněn zejména právní technikou, která se vyvinula ve Francii a vyznačovala se poměrně radikální přeměnou forem tvorby a realizace práva oproti praktikám feudálním. Prvním klasickým buržoazním kodexem byl občanský zákoník Code civil, respektive Code Napoleon, z roku 1804, který se stal vzorem pro pozdější kodifikaci práva na evropském kontinentě.

Dalším soudobým typem právní kultury jsou různorodá tradiční náboženská práva v islámských a rozvojových zemích, která se však mnohde prolínají s formami a prvky právních kultur evropských podle toho, jde-li o bývalé kolonie britské či kontinentálně evropských zemí.

Zákony jsou akty nejvyššího orgánu státní moci, jsou výrazem její svrchovanosti. Jejich prostřednictvím se stanovují závazná pravidla chování pro občany, organizace, státní orgány apod.

Právní obyčej, označovaný někdy jako právo nepsané, je pramenem práva tehdy, jestliže na základě dlouhotrvajícího faktického a masového uskutečňování nějakého chování na příslušném území se jeho obsah na-

*Druhy
pramenů
práva*

*Právní
systémy*

6 *Právní
obyčej*

tolik zkonkretizoval, že z něj jako z daného a závazného vycházejí nejen všechny subjekty (občané, organizace atd.), ale i státní orgány, které je uplatňují a také zajišťují jejich vynucení v případě jejich porušování. I toto obyčejové právo má písemnou podobu; nejde však o oficiální závazné texty vydané státním orgánem, ale zpravidla o sbírky obyčejů pořizované právními vědci.

- 7 Obyčejové právo občanské platilo na Slovensku až do roku 1950 a kompletně bylo sepsáno uherským právníkem Štěpánem z Vrbovice roku 1514 v jeho díle zvaném „Tripartitum“. V Čechách přibližně v téže době sepsal obyčeje českého zemského práva právník Viktorin Kornel ze Všehrd.

Soudní precedens

- 8 **Soudní precedens** je pramenem práva tehdy, jestliže soud svým rozhodnutím řeší případ dosud neupravený právními normami. Závazný je v tom smyslu, že veškerá další rozhodování v případech stejného druhu jsou vázána tímto vzorem prvního rozhodnutí v konkrétní právní věci. Zde má tedy při tvorbě pramenů práva rozhodující úlohu soudní praxe, zejména rozhodování nejvyšších soudů.

Smlouva jako pramen práva

- 9 Pramenem práva může být i **normativní smlouva**. Nejde o smlouvu uzavřenou mezi dvěma či více subjekty, ale jen o takovou, jejíž ustanovení jsou obecná a upravují celou skupinu právních vztahů stejného druhu a neurčitěho počtu (např. kolektivní smlouvy mezi zaměstnavateli a odbory).

Prameny práva v ČR

Pramenem práva v České republice je zpravidla a převážně zákon (normativní právní akt), ratifikované mezinárodní smlouvy a výjimečně normativní smlouvy.

Obyčej zásadně není pramenem našeho práva. Výjimečně lze k němu přihlídnout tam, kde zákon odkazuje na posouzení určité skutečnosti „podle dobrých mravů“ (nebo také „ve veřejném zájmu, z důležitých příčin, z důvodů zvláštního zřetele hodných“ apod.). Zde se pak při výkladu a aplikaci takové normy přihlíží k zásadám morálky, která je ovlivňována a utvářena za podobných podmínek jako obyčej. Obyčej jako pramen práva se uplatňuje v některých rozvojových zemích.

- 10 Ani soudní precedens není pramenem českého práva. Takové chápání pramenů práva je našemu právnímu řádu historicky cizí, právo jím tvořené bylo obtížně přístupné každému, je značně nepřehledné, a tím i méně spolehlivé z hlediska zachování zákonnosti. S ohledem na členství ČR v Evropské unii a závaznost komunitárního práva i judikaturu Evropského soudního dvora již ovšem nelze považovat tento závěr za kategorický.

Rozhodování soudů, zejména nejvyšších a vrchních, má však určitý praktický význam. Právní názory těchto soudů vyslovené v rozhodnutích o konkrétní věci fakticky ovlivňují soudy nižších stupňů, které ve své rozhodovací činnosti zpravidla z těchto názorů, často i publikovaných v právnických časopisech, vycházejí.

Bylo již uvedeno, že výjimečně mohou být pramenem práva i normativní smlouvy. Ty jsou jedním z hlavních pramenů mezinárodního práva, avšak v právním řádu České republiky mají povahu pramenů práva prakticky jen zmiňované kolektivní smlouvy, pokud obsahují obecná ustanovení o pracovních a mzdových podmínkách. Ta jsou pak

právně závazná a vychází se z nich při uzavírání individuálních pracovních smluv mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem.

Mezinárodní smlouvy samy o sobě pramenem našeho práva nejsou. Aby nabyly platnosti i ve vnitrozemském právu, musí být do něho transformovány prostřednictvím normativního aktu, který již pramenem práva je.

Vzhledem k tomu, že se Česká republika stala dnem 1. 5. 2004 členským státem Evropské unie, stává se také právní řád Evropského společenství závazným v České republice. K tomu bylo třeba, aby náš stát prohlásil ratifikované mezinárodní smlouvy za součást svého právního řádu, což se také stalo. Ústava ČR dokonce tyto smlouvy, pokud jde o jejich právní sílu, nadřazuje nad zákony a staví je na roveň ústavním zákonům. Součástí ústavního pořádku republiky jsou tedy i zakládací smlouvy Evropské unie.

Právo Evropského společenství (tzv. primární komunitární právo, zejména zakládací smlouvy) je navíc, podle judikatury Evropského soudního dvora, nadřazeno vnitrostátnímu právnímu řádu. Podle Smlouvy o Evropském společenství mohou Evropský parlament společně s Radou, Rada a Komise vydávat obecně závazná nařízení, která jsou bez dalšího použitelná v každém členském státě.

To také znamená, že každá osoba může požadovat po svém soudci, aby na jeho případ aplikoval smlouvy, nařízení, směrnice nebo komunitární rozhodnutí, ať je zákonodárství země, k níž patří, jakékoliv. Stanoví-li ratifikovaná mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, musí soudce při aplikaci práva postupovat podle oné mezinárodní smlouvy.

Pokud by však šlo o rozpor mezi naší Ústavou a zakládacími smlouvami Evropského společenství (komunitárním právem), pak Ústavní soud ČR rozhodne o souladnosti smluv s ústavním pořádkem ČR. Pokud by Ústavním soudem prohlášený nesoulad nebyl odstraněn, nemůže být taková smlouva ratifikována.

Za pramen práva se také označuje judikatura Evropského soudního dvora.

3. Právo veřejné a soukromé, právní normy

Tradiční právní teorie, jejichž základem je římské právo, rozlišují právo veřejné a soukromé. Normy **práva veřejného** upravují takové vztahy ve společnosti, v nichž stát a jeho orgány vystupují jako nadřazení nositelé moci vůči podřízeným osobám, kterým jsou uloženy povinnosti. Typickými veřejnoprávními normami jsou normy práva trestního, finančního a správního. Charakteristické pro **právo soukromé** je, že jeho normy upravují společenské vztahy na základě rovného postavení účastníků, a to i tehdy, když jedním z účastníků je stát. Do oblasti soukromého práva patří právo občanské, rodinné, obchodní.

Život každé společnosti je regulován různými normami, ať již právními, náboženskými, etickými, morálními apod. Nejdůležitější jsou normy právní jako všeobecně závazná pravidla chování, jejichž dodržování je vynutitelné státní mocí. Právní normy tvoří a vydávají příslušné státní

11 *Mezinárodní smlouvy jako pramen práva*

12 *Veřejné a soukromé právo*

13

Právo a morálka

orgány postupem, který se nazývá legislativní proces. Soubor právních norem pak tvoří zákon, vyhlášku, vládní nařízení, tedy obecně právní předpis. Právní normy upravují jen některé společenské vztahy. Ty ostatní
14 jsou ovlivňovány především morálními normami ve společnosti panujícími, které nejsou vynutitelné státní mocí. Jejich nedodržování nemá za následek právní sankce, ale zpravidla morální odsouzení, opovržení.

Uzavře-li někdo manželství, jde o vztah upravený zákonem o rodině, a proto jsou pro manžele stanovena práva a povinnosti, které lze i vynutit (např. výživovací povinnost). Pokud mezi snoubenci dojde k zasnoubení nebo ke slibu manželství, nejde o vztah upravený právním předpisem a porušení slibu nebo jednostranné zrušení zasnoubení nepřináší žádné právní důsledky. Morální odsudek příbuzných snoubenky lze však očekávat.

Výjimečně existují vztahy upravené právní normou, z nichž vyplývají povinnosti, které však přesto nejsou vynutitelné státní mocí. Říká se jim čestné dluhy, neboť splnění povinnosti je závislé na vůli dlužníka. Příklad nalezneme v občanském zákoníku, který stanoví, že výhry ze soukromých sázek a her soudně vymáhat nelze.

Právní řád 15 Souhrn všech právních norem ve státě tvoří právní řád. V něm však jednotlivé právní normy nemají stejné postavení, nýbrž jsou hierarchicky uspořádány podle své důležitosti a významu. Tato vlastnost právních předpisů se nazývá **právní síla** a určuje postavení toho kterého předpisu v právním řádu. Právní síla je odvozována od toho, který státní orgán předpis vydal, a v důsledku toho i podle svého názvu.

Právní síla 16 Předpisem nejvyšší právní síly, tedy nadřazeným všem ostatním, je Ústava České republiky, ústavní zákony a ratifikované mezinárodní smlouvy. Předpisem nižší právní síly jsou zákony a zákonná opatření. Všechny tyto základní předpisy vydává nejvyšší zastupitelský orgán, jímž je Parlament ČR. Dalšími předpisy nižší právní síly, které nazýváme podzákonnými nebo také prováděcími, jsou vládní nařízení, vydávaná vládou ČR, dále vyhlášky jednotlivých ministerstev (vydává příslušný resortní ministr vlády) a obecně závazná nařízení (vyhlášky) nižších orgánů, zejména samosprávných, zpravidla obcí.

Předpisem nejvyšší právní síly, tedy nadřazeným všem ostatním, je Ústava České republiky, ústavní zákony a ratifikované mezinárodní smlouvy. Předpisem nižší právní síly jsou zákony a zákonná opatření. Všechny tyto základní předpisy vydává nejvyšší zastupitelský orgán, jímž je Parlament ČR. Dalšími předpisy nižší právní síly, které nazýváme podzákonnými nebo také prováděcími, jsou vládní nařízení, vydávaná vládou ČR, dále vyhlášky jednotlivých ministerstev (vydává příslušný resortní ministr vlády) a obecně závazná nařízení (vyhlášky) nižších orgánů, zejména samosprávných, zpravidla obcí.

Význam rozlišení právní síly předpisu, tedy jeho postavení v právním řádu, spočívá v tom, že předpis nižší právní síly je vydáván k provedení nebo na základě zmocnění obsaženého v předpise vyšší právní síly a nesmí být s předpisem vyšší právní síly v rozporu nebo vybočovat z jeho mezí. O tento soulad v právním řádu dbá Ústavní soud.

Zákon č. 119/2002 Sb., o střelných zbraních a střelivu, v § 79 odst. 5 zmocňuje příslušné ministerstvo k vydání vyhlášky o podmínkách zdravotní způsobilosti žadatele o zbrojní průkaz. Na základě tohoto zmocnění vydalo Ministerstvo zdravotnictví vyhlášku č. 493/2002 Sb., o posuzování zdravotní způsobilosti k vydání nebo platnosti zbrojního průkazu a o obsahu lékárníčky první pomoci provozovatele střelnice. Zákon č. 119/2002 Sb. je zde předpisem vyšší právní síly, vyhláška č. 493/2002 Sb. předpisem nižší právní síly, která provádí ustanovení zákona, ale jen v rozsahu vymezeném zákonem. Nemůže upravovat právní vztahy z oblasti zbraní a střeliva jinak než zákon, nad jeho rámcem, či dokonce v rozporu s ním.

Druhy právních norem 17 Právní teorie rozlišuje podle různých kritérií druhy právních norem. Podle použité legislativní techniky lze normy dělit na taxativní a demonstrativní, z hlediska závaznosti pak na kogentní a dispozitivní.

Taxativní právní norma stanoví podmínky svého uplatnění konkrétně, a přitom vylučuje použití normy na případy, kde jsou dány jiné, byť třeba i podobné, podmínky.

Taxativní normou je ustanovení § 469a ObčZ, podle něhož zůstavitel může vydědit potomka, jestliže:

- a) v rozporu s dobrými mravy neposkytl zůstaviteli potřebnou pomoc v nemoci, ve stáří nebo v jiných závažných případech,
- b) o zůstavitele trvale neprojevuje opravdový zájem, který by jako potomek projevovat měl,
- c) byl odsouzen pro úmyslný trestný čin k trestu odnětí svobody v trvání nejméně jednoho roku,
- d) trvale vede nezřízený život.

Z jiných důvodů než takto taxativně vymezených nelze potomka vydědit.

Demonstrativní právní norma upravuje podmínky jejího použití jen 18 příkladem (v textu je uvozena zpravidla slovy „zejména“).

Ustanovení § 450 ObčZ stanoví, že soud může z důvodů hodných zvláštního zřetele přiměřeně snížit náhradu škody. Přitom vezme zřetel zejména k tomu, jak ke škodě došlo, jakož i k osobním a majetkovým poměrům fyzické osoby, která ji způsobila; přihlídně přitom také k poměrům fyzické osoby, která byla poškozena.

Znamená to, že výčet hledisek pro snížení náhrady škody není vyčerpávající, a soud může vzít v úvahu i hlediska jiná, v zákoně výslovně neuvedená.

Podle závaznosti se právní normy člení na kogentní (kategorické, donucující) a dispozitivní (podpůrné). **Kogentními normami** bývají upraveny vztahy, které mají z hlediska zájmu společnosti zvlášť důležitý význam. Vesměs kogentní povahu mají normy práva ústavního, správního, trestního a procesního. Kogentní norma je bezvýhradně závazná a nepřipouští žádné odchylky.

Ustanovení § 38 odst. 1 ObčZ stanoví: „Neplatný je právní úkon, pokud ten, kdo jej učinil, nemá způsobilost k právním úkonům.“

Znamená to, že pokud někdo např. uzavře smlouvu s osobou, která nemá způsobilost k právním úkonům, je tato smlouva neplatná, i když by ji druhý účastník smlouvy považoval za platnou a hodlal by se podle ní chovat.

Naproti tomu **norma dispozitivní** se použije jen tehdy, když si účastníci 20 své vztahy (vzájemná práva a povinnosti) neupravili sami. Většina ustanovení občanského i obchodního zákoníku o smlouvách je dispozitivního charakteru. To znamená, že si obsah smlouvy určí dohodou její účastníci, a jen pro případ, že tak neučiní, platí úprava obsažená v zákoně.

Dispozitivní normou je třeba § 566 ObčZ, podle něhož „věřitel je povinen přijmout i částečné plnění, neodporuje-li to dohodě nebo povaze pohledávky“.

Právní norma tedy ponechává účastníkům možnost vzájemnou dohodou ve smlouvě stanovit, že věřitel není povinen přijmout částečné plnění (dlužník oprávněn splácet dluh ve splátkách), a tím vyloučit zákonné ustanovení, které stanoví opak.

Podle dalších kritérií lze právní normy členit např. na **odkazující** (kdy v některé své části odkazují na jinou, již stanovenou normu) a **blanketové** (odkazující na jiné, často ještě nevydané normy, zpravidla zmoc-

*Taxativní
a demonstra-
tivní normy*

19 *Kogentní
a dispozitivní
normy*

*Odkazující
a blanketové
normy*

ňující k bližší úpravě věci prováděcími předpisy). Rovněž lze zaznamenat členění norem na opravňující, zavazující či doporučující.

3.1 Platnost, účinnost právních předpisů

Platnost právní normy **21** **Právní norma je platná**, pokud při její tvorbě byly splněny všechny předepsané náležitosti, tedy zejména to, že byla vydána příslušným státním orgánem v mezích jeho pravomoci a že byla řádně vyhlášena (stala se součástí českého právního řádu). Jsou-li tyto podmínky splněny, je právní předpis platný ode dne jeho vydání. Datum platnosti je uvedeno v záhlaví.

Účinnost právní normy **22** **Účinnost právní normy** znamená, že každý je povinen se předpisem řídit a dodržovat jej. Datum nabytí účinnosti je zpravidla uvedeno v posledním paragrafu předpisu. Pokud je uvedeno, že předpis nabývá účinnosti dnem vyhlášení, pak platnost i účinnost předpisu se časově shodují. Většina předpisů však nabývá účinnosti později a počátek účinnosti předpisu je stanoven tak, že nabývá této účinnosti až po určitém čase od okamžiku, kdy nabyl platnosti. Je tomu zpravidla u velmi důležitých předpisů z praktických důvodů, aby bylo umožněno občanům, státním orgánům a všem dalším subjektům se s novou právní normou dostatečně seznámit a osvojit si ji dříve, než nabude účinnosti. Toto období od platnosti do účinnosti normy se nazývá legisvakance (vacatio legis).

Zánik platnosti právní normy **23** Právní předpis v naprosté většině případů neobsahuje ustanovení o tom, dokdy bude platný a účinný. Proto k zániku platnosti (a tedy účinnosti) normy je třeba výslovného ustanovení v novém předpise (derogační klauzule). **Derogační klauzule** (zrušovací ustanovení) bývá obsažena v závěru předpisu a uvádí, které dosavadní právní normy nebo celé předpisy se ruší a které se nahrazují předpisem novým. Nový právní předpis nemusí nahrazovat celý dosavadní předpis, ale může jej pouze měnit či doplnit. Pak hovoříme o novelizaci právního předpisu. Pokud předpis neobsahuje derogační klauzuli, platí, že novým právním předpisem se podle zásady *lex posterior derogat priori* (pozdější zákon ruší předchozí) vždy ruší a nahrazují starší předpisy týkající se téže věci.

3.2 Publikace právních předpisů

Zveřejňování právních norem **24** Ústava, ústavní zákony, zákony, zákonná opatření, vládní nařízení a vyhlášky ministerstev se uveřejňují ve Sbírce zákonů České republiky. Pouze zde je uveden závazný oficiální text. Texty právních předpisů uvedené v odborných publikacích, komentářích či učebnicích nejsou autentické, tedy závazné. Některé další podzákonné prováděcí předpisy jsou rovněž uveřejňovány ve věstnících jednotlivých ministerstev. Ve Sbírce zákonů ČR jsou v každém ročníku předpisy číslovány chronologicky tak, jak jsou postupně vydávány. Při citaci se uvádí číslo předpisu lomeno ro-

kem vydání se zkratkou Sb. (Sbírka zákonů ČR) a s názvem předpisu, tedy např. zákon č. 119/2002 Sb., o střelných zbraních a střelivu.

Formálně je obsah předpisu uspořádán do číslovaných paragrafů, které se mohou dále členit na odstavce, případně i písmena. Při citaci uvádíme: „... podle § 17 odst. 1 písm. d) zákona č. 119/2002 Sb...“

Sbírky zákonů mají k dispozici státní orgány, obecní úřady, soudy, státní zastupitelství, ze soukromých osob zpravidla advokáti a notáři. Právní předpisy publikované ve Sbírce zákonů jsou ve větším či menším rozsahu obsaženy v počítačových systémech právních informací, zejména CSLEGSYS TEXT, JURISYS, JURIX, ASPI a PALLAS.

3.3 Výklad právní normy

Právní norma je abstraktní pravidlo chování, protože nemůže předvídat a do důsledků postihnout všechny rozmanitosti společenských vztahů, které se stále mění. Proto musí být právní norma při svém uplatňování na konkrétní případ vykládána (interpretována).

Způsoby výkladu právní normy lze klasifikovat podle různých kritérií. Zabývat se budeme pouze rozlišením podle toho, kdo (který orgán nebo osoba) výklad právní normy podává. Podle této metody rozlišujeme výklad práva:

- legální,
- oficiální,
- Nejvyššího soudu a Vrchního soudu,
- orgánu aplikujícího právo,
- doktrinální.

Legální výklad je obecně právně závazný. Podává jej orgán, který byl ústavou k takovému obecně závaznému výkladu výslovně zmocněn. V našem právním řádu takové zmocnění obsaženo není. Naposledy je upravoval § 65 Ústavy 9. května, který zmocňoval k závaznému výkladu zákonů předsednictvo Národního shromáždění. To však již dávno patří do historie.

Oficiální výklad podává státní orgán pro podřízené orgány či pracovníky; není tedy obecně závazný. Proto jej také někdy nazýváme služebně závazným. Nezavazuje ostatní, služebně nepodřízené. Výklad podaný státním orgánem nezavazuje jiné nepodřízené státní orgány. Zejména je třeba zdůraznit, že výklad podaný orgánem státní správy nezavazuje soud.

Výklad právní normy podávaný v rozhodnutích či stanoviscích Nejvyššího soudu či vrchních soudů není rovněž obecně právně závazný, ale významným způsobem ovlivňuje soudní praxi (viz výklad o pramelech práva), neboť soudy jej zpravidla berou za základ svého výkladu právní normy při řešení konkrétního případu.

Výklad právní normy provádí rovněž orgán aplikující právo, tedy zpravidla soud, ale také správní orgány (stavební úřad, vodohospodářský úřad apod.) při své rozhodovací činnosti. Způsob, jakým vyloží právní normu, a tedy jaký právní názor ve svém rozhodnutí zaujmou,

*Druhy
výkladů
právních
norm*

je právně závazný výlučně jen v konkrétním posuzovaném případě, zásadně nikoliv obecně. Platí však to, co bylo uvedeno, že ustálená interpretační (výkladová) praxe, zejména vyšších soudních či správních orgánů, tj. **judikatura**, má značný faktický vliv na rozhodování nižších soudních či správních orgánů. Z hlediska používaných metod výkladu právní normy orgánem, který právo aplikuje, rozlišujeme výklad gramatický, logický, systematický, historický či sociologický a také výklad doslovný (adekvátní), zužující (restriktivní) či rozšiřující (extenzivní). Při zužujícím výkladu se stanoví smysl právní normy úžeji, než jak by to vyplývalo z izolovaně zkoumaného textu. Naopak rozšiřující výklad je výsledkem takové interpretace, při které je zjištěn širší smysl normy, než by vyplývalo z doslovného znění textu. Obě metody výkladu jsou přípustné jen výjimečně, a to tehdy, jestliže takový výklad vede k nepochybnému závěru o takovém smyslu a významu vykládané právní normy.

- 29 **Doktrinální (vědecký) je výklad** založený na vědeckém zkoumání platného práva. Podávají jej zpravidla právní teoretici, vědci, je obsažen v komentářích k zákonům, v učebnicích, ve vědeckých statích a časopisech apod. Tento výklad není právně závazný, ovšem i zde platí, že značně ovlivňuje praxi. Aplikační praxe však musí rozlišovat mezi výkladem, doktrinálním, tedy skutečně vědeckým, a podávaným v populární formě zejména v různých společenských periodikách, kde se lze často setkat s výklady právních norem vzbuzujícími oprávněné pochybnosti o jejich správnosti.

3.4 Řešení případů výslovně právem neupravených

Analogie v právu

Při řešení konkrétního případu se může výjimečně zjistit, že zákon na takový případ nepamatuje. Složitost společenských vztahů i obecný charakter právní normy může přinést situaci, kdy při vydávání zákona není přihlédnuto ke všem případům, které mohou nastat. Státní orgán, který věc posuzuje a rozhoduje o ní (zpravidla tedy soud), však není oprávněn odmítnout řešení věci, ale musí se s tímto problémem vypořádat podle jistých právních zásad a právní metodou. Proto v některých právních odvětvích se připouští věci výslovně právem neupravené posuzovat a rozhodovat o nich na základě aplikace (použití) práva podle **analogie**.

- 30 Při tomto postupu rozlišujeme použití analogie podle zákona (analogia legis) a analogie práva (analogia iuris). **Analogií zákona** nazýváme postup, při němž se na posuzovaný případ použije právní norma, která upravuje případ nejpodobnější (analogický). Zákon je tedy použit na případ, který není sice výslovně upraven, ale odlišuje se od případů zákonem upravených jen některými nepřilíš podstatnými znaky.
- 31 **Analogie práva** přichází naprosto výjimečně v úvahu tehdy, když jde o řešení případu, u něhož neexistuje ani taková právní norma, která by

upravovala obdobné vztahy. Pak je třeba věc řešit na základě obecných principů českého právního řádu a podle smyslu celého systému právních pravidel.

V platném českém právu je vyloučena aplikace práva podle analogie zásadně v trestním právu, dále při použití norem práva finančního a správního. Naopak se přípouští v oblasti práva občanského, obchodního, rodinného a pracovního. To vyplývá ze samé podstaty vztahů, které jsou těmito normami upraveny. Soud nesmí odmítnout zabývat se sporem majetkové povahy v občanskoprávním řízení s pouhým odůvodněním, že na věc nedopadá žádné ustanovení hmotného (normy hmotného práva stanoví, jaká práva a povinnosti mají jejich adresáti) občanského práva.

3.5 Systém práva

Všechny právní předpisy jsou součástí právního řádu a také systému práva, v němž jde o obsahové uspořádání těchto předpisů. Základním kritériem pro obsahové rozřídění právních norem je předmět jeho právní úpravy, tedy druh společenských vztahů upravených právem. Při klasifikaci odvětví práva teorie rovněž bere zřetel na pedagogické potřeby, neboť podle takto vytvořeného systému se i studují jednotlivá právní odvětví. V současné době se třídí české právo na:

- **ústavní**, jehož obsahem jsou normy o uspořádání státu, o nejvyšších orgánech státní moci a správy, o základních lidských právech a svobodách,
- **správní**, obsahující normy týkající se organizace a činnosti státního administrativního aparátu ve velmi širokých a rozmanitých oblastech,
- **finanční**, upravující oblast daní, poplatků atd.,
- **občanské (hmotné)**, jehož obsahem je převážně úprava majetkových vztahů fyzických i právnických osob,
- **občanské (procesní)**, jež stanoví postup soudu při projednávání věci v civilním procesu,
- **obchodní**, jehož normy regulují majetkové vztahy v podnikatelské sféře a právní postavení obchodních společností,
- **pracovní**, upravující pracovní vztahy a další, které s výkonem práce souvisejí,
- **rodinné**, upravující vztahy v manželství a při výchově dětí,
- **trestní (hmotné)**, vymezující jednání, která je třeba považovat za trestné činy a tresty za ně ukládané,
- **trestní (procesní)**, upravující procesní postupy orgánů činných v trestním řízení.

32 *Právní
řád a jeho
systém*

4. Právní vztahy

Společenské a právní vztahy 33 Vzájemné vztahy mezi lidmi jsou vztahy společenské. Právními vztahy se stávají tehdy, jestliže jsou upraveny právní normou, která subjektům těchto vztahů, nastanou-li jisté okolnosti, ukládá povinnost, aby se určitým způsobem chovaly, případně jiným subjektům dává oprávnění, aby takové chování po jiném vyžadovaly.

Do společenských vztahů upravených právními normami, tedy do právních vztahů, vstupuje občan téměř neustále, ačkoliv si to mnohdy neuvědomuje. Nákup v obchodě, jízda tramvají, půjčení videokazety v půjčovně, půjčka peněz od banky nebo i od kamaráda, pojištění při cestě do zahraničí, to všechno jsou vztahy, které jsou upraveny příslušnými právními předpisy, tedy jsou to vztahy právní.

Předpoklady vzniku právního vztahu

Aby mohl vzniknout právní vztah, musí především existovat právní norma, která takový společenský vztah upravuje, a dále právní skutečnost, se kterou jsou vznik, změna nebo zánik právního vztahu spojeny.

Ustanovení občanského zákoníku o kupní smlouvě samo o sobě ještě konkrétní právní vztah nevytvoří. Teprve když dva občané mezi sebou kupní smlouvu uzavřou, vznikne právní vztah. Uzavření kupní smlouvy je tou právní skutečností, s níž zákon spojuje vznik právního vztahu.

Právní jednání

Tyto právní skutečnosti lze rozdělit na právní (nebo také protiprávní) jednání a právní události (nebo také protiprávní stavy). Jak už z tohoto označení vyplývá, **právní jednání** je chování subjektů v souladu s právními normami, zatímco protiprávní jednání je chování v rozporu s právními normami. Toto chování může mít různé formy, ať již v podobě nějaké aktivní činnosti (nabídka na uzavření smlouvy, zaplacení dluhu atd.) nebo naopak v nečinnosti, opomenutí, zdržení se nějaké činnosti (nepodání odpovědi na nabídku k uzavření smlouvy apod.).

Právní událost

34 Naproti tomu **právní události** jsou takové skutečnosti, které nebyly vyvolány chováním (ať již jednáním či opomenutím) osob. Jde např. o narození a smrt člověka, nahodilou zkázu věci, uplynutí času (promlčecí lhůty).

Smrtí člověka zaniká manželství, narozením vzniká právní vztah mezi rodiči a dětmi.

Protiprávní stav vzniká rovněž bez jednání člověka, ale jde o stav, který je v rozporu s právem, a proto je někomu ukládána povinnost jej odstranit nebo napravit, ačkoliv jej svým jednáním nezpůsobil.

Tak zaměstnavatel odpovídá zaměstnanci za škodu vzniklou při plnění pracovních úkolů pracovním úrazem nebo nemocí z povolání i tehdy, jestliže vznik této škody nezavinil.

4.1 Prvky právního vztahu

U každého právního vztahu rozlišujeme jeho subjekty (účastníky), obsah (práva a povinnosti) a objekt (předmět).

4.2 Subjekty právního vztahu

35 Účastníky právního vztahu nazýváme subjekty. **Jsou** jimi lidé (fyzické osoby), organizace a orgány (právnícké osoby). Právo přiznává těmto

subjektům dvojí právní způsobilost. Znalost a rozlišování právní způsobilosti účastníků právních vztahů je nadměru důležitá nejen z hlediska teoretického, ale i praktického. Jestliže hodlá občan uzavřít např. pracovní smlouvu, měl by mít ověřeno, že ten, s kým smlouvu uzavírá, je subjektem práva, že tedy právně existuje. Měl by mít také jasno v tom, že pracovník organizace, s kterým jedná, je oprávněn za organizaci jednat. Jinak se vystavuje nebezpečí, že uzavřená smlouva bude neplatná, či dokonce smlouva vůbec po právu nevznikne. Výkladu toho, kdo může být účastníkem právních vztahů, je proto třeba věnovat zvýšenou pozornost.

Jak bylo uvedeno, právo přiznává subjektům právních vztahů dvojí způsobilost. Jde jednak o způsobilost k právům a povinnostem, jednak o způsobilost k právním úkonům (jednáním). **Způsobilost k právům a povinnostem**, právní subjektivita, znamená způsobilost mít práva a povinnosti. U člověka vzniká právní subjektivita narozením, má ji však i počaté dítě (nasciturus), narodí-li se živé. Tedy dítě počaté, ale dosud nenarozené může mít právo vlastnické k věcem, může dědit. Během života, bez ohledu na věk člověka, se způsobilost mít práva a povinnosti nemění a nemůže být nijak omezena. Tedy i nezletilí či nesvéprávní mají právní subjektivitu a mohou být účastníky právních vztahů. Tato způsobilost zaniká smrtí nebo prohlášením za mrtvého. Soud může prohlásit za mrtvou fyzickou osobu, která je nezvěstná, lze-li vzhledem ke všem okolnostem soudit, že již nežije.

Předpoklady pro to, aby mohl být občan subjektem právních vztahů, stanoví normy příslušného právního odvětví. V některých případech je možnost občana být subjektem určitého právního vztahu vázána na další podmínky, např. dovršení určitého věku či stav duševního zdraví.

Subjektem aktivního volebního práva může být jen svéprávný občan starší 18 let, subjektem pracovněprávního vztahu občan starší 15 let.

Od způsobilosti k právům a povinnostem je třeba důsledně odlišovat **způsobilost k právním úkonům**. Ta spočívá v tom, že účastník právního vztahu může svým vlastním jednáním zakládat, měnit nebo rušit právní vztahy, tedy může svým jednáním (svými úkony) nabývat práva či plnit povinnosti.

I malé dítě může být vlastníkem nemovitosti, neboť má způsobilost mít práva a povinnosti, ale nemůže samo platně uzavřít kupní smlouvu, kterou by vlastnictví k nemovitostem získalo, neboť nemá způsobilost k právním úkonům, tedy svým jednáním uzavřít smlouvu a nabývat tohoto vlastnického práva.

Způsobilost k právním úkonům vzniká v plném rozsahu zletilostí, tj. dovršením věku 18 let, případně dřívějším uzavřením manželství (viz výklad o právu rodinném). Nezletilé osoby, tj. mladší 18 let, mají způsobilost k právním úkonům, tedy mohou platně činit právní úkony jen tehdy, jsou-li přiměřeně rozumové vyspělosti odpovídající jejich věku.

Dítě ve věku 12 let může zřejmě platně uzavřít kupní smlouvu, jejímž předmětem je drobný nákup (může si koupit zmrzlinu), nebude však způsobilé uzavřít kupní smlouvu, kterou by prodalo jízdní kolo. Sedmnáctiletý mladý muž může platně uzavřít smlouvu o prodeji magnetofonu, nikoliv však smlouvu o prodeji nemovitosti.

36 Právní
subjektivita37 Způsobi-
lost k práv-
ním úkonům

Omezení a zbavení způsobilosti k právním úkonům 38 Za nezletilé osoby jednájí jejich zákonní zástupci. Fyzickou osobu může také soud **způsobilosti k právním úkonům zbavit nebo může fyzické osobě tuto způsobilost omezit** (podle dřívější terminologie zbavit svéprávnosti nebo ji omezit). Musí k tomu být splněny základní podmínky (duševní porucha trvalého charakteru, nadměrné požívání alkoholu, omamných prostředků či jedů). Pokud soud omezí osobu ve způsobilosti k právním úkonům, zároveň vymezí, které úkony činit může nebo naopak které sama činit nemůže. Ty úkony, které činit sama fyzická osoba nemůže (u osoby zcela zbavené svéprávnosti úkony všechny), musí za ni činit soudem ustanovený opatrovník.

Pokud by fyzická osoba nebyla rozhodnutím soudu zbavena či omezena ve způsobilosti k právním úkonům, nicméně by určitý právní úkon (smlouvu, závěť atd.) učinila v duševní poruše, třeba i přechodně, jako je jednorázový stav opilosti, drogového opojení, která ji činí k takovému právnímu úkonu neschopnou, bude i tento konkrétní právní úkon neplatný.

Právnícké osoby 39 Subjektem právních vztahů mohou být i právnícké osoby. Jde o uměle vytvořené subjekty, jejichž podstatu tvoří buď lidé, nebo věci. Společenství osob (korporace) jsou např. družstva, spolky, obchodní společnosti. Společenství věcí nebo majetku se nazývají nadace, fondy, ústavy apod. Právnícké osoby se mohou také sdružovat a vytvářet další právnícké osoby, která se nazývají sdružení. Ta v právních vztazích vystupují samostatně vlastním jménem. Subjektem právních vztahů může být i stát.

Právní formy právníckých osob Každá právnícká osoba musí mít určitou organizačně právní formu, stanovenou zvláštními zákony, zejména obchodním zákoníkem. Ke sdružení fyzických či právníckých osob patří především **obchodní společnosti** - podle obchodního zákoníku založené za účelem podnikání - veřejná obchodní společnost, komanditní společnost, společnost s ručením omezeným, akciová společnost, družstva. Budou sem však patřit i různá sdružení, jako spolky, společnosti, označované někdy ještě dnes jako konsorcium. Mezi právnícké osoby patří i **politické strany a politická hnutí, církevní a náboženské společnosti** a další **sdružení**, jako např. komory advokátů, lékařů, veterinárních lékařů, která jsou zřizována zákonem.

Mezi účelová sdružení majetku patří zejména **nadace** podle občanského zákoníku i státní fondy zřizované zákony. Právníckými osobami jsou i **jednotky územní samosprávy**, zejména **obce**.

Právnícké osoby mají od svého vzniku způsobilost k právům a povinnostem a mají zároveň vždy i způsobilost k právním úkonům, tedy způsobilost vlastním jménem nabývat práva a plnit povinnosti. Na rozdíl od fyzické osoby spadají obě tyto právní způsobilosti u právnícké osoby v jeden okamžik. Velmi důležitý je tedy vznik právnícké osoby.

Ke zřízení právnícké osoby je potřebná písemná smlouva nebo zakládací listina, v níž musí povinně být uvedeny mj. i její název a sídlo. Tím je právnícká osoba založena, ovšem k jejímu vzniku je třeba zápis do

obchodního či jiného rejstříku. Teprve tímto zápisem je dovršen proces vzniku právnické osoby. Do obchodního rejstříku, který vede příslušný krajský soud, se zapisují zejména obchodní společnosti, do jiných rejstříků se zapisují nadace, zájmová sdružení, politické strany a hnutí, církve a náboženská sdružení, občanská sdružení apod.

Právnická osoba zaniká dnem, kdy bude proveden její výmaz z obchodního či jiného rejstříku, zpravidla po provedení likvidace.

Mezi právnické osoby lze zařadit i jiné subjekty, o nichž to vždy v konkrétním případě stanoví zákon. Jde o velkou skupinu různých organizačně právních forem, jako přetrvávající státní podniky, banky a pojišťovny, rozpočtové a příspěvkové organizace, Český rozhlas, Česká televize, České dráhy, Všeobecná zdravotní pojišťovna.

Při právních úkonech jsou právnické osoby zastupovány osobami fyzickými, které za ně jednájí jejich jménem a na jejich účet. Tyto fyzické osoby jsou buď **statutárním orgánem právnické osoby**, tj. orgánem, který je přímo podle zakládací listiny, smlouvy o zřízení právnické osoby či podle zákona oprávněn za právnickou osobu jednat, nebo pověřeným pracovníkem nebo zástupcem na základě plné moci. Je-li třeba ověřit, zda fyzická osoba je oprávněna jednat jménem právnické osoby, je nutno vyžadovat výpis z obchodního či jiného rejstříku, kde je uvedeno, kdo je statutárním orgánem právnické osoby. **Pověřený pracovník** či člen právnické osoby by se měl vždy vykázat pověřením podepsaným statutárním orgánem. Jménem právnické osoby však může jednat i její pracovník nebo člen, u něhož toto oprávnění vyplývá z vnitřních organizačních předpisů právnické osoby, nebo je to vzhledem k jejich pracovnímu zařazení obvyklé.

Pracovní smlouvu lze uzavřít s ředitelem personálního útvaru organizace, obchodní smlouvu s obchodním náměstkem apod.

Jak osoby fyzické, tak osoby právnické mohou být zastoupeny **zástupcem na základě plné moci**. Ten, kdo plnou moc uděluje, se nazývá zmocnitel, ten, komu je udělována, zmocněnec. Zástupcem, kterému byla udělena plná moc, může být jak osoba fyzická, tak osoba právnická. Plná moc může být generální (obecná), která opravňuje ke všem právním úkonům za zastupovaného (např. plná moc k zastupování při správě domu), nebo speciální (zvláštní), která opravňuje pouze k jednotlivému nebo k několika právním úkonům nebo opakujícím se právním úkonům stejného druhu (plná moc k uzavírání nájemních smluv k bytům apod.). Plná moc může být udělena ústně, písemně, popřípadě i jiným způsobem nevzbuzujícím pochybnosti o tom, že jde o udělení plné moci (mlčky, resp. konkludentně).

Podle občanského zákoníku musí být plná moc udělena písemně v případě, že jde o generální plnou moc, a dále tehdy, jestliže sám úkon, který má zmocněnec učinit, musí mít povinně písemnou formu (např. když zmocněnec má za zmocnitele uzavřít smlouvu o převodu nemovitosti).

V obchodněprávní oblasti je specifickou formou plné moci písemně udělená **prokura**. Jde o zvláštní druh plné moci, kterou může udělit jen

40 *Jednání
za právnické
osoby*

41

42 *Prokura*

podnikatel zapsaný v obchodním rejstříku. Prokura má široký a zákonem přesně vymezený obsah. Zmocňuje prokuristu ke všem právním úkonům, k nimž dochází při provozu podniku, i když je k nim jinak třeba zvláštní plné moci. V prokuře však není zahrnuto oprávnění zci-zovat (převádět) a zatěžovat (např. zástavním právem) nemovitosti, le-daže je toto oprávnění výslovně v udělení prokury uvedeno. Udělení prokury je účinné od zápisu do obchodního rejstříku. Prokuristé, jichž může být i několik, jsou oprávněni zastupovat právnickou osobu buď samostatně, nebo tak, že je k platnosti úkonu třeba souhlasu všech prokuristů, anebo alespoň dvou z nich.

Plná moc zaniká smrtí zmocněnce, zpravidla i smrtí zmocnitele. Zmocnitel může rovněž plnou moc odvolat, zmocněnec ji může vypo-vědět.

4.3 Obsah právního vztahu

Práva a povinnosti subjektů 43

Obsahem právního vztahu jsou **oprávnění a povinnosti účastníků** to-hoto vztahu. Oprávnění (v teorii se užívá pojem subjektivní právo) zna-mená, že subjekt právního vztahu se může (ale nemusí) chovat určitým způsobem a může se pak domáhat i použití státního donucení k ochraně takového oprávnění, tedy k vynucení tomu odpovídající povinnosti ně-koho jiného. Povinností je nutnost subjektu právního vztahu chovat se tak, jak jej k tomu právní norma zavazuje. Nesplní-li takovou povinnost dobrovolně, může být k tomu donucen státním donucením.

V právní teorii se velmi často rozlišují tyto druhy právních povinností:

- dare (něco dát),
- facere (něco konat),
- omittere (zdržet se něčeho),
- pati (něco strpět).

Práva a povinnosti jsou v právním vztahu vzájemně podmíněna, při-čemž oprávnění jednoho subjektu zpravidla odpovídá povinnost jiného subjektu.

Příkladem je kupní smlouva. Subjekty tohoto právního vztahu jsou prodávající a ku-pující. Kupující má právo požadovat věc a naopak povinnost zaplatit kupní cenu. Prodáv-ající je povinen prodanou věc odevzdat kupujícímu a má právo na zaplacení kupní ceny.

Skutečné chování subjektu, které je v souladu s oprávněním daným právní normou, se nazývá výkon práva.

4.4 Objekty právních vztahů

Předmět právních vztahů 44

Objektem nebo také předmětem právního vztahu je to, k čemu vzá-jemná práva a povinnosti subjektů směřují. Tímto objektem mohou být **věci, práva nebo jiné majetkové hodnoty**. V občanském právu není po-jem věci definován. Teorie i praxe vymezují věc v právním smyslu jako ovladatelný hmotný předmět či ovladatelnou přírodní sílu (vodní, parní, sluneční, elektrickou, jadernou energii), sloužící potřebám lidí. Může jít i o soubor věcí (knihovna, jídelní servis apod.). Předmětem občansko-

právního vztahu může být i právo, např. pohledávka (právo věřitele, aby mu dlužník zaplatil). Toto právo může být předmětem právního vztahu proto, že pohledávka může být smlouvou postoupena někomu jinému, může být dána do zástavy apod. Předmětem občanskoprávního vztahu může být i jiná majetková hodnota než věc či právo. Například u smluv know-how to jsou technické, výrobní, technologické či jiné poznatky.

Věci, které jsou předmětem právních vztahů, dělíme na věci movité a nemovité. **Nemovitými věcmi** jsou pozemky (také rybníky, lesy) a stavby spojené se zemí pevným základem. Ostatní jsou **věcmi movitými** (z lat. movere, hýbat se). Movitou věcí je tedy třeba i stavba, která není se zemí spojena pevným základem (altán, včelín, zahradní chatka apod.). Zda je stavba nemovitostí, je nutno vždy posoudit podle povahy a okolností konkrétního případu; spojení se zemí pevným základem je věcí stavebně-technickou.

Svůj právní význam má i dělení věcí na **věci určené podle druhu** (druhově, genericky) a **věci určené jednotlivě** (individuálně, speciově). Například předmětem smlouvy o půjčce může být jen věc určená druhově, třeba peníze, zatímco při smlouvě o výpůjčce může být jejím předmětem pouze věc jednotlivě určená, např. auto nebo obraz.

Některé věci však nemohou být předmětem občanskoprávních vztahů. Říká se jim *res extra commercium* (teorie někdy rozlišuje i *res nullius*, věci bez pána). Jedná se především o tekoucí vody, přírodní hmotné bohatství, léčivé prameny. U některých věcí je nakládání s nimi omezeno zvláštními zákony (např. zbraně, výbušniny, drogy, jedy).

Zásadní právní význam má i rozlišování součástí a příslušenství věci. **Součástí věci** je vše, co k této věci podle její povahy náleží a nemůže být od ní odděleno, aniž by se tím věc neznehodnotila. Znehodnocením se míní poškození funkční (např. startér v motoru auta), hospodářské, finanční, ale třeba i estetické (kožešinový límeč na kabátě, rám obrazu). Součástí věci tedy není samostatnou věcí v právním smyslu. Může se jí však stát po jejím oddělení od věci. Plody stromu jsou jeho součástí, avšak po oddělení (separaci) se stávají samostatnými věcmi. Výslovně je občanským zákoníkem upraveno, že stavba není součástí pozemku (tedy opak zásady římského práva *superficies solo cedit*, stavba následuje pozemek). Ve svých důsledcích to znamená, že může být jiný vlastník pozemku a jiný vlastník stavby na něm stojící.

Příslušenstvím věci jsou věci, které náležejí vlastníku věci hlavní a jsou jí určeny k tomu, aby byly s věcí hlavní trvale užívány. Příslušenství má tedy povahu samostatné věci, existuje vedle věci hlavní a je s touto věcí hlavní spojeno hospodářským účelem. Příslušenství i věc hlavní musí patřit témuž vlastníku. Která věc (alespoň ze dvou) je hlavní a která vedlejší, tedy příslušenstvím, záleží na srovnání jejich významu, zejména hospodářského.

Příslušenstvím auta je např. autorádio nebo dětská autosedačka.

45 *Věc jako předmět*
46 *právních vztahů*

47
48

49

50 *Součástí věci*

51 *Příslušenství věci*

5. Právní úkony

Právní úkony 52 V předcházející části byla již zmínka o tom, že k tomu, aby vznikl právní vztah, je třeba určité právní skutečnosti a také právní normy, která s touto skutečností vznik, změnu nebo zánik právního vztahu spojuje. Jedněmi z těchto právních skutečností jsou i právní úkony.

Úkony jsou právní skutečností spočívající v určitém lidském chování. Tyto úkony lze nazývat právními, pokud je právo schvaluje (aprobuje), nebo protiprávními, pokud je právo zakazuje (reprobuje). Mohou spočívat jak v aktivním jednání či v konání, tak v nečinnosti, neboli opomenutí či zdržení se něčeho nebo ve strpění chování jiného. Aby šlo o právní úkon, musí jít o chování vědomé a volní. Mimovolní chování nemůže být úkonem (např. pád člověka po nezaviněném uklouznutí, slova pronesená ve spánku). Kdyby chyběla jedna ze složek úkonu, ať již vůle nebo její projev, nešlo by o právní úkon. Vůle může chybět třeba v případě, že někdo byl donucen fyzickým či psychickým násilím k nějakému jednání. Opačně platí, že je-li vůle přeco vykonat, avšak takovému jednání nedojde, ani zde nemůže jít o úkon, s kterým právo spojuje vznik, změnu nebo zánik právního vztahu.

Projev vůle 53 Svoji vůli musí tedy subjekt projevit navenek. Může tak učinit několika způsoby. Především lze právní úkon učinit konáním, a to výslovně nebo konkludentně, nebo nekonáním. **Výslovně** jej lze učinit ústně či písemně. **Písemný úkon** (dopis, listina, telegram, dálnopis) musí obsahovat podpis jednajících osob, a to zpravidla vlastnoruční. Podpis může být nahrazen mechanickými prostředky (razítkem, psacím strojem) jen tehdy, kdy je to obvyklé, např. v obchodním styku. V některých případech se vyžaduje bezpodmínečně vlastnoruční podpis, např. v závěti, nebo úřední ověření pravosti podpisu, legalizace, kterou provádějí notáři nebo obecní úřady.

54 **Konkludentní právní úkon** je projev vůle učiněný jinak než výslovně. Přestože není učiněn ani ústně, ani písemně, musí z něj být bez pochybností patrné, jakou vůli jednajících projevuje.

Zřejmým konkludentním projevem bude škrtnutí podpisu na listině, roztrhání listiny, kývnutí hlavou na souhlas apod. Zkoumání, zda došlo ke konkludentnímu právnímu úkonu, může být někdy značně komplikované, když si uvědomíme, že v důsledku modernizace a automatizace obchodu a služeb při používání kreditních karet, telefonních karet apod. vznikají nové způsoby konkludentních projevů vůle, dosud neobvyklé.

Mezi konkludentní úkony jsou někdy zařazovány (ne zcela přesně) úkony učiněné mlčky, což je v podstatě totéž, co nekonání, nečinnost. U právního úkonu učiněného mlčky je ale třeba důkladně zkoumat, jakou vůli subjekt mlčením „projevoval“. V právu totiž neplatí zásada „kdo mlčí, souhlasí“ (qui tacet, consentire videtur), neboť mlčení může právě znamenat nesouhlas s něčím, nepřipojení se k něčemu.

S ohledem na výše zmíněnou zásadu je pak třeba posuzovat často se objevující formulku „...neodpovíte-li na naši nabídku do 3 dnů, budeme předpokládat, že ji přijímáte“ jako zcela právně irelevantní (bezvýznamnou).

Právní úkony lze třídit podle různých kritérií. Rozlišujeme právní **úkony jednostranné** (např. závěť, vydědění), **dvoustranné** (smlouvy) a **vícestranné** (smlouva s několika stranami, např. smlouva o sdružení). Dále lze právní úkony členit na úplatné (kupní smlouva) a bezplatné (darovací smlouva) či smíšené (sice úplatné, ale za cenu symbolickou). Rovněž můžeme rozlišovat úkony **pojmenované (nominátní)** a **nepojmenované (inominátní)**. Pojmenované jsou ty, které se často opakují, mají své konstantní pojmenování, podrobnou právní úpravu, např. smlouvy kupní, darovací, nájemní, o dílo. V rámci smluvní volnosti, kterou naše právo ve značné míře připouští, je však možno uzavírat i smlouvy v zákoně výslovně neuvedené a neupravené, atypické, které proto nazýváme nepojmenovanými čili inominátními. Podmínkou platnosti těchto smluv však je, že neodporují obsahu nebo účelu občanského zákoníku.

Snad nejčastějšími právními úkony jsou **smlouvy**. Jde o dvoustranný (výjimečně vícestranný) právní úkon, který vzniká úplným a bezpodmínečným přijetím (akceptací) návrhu na uzavření smlouvy (oferty). Návrh smlouvy (oferta, nabídka) stejně jako její přijetí (akceptace) jsou jednostrannými právními úkony. Lze je vykonat ústně, telefonicky nebo písemně dopisem, telegramem, dálnopisem, faxem, počítačem apod.

Ústně učiněná nabídka má být přijata hned, jinak zpravidla zaniká (pokud nabídka neobsahuje i lhůtu k rozmyšlení). Písemně učiněná nabídka má být přijata ve lhůtě v ní stanovené, a nebyla-li stanovena, pak ve lhůtě přiměřené.

Ke vzniku smlouvy je třeba, aby se její účastníci shodli alespoň o jejích podstatných náležitostech, ale jsou-li v nabídce uvedeny i jiné než podstatné náležitosti, musí dojít ke shodě o všech těchto náležitostech. Podstatnými náležitostmi kupní smlouvy je, kdo, komu, co a za kolik prodává. Jiná než podstatná náležitost v této smlouvě může být podrobnější ujednání o kvalitě prodávané věci (barva auta).

Aby byl právní úkon platný, musí splňovat náležitosti zákonem požadované. Pokud jde o osobu, která jej činí, musí mít způsobilost k právním úkonům (viz předcházející výklad o právní subjektivitě). Pokud by ji neměla, byl jen přechodně v době konání úkonu (např. pro opilost), nemůže být úkon učiněný takovou osobou považován za platný.

Projevená vůle musí být svobodná, vážná, určitá a srozumitelná, prostá omylu a tísně.

Nedostatek **svobody vůle** je jednání pod nátlakem fyzickým (fyzické donucení) a psychickým (bezprávná výhrůžka). Fyzický nátlak může spočívat v tom, že někdo násilím vede ruku druhého při podpisu listiny. Psychický nátlak spočívá v bezprávné výhrůžce. Výhrůžka, která není bezprávná, nezpůsobuje neplatnost úkonu.

Jde např. o výhrůžku, že pokud dlužník nezaplatí, podá větitel žalobu k soudu nebo navrhne exekuci prodejem domu dlužníka. Výhrůžka je bezprávná také jen tehdy, jestliže může důvodně vzbudit bázeň. Pokud podlehne výhrůžce někdo jen proto, že je nepřiměřeně bázlivý, ale jinak v podstatě o výhrůžku nešlo, nezpůsobuje to neplatnost úkonu.

Druhy právních úkonů

55 *Smlouvy*

Náležitosti smlouvy

Náležitosti právního úkonu

56 *Náležitosti vůle*

*Náležitosti
projevu vůle*

Projev vůle musí být učiněn **vážně**. Nelze považovat za vážně míněný projev vůle učiněný žertem, při hře nebo předstíraný (simulovaný), který ve skutečnosti vážně míněn není.

Za neplatný je třeba považovat také úkon, který je **nesrozumitelný** a nelze ani výkladem zjistit obsah vůle toho, kdo jej činil (např. zmateně napsaná závěť).

Rovněž **neurčitost projevu vůle** způsobuje neplatnost úkonu, pokud nelze spolehlivě a přesně zjistit jeho obsah ani výkladem.

Projev vůle je vadný i tehdy, jestliže k němu došlo v důsledku **omylu**. Musí jít o omyl podstatný, tedy takový, že kdyby ten, kdo jednal v omylu, o pravém stavu věci věděl, tak by svůj úkon neučinil. Aby omyl ve svých důsledcích vedl k tomu, že způsobuje neplatnost úkonu, musí být splněna další podmínka, že totiž druhý účastník smlouvy omyl vyvolal, nebo ho sice nevyvolal, ale musel o něm alespoň vědět.

*Odstoupení
od smlouvy*

Pokud někdo uzavřel smlouvu **v tísní** a **za nápadně nevýhodných podmínek**, může od smlouvy odstoupit. Znamená to, že při splnění uvedené podmínky není ještě smlouva bez dalšího neplatná, ale musí zde být projev účastníka smlouvy, že od této smlouvy z uvedených důvodů odstoupje. Odstoupí-li platně, tedy důvodně, pak se smlouva ruší od svého počátku (jako by nevznikla).

Tíseň při uzavírání smlouvy nemusí vyvolat druhá strana, dokonce o ní nemusí ani vědět. Jde o objektivní stav vyvolaný např. obavami o sebe, osobu blízkou, rozrušením, sociálními nebo finančními těžkostmi. Musí být ovšem splněno i to, že smlouva byla uzavřena za nápadně nevýhodných podmínek. Tím je míněn především zjevný nepoměr vzájemně poskytnutého plnění, např. když někdo uzavře v tísnivé životní situaci kupní smlouvu, podle níž prodá dům za třetinu jeho skutečné ceny.

*Forma
právních
úkonů*

Důležitá bývá i **forma právních úkonů**. Platné právo stojí na zásadě neformálnosti právních úkonů, a lze je proto obecně činit v jakékoliv formě, tedy písemně, ústně i konkludentně. Avšak u některých důležitých úkonů s ohledem na požadavek právní jistoty ve vztazích mezi účastníky zákon vyžaduje obligatorně (povinně) písemnou formu úkonu. Je tomu tak zejména u smluv o převodech (koupi, darování, směně) nemovitostí, kde navíc pro vznik vlastnického práva se vyžaduje vklad do katastru nemovitostí. Písemná forma je někdy vyžadována i u jednostranných úkonů, např. u závěti a vydědění. Pokud není dodržena písemná forma právního úkonu tam, kde ji zákon nebo smluvní ujednání mezi účastníky vyžadují, je takový úkon neplatný.

*Nemožnost
a nedovol/
nost předmětu
právního
úkonu*

Právní úkon však může být neplatný i z toho důvodu, že jeho předmětem je **plnění nemožné** nebo **nedovolené**. Pokud jde o nemožnost plnění, nelze ji zaměňovat s obtížností.

Zaváže-li se někdo smlouvou k obtížnému plnění, tedy např. k obstarání věci, která se vyskytuje jen v malém počtu exemplářů (např. poštovní známky či jiné sběratelské předměty), jde sice o obtížné plnění, ale zřejmě nikoliv nemožné. Smlouva, jejíž plnění je třeba považovat za nemožné, bude ta, kterou se někdo zaváže obstarat věc, která se již v době uzavření smlouvy nevyrabí nebo nedovází.

Nedovolenost plnění je jeho nemožnost v právním smyslu. Pokud by uzavřená smlouva byla v rozporu se zákonem, obcházela jej nebo se přičila dobrým mravům, byla by nedovolená.

Takovou by byla smlouva o obstarání zbraní, aniž by byly respektovány podmínky zákona o zbraních, dohoda o vymožení dluhu od dlužníka způsobem, který občanský soudní řád nezná a je z hlediska zásad ve společnosti uznávaných nepřijatelný a nežádoucí.

Právní úkon se přičí dobrým mravům (*contra bonos mores*) tehdy, jestliže sice není v rozporu s konkrétní právní normou, ale jeho obsah se ocitne v rozporu s tím, co je obecně ve společnosti uznáváno jako správné či spravedlivé, tedy s obecnými morálními zásadami panujícími v demokratické společnosti. Výčet dobrých mravů nelze v zákoně podat se zřetelem k jejich mnohotvárnosti a také k tomu, že morální zásady společnosti, a tedy i obsah pojmu „dobré mravy“ se rozvíjejí v závislosti na společenském vývoji. Zda se právní úkon přičí dobrým mravům, musí zjistit soud podle objektivních hledisek v daném čase a na daném místě s přihlédnutím ke všem okolnostem případu.

Někdy je potřebné **právní úkon vyložit**, zejména není-li jeho slovní (ať již ústní nebo písemné) vyjádření zcela jednoznačné. Platí zásada, že právní úkon se posuzuje podle jeho obsahu, nikoliv formy. Ať je tedy smlouva nazvána jakkoliv, je-li z jejího obsahu patrné, že někdo někomu něco za určitou cenu prodává, půjde o kupní smlouvu. Právní úkon se pak vykládá podle smyslu použitých slov a jejich spojení (gramatický výklad) a zkoumá se i vůle toho, kdo úkon učinil, co chtěl použitým jazykovým výrazem vyjádřit.

Je-li v holografní (vlastnoručně psané) závěti uvedeno „...nechť si ponechá...“, je třeba zkoumat, zda tím měl pisatel závěti na mysli (a tedy projevoval svoji vůli), aby určená osoba po jeho smrti dědila určitou věc, nebo šlo o darování věci s tím, že věc přejde do vlastnictví této osoby až po smrti zůstavitele. Správný výklad je v tomto případě velmi důležitý, neboť závěť (při splnění všech ostatních podmínek) je platná, zatímco darování pro případ smrti je neplatné.

Již bylo výše naznačeno, jaké důsledky mají uvedené vady právních úkonů. Pomineme-li zcela výjimečný případ, kdy projev vůle vůbec nemá náležitosti právního úkonu, kdy jde např. o ústně pronesenou závěť, takže jde jen o právní úkon zdánlivý (nicotný), pak vady právních úkonů výše popsané mají za následek především **neplatnost úkonu** anebo možnost **jednostranného odstoupení od smlouvy**.

Rozdíl mezi nimi spočívá především v tom, že je-li vadný úkon neplatný, pak od samého počátku, tedy jako by vůbec nevznikl nebo nebyl učiněn. Soud přihlíží k neplatnosti úkonu z úřední povinnosti, i když to nikdo nenamítne. Za neplatný je považován úkon, který byl učiněn osobou bez právní subjektivity, který nebyl učiněn vážně, srozumitelně, svobodně a určitě, v písemné formě požadované zákonem, případně se jeho obsah přičí zákonu nebo jej obchází či je v rozporu s dobrými mravy.

Je-li dána možnost jednostranného odstoupení od smlouvy, tedy v případě, že smlouva byla uzavřena v tísní za nápadně nevýhodných podmínek, je smlouva považována za platnou do doby, než její účastník od

*Rozpor
s dobrými
mravy*

60 *Výklad
právních
úkonů*

61 *Následky
vadných právních
úkonů*

ní z uvedených důvodů odstoupí. V případě sporu pak soud zkoumá, zda k odstoupení od smlouvy měl účastník důvod a zda tedy odstoupení platně. Došlo-li však k platnému odstoupení od smlouvy, pak se smlouva ruší od samého počátku, nikoliv až od okamžiku, kdy účastník od ní odstoupil.

Protiprávní úkony 62

Právní úkony, jak byly popsány výše, jsou úkony učiněné v souladu s právem, jsou právem dovolené, a proto i jejich následky jsou právem chráněny. Na rozdíl od nich **protiprávní úkony** jsou takovým lidským chováním, spočívajícím také v konání či opomenutí něco konat, které je právem zakázáno. Jde o úkony, kterými je porušována nějaká právní povinnost, ať již stanovená přímo právním předpisem nebo smlouvou mezi účastníky.

6. Promlčení a prekluze

Čas jako právní skutečnost

Za velmi důležité je třeba považovat osvojení si základních znalostí právní úpravy následků takové právní skutečnosti, jakou je **čas**. Nejčastěji se v občanském právu setkáváme s důsledky běhu času v případě právních institutů **promlčení a prekluze**. Přitom otázky promlčení a prekluze práv patří mezi obtížnější právní problémy, jejichž řešení není někdy snadné ani pro odborníky. Pro dostatečnou ochranu práv však postačí seznámit se s pojmovými znaky promlčení a prekluze a jejich zákonnou úpravou.

S právními instituty promlčení a prekluze se setkáváme v různých oblastech společenských vztahů regulovaných právem.

Komplexně je právní úprava promlčení a prekluze provedena v občanském zákoníku. Právě pro tuto komplexnost bývá často aplikována, ať již přímo nebo analogicky, i na právní vztahy jiné povahy podobné občanskoprávním vztahům, např. na vztahy rodinné, které v tomto směru nemají vlastní samostatnou právní úpravu, nebo ji sice mají, avšak nikoliv úplnou a podrobnou. Zpravidla se omezuje jen na dílčí a specifické otázky, např. jen délku promlčecí doby a její počátek, případně přerušení promlčení.

6.1 Promlčení

Funkce promlčení 63

Funkcí **promlčení** je především přispívat včasnému vykonání práv ze strany oprávněného subjektu. Jde zde o požadavek zachování jistoty v právních vztazích. Kdyby tu promlčení nebylo, měl by povinný pro svou ochranu pouze námitku, že právo oprávněného již určitým způsobem zaniklo (o způsobu zániku závazků viz dále). Je také na povinném, aby své tvrzení o zániku práva prokázal, což bývá po delší době často obtížné a někdy prakticky nemožné. Takové případy lze řešit uplatněním námitky promlčení. Nelze také přehlédnout další důležitou funkci promlčení, kterou je vyloučení nežádoucích složitých procesních situací spojených s dokazováním a zjišťováním existence starých práv

a povinností, resp. jiných právně rozhodných skutečností. Po uplynutí delší doby se písemnosti, které mají sloužit ve sporu jako důkazní prostředek, mohou ztratit, svědkům, kteří mají být slyšeni, mohou rozhodné události vymizet z paměti nebo je mohou reprodukovat zkreseně atd. Lze proto konstatovat, že promlčení přispívá k posilování smluvní disciplíny, k dosažení a zajištění právní jistoty, a tím i ke stabilitě právních vztahů ve společnosti.

Důsledkem promlčení je vyloučení možnosti nárok vynutit, nikoliv však vyloučení možnosti jej splnit. Povinný může totiž z mnoha důvodů mít zájem plnit dobrovolně i po uplynutí určité doby (z důvodů osobních, morálních apod.). Pro oprávněného se zdá být uvedený důsledek „nespravedlivý“. To však pouze zdánlivě, neboť oprávněnému je poskytován dostatek času k tomu, aby se o výkon svého práva staral a své právo uplatnil. Zákon podle zásady, že každý má náležitě pečovat o svá práva (*vigilantibus iura*), stanoví časové omezení pro uplatnění práva, aniž by však věřitele těchto práv zbavoval.

Promlčení nastane, uplyne-li zákonem stanovená promlčecí doba, aniž v ní bylo právo vykonáno. Následkem toho se pak může povinný bránit soudnímu uplatnění práva vznesením námitky promlčení. Dojde-li k uplatnění této námitky, má to za následek zánik soudní vymahatelnosti příslušného nároku, a nelze proto promlčené právo oprávněnému rozhodnutím soudu přiznat.

Nepromlčují se však všechna práva. Předmětem promlčení nejsou zejména práva nemajetková. Mezi ně patří práva osobnostní (právo na zdraví, tělesnou integritu, občanskou čest, jméno, též krycí jméno), práva osobní (jde např. o práva k písemnostem osobní povahy, k obrazovým a zvukovým záznamům týkajícím se občana nebo jeho projevů osobní povahy) a další dílčí osobní a dílčí smíšená práva týkající se autorských děl, uměleckých výkonů, vynálezů, objevů, zlepšovacích návrhů a průmyslových vzorů.

Naopak zásadně se promlčují majetková práva s výjimkou těch, která zákon výslovně označuje za nepromlčitelná. Těmito majetkovými, avšak nepromlčitelnými právy jsou právo vlastnické, práva z vkladů na vkladní knížce, pokud vkladový vztah trvá.

Nejde zde o taxativní výčet nepromlčitelných práv. Existují, i když spíše výjimečně, i další práva, která se vzhledem ke své povaze nepromlčují. Je to například právo věřitele na určení doby splnění tam, kde tato skutečnost byla ponechána na vůli dlužníka, nebo právo podílového spoluvlastníka žádat o zrušení spoluvlastnictví a provedení vypořádání.

Lze tedy shrnout, že podle občanského zákoníku se promlčují všechna majetková práva s výjimkou těch, která jsou z promlčení zvlášť výslovně vyloučena nebo u kterých by to bylo v rozporu s jejich povahou. Z toho je patrné, že promlčení budou podléhat zejména všechny splatné pohledávky bez zřetele k tomu, kdo je jejich subjektem (občan, právnická osoba).

Také podle zákona o rodině se zásadně všechna majetková práva z rodinněprávních vztahů promlčují, nejsou-li z režimu promlčení výslovně

*Následky
promlčení
nároku*

*Práva
vyloučená
z promlčení*

vyňata. Tak tomu je u osobních práv z rodinněprávních vztahů (např. rodičovská práva) a u majetkových práv u práva na výživu jako celek.

Podle zákoníku práce se zásadně promlčují všechny peněžité nároky vyplývající z pracovněprávních vztahů.

Promlčecí doba

Promlčecí doba je v občanském zákoníku upravena jednak určením její délky a jednak určením počátku jejího běhu. Dále je stanoveno, kdy promlčecí doba vůbec nepočíná běžet, popřípadě neskončí, kdy se její běh zastavuje nebo přerušuje. **Počátek promlčecí doby** je obecně určen tak, že promlčecí doba běží ode dne, kdy právo mohlo být vykonáno poprvé, tedy ode dne, kdy nárok mohl být poprvé uplatněn žalobou u soudu.

U půjčky mezi občany, u které byla dohodnuta doba splatnosti, je den splatnosti půjčky rozhodující pro počátek běhu promlčecí lhůty. Nesplní-li dlužník dluh ve sjednaný den splatnosti, může věřitel následující den uplatnit své právo žalobou u soudu. Takto je obecně vymezen počátek běhu promlčecí lhůty, přičemž není rozhodující, zda ten, kdo může právo uplatnit, je v situaci, která mu uplatnění práva znemožňuje (např. pro nemoc, avšak i proto, že o svém právu nevěděl).

U některých práv je určen počátek běhu promlčecí doby přesněji. Tak u práv, která musí být uplatněna nejdříve u fyzické nebo právnické osoby (např. u reklamace vady prodané věci, pro niž platí záruční doba), počíná promlčecí doba běžet ode dne, kdy právo bylo takto uplatněno, tj. vada byla reklamována.

U práv na plnění ve splátkách (např. podle smlouvy se má půjčka splácet v pravidelných splátkách) počíná běh promlčecí doby jednotlivých splátek ode dne jejich splatnosti, a pokud se pro nesplnění některé splátky stane splatným celý dluh najednou (nebo zbytek dluhu), počíná běžet promlčecí doba ode dne splatnosti nesplněné splátky.

U práv na plnění z pojištění počíná promlčecí doba běžet za rok po pojistné události (živelní pohromy, havárie auta apod.).

U práva oprávněného dědice na vydání dědictví začne běžet promlčecí doba od právní moci rozhodnutí, jímž bylo potvrzeno nabytí dědictví, byla schválena dohoda dědiců o vypořádání dědictví nebo bylo provedeno vypořádání mezi dědici soudem.

Další výjimky z výše uvedené obecné zásady jsou stanoveny u odpovědnostních práv, kde je pro začátek běhu promlčecí doby rozhodující, kdy se poškozený dozvěděl o škodě a o tom, kdo za ni odpovídá, resp. o získání bezdůvodného obohacení, a o osobě, která je získala. Tato výjimka sleduje zvýšenou ochranu poškozeného zvýrazněnou povahou práva i tím, že ke vzniku škody či získání bezdůvodného obohacení může dojít i tak, že o tom postižený neví.

Délka promlčecí doby

Délka promlčecí doby je rozdílná podle různé povahy a významu práv. Obecná promlčecí doba je tříletá a uplatňuje se tehdy, není-li stanovena zákonem ve zvláštních případech jiná úprava.

Kratší, a to jednoletá promlčecí doba je stanovena u práv z přepravy (s výjimkou práva na náhradu škody u přepravy osob).

Kratší než obecná je promlčecí doba stanovena u práv na náhradu škody a vydání bezdůvodného obohacení, kde je tato doba dvouletá. S ohledem na subjektivně určený po-

čátek jejího běhu poskytuje i při své krátkodobosti postiženému dostatečnou ochranu. Nazývá se subjektivní promlčecí lhůtou.

Naopak delší promlčecí doby jsou stanoveny v případě práva na náhradu škody a na vydání bezdůvodného obohacení. Pokud se zde právo nepromlčí ve dvouleté době (protože se oprávněný o škodě či o bezdůvodném obohacení nedozvěděl), promlčí se nejpozději v delší promlčecí době, jejíž začátek je určen objektivně. Jde o lhůtu tříletou, jejíž počátek je stanoven na okamžik, kdy došlo ke skutečnosti, z které škoda vznikla, či kdy došlo k bezdůvodnému obohacení. Byla-li škoda způsobena úmyslně nebo bylo-li úmyslně získáno bezdůvodné obohacení, promlčí se právo v promlčecí lhůtě desetileté. Pro uplatnění práv z odpovědnosti za škodu způsobenou na zdraví však není stanovena žádná objektivní promlčecí lhůta.

Bylo-li právo na zaplacení určité částky přiznáno pravomocným rozhodnutím soudu nebo jiného orgánu, promlčuje se ve lhůtě deseti let. Tato lhůta běží ode dne, kdy mělo být podle rozhodnutí plněno. V téže desetileté lhůtě se promlčují i jednotlivé splátky, na něž bylo plnění v rozhodnutí rozloženo. Promlčecí doba zde počíná ode dne splatnosti jednotlivých splátek. Stane-li se však nesplněním některé ze splátek splatným celý dluh či jeho zbytek najednou, začne desetiletá promlčecí doba pro celý dluh (jeho zbytek) běžet od splatnosti nezaplacené splátky.

Jestliže dlužník uzná písemně dluh co do důvodu i výše, promlčuje se právo za 10 let ode dne, kdy k takovému uznání došlo. V uznání dluhu může dlužník uvést i lhůtu, v které svůj dluh splní. Promlčecí lhůta pak běží až od uplynutí této lhůty splatnosti. Pakliže v uznání dlužník rozloží splnění svého dluhu na splátky, platí pro ně totéž, co pro splátky stanovené v rozhodnutí.

Zákonem stanovené promlčecí doby nemohou účastníci smluvně upravit odchylným způsobem, neboť takové dohody by byly neplatné.

Promlčecí doba zásadně běží souvisle od jejího počátku až do konce. Výjimečně tomu však tak nebude, nastane-li některá překážka (právní skutečnost), která tomu brání.

V některých případech však promlčení vůbec nezačíná. Je to zejména tehdy, když oprávněný či povinný nemá zákonného zástupce, ačkoliv ho musí mít. Dokud k ustanovení zákonného zástupce nedojde, promlčení nezačne.

V dalším případě jde o vztah mezi zákonnými zástupci na jedné straně a nezletilými dětmi (nebo jinými nezpůsobilými osobami) na straně druhé. Dokud tento vztah trvá, nezačne, až na výjimky, promlčení práv jedněch vůči druhým.

Také mezi manželi nezačne promlčení práv, která mají manželé vůči sobě navzájem, opět s výjimkou stanovenou zákonem.

Dojde-li k překážce, s níž zákon spojuje dočasné **zastavení běhu promlčecí doby**, promlčení po dobu trvání této překážky neběží, avšak po jejím odpadnutí pokračuje. Tak tomu je třeba v případě, kdy věřitel ještě v promlčecí době uplatnil právo u soudu, běh promlčecí doby se od okamžiku takového uplatnění (podání žaloby) zastavuje a neběží po celou dobu, po kterou v řízení řádně pokračuje.

Běh promlčecí doby se též zastavuje u práva, které už bylo pravomocně přiznáno a pro které byl u soudu nařízen výkon rozhodnutí (exekuce).

*Zastavení
a přerušování
promlčecí
doby*

Výše bylo uvedeno, že promlčení nezačne, trvá-li vztah mezi manželi nebo mezi zákonnými zástupci na jedné straně a nezletilými nebo jinými zastoupenými osobami na straně druhé, pokud jde o práva, která mají vůči sobě. Začalo-li promlčení běžet před vznikem takového vztahu, pak po dobu jeho trvání neběží. Například půjčil-li snoubenec snoubence peníze, které dle dohody měly být vráceny ještě před svatbou, pak okamžikem splatnosti půjčky začala běžet promlčecí doba. Uzavřením sňatku se běh promlčecí doby zastavuje a promlčecí doba může dál běžet případně až po rozvodu manželství.

Občanský zákoník upravuje i případ, kdy promlčení sice pokračuje, ale neskončí, dokud neodpadne nějaká překážka. Je tomu tak tehdy, když začalo promlčení práva, které přísluší osobě nebo proti osobě, která musí mít zákonného zástupce, a tato osoba jej ztratí. Započaté promlčení běží sice dále, neskončí však, dokud neuplyne rok po tom, kdy bude zákonný zástupce ustanoven nebo kdy překážka pomine i jiným způsobem, např. nabytím zletilosti.

Od zastavení (dočasného) běhu promlčecí doby je třeba odlišovat její **přerušeni**. Jeho podstata spočívá v tom, že část promlčecí doby, která již uběhla, se stává právně bezvýznamnou a promlčení musí začít běžet zcela znovu.

Podle občanského zákoníku přerušeni promlčecí doby nastane, bylo-li právo přiznáno pravomocným rozhodnutím soudu (nebo jiného příslušného orgánu) nebo došlo-li k písemnému uznání dluhu povinným v promlčecí době do důvodu i výše.

Pokud jde o následky promlčení, je třeba si uvědomit zásadní rozdíl od prekluze práva, kde právo zaniká, neboť promlčením právo samo nezaniká. Povinnému ale vzniká právo na námitku promlčení, jehož výkonem (uplatněním této námítky) může zabránit přiznání práva oprávněnému soudem. Soudní vynutitelnost se tedy stává podmíněnou, neboť promlčené právo lze vykonat jen za předpokladu, že povinný subjekt námitku promlčení neuplatní.

Povinným subjektem je především hlavní povinný subjekt - hlavní dlužník. Může jím však být i další osoba, která za hlavního dlužníka odpovídá, zejména ručitel. Namítne-li promlčení tento subjekt, činí tak s právními účinky výlučně pro sebe.

Byla-li uplatněna námitka promlčení, má to za následek zánik nároku, takže promlčené právo, ačkoliv trvá dále (naturální obligace), nelze soudně přiznat. Jde o značné oslabení práva, poněvadž je lze vykonat jen tehdy, jestliže povinný je ochoten učinit tak dobrovolně (tedy také v případě, že u soudu námitku promlčení neuplatní).

Z uvedeného také plyne, že k promlčení práva, na rozdíl od prekluze, soud nepřihlíží z úřední povinnosti a nemůže přihlídnout bez návrhu povinného. I když je tedy soudu známo, že právo je promlčené, přesto musí uplatněné právo oprávněnému přiznat, jestliže se povinný námitkou promlčení nebránil. Je-li tedy právo promlčené a povinný se promlčení dovolá, má to za následek zánik nároku oprávněného, soud nárok nemůže přiznat a žalobu zamítne.

*Plnění
promlčeného
nároku*

Právo, které promlčením ztratilo nárok, nelze vynutit soudně, nelze je však vynutit ani jiným způsobem proti vůli povinného, např. jednostranným započtením. Nic však nebrání povinnému, aby nárok oprávněného v takovém případě splnil dobrovolně. Učiní-li tak (ať již s vědomím, že právo je promlčené či nikoliv), nelze poskytnuté plnění požadovat zpět z titulu bezdůvodného obohacení. O promlčeném právu se mohou účastníci i do-

hodnout, jak je uspokojí, lze dohodou místo něho zřídit i právo nové. Dojde-li k uznání promlčeného práva dlužníkem písemným prohlášením o uznání dluhu, stane se toto právo opět vynutitelným.

Povinný se nemůže následků promlčení předem vzdát. Občanský zákoník sice tuto zásadu výslovně nestanoví, ale je třeba dovodit, že takovým vzdáním předem by byla zmařena významná společenská funkce promlčení. Následků promlčení se však lze vzdát poté, jakmile nastaly. Nejčastějším případem vzdání se bude dobrovolné splnění promlčeného práva povinným, resp. neuplatněním námitky promlčení.

6.2 Prekluze

Prekluzí je nazýván případ, kdy zákon s nedodržením lhůty spojuje 64 úplný **zanik práva**. Taková lhůta se nazývá prekluzivní (propadná). Na rozdíl od promlčení, kdy jeho uplatněním zaniká možnost domáhat se nároku u soudu, ale samo právo trvá, při prekluzi nezůstává ani právo samo jako naturální obligace. Ten, kdo by splnil prekludovaný dluh, by již plnil bez právního důvodu (právní důvod, např. sleva z kupní ceny vadného zboží, nebyla-li reklamace uplatněna v prekluzivní záruční době, zanikl) a mohl by to, co plnil, požadovat zpět podle zásad o vydání bezdůvodného obohacení.

Má-li právo zaniknout prekluzí, musí to být výslovně v právním předpise stanoveno, a to tak, že se zpravidla užívá dovětek „jinak právo zanikne“. Prekluzi práva je tedy možné zabránit jen tím, že právo je včas uplatněno u soudu žalobou, nebo tam, kde to zákon stanoví (např. právo z odpovědnosti za vady prodané věci je třeba uplatnit u prodejce v záruční době).

K propadné lhůtě soud přihlíží i bez návrhu, tedy i když to dlužník nenamítne.

Důvodem pro stanovení prekluzivních lhůt ve zvlášť odůvodněných případech je zájem na řádném objasnění sporného práva. Existence práva může být pochybnou a obtížně dokazatelnou, zejména mělo-li by dojít k prokazování skutečností právo osvědčujících po delší době. Proto je třeba oprávněnému uložit povinnost, aby své právo uplatnil v krátké době tak, aby otázka jeho existence byla co nejdříve vyjasněna.

V občanském zákoníku jsou stanoveny propadné lhůty zejména pro uplatnění práv z odpovědnosti za vady, pro uplatnění práva na náhradu škody způsobené na odložených nebo vnesených věcech, škody vzniklé na přepravovaných zásilkách apod.

Právo na náhradu škody způsobené na vnesených nebo odložených věcech musí být u provozovatele uplatněno bez zbytečného odkladu. Právo zanikne, nebylo-li uplatněno nejpozději patnáctého dne po dni, kdy se poškozený o škodu dozvěděl. Lhůta uvedená v první větě („bez zbytečného odkladu“) je lhůtou pořádkovou, s jejímž uplynutím nejsou spojeny přímo žádné právní důsledky. Uvedená patnáctidenní lhůta je však již lhůtou prekluzivní.

*Funkce
prekluze*

Jak bylo již uvedeno, je k zachování práva nezbytné, aby právo bylo v prekluzivní lhůtě určitým předepsaným právním způsobem uplatněno. Uplatnit je lze různou formou. V řadě případů je nutno právo za účelem jeho zachování uplatnit ve stanovené době u příslušného orgánu, tedy zpravidla žalobou u soudu.

*Forma
uplatnění
práva* 65

Někdy je třeba pro zachování práva učinit ve stanovené době jiný jednostranný právní úkon. Jde o **notifikaci** (oznámení) či **reklamaci** (typické u práv z odpovědnosti za vady věcí) práva u příslušného subjektu (fyzické osoby - podnikatele, právnické osoby). Na prekluzivní dobu, ve které je nutno notifikovat či reklamovat určité právo, navazuje zpravidla další doba prekluzivní či promlčecí povahy, v níž je třeba právo uplatnit u soudu.

*Následky
prekluze
práva*

Pokud jde o právní následky prekluze, je to především zánik práva, které nadále neexistuje ani jako právo nežalovatelné (srovnej předcházející výklad o promlčení). Zaniká tím právní vztah mezi věžitelem a dlužníkem.

Prekluzí zaniklé právo nelze ani platně uzнат, ani uplatnit započtením (započítat lze jen existující pohledávku). Platně nelze uzavřít ani dohodu o zřízení nového závazku.

Jestliže dlužník plnil věžitelem i po zamítavém rozhodnutí soudu vydaném na základě prekluze práva, plnil něco, k čemu nebyl povinen, a může tedy žádat poskytnuté plnění zpět.

V oblasti společenských vztahů upravených občanským zákoníkem se nejčastěji setkáváme s prekluzivními dobami u služeb. Práva z odpovědnosti za vady poskytnutých služeb se obecně prekludují v době šesti měsíců, pokud občanský zákoník nestanoví pro jejich uplatnění dobu jinou. Právě s ohledem na různou povahu těchto služeb jsou u jejich jednotlivých druhů stanoveny často speciální prekluzivní doby.

Při prodeji v obchodě se práva z odpovědnosti za vady prodané věci zásadně prekludují v zákonné záruční (prekluzivní) době, kterou je doba dvou roků. Kratší prekluzivní doby jsou s ohledem na povahu prodáváných věcí stanoveny u práv z odpovědnosti za vady prodáváného potravinářského zboží, kde je záruční doba osmidenní, při prodeji krmiv třítydenní, při prodeji zvířat v délce šesti týdnů. Práva z odpovědnosti za vady při prodeji věcí, které se rychle kazí, se prekludují, nebyla-li kupujícím uplatněna dnem následujícím po koupi věci.

*Expirační
doba* 66

Na některých prodáváných věcech je vyznačena **expirační doba** (výrobce nebo prodejce poskytovaná záruka). Pokud tato expirační doba přesahuje zákonnou záruční dobu, prekludují se práva z odpovědnosti za vady u takové věci v této expirační době. Uvedl-li by však prodejce či výrobce expirační dobu kratší, než je zákonná záruční doba, je to právně neúčinné; práva z odpovědnosti za vady se prekludují v příslušné zákonné záruční době.

Občanský zákoník totiž připouští, aby si kupující s prodávajícím sjednal prodloužení zákonné záruční doby, případně aby prodejce sám jednostranným prohlášením tuto dobu prodloužil (zpravidla uvedením v záručním listě). Zkrácení zákonné záruční doby jak dohodou, tak jednostranným prohlášením je vyloučené.

Další prekluzivní doby jsou stanoveny u práv z odpovědnosti za vady při prodeji věcí, které jsou určeny k tomu, aby se užívaly po delší dobu.

Zde je konkrétní délka prekluzivní doby (záruční doba) stanovena zvláštními předpisy. Záruční doba přesahující 2 roky se může týkat i jen některé součástky věci. Prodejce je povinen vydat kupujícímu při prodeji záruční list s vyznačením záruční doby. Vydání záručního listu se kupující může domáhat soudně.

U půjčování věcí se práva z odpovědnosti za vady poskytnuté služby (právo na prominutí nebo slevu půjčovného) prekludují, nejsou-li uplatněna nejpozději do vrácení věci.

Práva z odpovědnosti za vady poskytnuté služby ve formě zhotovení věci na zakázku se zásadně prekludují v obecné šestiměsíční zákonné záruční době. Povaha některých věcí však vyžaduje stanovení zvláštních, a to výhradně delších prekluzivních dob. U zhotovení stavby je záruční doba stanovena na osmáct měsíců.

U služby spočívající v opravě a úpravě věci se práva z odpovědnosti za vady prekludují zásadně v zákonné záruční době, která je 3 měsíce. Jsou však stanoveny i speciální prekluzivní doby, a to kratší i delší. Kratší prekluzivní doby mohou být stanoveny zvláštními předpisy (vyjma u vad stavebních prací). Delší prekluzivní doby jsou stanoveny u práva z odpovědnosti za vady u stavebních prací, a to na osmáct měsíců, a dále ve zvláštních předpisech u věcí, které mají být i nadále užívány po delší dobu.

U obstaravatelských služeb závisí délka prekluzivní doby na tom, jaký druh služby je v konkrétním případě předmětem obstarávání. Tedy je-li např. předmětem obstarávání koupě věci, pak platí to, co bylo u tohoto druhu služby uvedeno výše. Pokud je předmětem obstarávání služba, u které není stanovena žádná speciální právní úprava odpovědnosti za vady, pak platí příslušná ustanovení obecné části občanského zákoníku o závazcích, tedy prekluzivní doba šesti měsíců.

Kontrolní otázky:

1. Co je právní vědomí?
2. Jaké jsou druhy pramenů práva?
3. Co je právo veřejné a soukromé?
4. Jaký je rozdíl mezi normami právními a morálními?
5. Jak se člení právní normy?
6. Co je platnost a účinnost právní normy?
7. Jaké jsou metody výkladu právní normy?
8. Co je analogie a kdy je přípustná?
9. Co je právní vztah a jaké jsou jeho prvky?
10. Jaký je rozdíl mezi způsobilostí k právům a povinnostem a způsobilostí k právním úkonům?
11. Kdo je oprávněn jednat za právnickou osobu?
12. Co je obsahem právních vztahů?
13. Co je objektem právních vztahů?
14. Jaké právní úkony rozlišujeme?

15. Jaké jsou náležitosti platného právního úkonu?
16. Co je promlčení a prekluze a jaký je mezi nimi rozdíl?
17. Co je právní síla předpisu?

II. Ustavní právo

Ústavní právo je soubor právních norem upravujících nejdůležitější právní vztahy ve státě, zejména základní práva a svobody občanů, uspořádání státu a rozdělení státní moci a její výkon.

Prameny ústavního práva jsou Ústava České republiky a ústavní zákony. Jde o zákony, které mají nejvyšší právní sílu. Od ostatních zákonů se odlišují především způsobem, jakým jsou projednávány a přijímány, neboť při hlasování o nich se v parlamentu vyžaduje kvalifikovaná většina. Formálně se pak liší i tím, že se nazývají ústavními.

*Prameny
ústavního
práva*

Podle procedury (legislativního procesu) při přijímání, změnách či doplňování ústavy a ústavních zákonů se rozlišují ústavy rigidní (tuhé) a flexibilní (pružné). Pro **rigidní ústavu** je příznačné, že pro její přijímání je stanoven zvláštní postup, který zpravidla spočívá v tom, že pro přijetí ústavního zákona nestačí prostá většina, ale je zapotřebí většiny kvalifikované, někdy také i vyšší kvorum (účast poslanců) v zákonodárném sboru.

67 *Rigidní
a flexibilní
ústavy*

U **flexibilní ústavy** se zvláštní postup nevyžaduje. Je přijímána stejným způsobem, jako je tomu u ostatních (běžných) zákonů. Aby však bylo patrné, že jde o zákon nejvyšší právní síly, musí se ústavní zákon odlišovat od ostatních zákonů alespoň svou formou, tedy právě tím, že se výslovně nazývá ústavní.

68

Ústava České republiky je ústavou rigidní. Proces jejího přijímání, změn a doplňování zajišťuje větší stabilitu ústavních zákonů, než je tomu u zákonů ostatních.

1. Ústava České republiky

Ústava je nejvyšší zákon České republiky. K její změně nebo doplnění může dojít jen ústavním zákonem. Všechny ostatní právní normy nižší právní síly, tedy zákony, zákonná opatření, vládní nařízení a vyhlášky ministerstev či orgánů samosprávy, nesmějí být s Ústavou v rozporu. O soulad uvedených předpisů s Ústavou dbá Ústavní soud České republiky.

69 *Ústava ČR*

Ústava ČR byla schválena Parlamentem dne 16. 12. 1992, vyhlášena ve Sbírce zákonů pod č. 1/1993 Sb. a účinnosti nabyla 1.1. 1993. Součástí ústavního pořádku České republiky je i Listina základních práv a svobod, přijatá ještě Federálním shromážděním ČSFR, a to na základě usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. 12. 1992, vyhlášeného ve Sbírce zákonů pod č. 2/1993 Sb.

Součástmi ústavního pořádku České republiky jsou tedy platná Ústava ČR, Listina základních práv a svobod a ústavní zákony přijaté podle Ústavy. **Jeho** součástí jsou však i ústavní zákony Československé republiky, Federálního shromáždění Československé socialistické republiky a České národní rady, pokud upravují státní hranice. Do ústavního pořádku patří i ústavní zákony České národní rady přijaté po 6. 6. 1992.

Ústava je uvozena preambulí (úvodním prohlášením). **Její** obsah je rozdělen do osmi hlav, které se člení na 113 článků.

*Preambule 70
Ústavy*

Preambule obsahuje prohlášení o věrnosti občanů Čech, Moravy a Slezska tradicím dávné státnosti zemí České koruny i státnosti československé a odhodlání budovat, chránit a rozvíjet Českou republiku v duchu nedotknutelných hodnot lidské důstojnosti a svobody jako vlast rovnoprávných, svobodných občanů, kteří jsou si vědomi svých povinností vůči druhým a zodpovědnosti vůči celku, jako svobodný a demokratický stát založený na úctě k lidským právům a na zásadách občanské společnosti, jako součást rodiny evropských a světových demokracií. Obsahuje také prohlášení společně sřežit a rozvíjet zděděné přírodní a kulturní, hmotné a duchovní bohatství a řídit se všemi osvědčenými principy právního státu.

1.1 Základní ustanovení

V základních ustanoveních je Česká republika charakterizována jako svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát, založený na úctě k právům a povinnostem člověka a občana. Veškerou státní moc vykonává lid prostřednictvím moci zákonodárné, výkonné a soudní.

Toto rozdělení moci ve státě mezi orgány zákonodárné, výkonné a soudní, které požívají značné míry samostatnosti a nezávislosti mezi sebou, je typické pro demokratické formy vlády. Jakmile dojde ke koncentraci těchto moci u jednoho orgánu, nebo dokonce v rukách jednoho člověka, jedná se o nedemokratickou formu vlády, o režim diktátorský, absolutistický, totalitní, založený na vůdcovském principu (např. fašistické Německo). **Přirozeně** nestačí jen formální dělba moci vyjádřená v ústavě, nýbrž je nutný systém záruk znemožňující vznik privilegii jednotlivce či skupiny, které by umožnily faktickou uzurpaci moci, vyúsťující nakonec i v ústavní zakotvení takového principu (viz v naší nedávné minulosti ústavně zakotvená zásada vedoucí úlohy KSČ ve společnosti). Stěžejní právní dílo, které obsahuje teorii o rozdělení moci ve státě, je „O duchu zákonů“, jehož autorem je francouzský osvícenský filozof a historik Charles Louis Montesquieu (1689-1755).

*Přímý 72
výkon
státní moci*

Jestliže Ústava upravuje výkon státní moci prostřednictvím výše uvedených orgánů, připouští také možnost výkonu této moci přímo. Formou, kterou se lid může přímo podílet na výkonu státní moci, je **referendum**.

Případy, kdy se může referendum konat, musí však stanovit ústavní zákon.

Další ze základních ustanovení upravuje velmi významnou zásadu, že každý občan může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.

K ochraně svých vlastních občanů je ústavně zakotvena zásada, že nikdo nemůže být proti své vůli zbaven státního občanství. Způsoby nabývání a pozbývání státního občanství stanoví zákon.

Ústava ve svých základních ustanoveních rovněž stanoví, že území republiky tvoří nedílný celek, jehož státní hranice mohou být měněny jen ústavním (nikoliv obyčejným) zákonem. Za hlavní město republiky prohlašuje Prahu. Stanoví dále, že **státními symboly České republiky** (které také požívají zvýšené právní ochrany) jsou velký a malý státní znak, státní barvy (trikolora), státní vlajka, státní pečeť, státní hymna a vlajka prezidenta republiky.

*Státní
symboly*

Podle Ústavy se Česká republika člení na obce, které jsou základními územními samosprávnými celky. Tyto obce jsou vždy součástí vyššího územního samosprávného celku (země nebo kraje). Obec je samostatně spravována voleným zastupitelstvem, jehož funkční období je čtyřleté. Zastupitelstva mají pravomoc vydávat v mezích své působnosti obecně závazné vyhlášky.

*Správní
členění státu*

1.2 Moc zákonodárná, legislativní proces

Orgánem zákonodárné moci je **Parlament České republiky**, který je tvořen dvěma komorami, a to Poslaneckou sněmovnou a Senátem. 73

Poslanecká sněmovna má 200 poslanců, kteří jsou voleni na dobu čtyř let. Volby do Poslanecké sněmovny se konají tajným hlasováním na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva, a to **systémem poměrného zastoupení**. Jde o systém, při kterém voliči odevzdávají své hlasy pro politické strany účastníci se voleb, a nikoliv pro jednotlivé kandidáty (na tom nic nemění ani odevzdávání preferenčních hlasů). Poměrem získaných hlasů mezi jednotlivými stranami se také určuje počet zvolených kandidátů z kandidátních listin politických stran. 74 *Poslanecká sněmovna* 75

Právo volit do Poslanecké sněmovny, tj. **aktivní volební právo** má každý občan České republiky, který nejpozději v den voleb dosáhl věku 18 let. **Být zvolen** poslancem Poslanecké sněmovny, tj. **pasivní volební právo** má právo každý občan republiky, který dosáhl věku 21 let. Zvolený poslanec skládá slib věrnosti České republice. Odmítnutím Ústavou předepsané slibu nebo jeho složením s výhradou mandát poslance zaniká. 76 *Aktivní a pasivní volební právo*

Poslanecká sněmovna může být rozpuštěna. Toto právo přísluší prezidentovi republiky z důvodů, které jsou taxativně v Ústavě uvedené.

Senát má 81 senátorů, kteří jsou voleni na dobu 6 let. Volby do senátu se však konají každé dva roky, kdy se volí jedna třetina senátorů. 76 *Senát*

Rovněž do Senátu se volí tajným hlasováním na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva, avšak na rozdíl od voleb do Poslanecké sněmovny **systemem většinovým**. Při něm voliči volí jednotlivé kandidáty podle zásady „vítěz bere vše“. Zvolen je tedy kandidát, který v příslušném volebním obvodu získal nejvíc hlasů.

Senátorem je zvolen kandidát, který obdržel nadpoloviční většinu odevzdaných platných hlasů. V případě, že žádný z kandidátů nezískal počet hlasů potřebný ke zvolení, koná se druhé kolo voleb šestý den po ukončení hlasování v prvním kole. Ve druhém kole pak kandidují ve volebním obvodu pouze dva kandidáti, kteří se v prvním kole v konečném pořadí umístili na prvních dvou místech. V případě rovnosti hlasů postupují všichni takoví kandidáti. Zvolen je pak ten kandidát, který získal ve druhém kole více odevzdaných platných hlasů. V případě rovnosti hlasů rozhodne mezi nimi los.

Aktivní volební právo do Senátu má každý občan, který dosáhl věku 18 let. **Pasivní volební právo** má každý občan, který dosáhl 40 let (proto se také Senátu lidově říká rada starších). I zvolený senátor je povinen složit slib.

78 Senát nemůže být rozpuštěn. V případě rozpuštění Poslanecké sněmovny přísluší Senátu velmi důležité oprávnění, spočívající v tom, že v případech, kdy by bylo třeba přijmout zákon v neodkladné věci, může Senát přijmout **zákonné opatření** na návrh vlády. Toto zákonné opatření však musí být schváleno na první schůzi Poslanecké sněmovny, jinak pozbývá další platnosti.

Zasedání obou komor Parlamentu jsou stálá, byť mohou a často také jsou usnesením přerušena. Schůze Poslanecké sněmovny i Senátu jsou veřejnosti přístupné. Veřejnost může být vyloučena jen za podmínek stanovených zákonem, tedy zejména když předmětem jednání jsou skutečnosti, které tvoří státní, hospodářské tajemství.

*Poslanecká 79
imunita*

Poslanci i senátoři vykonávají svůj mandát osobně (nemohou se tedy dát zastupovat, a to ani jiným poslancem či senátorem), v souladu se svým slibem, a nejsou přitom vázáni žádnými příkazy, nejsou tedy povinni respektovat stranickou disciplínu a hlasovat podle doporučení či výzvy orgánů politické strany, za kterou byli zvoleni nebo jejímiž jsou členy.

Poslancům a senátorům Ústava zaručuje **imunitu**, což mimo jiné znamená, že i kdyby byli podezřelí ze spáchání trestného činu, nemohou být trestně stíháni, pokud k tomu nedá souhlas ta komora Parlamentu, jejíž jsou členy.

Interpelace 80

Poslanci (nikoliv však senátoři) mají vůči vládě nebo jejím členům (ministrům) **právo interpelace** ve věcech jejich působnosti. Jde o právo klást otázky, na něž je člen vlády povinen odpovědět do 30 dnů od podání interpelace.

*Legislativní 81
iniciativa*

Hlavním úkolem Parlamentu jako nejvyššího zákonodárného orgánu je projednávání a přijímání zákonů, tedy legislativní činnost. K podávání **návrhů zákonů, tedy legislativní iniciativě**, jsou oprávněni jednotliví poslanci, skupiny poslanců, Senát, vláda nebo zastupitelstvo vyššího

územního samosprávného celku. Jestliže hodlá někdo jiný podat návrh zákona nebo jeho novely, může tak učinit pouze prostřednictvím výše uvedených subjektů. Občan se tedy musí se svým návrhem obrátit především na poslance.

Návrhy se podávají Poslanecké sněmovně. Ta návrhy předloží vládě, která má právo se ke všem návrhům zákonů vyjádřit. Pokud Poslanecká sněmovna návrh zákona schválí, postoupí jej Senátu. Ten návrh po projednání buď schválí, nebo zamítne, anebo vyjádří vůli se jím nezábývat. Zamítne-li návrh zákona, vrátí jej Poslanecké sněmovně se svými pozměňovacími návrhy. Poslanecká sněmovna hlasuje o návrhu zákona zamítnutém Senátem znovu, a jestliže jej schválí nadpoloviční většina všech zvolených poslanců je návrh přijat.

*Legislativní
proces*

Přijatý návrh zákona je předložen prezidentu republiky. Ten má právo vrátit přijatý zákon s odůvodněním do 15 dnů ode dne, kdy mu byl zákon postoupen. Toto právo prezidentovi nepřísluší pouze u ústavních zákonů. O vráceném zákonu hlasuje Poslanecká sněmovna znovu, a jestliže jej schválí už bez jakýchkoliv pozměňovacích návrhů nadpoloviční většinou všech zvolených poslanců je zákon přijat.

Přijaté zákony podepisuje předseda Poslanecké sněmovny, prezident republiky a předseda vlády. Aby zákon nabyl platnosti, musí být předepsaným způsobem vyhlášen, tj. uveřejněn ve Sbírce zákonů České republiky. Stejně platí pro mezinárodní smlouvy schválené Parlamentem. Aby se mezinárodní smlouva stala součástí našeho právního řádu, musí být schválena Parlamentem, a to postupem shodným jako při přijímání zákonů.

O návrzích zákonů se v obou komorách Parlamentu hlasuje. Komory jsou způsobilé se usnášet, je-li při jednání přítomna alespoň jedna třetina jejích členů. K přijetí usnesení komory je nutný souhlas nadpoloviční většiny přítomných poslanců nebo senátorů (prostá většina). K přijetí ústavního zákona a ke schválení mezinárodní smlouvy se vyžaduje kvalifikovaná většina, tedy třípětinová většina všech zvolených poslanců a třípětinová většina senátorů přítomných při jednání (nikoliv všech zvolených).

*Hlasování
v Parlamentu*

Parlament (tedy nikdo jiný, ani prezident) může rozhodnout o vyhlášení válečného stavu, je-li Česká republika napadena nebo je-li třeba plnit mezinárodní smluvní závazky o společné obraně proti napadení. Stejně tak jedině Parlament může rozhodnout o vyslání ozbrojených sil mimo území republiky. K přijetí usnesení o vyhlášení válečného stavu a k přijetí usnesení o souhlasu s pobytem cizích vojsk na našem území je nutný souhlas nadpoloviční většiny všech zvolených poslanců i senátorů.

13 Moc výkonná

Mezi orgány moci výkonné (exekutiva) patří podle Ústavy prezident republiky, vláda a státní zastupitelství. **82**

- 83 **Prezident republiky** je hlavou státu. Z výkonu své funkce není nikomu odpovědný. Nesmí být také zadržen, stíhán pro přestupek či trestný čin. Z této téměř absolutní imunity je pouze jediná výjimka, kdy prezident může být na základě žaloby Senátu stíhán před Ústavním soudem pro velezradu. Jediný trest, který lze v tomto řízení uložit, je ztráta prezidentského úřadu a způsobilost jej znovu nabýt.

*Volba
prezidenta
republiky*

Podat návrh na **volbu prezidenta** může nejméně deset poslanců nebo deset senátorů. Prezidenta volí Parlament na společné schůzi obou komor. Funkční období je pětileté a nikoho nelze zvolit za prezidenta více než dvakrát po sobě. Pasivní volební právo na úřad prezidenta je 40 let.

Prezidentem je zvolen kandidát, který získal nadpoloviční většinu hlasů všech zvolených poslanců i nadpoloviční většinu hlasů všech zvolených senátorů. Pokud kandidát nedosáhne potřebného počtu hlasů, koná se do 14 dnů druhé kolo voleb. V něm se utkají kandidát, který získal nejvyšší počet hlasů v Poslanecké sněmovně, s kandidátem, který získal nejvyšší počet hlasů v Senátu. Zvolen je pak kandidát, který získal nadpoloviční většinu hlasů přítomných (nikoliv už zvolených) poslanců i nadpoloviční většinu hlasů přítomných senátorů. Jestliže prezident nebyl zvolen ani ve druhém kole, koná se do 14 dnů třetí kolo voleb, v němž je zvolen ten z kandidátů druhého kola, který získal nadpoloviční většinu hlasů přítomných poslanců a senátorů (hlas se sčítají a nemusí být dosaženo nadpoloviční většiny v obou komorách Parlamentu). Pokud ani ve třetím kole prezident není zvolen, konají se celé volby znovu. Zvolený prezident skládá Ústavou předepsaný slib do rukou předsedy Poslanecké sněmovny. Odmítnutí složení slibu nebo složení slibu s výhradou má za následek, že se na prezidenta hledí, jako by zvolen nebyl.

Prezident se může svého úřadu vzdát, nemůže však být odvolán. Pokud se úřad prezidenta uvolní (odevzdáním úřadu nebo úmrtím), případně pokud se obě komory Parlamentu usnesou na tom, že prezident nemůže svůj úřad ze závažných důvodů vykonávat (zejména pro nemoc), vykonávají funkci prezidenta předseda vlády a předseda Poslanecké sněmovny (případně předseda Senátu, je-li v té době Poslanecká sněmovna rozpuštěna). Rozdělení pravomocí mezi premiéra a předsedu Poslanecké sněmovny přesně vymezuje Ústava.

*Pravomoci
prezidenta*

Pravomoci prezidenta republiky nejsou natolik rozsáhlé, aby bylo možno formu vlády v České republice označit za prezidentský systém, jako je tomu např. v USA či Francii. Prezident především:

- zastupuje stát navenek,
- jmenuje a odvolává předsedu a další členy vlády,
- svolává zasedání Poslanecké sněmovny,
- rozpouští Poslaneckou sněmovnu,
- sjednává mezinárodní smlouvy, pokud tuto pravomoc nepřenesl na vládu,
- je vrchním velitelem ozbrojených sil, jmenuje a povyšuje generály,

- jmenuje soudce, nejvyšší představitele Bankovní rady České národní banky a Nejvyššího kontrolního úřadu, pověřuje a odvolává vedoucí zastupitelských misí ČR v zahraničí, přijímá vedoucí zahraničních zastupitelských misí,
- má právo udělovat amnestii, abolici,
- má právo účastnit se schůzí obou komor Parlamentu, jejich výborů a komisí. Kdykoliv o to požádá, musí mu být uděleno slovo. Rovněž má právo účastnit se schůzí vlády.

Vláda je vrcholným kolektivním orgánem moci výkonné, řídí a kontroluje státní administrativní aparát. Skládá se z předsedy, místopředsedů a ministrů. Ze své činnosti je odpovědna Poslanecké sněmovně, která může projevit nespokojenost s její činností tím, že jí vysloví nedůvěru. V takovém případě musí vláda podat demisi.

84 *Vláda ČR*

Předsedu vlády (premiéra) i jednotlivé ministry jmenuje do funkcí prezident republiky. Ti do jeho rukou skládají Ústavou předepsaný slib.

Do rukou prezidenta podává předseda vlády **demisi**, a to i za ostatní členy vlády. Celá vláda podává demisi v případě, že jí Poslanecká sněmovna vyslovila nedůvěru. Vždy je vláda povinna podat demisi po parlamentních volbách, a to po ustanovující schůzi nově zvolené Poslanecké sněmovny. Kdyby vláda odmítla v uvedených případech demisi podat, prezident ji odvolá.

Vláda rozhoduje jako kolektivní orgán ve sboru. K přijetí usnesení vlády je třeba souhlasu nadpoloviční většiny všech jejích členů (nejen přítomných na zasedání vlády). Vláda může vydávat nařízení. Tato vládní nařízení, k jejichž platnosti je rovněž třeba jejich uveřejnění ve Sbírce zákonů ČR, se vydávají jako prováděcí předpisy k zákonům.

Členové vlády - ministři - řídí jednotlivá odvětví národního hospodářství a státní správy (resorty) a stojí v čele ministerstev, která jsou zřizována zákonem. Ministerstva vydávají obecně závazné právní předpisy, které se nazývají vyhlášky. Ty rovněž slouží k provádění zákonů a musejí být uveřejněny ve Sbírce zákonů ČR.

Mezi orgány výkonné moci je Ústavou zařazeno i **státní zastupitelství**, které především zastupuje veřejnou žalobu v trestním řízení.

Státní zastupitelství

1.4 Moc soudní

Soudní moc je nezávislá, není tedy ze své činnosti odpovědna žádné jiné moci, ať již zákonodárné nebo výkonné. Ústavou je výslovně zaručena nezávislost výkonu soudcovské funkce, když nestrannost soudců nesmí nikdo ohrožovat a do jejich činnosti zasahovat. Proto také soudce nemůže být zároveň poslancem či senátorem, nesmí mít žádnou funkci ve veřejné správě a vykonávat řadu dalších činností.

85 *Soudy*

Soudní moc se především uplatňuje při poskytování ochrany právům občanů a dalším subjektům v občanskoprávním řízení, např. při rozho-

dování sporů o náhradu škody, o výživné, o platnost skončení pracovního poměru, o ochranu vlastnických práv, dále při přezkoumávání rozhodnutí správních orgánů (správní soudnictví). Pouze soudy mají pravomoc v trestním řízení rozhodovat o vině a o ukládání trestů pachatelům trestných činů.

Soudce

Soudcem z povolání se může stát bezúhonný občan, který dosáhl věku 30 let, má ukončené vysokoškolské právnické vzdělání, vykonal praxi justičního čekatele a složil odbornou justiční zkoušku. Do funkce je soudce jmenován prezidentem republiky bez časového omezení doby výkonu své funkce (jde o významnou záruku nezávislosti soudce). Funkce se ujímá složením slibu do rukou prezidenta.

Soudce je při rozhodování vázán pouze zákonem. Je oprávněn posoudit soulad předpisu nižší právní síly (vládního nařízení, vyhlášky ministerstva) se zákonem (soudcovské právo zkoumací).

Pokud soudce rozhoduje sám, nazývá se **samosoudcem**. V zákonem stanovených případech soud rozhoduje v senátě. Ten je tvořen soudci z povolání. Například rozhoduje-li krajský soud v občanskoprávním (civilním) řízení o odvolání proti rozsudkům okresních soudů, tvoří senát odvolacího soudu tři soudci z povolání. V některých věcech však zákon připouští i účast laiků na rozhodování soudů. Předsedou senátu může být vždy pouze soudce z povolání. Občané, kteří se na rozhodování soudů podílejí vedle soudců z povolání, se nazývají **přisedící** (dříve soudci z lidu). Při hlasování v senátě má jejich hlas stejnou váhu jako hlas předsedy; v senátě jsou si všichni soudci, ať již z povolání nebo přisedící, rovni. V senátě, který tvoří soudce z povolání jako předseda a dva přisedící laické, se například projednávají před okresním soudem věci pracovněprávní či některé závažnější trestné činy.

Soustava soudů

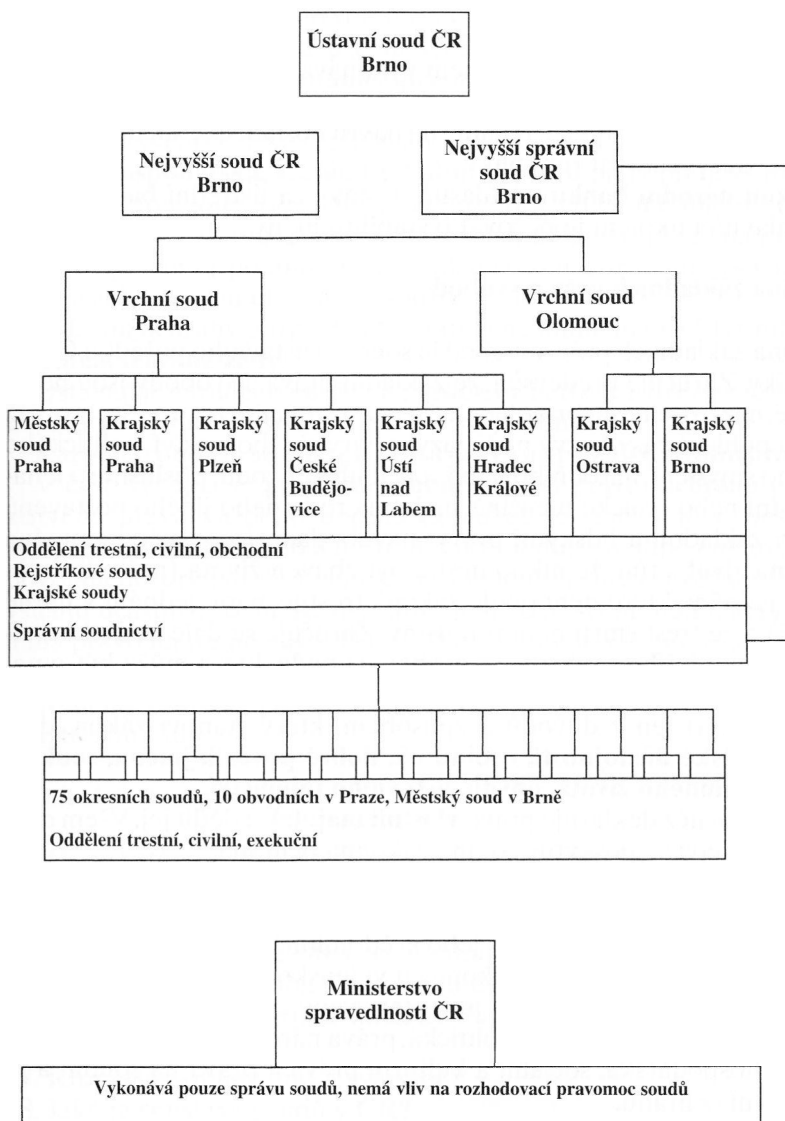
Soustavu soudů tvoří Nejvyšší soud, Nejvyšší správní soud, vrchní soudy, krajské soudy a okresní soudy. Nejvyšší soud i Nejvyšší správní soud mají sídlo v Brně, vrchní soudy pak v Olomouci a v Praze. V civilním i trestním řízení soudním platí zásada dvouinstančnosti. Znamená to, že pokud věc rozhodne soud 1. instance (nebo také soud 1. stupně), jímž je zpravidla okresní soud, odvolání proti tomuto rozhodnutí projednává a rozhoduje o něm soud 2. instance (soud 2. stupně) a proti jeho rozhodnutí již nelze podat řádný opravný prostředek (o opravných prostředcích řádných i mimořádných viz část o civilním a trestním procesu). V některých věcech zákonem stanovených rozhoduje jako soud 1. instance krajský soud a soudem 2. instance je vrchní soud. Nejvyšší soud především vede řízení o mimořádných opravných prostředcích.

Ústavní soud ČR

Zvláštní postavení má **Ústavní soud České republiky** (se sídlem v Brně), který je nezávislým orgánem ochrany ústavnosti. Ústavní soud se skládá z 15 soudců, jmenovaných prezidentem republiky na dobu 10 let, kteří se ujímají funkce složením slibu. Jeho pravomoc je vymezena taxativně stanoveným okruhem záležitostí, zejména rozhoduje o zrušení zákonů nebo jiných právních předpisů či jejich částí, jsou-li

v rozporu s Ústavou, o ústavní stížnosti orgánů územní samosprávy (obcí) proti nezákonnému zásahu do jejich působnosti ze strany státu.

Významnou pravomocí je i rozhodování o tom, zda je mezinárodní smlouva v souladu s ústavním pořádkem České republiky. Návrh na zahájení tohoto řízení může podat některá z komor Parlamentu nebo skupina nejméně 41 poslanců či skupina nejméně 17 senátorů, případně i prezident republiky. Pokud nález Ústavního soudu konstatuje, že mezinárodní smlouva je v rozporu s ústavním pořádkem, nesmí být tato smlouva ratifikována, dokud není nesoulad odstraněn.

*Závaznost
soudních
rozhodnutí*

Vykonatelná rozhodnutí Ústavního soudu jsou závazná pro všechny orgány i osoby. V tom je podstatný rozdíl proti rozhodnutím, která jsou vydána ostatními, obecnými soudy. Pravomocná a vykonatelná rozhodnutí těchto soudů zavazují zpravidla jen účastníky konkrétního řízení (ostatní osoby nikoliv) a všechny státní orgány. Pouze bylo-li rozhodnuto o osobním stavu (o rozvodu manželství, o osvojení, o zbavení způsobilosti k právním úkonům, o prohlášení za mrtvého, o určení otcovství), je takové rozhodnutí závazné pro všechny.

1.5 Nejvyšší kontrolní úřad, Česká národní banka

*Nejvyšší
kontrolní
úřad*

86 V Ústavě je rovněž zakotveno postavení **Nejvyššího kontrolního úřadu**, který je nezávislým orgánem vykonávajícím kontrolu hospodaření se státním majetkem a plnění státního rozpočtu. V jeho čele stojí prezident, jehož do funkce jmenuje na návrh Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR prezident republiky.

*Česká
národní
banka*

87 **Českou národní banku** prohlašuje Ústava za ústřední banku státu. Jejím hlavním úkolem je pečovat o stabilitu měny.

2. Listina základních práv a svobod

Listina základních práv a svobod je součástí ústavního pořádku České republiky. Zaručuje především, že základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné, a to pro všechny bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.

*Základní
lidská práva*

88 Mezi základními lidskými právy a svobodami je zmíněno zejména **právo na život** s tím, že nikdo nesmí být zbaven života (nešlo-li o důsledek jednání, které není podle zákona trestné, např. jednání v nutné obraně) a že trest smrti není přípustný. Zaručuje se dále **nedotknutelnost osoby a jejího soukromí a osobní svoboda**, která může být omezena (zadržením, zatčením, vzetím do vazby, držením v ústavní zdravotnické péči) jen z důvodů a způsobem, který stanoví zákon, dále ochranu **lidské důstojnosti, osobní cti, dobré pověsti, jména, soukromého a rodinného života, obydlí, listovního tajemství**.

Listina rovněž deklaruje právo **vlastnit majetek** a dědit jej. Všem druhům vlastnictví se poskytuje stejná zákonná ochrana.

Chráněna je rovněž **svoboda pohybu a pobytu**, také svoboda **myšlení, svědomí a náboženského vyznání, vědeckého bádání a umělecké tvorby**. Pokud je to v rozporu s jeho svědomím či náboženským vyznáním, nesmí být občan nucen vykonávat vojenskou službu (podrobnosti, např. o náhradní civilní službě, jsou stanoveny zákonem).

Listina dále člení práva na politická, práva národnostních a etnických menšin, hospodářská, sociální a kulturní práva a práva na soudní a jinou právní ochranu.

Mezi **politická práva** řadí svobodu projevu a právo na informace. Výslovně prohlašuje za nepřípustnou cenzuru. Zaručuje **petiční právo**, tedy právo obracet se na státní orgány i orgány územní samosprávy se žádostmi, návrhy a stížnostmi. Peticemi se však nesmí zasahovat do nezávislosti soudu ani se jimi nesmí vyzývat k porušování základních práv a svobod občanů.

89 *Práva politická*

Občané se mohou také **sdužovat** ve spolcích, společnostech, politických stranách a zaručuje se rovněž svobodná soutěž politických sil v demokratické společnosti.

Mezi důležitá politická práva patří také právo podílet se na správě věcí veřejných přímo nebo volbou svých zástupců. **Volební právo** je všeobecné a rovné a vykonává se tajným hlasováním.

90

Pokud jde o **práva národnostních a etnických menšin**, jsou dána zárukami jejich všestranného rozvoje zejména v oblasti kulturní, používání mateřského jazyka, vzdělávání a sdužování.

91

Mezi **hospodářská, sociální a kulturní práva** patří především právo na svobodnou volbu povolání, právo na spravedlivou odměnu za práci, sdužování se v odborech a právo na stávkou. Pamatuje se i na právo na zvláštní pracovní podmínky žen, mladistvých, zdravotně postižených osob a zabezpečení občanů ve stáří a nemoci.

92 *Práva hospodářská, sociální a kulturní*

Zvláštní ochrany požívají **děti**, i narozené mimo manželství, **mladiství a rodina, těhotné ženy**.

Ústavně je zaručeno i **právo na vzdělání**, i když zároveň se školní docházka do základní školy prohlašuje za povinnou.

Každému občanu se také přiznává **právo na příznivé životní prostředí**.

93

V části týkající se **práva na soudní a jinou právní ochranu** jsou zaktovena práva každého občana domáhat se stanoveným postupem svých práv u nezávislého a nestranného soudu, případně jiného k tomu povolaného orgánu. V řízení před soudem či jiným orgánem jsou si všichni účastníci rovni. Každý může jednat ve svém mateřském jazyce a má právo na tlumočníka. Další základní práva občanů na soudní a jinou právní ochranu uvedená v Listině základních práv a svobod jsou rozvedena v zákonech upravujících soudní proces (občanský soudní řád, trestní řád).

Kontrolní otázky:

1. Co je ústava a jaký má význam v právním řádu?
2. Kdy nabyla účinnosti Ústava ČR?
3. Co obsahuje preambule Ústavy ČR?
4. Jak se Ústava ČR člení a co obsahují její jednotlivé hlavy?
5. Jak je upravena dělba moci ve státě?
6. Kdo má zákonodárnou iniciativu a kdo vykonává zákonodárnou moc?
7. Které jsou orgány moci výkonné?
8. Jaká je soustava soudů v ČR?

9. Jaký je postup při přijímání zákonů v Parlamentu ČR?
10. Jaké je složení obou komor Parlamentu ČR?
11. Jaké volební systémy se používají při volbách do obou komor Parlamentu ČR a jaký je mezi nimi rozdíl?
12. Kdy může být Poslanecká sněmovna rozpuštěna a kým?
13. Kdo a jakým postupem volí prezidenta ČR?
14. Jaké pravomoci má prezident ČR?
15. Jak je ustanovována vláda ČR a jaké plní funkce?
16. Kdy dochází k demisi vlády?
17. Co je to aktivní a pasivní volební právo?
18. Co je to právo interpelace?
19. Co znamená nezávislost soudní moci?
20. Jaké postavení má Nejvyšší kontrolní úřad?
21. Jakou funkci plní státní zastupitelství?
22. Jaké je složení a jaké jsou úkoly Ústavního soudu?
23. Jaká jsou základní práva a svobody občanů?

III. Ochrana lidských práv

Se začleněním ČR do soustavy evropských orgánů a institucí a v souvislosti s tím i se sbližováním českého a evropského právního řádu je stále větší pozornost věnována problematice lidských práv a jejich ochraně.

Lidská práva jsou práva jednotlivců, tedy fyzických osob. Ovšem rovněž práva národnostních menšin jsou považována za práva individuální, nikoliv kolektivní (viz např. Rezoluce OSN č. 47/135 z 18. 12. 1992). Mezi základní práva a svobody jsou také řazena některá práva právnických osob, např. církví a náboženských společností, politických stran a hnutí, odborových organizací.

Přehled základních lidských práv a svobod je uveden v Ústavě České republiky č. 1/1993 Sb., v Listině základních práv a svobod (vyhlášené pod č. 2/1993 Sb.) a v ratifikovaných (schválených, tj. konečný souhlas s mezinárodní dohodou) a vyhlášených mezinárodních smlouvách o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána, které jsou tedy bezprostředně závazné a mají přednost před zákonem (čl. 10 Úst).

Dodržování základních práv a svobod (lidských práv a základních svobod) zajišťuje stát soustavou právních, ekonomických, sociálních opatření a prostředků. Jejich ústavní a mezinárodněprávní ochrana je poskytována tehdy, když stát (jeho orgány) svým rozhodnutím porušil základní právo nebo svobodu fyzické osoby.

Ochrana lidských práv je také jedním z hlavních cílů OSN. Počátek internacionalizace lidských práv je třeba spatřovat již v Atlantické chartě (1941). Zmínit je třeba Závěrečný akt Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (Helsinky, 1975), jehož 10 principů zakotvilo poválečný status quo v Evropě, jako např. územní celistvost a svrchovanost států, nevměšování se do jejich vnitřních záležitostí, ale také „právo jednotlivce znát svá práva a své povinnosti v oblasti lidských práv a postupovat v souladu s nimi“. Tyto zásady byly potvrzeny a konkretizovány v Závěrečném dokumentu Vídeňské následné schůzky KBSE v roce 1989 a na Kodaňské konferenci o lidské dimenzi KBSE v roce 1990. Zde se účastnické státy zavázaly zabezpečit, aby lidé mohli využít společnická práva k zakládání nevládních organizací usilujících o rozvoj a ochranu lidských práv a svobod, včetně skupin monitorujících lidská práva a jejich dodržování, včetně práva komunikovat s mezinárodními organizacemi, které se ochranou lidských práv zabývají. Dodržování závazků vyplývajících z uvedených dokumentů sleduje nevládní organizace Mezinárodní helsinská federace pro lidská práva, sdružující 30 národních členů (výborů).

Závazky, které na sebe účastnické státy OBSE převzaly přijetím zmíněných dokumentů, mají však pouze politickou a morální závaznost, nikoliv sílu právní. V mezinárodních vztazích se ovšem uznává, že účastnické státy nesou za převzaté závazky odpovědnost.

V České republice se problematikou dodržování lidských práv zabývá několik nevládních organizací, např. Český helsinský výbor, Sdružení Amnesty International v ČR a Dokumentační středisko pro lidská práva.

1. Mezinárodní prameny lidských práv

Prameny 95 Česká republika při svém vzniku převzala práva a povinnosti, které k 31. 12. 1992 vyplývaly pro ČSFR z uzavřených mezinárodních smluv. Ústavou je stanovena povinnost promítnout převzaté právní závazky z mezinárodních smluv do vnitrostátního zákonodárství nebo přijmout jiná odpovídající opatření.

Mezinárodněprávní ochrana lidských práv je založena v Opčním protokolu k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech a v Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod.

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech byl vyhlášen ve Sbírce zákonů pod č. 120/1976 Sb. Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod byla dohodnuta v Římě dne 4. 11. 1950 a bývalá ČSFR ji podepsala dne 21. 2. 1991 v Madridu. Úmluva vstoupila pro ČSFR v platnost dnem 18. 3. 1992 (s výjimkou některých protokolů) a byla vyhlášena ve Sbírce zákonů pod č. 209/1992 Sb.

Pramenem těchto práv je rovněž 170 mezinárodních smluv vztahujících se k lidským právům a základním svobodám, z nichž většina byla publikována ve Sbírce zákonů.

2. Záruky dodržování lidských práv

Byla-li mezinárodní smlouva obsahující závazky k ochraně lidských práv a svobod vyhlášena ve Sbírce zákonů, je obecně závazná. Zavazuje stát ode dne, kdy pro něj vstoupila v platnost, a nepůsobí retroaktivně (nemá zpětnou působnost). Zda jsou tyto smlouvy dodržovány, kontroluje celá řada institucí, např. Výbor pro lidská práva, Výbor pro hospodářská, sociální a kulturní práva, Výbor pro práva dítěte, Výbor pro odstranění diskriminace žen, Výbor proti mučení, Výbor ministrů a generální tajemník Rady Evropy, UNESCO, Mezinárodní organizace práce, Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE), Vysoký komisař Spojených národů pro uprchlíky a od roku 1994 též Vysoký komisař Spojených národů pro lidská práva se sídlem v Ženevě.

Dojde-li ke střetu mezinárodní právní normy s právním předpisem vnitrostátním, použije se právní norma pro jednotlivce příznivější.

Autentické texty mnohostranných mezinárodních smluv jsou v cizích

jazycích. Jejich výklad, je-li pro státy sporný, přísluší Mezinárodnímu soudnímu dvoru v Haagu a Evropskému soudu pro lidská práva.

Práva obsažená v mezinárodních smlouvách o lidských právech a základních svobodách lze rozdělit do tří skupin. V první se jedná o absolutní lidská práva, která nesmějí být porušována ani za války či jiné mimořádné situace. Jedná se o právo na život, právo nebýt držen v otroctví či nevolnictví, právo nebýt mučen, právo na ochranu proti retroaktivitě pozdějšího přísnějšího trestního práva, ale též právo na svobodu myšlení, svědomí, náboženství a právo na to, aby byla uznávána jeho právní osobnost. Ve druhé skupině jsou minimální práva, která se týkají postavení a práv (zejména procesních) fyzické osoby v trestním řízení. Do třetí skupiny řadíme podmíněná práva, jejichž výkon může být omezen zákonem, např. z důvodu naléhavého veřejného zájmu, ochrany práv druhých.

Další mezinárodní dokumenty, označované jako rezoluce, deklarace, doporučení apod., které nepodléhají ratifikaci a nevyhlašují se ve Sbírce zákonů, nejsou právně závazné a mají pouze doporučující povahu, ovšem značný politický a morální význam. Zmínit je nutno především Všeobecnou deklaraci lidských práv.

3. Ochrana lidských práv v České republice

V našem státě zajišťují ochranu všech práv (ať jsou obsažena v ústavních nebo běžných zákonech) nezávislé obecné soudy. Základní práva a svobody, jakož i lidská práva jsou navíc pod ochranou Ústavního soudu ČR.

Ústavní soud ČR není 4. instancí v soudním procesu, a proto ústavní stížnost není mimořádným opravným prostředkem proti již pravomocnému rozhodnutí obecného soudu. Ústavní stížnost není ani žalobou ve veřejném zájmu (*actio popularis*), proto ji nemůže podat ten, jehož právo nebylo porušeno, i když jinak jeho zájmy mohly být ze širšího pohledu nějak dotčeny. Řeší věcně ústavní stížnosti jen tehdy, došlo-li k porušení ústavního nebo mezinárodního práva. Naopak neřeší stížnosti, pokud se týkají porušení práva založeného běžným zákonem (pokud ovšem zároveň nejde o porušení základního práva nebo svobody).

Ústavní soud ČR se bude věcně zabývat ústavní stížností na vadné hodnocení provedených důkazů a chybné právní závěry obecného soudu ve věci jen tehdy, jestliže bylo v řízení před obecnými soudy zároveň porušeno právo stěžovatele na spravedlivý proces (nebyl řádně předvolán, bylo porušeno jeho právo na obhajobu uplatněných tvrzení atd.).

K Ústavnímu soudu ČR se může se stížností obrátit fyzická osoba, právnická osoba a politická strana nebo politické hnutí. Stížnost je třeba podat ve stanovené lhůtě (zpravidla 60 dnů od zákonem stanovené skutečnosti). V řízení před Ústavním soudem ČR musí být zastoupeny advokátem nebo notářem.

Jestliže obecné soudy při výkonu své rozhodovací pravomoci dojdou k závěru, že zákon je v rozporu s Ústavou ČR, Listinou základních práv

a svobod nebo se závaznou mezinárodní smlouvou, jsou povinny věc předložit Ústavnímu soudu ČR (to se netýká podzákoných právních předpisů, vládních nařízení, vyhlášek ministerstev atd., jejichž soulad se zákonem je při řešení konkrétní věci oprávněn obecný soud posoudit sám). Ústavní soud ČR je pak oprávněn zrušit právní normu ke dni, který ve svém nálezu určí (vždy výlučně ex nunc, tedy od jeho rozhodnutí, nikoliv zpětně).

4. Mezinárodněprávní ochrana lidských práv

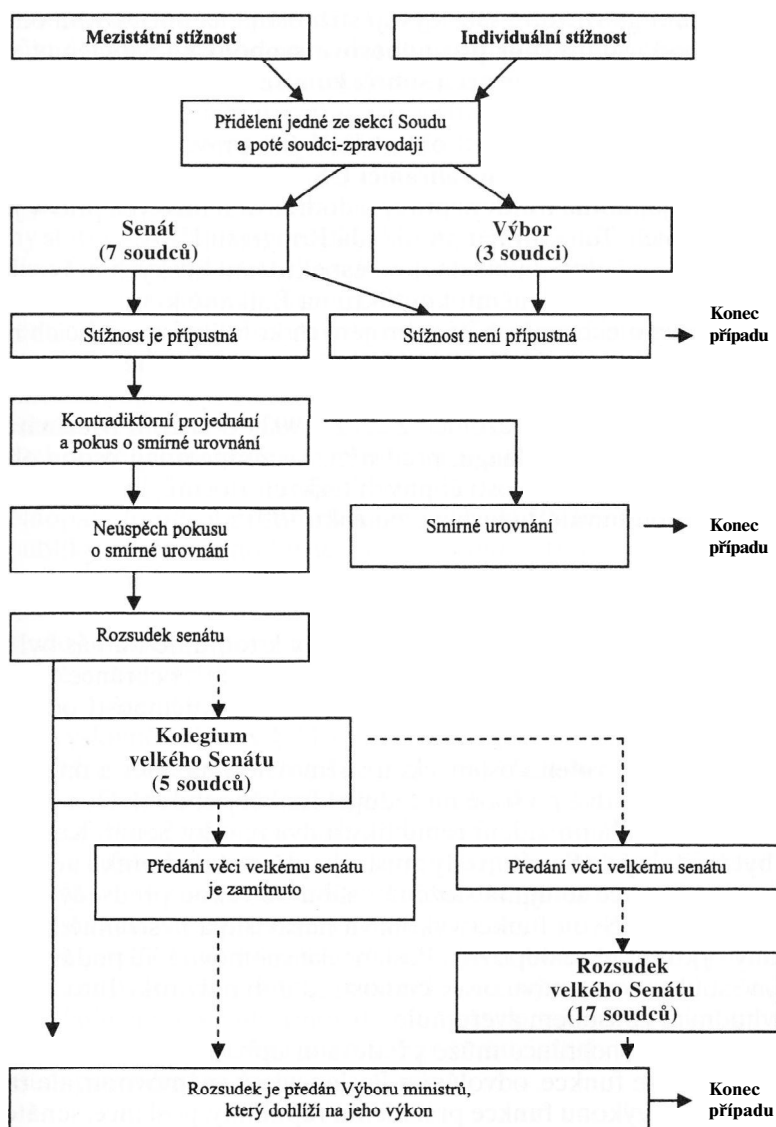
Na mezinárodní úrovni zajišťují ochranu lidských práv a základních svobod jednak Výbor pro lidská práva, Komise pro lidská práva a její subkomise pro předcházení diskriminace a ochranu menšin, Komise pro odstranění rasové diskriminace a Výbor proti mučení v Ženevě, jednak Evropská komise pro lidská práva a Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku.

*Orgány
k ochraně
lidských
práv*

- 97** **Výbor pro lidská práva** přijímá a projednává oznámení jednotlivců, u kterých došlo k porušení některého práva uznaného v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech (nikoliv ostatních mezinárodních smlouvách).
- 98** **Komise pro lidská práva** se zabývá stížnostmi na typické a hrubé porušování jakýchkoli lidských práv a základních svobod, tedy stížnostmi, které podávají důkaz o situaci v oblasti lidských práv v kterékoli zemi. Stížnost mohou podat jednotlivci i skupiny osob, rovněž nevládní organizace.
- 99** **Výbor proti mučení** projednává zprávy smluvních států o opatřeních přijímaných proti mučení.
- 100** **Výbor OSN pro odstranění rasové diskriminace** přijímá a projednává oznámení jednotlivců i skupin osob, které si stěžují na porušení práva stanoveného v Mezinárodní úmluvě o odstranění všech forem rasové diskriminace.
- 101** **Evropská komise pro lidská práva** projednává stížnosti fyzické osoby či skupiny osob nebo nevládních organizací na porušení práv přiznaných Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod nebo Protokoly k této úmluvě (nikoliv podle ostatních evropských úmluv), jež se dopustila smluvní strana (stát, resp. jeho orgány). Komise se může věcí zabývat až po vyčerpání všech opravných prostředků přípustných podle vnitrostátního práva. Pokud posouzení stížnosti Komisí neskončí smírným urovnáním nebo odmítnutím stížnosti, rozhodne Komise o jejím předání **Evropskému soudu pro lidská práva (ESLP)**, aby ve věci rozhodl.
- 102** Evropský soud pro lidská práva je jediným a nejvyšším vykladatelem Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Jde o první mezinárodní instituci tohoto typu a po 45 letech své existence hraje stále důležitou roli v právním životě více než 40 členských států Rady Evropy. Činnost soudu se v poslední době značně rozšířila a dotýká se různých oblastí, např. kontroly přistěhovalců, ochrany národnostních menšin, boje proti terorismu, ochrany životního prostředí, otázek

sociálního zabezpečení, délky vazby či podmínek výkonu trestu, práv obhajoby, ale také stavebních řízení a úpravy televizního vysílání. Používání judikatury Evropského soudu pro lidská práva ve vnitrostátním právu a především v řízení před soudy je povinností příslušných orgánů (tedy zejména soudů) vyplývající ze smluvního závazku naší republiky.

SCHÉMA ŘÍZENÍ ZAVEDENÉHO ÚMLUVOU

- 103** Ochranu **odborových svobod a sociálních práv** zajišťuje především **Mezinárodní organizace práce** se sídlem v Ženevě, založená Versailleskou smlouvou roku 1919 (vyhlášena ve Sbírce zákonů pod č. 217/1921 Sb.). Je nutno zmínit i významnou Philadelphskou deklaraci z roku 1944, která zajišťuje ochranu základních lidských práv, podporuje plnou zaměstnanost a zlepšení životních a pracovních podmínek. **104** **Mezinárodnímu úřadu práce** může adresovat stížnost pouze vnitrostátní nebo mezinárodní odborová organizace zaměstnanců nebo zájmová organizace zaměstnavatelů. K podání stížnosti není oprávněn jednotlivec nebo skupina osob, která není odborovou nebo zaměstnavatelskou organizací.
- 105** Zvláštními orgány, které se zabývají stížnostmi na porušování odborových svobod, jsou **Výbor pro odborové svobody** (devítičlenný, složený tripartitně) a **Vyšetřovací a smírčí komise pro odborové svobody** (tříčlenná).
- 106** Mezi institucemi sledujícími oblast lidských práv ve světě má svébytné postavení **Ministerstvo zahraničí USA**, které každoročně vypracovává podle jednotné osnovy zprávy o dodržování lidských práv v jednotlivých zemích. Tuto zprávu předkládá Kongresu USA.
- 107** Pro posuzování aktuálního stavu v respektování lidských práv v Evropě vzhledem k ozbrojenému konfliktu na Balkáně je významná Ženevská úmluva o ochraně obětí ozbrojených konfliktů nemajících mezinárodní charakter (z 12. 8. 1949). Vážná porušování mezinárodního humanitárního práva na území bývalé Jugoslávie vyvolala rozhodnutí Rady bezpečnosti OSN (rezoluce z 22. 2. 1993) o zřízení **Mezinárodního soudu se sídlem v Haagu**, před nímž se zodpovídají osoby obviněné ze zločinů proti lidskosti či jiných těžkých zločinů, kterých se dopustily na území bývalé Jugoslávie od roku 1991.

5. Veřejný ochránce práv

- 108** Zkušenosti řady evropských zemí přispěly k tomu, že i u nás byl zaveden institut **Veřejného ochránce práv** (dále jen „ochránce“), ombudsmana. Stalo se tak zákonem č. 349/1999 Sb. s účinností ode dne 29. 2. 2000.

Ombudsman

Ombudsman je volen Poslaneckou sněmovnou na 6 let a může být zvolen nejvýše na dvě po sobě následující funkční období. Dva návrhy na volbu předkládá prezident republiky a dva návrhy Senát. Kandidát musí být volitelný do Senátu, tedy musí mj. splňovat podmínku nejméně 40 let věku. Funkce se ujímá složením slibu do rukou předsedy Poslanecké sněmovny. Svou funkci vykonává nezávisle a nestranně, ovšem za řádný výkon funkce odpovídá Poslanecké sněmovně. Té podává každoročně souhrnnou zprávu o své činnosti za uplynulý rok. Tuto zprávu také vhodným způsobem zveřejňuje.

Pozbytí funkce ochránce může především uplynutím funkčního období, vzdáním se funkce, odvoláním Poslaneckou sněmovnou, ale také tím, že se ujme výkonu funkce prezidenta republiky, poslance, senátora

či soudce nebo jiné funkce ve veřejné správě. Dalším důvodem je, že ochránce přestal být volitelným do Senátu nebo byl pravomocně odsouzen pro trestný čin (i nedbalostní).

Na osobu vykonávající funkci ochránce jsou kladeny vysoké nároky, a to na její morální bezúhonnost i absolutní nezávislost a nestrannost. Přísné podmínky pro výkon funkce, stanovené zákonem, směřují k zajištění této nezávislosti. Ochránce nesmí vykonávat zároveň funkci prezidenta republiky, poslance, senátora a soudce či jakoukoliv činnost ve veřejné správě, nesmí být ani členem politické strany či politického hnutí. Nesmí vykonávat výdělečnou činnost, která by byla na újmu výkonu funkce a její důstojnosti a která by mohla ohrožovat důvěru v nezávislost a nestrannost výkonu funkce.

Do **pravomoci** ochránce patří ochrana osob před jednáním úřadu, ale i jejich nečinností, pokud je v rozporu s právem a neodpovídá principům demokratického právního státu. Pro výkon své činnosti má řadu oprávnění, kdy např. může vstupovat do všech prostor úřadů a provádět šetření nahlížením do spisů, kladením otázek zaměstnancům úřadů, žádat informace a vysvětlení, písemná stanoviska, žádat provedení důkazů.

Působnost ochránce se vztahuje na ministerstva a jiné ústřední orgány státní správy, jakož i na další v zákoně vyjmenované instituce, např. Policii ČR, Armádu ČR, Vězeňskou službu, věznice (i vazební), zařízení, kde se vykonává ochranná nebo ústavní výchova anebo ochranné léčení, také ovšem policejní cely, azylová zařízení, ústavy sociální péče, zařízení sociálně-právní ochrany dětí a zdravotnická zařízení, veřejné zdravotní pojišťovny, a obce při výkonu státní správy, Radu pro rozhlasové a televizní vysílání.

Ochránce je oprávněn navrhnout nejvyššímu státnímu zástupci podání žaloby k ochraně veřejného zájmu.

Naopak do působnosti ochránce nespadá Parlament ČR, prezident republiky, vláda, rozhodovací činnost soudů, státní zastupitelství, Nejvyšší kontrolní úřad, vyšetřovatelé Policie ČR a zpravodajské služby ČR.

Každý (fyzická i právnická osoba) má právo obrátit se na ochránce s podnětem ve věci, která spadá do jeho působnosti. Ochránce však může jednat i z vlastní iniciativy. Písemný podnět musí obsahovat náležitosti, které výslovně zákon v § 11 vypočítává. Zjistí-li ochránce po provedeném šetření, že podnět nebyl důvodný, vyzoomí o tom stěžovatele i úřad. Z důvodů stanovených zákonem může také podnět odložit. Pokud ovšem zjistí porušení právních předpisů či jiná pochybení, vyzve úřad, aby se k jeho zjištěním vyjádřil, a může mu navrhnout opatření k nápravě. Mezi ně patří i návrh na zahájení disciplinárního řízení či stíhání pro trestný čin nebo přestupek, návrh na poskytnutí náhrady škody apod. Úřad je povinen do 30 dnů sdělit ochránci, jaká opatření provedl. Pokud tuto povinnost nesplní, může ochránce vyzoomět nadřízený úřad nebo vládu, ale také informovat veřejnost. Je také oprávněn doporučit (nikoliv navrhnout, neboť zákonodárnou iniciativu nemá) změnu nebo zrušení právního předpisu.

Kontrolní otázky:

1. Jak je zajištěna ochrana lidských práv v mezinárodním měřítku?
2. Jaké jsou záruky dodržování lidských práv v ČR?
3. Jaké orgány zajišťují mezinárodněprávní ochranu lidských práv?
4. Jaké postavení a pravomoci má Veřejný ochránce práv?

IV. Občanské právo

Pod pojmem občanské právo je třeba rozumět souhrn právních norem, které upravují společenské vztahy tvořící předmět občanského práva, tedy majetkové vztahy fyzických i právnických osob, majetkové vztahy mezi těmito osobami a státem, jakož i vztahy vyplývající z práva na ochranu osobnosti. Jde však jen o takové vztahy, ve kterých mají účastníci rovné postavení. To je typické např. u smluv (kupní, darovací apod.), nikoliv však třeba u placení daní, pokut, poplatků, kde správní orgán vystupuje v postavení nadřazeném.

Občanské právo se skládá z pěti základních částí, jimiž jsou:

- práva věcná (zejména právo vlastnické a práva k věcem cizím),
- práva závazková (zejména smlouvy, ale také závazky z porušení práva, např. odpovědnost za způsobenou škodu),
- právo dědické,
- práva osobnostní (zejména právo na ochranu osobnosti),
- práva osobně majetková (právo autorské, právo k vynálezu, k průmyslovému vzoru, ochrana práv k novým odrůdám rostlin a plemenům zvířat).

Občanský zákoník svým členěním přibližně respektuje výše uvedené dělení s tím, že navíc má i část obecnou, která obsahuje normy pro všechny části občanského práva, ale v podstatě pro všechny předpisy soukromého práva společné (o právních úkonech, o zastoupení, promlčení a prekluzi apod.).

Pramenem občanského práva je především Ústava České republiky s Listinou základních práv a svobod, dále občanský zákoník (zákon č. 40/1964 Sb., ve znění mnoha pozdějších změn a doplňků). Dalšími důležitými prameny jsou autorský zákon, zákon o vynálezech, průmyslových vzorech a zlepšovacích návrzích, zákon o užitných vzorech, zákon o ochraně topografií polovodičových výrobků a zákon o ochraně práv k novým odrůdám rostlin a plemenům zvířat.

Pramenem občanského práva jsou i specifické zákony upravující určitou konkrétní oblast společenských vztahů, např. zákon o vlastnictví k bytům, zákon o nájmu a podnájmu nebytových prostor, zákon o odpovědnosti státu za škodu způsobenou nezákonným rozhodnutím nebo

*Systém
občanského
práva*

*Prameny
občanského
práva*

nesprávným úředním postupem, zákony o přepravních řádech (leteckém, vodním, lanových drah, železničním, silničním).

V obecné části této publikace byl podán výklad některých pojmů (právní normy a jejich výklad, právní vztahy, právní úkony), které jsou společné všem odvětvím soukromého práva, tedy také a především práva občanského. V této části, věnované speciálně občanskému právu, se budeme věnovat jeho jednotlivým institutům, jak je upravuje občanský zákoník.

1. Věcná práva

Pojem věcných práv 110 Vlastník věci může se svou věcí nakládat zcela volně, vyjma omezení stanovených zákonem. Tuto jeho moc nad věcí zajišťuje jedno z věcných práv - právo vlastnické. Takto je v podstatě podána definice věcných práv. Jsou to tedy práva zajišťující moc osoby nad věcí, která působí vůči všem ostatním subjektům tak, že jim přikazuje nerušit vlastníka (resp. toho, komu některé z věcných práv náleží) ve výkonu jeho práv. Věcnému právu tedy neodpovídá konkrétní povinnost určitého subjektu, jako je tomu v závazkových vztazích (věřitel - dlužník), ale povinnosti všech ostatních. Říká se proto, že věcné právo působí erga omnes (vůči všem).

Věcná práva se dělí na právo vlastnické, spoluvlastnické a právo držby a dále na práva k věcem cizím, mezi něž patří právo zástavní, podzástavní, zadržovací a věcná břemena.

Předmětem věcných práv je tedy věc, ať již movitá či nemovitá. Jenom věc movitá může být předmětem práva zadržovacího a jen nemovitost může být předmětem práva z věcného břemene.

1.1 Vlastnictví

Právo vlastnické - ústavní záruky 111 Základním věcným právem je právo vlastnické. Je chráněno ústavně Listinou základních práv a svobod, která v čl. 11 odstavci 1 prohlašuje, že „každý má právo vlastnit majetek“. Rovněž je zaručeno, že vlastnické právo všech vlastníků má stejný zákonný obsah a požívá stejné ochrany.

To nebylo vždy samozřejmostí, neboť právní řád před rokem 1990 poskytoval různou ochranu jednotlivým druhům vlastnictví a nepřekvapí, že nejnižší ochrany se dostávalo soukromému vlastnictví a nejvyšší státnímu socialistickému vlastnictví. To se projevovalo různými formami, nejvýrazněji zřejmě v právu trestním, kde trestní sazby za trestné činy proti majetku v socialistickém vlastnictví byly velmi podobné sazbám za nejtěžší zločiny proti životu a zdraví.

Všichni mají rovněž ústavně zaručené právo stejné možnosti vlastnictví nabývat s výjimkami stanovenými zákonem. Nelze proto volně nabývat vlastnictví k věcem, které jsou vyhrazeny státu nebo určeným osobám. Jde např. o přírodní léčivé zdroje a ložiska nerostů. Některé věci nemohou být pojmově předmětem vlastnictví, jako tekoucí vody, vzduch, některé druhy energií. U dalších věcí pak zákony stanoví ome-

zení, pokud jde o možnost volného nabývání jejich vlastnictví, jako je tomu např. u zbraní, výbušnin, léků, jedů, drog.

Vlastnictví však také **zavazuje**. To znamená, že žádný vlastník nesmí zneužívat svých vlastnických práv na újmu práv druhých nebo v rozporu se zájmy obecnými chráněnými zákonem. Výkon vlastnického práva také nesmí poškozovat lidské zdraví, přírodu, životní prostředí nad míru stanovenou zákonem.

Obsahem vlastnického práva jsou jednotlivá oprávnění vlastníka. Tato oprávnění lze charakterizovat takto:

- oprávnění věc držet (*ius possidendi*), tedy mít ji u sebe, což je základní předpoklad pro to, aby vlastník mohl vykonávat další dílčí práva, jako:
- oprávnění věc užívat (*ius utendi*), tedy využívat užitečných vlastností věci k uspokojení svých potřeb, ale také opačně, neužívat ji, ponechat ji neupotřebenou, nechat ji i zaniknout (zkazit). Vlastník své právo může vykonávat jak tím, že věc užívá, tak i tím, že ji neužívá;
- oprávnění věc požívat (*ius fruendi*), tedy brát z ní plody a jiné užítky, tedy přírůstky, např. výnosy z pole, plody stromů, mláďata zvířat, ale také úroky z vkladů;
- oprávnění s věcí nakládat (*ius disponendi*), tedy rozhodovat o jejím osudu, smluvně ji přenechávat do nájmu, půjčit ji, odkázat ji závětí, zcizit prodejem, darováním nebo výměnou za jinou věc, může rovněž dát najevo, že již nechce být vlastníkem věci a opustit ji (pouze u movité věci), může ji dokonce i zničit (*ius abutendi*).

Z výše uvedeného obsahu vlastnického práva také vyplývá, že vlastník je může vykonávat jak aktivním jednáním, tak i nekonáním (nečinností).

Vlastník vykonává své právo třeba již tím, že se dívá na svoji televizi, ale i tím, že ji vypne a dále se na ni nedívá. Pokud tomu zákon nebrání, může se vlastník zbavit věci zničením, vyhozením mezi odpadky apod.

Pokud mu zákon takovou dispozici zakazuje (např. nesmí se zbavit zdraví škodlivé látky tím, že ji vyhodí na skládku), nejde již o výkon práva, ale o protiprávní úkon. To vyplývá z Listiny základních práv a svobod, která zakazuje zneužití vlastnictví, resp. jeho výkon, který by byl na újmu práv druhých nebo v rozporu s obecnými zájmy chráněnými zákonem. Občanský zákoník dále uvádí, že výkon práv a povinností nesmí bez právního důvodu zasahovat do práv a oprávněných zájmů jiných a nesmí být v rozporu s dobrými mravy.

Omezení vlastnického práva může tedy vyplývat jak ze zákona, tak z rozhodnutí soudu nebo i správního orgánu, ovšem také z úkonů samotného vlastníka, který nemůže dočasně s věcí nakládat, pokud ji na základě smlouvy o výpůjčce předal jinému.

Podrobněji je třeba zmínit se o dvou případech omezení vlastnického práva, a to o možnostech použití věci bez souhlasu vlastníka a o vyvlastnění.

Možnost **použít věc bez souhlasu vlastníka** připouští občanský zákoník jen za splnění přesně stanovených podmínek. Těmi jsou stav nouze (živelní pohroma) nebo naléhavý veřejný zájem (hrubé narušení ve-

*Obsah
vlastnického
práva*

*Výkon
vlastnického
práva*

*Omezení
vlastnického
práva*

řejného pořádku), dále nelze-li účelu dosáhnout jinak, na dobu nezbytně nutnou a v nezbytné míře a za náhradu. Jsou-li splněny všechny tyto podmínky, je vlastník věci povinen strpět, aby byla jeho věc použita.

Je to např. situace, kdy policista pronásleduje nebezpečného pachatele a použije motorové vozidlo soukromé osoby, nebo také kdy je ohrožen dům povodní a použije se susedovo čerpadlo, při požáru se na susedův pozemek postaví požární technika atp.

Některá omezení vlastnického práva upravují i další zvláštní předpisy, např. zákon o telekomunikacích, o památkové péči. Zákon o rybářství umožňuje při výkonu práva rybolovu vstup na příbřežní pozemky, ať jsou ve vlastnictví kohokoliv.

Vyvlast- 112 Velmi závažným omezením vlastnického práva, vyústujícím až v jeho
n ní zánik, je **vyvlastnění**.

Mylný je dojem, že vyvlastnění bylo typickým produktem socialistického práva. Šlo spíše o to, jak byl tento institut využíván. Platný občanský zákoník vyvlastnění rovněž upravuje. Z celospolečenského hlediska nelze připustit stav, a to ani pod dojmem nedotknutelnosti vlastnictví, aby např. stavbě dálnice, letiště, ropovodu bylo zabráněno jen tím, že jeden z mnoha dotčených vlastníků pozemků jej odmítne prodat.

Vyvlastnění je nucený přechod vlastnického práva na stát, a to na základě úředního rozhodnutí, které vydává správní orgán. Toto rozhodnutí je přezkoumatelné soudem. Vyvlastnit lze věc jen tehdy, je-li to ve veřejném zájmu, nelze-li sledovaného účelu dosáhnout jinak (např. dohodou), jen na základě zákona, vždy za náhradu (téměř vždy peněžitou) a vždy jen pro předem daný určitý účel.

Ze stejných důvodů lze vlastnické právo omezit, např. pro zřízení přístupové cesty či postavení stožáru vedení vysokého napětí.

K nucenému odnětí vlastnictví k věci, a to bez náhrady, dochází v případě uloženého trestu propadnutí majetku či věci v trestním řízení nebo při uložení sankce propadnutí věci ve správním přestupkovém řízení.

1.2 Držba a detence

Držba 113 Jedním ze základních oprávnění vlastníka věci je tuto věc držet, tedy
věci **držba věci**. Věc však může držet i ten, kdo jejím vlastníkem není. Držet lze věc movitou i nemovitou, držitelem (stejně jako vlastníkem) může být jak fyzická, tak i právnická osoba. Pro držbu věci v právním smyslu je třeba, aby byly splněny dvě základní podmínky. První z nich spočívá v tom, že držitel musí mít věc ve své skutečné moci, ovládat ji. Tato podmínka je splněna nejen tím, že držitel má věc přímo u sebe, ale i tím, že má příslušenství věci, bez něhož věc ovládat jinak nelze, např. klíče od auta, průkaz zbraně. Druhou podmínkou je, že držitel věci nakládá s věcí jako s vlastní, jako by mu patřila, domnívá se, že je jeho. Pokud by někdo věc sice fakticky držel, ovládal ji, disponoval s ní, ale s tím, že s ní nakládá jako s cizí, nikoliv vlastní, pak nejde o držbu, ale právo označuje tento stav jako **detenci**. Osoba, která věc drží nikoliv jako vlastní, se nazývá detentor.

Detence 114

Jestliže se někdo domnívá, že mu byla věc darována, a proto s ní nakládá jako s vlastní, avšak objektivně k uzavření platné darovací smlouvy nedošlo, jde o držbu věci. Ten, kdo si věc jen vypůjčil nebo pronajal a ví, že věc není jeho, je pouhým detentorem, který má věc v detenci.

Držitel věci může být oprávněný a neoprávněný. **Oprávněný držitel** věc drží v dobré víře, že mu věc patří. Např. zloděj nemůže být v dobré víře, že mu věc patří; ten ví o tom, že věc je ve vlastnictví jiného, a proto je neoprávněným držitelem. V pochybnostech se vychází z toho, že jde o oprávněného držitele, pokud není prokázán opak.

Toto rozlišení nemá jen teoretický, ale nanejvýš praktický význam, neboť podle toho, zda jde o držbu oprávněnou či nikoliv, nastávají závažné právní následky. Ty se dotýkají především ochrany držitele a vydržení vlastnického práva.

Oprávněný držitel má stejná práva jako vlastník. Může se tedy bránit zásahům do svého práva např. žalobou na vydání věci nebo žalobou proti neoprávněným zásahům do svých práv týkajících se věci, kterou drží, může také použít svépomoci na ochranu svých práv. Stává se také vlastníkem plodů a užitků věci, které jsou od věci odděleny (plody stromů, mláďata zvířat, výnos z polí atd.). Neoprávněný držitel tato práva nemá a je vždy povinen věc vydat vlastníkovu spolu se všemi jejími užitky a plody.

Jenom oprávněný držitel může nabýt vydržením vlastnické právo k věci. U neoprávněného držitele, ale i u detentora je to vyloučeno. O podmínkách vydržení je pojednáno dále.

1.3 Nabývání vlastnického práva

Naše právo nezná **věci bez pána** (res nullius), tedy věci, které nejsou ve vlastnictví nikoho. Rozlišuje ovšem **res extra commercium**, tedy věci vyňaté z možnosti být předmětem závazkových vztahů, zejména smluv, s nimiž nelze „obchodovat“, tedy je prodávat, darovat, směňovat apod. To se týká zejména věcí tvořících přírodní bohatství.

Vlastníkem věci je možné stát se několika způsoby. Může to být **převodem vlastnického práva**, tj. zejména smlouvou kupní, darovací, směnnou, kterou vlastník převede věc, tedy vlastnické právo k ní, na nového vlastníka. Dalším způsobem je **přechod vlastnického práva**, kdy věc přechází do vlastnictví jiného nezávisle na vůli dosavadního vlastníka, např. po jeho smrti děděním.

Věc lze do vlastnictví nabýt také **originárně**, kdy jde o původní nabytí vlastnictví k věci, která předtím ještě ve vlastnictví někoho nebyla. Tak je tomu u zhotovení nové věci (vlastníkem nově postaveného domu je stavebník).

Rovněž lze nabýt vlastnictví k věci vydržením, nalezením věci opuštěné, ztracené nebo skryté (pozor, zde nabývá věc do vlastnictví pouze stát), rozhodnutím soudu a výjimečně může vzniknout vlastnictví přímo ze zákona. Občanský zákoník mluví i o **jiných skutečnostech**, které mohou být důvodem nabytí vlastnictví a které jsou zpravidla uvedeny ve zvláštních zákonech.

115 *Oprávněná a neoprávněná držba*

116 *Způsoby nabývání vlastnictví*

117

Takto se lze stát vlastníkem ulovených ryb na základě výkonu práva rybolovu, lesních plodin sběrem, ulovené zvěře při výkonu práva myslivosti atd.

Vlastnické právo lze nabýt smlouvou, zejména kupní, darovací, směnnou, o zhotovení věci na zakázku, o vypořádání společného jmění, o zrušení a vypořádání podílového spoluvlastnictví. Velmi důležitý je **118 Tradice** **okamžik přechodu vlastnického práva** na nového vlastníka. Je-li předmětem smlouvy movitá věc, pak vlastnictví k věci se nabývá **převzetím věci, tj. tradicí**, kdy jeden ji odevzdá druhému a ten ji od něho převzme.

Toto odevzdání a převzetí se zpravidla uskutečňuje z ruky do ruky, ale také distančně, tj. třeba poštou na dobírku, symbolicky (odevzdáním klíčů od trezoru, kde je věc uložena), ale výjimečně i jinak (např. zaplacením zboží v samoobsluze).

119 Intabulace Jinak je tomu u nemovitostí. Převádí-li se smlouvou vlastnické právo k nemovitosti, nabývá se vlastnictví **vkladem vlastnického práva do katastru nemovitostí** u příslušného katastrálního úřadu, tj. intabulací, s účinky k podání návrhu na povolení vkladu.

Jestliže někdo prodá, daruje či jinak smlouvou převede věc na dva či více nabyvatelů postupně, stává se vlastníkem věci ten, kdo ji první převzal (u věci movité), resp. ten, kdo první podal návrh na vklad vlastnického práva do katastru nemovitostí (u nemovitostí).

Nabytí věci od nevlastníka

Zmínit je třeba zásadu platnou v našem občanském právu, že totiž **nikdo na jiného nemůže převést více práv, než má sám**. To znamená, že pokud někdo nebyl vlastníkem věci, nemůže ani převést vlastnické právo na někoho jiného, a pokud by tak učinil, nemůže se nový nabyvatel stát vlastníkem věci. V tom spočívá riziko věci pořízovaných od překupníků, neboť tyto věci mohou pocházet z trestné činnosti, tedy od nevlastníků. Pro přesnost je třeba uvést, že občanský zákoník upravuje z této zásady jedinou výjimku, a to u nabytí věci od nepravého dědice. Není však vyloučeno, že nabyvatel věci od nevlastníka může získat vlastnické právo vydržením.

V obchodněprávních vztazích (upravených obchodním zákoníkem) se však uplatňuje zásada opačná. Zde převážil zájem na právní jistotě obchodníka, kterou potřebuje, aby mohl sám dále koupené zboží prodávat. Chrání se zde dobrá víra nabyvatele (kupujícího) v době uzavření kupní smlouvy, a kupující tedy (je-li v dobré víře, že prodávající je vlastníkem nebo je oprávněn se zbožím nakládat) nabývá vlastnické právo i v případě, kdy prodávající není vlastníkem prodávaných věcí.

Vydržení vlastnického práva

Jak již bylo zmíněno, jedním ze způsobů nabytí vlastnického práva je **vydržení**. Dochází k tomu tehdy, jestliže ten, kdo není vlastníkem věci, ji dlouhodobě oprávněně drží, tedy drží v dobré víře, že věc je jeho. Vydržením vlastnické právo lze k věci movité i nemovité, ovšem s podmínkou, že věc vůbec může být předmětem vlastnictví nebo že nejde o věc, která může být výlučně ve vlastnictví státu nebo zákonem určených právnických osob. Kromě dobré víry držitele musí být splněna další podstatná podmínka, kterou je vydržecí doba. Vydržecí doba musí být nepřetržitá a musí trvat alespoň 3 roky, pokud jde o věc movitou, a 10 let, pokud jde o nemovitost. Po celou tuto dobu musí být držitel v dobré víře, že věc mu náleží. Pokud by byla dobrá víra držitele zpochybněna,

nebyl by splněn základní předpoklad nabytí vlastnického práva vydržením. Vlastnictví se pak nabyvá uplynutím stanovené doby, aniž k tomu musel být činěn nějaký další úkon.

Dále lze nabýt vlastnictví k věci jejím **vytvořením, zhotovením či výrobou**. Jde především o případy, kdy ke zhotovení věci použije vlastník i svůj vlastní materiál. Použije-li k vytvoření nové věci materiál cizí, pak se hovoří o **zpracování**. Posouzení otázky vlastnictví k takové věci je složitější, ale obecně lze říci, že pokud někdo zpracuje věc, aniž ví, že mu nepatří, pak o vlastnictví nově vzniklé věci se bývalí vlastníci dohodnou, nebo rozhodne soud.

Zpracuje-li však někdo vědomě cizí věc, je povinen ji vrátit a obnovit původní stav. Protože to však zpravidla již nebude možné ani účelné, dohodnou se účastníci o vzájemném vypořádání, a pokud k dohodě nedojde, rozhodne o vlastnictví k věci soud.

Vlastnické právo lze také nabýt přímo **ze zákona**, byť jde o případy výjimečné. Z nedávné minulosti je znám případ, kdy zákonem bylo všeobecně zrušeno právo osobního užívání pozemků s tím, že toto právo se mění na právo vlastnické. Tisíce uživatelů pozemků pod rodinnými domky, chatami, garážemi se tak nabytím účinnosti tohoto zákona staly vlastníky uvedených pozemků.

Rovněž **rozhodnutím státního orgánu** lze nabýt vlastnictví, i když i zde jde o případy spíše ojedinělé.

Rozhodnutím soudu může nabýt vlastnictví k nové věci ten, jehož věc byla zpracována (viz výše), a po neshodě účastníků musel k žalobě jednoho z nich rozhodnout soud. Dalším příkladem je rozhodnutí soudu o zrušení a vypořádání podílového spoluvlastnictví, kdy jednomu z bývalých spoluvlastníků přikáže věc celou do výlučného vlastnictví za náhradu poskytnutou ostatním spoluvlastníkům. Provádí-li se exekuce prodejem věci, pak vlastnictví přechází příklepem při dražbě. Rozhodnutím správního orgánu se nabyvá vlastnictví v případě vyvlastnění.

Svého vlastníka měly nebo mají i **věci ztracené, opuštěné a skryté**. Ztracenou věcí je ta, která má svého vlastníka, ale ten s ní nemůže disponovat, neboť se dostala z jeho faktické moci ztrátou. Věc opuštěná svého vlastníka nemá, neboť ten dal svým jednáním najevo, že věc již nechce a opouští ji. Projev vůle vlastníka musí směřovat k opuštění věci; nestačí, když vlastník věc pouze dlouho neužívá. Opustit lze pouze věc movitou nikoliv nemovitost (s výhradou, že na tuto otázku se názory právních teoretiků rozcházejí).

Najde-li někdo ztracenou nebo opuštěnou věc, zpravidla nemůže rozlišit, zda věc někdo pouze ztratil nebo ji opustil a už ji nechce. Nálezce není povinen věc vzít k sobě, může ji nechat bez povšimnutí. Pokud ji však k sobě vezme, je jeho povinností vydat ji vlastníkovi, pokud ho zjistí (např. z osobních dokladů v tašce). Pokud vlastníka nezjistí nebo bývalý vlastník věc odmítá převzít s tím, že ji opustil, nesmí si nálezce věc ponechat, ale musí ji odevzdat na příslušný obecní úřad.

Problém nastává, když obecní úřad odmítne věc nalezenou přijmout, protože ji třeba nemá kam umístit (zejména jde-li o zaběhlé zvíře nebo věc, která podléhá zkáze).

120

121 *Právní režim věcí ztracených, opuštěných a skrytých*

Zákon tuto situaci neřeší. V každém případě však neukládá nálezci povinnost o věc v tomto případě dále pečovat.

Pokud by si nálezce věc ponechal, vzniká na jeho straně bezdůvodné obohacení. Může se dopustit i trestného činu zatajení věci.

Je-li věc uložena na obecním úřadě, může se o ni vlastník přihlásit do šesti měsíců ode dne jejího odevzdání. Uplyne-li tato lhůta marně, stává se vlastníkem věci obec.

Skrytou věcí, jejíž vlastník není znám, je věc, u níž je patrné, že byla vlastníkem ukryta před nebezpečím (zakopána, zazděna), lidově řečeno poklad. Do této skupiny patří i nálezy archeologické, na něž se vztahují zvláštní předpisy, ukládající nálezci další povinnosti. V každém případě ale nálezce věci skryté je povinen ji odevzdat obecnímu úřadu, neboť okamžikem nálezů se stává jejím vlastníkem zpravidla obec.

Ve všech uvedených případech tedy platí, že nálezce si věc ztracenou, opuštěnou či skrytou nesmí ponechat. Má pouze právo na náhradu nutných nákladů (např. na zabezpečení věci, náklady na krmení zvířete, dopravu věci k vlastníkovu nebo obecnímu úřadu) a na nálezné, které činí 10 % ceny nálezů. Pro uplatnění nároku na nálezné je stanovena tříletá promlčecí doba.

1.4 Spoluvlastnictví

*Spolu-
vlastnictví
podílové*

Jedna věc může být ve vlastnictví jedné osoby, ale i několika osob. Občanský zákoník upravuje dvě formy spoluvlastnictví, a to podílové a společné jmění manželů.

Podílové spoluvlastnictví je ideálním spoluvlastnictvím, kdy na rozdíl od reálného spoluvlastnictví, při němž má každý ze spoluvlastníků výlučné vlastnické právo k určité části společné věci (např. přesně vymezené části pozemku), má ideální spoluvlastník svůj podíl na věci vyjádřen zlomkem (např. jednu pětinu). Všichni spoluvlastníci jsou vlastníky celé věci a ideální podíl každého z nich má význam při spravování a užívání společné věci, při hlasování o podstatných náležitostech týkajících se společné věci, při dělení výnosů a užitků z věci a při vynakládání prostředků na její údržbu.

*Společné
jmění
manželů*

Společné jmění manželů, jak již název napovídá, může vzniknout jenom mezi manželi. Podíly každého z manželů na společné věci v něm určeny nejsou, a to ani reálně, ani ideálně. Každý z manželů má tedy vlastnické právo k celé věci, ale v nakládání s touto věcí je omezen právem druhého manžela, který má k téže věci stejná práva.

1.5 Podílové spoluvlastnictví

- 123 Podílové spoluvlastnictví vzniká stejně jako každé jiné vlastnictví, tedy zpravidla smlouvou (sourozenci se dohodnou, že společně koupí auto), rozhodnutím soudu, zhotovením věci (tchán a zeť se dohodnou společně postavit dům), vydržením, ze zákona, děděním (zůstavitel

odkáže závětí věc do spoluvlastnictví více osob) či na základě jiných, právem uznaných skutečností.

Velikost podílů jednotlivých spoluvlastníků, pokud je určena, vyplývá ze smlouvy, z rozhodnutí soudu, ze závěti atd., ovšem pokud není takto určena, má se za to, že podíly každého ze spoluvlastníků jsou stejné.

Při hospodaření se společnou věcí se spoluvlastníci zpravidla dohodnou na tom, jak se který z nich bude podílet na její údržbě, opravách a používání. Pokud k dohodě nedojde, platí **princip majorizace**. To znamená, že rozhodující je většina spoluvlastnických hlasů, počítána podle ideálních spoluvlastnických podílů, nikoliv počet spoluvlastníků (tedy jeden spoluvlastník, jehož podíl činí čtyři šestiny, přehlasuje dva spoluvlastníky, z nichž každý má podíl jednu šestinu). Menšina se pak musí podřít většině. Dojde-li k rovnosti hlasů nebo nedosáhne-li se většiny, rozhodne k žalobě některého ze spoluvlastníků soud.

Ochrana přehlasovaných je ale zajištěna proti svévolnému uplatňování práva většinovým spoluvlastníkem tak, že jde-li o důležitou změnu společné věci, mohou se přehlasovaní spoluvlastníci obrátit žalobou k soudu, aby o důležité změně společné věci rozhodl.

Co je takovou důležitou změnou společné věci, zákon neřeší. Soudní praxe však dovodila, že jde o změnu podstaty věci nebo její funkce, tedy např. postavení přístavby k domu, změna zahrady na stavební parcelu, ale i vynaložení značně vysokých investic do společné věci.

Při narušení vlastnického práva k věci ze strany dalších osob se může bránit každý ze spoluvlastníků samostatně. Pokud některý ze spoluvlastníků poruší společnou věcí právo někoho jiného (společným traktoem poboří plot sousedova pozemku), může být žalován pouze on.

Ke svému spoluvlastnickému podílu má každý ze spoluvlastníků dispoziční oprávnění v tom smyslu, že může samostatně rozhodovat o tom, že ho odkáže závětí, použije ho jako zástavu při poskytování úvěru apod. Toto oprávnění je však zásadně omezeno tehdy, jestliže spoluvlastník hodlá svůj podíl prodat jinému. V tom případě zákon přiznává ostatním spoluvlastníkům **předkupní právo**.

Spoluvlastnický podíl, který má být převáděn, je nutno nejprve nabídnout ostatním spoluvlastníkům za podmínek, za kterých má být převeden jinému. Teprve nevyužijí-li ostatní spoluvlastníci svého předkupního práva, může vlastník svůj ideální podíl převést. V podrobnostech lze odkázat na výklad týkající se vedlejších ujednání v kupní smlouvě o předkupním právu, neboť toto smluvní ujednání má stejný obsah jako zde zmiňované zákonné předkupní právo.

Výjimku, kdy spoluvlastník nemusí respektovat předkupní právo ostatních spoluvlastníků, tvoří případ, kdy hodlá svůj podíl převést na osobu blízkou, tedy na děti, vnuky, manžela, sourozence.

Ve spoluvlastnickém vztahu nemusí nikdo zůstatvat proti své vůli. Proto projeví-li zájem o **zrušení spoluvlastnictví**, může se s ostatními spoluvlastníky na tom **dohodnout**. U movité věci může být taková dohoda

124 *Správa společné věci*

125 *Předkupní právo*

Zrušení a vypořádání spoluvlastnictví

uzavřena i ústně, avšak týká-li se dohoda zrušení a vypořádání spoluvlastnictví nemovitosti, musí mít písemnou formu, neboť ke změně vlastnictví zde může dojít až vkladem do katastru nemovitostí.

Pokud k dohodě nedojde, **rozhodne** o zrušení a vypořádání podílového spoluvlastnictví k žalobě některého ze spoluvlastníků **soud**. Výjimečně může soud žalobu zamítnout, pokud jsou k tomu dány důvody hodné zvláštního zřetele. Ty mohou spočívat např. v tom, že spoluvlastník, který hodlá venkovské stavení užívat jako rekreační, žádá zrušení spoluvlastnictví a přikázání celé věci do svého výlučného vlastnictví proti spoluvlastníku, který je vysokého věku, celý život prožil v této usedlosti a nemá jinou možnost bydlení ani finanční možnosti žalobce vyplatit, a žádat tedy nemovitost do svého výlučného vlastnictví.

Rozhoduje-li soud o zrušení a vypořádání podílového spoluvlastnictví, může tak učinit třemi způsoby. Prvním z nich je **reálným rozdělením věci** podle výše jednotlivých podílů.

Tento způsob se používá poměrně zřídka, neboť tomu zpravidla brání charakter dělené věci. Rozdělením totiž musí vzniknout samostatné věci tak, aby mohly jejich vlastníkům sloužit. V úvahu to připadá zpravidla u pozemků. Stavbu, kterou je možno dělit jen po vertikální linii, lze reálně rozdělit na několik samostatných věcí jen výjimečně. Totéž se týká věcí movitých. Reálné rozdělení auta na několik aut menších je nesmysl.

Druhým a také zdaleka nejčastějším způsobem je vypořádání **přikázáním věci jednomu nebo více spoluvlastníkům za přiměřenou náhradu**. Podmínkou samozřejmě je, že alespoň jeden ze spoluvlastníků celou věc do svého výlučného vlastnictví chce, neboť nikomu vlastnictví k věci nelze vnucovat. Nepřipadá také v úvahu přikázání věci někomu jinému než spoluvlastníkovi, např. jeho potomkům. Pokud tedy jsou splněny podmínky, soud vezme v úvahu kritérium účelného využití věci a rozhodne, že celá věc (nikoliv jen spoluvlastnické podíly dalších spoluvlastníků) se přikazuje do výlučného vlastnictví jednomu ze spoluvlastníků (nebo několika z bývalých spoluvlastníků) a uloží mu povinnost vyplatit zbylým spoluvlastníkům přiměřenou náhradu v penězích.

Pokud nelze vypořádat spoluvlastnictví k věci některým z uvedených způsobů, přichází do úvahy třetí možnost, kterou je **prodej věci a rozdělení výtěžku podle výše podílů**. Tohoto způsobu se využívá zcela ojedinele.

1.6 Společné jmění manželů

- 126 Při úpravě majetkového společenství manželů vychází zákon ze zásady, že manželé jsou si i v majetkových vztazích rovni a že se rovnocenným dílem podílejí na nabytí a udržování společných věcí.

Společné jmění může vzniknout výlučně jen mezi manželi. Nemůže tedy vzniknout např. mezi druhem a družkou, ale ani mezi budoucími manžely. Snoubenci ovšem mohou smlouvou upravit své budoucí majetkové vztahy v manželství obdobně, jako je tomu v případě dohod

manželů o rozšíření či zúžení zákonem stanoveného rozsahu společného jmění manželů. K platnosti takové dohody je vyžadována forma notářského zápisu. Účinky této dohody nastanou až v okamžiku uzavření manželství.

Předmanželská smlouva

Společné jmění vzniká ze zákona nabytím věci oběma manželi nebo jedním z nich po uzavření manželství. Manželé se však mohou dohodnout, že zcela nebo zčásti odloží vznik společného jmění ke dni zániku manželství (vyjma věci tvořících obvyklé vybavení domácnosti). Tato smlouva ke své platnosti vyžaduje písemnou formu, dokonce ve formě notářského zápisu. Manželé tím vylučují, aby za trvání jejich manželství působila mezi nimi právní úprava společného jmění, tedy jako by společné jmění vůbec nevzniklo, a každý z manželů nabývá věci jen pro sebe. Až při zániku manželství se podle zásad pro vypořádání společného jmění vypořádají věci, které měl každý z manželů v tom okamžiku (koakvizice) a které nabyl během manželství.

Koakvizice

Předmětem společného jmění je vše, co obecně může být předmětem vlastnictví a co bylo nabyto za trvání manželství, byť i jenom jedním z manželů. Výjimku tvoří věci získané darem nebo dědictvím a věci sloužící osobní potřebě jednoho z manželů a věci vydané některému z manželů v restituci. Patří sem i závazky, které vznikly některému z manželů nebo oběma manželům za trvání manželství (s určitými výjimkami).

Věci, které každý z manželů do manželství přináší, zůstávají ve výlučném vlastnictví toho z manželů, který je vlastnil před svatbou. Věc darovaná jednomu z manželů za trvání manželství, stejně jako věc, kterou získal dědictvím, jsou stále ve výlučném vlastnictví tohoto manžela. Pokud byla věc darována (či jí zdědili) oběma manželům, stává se věc součástí jejich podílového spoluvlastnictví, nikoli společného jmění. Pojmově je vyloučeno i darování mezi manželi. Dary k osobním výročím, Vánocům apod. jednoho manžela druhému jsou součástí společného jmění, protože byly pořízeny z prostředků, které tvořily součást společného jmění. Výjimkou je případ, kdy dar byl pořízen za prostředky, které měl prokazatelně darující manžel ještě před manželstvím, nebo daroval věc, kterou měl ve svém výlučném vlastnictví. Dar nebude součástí společného jmění, jestliže půjde o věc sloužící osobní potřebě jednoho z manželů, což bude ovšem případ nejčastější. Mezi věci sloužící osobní potřebě manžela mohou patřit osobní počítač, lovecké zbraně, dámský kožich apod.

Během manželství mohou manželé uzavřít dohodu (opět písemnou ve formě notářského zápisu), podle níž **rozšíří** nebo naopak **zúží** zákonem stanovený **rozsah společného jmění**. Podle obsahu této dohody se může stát součástí společného jmění i věc, kterou měl jeden z manželů ještě před sňatkem, věc, která byla darována. Naopak může být takto vyloučena ze společného jmění jednotlivá věc (auto, chata) nebo věci určitého druhu (třeba příjmy z vedlejšího pracovního poměru).

Zúžení a rozšíření společného jmění

Také soud může ze závažných důvodů na návrh některého z manželů zúžit (nikoliv rozšířit) rozsah společného jmění (až na věci tvořící obvyklé vybavení domácnosti). Učiní tak zejména tehdy, když jeden z manželů získal oprávnění k podnikatelské činnosti. Takto zúžený rozsah společného jmění může být znovu rozšířen opět jen rozhodnutím soudu na návrh jednoho z manželů.

Obsahem společného jmění jsou vzájemná práva a povinnosti manželů v jejich majetkovém vztahu. Ten je charakterizován tím, že míra účasti každého z manželů ke společnému majetku není vyjádřena žádným podílem. Oba jsou vlastníky každé společné věci, přičemž právo jednoho z nich je omezeno stejným vlastnickým právem druhého. Proto také vykonávají práva a povinnosti ze společného jmění oba manželé společně, věci společně užívají, hradí náklady na jejich údržbu apod. O způsobu, jakým budou společné věci užívat, se manželé zpravidla dohodnou. Pokud mezi nimi dojde k závažné neshodě, např. když manžel nechce manželce umožnit užívání společného auta, rozhodne k žalobě jednoho z nich soud.

Správa společného jmění

Běžné záležitosti (obvyklá správa majetku) týkající se společné věci může vyřizovat každý z manželů, aniž by potřeboval souhlas druhého. Použití společných peněz na běžné nákupy, uzavření smlouvy o opravě televize, půjčení nevelké částky někomu jinému atd. jsou takovými běžnými záležitostmi. Pokud ovšem jde o **záležitost nikoliv běžnou**, je potřebný souhlas obou manželů.

Má-li být prodána či darována společná nemovitost nebo věc větší hodnoty, má-li být někomu darována, ale třeba i jen půjčena vysoká finanční částka, pak jde o záležitost, ke které je potřebný (třeba i dodatečný) souhlas obou manželů. Bez tohoto souhlasu je právní úkon učiněný pouze jedním z manželů relativně neplatný.

Důsledkem společného jmění je však také možnost exekuce na majetek společný oběma manželům i tehdy, jestliže dlužníkem, který svůj dluh nesplnil řádně a včas, je jen jeden z manželů.

Je-li jeden z manželů podnikatelem, pak k prvnímu použití majetku ze společného jmění při zahájení podnikání potřebuje manžel - podnikatel - souhlas druhého manžela. K dalším podnikatelským úkonům pak už souhlas druhého manžela s použitím společných věcí nepotřebuje. Pokud by ale manžel souhlas při zahájení podnikání nedal, pak si musí podnikající manžel vyžadovat ke každému použití majetku ze společného jmění ke svému podnikání zvláštní souhlas druhého manžela.

Zánik společného jmění

K zániku společného jmění za trvání manželství může dojít tehdy, když soud uloží trest propadnutí majetku či rozhodne o prohlášení konkursu.

Společné jmění ve zcela převažující míře **zaniká současně se zánikem manželství** (rozvodem, smrtí, prohlášením za mrtvého). Nezaniká však pouze tím, že jeden z manželů trvale opustí společnou domácnost. I tehdy se věci nabyté jedním z manželů (vyjma darovaných, zděděných či restituovaných) stávají součástí společného jmění.

Jestliže společné jmění zaniklo za trvání manželství, může být obnoveno jen rozhodnutím soudu k návrhu jednoho z manželů.

Vypořádání společného jmění

Zaniklé **společné jmění lze vypořádat** především **dohodou** bývalých manželů. Touto dohodou si manželé zejména rozdělí mezi sebe všechny věci tvořící součást společného jmění, ale vypořádají i další majetkové hodnoty, tedy určí, kdo převezme pohledávky, kdo doplatí dluhy z půjček atd.

Vychází se přitom z toho, že každému z manželů by se mělo dostat stejného podílu. S přihlédnutím k tomu, jak se kdo z manželů zasloužil o nabytí a udržení společných věcí, a dále s ohledem na to, jak kdo pečoval o rodinu, mohou být podíly každého z manželů stanoveny nerovnoměrně. Zde je třeba upozornit, že zákon chce touto úpravou vyjádřit možnost zohlednění takových okolností, jako je alkoholismus, drogová závislost, závislost na hracích automatech, dlouhodobý pobyt ve vězení atd. Není tím rozhodně míněno, že na větší podíl by měl mít nárok manžel, který jako úspěšný podnikatel přinášel do společné domácnosti značné finanční prostředky, na úkor manželky, která pečovala o domácnost a děti, a měla proto nízké či žádné příjmy.

Při vypořádání se provede zúčtování všech majetkových hodnot, které měly vliv na společné hospodaření. Každý z manželů je proto oprávněn požadovat, aby mu bylo uhrazeno, co ze svého samostatného majetku vynaložil na majetek společný. Může jít o případy, kdy nevěsta přinese do manželství svoje úspory a za ně je po sňatku vybavena domácnost nebo když za trvání manželství dostane jeden z manželů darem větší finanční částku a použije ji na opravu společného domu.

Na druhou stranu má každý z manželů povinnost nahradit to, co bylo ze společného majetku použito na jeho samostatný majetek. Je tomu tak tehdy, když ze společných úspor za manželství byla financována oprava domu či auta, které byly ve výlučném vlastnictví jednoho z manželů.

Vypořádání podle těchto zásad se zpravidla nepodaří tak, aby si manželé rozdělili věci a ostatní majetkové hodnoty přesně podle výše podílů (tedy zpravidla napůl). Schází-li potřebná velkorysost a oba manželé trvají na přesném zúčtování, pak musí jeden z manželů druhému doplatit k vyrovnání podílů potřebnou částku v penězích.

Dohoda manželů o vypořádání společného jmění musí být uzavřena písemně, jinak je neplatná. Pokud součástí společného jmění byla nemovitost, nabývá tato dohoda účinnosti až vkladem do katastru nemovitostí.

Pokud se manželé nedohodnou o vypořádání společného jmění, **rozhodne o vypořádání** k žalobě některého z nich **soud**. Ten není vázán návrhy účastníků o způsobu vypořádání. Provede je podle zásad uvedených výše.

Není žádoucí, aby společné jmění zůstalo nevypořádané po delší dobu, protože se tím jednak komplikují majetkové vztahy, zejména když manželé uzavřou nová manželství, a jednak se velmi těžko prokazují potřebné skutečnosti po dlouhé době, pokud by k vypořádání mělo dojít třeba až po několika letech. Proto občanský zákoník stanoví **domněnku**, že pokud ve lhůtě do tří let od zániku společného jmění (tedy zpravidla od právní moci rozsudku o rozvodu manželství) si manželé nevypořádají společné jmění dohodou nebo některý z nich nepodá v téže lhůtě žalobu o vypořádání společného jmění (soudní řízení o takové žalobě samo zpravidla trvá velmi dlouho, zvláště je-li spor o majetek urputný), platí, že pokud jde o movité věci, jsou ve vlastnictví toho z manželů, který konkrétní věc výlučně užívá pro potřebu svou, své rodiny a své domácnosti.

Musí jít o užívání nerušené, v podstatě se souhlasem druhého manžela, nikoliv svévolné. Pokud by movitou věc užívali oba manželé, případně někdo další (měl ji vypůjčenou), nebo by šlo o svévolné užívání proti vůli druhého z manželů, pak se taková věc stává uplynutím tříleté lhůty předmětem podílového spoluvlastnictví bývalých manželů, kde podíly obou z nich na věci jsou stejné.

U věcí nemovitých je to jednoznačnější, ty se stávají uplynutím této lhůty předmětem podílového spoluvlastnictví bývalých manželů, ať je

127 *Domněnka vypořádání společného jmění*

užívá kdokoliv a jakýmkoliv způsobem. Podíly obou manželů jsou opět stejně velké.

1.7 Ochrana vlastnictví

Prostředky ochrany vlastnictví

Vlastnickému právu jako jednomu ze základních lidských práv zajišťuje náš právní řád i potřebnou ochranu. Některé velmi důležité prostředky upravuje občanský zákoník.

Jedním z těchto prostředků je **svépomoc**, k níž je oprávněn každý, kdo je ohrožen, pokud ovšem jsou splněny podmínky spočívající v tom, že již bezprostředně hrozí neoprávněný zásah do vlastnického práva a obrana svépomocí je přiměřená. Tento způsob ochrany vlastnického práva přináší určitá rizika v tom, že pocit ohrožení je značně subjektivní, stejně jako zhodnocení toho, zda neoprávněný zásah skutečně bezprostředně hrozí či nikoliv. Snadno pak může dojít k excesu (vybočení) z práva svépomoci, tedy z práva vlastní mocí a silou odvracet přiměřeným způsobem neoprávněný zásah do vlastnictví. Občan tak může „vzít právo do svých rukou“ jen výjimečně, když jsou splněny výše uvedené podmínky a právní ochrana poskytovaná státními orgány by mohla přijít pozdě.

Dalším prostředkem ochrany vlastnického práva je **ochrana poskytovaná orgánem státní správy**. Tento prostředek je uplatněn tehdy, jestliže již došlo ke zřejmému zásahu do pokojného stavu (zde do pokojného a nerušeného výkonu vlastnického práva). Správní orgán, zpravidla obecní úřad, je povinen poskytnout občanovi na jeho žádost právní ochranu zejména tím, že zakáže rušiteli jeho zásah nebo mu uloží odstranit stav závadný a obnovit stav pokojný. Toto opatření správního orgánu, které se využívá zejména při sousedských sporech a v bytových záležitostech, se nazývá předběžnou ochranou, protože účastník má právo se obrátit z téhož důvodu také na soud. Soud pak provede další potřebné důkazní řízení a ve věci s konečnou platností rozhodne.

Prostředky soudní ochrany vlastnictví

Nejdůležitějším prostředkem ochrany vlastnického práva je **ochrana soudní**. Tu lze poskytnout tehdy, jsou-li podány žaloby směřující k ochraně vlastnictví, tj. vlastnické žaloby. Důležité je připomenout, že vlastnické právo se nepromlčuje, a proto k podání žaloby na ochranu vlastnictví není stanovena žádná lhůta promlčecí, natož propadná.

129 První z vlastnických žalob je **žaloba na vydání věci**, žaloba vindikační. Vlastník (osoba fyzická či právnická) se jí domáhá vydání rozsudku, jímž bude žalovanému, který věc vlastníka neoprávněně zadržuje, uloženo, aby ji žalobci vydal.

Žalobce zde má poměrně obtížné postavení. Nebude zpravidla až tak velkým problémem prokázat, že on je vlastníkem věci. Rovněž důkaz, že žalovaný věc neoprávněně zadržuje, by měl být snadný, neboť žalovaný je povinen prokázat, že věc drží po právu (na základě smlouvy nájemní, smlouvy o výpůjčce atd.). Úspěch vindikační žaloby ovšem závisí i na tom, že žalobce prokáže, že věc dosud fyzicky existuje a že ji má (ještě v době rozhodování soudem) žalovaný u sebe. Takový důkaz v případě, ostatně velmi častém, kdy žalovaný tvrdí, že věc nemá, bývá velmi obtížný. Třeba ještě dodat, že žalobní návrh musí

být velmi přesný a konkrétní, aby byla požadovaná věc dostatečně identifikována a nemohla být zaměněna jinou. Na tomto požadavku je nutno trvat i tehdy, když je vindikační žaloba podávána až třeba po dlouhé době od zadržení věci, nebo je-li žádán soubor věcí (fonotéka, knihovna), kde každá z věcí tvořících takový soubor musí být popsána a identifikována.

Druhou vlastnickou žalobou je **žaloba zápuřčí**, negatorní. Ta připadá v úvahu tehdy, jestliže někdo do vlastnického práva žalobce zasahuje neoprávněně jinak než tím, že mu zadržuje jeho věc. Žalobce se pak domáhá, aby žalovanému bylo rušení zakázáno nebo aby mu bylo přikázáno obnovit původní stav. Tyto žaloby se nejčastěji týkají sousedských sporů, tedy porušení sousedských práv neboli imisí.

Imisemi se rozumí takový výkon vlastnického práva, kterým se neoprávněně zasahuje do cizího vlastnického práva. Vlastníkovi věci se tudíž příkazuje zdržet se všeho, čím by nad míru přiměřenou poměrům obtěžoval jiného nebo čím by vážně ohrožoval výkon jeho práv. Zejména nesmí nad míru přiměřenou poměrům obtěžovat sousedy hlukem, prachem, popílkem, kouřem, plyny, parami, pachy, pevnými a tekutými odpady, světlem, stíněním a vibracemi, nesmí nechat chovaná zvířata vnikat na sousedící pozemek a nešetrně, popřípadě v nevhodné roční době odstraňovat ze své půdy kořeny stromu nebo odstraňovat větve stromu přesahující na jeho pozemek.

Soud může žalovanému uložit pouze povinnost, aby se určitého rušení zdržel, nemůže mu však uložit konkrétní opatření, které má provést.

Při intenzivním chovu kožešinových zvířat lze žalovanému uložit, aby se zdržel obtěžování žalobce pronikáním zápachu z tohoto chovu, nikoliv však povinnost chov zlikvidovat. Způsob, jakým dosáhne žalovaný splnění povinnosti uložené rozsudkem, je na jeho vůli. Zda učinil dostatečná opatření, se zjišťuje až při případném výkonu rozhodnutí, exekuci. Při ní soudní úředník zjišťuje, zda se zápach šíří nad míru přiměřenou poměrům.

Zcela konkrétní opatření k odstranění závadného stavu může soud uložit jedině tehdy, jestliže neoprávněným zásahem do práva hrozí závažná nebo rozsáhlá škoda.

1.8 Zánik vlastnického práva

Vlastnické právo zaniká přirozeně se **zánikem věci**, jejím zničením, zpracováním do věci jiné apod.

Vlastnické právo zaniká i tím, že **vlastník věc opustí** a dá najevo svoji vůli ji nadále nevlastnit, ale i ztrátou věci.

Dalšími případy zániku vlastnického práva jsou **smrt vlastníka**, kdy vlastnické právo přechází na dědice, **smlouva**, kdy vlastník věc prodá, daruje, vymění.

V úvahu připadají i další, méně časté způsoby zániku vlastnictví, jako např. věc získá do vlastnictví někdo jiný **vydržením** nebo tak **soud** při zrušení a vypořádání podílového spoluvlastnictví.

130

131 *Neoprávněný zásah do vlastnictví*

Způsoby zániku vlastnického práva

132

2. Věcná práva k věcem cizím

2.1 Právo zástavní

- 133 Zástavní právo patří mezi věcná práva k věcem cizím. To znamená, že při splnění zákonem stanovených podmínek vzniká oprávněnému subjektu právo k této věci, ač není jejím vlastníkem. Zástavní právo je poměrně často využívaným institutem k zajištění pohledávky ze závazkového vztahu, jehož předmětem je zpravidla peněžité plnění.

*Funkce
zástavního
práva*

Uzavře-li věřitel s dlužníkem smlouvu o půjčce, má dlužník povinnost splatit ji řádně a včas tak, jak se účastníci ve smlouvě dohodli. Pokud se věřitel spoléhá na to, že dlužník svoji povinnost splní, a nezajistí si toto splnění žádným ze způsobů, které zákon k zajištění pohledávky umožňuje (např. ručením, dohodou o srážkách ze mzdy), může se stát, že v době, kdy má dlužník zaplatit, už žádný majetek nemá a věřitel si nemůže zaplacení pohledávky úspěšně vynutit. Je-li však věřitel dostatečně opatrný, zejména jde-li o půjčku vysoké částky, zajistí si již při poskytování půjčky možnost náhradního uspokojení své pohledávky pro případ, že dlužník půjčku včas a řádně neuhradí. Jedním ze způsobů takového zajištění pohledávky je zástavní právo. To má navíc oproti zmiňovaným dalším způsobům zajištění pohledávky výhodu v tom, že při ručení se může ukázat, že i ručitel je nemajetný, a při dohodě o srážkách ze mzdy již také nemusí být z čeho srážet, stal-li se dlužník v mezidobí nezaměstnaným a nemá-li ani jiný postižitelný příjem. Při zástavním právu ovšem zástava, až na výjimky, stále existuje.

- 134 Nelze navíc pominout další značnou výhodu zástavního práva, která se označuje jako **princip priority**. Jeho podstata spočívá v tom, že má-li dlužník více dluhů u různých věřitelů, musí být při zpeněžení zástavy první uspokojen právě tento zástavní věřitel. Ostatní věřitelé jsou až další v pořadí, a proto se může snadno stát, že jejich pohledávka nebude uspokojena vůbec nebo jen zčásti.

*Předmět
zástavy*

135 Zastavit lze věc movitou i nemovitou, musí však jít o věc individuálně určenou. Pokud je předmětem zástavy nemovitost, označuje se takové právo jako hypotékární zástavní právo neboli **hypotéka**. Zástavní právo se vztahuje jak na věc samou, tak na její příslušenství a přírůstky a neoddělené plody. Zastavit lze i spoluvlastnický podíl k věci, přičemž k této zástavě se nevyžaduje souhlas ostatních spoluvlastníků.

*Vznik
zástavního
práva*

Zástavní právo může **vzniknout** několika způsoby. Nejčastějším z nich je **smlouva**. Smlouva o zřízení zástavního práva, kterou uzavírá zástavní věřitel a zástavce (vlastník zastavené věci), musí být písemná, jinak je neplatná. Musí v ní být přesně uvedena jak zajištěná pohledávka, tak zástava.

Zástavní věřitel je ten, kdo peníze půjčil (věřitel ze závazkového vztahu), zástavce je zpravidla dlužník (ze závazkového vztahu), ale být jím nemusí, protože zástavu může poskytnout i někdo jiný než dlužník. Například na stavbu je mladým manželům poskytnut úvěr od banky, nemají však majetek vhodný k zastavení. Zástavu ve formě rodinného domu či rekreační chaty poskytnou rodiče jednoho z nich. Účastníky jsou zástavní věřitel, dlužník a zástavce, Zástavce ovšem nemá v tomto případě povinnost úvěr zaplatit věřiteli místo nebo vedle dlužníka, jako je tomu např. u ručení či přistoupení k dluhu nebo převzetí dluhu; je jenom povinen strpět, aby se věřitel z jeho věci, která je zastavena, uspokojil, pokud dlužník včas a řádně nezaplatil.

Je-li zástavní smlouva uzavřena, zástavní právo tím ještě nevzniká. U movitých věcí je třeba, aby byla zástavnímu věřiteli odevzdána (ruční zástava). Věc také může být po dohodě zástavního věřitele a zástavce svěřena do úschovy někomu třetímu jako schovateli (sekvestrovi). Pokud zástava není odevzdána věřiteli nebo sekvestrovi (ať již proto, že se tak účastníci smlouvy dohodli nebo že věc předat nejde pro její velkou hmotnost, velikost, nebo jde o soubor věcí), musí být zástavní smlouva sepsána formou **notářského zápisu**. Její opis notář zašle Notářské komoře, která vede **Rejstřík zástav**. Také jen u movitých věcí platí, že mohou být zastaveny i bez souhlasu jejich vlastníka, pokud je zástavní věřitel přijme v dobré víře, že zástavce, který mu věc odevzdáváje oprávněn tak učinit.

136 *Rejstřík zástav*

Pokud je předmětem zástavy nemovitost, vzniká zástavní právo až vkladem do katastru nemovitostí (intabulací) u příslušného katastrálního úřadu.

Dalšími způsoby vzniku zástavního práva je rozhodnutí soudu v rámci výkonu rozhodnutí (exekuce), které se nazývá **soudcovské zástavní právo**, a vznik zástavního práva přímo **ze zákona**. Tímto způsobem jsou zajišťovány zejména daňové pohledávky a pohledávky na nájemném z bytů.

137

Zástavní věřitel, který má zástavu u sebe, ji nesmí užívat bez souhlasu zástavce, má právo ji pouze držet.

Jestliže dlužník nezaplatí řádně a včas, může se věřitel rozhodnout, jakou formu nuceného vydobytí své pohledávky zvolí. I když je pohledávka zajištěna zástavou, může se věřitel rozhodnout podat návrh na exekuci srážkami ze mzdy dlužníka nebo prodejem jeho movitých věcí (jiných než ty, které tvoří zástavu), pokud by měl za to, že se tak své pohledávky domůže rychleji, nebo pokud zbývá zaplatit už jen malý zbytek dluhu.

Pokud věřitel zvolí k uspokojení své splatné pohledávky formu realizace zástavy, občanský zákoník tento postup upravuje obecně tak, že „zástavní věřitel má právo na uspokojení své pohledávky z výtěžku zpeněžení zástavy“. To však neznamená, že by zástava bez dalšího jakoby propadla ve prospěch zástavního věřitele a že by mu tím k zastavené věci vzniklo vlastnické právo. Uspokojení ze zástavy znamená, že se zástava zpeněží ve **veřejné dražbě** nebo **soudním prodejem zástavy** (soudní dražbou) a získané prostředky se použijí na úhradu pohledávky věřitele.

Realizace zástavy

Podmínky a způsob provádění veřejných dražeb (které se rozlišují na dobrovolné a nedobrovolné) upravuje zákon č. 26/2000 Sb., o veřejných dražbách. Soudní prodej zástavy je upraven v občanském soudním řádu.

Má-li být zástava prodána ve veřejné nebo soudní dražbě, musí být ovšem také zajištěno právo dlužníka, ale i dalších osob dosáhnout vydání rozhodnutí o nepřípustnosti takového prodeje. Proto každý (nejen dlužník), kdo tvrdí, že tento prodej zástavy je nepřípustný, může podat **žalobu o nepřípustnost prodeje zástavy**. Aby tento postup nemohl být zneužíván a prodej zástavy nebyl bezdůvodně oddalován, je mož-

Žaloba o nepřípustnost prodeje zástavy

138

nost podání této žaloby vázána na poměrně krátkou lhůtu jednoho měsíce. Pokud by žalobce své právo zneužil a podal bezdůvodnou žalobu, spojuje s tím zákon povinnost nahradit škodu, která vznikla oddálením prodeje zástavy. Soud může dokonce k zajištění této odpovědnosti za škodu uložit žalobci povinnost složit zálohu (kauci).

*Zánik
zástavního
práva*

Zástavní právo **zanikne**, jestliže zanikne zajištěná pohledávka. Nejčastěji se tak stane **zaplacením dluhu** dlužníkem, ale může k tomu dojít i **dohodou stran** či jinými obecnými způsoby zániku závazků. U ruční zástavy (movitá věc) věřitel tuto věc vrátí zástavci. U hypotéky (nemovitost) vydá věřitel dlužníkovi potvrzení o tom, že dluh byl řádně zaplacen, a na základě této kvitance katastrální úřad provede záznam v katastru nemovitostí, jímž zástavní právo vymaže.

V úvahu připadá ještě řada **dalších způsobů zániku zástavního práva**, např. zpeněžení zástavy ve veřejné nebo soudní dražbě, vzdání se zástavního práva zástavním věřitelem, zničení zástavy, uplynutí času (bylo-li zástavní právo sjednáno na dobu určitou).

2.2 Věcná břemena

*Pojem
věcných
břemen*

Věcná břemena znamenají omezení vlastnického práva vlastníka nemovité věci ve prospěch jiné osoby tím, že vlastník nemovitosti je povinen ve prospěch někoho jiného něco konat, něčeho se zdržet nebo něco strpět. Věcná břemena jsou právem věcným, váží se tedy k nemovitosti, a nikoliv k osobě vlastníka. Každý další vlastník takové nemovitosti, který ji např. zdědil, koupil, vyměnil, je povinen věcná břemena spojená s nemovitostí respektovat.

Práva, která z věcného břemene vyplývají, se mohou vázat jak k sousední nemovitosti, tak k určité osobě. Jestliže se **vážou k sousední nemovitosti**, pak ani u ní není rozhodné, kdo je jejím vlastníkem, protože každý z nich je oprávněn tato práva vykonávat. V této situaci se nemovitost, na které vázne povinnost, označuje za „služebnou“, zatímco nemovitost, ke které přísluší právo z věcného břemene, se označuje za „panující“.

Váže-li se oprávnění z věcného břemene pouze **k určité osobě** bez spojitosti s vlastnictvím k nějaké nemovitosti, jde o oprávnění ryze osobní povahy, které se smrtí této osoby zaniká, nedědí se a ani smluvně se nedá převést na jiného.

I práva vyplývající z věcných břemen jsou právy věcnými, a proto se lze domáhat jejich ochrany proti všem, kteří by je neoprávněně narušovali.

*Vznik
věcných
břemen*

Věcná břemena **vznikají smlouvou, děděním, rozhodnutím státního orgánu, vydržením nebo přímo ze zákona**.

Smlouva o zřízení věcného břemene musí být písemná, jinak je neplatná. Protože věcná břemena se mohou vztahovat pouze na nemovitosti, musí k jejich vzniku smlouvou ještě přistoupit jejich vklad do katastru nemovitostí u příslušného (podle polohy nemovitosti) katastrál-

ního úřadu. Smlouvu mohou uzavřít jen vlastníci nemovitostí (služebné i panující), pokud jde o případ, kdy se práva a povinnosti z věcného břemene vážou k nemovitostem.

Právo vyplývající z věcného břemene lze rovněž **zdědit** v souvislosti s dědictvím panující nemovitosti. 140

Věcné břemeno může také vzniknout **rozhodnutím příslušného orgánu**, jímž je soud, někdy také správní orgán. Soud tak může učinit v případě, že rozhoduje o zrušení a vypořádání podílového spoluvlastnictví reálným rozdělením věci. Jednu z nově vzniklých nemovitostí může zatížit tím, že její vlastník je povinen strpět ve prospěch vlastníka nemovitosti vedlejší např. právo chůze přes pozemek.

Správním úřadem, který většinou rozhoduje o zřízení věcného břemene, bývá nejčastěji stavební úřad, který tak může vytvořit podmínky pro nezbytný přístup na stavbu.

Právo odpovídající věcnému břemeni lze také nabýt **vydržením**. Předpokladem je nepřetržitý výkon tohoto práva po dobu nejméně deseti let. Podmínky vydržení jsou shodné jako u vydržení vlastnického práva k nemovitostem.

Ze zákona vznikají věcná břemena tam, kde zákon ukládá povinnost umožňovat vstup na pozemky, odstraňovat porosty na březích vodních toků atd. Tato omezení vlastníků nemovitostí stanoví různé zákony, jako vodní zákon, rybářský zákon, elektrizační zákon, plynárenský zákon, zákon o civilním letectví.

Obsahem věcných břemen jsou různá práva a povinnosti, např. právo chůze a jízdy přes služebný pozemek, právo chůze ke studni a čerpání vody, právo používat čerpací zařízení studny, právo odvádět odpadní vodu přes sousední pozemek, právo odvádět kouř do komína sousední stavby.

*Obsah
věcných
břemen*

Věcná břemena vážící se k osobě oprávněného spočívají zejména v poskytování služeb ze strany vlastníka služebné nemovitosti, např. odevzdávání části úrody, doživotní bydlení, posluha, zajištění topení, dodávka vody. Těmto oprávněním se říkálo **výměnek**. 141

Výměnek

Věcná břemena zanikají především **smrtí osoby** (zánikem právnické osoby), pokud bylo právo z věcného břemene vázáno právě na tuto osobu. Stejně tak právo zanikne se **zánikem nemovitosti služebné** (odstraněním nebo zničením).

*Zánik
věcných
břemen*

Dalším způsobem zániku věcného břemene je **smlouva**, kdy se vlastníci služebné i panující nemovitosti dohodnou na jeho zrušení. Smlouva musí být písemná a na jejím základě provede katastrální úřad výmaz věcného břemene z katastru nemovitostí.

O zrušení věcného břemene může **rozhodnout soud** k návrhu vlastníka služebné nemovitosti, pokud mezi zatížením vlastníka nemovitosti a výhodou oprávněného vznikne hrubý nepoměr. Soud pak může věcné břemeno omezit nebo zcela zrušit, ovšem za přiměřenou náhradu.

Zákon připouští ještě možnost rozhodnutí soudu, aby místo věcného plnění bylo poskytnováno plnění peněžité, nelze-li pro změnu poměrů spravedlivě trvat na plnění věcném. Jde např. o situaci, kdy na základě věcného břemene je zavázáný (vlastník služeb-

ného pozemku) povinen poskytovat vodu ze své studny i za stavu, že panující nemovitost byla připojena na obecní vodovod. U výminku pak může dojít k tomu, že zavázaný, který byl povinen poskytovat oprávněnému posluhu (vařit a uklízet), není již schopen pro svůj zdravotní stav tuto povinnost plnit, a proto mu soud může uložit, aby oprávněnému platil pomocníci v domácnosti.

2.3 Právo zadržovací (retenční)

*Funkce
zadržovacího
práva*

Právo zadržovací (retenční) je právem věcným. Drží-li tedy někdo oprávněně věci na základě zadržovacího práva, může se domáhat ochrany proti každému, kdo do tohoto jeho práva neoprávněně zasahuje.

Toto právo slouží k zajištění splatné peněžitě pohledávky. Spočívá v tom, že věřitel může odmítnout vydat dlužníkovi jeho věc, dokud mu dlužník dluh nezaplatí. Předmětem zadržovacího práva může být jen věc movitá, protože nemovitost nelze držet ve smyslu faktické moci nad věcí, a tudíž ani zadržovat.

Typický je případ, kdy opravna zadrží a nevydá opravené auto, dokud zákazník nezaplatí.

Aby si vynutil zaplacení své pohledávky, nemůže se ovšem věřitel právě za tímto účelem zmocnit věci dlužníka a zadržovat ji. Zákon totiž nepřipouští zadržování věci svémocně nebo lstivě odňaté. Věřitel rovněž nemá právo zadržovanou věc zpeněžit za účelem uspokojení své pohledávky (srovnej rozdíl od zástavního práva).

*Vznik
zadržovacího
práva*

Zadržovací právo vzniká tím, že věřitel zadrží dlužníkovu věc. Musí bezodkladně dlužníka o této skutečnosti vyrozumět.

Pokud se dlužník jako vlastník věci obrátí na soud se žalobou na její vydání, pak soud může žalovanému (věřiteli) uložit povinnost věc vydat, ale zároveň žalobci (dlužníkovi) uloží, aby věřiteli dluh zaplatil.

*Zánik
zadržovacího
práva*

Zadržovací právo zanikne především tehdy, jestliže dlužník dluh zaplatí. Zaniknout může ovšem i tím, že zadržovaná věc zanikne (podlehne zkáze) nebo že se zadržovatel dobrovolně vzdá zadržovacího práva tím, že věc dlužníkovi vydá.

Zvláštním případem zániku zadržovacího práva je poskytnutí dostatečné jistoty. Dlužník navrhne dostatečné zajištění pohledávky věřitele např. tím, že nabídne uzavření zástavní smlouvy nebo smlouvu o ručení se způsobilými ručiteli.

3. Katastr nemovitostí

143 V předcházejících částech byla v souvislosti s právními vztahy, jejichž předmětem je nemovitost, často zmínka o katastru nemovitostí a katastrálních úřadech. Není tedy od věci tyto pojmy blíže vysvětlit.

*Katastr
nemovitostí*

Katastr nemovitostí je soubor údajů o nemovitostech v celé republice. Obsahuje jejich soupis, geometrické zobrazení a vyznačení jejich poloh v katastrálním území. Jsou v něm zaznamenány i důležité právní informace, zejména vlastnická práva a další věcná práva, např. právo zástavní a věcná břemena.

Katastr nemovitostí navazuje na dříve existující pozemkové knihy, které byly zavedeny zákonem z roku 1871. Šlo o velmi přesnou a pečlivě vedenou evidenci, o jejíž obsah se bylo možno opřít, a vzhledem k tomu, že vlastnictví či jiného věcného práva k nemovitosti se nabývalo až vkladem (zápisem) do pozemkové knihy (intabulace), sloužil takový zápis jako důkaz o tom, že vlastnické či jiné právo existuje. 144

Od počátku roku 1951 byl princip intabulace opuštěn, povinnost zapisovat práva k nemovitostem do pozemkových knih nebyla dána, zápisy v nich navíc ztratily konstitutivní význam (nezakládaly již vlastnické či jiné věcné právo, jen ho evidovaly), stav zápisů v důsledku toho již nebyl úplný a spolehlivý. To přivedilo ve vztazích k nemovitostem nedozírné škody, s nimiž se potýkáme dodnes. K tomu přispělo i od roku 1956 provádění chaotické evidence nikoliv podle vlastnických práv k nemovitostem, ale podle toho, jak byly fakticky užívány.

V současné době je snaha tento neutěšený stav napravit. Směřuje k tomu nejen právní úprava postavení a úkolů katastrálních úřadů, ale zejména občanskoprávní úprava podmínek vztahů k nemovitostem, kdy věcná práva k nim vznikají vždy až vkladem do katastru nemovitostí. Protože však negativní důsledky předcházejícího období ještě zdaleka nepominuly, nemůže se ani uplatnit zásada, která podle obecného zákoníku občanského z roku 1811 a obecného zákona knihovního z roku 1871 platila pro pozemkové knihy a podle níž ten, kdo se řídil při nabývání vlastnického nebo jiných věcných práv k nemovitostem zápisem v pozemkové knize, byl chráněn, i kdyby stav zápisů nebyl v souladu se skutečností. Taková byla důvěra v pozemkové knihy. Současný katastr nemovitostí se zatím nemůže takovou kvalitou vykázat, a proto platí, že ten, kdo vychází ze zápisu v katastru nemovitostí učiněného po 1. 1. 1993, je v dobré víře, že stav katastru odpovídá skutečnému stavu věci. Zde je však přípustný důkaz opaku.

V katastru nemovitostí se evidují pozemky a stavby spojené se zemí pevným základem a byty a nebytové prostory, pokud jsou předmětem samostatného vlastnictví.

*Obsah
katastru
nemovitostí*

Pozemky jsou dostatečně identifikovány tím, že se uvede jejich parcelní číslo a název katastrálního území, v němž se nacházejí. Výměra pozemku ani jeho kultura (pastvina, vodní plocha, louka, ostatní plocha atd.) nejsou pro určení pozemku (např. ve smlouvě o jeho prodeji, v závěti) podstatné.

Pokud jde o stavby, evidují se ty, které mají charakter nemovitosti, tedy jsou spojeny se zemí pevným základem, a kterým bylo přiděleno popisné nebo evidenční číslo (zpravidla po kolaudaci stavby). Samostatná evidence pozemků a staveb je nutná proto, že za stávajícího právního stavu stále neplatí zásada superficies solo cedit, tedy že stavba následuje pozemek, a proto vlastník pozemku může být jiný než vlastník stavby na něm stojící.

Mezi zápisy do katastru nemovitostí se rozlišuje vklad, záznam a poznamka. **Vklad** se provádí zejména tehdy, jestliže je vlastnické právo k nemovitosti převáděno smlouvou na jiného nebo se zřizuje zástavní právo, věcné břemeno nebo věcné předkupní právo. Rozhodnutí o vkladu je výsledkem správního řízení (podle správního řádu), které se zahajuje na návrh. Právní účinky vkladu nastávají však již ke dni, kdy došlo k podání návrhu.

145 *Druhy
zápisů
v katastru
nemovitostí*

Záznamem se vyznačují změny v právních vztazích k nemovitostem, ke kterým došlo jinak než smlouvou, např. zhotovením věci (postavením domu), děděním, vydržením, rozhodnutím soudu. K provedení záznamu není třeba návrhu, neboť katastrální úřad jej provede z úřední povinnosti, jakmile je mu doručena příslušná listina (kolaudační rozhodnutí s přidělením popisného nebo evidenčního čísla, rozsudek soudu atd.).

Poznámkou se zpravidla zachycuje přechodný stav, který by mohl vstoupit v podstatnou změnu v právních vztazích k nemovitosti, např. rozhodnutí soudu o předběžném opatření, jímž je vlastníkovu zakázána dispozice (převod) nemovitosti, doklad o zahájení soudního řízení, v němž je zpochybňováno vlastnické či jiné věcné právo toho, kdo je jako oprávněný v katastru nemovitostí zapsán atd.

Soustava katastrálních orgánů

Katastr nemovitostí je veřejný seznam a každý má právo do něj nahlédnout.

Soustavu orgánů působících na úseku katastru nemovitostí tvoří Český úřad zeměměřičský a katastrální jako ústřední orgán státní správy na úseku geodézie, kartografie a katastru nemovitostí, dále zeměměřičský úřad, zeměměřičské a katastrální inspektoráty a katastrální úřady jako územní orgány státní správy v uvedené oblasti.

4. Závazkové právo

Závazek 146 Závazkové právo tvoří normy, které upravují závazky (obligace). Nejdříve je třeba vysvětlit samotný pojem závazek, neboť se s ním budeme v dalším výkladu neustále střetávat. Pojem **závazek** se používá jednak v širším smyslu, kdy znamená jeden z občanskoprávních vztahů, vztah mezi věřitelem a dlužníkem. Dále se používá v užším smyslu, kdy znamená povinnost, která z tohoto právního vztahu pro někoho vyplývá.

Oba významy, i když nejde o synonyma, se v právní řeči obvykle používají, a tak lze říci, že ze smluvního závazku vyplývá dlužníkovi závazek něco splnit, tedy že na základě smlouvy je dlužník povinen zaplatit. I když pro toho, kdo běžně nemusí používat právníckou terminologii, by bylo jistě bližší a možná i srozumitelnější používání běžných výrazů, pro správnost, přesnost a zejména jednotnost výkladu je nutno nadále užívat uvedené pojmy právní.

Dalšími základními pojmy závazkového práva jsou pohledávka a dluh a věřitel a dlužník.

Pojmy závazkového práva 147 **Pohledávka** je právo požadovat po druhém účastníkovi právního vztahu nějaké plnění, tedy aby něco konal, dal. Stane-li se pohledávka splatnou (někdy se uvádí „dospělou“), stává se nárokem, což znamená, že jejího splnění se lze domoci žalobou u soudu.

148 **Dluhem** je povinnost poskytnout druhému účastníkovi právního vztahu nějaké plnění, tedy něco vykonat, dát, strpět, opomenout, zdržet se něčeho.

149 **Věřitelem** je ten, kdo má pohledávku, **dlužníkem** ten, kdo má dluh. Tyto pojmy nelze zužovat, jak je tomu obecně v hovorové řeči, jen na věřitele a dlužníka peněžitého závazku. Dlužit lze totiž nejen peníze, ale i půjčenou věc, výsledek práce (oprava věci, zhotovení věci, výuka cizího jazyka atd.) či závazek něco nekonat (nebránit v nějaké činnosti, k níž je třeba souhlasu věřitele).

U některých závazkových vztahů se běžně užívají specifická označení; např. u kupní smlouvy jsou to prodávající a kupující, u darovací smlouvy dárce a obdarovaný, při vzniku škody škůdce a poškozený.

Subjektem závazkových právních vztahů jsou osoby fyzické a právnické včetně státu (viz blíže část I - Subjekty právního vztahu). Mohou jimi být i cizí státní příslušníci, jakož i zahraniční právnické osoby. Je-li na straně věřitele a dlužníka pouze jeden subjekt, označujeme takový vztah za jednoduchý závazkový právní vztah. Pokud na věřitelské nebo dlužnické straně, popř. na obou stranách vystupují dva nebo více subjektů, mluví se o společných závazkových právních vztazích (také o spoluvěřitelství, spoludlužnictví). Vzájemné vztahy mezi těmito subjekty jsou pak rozdílné podle toho, jde-li o závazek dílčí, solidární či nedílný.

Dílčí závazek znamená, že každý spoluvěřitel je oprávněn nebo každý spoludlužník je zavázán jen co do svého podílu. Nejsou-li podíly domluveny, má se za to, že jsou u všech stejné.

*Dílčí
závazek*

Pokud jsou např. dva spoludlužníci a každý k jedné polovině dluhu, pak pokud svůj dluh jeden z nich splní, zaniká tím zcela jeho povinnost a věřitel se nemůže po něm domáhat splnění i té části dluhu, kterou dluží druhý z dlužníků.

Solidární závazek je dán, je-li to stanoveno právními předpisy nebo dohodnuto smlouvou, případně vyplývá-li to z povahy závazku. Solidarita dlužníků znamená, že jsou povinni témuž věřiteli splnit celý dluh společně a nerozdílně (říká se také „rukou společnou a nerozdílnou“). Pokud mají spoludlužníci mezi sebou stanoveny podíly na dluhu, je to významné právě jen ve vztahu mezi nimi navzájem, nikoliv však ve vztahu k věřiteli.

*Solidární
závazek*

Platí zde zásada „jeden za všechny a všichni za jednoho“, což znamená, že věřitel má právo požadovat splnění celého dluhu na kterémkoliv z dlužníků, a nemůže-li některý z dlužníků dluh splnit, jsou povinni plnit všichni ostatní. Jakmile jeden ze spoludlužníků dluh splní, zaniká tím povinnost i u ostatních dlužníků. Ten ze spoludlužníků, který dluh splnil, má právo postihu (regresu) vůči ostatním spoludlužníkům v rozsahu, v jakém za ně plnil.

Solidarita může nastat i na straně věřitelů, a to tehdy, jestliže více věřitelů (spoluvěřitelů) má vůči dlužníkovi společnou pohledávku.

Každý z nich pak může po dlužníkovi požadovat splnění celé pohledávky a dlužník je také povinen mu ji uhradit. Tím zaniká dluh celý, tedy vůči všem spoluvěřitelům, a ti již nemohou splnění po dlužníkovi požadovat. Spoluvěřitelé se pak mezi sebou vypořádají podle výše svých podílů na pohledávce.

Nedílné závazky se liší od předešlých tím, že jejich předmět je nedělitelný, tedy že není možné plnit podle podílů, které dlužníci na dluhu nebo věřitelé na pohledávce mají. U nedílných závazků se musí plnit celý dluh najednou, a dlužník tak může učinit vůči kterémukoliv ze spoluvěřitelů, ovšem za souhlasu ostatních, nebo vůči všem spoluvěřitelům najednou.

*Nedílný
závazek*

Nedílným závazkem na straně dlužníků je např. závazek provedení koncertu více hudebníky.

4.1 Vznik závazků

Závazkové právní vztahy vznikají na základě stejných skutečností jako občanskoprávní vztahy obecně, tedy z právních (ale také proti-

*Způsoby
vzniku
závazků*

právních) úkonů, z rozhodnutí soudů či jiných státních orgánů, popřípadě z jiných skutečností stanovených zákonem.

- 150 **Z úředního rozhodnutí** vznikají závazkové vztahy tehdy, když zákon přiznává soudu nebo jinému státnímu orgánu právo závazkový právní vztah svým rozhodnutím založit. O takových rozhodnutích se říká, že mají **konstitutivní povahu**. Příkladem je rozhodnutí soudu o zrušení a vypořádání podílového spoluvlastnictví k věci, kdy vypořádání provede tak, že věc přikáže do výlučného vlastnictví jednomu z bývalých spoluvlastníků a uloží mu ostatním vyplatit přiměřenou náhradu, tedy vyplatit jejich podíly. Tímto rozhodnutím je založen (konstituován) závazkový právní vztah mezi tím, kdo je povinen vyplatit náhradu, a těmi, kteří jsou oprávněni stanovenou náhradu požadovat.

*Zásady
závazko-
vého práva*

Nejčastějším a také nejdůležitějším právním důvodem vzniku závazkových právních vztahů jsou **právní úkony**, a to nejčastěji dvoustranné (i vícestranné), tedy smlouvy. Vznik závazků z jednostranných právních úkonů je spíše výjimečný a připadá v úvahu jen tam, kde to zákon výslovně uvádí (např. výpověď z nájmu bytu, odstoupení od smlouvy).

Smluvní závazkové právo spočívá na určitých zásadách. První z nich je **zásada smluvní rovnosti stran**, jako výraz nejen rovnosti občanské, ale i v oblasti majetkových vztahů.

Již římské právo vyjadřovalo obecně obsah právního vztahu, vyjadřující vzájemnou rovnost stran, jako:

- do ut des (dávám, abys mi za to něco dal),
- do ut facias (dávám, abys pro mne za to něco udělal),
- facio ut des (dělám něco, abys mi za to něco dal),
- facio ut facias (dělám něco, abys za to něco udělal pro mne).

- 151 Další je **zásada smluvní volnosti stran**. Každý má především právo smlouvu uzavřít, vybrat si toho, s kým smlouvu uzavře, zvolit formu, obsah a typ smlouvy. Při splnění určitých dohodnutých podmínek může od smlouvy odstoupit. Svoboda uzavírat smlouvy může být omezena jen zákonem, např. podle předpisů o ochraně hospodářské soutěže, směřující k zamezení nekalé soutěže, k ochraně spotřebitele.

- 152 Naopak výjimečně může zákon stanovit i **povinnost uzavřít smlouvu** (zákonná kontraktační povinnost, smluvní přímus). Jde např. o povinnost uzavřít některé pojistné smlouvy.

- 153 Důležitou je **zásada pacta sunt servanda** (smlouvy buďtež plněny, dodržovány). Znamená právní povinnost důsledně dodržovat uzavřené smlouvy a plnit závazky z nich vyplývající s tím, že porušení smlouvy je porušením práva, a ten, kdo smlouvu porušil, nejen za to nese právní odpovědnost, ale musí se podrobit i státnímu donucení, bude-li nárok ze smlouvy vymáhán soudně.

- 154 **Zásada ochrany dobré víry** (bona fides) znamená, že zákon by měl chránit toho, kdo sám jednal v dobré víře, že jedná v souladu s právem, že vykonává práva, která mu patří. Pokud někdo tvrdí opak, pak je na něm, aby to dokázal. S tím souvisí i zásada, že nikdo se nemůže s ús-

pěchem dovolávat své vlastní nepoctivosti, tedy že nemůže mít prospěch ze svého jednání, které je protiprávní či v rozporu s dobrými mravy.

Kromě smluv a výjimečně jednostranných právních úkonů vznikají 155 *Civilní delikt*
závazkové právní vztahy také z úkonů protiprávních, zvaných civilní delikty. **Protiprávním úkonem** je porušení povinnosti stanovené zákonem nebo smlouvou (porušení smluvního závazku).

Způsobí-li někdo škodu zaviněným protiprávním jednáním, vzniká závazkový vztah mezi ním jako škůdcem a poškozeným, jehož obsahem je pohledávka poškozeného na náhradu škody a dluh škůdce škodu nahradit. Pokud o náhradě škody rozhoduje soud, pak vydává deklaratorní rozhodnutí, kdy nezakládá povinnost účastníka škodu nahradit, ale pouze deklaruje, že tu taková povinnost je, neboť sama povinnost uhradit škodu vznikla okamžikem, kdy škoda byla způsobena.

Závazkové právní vztahy mohou vzniknout i z **právních událostí**, tj. 156
z takových událostí, s nimiž zákon spojuje právě vznik závazkového právního vztahu. S tímto případem se setkáváme zejména při výkladu odpovědnosti za škodu. Tam, kde je stanovena zákonem **objektivní odpovědnost** (odpovědnost za výsledek) ke vzniku závazkového vztahu mezi poškozeným a škůdcem, postačuje, že nastala určitá událost.

Havárie automobilu, při níž došlo ke škodě na majetku či zdraví někoho jiného, je takovou událostí, z které vzniká vztah mezi tím, kdo má povinnost škodu uhradit, a tím, kdo má nárok na její úhradu. S určitou výhradou sem můžeme zařadit třeba i nález pokladu (věci skryté, jejíž vlastník není znám), kde vzniká závazek, jehož obsahem je právo nálezce na nálezné a povinnost státu vyplatit mu je.

Bylo již uvedeno, že účastníci závazkového právního vztahu si mohou obsah závazku, tedy vzájemná práva a povinnosti, upravit v podstatě libovolně; jsou omezováni pouze zákonem. Jednotlivé složky závazku, zejména smlouvy, nemají však stejný právní význam (relevanci). Z tohoto pohledu se rozlišují složky podstatné, obvyklé a nahodilé.

Podstatnými složkami (nebo také náležitostmi) smlouvy jsou taková 157 *Složky závazků*
ujednání, bez kterých by smlouva nebyla identifikována a zpravidla by ani nevznikla. Jde o vymezení základních práv a povinností účastníků smlouvy a předmětu plnění. U kupní smlouvy je to ujednání, kdo, komu, co a za kolik prodává.

Obvyklými složkami smlouvy jsou taková ujednání, která se zpravidla 158
ve smlouvě uvádějí, ale nejsou nezbytná, a není-li jich, nemá to na vznik smlouvy a její platnost vliv. V kupní smlouvě to může být např. ujednání o tom, kdy a kde bude prodávaná věc převzata, jaké vlastnosti (jakost) musí prodávaná věc mít.

Nahodilými složkami jsou taková ujednání, která se ve smlouvě vy- 159
skytují zcela nepravidelně. Upravují otázky podružné, bez nichž se jinak může smlouva obejít a jejichž neuvedení nemá za následek neplatnost smlouvy či že smlouva by vůbec nevznikla. Takovou nahodilou složkou kupní smlouvy může být např. ujednání o způsobu dopravy prodané věci kupujícímu, o způsobu jejího balení.

4.1.1 Směnka - malý exkurs do práva směnečného

Pátráme-li po původu a důvodech vzniku směnky, pak se dostaneme v historii až ke křížáckým válkám, v jejichž důsledku došlo k obrovskému obchodnímu rozvoji měst s těmito válkami spojených, tedy především Benátek, ale i řady dalších severoitalských nebo toskánských měst, ovšem i k obchodní výměně mezi nimi a ve vztahu ke křížáky okupovanému Blízkému východu. Nebylo totiž praktické a tudíž výhodné, aby obchodníci museli na tak velké vzdálenosti nakládat s penězi, či jejich ekvivalentem, např. drahými kovy apod. Hledal se tedy prostředek, který by pohledávky obchodníků ztělesnil. A kolem poloviny 12. století se tento prostředek našel - byla jím listina, která měla povahu směnky (cambium). Odstraňovaly se tím problémy spojené s placením do vzdálených míst, spojené s nesnadnou přístupností k penězům, problémy s cizí místní mincí i obecný problém středověku, kterým byla malá a všeobecně slabě zajištěná bezpečnost na cestách. U nás se směnka objevila již koncem 12. století, když se např. uvádí, že Jan Žižka podepsal (ještě před rokem 1400) jako rukojmí listinu, která vykazuje prakticky všechny znaky směnky vlastní.

Směnka 160 Směnka je cenný papír vydaný v zákonem stanovené formě, kterým se určité osoby (směneční dlužníci) zavazují majiteli směnky zaplatit v místě a čase vyplývajícím z listiny částku směnkou určenou s tím, že jde o závazky přímé, bezpodmínečné, nesporné a abstraktní.¹ Funkce směnky jsou zajišťovací a uhrazovací (platební). Tolik definice.

Podstatou směnky je, že určitá osoba se zavazuje poskytnout tomu, kdo je vlastníkem směnky, určité peněžité plnění. Dlužník, který směnku vydává (emituje), přitom jakoby vtěluje svůj závazek (dluh) do této listiny, do tohoto papíru. Nárok je s touto listinou, s její existencí, nerozlučně svázán. Směnka tedy není jen listinným důkazem o existenci určitého práva (pohledávky, resp. dluhu), ale je přímo nositelem tohoto práva, tedy bez směnky není nárok (existence pohledávky za dlužníkem se nedá prokazovat jinak, třeba svědecky apod.). Ten, kdo směnku vlastní, ten je věřitelem vůči tomu, kdo směnku vystavil. Změní-li směnka vlastníka, změní se tím zároveň věřitel.

Hovoříme-li o tom, že směnka je závazkem abstraktním, vyjadřujeme tím, že vznik závazku ze směnky není podmíněn jinými okolnostmi, např. nemusí být vůbec uváděn důvod vzniku směnky. Označujeme-li směnku za závazek nesporný, jde o to, že již směnka sama je zcela postačujícím důvodem pro vznik nároku na částku, která je v ní uvedena, tedy že předkládá-li její vlastník směnku k proplacení nebo později při jejím případném vymáhání, nemusí prokazovat nic jiného, než že je vlastníkem platné směnky. Zejména nemusí prokazovat, že dlužník ze směnky opravdu ve směnce uvedenou částku skutečně dluží.

V zásadě rozlišujeme dva druhy směnek, a to směnku cizí a směnku vlastní. **Směnkou vlastní** se její výstavce zavazuje vyplatit majiteli směnky uvedenou sumu (směnečný peníz) a to v určeném místě.

Ve **směnce cizí** (někdy se označuje jako „trata“) se její výstavce (tra-

¹ Kovařík, Z. Směnka a šek v České republice. 3. vydání. Praha : C. H. Beck, 2000.

sant) přímo nezavazuje vyplatit směnečný peníz, ale dává příkaz další osobě (směnečníkovi), aby on zaplatil směnečný peníz majiteli směnky v určeném místě. Používá se při řešení obchodních vztahů, kdy osoba A nakoupí zboží u osoby B a prodá je osobě C. Pak A dluží kupní cenu osobě B, ale má pohledávku (ve výši kupní ceny) u osoby C. Osoba A vydá tedy směnku cizí, podle níž C zaplatí přímo B, takže osoba A ani nepotřebuje k této obchodní transakci peníze a může tímto způsobem obchodovat s minimálním kapitálem.

Požadavky na **náležitosti směnky** jsou poměrně přísné. Ale je také třeba uvést, že podmínkou platnosti a účinnosti směnky není pravdivost zápisů v ní uvedených. Jestliže totiž je směnka po formální stránce zcela v pořádku, pak pravdivost zápisů v ní uvedených je irelevantní (nevýznamná). Za platné jsou z tohoto pohledu považovány i tzv. směnky „sklepní“, v nichž jsou uvedeny zcela fiktivní, neexistující osoby, nebo osoby zcela insolventní, nebo směnky „plané“, které vznikly a byly dány do oběhu, aniž by pro to byl jakýkoliv hospodářská důvod.

Mezi **náležitosti směnky cizí** patří označení, že jde o směnku, bezpodmínečný příkaz zaplatit určitou sumu, jméno směnečníka (toho, kdo má platit), jméno toho, komu nebo na jehož řad má být placeno, údaj místa, kde má být placeno, místo vystavení směnky, datum vystavení směnky, podpis výstavce.

Uvedení slova „směnka“ a to přímo v textu směnky (nestačí to uvést pouze v nadpisu) je bezpodmínečně nutnou podmínkou její platnosti. Musí to být navíc v jazyku, kterým je směnka sepsána - lze použít jakýkoliv živý i mrtvý či umělý jazyk. Slovo „směnka“ musí být součástí textu, tedy např. „Zaplaťte na tuto směnku panu XY.“ Platební příkaz je ve směnce vyjádřen slovem „zaplaťte“, tedy bezpodmínečně. Pokud by byla vyjádřena jakákoliv podmínka, jako „zaplatím, jestliže“, nebo „zaplatím, když“, činí to směnku absolutně neplatnou. Pokud jde o směnečný peníz, ten může být vyjádřen v jakékoliv reálně existující měně, která je přijímaná jako zákonné platidlo. Směnka musí obsahovat i podpis tvůrce směnky, tedy výstavce. Směnku může vyhotovit i jiná osoba a dát ji výstavci podepsat. Podpis se umísťuje k pravému dolnímu okraji směnky. Směnka rovněž musí obsahovat údaj o místě splatnosti, tedy o místě, kde má dojít ke splnění povinnosti zaplatit směnečný peníz, bez tohoto určení je směnka neplatná, resp. nejde o směnku.

Mezi **podstatné náležitosti směnky vlastní** patří všechny již výše uvedené, přirozeně vyjma určení jména směnečníka.

Pokud jde o osoby podepsané nebo uvedené na směnce, pak rozlišujeme: **výstavce** - ten, kdo směnku vydal, uvedl do oběhu. Můžeme se setkat s označením emitent. U směnky vlastní je výstavce osobou, která prohlášením na směnce se přímo zavazuje vyplatit směnečný peníz. U směnky cizí dává výstavce platební příkaz budoucímu dlužníkovi; **remitent** - je osoba, v jejíž prospěch je směnka vydána, je tedy věřitelem ze směnky;

směnečník - označovaný jako trasát. Přichází v úvahu jen u směnky cizí a jde o osobu, která dostává příkaz výstavce, aby zaplatila směnečnou sumu remitentovi;

příjemce - pokud osoba uvedená na směnce jako směnečník směnku přijme, stává se příjemcem neboli akceptantem (rovněž připadá v úvahu jen u směnky cizí);

majitel - je ten, kdo řádně směnku nabyt, stal se jejím vlastníkem a je tedy věřitelem ze směnečného závazku;

indosant - pokud se směnka převádí na jinou osobu rubopisem (vyjadřuje se tím, že zápisy o převodu směnky jsou uvedeny na rubu směnky) neboli indosamentem, pak indosantem je právě osoba převádějící. Nabyvatel, tedy ten, na něhož je směnka převáděna, se pak nazývá **indosatář**;

rukojmi - také aval nebo avalista, je vlastně ručitelem. Podepíše-li se na směnku a vyjádří zcela zřetelně úmysl být rukojmím, pak přebírá závazek za toho, za koho se zaručil, tedy třeba za výstavce směnky či za příjemce traty apod.

Splatnost směnky vyplývá buď ze směnky samotné, pokud obsahuje výslovně doložku splatnosti, nebo jde o směnku splatnou na viděnou, jakmile je jejím majitelem dlužníku předložena. Dnem splatnosti vzniká majiteli směnky právo požadovat plnění podle směnky, tedy aby mu byl v místě směnkou určeném dlužníkem vyplacen směnečný peníz.

*Směneč- 161
ný platební
rozkaz*

Pokud má věřitel nárok proti dlužníkovi vycházející z nezaplacené (nebo nepřijaté) směnky, může jej uplatnit žalobou u soudu, v níž bude žádat vydání **směnečného platebního rozkazu**. V něm pak soud žalovanému uloží, aby do tří dnů od doručení rozhodnutí zaplatil požadovanou částku a náklady řízení nebo aby v téže lhůtě podal námitky. Podá-li námitky, soud rozhodne, zda směnečný platební rozkaz ponechává v platnosti nebo zda ho zrušuje.

4.2 Změny závazků

Existující závazkový vztah nemusí být od svého vzniku až do zániku neměnný, pokud nastane nějaká další skutečnost, která přivodí změnu původního občanskoprávního vztahu. Taková změna se může týkat jak subjektů, tedy věřitele či dlužníka, tak obsahu závazku, tedy vzájemných práv a povinností účastníků takového vztahu.

4.2.1 Změny v subjektech závazkových právních vztahů

*Změny
subjektů
závazků*

Ke změně subjektů závazkového právního vztahu může dojít **rozhodnutím soudu** nebo jiného státního orgánu např. tehdy, když soud rozhodnutím zruší a vypořádá podílové spoluvlastnictví k věci.

Jestliže při vypořádání podílového spoluvlastnictví k domu přikáže tento dům za náhradu do výlučného vlastnictví jednoho z bývalých spoluvlastníků, pak již pouze on jako pronajímatel je subjektem nájemních smluv s nájemníky v domě bydlícími.

Kromě toho upravuje občanský zákoník obecné důvody změny v subjektech závazkových vztahů. Jde o postoupení pohledávky, převzetí dluhu, přistoupení k závazku, převzetí plnění, poukázku a poukázku na cenné papíry.

4.2.2 Postoupení pohledávky

Postoupením pohledávky (cesí) dochází ke změně v osobě věřitele. Písemnou smlouvou může věřitel svou pohledávku i bez souhlasu dlužníka postoupit jinému. Smlouvu tak uzavírá původní věřitel a další subjekt, který nastupuje na místo věřitele původního. Souhlas dlužníka se smlouvou o postoupení pohledávky se nevyžaduje a ani se předem nemusí dlužník vyrozumívat o připravované smlouvě, protože změna v osobě věřitele se práv a povinností dlužníka v podstatě nedotýká. Všechny podmínky, jako čas, místo, předmět plnění, dohodnuté splátky, zůstávají nezměněny.

Smlouva o postoupení pohledávky musí být uzavřena písemně, jinak je neplatná. Pohledávka může být postoupena bezplatně nebo i za úplatu. Může jít o pohledávku peněžitou (dluh ze smlouvy o půjčce, náhrada škody) nebo i nepeněžitou, již splatnou, ale i dosud nesplatnou, promlčenou, ale nikoliv prekludovanou (ta neexistuje, protože prekluzí zanikla).

Nelze však postoupit pohledávku, jestliže by postoupení odporovalo dohodě s dlužníkem. Jestliže při vzniku závazku (zpravidla uzavření smlouvy) si dlužník vymíní (a věřitel s tím souhlasí), že nebude svůj dluh splnit nikomu jinému, pak postoupení pohledávky není možné.

Takto může být postoupení pohledávky vyloučeno buď úplně, nebo třeba jen na určitou dobu, jen proti určitým osobám, případně tak, že věřitel bez souhlasu dlužníka nepostoupí pohledávku jinému.

Ze zákona je však vyloučena možnost postoupení některých pohledávek. Například jde o pohledávku, která zaniká nejpozději smrtí věřitele, což je typicky právo na bolestné či náhradu za ztížení společenského uplatnění.

Jestliže došlo k uzavření smlouvy o postoupení pohledávky, je třeba to neprodleně oznámit dlužníkovi, aby věděl, komu má svůj dluh splnit. Dokud se o tom dlužník nedozví, může dluh splnit původnímu věřiteli, a má se za to, že splnil řádně a jeho závazek zaniká.

4.2.3 Převzetí dluhu

Převzetím dluhu dochází ke změně v osobě dlužníka, kdy původní dlužník přestává být účastníkem závazkového vztahu a na jeho místo nastupuje nový dlužník.

K převzetí dluhu dochází smlouvou, která ke své platnosti vyžaduje písemnou formu. Smlouvu uzavírá původní dlužník s třetí osobou. Ke smlouvě však musí věřitel dát souhlas, protože změna v osobě dlužníka by mohla ohrozit řádné a včasné splnění dluhu, pokud by např. dluh převzal nesolventní dlužník. Věřitel však není účastníkem smlouvy o převzetí dluhu, neboť jeho souhlas je pouze jednostranným úkonem, který navíc nemusí být ani písemný, ale postačuje ústní nebo i konkludentní.

Předmětem smlouvy o převzetí dluhu je zpravidla peněžitý dluh. Nelze převzít dluh, pokud se tak již dříve věřitel a dlužník dohodli nebo kde plnění je vázáno jen na osobu dlužníka.

162 *Postoupení pohledávky*

163 *Převzetí dluhu*

Jde např. o dluh ze smlouvy o dílo, kde povinnost zhotovit nábytek nemůže převzít nikdo jiný (zejména nemá-li třeba ani potřebnou kvalifikaci).

Převzít dluh lze i jen zčásti.

Zákon připouští i možnost, aby písemnou smlouvu o převzetí dluhu uzavřel věřitel a další osoba, a to bez souhlasu původního dlužníka. Pak se nový dlužník stává dlužníkem vedle (a ne na místo) původního.

Rozdíl mezi převzetím dluhu dohodou mezi původním a novým dlužníkem za souhlasu věřitele a převzetím dluhu dohodou mezi věřitelem a novým dlužníkem bez souhlasu původního dlužníka spočívá zejména v tom, že v prvním případě je povinen dluh splnit pouze nový dlužník, kdežto ve druhém případě jsou povinni dluh splnit oba, tedy původní i nový dlužník. Věřitel pak může žádat splnění dluhu po kterémkoliv z nich, aniž by musel žádat nejprve dlužníka původního. Pokud jeden z dlužníků dluh splní, byť i jen zčásti, pak v tomto rozsahu zaniká povinnost plnit i pro druhého z dlužníků. Jestliže splnil dluh nový dlužník, nemůže se domáhat na původním dlužníkovi toho, co plnil, protože plnil dluh sám za sebe (smlouvou o převzetí dluhu se stal dlužníkem), nikoliv za původního dlužníka.

4.2.4 Přistoupení k závazku

Přistoupení k závazku 164

Přistoupení k závazku se podobá převzetí dluhu, avšak existují některé podstatné rozdíly. Jak už vyplývá z názvu tohoto institutu (přistoupení k závazku na rozdíl od převzetí závazku), je důsledkem takto uzavřené smlouvy, že nový dlužník je povinen plnit dluh s původním dlužníkem společně a nerozdílně. Předmětem smlouvy o přistoupení k závazku může být jen peněžitý dluh.

Přistoupení k závazku vzniká smlouvou, která musí být písemná a kterou uzavírá věřitel s novým, přesněji řečeno s dalším dlužníkem, a to bez souhlasu dlužníka původního. Další dlužník odpovídá věřiteli společně a nerozdílně, což znamená, že věřitel může žádat splnění po kterémkoliv z dlužníků, a pokud jeden z nich zaplatí, zaniká tím dluh i dalšího nebo dalších dlužníků. Ten, který zaplatil, má pak právo žádat po druhém (či ostatních) dlužníkovi, aby mu zaplatil to, co sám uhradil.

4.2.5 Převzetí plnění

Převzetí plnění 165

Od přistoupení k závazku je třeba rozlišovat **převzetí plnění**. Při něm nedochází k záměně dlužníka jako u převzetí dluhu ani ke změně počtu dlužníků jako u přistoupení k dluhu. Při převzetí plnění zůstává základní závazkový vztah mezi věřitelem a dlužníkem nezměněn. Vzniká ale další závazkový vztah, a to mezi dlužníkem a tím, kdo přijímá povinnost platit na základě vnitřní dohody mezi nimi. Tato dohoda nemusí být písemná, a nemusí být dokonce ani oznámena věřiteli, protože z takové dohody nevyplývají pro věřitele žádná práva ani povinnosti. Mezi věřitelem a přejímateltem nevzniká žádný vztah, takže věřitel po něm nemůže požadovat splnění dluhu, ale ani přejímatel neodpovídá věřiteli za to, že dluh bude splněn řádně a včas. Přejímatel má povinnost pouze vůči dlužníkovi, kterému se dohodou zavázal, že splní dluh místo něj. Pokud by přejímatel tento závazek nesplnil, a tím by dlužníkovi vznikla škoda (musel by třeba svému věřiteli platit úroky z prodlení, protože dluh byl

splněn pozdě, když se spoléhal na to, že dluh zaplatí příjematel včas), má dlužník vůči příjemci právo na její náhradu.

4.2.6 Poukázka

Poukázkou (asignací) dochází ke změně v subjektech závazkových vztahů. Poukázka může být použita k zaplacení dluhu nebo k poskytnutí úvěru. Na jejich zásadách je založena řada dalších právních institutů, např. šek nebo akreditiv. Definice poukázek se jeví poněkud spletitá. Poukázkou se opravňuje poukazník vybrat plnění u poukázaného a poukázaný se zmocňuje, aby plnil poukazníkovi na účet poukazatele. Přímý nárok nabude poukazník proti poukázanému jen tehdy, obdrží-li projev poukázaného, že poukázku přijímá.

166 *Poukázka*

Je-li osoba A dlužníkem osoby B, ale současně věřitelem osoby C, pak může osoba A zmocnit osobu B, aby si dlužnou částku vybrala u osoby C na úhradu pohledávky, kterou má vůči ní osoba A, a současně přikáže osobě C, aby plnila osobě B.

Jde tedy o trojstranný právní vztah. Pro úkony účastníků tohoto vztahu není předepsána písemná forma.

4.2.7 Poukázka na cenné papíry

Poukázka na cenné papíry je zvláštním případem poukázky popsané shora. Liší se od obecné úpravy poukázky zejména tím, že:

167 *Poukázka na cenné papíry*

- jejím výstavcem (poukazatelem) může být jen peněžní ústav (banka),
- předmětem plnění z poukázky může být jen plnění z cenných papírů (akcie, dluhopisy),
- poukazatel může být zároveň i poukázaným,
- musí mít písemnou formu.

4.2.8 Změny v obsahu závazkových právních vztahů

Občanskoprávní závazkové vztahy jsou zásadně ovládány principem smluvní svobody. To znamená, že účastníci těchto vztahů mohou **vždy dohodou** změnit i obsah již existujících závazkových právních vztahů. Kromě změny obsahu závazkového vztahu dohodou dochází k jeho změnám také **porušením právní povinnosti**, a to v případě prodlení na straně dlužníka nebo prodlení na straně věřitele.

Změny obsahu závazků

4.2.9 Změna dohodou

Zákon tuto možnost změny obsahu závazkového vztahu upravuje velmi stručně, když uvádí, že účastníci mohou **dohodou** změnit vzájemná práva a povinnosti. Jde o případ, kdy původní závazkový vztah mezi věřitelem a dlužníkem nezaniká, pouze se mění. Tyto změny se zpravidla týkají místa plnění, způsobu plnění (místo peněz věc), splatnosti (odložení nebo prodloužení splatnosti půjčky). Rozsah změn není nijak omezen, je však nutno od takové dohody lišit případ, kdy změny jsou již

Změna dohodou

takového charakteru, že původní závazek vlastně zanikl a dohodou vznikl závazek zcela nový, protože pak již jde o jiný právní institut.

Pro dohodu o změně závazku není předepsána písemná forma. Ta musí být dodržena jen v případě, že původní závazek, který je měněn, musel být učiněn v písemné formě.

4.2.10 Prodlení dlužníka

*Důsledky
prodlení
dlužníka* 168

Dlužník se dostává do **prodlení**, jestliže nesplní svůj dluh řádně a včas. Není právně relevantní (významné), zda dlužník prodlení zavinil či nikoliv (jde o objektivní odpovědnost z prodlení). Pokud se dlužník ocitne v prodlení, jeho povinnost splnit dluh vůči věřiteli trvá nadále. Věřitel má ovšem právo od smlouvy odstoupit. Podmínkou však je, že dlužníkovi poskytl dodatečnou přiměřenou lhůtu ke splnění dluhu, dlužník ji ale nevyužil a nesplnil dluh ani v této prodloužené lhůtě. Délku lhůty stanoví věřitel s tím, že musí být přiměřená povaze dluhu. Odstoupením od smlouvy, které je jednostranným úkonem věřitele, se smlouva od počátku ruší a práva a povinnosti obou stran z takové smlouvy zanikají. Pokud však na základě takové zrušené smlouvy si strany již něco plnily (např. poskytnutá záloha na opravu či zhotovení věci, dodávka části objednaných věcí), má každá z nich právo požadovat vrácení toho, co sama plnila. Jestliže plnily již částečně obě strany, je každá z nich oprávněna žádat vrácení toho, co sama plnila, jen když zároveň vrátí, resp. je ochotna a schopna vrátit to, co jí bylo plněno druhou stranou.

*Fixní
smlouva* 169

Trochu jiné podmínky jsou stanoveny u **fixní smlouvy**, v níž byla dohodnuta přesná doba, kdy má dlužník plnit, a ze smlouvy nebo z povahy věci vyplývá, že věřitel nemůže mít na opožděném plnění zájem.

Dohodnou-li se účastníci na půjčení horolezeckého stanu, nemůže mít věřitel zájem na tom, aby mu dlužník plnil, tedy stan půjčil, až po návratu věřitele z Himaláje.

Zde věřitel nemusí od smlouvy odstoupovat, naopak smlouva se ze zákona ruší. Výjimkou je případ, kdy věřitel sám bezodkladně oznámí dlužníkovi, že trvá na splnění dluhu. V tom případě se smlouva neruší a závazkový smluvní vztah trvá nadále.

*Úroky
Z prodlení* 170

Ocitne-li se dlužník v prodlení s plněním peněžitého dluhu, má věřitel právo požadovat **úroky z prodlení**. Výše úroků je stanovena předpisem tak, že odpovídá ročně vyšší repo sazby stanovené Českou národní bankou, zvýšené o sedm procentních bodů. Takže např. ocitl-li se dlužník v prodlení od 15. 6. 2005, byl povinen zaplatit zákonný úrok z prodlení ve výši 9,5 % ročně.

Výše repo sazby je zveřejňována na www.cnb.cz. Vlastní repo sazba je vždy odvozena od diskontní sazby, a to tak, že se rovná diskontní sazbě plus jeden bod. Výše repo sazby je tedy vždy měněna v souvislosti se změnou diskontní sazby, nikoliv samostatně, což je důležité z hlediska informovanosti, neboť informace o změnách diskontních sazeb jsou obvykle prezentovány ve sdělovacích prostředcích. Změnou diskontní sazby se současně mění i repo sazba.

Jde-li o prodlení s plněním věci (vrátit vypůjčenou věc, vyrobit z daných materiálů věc apod.), nese dlužník **odpovědnost** i za **ztrátu** nezaviněnou, tedy objektivně vzniklou, za **poškození nebo zničení věci**,

s výjimkou případů, kdy by ke škodě došlo i jinak (např. v důsledku přírodní katastrofy).

Dlužník má také povinnost **uhradit věřiteli škodu**, která byla prodlením dlužníka způsobena. V tomto případě se však vyžaduje důkaz, že dlužník prodlení zavinil.

Auto mělo být opraveno v určitý den a v důsledku zaviněného prodlení dlužníka musel věřitel použít k neodkladné cestě taxislužbu. Náklady s tím spojené představují škodu na majetku věřitele.

Náhrada škody

4.2.11 Prodlení věřitele

I **věřitel** se může ocitnout v **prodlení**, a to tehdy, když od dlužníka nepřijme včas a řádně nabídnuté plnění nebo dlužníkovi neposkytne v době plnění součinnost potřebnou ke splnění dluhu (např. nedostaví se ke sjednanému převzetí věci, odmítne převzít věc, nedodá včas sjednané součástky k opravě či zhotovení věci). Věřitel se může ocitnout v prodlení i v důsledku toho, že odmítne dlužníkovi na jeho žádost vydat písemné potvrzení o splnění dluhu a dlužník využije svého práva splnění dluhu odepřít.

171 *Důsledky prodlení věřitele*

Pokud se věřitel ocitne v prodlení, nezaniká tím jeho pohledávka (neboli povinnost dlužníka dluh splnit), je však povinen **uhradit dlužníkovi náklady**, které mu v důsledku prodlení věřitele vznikly (např. náklady na dopravu, poplatky za skladování či úschovu věci). **Odpovědnost za ztrátu, poškození či zničení věci** nese v době svého prodlení věřitel. Pokud by prodlením věřitel způsobil dlužníkovi zaviněně **škodu**, je povinen ji nahradit.

Dlužník může v době prodlení věřitele splnit svůj dluh uložením do úřední úschovy (je to jeho právo, nikoliv povinnost). V době, kdy je věřitel v prodlení, nemůže být zároveň v prodlení dlužník, a proto po tuto dobu není dlužník ani povinen platit úroky z prodlení.

4.3 Zajištění závazků

K **zajištění** toho, aby práva a povinnosti, které tvoří obsah **závazkového právního vztahu**, byly plněny a dodržovány, slouží různé záruky. V nejobecnějším smyslu je to sama právní úprava, zejména v těch ustanoveních, kde spojuje s porušením závazkové povinnosti určité sankce, náhradu škody, vydání bezdůvodného obohacení, možnost domáhat se svého práva žalobou u soudu apod.

Občanské právo má však i specifické prostředky k ochraně práv věřitele v závazkových vztazích, které slouží především k lepšímu zabezpečení jeho postavení a ke snížení rizika, že dlužník nesplní svoji povinnost řádně a včas, či dokonce vůbec. Je-li využit některý z dále uvedených prostředků, vzniká další právní vztah, opět závazkový, který je v poměru k hlavnímu závazku, který zajišťuje, vztahem vedlejší (akcesorickým).

Mezi zajišťovací prostředky patří smluvní pokuta, ručení, dohoda o srážkách ze mzdy a jiných příjmů, zajištění závazků převodem práva,

Prostředky zajištění závazků a jejich funkce

postoupením pohledávky, jistotou, uznáním dluhu. K těmto zajišťovacím prostředkům můžeme řadit i právo zástavní a zadržovací (o nich byl podán výklad v části týkající se práv k věcem cizím).

Uvedené prostředky mají dvě funkce, a to zajišťovací a uhrazovací. **Zajišťovací funkce** spočívá v tom, že použitý prostředek zabezpečuje včasné a řádné splnění dlužnickovy povinnosti. **Uhrazovací funkce** pak znamená, že věřitelova pohledávka může být uspokojena přímo z majetku dlužníka, nebo dokonce z majetku další osoby. Používají se v praxi zejména při poskytování bankovních úvěrů (půjček), kdy peněžní ústavy tak podstatnou měrou snižují riziko, že prostředky, které dlužníkovi poskytly jako úvěr (půjčku), nedostanou zpět.

4.3.1 Smluvní pokuta

*Smluvní
pokuta* 172

Prvním ze zajišťovacích prostředků, které občanský zákoník upravuje, je **smluvní pokuta**. Jak už z názvu vyplývá, jde o závazek zaplatit určitou částku jako pokutu v případě, že byla porušena povinnost vyplývající ze smlouvy. Nezáleží přitom na tom, zda porušením smluvní povinnosti vznikla škoda; postačuje už pouhý fakt, že účastník smlouvy, který měl něco plnit, tuto svoji povinnost nesplnil.

Účelem smluvní pokuty je donutit dlužníka pod pohrůzkou pokuty k řádnému splnění závazku. Dlužník se tedy nemůže bránit tím, že byl porušil smlouvu, věřiteli žádná škoda nevznikla, ani tím, že smluvená výše pokuty je ve zřejmém nepoměru ke vzniklé škodě. I když by byla pokuta sjednána neúměrně vysoká, nemá soud právo ji snížit (na rozdíl od smluvní pokuty podle obchodního zákoníku, kde toto právo, zvané moderační, soudu přiznáno je). Dlužník se může bránit pouze tím, že porušení povinnosti ze smlouvy nezavinil, musí to však prokázat. Zdaří-li se mu takový důkaz, není povinen smluvní pokutu platit (podle obchodního zákoníku však tato okolnost nemá žádný význam; dlužník musí pokutu platit, i když nesplnění povinnosti nezavinil).

Pokuta musí být sjednána písemně, jinak je ujednání o ní neplatné. Výše pokuty musí být stanovena ve smlouvě o jejím ujednání přesně, tedy buď výslovně uvedena její výše, nebo stanoven způsob, jak bude určena (vypočtena). I když nastanou podmínky pro zaplacení smluvní pokuty, a dlužník (tedy ten, kdo porušil povinnost stanovenou ve smlouvě, na niž je smluvní pokuta vázána) pokutu dokonce zaplatí, nezaniká tím právo věřitele na splnění povinnosti, která byla smluvní pokutou zajištěna, a dlužník ji musí splnit.

Sjednáním smluvní pokuty, s čímž se často setkáváme v soudní praxi, je ujednání ve smlouvě o půjčení videokazet, že pokud nebude videokazeta vrácena v dohodnutém termínu je dlužník povinen zaplatit smluvní pokutu ve výši půjčoveného za každý den prodlení (kromě řádného půjčovného). Takto sjednaná smluvní pokuta vyhovuje zákonným požadavkům: je sjednána písemně a je dostatečně přesně určen i způsob jejího výpočtu.

4.3.2 Ručení

Ručení 173

Zajištění závazku **ručením** je poměrně velmi obvyklé, zejména při poskytování menších půjček občanům od peněžních ústavů.

Ač jde o institut mezi občany známý, často si ručitelé neuvědomují rozsah své odpovědnosti a žalobám proti nim se marně brání tím, nechť je donucen plnit dlužník. Zákon přitom neukládá věřiteli povinnost poučovat ručitele o tom, jaké povinnosti pro něho z ručitelského závazku vyplynou. Podstatou ručení je však právě ochrana věřitele, který může žádat za určitých podmínek, aby mu dluh splnil ručitel místo dlužníka.

Z uvedeného především vyplývá jedna zvláštnost. Tou je skutečnost, že ručitel je vždy osoba odlišná od dlužníka. Za jednu pohledávku může převzít ručení i několik osob, a to každá za celý dluh nebo jen za jeho část. U ručení jde tedy o právní vztah mezi věřitelem a ručitelem, jehož obsahem je závazek ručitele uspokojit pohledávku věřitele (splnit dluh dlužníka), jestliže ji neuspokojí sám dlužník. Právo výběru ručitele má věřitel, neboť může ručitele nabízeného dlužníkem odmítnout.

Ručení **vzniká smlouvou**. Ručitel v ní písemně prohlašuje, že bere na sebe povinnost zaplatit dluh za dlužníka, pokud jej dlužník nezaplatí řádně a včas sám. Bez dodržení písemné formy je prohlášení ručitele neplatné.

*Vznik
ručení*

Z podstaty tohoto závazku plyne, že jím mohou být zajištěny peněžité pohledávky a z nepeněžitých pouze ty, kde jde o zastupitelné plnění, tedy takové, které je ručitel schopen za dlužníka splnit. Ručitel se nemůže platně zavázat plnit více nebo za horších podmínek, než měl dlužník sám.

Základním právem věřitele je oprávnění požadovat na ručiteli, aby splnil za dlužníka dluh, nesplní-li ho dlužník sám, ačkoliv byl k tomu věřitelem písemně vyzván. Důvody, pro které dlužník dluh nesplnil, ať již nemohl nebo nechtěl, jsou zcela nerozhodné. Výzvu ke splnění musí věřitel učinit dlužníkovi v každém případě, a to i tehdy, když je zřejmé, že dlužník dluh nesplní, protože třeba nemá vůbec žádný finanční příjem.

Výhodou pro věřitele je, že může dosáhnout uspokojení své pohledávky z celého majetku ručitele, který neručí jen částí svého majetku (třeba nemovitostí), jak tomu může být u zástavy.

Ručitel může odmítnout splnit svůj závazek z ručení a uhradit dluh za dlužníka v případě, že věřitel sám zavinil, že pohledávka nemůže být uspokojena samotným dlužníkem. K tomu může dojít např. tehdy, když věřitel bez souhlasu ručitele poskytl dlužníkovi zbytečný odklad k zaplacení v době, kdy byl dlužník ještě solventní, nebo když bezdůvodně oddaloval vymáhání své splatné pohledávky. Tuto námitku však ručitel uplatnit, protože soud k ní nepřihlíží z úřední povinnosti.

Ručení **zaniká** především se zánikem hlavního zajištěného závazku, tedy tehdy, je-li dluh uhrazen. Jestliže věřiteli neuhradí dluh dlužník, ale ručitel, pak ručitelský závazek zaniká a ručitel má právo požadovat po dlužníkovi náhradu toho, co poskytl věřiteli.

Zánik ručení

4.3.3 Dohoda o srážkách ze mzdy a jiných příjmů

Dohoda o srážkách ze mzdy a jiných příjmů je uzavírána mezi věřitelem a dlužníkem. Dlužník touto dohodou vyjadřuje souhlas s tím, aby mu jeho plátce mzdy (zaměstnavatel) prováděl srážky ze mzdy či jiných příjmů a poukazoval je věřiteli.

174 *Dohoda
o srážkách
ze mzdy*

Mzda je odměna za práci v pracovním poměru. Jinými příjmy lze rozumět pracovní odměny členů družstev, důchody, stipendia, nemocenské dávky, náhrady ušlého výděлку, hmotné zabezpečení uchazeče o zaměstnání (podpora v nezaměstnanosti).

Dohodou o srážkách ze mzdy lze zajistit jen peněžité pohledávky, protože nepeněžité pohledávky se k zajištění tímto způsobem nehodí.

Dohoda musí být uzavřena písemně, jinak je neplatná. Nabývá účinnosti až v okamžiku, kdy je předložena tomu, kdo dlužníkovi vyplácí mzdu nebo jiný příjem. Od té doby je plátcem mzdy povinen provádět srážky podle dohody, vyplácet je věřiteli až do úplného uspokojení jeho pohledávky.

Při změně zaměstnavatele vzniká novému plátcem mzdy povinnost pokračovat ve srážkách, jakmile se o dohodě o srážkách dozví buď od svého zaměstnavatele, nebo od předchozího plátcem mzdy (zpravidla na základě předloženého potvrzení o zaměstnání).

Dohoda o srážkách ze mzdy **zaniká** především tehdy, je-li celý dluh uhrazen. Může však zaniknout i dohodou věřitele a dlužníka ještě v době, kdy dluh uhrazen dosud není. Z povahy věci vyplývá, že dohoda zaniká i tehdy, když dlužník ztratí právo na mzdu či jiný příjem.

Tento způsob zajištění závazku bývá často při poskytování půjček peněžními ústavami kumulován s ručením. Tehdy uzavírají věřitel (peněžní ústav) s fyzickou osobou jako dlužníkem dohodu o srážkách ze mzdy, a navíc věřitel uzavírá smlouvu o ručení s dalším občanem jako ručitelem dlužníka.

4.3.4 Zajištění závazků převodem práva

Převod práva 175

Pro tento zajišťovací prostředek stanoví zákon pouze podmínku, že smlouva uzavřená mezi věřitelem a dlužníkem musí být písemná, jinak je neplatná. Co do obsahu smlouvy pak ponechává jejím účastníkům široký prostor pro volné smluvní ujednání vzájemných práv a povinností. Podstatou smlouvy je, že dlužník postupuje věřiteli své majetkové právo, které má proti třetí osobě. Může jít o právo zpětného prodeje, právo přednostní koupě, právo na náhradu škody apod. Toto právo přejde podle smlouvy z dlužníka na věřitele v případě, že dlužník svůj dluh řádně a včas nesplní.

4.3.5 Zajištění postoupením pohledávky

Postoupení pohledávky 176

Jde o zajišťovací prostředek, který se podobá zajištění závazků převodem práva. Rozdíl spočívá v tom, že k zajištění závazků může být použita nejen pohledávka dlužníka, ale také pohledávka třetí osoby. Dlužník nebo třetí osoba (postupitel) postoupí smlouvou svoji pohledávku věřiteli (postupníkovi) s tím, že bude postoupena zpět, jakmile se zajištění věřitelovy pohledávky stane bezpředmětným, tedy zejména bude-li dluh zaplacen nebo zanikne jiným způsobem, který připouští zákon.

4.3.6 Jistota

Jistota 177

Jistota, nazývaná též **kauce**, není v podstatě samostatný zajišťovací prostředek. Ve smlouvě nebo přímo zákonem může být stanoveno, že věřitel má právo žádat o poskytnutí jistoty, aby tak svoji pohle-

dávku zajistil. Jakou formou bude jistota poskytnuta, to záleží již na dohodě účastníků. Občanský zákoník pouze demonstrativně uvádí, že jistotu lze poskytnout zřízením zástavního práva nebo ručením. Jako jistotu lze tedy např. předat vkladní knížku nebo movitou věc.

4.3.7 Uznání dluhu

Uznání dluhu je zajišťovacím prostředkem, který spočívá v tom, že dlužník písemně prohlásí věřiteli, že uznává svůj dluh, jeho důvod i výši, a že jej zaplatí. Nejde tedy o smlouvu mezi věřitelem a dlužníkem, nýbrž o **jednostranný úkon dlužníka**. Význam takového uznávacího písemného prohlášení je dvojitý. Zákon s tímto prohlášením spojuje vyvratitelnou právní domněnku (platí, pokud není prokázán opak), že dluh skutečně v době prohlášení existoval.

Je-li např. veden mezi věřitelem a dlužníkem spor o to, zda byla vůbec poskytnuta půjčka, nebo spor o to, bylo-li půjčeno 10 000 Kč či jen 5 000 Kč, pak pokud dlužník vydá věřiteli písemné potvrzení o uznání dluhu, má se za to, že existence dluhu v uvedené výši je dána, a není již třeba prokazovat, zda byla uzavřena platná smlouva o půjčce, co bylo jejím předmětem apod.

Dalším důležitým důsledkem uznání dluhu je přerušení běhu **promlčecí lhůty**. Od uznání dluhu začíná běžet nová promlčecí lhůta, a to navíc desetiletá.

4.4 Zánik závazků

Závazky zanikají buď právním úkonem jednostranným, především splněním, uložením do úřední úschovy, odstoupením od smlouvy a jednostranným započtením, či dohodou (právním úkonem dvoustranným), tj. rozvázáním závazku, novací, narovnáním a dobrovolným započtením. Závazky mohou zaniknout i na základě události, tedy nemožností splnění a zmařením účelu splnění, smrtí, uplynutím doby, splnutím a výpovědí. Závazky zanikají v důsledku rozhodnutí státního orgánu a teoreticky není vyloučen ani zánik závazku ze zákona.

4.4.1 Splnění

Nejčastějším právním důvodem zániku závazku je jeho **splnění**, tedy úkon dlužníka nebo jiné osoby oprávněné za něj plnit, kterým poskytuje věřiteli to, co je předmětem závazku.

Má-li dlužník povinnost splnit věřiteli více závazků, avšak částka, kterou k úhradě dluhu nabízí, nepostačuje k úhradě všech, může dlužník zároveň určit, který z dluhů má být splněn nejdříve.

Povinnost splnit dluh má především dlužník. V některých případech může plnit **vylučně dlužník**, a to tehdy, vyplývá-li to z výslovné dohody účastníků. Pouze dlužník může plnit v případě, kdy z povahy předmětu závazku plyne, že splnění je vázáno jen na osobu dlužníka (např. nikdo jiný nemůže splnit závazek umělce zhotovit umělecké dílo).

178 *Uznání dluhu*

Způsoby zániku závazků

179 *Splnění dluhu*

Splnit dluh může i **zástupce dlužníka** (zákonný nebo smluvní). Ale i v tomto případě odpovídá věřiteli za řádné a včasné splnění dluhu sám dlužník.

Místo dlužníka mohou (v některých případech i musí) splnit dluh **další osoby**. Tuto povinnost má ručitel za situace, kdy dluh nesplnil dlužník, ač byl ke splnění věřitelem písemně vyzván.

*Plnění
pojišťovnou* 180

Plnit dluh místo dlužníka může také **pojišťovna**. Tato její povinnost vyplývá buď z uzavřené pojistné smlouvy, nebo přímo z právního předpisu (např. zákonné ručení pojišťovny za škody způsobené při provozu motorových vozidel).

Právo přijmout plnění, ale i povinnost je přijmout, má především věřitel. Vyplývá-li to z výslovné dohody účastníků nebo z povahy předmětu závazku, že přijetí plnění je vázáno jen na osobu věřitele, může být plněno výlučně jen jemu (jen věřiteli lze provést kosmetickou operaci).

Jinak lze splnit dluh i tomu, kdo předloží věřitelem vystavené potvrzení o přijetí plnění.

Pokud by však dlužník věděl, že ten, kdo potvrzení předložil, nemá ve skutečnosti oprávnění plnění přijmout (falešný inkasant), a přesto by mu plnění poskytl, mělo by to za následek nesplnění dluhu vůči věřiteli.

Plnit lze též zástupci věřitele (zákonnému i smluvnímu), je-li tento zmocněn též k přijetí plnění.

Jestliže dlužník splní dluh jiné oprávněné osobě, ne věřiteli, má právo žádat písemné potvrzení o splnění dluhu jak od této osoby, tak od věřitele samého.

Záměna 181

Dlužník je povinen splnit tím, že poskytne věřiteli věc, kterou dluží. Výjimečně však může dojít k zániku závazku **záměnou**. To je případ, kdy na základě dohody mezi dlužníkem a věřitelem, ze zákona či na základě úředního rozhodnutí poskytuje dlužník věřiteli jiné plnění, než bylo předmětem závazku (např. peníze místo věci). Jde v podstatě o změnu předmětu závazku, která působí zároveň i jeho zánik.

Splnit dluh lze i tak, že dlužník poskytne věřiteli určitou věc (nebo pohledávku), aby si věřitel jejím zpeněžením uspokojil svoji pohledávku za dlužníkem. Ke splnění dluhu zde dochází nikoliv poskytnutím této jiné věci či pohledávky, ale až okamžikem, kdy věřitel věc zpeněží nebo pohledávku realizuje.

*Částečné
plnění dluhu* 181

Dlužník je dále povinen zásadně splnit celý dluh najednou. Věřitel je však povinen přijmout i **částečné plnění**, pokud to neodporuje dohodě účastníků nebo povaze pohledávky.

Jde o určitou benevolenci vůči dlužníkům, která však nesmí být zneužívána. Jestliže by např. dlužník plnil dluh ve výši 1 000 Kč po splátkách ve výši 10 Kč měsíčně, může věřitel s úspěchem namítat, že takové plnění se přičí povaze pohledávky nebo že dlužník vykonává své právo v rozporu s dobrými mravy či že svého práva zřejmě zneužívá.

Ke splnění dluhu po částech dochází v případě plnění ve splátkách, které si mohou věřitel a dlužník dohodnout, nebo může být tento způsob úhrady dluhu dlužníkovi uložen rozhodnutím soudu. Jestliže je zároveň dohodnuta nebo soudem stanovena **ztráta lhůt**, má to za následek povinnost dlužníka plnit (a právo věřitele žádat splnění) celý dluh, resp. jeho zbytek najednou v případě, že se dlužník se zaplacením jedné splátky opozdí.

Pokud jde o **dobu splnění**, je upravena tak, že není-li doba splnění dohodnuta, stanovena právním předpisem nebo určena v rozhodnutí, je dlužník povinen splnit dluh prvního dne potom, kdy byl o splnění věřitelem požádán.

Dohodou může být jak určen přesný den splnění, tak vymezena doba, v níž má být splněno (např. během září). Dlužník je povinen splnit nejpozději poslední den sjednané lhůty (např. 30. září) a naopak věřitel je povinen plnění přijmout nejdříve první den lhůty (např. 1. září). Při sjednání pouze posledního dne splatnosti (např. do 30. září, do jednoho roku) je věřitel povinen přijmout plnění kdykoliv.

V některých případech je doba splnění stanovena právním předpisem.

Např. nájemné za byt se platí měsíčně pozadu, nejpozději do pátého dne následujícího měsíce. Podle zákona o rodině je třeba výživné platit v pravidelných opětuujících se částkách, které jsou splatné na měsíc dopředu.

Bylo-li dohodnuto, že dlužník zaplatí, až bude chtít nebo moci (byla-li tedy doba splnění ponechána na vůli dlužníka), je věřitel povinen přijmout plnění, jakmile je dlužník nabídnou, nemůže však sám - a to ani tím, že by požádal dlužníka o splnění dluhu - dobu splnění určit; může pouze žalobou u soudu navrhnout, aby dobu splnění dluhu určil soud. Soud pak určí dobu splnění podle okolností případu tak, aby to odpovídalo zásadám dobrých mravů.

Nebyla-li doba splnění určena žádným z uvedených způsobů, může být určena úkonem věřitele samého. Dlužník je pak povinen plnit den poté, co byl věřitelem o splnění požádán.

Místo splnění dluhu je zpravidla určeno dohodou věřitele a dlužníka. Většinou bude takto určeno jako místo plnění bydliště věřitele, případně jiné místo. Není-li místo plnění takto určeno, je jím bydliště nebo sídlo dlužníka v době splatnosti dluhu.

Plní-li dlužník peněžitý dluh prostřednictvím peněžního ústavu nebo provozovatele poštovních služeb, je dluh splněn okamžikem, kdy je částka připsána na účet věřitele vedený u banky nebo kdy je vyplacena věřiteli v hotovosti, pokud se ovšem věřitel s dlužníkem nedohodli jinak.

Řádným splněním dluhu **závazek zaniká**. Vzniká tím zároveň povinnost věřitele vydat dlužníku na jeho požádání písemné potvrzení, tedy kvitanci, o tom, že dluh byl zcela nebo zčásti splněn. Odmítne-li věřitel vydat potvrzení, má dlužník právo splnění dluhu odepřít a v prodlení se pak ocitá věřitel.

4.4.2 Uložení do úřední úschovy

Dlužník může svůj závazek splnit i tím, že předmět plnění uloží do **úřední (soluční) úschovy**. Pro takový postup stanoví občanský zákoník několik podmínek. Předně to musí připouštět povaha dluhu (lze uložit např. peníze nebo věc movitou). Soud má právo odmítnout přijetí plnění do úschovy, nenalezne-li vhodný způsob uschování nebo nehodí-li se věc k úschově (např. podléhá rychlé zkáze). Soud při rozhodování o přijetí plnění do úschovy nezkontroluje, zda jsou splněny předpoklady spočívající v tom, že věřitel je neznám nebo nepřítomen, odmítá-li

*Doba
splnění dluhu*

*Místo splnění
dluhu*

182 *Kvitance*

183 *Splnění
dluhu
uložením do
úřední
úschovy*

plnění přijmout, nýbrž pouze to, zda jsou dány podmínky úschovy, tedy připouští-li to povaha dluhu.

Další podmínkou je, aby byly dány důležité důvody na straně věřitele (či osoby od věřitele odlišné, jíž je dlužník povinen plnit), pro něž nemůže dlužník plnit přímo věřiteli (této další osobě). Zákon uvádí případy, kdy věřitel odpírá plnění přijmout, není znám či není přítomen.

Zánik závazku zde nastane tím, že soud předmět plnění do úschovy přijme. Není přítom rozhodující, kdy plnění obdrží věřitel (avšak za předpokladu, že předmět plnění nebyl dlužníkovi na jeho žádost vrácen). Za splnění dluhu lze považovat i případ, kdy bylo uložené plnění vráceno dlužníkovi z toho důvodu, že věřitel je bezdůvodně odmítl přijmout.

4.4.3 Odstoupení od smlouvy

Odstoupení od smlouvy **184**

Závazek může zaniknout též tím, že účastník **platně odstoupí od smlouvy**. Od smlouvy lze odstoupit tehdy, jestliže je to stanoveno v zákoně nebo se na tom účastníci dohodli. Jedním ze zákonem upravených případů práva odstoupení od smlouvy je sankce na prodlení dlužníka.

Dlužník se dostane do prodlení, nesplní-li svůj dluh řádně a včas. Věřitel má pak právo od smlouvy odstoupit, nesplní-li dlužník svůj dluh ani v dodatečně přiměřené lhůtě poskytnuté věřitelem. Ocitl-li se dlužník v prodlení jen částí svého dluhu, má věřitel právo odstoupit od smlouvy buď jen co do nesplněného zbytku dluhu, nebo ohledně celého plnění, pokud by částečné plnění odporovalo dohodě nebo povaze pohledávky (nemůže mít zájem na vrácení auta, byla-li provedena pouze oprava řízení, nikoliv však brzd).

Dalšími důvody pro jednostranné odstoupení od smlouvy jsou omyl, lest a tíseň, případně částečná nemožnost plnění.

Je třeba připomenout, že pokud smlouva, od které se odstupuje, vyžadovala ke své platnosti písemnou formu (ze zákona či podle dohody účastníků), je třeba písemnou formu dodržet i při odstoupení od ní.

4.4.4 Zánik závazku dohodou

Dohoda o zániku závazku

Věřitel se může s dlužníkem **dohodnout, že se vzdává svého práva nebo že mu promíjí dluh**. Zánik závazku nastává smlouvou věřitele a dlužníka; jednostranné prominutí dluhu či vzdání se práva věřitelem tu nemá žádné právní účinky. Pro platnost této dohody je zákonem obligatorně stanovena písemná forma, a to v zájmu právní jistoty, poněvadž jde o závažné uspořádání vztahů mezi věřitelem a dlužníkem.

Nelze se však platně vzdát práva i prominout dluh, které dosud neexistují, byť by šlo o práva očekávaná (např. vzdát se práva na uplatnění práv z odpovědnosti za vady kupované věci).

Závazek může zaniknout i **dohodou o jiném závazku**. Zde se dlužník s věřitelem dohodne, že mu místo toho, co byl povinen plnit, poskytne plnění jiné (např. místo vrácení věci mu bude poskytnuta hodnota věci v penězích). Zákon nestanoví pro tuto dohodu žádné formální náležitosti, vyjma případu, kdy musí být dodržena písemná forma této dohody v případě, že ji zákon požaduje jako podmínku platnosti pro vznik

nového závazku, nebo je-li nahrazován již promlčený závazek. Důsledkem dohody o jiném závazku je i zánik zajištění původního závazku. Pokud ručitel nevyslovil s tímto novým závazkem souhlas, nevztahuje se již zajištění závazku ručením na nový závazek.

4.4.5 Narovnání

Dohodou mezi dlužníkem a věřitelem mohou být odstraněny neshody ve vzájemných právech a povinnostech. **Narovnáním** vzniká nový právní vztah, který nahrazuje dosavadní právní vztahy téhož dlužníka a věřitele. Někdy hovoříme o generálním narovnání, kdy narovnání postihuje všechna vzájemná práva a povinnosti téhož dlužníka a věřitele.

185 *Narovnání*

4.4.6 Nemožnost plnění

Stane-li se **plnění nemožným**, povinnost dlužníka plnit zanikne. Podmínkou je, že k nemožnosti plnění došlo až po vzniku závazku (**následná či dodatečná nemožnost splnění**). Pokud nebylo možno splnit závazek již v době, kdy byla smlouva uzavírána (**počáteční nemožnost splnění**), mělo by to za následek neplatnost právního úkonu a závazek by vůbec nevznikl.

186 *Následná nemožnost plnění*

Obsahuje-li smlouva závazek dlužníka obstarat věc, která neexistuje, nedá se vyrobit, importovat atd., jde o počáteční nemožnost plnění a závazek (smlouva) vůbec nevznikne. Obsahuje-li však smlouva závazek dlužníka obstarat věc, která existuje, ovšem až po uzavření smlouvy zanikne (např. je zničena), jde o následnou nemožnost plnění, která znamená zánik závazku (povinnosti dlužníka ji obstarat).

Nemožným fakticky a objektivně bude plnění, kdy po vzniku závazku zanikl předmět plnění (věc byla zničena). Nespadá sem přirozeně případ, kdy dlužník je insolventní.

Půjde-li o důvod nemožnosti plnění spočívající v osobě dlužníka (jeho onemocnění mu brání něco konat), hovoříme o faktické a subjektivní nemožnosti plnění. Zde nemusí jít vždy o úplné zamezení možnosti dlužníka plnit; postačuje i to, že splnění dluhu je pro dlužníka do té míry obtížné, že není možné je na něm spravedlivě požadovat.

Právní nemožností plnění se rozumí **nedovolenost plnění**. Jde např. o případy, kdy předmětem závazku je věc, u které dispozice s ní je omezena zvláštními předpisy (např. střelné zbraně).

Nedovolenost plnění

Je potřebné rozlišovat dlužníkem **zaviněnou či nezaviněnou nemožnost splnění**. Zavínil-li dlužník nemožnost splnění, má věřitel právo na náhradu škody, která mu tím byla způsobena, či právo na vydání bezdůvodného obohacení. U nezaviněné nemožnosti splnění vzniká pouze povinnost vydat bezdůvodné obohacení.

Bude-li nemožnost splnění trvalého charakteru (např. věc byla zničena), má to nepochybně za následek zánik závazku. Obtížnější je však posouzení, zda tento důsledek bude mít i pouze dočasná nemožnost splnění. Bude tomu tak zřejmě v případech, kdy pro věřitele mělo význam

pouze splnění v určitý čas, určitým způsobem či v určitém místě, a dlužník tak nesplnil. Pokud však půjde jen o to, že dlužník neplnil v době splatnosti dluhu (třeba z důvodu, že splnění bylo dočasně nemožné), ale lze očekávat, že bude moci uspokojit věřitele později, půjde o prodlení dlužníka, nikoliv o zánik závazku.

Týká-li se nemožnost pouze části plnění, zaniká závazek, jen pokud jde o tuto část. Věřiteli je však dáno oprávnění v takovém případě od zbývajících částí závazku odstoupit.

4.4.7 Uplynutí doby

*Uplynutí
doby*

Práva i povinnosti zaniknou **uplynutím doby**, na kterou byly omezeny. Zánik závazku zde nastává samotným uplynutím doby určené zpravidla smlouvou.

V některých případech zaniká závazek uplynutím doby pouze částečně. Např. při dočasném nájmu nemovitosti zaniká uplynutím sjednané doby právo nemovitost užívat, trvá však povinnost vyklidit ji a předat vlastníkovi.

Mezi případy zániku závazku uplynutím doby patří i nesplnění fixní smlouvy, o níž byla zmínka již dříve.

4.4.8 Smrt dlužníka či věřitele

*Smrt
dlužníka
či věřitele*

Smrt dlužníka či věřitele nemá za následek automaticky zánik závazku, naopak zásadně platí, že pohledávka nebo dluh přechází na dědice.

Smrtí dlužníka zaniká závazek v případě, že jeho obsahem byla povinnost k plnění, které mělo být provedeno osobně dlužníkem (příkladně závazek překladatele provést překlad knihy).

Smrt věřitele působí zánik jeho práva tehdy, bylo-li plnění omezeno jen na jeho osobu. Jako příklad bývá uváděno právo věřitele na poskytování lekcí cizího jazyka.

Na dědice také nepřechází právo na bolestné a na odškodnění za ztížení společenského uplatnění. Toto odškodnění je chápáno jako zadostiučinění poskytované poškozenému za bolesti, které utrpěl, a za újmu, kterou má v dalším životě ve společenském uplatnění, a proto se na ně pohlíží jako na právo spjaté výlučně s jeho osobou.

4.4.9 Splynutí

Splynutí 188

Ačkoliv občanský zákoník nemá výslovné ustanovení o zániku závazku splynutím, ze samé podstaty splynutí však tento důsledek logicky vyplývá.

Podstatou **splynutí** je spojení věřitelství a dlužnictví v jedné osobě z téhož závazkového vztahu. Nejčastěji ke splynutí dochází při dědění majetku, kdy věřitel se stane dědicem svého dlužníka, či naopak dlužník dědicem svého věřitele. Závazek tu zaniká dnem smrti zůstavitele.

4.4.10 Změna poměrů

189 Je třeba se zmínit též o právních následcích **změny poměrů**, zejména zda i tato skutečnost může mít za následek zánik závazku. Bylo již uve-

deno, že občanskoprávní úprava závazkových vztahů stojí na zásadě *pacta sunt servanda*, smlouvy buďtež plněny (dodržovány). Proto změna poměrů, za kterých byla smlouva uzavřena, nemá zpravidla vliv na její trvání. V některých, spíše výjimečných případech však bezpodmínečné trvání na splnění závazku není ani možné (pro nemožnost plnění), ale ani žádoucí, jestliže by např. dlužníka pro podstatnou změnu osobních poměrů přivedlo do neúměrně obtížné osobní či hospodářské situace. Tuto okolnost mohou mít na paměti účastníci smlouvy, kteří mohou smlouvu uzavřít s výslovnou výhradou, že závazek trvá při zachování poměrů, za kterých byla smlouva uzavřena.

Smluvní doložka změny poměrů

4.4.11 Započtení

Započtením (kompenzací) může zaniknout závazek buď dohodou, nebo ze zákona. Věřitel s dlužníkem se mohou dohodnout o vyrovnání vzájemných pohledávek za předpokladu, že nezankly již započtením ze zákona, a dále za podmínek, na kterých se dohodnou. Aby ke smluvnímu započtení mohlo dojít, musí být dána vzájemnost pohledávek a samozřejmě dohoda o započtení. Dohodou lze započíst jakékoliv vzájemné pohledávky, tedy i ty, které se nehodí k započtení zákonnému, nebo dokonce i ty, proti kterým není zákonné započtení přípustné. Výjimku tvoří pohledávky nezletilých dětí (výživné), neboť nejsou vůbec kompenzabilní.

190 *Započtení pohledávek*

Dohodou o započtení vzájemných pohledávek zanikají pohledávky, pokud se kryjí, od okamžiku, kdy se setkaly.

V případě zániku závazků zákonným započtením jde v podstatě o započtení jednostranným právním úkonem. Spočívá v tom, že vzájemné pohledávky, jejichž plnění je stejného druhu (např. peníze), zaniknou započtením, jestliže některý z účastníků učiní projev směřující k započtení.

Předpokladem započtení především je, že pohledávky jsou vzájemné, to znamená, že věřitel jedné je dlužníkem druhé, a naopak. Dále musí být plnění stejného druhu (předmět plnění musí být určen druhově, nikoliv jednotlivě) a ten z účastníků, který chce způsobit zánik závazku započtením, musí učinit projev k započtení směřující. Tímto projevem, výslovně adresovaným druhému z účastníků, může být např. i žaloba podaná u soudu.

K projevu směřujícímu k započtení může dojít od okamžiku, kdy se pohledávky setkají, tedy toho dne, kdy se poslední z nich stane splatnou. Věřitel má za dlužníkem pohledávku 500 Kč splatnou 10. srpna, zatímco dlužník sám má za věřitelem pohledávku 300 Kč, splatnou 10. září, pohledávky se tudíž setkaly dne 10. září.

Další podmínkou je kompenzabilnost pohledávek, tj. jejich započtení nesmí být vyloučeno zákonem ani dohodou účastníků. Pohledávky, proti kterým není započtení přípustné (samy se však k započtení hodí), jsou pohledávky na náhradu škody způsobené na zdraví (ledaže by šlo o vzájemnou pohledávku na náhradu škody téhož druhu), pohledávky, které nelze postihnout výkonem rozhodnutí, a pohledávky na výživné.

Pohledávky, které nelze započítat ani proti nim není započtení přípustné, jsou pohledávky promlčené, dále pohledávky, kterých se nelze domáhat u soudu, a pohledávky z vkladů.

Pohledávkou, kterou nelze započítat, ale proti níž je započtení možné, je pohledávka, která není ještě splatná.

Započtením zanikají obě pohledávky, pokud se kryjí, v okamžiku, kdy se setkaly. Převyšuje-li jedna pohledávka druhou, trvá závazek ve zbytku dále.

4.4.12 Výpověď

Zánik závazku výpovědí 191 Závazek může zaniknout i **výpovědí**, což je jednostranný právní úkon, kterým lze vypovědět závazek či právo k nepřetržité nebo opakované činnosti nebo závazek zdržet se určité činnosti anebo strpět určitou činnost.

Tato poněkud komplikovaná definice bude srozumitelnější, když si uvědomíme, že jde vcelku o běžné vztahy, neboť typickými příklady jsou výpovědi z nájmu pozemků, nebytových prostorů či bytů.

V důsledku výpovědi zaniká závazek uplynutím výpovědní lhůty, která je stanovena buď ve smlouvě, nebo zákonem.

4.5 Odpovědnost za vady

192 Závazkové právní vztahy (smlouvy) lze rozdělovat podle různých kritérií. Jedním z nich je i úplatnost, podle níž rozlišujeme smlouvy úplatné a bezplatné. Pro tržní vztahy upravené občanským zákoníkem jsou typické smlouvy úplatné, podle nichž se poskytuje vzájemné plnění (pro–tiplnění), jímž jsou především peníze. Bezplatné smlouvy nejsou pravidlem (smlouva darovací, půjčka). Někdy může jít i o vztah (smlouvu), kdy je závazek částečně úplatný a částečně bezplatný. Většinou jde o smlouvy, v kterých se sice vyžaduje úplata, ale ta je nižší než hodnota toho, co je za ni získáváno, tedy kdy se věc zčásti kupuje a zčásti daruje (prodej za symbolickou cenu).

Normy upravující odpovědnost za vady S dělením smluv na úplatné a bezplatné souvisí občanskoprávní odpovědnost za vady věci. Jde o aktuální téma, protože v běžném životě se občan setkává s potřebou uplatnit právo z odpovědnosti za vady poměrně často. Právní úprava odpovědnosti za vady, tedy kdy na základě úplatné smlouvy došlo k přenechání vadné věci, je v současném zákoníku značně roztržitá. Občanský zákoník obsahuje jednak obecnou úpravu, jednak specifickou úpravu pro jednotlivé smluvní typy, např. u kupní smlouvy a v jejím rámci u prodeje zboží v obchodě, u smlouvy o dílo a v jejím rámci u zhotovení věci na zakázku a u opravy a úpravy věci. Při posuzování konkrétního případu je pak nutno vycházet ze zásady, že speciální právní úprava má přednost před úpravou obecnou (*lex specialis derogat legi generali*). Proto k řešení těch otázek, které nejsou výslovně upraveny speciální úpravou, se podpůrně použije úprava obecná.

Je třeba také upozornit na to, že právní úprava odpovědnosti za vady se občanským zákoníkem nevyčerpává. Obsáhlou úpravu, někdy výrazně odlišnou od občanského zákoníku, obsahuje obchodní zákoník (u kupní smlouvy, smlouvy o prodeji podniku, smlouvy o dílo, smlouvy

o koupi najaté věci). Na tyto právní vztahy nelze použít obecnou úpravu obsaženou v zákoníku občanském. Ochranu spotřebiteli poskytuje svou zvláštní úpravou odpovědnosti za vady i zákon o ochraně spotřebitele.

V této části se budeme věnovat právní úpravě odpovědnosti za vady, jak je obecně provedena občanským zákoníkem. Pokud jde o speciální úpravu, je o ní zmínka u jednotlivých smluvních typů (viz dále).

Prodávající, který přenechal kupujícímu věc za úplat, nese odpovědnost za to, že věc má v době plnění vlastnosti, které si smluvní strany ve smlouvě výslovně vyměnily, nebo vlastnosti, které jsou u přenechávané věci obvyklé (standardní, běžné, normální). Odpovídá i za to, že věc je možno použít podle povahy a obvyklého účelu nebo podle toho, co si účastníci ujednali, a že věc nemá právní vady. Vada věci spočívající v tom, že věc nelze použít podle povahy či účelu smlouvy, je vada, která by za jiné situace za vadu považována nebyla. Např. byl-li prodán zemědělský stroj, který je určen jen pro písčité půdy, aniž prodávající upozornil kupujícího, že se nehodí k využití v těžších půdách, jde o vadu stroje, pro kterou jej nelze užívat podle povahy a účelu smlouvy. Vady věci týkající se jakosti, množství, vzhledu, funkčnosti se nazývají **vady faktické**. Naproti tomu **vadami právními** jsou nedostatky, které mají za důsledek, že kupující nezískal k věci všechna práva v takovém rozsahu a kvalitě, jak vyplývá ze smlouvy (např. prodávaná věc byla předmětem zástavy a prodávající na to kupujícího neupozornil).

Podstatné je, že na straně prodávajícího se nevyžaduje zavinění. Proto se tato odpovědnost za vady označuje jako odpovědnost objektivní (za výsledek). Je proto také zcela bez významu, zda prodávající o existenci vady věděl či nikoliv, zda ji způsobil sám nebo jeho zaměstnanec či jiná osoba jako dodavatel, dovozce apod. Rozhodující je samotná existence vady v době prodeje věci. Není také významné, že se vada projevila třeba až později.

Jedním z předpokladů vzniku odpovědnosti za vady je i to, že se vada věci vyskytne v určitém časovém okamžiku či časovém období. Toto časové období je různé podle toho, zda jde o zákonnou (mimozáruční) odpovědnost za vady nebo o záruční odpovědnost za vady.

Zákonná (mimozáruční) odpovědnost za vady nastává v případě, kdy vada věci existuje již při plnění, tedy v okamžiku prodeje věci, a je nerozhodné, že se vada projeví až později. Pokud by vada věci vznikla až po převzetí věci kupujícím, pak prodávající při zákonné odpovědnosti za takovou vadu věci neodpovídá a riziko vzniku později se objevivších vad nese kupující.

To však neplatí, jde-li o **záruční odpovědnost za vady**. Prodávající totiž odpovídá i za vady věci, které se vyskytly do stanovené nebo sjednané doby po převzetí věci kupujícím neboli v záruční době. Záruční odpovědnost (záruka) může být stanovena buď přímo zákonem (zákonná záruka), smlouvou účastníků (smluvní záruka), nebo jednostranným prohlášením prodávajícího (jednostranná záruka).

Prodávající je povinen vydat kupujícímu při prodeji věci **záruční list**, v němž uvede podmínky záruky, ale i délku záruční doby ať již zákonně, smluvní nebo jednostranně stanovené prodávajícím.

- 195 Prodávající však neodpovídá za všechny vady věci. Předně nenese odpovědnost za vady, byť již existující v době prodeje věci, které jsou **zjevné** (vady zřejmé, seznatelné, do očí bijící) a které mohl kupující při běžné opatrnosti a zachování pozornosti zjistit už při převzetí věci. Podmínkou ovšem je, že si mohl věc před uzavřením smlouvy prohlédnout nebo že prodávající výslovně kupujícího ujistil, že věc žádné vady nemá.

Dále prodávající neodpovídá za vady, které bylo možno zjistit v katastru nemovitostí, např. že nemovitá věc je zatížena zástavním právem nebo věcným břemenem. I zde však platí, že za tuto právní vadu prodávající odpovídá, jestliže výslovně ujistil kupujícího, že žádnou právní vadou věc netrpí.

- 196 Vyloučena je odpovědnost za vady také v případě, že věc byla prodána **úhrnem** (nebo úhrnkem), tedy bez rozlišení druhu, jakosti, množství, míry, váhy, neboli jak zákon říká, přenechává se věc, jak stojí a leží. Takto se většinou prodávají věci nepřilíš jakostní, případně ty, u kterých je zájem prodat najednou kvalitní a méně kvalitní, a proto se také zpravidla prodávají za nižší cenu. Pokud však prodávající výslovně ujistil kupujícího o určitých vlastnostech věci, případně pokud si kupující výslovně vymínil některé vlastnosti věci, a ukáže se, že takové vlastnosti věc nemá, pak za tyto vady prodávající odpovídá.

Prodávající také nenese odpovědnost za vady, pokud se kupující již vzniklých práv z odpovědnosti za vady **písemně vzdal**. Zdůraznit je třeba, že platně se může kupující vzdát svých práv až tehdy, kdy již tato práva vzniknou. Nemůže se platně vzdát svých práv předem, tedy před splněním nebo před uplynutím záruční doby. Proto by byl neplatný právní úkon, pokud by při prodeji věci kupující podepsal prodávajícímu prohlášení, že se nebude domáhat některých (nebo všech) práv vyplývajících z odpovědnosti za vady věci.

*Způsob
uplatnění
práva
z odpověd-
nosti za vady*

197 Je-li po převzetí věci nebo v záruční době zjištěna vada, musí kupující (nabyvatel) právo z odpovědnosti za vady řádným způsobem uplatnit. Po zjištění vady je především nutno ji prodávajícímu **včas oznámit (notifikovat)**. Vady se prodávajícímu **vytknou** neboli **reklamují**. Reklamací stačí učinit u zaměstnance prodávajícího, ne u statutárního zástupce, tedy u prodavačky, a nikoliv u ředitele. Lhůta pro reklamaci je stanovena zákonem tak, že kupující tak musí učinit bez zbytečného odkladu poté, kdy měl možnost věc si prohlédnout nebo vyzkoušet po dodání. „Bez zbytečného odkladu“ je lhůta pořádková, s jejímž uplynutím nejsou spojeny žádné právní důsledky (jako např. zánik práva).

Vytknutí vady (reklamacie) musí být učiněno kvalifikovaným způsobem. To znamená, že v reklamaci musí být vada dostatečně přesně ozna-

čena nebo alespoň dostatečně přesně popsány její projevy navenek. I když občanský zákoník neukládá takovou povinnost, vychází soudní praxe z toho, že při reklamaci je třeba kromě oznámení a řádného vytknutí vady rovněž uvést, které konkrétní právo z odpovědnosti za vady kupující uplatňuje.

Jestliže zákon nejdříve stanoví pro uplatnění reklamace pořádkovou lhůtu (bez zbytečného odkladu), dále stanoví již lhůtu prekluzivní (propadnou). Vadu věci je třeba vytknout prodávajícímu do šesti měsíců od okamžiku, kdy měl kupující možnost věc prohlédnout (tedy nikoliv kdy si ji skutečně prohlédl či vyzkoušel). Tato šestiměsíční lhůta je lhůtou prekluzivní, což znamená, že jestliže v této lhůtě kupující prodávajícímu vady věci kvalifikovaným způsobem nevytkl, jeho práva z odpovědnosti za vady zanikají. Znovu je třeba připomenout, že výše uvedené se týká vad, které měla věc v době jejího prodeje.

Pokud je na věc stanovena záruka týkající se vad, které se vyskytnou až po koupi věci, a to v době stanovené buď právním předpisem, dohodou účastníků, nebo jednostranným prohlášením prodávajícího, pak je třeba tyto vady reklamovat nejpozději do uplynutí záruční doby.

Pro reklamaci není stanovena žádná forma; může být učiněna písemně, ale i ústně. Zejména v případě, že nebude reklamace vyřízena ke spokojenosti kupujícího ihned, lze doporučit písemné oznámení vad a uplatnění práva z odpovědnosti za vady (reklamaci), které se většinou uskutečňuje sepsáním reklamačního protokolu nebo zápisu.

Na základě řádně provedené reklamace dojde většinou k dohodě mezi kupujícím a prodávajícím o jejím vyřešení. Pokud však k takové dohodě nedojde, pak musí kupující uplatnit své právo žalobou u soudu. Může se také bránit tím, že nezaplatil-li dosud kupní cenu a z důvodů vady prodané věci ji nehodlá zaplatit, uplatní své právo při obraně proti žalobě na zaplacení kupní ceny, kterou proti němu podal prodávající. Žaloba musí být podána ve tříleté lhůtě, která začíná běžet ode dne, kdy kupující u prodávajícího vady reklamoval. Tato tříletá lhůta je lhůtou promlčecí. Po jejím uplynutí sice může být žaloba podána, ale pokud prodávající v řízení před soudem promlčení namítne, musí být žaloba zamítnuta.

Jaká práva může kupující uplatňovat, je závislé především na tom, jaké vady se na věci vyskytly a jaké byly také reklamovány. Vady věci mohou být **odstranitelné** a **neodstranitelné**. Za neodstranitelné je třeba považovat takové vady, které podle současných poznatků vědy a techniky odstranit nelze nebo které je sice možno odstranit, ale bylo by to s ohledem na hodnotu věci a náklady spojené s odstraněním vady ekonomicky neúčelné a neefektivní. Za neodstranitelnou je však třeba považovat i takovou vadu, která by sice objektivně mohla být odstraněna, ale nestalo se tak ve lhůtě, která byla stanovena dohodou účastníků, právním předpisem, jednostranným prohlášením, nebo ve lhůtě přiměřené povaze vady.

Při prodeji v obchodě pak platí, že za vadu neodstranitelnou se považuje i vada jinak odstranitelná, která se vyskytuje po provedených

opravách opakovaně (tj. alespoň třikrát), nebo věc vykazuje větší počet odstranitelných vad, a z těchto důvodů nelze věc řádně užívat.

Pro volbu práva z odpovědnosti za vady má význam i to, zda lze věc s vadou užívat řádně nebo dohodnutým způsobem. Posouzení, zda takovou věc lze řádně nebo dohodnutým způsobem užívat, závisí na okolnostech konkrétního případu. Řádnému užívání věci nebude zřejmě bránit poškozený lak automobilové karoserie, ale nebude možno auto řádně užívat při vadách brzd, volném řízení, unikající chladicí kapalině, oleje apod.

*Druhy práv
Z odpověd-
nosti za vady*

Je-li **vada odstranitelná** a věc lze užívat dohodnutým způsobem, může se kupující domáhat **bezplatného odstranění vady**, ať již formou její opravy nebo doplnění toho, co chybí. Může také žádat přiměřenou **slevu z ceny** věci, pokud si ji bez opravy ponechá. Velmi důležité však je, že pokud kupující již jednou zvolí z těchto práv a uvede je v reklamaci, nemůže už později tuto volbu jednostranně měnit. Změnu lze provést pouze po dohodě nebo za souhlasu prodávajícího.

Jde-li o **vadu odstranitelnou**, ale věc pro ni nelze užívat řádným či dohodnutým způsobem, může se kupující buď domáhat **bezplatné opravy věci, výměny věci** za bezvadnou, nebo může požadovat přiměřenou **slevu z ceny** věci.

Pokud je **vada neodstranitelná**, ale tato vada nebrání věc dohodnutým nebo řádným způsobem užívat, může kupující žádat pouze přiměřené **snížení kupní ceny**.

Je-li **vada neodstranitelná** a pro takovou vadu nelze věc užívat řádně či dohodnutým způsobem (např. konstrukční vada), má kupující právo na **zrušení smlouvy**. Ke zrušení smlouvy může dojít jak dohodou mezi kupujícím a prodávajícím, tak i jednostranným prohlášením kupujícího. Spokojí-li se však kupující jen se slevou z kupní ceny, je mu třeba toto právo přiznat.

*Vady
právní* **199**

Je-li věc postižena **právní vadou**, tedy zejména když si někdo další činí právo na věc a tvrdí, že je jeho nebo že má k věci právo vyplývající z věcného břemene, musí kupující bez zbytečného odkladu tuto vadu oznámit prodávajícímu a vyzvat jej, aby takovou vadu odstranil (pokud je to možné). Nedojde-li k odstranění vady, má kupující právo od **smlouvy odstoupit**.

Kromě těchto práv má kupující také právo na náhradu nutných a účelně vynaložených nákladů, které mu vznikly v souvislosti s uplatněním práva z odpovědnosti za vady. Jde o náklady poštovního, za přepravu věci do opravy, za jízdné do garanční opravy apod. Právo na náhradu těchto nákladů musí kupující uplatnit u prodávajícího nejpozději do jednoho měsíce od uplynutí záruční doby, jinak právo zanikne (jde o lhůtu prekluzivní). Neuhradí-li prodávající náklady dobrovolně, je možno podat žalobu k soudu. Lhůta k podání žaloby je stanovena na 3 roky a začíná běžet ode dne, kdy kupující reklamoval vady věci u prodávajícího. Jde o lhůtu promlčecí.

Poskytnutím vadné věci může být kupujícímu způsobena rovněž škoda, např. když pro výrobní vadu auto havaruje a dojde ke škodě na zdraví

či majetku kupujícího. Ten má pak možnost uplatnit jak práva z odpovědnosti za vady, tak i právo na náhradu škody. Nemůže se však z důvodů náhrady škody domáhat těch nároků, které mohl uplatnit z důvodů odpovědnosti za vady např. proto, že tato práva neuplatnil řádně a včas.

4.6 Smluvní typy

Občanský zákoník v části upravující právní úkony stanoví také 200 obecně podmínky, za kterých vznikají dvoustranné či vícestranné právní úkony čili smlouvy. Upravuje zde také zvláštní smluvní typ, **smlouvu o smlouvě budoucí** (pactum de contrahendo).

Účelem této smlouvy je umožnit účastníkům, aby si zajistili uzavření smlouvy v budoucnu za stavu, kdy ještě nejsou známy všechny potřebné skutečnosti, tak, aby mohla být ihned uzavřena smlouva sama. Účastníci se tedy mohou dohodnout např. na tom, že do tří měsíců uzavřou kupní, darovací či jinou smlouvu. Aby smlouva o smlouvě budoucí byla platná, musí být uzavřena v písemné formě.

*Smlouva
o budoucí
smlouvě*

Pokud by byla uzavřena jen ústně, nešlo by o smlouvu o budoucí smlouvě, ale pouze o jakýsi příslib, že v budoucnu účastníci smlouvu uzavřou. Z takového příslibu ovšem nelze vyvozovat žádné nároky, jde jen o morální závazek.

K platnosti smlouvy o budoucí smlouvě se také vyžaduje, aby v ní byly určeny podstatné náležitosti té smlouvy, která má být v budoucnu uzavřena, a aby v ní byla uvedena i doba, do které má být smlouva uzavřena. Podstatnými náležitostmi se míní uvedení alespoň toho, kdo, komu, co a za jakých podstatných podmínek (cena, kvalita) prodá, daruje, vymění, zhotoví, obstará apod.

Byla-li uzavřena platně smlouva o budoucí smlouvě, vzniká jejím účastníkům povinnost určenou smlouvu v dohodnuté době uzavřít. Pokud jeden z účastníků nebude ochoten smlouvu uzavřít, může druhý ve lhůtě jednoho roku ode dne, kdy měla být smlouva uzavřena, podat žalobu a domáhat se jí, aby soud souhlas účastníka, který smlouvu odmítá uzavřít, nahradil svým rozhodnutím. Pravomocné rozhodnutí soudu tak nahrazuje přijetí smlouvy za jednoho z účastníků. Pokud ovšem žaloba není podána ve lhůtě jednoho roku, pak závazek uzavřít smlouvu budoucí zaniká.

Protože v období od uzavření smlouvy o budoucí smlouvě do doby, 201 kdy má být budoucí smlouva uzavřena, může dojít k podstatné změně v poměrech účastníků nebo v jiných skutečnostech, takže jeden z účastníků se důvodně domáhá toho, že smlouvu již uzavřít nemůže, pamatuje na takový případ ustanovení o **změně poměrů**. Znamená to, že pokud se okolnosti, z kterých jakýkoliv účastník při uzavírání smlouvy o budoucí smlouvě vycházel, změnily do té míry, že nelze spravedlivě požadovat, aby smlouva byla uzavřena, závazek smlouvu uzavřít zaniká. Musí jít však o podstatnou změnu objektivního charakteru, zpravidla v hospodářském postavení účastníka, nikoliv jen o to, že např. zajistil kontrahenta, který je ochoten zaplatit více.

*Změna
poměrů*

Obecná ustanovení o vzniku smluv, jejich změnách či zániku se použijí pouze v případech, že občanský zákoník či jiný předpis neobsahuje speciální úpravu. Takto speciálně upravuje typické smlouvy, tedy závazkové vztahy, které se objevují nejčastěji.

4.6.1 Spotřebitelské smlouvy

Spotřebitelské právo 202

Právní úprava **spotřebitelských smluv** stanoví určité odchylky od obecné úpravy smluvního (občanského) práva, a to výrazně v zájmu ochrany spotřebitele. Vyrovnává tím přirozeně vzniklou nerovnováhu mezi smluvními stranami, kterou je jinak zvýhodňován obchodník (dodavatel) jako profesionál oproti spotřebiteli, který je laikem, neprofesionálem.

Velmi příznačně je charakteristika spotřebitelského práva podána v komentáři k občanskému zákoníku (C. H. BECK, 1994, 6. vydání): „Spotřebitelské právo je postaveno na myšlence ochrany spotřebitele před obratností či přímo lstivostí profesionálů a před nerovnováhou vznikající zejména při uzavírání smluv mezi profesionálem a spotřebitelem, jedním organizovaným, vyškoleným, zkušeným, znalým technik moderního obchodu, druhým nezkušeným, izolovaným, zmítaným mezi reklamami a obchodními nabídkami, uzavřeným mezi příliš početná přání a příliš omezené finanční prostředky.“

Spotřebitelské právo dosahuje zvýšené ochrany spotřebitele zejména zákazem určitých smluvních ujednání, která jsou nejčastěji se vyskytujícími nekalými (zneužívajícími) podmínkami (unfair terms). Významným právem spotřebitele je možnost od smlouvy odstoupit. Pro dodavatele jsou stanoveny kogentně další podmínky, které musí při nabídce smlouvy a jejím uzavírání dodržet.

Distanční smlouvy 203

Zvláště jsou upraveny **distanční smlouvy**, tedy takové, které jsou uzavírány za použití komunikačních prostředků na dálku (s výjimkou písemného styku) bez současné fyzické přítomnosti smluvních stran, (např. faxový přístroj, teleshopping, telefon, audiotext, rozhlas, videotelefon, katalog, adresovaný i neadresovaný tisk). Zde je zejména chráněn spotřebitel před nátlakovými metodami prodeje a zásahy do soukromí, před povinností hradit neobjednané zboží (setrvačný prodej). Od takovéto smlouvy může spotřebitel odstoupit bez uvedení důvodu do 14 dnů od převzetí zboží.

Podomní obchod 204

Rovněž speciální úpravu má **podomní obchod**, tedy případ, kdy smlouva byla uzavřena mimo provozovnu dodavatele, kde obvykle podniká, nebo nemá-li dodavatel vůbec žádné místo k podnikání. Od takto uzavřené smlouvy může spotřebitel odstoupit do 14 dnů od uzavření smlouvy a převzetí zboží.

Které smlouvy lze považovat za spotřebitelské? Jsou to prakticky všechny smlouvy upravené občanským zákoníkem (každý jednotlivý smluvní typ je připomenut v následujících částech učebnice), v nichž vystupuje na straně jedné **spotřebitel** (neprofesionál) a na straně druhé **dodavatel** (profesionál, který jedná v rámci své obchodní nebo jiné podnikatelské činnosti). Zákon výslovně zmiňuje smlouvu kupní a smlouvu o dílo.

4.6.2 Kupní smlouva

Kupní smlouvu upravuje především občanský zákoník, důležitá jsou však i ustanovení zákona o ochraně spotřebitele, někdy i dalších zákonů, např. o prodeji a vývozu předmětů kulturní hodnoty. 205

Je třeba si také uvědomit rozdíl mezi právní úpravou kupní smlouvy podle občanského zákoníku a podle obchodního zákoníku. Občanský zákoník upravuje kupní smlouvu, kde alespoň jedna ze stran není podnikatelem. Obchodní zákoník upravuje obchodní kupní smlouvu mezi dvěma podnikateli v souvislosti s jejich podnikáním. Obchodní charakter nemá nikdy kupní smlouva, jejímž předmětem je nemovitost.

Na základě uzavřené kupní smlouvy vzniká povinnost prodávajícího odevzdat věc kupujícímu a povinnost kupujícího věc převzít a zaplatit prodávajícímu dohodnutou kupní cenu.

Kupní smlouva vzniká okamžikem, kdy se prodávající a kupující shodli na předmětu koupě a na ceně, což jsou podstatné náležitosti smlouvy. Většinou se také dohodnou na dalších (pravidelných, vedlejších) náležitostech, jako je jakost věci, doba a místo plnění.

Vznik kupní smlouvy

Předmětem koupě může být věc movitá i nemovitá, individuálně či hromadně určená. Prodat lze i ideální podíl na věci (např. spoluvlastnický podíl na nemovitosti), nelze však prodat reálnou část věci (reálná část není věcí ve smyslu práva). Předmětem kupní smlouvy nemohou být peníze, pokud jsou stále zákonným platidlem (peníze z numismatické sbírky ano).

Podstatnou náležitostí kupní smlouvy je určení **kupní ceny**. Ta je až na výjimky určována dohodou (smluvní cena), jen výjimečně v rámci státní regulace některých cen je stanovena cenovým předpisem. Sjednaná cena pak musí cenový předpis respektovat. 206

Základní povinností prodávajícího je věc odevzdat kupujícímu tak, aby na kupujícího přešlo vlastnické právo k věci. Může však odepřít odevzdání věci, jestliže kupující dosud kupní cenu nezaplatil.

Zaplatit kupní cenu je základní povinností kupujícího. Splatnost může být dohodnuta několika způsoby. V naprosté většině případů to je současně s odevzdáním věci, z ruky do ruky. Pokud je dohodnuto, že kupní cena bude zaplácena až po určité době po odevzdání věci, jde o koupi věci na úvěr. Lze rovněž dohodnout úhradu kupní ceny ve splátkách, nebo dokonce ještě před odevzdáním věci kupujícímu.

Zvláštním druhem kupní smlouvy je **prodej zboží v obchodě a prodej věci na objednávku**. Zvláštní úprava platí i pro koupi zboží v samoobsluze, kde kupní smlouva je uzavřena okamžikem, kdy kupující zaplatí vybrané zboží (nikoliv když zboží uloží do nákupního vozíku). Při prodeji zboží v obchodě jsou mimo jiné uloženy prodávajícímu povinnosti seznámit kupujícího s pravidly, která je třeba dodržovat při používání věci (návod k užívání). Tuto povinnost nemá pouze v případě, že jde o pravidla obecně známá. Kupující má právo na to, aby si mohl věc přezkontrolovat a aby mu byla předvedena její funkčnost.

207 Prodej zboží v obchodě

Vlastnické právo k věci přechází z prodávajícího na kupujícího rozdílně podle toho, zda předmětem prodeje je věc movitá či nemovitá. U nemovitých věcí (pozemků, staveb spojených se zemí pevným

základem) dochází k nabytí vlastnického práva povolením vkladu vlastnického práva do katastru nemovitostí u příslušného katastrálního úřadu, a to ke dni, ke kterému byl návrh na vklad doručen katastrálnímu úřadu. U movité věci přechází vlastnictví na kupujícího převzetím věci (tradicí), ať fyzickým nebo symbolickým, např. odevzdáním klíčů, dokladů, kterých je třeba k užívání věci (technický průkaz vozidla apod.). Ve smlouvě však může být stanoven přechod vlastnického práva k movité věci na kupujícího i odchýlně, např. již uzavřením smlouvy nebo naopak později po převzetí věci, např. až po úplném zaplacení kupní ceny (což je velmi praktické). Tato **výhrada vlastnictví** však musí být sjednána písemně.

- Předkupní právo** 208 V kupní smlouvě lze také sjednat předkupní právo a právo zpětné koupě. **Předkupní právo** znamená, že se kupující zavazuje pro případ, že by se rozhodl věc prodat, že ji nabídne přednostně prodávajícímu. Kupující splní povinnost sjednaného předkupního práva tehdy, jestliže nabídne věc prodávajícímu za stejných podmínek (zejména pokud jde o cenu), za kterých by ji prodával někomu jinému. Na takovou nabídku musí oprávněný (tedy původní prodávající) reagovat tak, že zaplatí kupní cenu do osmi dnů u movité věci nebo do dvou měsíců u nemovitosti. Pokud tak neučiní, možnost výkonu předkupního práva zaniká.
- Právo zpětné koupě** 209 Je-li ujednáno **právo zpětné koupě**, znamená to, že prodávající má právo požadovat, aby mu prodaná věc byla vrácena, jestliže vrátí kupujícímu kupní cenu. Pro platnost tohoto ujednání je nutná písemná forma. Zde tedy rozhoduje prodávající o tom, zda a kdy bude právo zpětné koupě realizováno. Doba, na kterou je toto právo sjednáno, vyplývá ze smlouvy; pokud není ve smlouvě uvedena, musí prodávající právo uplatnit do jednoho roku od odevzdání věci kupujícímu, jinak jeho právo zanikne (jde o lhůtu prekluzivní). Jestliže by v době, kdy právo zpětné koupě trvá, kupující věc zcizil (prodal, vyměnil, daroval) další osobě, je takováto smlouva (kupní, směnná, darovací) neplatná.
- Zpětný prodej** 210 Rovněž je přípustné písemné ujednání **výhrady zpětného prodeje**, kdy kupujícímu vzniká právo prodat koupenou věc zpět prodávajícímu za stejných podmínek, za kterých ji koupil.
- Výhrada lepšího kupce** 211 Sjednaná **výhrada lepšího kupce** znamená, že kupní smlouva je sice platně uzavřena, ale její účinnost se odkládá do určité doby, do které může prodávající sdělit, že si našel výhodnějšího kupce. Smlouva nabude účinnosti, jestliže v dohodnuté lhůtě prodávající neoznámí kupujícímu záměr prodat věc výhodněji jinému.
- Koupě na zkoušku** 212 Dohodnout lze i **koupi na zkoušku**. V tomto případě je uzavřena kupní smlouva s podmínkou, že kupující do určité doby předmět koupě schválí.

Jak pro výhradu zpětného prodeje, tak i pro výhradu lepšího kupce i pro koupi na zkoušku platí, že tato práva trvají po dobu, na kterou byla sjednána. Pokud ujednání o době chybí, pak tato práva

zanikají uplynutím jednoho roku od uzavření kupní smlouvy, pokud ten, komu právo z takového ujednání svědčí, je v této lhůtě neuplatní.

Občanský zákoník obsahuje speciální úpravu odpovědnosti za vady věcí při prodeji v obchodě, která se, jak již víme, uplatní přednostně před právní úpravou obecnou. Stanoví především, že prodávající odpovídá kupujícímu za to, že prodávaná věc je při převzetí kupujícím **ve shodě s kupní smlouvou**, tedy je bez vad.

213 *Shoda s kupní smlouvou*

Shoda s kupní smlouvou znamená, že prodávaná věc má požadovanou nebo obvyklou jakost a užité vlastnosti (i s ohledem na účel použití věci), také vlastnosti prodávajícím nebo výrobcem popisované, nebo vlastnosti očekávané v důsledku prováděné reklamy. U potravin musí být vyznačeno datum minimální trvanlivosti, a jde-li o potraviny podléhající rychlé zkáze, datum použitelnosti. Kupující má právo, aby byla věc před ním překontrolována nebo aby mu byla předvedena její činnost (pokud to povaha věci umožňuje).

Není-li kupovaná věc při jejím převzetí (za rozpor existující už při převzetí věci se považuje i ten, který se projeví během šesti měsíců ode dne převzetí věci) ve shodě s kupní smlouvou (neboli je **v rozporu s kupní smlouvou**), má kupující právo na urychlené a bezplatné uvedení věci do shody s kupní smlouvou, a to podle požadavku kupujícího buď výměnou věci, nebo její opravou. Není-li takový postup možný, má kupující právo žádat přiměřenou slevu z ceny věci nebo právo od kupní smlouvy odstoupit.

Záruka znamená, že prodávající odpovídá za vady, které se projeví jako rozpor s kupní smlouvou v době po převzetí věci (v záruční době). To se přirozeně netýká věcí, které se rychle kazí, nebo věcí použitých (prodáváných v "bazaru"), netýká se to ani vad v důsledku opotřebení běžným používáním. Při prodeji spotřebního zboží je záruční doba 24 měsíců (u potravin 8 dní, u krmiv 3 týdny, u prodeje zvířat 6 týdnů). I zde platí, že prodávající může jednostranně poskytnout kupujícímu záruku po delší dobu nebo ve větším rozsahu, než stanoví zákon (smluvní záruka).

214 *Záruka*

Na žádost kupujícího je prodávající povinen vydat mu písemný záruční list. V záručním listě musí být uvedeno jméno a příjmení, název nebo obchodní firma prodávajícího, jeho identifikační číslo, sídlo (u právnické osoby) nebo bydliště (u fyzické osoby). Pokud je to potřebné, má být v záručním listě srozumitelně vysvětlen obsah záruky, její rozsah, podmínky, doba platnosti a způsob, jakým mají být nároky z ní plynoucí uplatňovány. Tím, že prodávající nevydá kupujícímu záruční list, není samozřejmě platnost záruky nikterak dotčena. Umožňuje-li to povaha věci, stačí místo záručního listu vydat kupujícímu doklad o zakoupení věci, obsahující uvedené údaje.

Pokud jde o nároky z odpovědnosti za vady, liší se podle druhu vad prodané věci. Jde-li o **vadu odstranitelnou**, může kupující žádat bezplatné, včasné a řádné odstranění vady, ale také - s přihlédnutím

215

k charakteru vady - výměnu věci nebo její vadné součásti. Není-li takový postup možný, může žádat slevu z ceny věci nebo od kupní smlouvy odstoupit.

- 216** Jde-li o **vadu neodstranitelnou**, která navíc brání řádnému užívání věci, má kupující právo na výměnu věci nebo může od smlouvy odstoupit. Za neodstranitelnou je třeba považovat vadu, která se vyskytuje i po opravách věci, nebo je vad více najednou. Jde-li o vady neodstranitelné, ovšem nebrání řádnému užívání věci, má kupující právo na výměnu věci za bezvadnou nebo na slevu z kupní ceny; může však i od smlouvy odstoupit.

Podle uvedených zásad je třeba rovněž posuzovat vady vzniklé neodbornou montáží nebo uvedením věci do provozu, pokud ovšem montáž nebo uvedení věci do provozu byly sjednány v kupní smlouvě a byly provedeny prodávajícím nebo jinou osobou na odpovědnost prodávajícího. Stejně platí, pokud si montáž provedl sám kupující, ale řídil se přitom nesprávnými pokyny uvedenými v návodu k montáži nebo v návodu k uvedení věci do provozu.

Práva u odpovědnosti za vady musí kupující uplatnit u prodávajícího, případně u osoby, která je uvedena v záručním listě. Musí tak učinit nejpozději do konce záruční doby (u věcí rychle se kazících nejpozději v den následující po koupi). U věcí použitých tak musí učinit do 24 měsíců ode dne převzetí věci. Prodávající může s kupujícím uzavřít dohodu (jednostranně nelze), podle níž bude tato doba zkrácena nejméně na 12 měsíců. Musí to pak být uvedeno v dokladu o prodeji věci.

4.6.3 Směnná smlouva

- Smlouva směnná* 217 **Směnnou smlouvou** si její účastníci vyměňují věc za věc (tedy nikoliv věc za peníze). Obsah smlouvy, vzájemná práva a povinnosti smluvních stran se posuzují přiměřeně podle ustanovení o kupní smlouvě. Přiměřeně znamená, že např. odpadá povinnost platit kupní cenu, ale jinak podstatné náležitosti musí být splněny jako u kupní smlouvy, tedy např. písemná forma u směny (výměny) nemovitostí. Rovněž pokud jde o okamžik nabytí vlastnického práva k vyměňovaným věcem, jde o stejnou úpravu jako u smlouvy kupní.

4.6.4 Darovací smlouva

- Darovací smlouva* 218 **Darovací smlouvou** dárce bezplatně přenechává věc obdarovanému a obdarovaný s tím projevuje souhlas. Rozdíl od smlouvy kupní spočívá především v tom, že jde o bezplatné přenechání věci (zákon nepoužívá termín „věc“, nýbrž „něco“, čili darovat lze i něco jiného než věc, např. právo - postoupení pohledávky). Dárce tak nedostává žádnou protihodnotu.

Avšak ne každé plnění bez protihodnoty lze považovat za dar. Musí totiž jít o dobrovolné plnění, neboť např. placení výživného (alimentů) je plněním právní povinnosti.

Plnění mravní nebo společenské povinnosti, např. poskytování darů k osobním výročím, Vánocům, však darováním je.

K přechodu vlastnického práva k darovaným věcem dochází podle stejných zásad jako u kupní smlouvy, tedy převzetím (tradicí) u movité věci a vkladem do katastru nemovitostí u nemovitých věcí.

Aby darovací smlouva vznikla, je třeba souhlasu obou stran. Nejde totiž o jednostranný úkon dárce, nýbrž o smlouvu, a ta vzniká v okamžiku, kdy se projevy souhlasu obou stran s touto smlouvou setkají. Tedy i obdarovaný musí se smlouvou projevit souhlas, musí dar přijmout.

Darovací smlouva může být uzavřena písemně, ústně i konkludentně. Pokud je však darována nemovitost, musí být smlouva písemná, dokonce s tím, že podpisy stran musejí být na stejné listině.

Pro darovací smlouvu zákon stanoví jedno významné omezení, že totiž darovací smlouvu lze uzavřít platně jen mezi živými (inter vivos). Pokud by mělo dojít k darování až po smrti dárce („... až zemřu, bude to tvoje ...“), byla by darovací smlouva neplatná, neboť darování pro případ smrti (donatio mortis causa) je vyloučeno.

Dárce se může za určitých podmínek domáhat **vrácení daru**. Zákonem uznaný důvod spočívá v tom, že obdarovaný se chová k dárce nebo členům jeho rodiny způsobem, který hrubě porušuje dobré mravy. Je třeba zdůraznit, že musí jít o hrubé jednání proti dobrým mravům, tedy značné intenzity. Nemůže jím být pouhé nevhodné chování, které dárce pociťuje jako nevděk.

Hrubé porušení dobrých mravů může spočívat v odmítnutí potřebné pomoci ve stáří nebo nemoci, v hrubém fyzickém i psychickém násilí apod. To musí být navíc namířeno proti dárce či členům jeho rodiny. Kriminální činnost obdarovaného, která sice obecně hrubě porušuje dobré mravy, ovšem není namířena proti dárce či členům jeho rodiny, důvodem k vrácení daru být nemůže. Jestliže obdarovaný odmítne dar vrátit, může dárce podat žalobu, při jejímž projednávání se zkoumá, zda byly splněny shora uvedené podmínky.

Dostí podstatný rozdíl oproti smlouvě kupní je v úpravě **odpovědnosti za vady darované věci**. Dárce je povinen při odevzdání daru obdarovaného upozornit na vady věci, o kterých ví. Má-li darovaná věc již v době převzetí daru vadu, která nebyla patrná a na niž ani dárce neupozornil, je obdarovaný oprávněn dar vrátit. Jinak je ale nutno vycházet z toho, že obdarovanému se dostává bezplatného majetkového prospěchu, a proto mu nevznikají žádné nároky z vad darované věci, a to ať již vad faktických nebo právních.

4.6.5 Smlouva o dílo

Občanský zákoník upravuje jednak smlouvu o dílo obecně, jednak dva smluvní subtypy, jimiž jsou **smlouva o zhotovení věci na zakázku** a **smlouva o opravě a úpravě věci**.

Smlouvou o dílo se zhotovitel (ten, komu bylo dílo zadáno) zavazuje, že dílo provede na vlastní nebezpečí, a objednatel se zavazuje, že dílo převezme a zaplatí zhotoviteli dohodnutou cenu. Předmětem smlouvy

219 *Vrácení daru*

220 *Odpovědnost za vady*

221 *Druhy smlouvy o dílo*

je zejména zhotovení, oprava, úprava, údržba věci, ale také vypracování posudku nebo projektu.

Zhotovitel provádí dílo na vlastní nebezpečí, to znamená, že splní svoji povinnost až dokončením a odevzdáním díla, a jen tehdy mu také vzniká nárok na zaplacení odměny.

*Určení
ceny díla* 222

Pojmovým znakem této smlouvy je její úplatnost. Cena za zhotovení díla se stanoví dohodou.

Cena bývá také často určována podle rozpočtu, v němž jsou stanoveny ceny jednotlivých částí díla. Pokud by bylo v průběhu tvorby díla zjištěno, že k jeho provedení je třeba zvýšených nákladů, které nebyly do původního rozpočtu zahrnuty, může zhotovitel požadovat jejich zaplacení jen v případě, že je objednatel písemně schválil nebo dodatečně písemně objednal.

Cena díla může být stanovena rovněž odhadem, pokud náklady nelze předem spolehlivě určit. Má-li být cena díla zvýšena, oznámí to zhotovitel objednateli. Má pak nárok na zaplacení zvýšené ceny, jestliže jde o prokazatelné důvody zvýšení a toto zvýšení je nepodstatné, tedy podle stávající soudní praxe o 10 - 20 % původní ceny. Pokud však má dojít k překročení ceny určené odhadem podstatně, je zhotovitel povinen na to objednatel neprodleně písemně upozornit a oznámit mu novou cenu. Pokud tak neučiní, jeho právo na zaplacení zvýšené ceny zaniká. Dojde-li k oznámení o podstatném překročení ceny určené odhadem, má objednatel právo od smlouvy odstoupit, ale musí zhotoviteli zaplatit částku odpovídající již provedeným pracím s přihlédnutím k původně určené ceně a k rozsahu, v jakém měl z částečného plnění smlouvy prospěch. Od smlouvy musí v tomto případě odstoupit bez zbytečného odkladu od oznámení nové zvýšené ceny, jinak jej stíhá povinnost tuto zvýšenou cenu zaplatit.

Objednatel má právo požadovat potvrzení o uzavření smlouvy. Jde zpravidla o kopii objednávky, pokud nedochází k provedení díla na počkání.

Předmětem smlouvy může být zhotovení nového díla, oprava nebo úprava věci, údržba věci či montáž věci. Dílo musí být provedeno řádně, tedy musí mimo jiné odpovídat technické normě, pokud je pro takové dílo stanovena (např. u elektrických spotřebičů). Musí být také provedeno včas. Lhůta k dokončení díla není zákonem stanovena, řídí se tedy smlouvou, a pokud nebyla sjednána, pak bez zbytečného odkladu ve lhůtě přiměřené povaze a charakteru díla. Jestliže dílo nebylo hotovo včas nebo řádně a jestliže zhotovitel neučinil nápravu v poskytnuté přiměřené lhůtě, může objednatel od smlouvy odstoupit.

*Odstoupení od
smlouvy* 223

Objednatel má však právo odstoupit od smlouvy kdykoliv během provádění díla, a to z jakéhokoliv důvodu nebo i bez uvedení důvodu. V takovém případě ovšem musí zhotoviteli zaplatit za již vykonanou práci, pokud zhotovitel nemůže výsledek práce použít jinak, a nahradit mu dosud účelné vynaložené náklady.

Povinností objednatele je poskytnout zhotoviteli součinnost, která je nutná k provedení díla. Po dokončení díla je povinen je převzít a zaplatit cenu díla.

*Odpovědnost za
vady*

Jestliže předané dílo vykazuje vady, odpovídá za ně zhotovitel, a to jak za vady, které má věc v době předání díla, tak za vady, které se na věci vyskytnou v záruční době. Záruční doba je u zhotovení věci na zakázku zákonem stanovena na 6 měsíců; u některých věcí může však být zvláštním právním předpisem stanovena delší. Přímo občanský zákoník stanoví delší záruční dobu pro zhotovení stavby, a to v délce tří let.

Smluvní strany si mohou samozřejmě dohodnout záruční dobu delší, nikoliv však kratší, než stanoví zákon.

Pro uplatnění vad dodaného díla při opravě nebo úpravě věci stanoví **zákon záruční dobu** v délce tří měsíců, u staveb pak osmnácti měsíců. I zde si mohou účastníci smluvit záruční dobu delší. 224

4.6.6 Smlouva o půjčce

Smlouvou o půjčce se věřitel zavazuje přenechat dlužníkovi věci druhově určené a dlužník se zavazuje vrátit věřiteli věci stejného druhu. Nejčastějším předmětem smlouvy o půjčce jsou peníze. 225

*Smlouva
o půjčce*

Protože jde o půjčení věci druhově určených, přechází půjčkou na dlužníka vlastnictví k těmto věcem, a proto je může spotřebovat či jinak s nimi volně nakládat. Jeho povinností je vrátit sice jiné věci, ale stejného druhu a stejného množství (peněz, osiva, stavebního materiálu apod.).

Smlouva o půjčce může být bezplatná, ale i úplatná, a to tehdy, jestliže si její účastníci dohodnou úroky (smluvní úroky - nezaměňovat se zákonnými úroky z prodlení).

Velmi podobná smlouvě o půjčce je smlouva o úvěru podle obchodního zákoníku, jejímž předmětem jsou výlučně peníze a která je vždy úplatná.

Pro uzavření smlouvy o půjčce se nevyžaduje písemná forma, neboť by to při půjčce malého množství peněz nebo věci nebylo ani praktické. Smlouva však vzniká až skutečným odevzdáním půjčených věcí dlužníkovi. Nemusí jít o odevzdání z ruky do ruky, může být plněno i bezhotovostně převodem na účet dlužníka. I když smlouva není uzavřena písemně, lze doporučit, aby dlužník vystavil věřiteli dlužní úpis, jímž potvrzuje svůj dluh vůči věřiteli. V případě sporu tak věřitel lépe potvrzuje existenci půjčky a její obsah. Je pak na dlužníkovi, aby prokázal, že dluh již zanikl, zejména tím, že půjčené peníze nebo věci již ve stejném množství a druhu vrátil.

Dlužník je povinen vrátit půjčku ve lhůtě stanovené ve smlouvě. Lhůta může být určena počtem dní (do pěti dnů) nebo konečným datem (do 10. května). Uplynutím této lhůty se stává **půjčka splatnou** a jejího splacení se lze domáhat žalobou, k jejímuž podání zákon stanoví obecnou tříletou promlčecí dobu. Splatnost půjčky však nemusí být ve smlouvě dohodnuta vůbec, a pak platí, že dlužník je povinen půjčku vrátit prvního dne poté, kdy byl věřitelem o vrácení požádán. Pokud byla splatnost půjčky ponechána na vůli dlužníka („... až bude chtít nebo moci...“) je třeba, aby věřitel domáhající se vrácení půjčky podal žalobu k soudu a žádal, aby dobu, kdy má být půjčka zaplacená, určil soud. Dlužník má právo splácet půjčku ve splátkách tak, aby byla celá uhrazena do stanovené doby splatnosti. Věřitel je povinen takové částečné plnění přijmout vyjma případu, kdy se účastníci smlouvy výslovně dohodnou, že půjčka bude vrácena celá najednou, a případu, kdy to odporuje povaze pohledávky (např. vrácení půjčky 1 000 Kč po desetikorunách).

*Určení
splatnosti
půjčky*

4.6.7 Smlouva o výpůjčce

Výpůjčka 226 Smlouvou o výpůjčce se půjčitel zavazuje předat vypůjčitelovi věc k bezplatnému dočasnému užívání a vypůjčitel se zavazuje převzatou věc vrátit.

Tuto smlouvu je třeba odlišovat od smlouvy o půjčce, jejímž předmětem jsou věci druhově určené, dlužník je může spotřebovat a je povinen vrátit věci stejného druhu. Předmětem smlouvy o výpůjčce jsou věci individuálně určené, které nepřecházejí do vlastnictví vypůjčitele. Ten má pouze právo po určitou dobu věc užívat a pak tutéž věc vrátit půjčiteli. Smlouva o výpůjčce je zásadně bezplatná (byla-li by sjednána úplata, jednalo by se o smlouvu nájemní).

Tato smlouva může být uzavřena pouze ústně, písemnou formu zákon nevyžaduje. Obsahem smlouvy je dočasné užívání konkrétní věci vypůjčitelem. Doba užívání může být stanovena jak přesnou lhůtou (jeden měsíc, do 10. května), ale může i vyplýnout z účelu, ke kterému má být věc použita (obytný přívěs po dobu dovolené).

Půjčitel je povinen na základě smlouvy věc předat vypůjčitelovi ve stavu způsobilém k řádnému užívání a seznámit ho se zvláštními pravidly užívání věci, pokud nejsou obecně známa. Vypůjčitel je povinen provádět běžnou údržbu věci na svůj náklad a nenes odpovědnost za běžné opotřebení věci. Za nadměrné opotřebení věci však odpovídá, stejně jako za její ztrátu, poškození nebo zničení.

Vypůjčitel je povinen věc vrátit ve lhůtě dohodnuté ve smlouvě. Nebyla-li doba vrácení dohodnuta, může půjčitel žádat vrácení věci kdykoliv a vypůjčitel musí druhého dne po výzvě k vrácení věci tuto vrátit. Půjčitel také může žádat o vrácení věci před uplynutím doby, na kterou byla výpůjčka smluvena, jestliže vypůjčitel nakládá s věcí v rozporu s dohodnutým nebo obvyklým účelem, neprovádí-li dostatečnou údržbu nebo věc dostatečně nechrání.

4.6.8 Nájemní smlouva

Druhy nájemních smluv 227 Občanský zákoník upravuje obecně nájemní smlouvu a v jejím rámci speciální případy **nájmu bytu, podnájmu bytu, nájmu obytných místností určených k trvalému bydlení, nájmu a podnájmu nebytových prostor a podnikatelského nájmu movitých věcí.**

Podstatou nájemní smlouvy je závazek pronajímatele přenechat nájemci za úplatu věc k dočasnému užívání. Z této definice vyplývají i pojmové znaky nájemní smlouvy, jimiž jsou:

- přenechání práva věc užívat,
- individuálně určená věc,
- dočasnost,
- úplatnost.

Nájemní smlouva umožňuje nájemci věc užívat (např. byt, garáž) nebo z ní brát užítky (výpěstky na poli při nájmu zemědělského pozemku - tato smlouva se dříve nazývala pachtovní).

Věc, která je předmětem nájmu, je vždy individuálně určena, ať již movitá či nemovitá.

Dočasnost znamená, že smlouva může být uzavřena na dobu určitou, není však vyloučeno ani její uzavření na dobu neurčitou.

Úplatnost znamená, že za věc přenechanou do užívání se platí nájemné (v penězích, je však možné i v naturáliích). Výše nájemného je věcí dohody účastníků, pokud není regulováno právním předpisem, jako je tomu dosud u nájmu bytů.

Nájem vzniká uzavřením nájemní smlouvy. Pro některé nájemní smlouvy vyžaduje zákon jako podmínku jejich platnosti písemnou formu, např. u smlouvy o nájmu bytu či nebytového prostoru. Ve smlouvě musí být uveden předmět nájmu (tedy to, co je pronajímáno), výše nájmu a doba nájmu. Některé nájemní smlouvy musí obsahovat i další náležitosti, např. uvedení účelu nájmu. Smlouva se uzavírá na dobu určitou nebo neurčitou.

Vznik nájmu

Nájemce může dát pronajatou věc do **podnájmu** další osobě, pokud to ovšem neodporuje dohodě mezi pronajímatelem a nájemcem. U bytu a nebytových prostor je k platnému vzniku podnájmu potřebný výslovný souhlas pronajímatele. Podnájem vzniká uzavřením podnájemní smlouvy mezi nájemcem a podnájemcem.

228 Podnájem

Nájem končí především **uplynutím doby**, na kterou byl sjednán. Pokud však nájemce dál užívá věc stejným způsobem jako dosud a pronajímá se tomu nebrání, prodlužuje se nájem na další dobu, zpravidla na jeden rok.

Zánik nájmu

Nájemní vztah může skončit **dohodou** pronajímatele s nájemcem. Dalším způsobem, kterým může nájem skončit, je jeho **výpověď**. Tímto způsobem končí zpravidla nájem sjednaný na dobu neurčitou, byť v některých případech lze takto skončit i nájem uzavřený na určitou dobu.

Výpovědní lhůta je tříměsíční a u nájmu zemědělských a lesních pozemků šestiměsíční. Nájem pozemků patřících do zemědělského nebo lesního půdního fondu lze vypovědět v jednorozční výpovědní lhůtě.

Nájem věci skončí i tehdy, jestliže **věc**, která je jeho předmětem, **zanikla** (byla zničena).

Důvodem zániku nájmu je i případ, kdy pronajímátel či nájemce **od nájemní smlouvy odstoupí**.

Zákon stanoví několik důvodů, které lze pro odstoupení od smlouvy použít. Z nich je třeba zmínit na straně pronajímatele případ, kdy nájemce hrubě porušuje své povinnosti např. tím, že užívá věc v rozporu s dohodou způsobem, kdy hrozí poškození věci, nebo neplatí řádně nájem. Nájemce může od smlouvy odstoupit mimo jiné proto, že věc nemůže užívat bez své viny ke sjednanému nebo obvyklému účelu.

Zvláštním případem skončení nájmu je **splynutí**, kdy nájemce splyne s osobou pronajímatele, tedy když nájemce věc od pronajímatele koupí.

229

Po skončení nájmu je nájemce povinen věc vrátit pronajímátele. Nese přitom odpovědnost za poškození nebo nadměrné opotřebení věci.

Změna vlastnictví k pronajaté věci se nájemního vztahu nedotýká. Nový vlastník vstupuje do práv původního vlastníka a stává se pronajímátele. Z důvodů změny vlastníka však může jak nový vlastník, tak

i nájemce podat výpověď z nájmu; u nájmu nemovitostí tak může učinit pouze nájemce, pronajímatel (nový vlastník) nikoliv.

4.6.9 Nájem bytu

Nájem bytu

Nájem bytu vzniká na základě nájemní smlouvy, podle níž pronajímatel přenechává nájemci za nájemné právo užívat byt, a to na dobu určitou nebo neurčitou. Nájemní smlouvu lze také sjednat na dobu výkonu práce nájemce pro pronajímatele. Nájemní smlouva musí mít písemnou formu a musí obsahovat označení bytu a jeho příslušenství (vedlejší místnosti a prostory určené k tomu, aby byly užívány s bytem, jako chodby, prádelny, sušárny, kočárkárny, sklepy apod.), rozsah jejich užívání, způsob výpočtu nájemného a úhrad za služby spojené s užíváním bytu (za ústřední vytápění, dodávku teplé vody, užívání výtahu, vodné, stočné, osvětlení společných prostor apod.).

Společný 230 nájem bytu

Byt může být ve **společném nájmu více osob**, které mají stejná práva a povinnosti. Běžné záležitosti týkající se společného bytu může vyřizovat každý ze společných nájemců sám, v neběžných záležitostech ovšem potřebuje souhlas všech společných nájemců. Dojde-li mezi společnými nájemci k neshodě, rozhodne na návrh některého z nich soud.

Společný nájem bytu manželů

Společný nájem bytu vzniká uzavřením nájemních smluv s více osobami jako nájemci k jednomu bytu. Ovšem nejčastěji vzniká **společný nájem bytu u manželů**. Podmínkou je, že manželé spolu trvale fakticky žijí. Společný nájem manželů vzniká tehdy, jestliže oba nebo alespoň jeden z nich za trvání manželství se stal nájemcem bytu (uzavřel nájemní smlouvu). Pokud se stal nájemcem bytu jeden z manželů ještě před sňatkem, vzniká právo společného nájmu bytu manželům uzavřením manželství.

Nájem 231 družstevních bytů

Některé odlišnosti v úpravě nájmu bytu se týkají **bytů družstevních**. Zde je třeba připomenout častý omyl, kdy se řada lidí domnívá, že družstevní byt je „jejich“ ve smyslu, že je v jejich vlastnictví, když zaplatili členský podíl v družstvu nebo byt postavili v rámci svépomocné družstevní výstavby. Družstevní byt je ve vlastnictví družstva, které je pronajímatelem a svým členům dává na základě nájemních smluv byt pouze do užívání. Při posuzování obsahu nájemního vztahu k družstevnímu bytu (práv a povinností pronajímatele i nájemce) je pak třeba vzít v úvahu i **stanovy družstva**, kde bývají některé otázky spojené s užíváním družstevního bytu upraveny specifickým způsobem.

Společný nájem druž- stevního bytu manželů

U družstevního bytu v podstatě nemůže vzniknout společný nájem více osob, vyjma případu, kdy jde o manžele. V tomto případě jestliže se za trvání manželství stane jeden z manželů nájemcem družstevního bytu, vznikne nejen společný nájem bytu oběma manželům, ale i společné členství manželů v družstvu (druhý manžel se stává automaticky členem družstva). Pokud se stal nájemcem družstevního bytu jeden z manželů ještě před svatbou, pak uzavřením manželství vzniká oběma manželům právo společného nájmu družstevního bytu, ale nevzniká

společné členství manželů v družstvu. Tento rozdíl má pak význam pro osud společného nájmu po zániku manželství.

Právo nájmu bytu může přejít na jinou osobu. Pokud nejde o byt ve společném nájmu manželů (v tomto případě po smrti jednoho z manželů nebo po jeho odchodu ze společné domácnosti zůstává právo nájmu druhému z manželů), přechází právo nájmu bytu po smrti nájemce nebo po jeho trvalém opuštění společné domácnosti na děti, partnera, rodiče, sourozence, zetě a snachu, pokud ovšem splňují podmínku, že s nájemcem žili v den jeho smrti (nebo v den, kdy trvale opustil společnou domácnost) ve společné domácnosti, a podmínku, že nemají vlastní byt. Takto může nájem bytu přejít i na vnuky a osoby, které pečovaly o společnou domácnost nájemce, který zemřel nebo trvale odešel ze společné domácnosti, nebo byly na tohoto nájemce odkázány výživou (spolužijící osoby), když prokážou, že s nájemcem žily ve společné domácnosti alespoň po dobu tří let před jeho smrtí či odstěhováním a dále že nemají vlastní byt. Pokud jde o tyto tzv. spolužijící osoby (vnuků se to netýká), platí, že přijal-li je nájemce do bytu až po sjednání nájemní smlouvy, může na ně přejít právo nájmu jen tehdy, jestliže se na tom nájemce s pronajímatelem písemně dohodli.

Přechod nájmu je však zákonem vyloučen u některých kategorií bytů, např. u bytů služebních (dříve podnikových).

Zemře-li nájemce družstevního bytu a nejde o byt ve společném nájmu manželů, přechází právo nájmu bytu včetně členství v družstvu na toho z dědiců, kterému při vypořádání dědictví připadl členský podíl.

Nájem bytu zaniká především **uplynutím doby**, na kterou byl sjednán. Pronajímatel a nájemce rovněž mohou uzavřít dohodu o skončení nájmu, ať již byl uzavřen na dobu určitou nebo neurčitou.

Přestal-li nájemce pro pronajímatele pracovat a přitom měl sjednán nájem bytu jen na dobu výkonu práce pro pronajímatele, pak je třeba rozlišovat dvě situace. Přestal-li práci vykonávat bez vážného důvodu na své straně, končí nájem posledním dnem měsíce následujícího po ukončení práce. Přestal-li ovšem vykonávat práci z vážného důvodu na své straně, nájem bytu nekončí, ale od měsíce následujícího po ukončení práce se naopak nájem mění na dobu neurčitou.

Za vážný důvod ke skončení práce na straně nájemce se považuje zejména splnění podmínek na přiznání starobního nebo invalidního důchodu, ukončení práce ze zdravotních důvodů (když pronajímatel nemá pro nájemce jinou vhodnou práci) a také dá-li pronajímatel výpověď z pracovního poměru z důvodu organizačních změn.

Nejčastěji končí nájem bytu **výpovědí**, pro kterou zákon stanoví dosti přísné formální podmínky. Výpověď z nájmu musí být především písemná. Musí v ní být uvedena i lhůta, kdy má nájem skončit, a to nejmeně 3 měsíce tak, aby skončila ke konci kalendářního měsíce. Ve výpovědi dávané pronajímatelem také musí být jasně uveden důvod výpovědi. Tyto důvody jsou v zákoně uvedeny taxativně, takže jejich okruh nelze rozšiřovat. V závislosti na použitém výpovědním důvodu pak má nájemce právo na určitý druh **bytové náhrady**.

*Přechod
práva nájmu
bytu*

*Zánik práva
nájmu bytu*

Bytové náhrady 233 Obecně lze říci, že pokud důvod výpovědi spočívá v potřebě pronajímatele získat byt pro sebe či vyjmenované příbuzné, pak nájemce není povinen se z bytu vystěhovat, dokud mu nebude zajištěn přiměřený náhradní byt. To platí i pro případ, kdy nájemce důvod k výpovědi nezavinil, kdy je např. třeba naléhavých oprav bytu nebo domu.

V případech, kdy nájemce bytu svým jednáním přivodil naplnění výpovědního důvodu (např. přes výstrahu hrubě porušoval zásady občanského soužití, neplnil povinnosti nájemníka, zejména neplatil nájem, umožnil užívání bytu dalším cizím osobám bez souhlasu pronajímatele), nebo v případě, že byt nepotřebuje, neboť má další byt, nebo byt neuvžívá bez vážných důvodů vůbec nebo jen občas, nájemce zpravidla nemá právo na zajištění náhradního bytu, ale jen přistřeší.

Výpověď z nájmu může dát nájemce i pronajímatel. Pokud ji však dává pronajímatel nájemci, může tak v některých případech učinit účinně jen s přivolením soudu.

Pronajímatel tedy nejdříve doručí nájemci písemnou výpověď a je-li třeba přivolení soudu, podá k soudu návrh na zahájení řízení (žalobu), kterým se domáhá vydání rozsudku, jímž soud k podané výpovědi přivolí. Důvodem tohoto postupu je potřeba přezkoumání, zda skutečně existuje výpovědní důvod, o který pronajímatel výpověď opírá. Je tím poskytována zvýšená ochrana nájemníkům.

234 Je-li ve výpovědi uveden důvod, pro který může pronajímatel vypovědět nájem bez přivolení soudu, má pak nájemce právo podat ve lhůtě 60 dnů **žalobu o neplatnost výpovědi**.

Zánik práva společného nájmu bytu 235 Při **společném nájmu bytu manželů po rozvodu** jejich manželství může společný nájem bytu zaniknout několika způsoby. U nedružstevních bytů se rozvedení manželé mohou dohodnout, kdo z nich nadále bude výlučným nájemcem bytu. Pokud se nedohodnou, může kterýkoliv z nich podat žalobu k soudu s návrhem, aby soud zrušil společný nájem bytu a určil, kdo z rozvedených manželů bude nadále užívat byt jako jeho výlučný nájemce. Při rozhodování pak soud přihlíží zejména na zájmy nezletilých dětí a bere v úvahu i stanovisko pronajímatele.

U družstevních bytů jde o to, zda právo nájmu bytu vzniklo jednomu z manželů ještě před uzavřením manželství nebo až po sňatku. V prvním případě rozvodem manželství zaniká právo společného nájmu bytu manželů a výlučným nájemcem se stává ten z manželů, který právo nájmu získal již před manželstvím. Ve druhém případě se mohou rozvedení manželé dohodnout, a pokud k dohodě nedojde, na návrh některého z nich rozhodne soud o zrušení práva společného nájmu a o tom, kdo z rozvedených manželů bude jako jediný člen družstva také výlučným nájemcem bytu. I zde soud bere zřetel na zájmy nezletilých dětí, tedy aby zejména jim byly zajištěny dobré materiální podmínky pro jejich vývoj, dále na stanovisko pronajímatele, tedy družstva. Soud však bere v úvahu a hodnotí i další skutečnosti, jako zdravotní stav účastníků, účelné využití bytu, kdo se jak podílel na jeho získání.

236 Jak již bylo uvedeno, zaniká-li nájem bytu výpovědí ze strany pronajímatele, pak s ohledem na použitý výpovědní důvod je v některých případech povinnost nájemce byt vyklidit vázána na zajištění bytové náhrady. Občanský zákoník rozlišuje mezi **náhradním bytem**

Náhradní byt

a **náhradním ubytováním**. Za náhradní se považuje takový byt, který podle velikosti a vybavení zajišťuje lidsky důstojné bydlení pro nájemce a členy jeho domácnosti. Zákon rovněž užívá pojem přiměřený náhradní byt, což je byt, který je podle místních podmínek zásadně rovnocenný bytu, který má být vyklizen.

Za náhradní ubytování se považuje byt o jedné místnosti nebo pokoj ve svobodárně, ubytovně nebo podnájem v části bytu jiného nájemce.

Náhradní ubytování

Tam, kde při vyklizení bytu není přiznávána bytová náhrada (např. je-li dána výpověď z nájmu pro dlouhodobé neplacení nájemného), zajišťuje se při vyklizení bytu pouze přístřeší. Jde o provizorium do doby, než si nájemce opatří řádné ubytování a prostor k uskladnění bytového zařízení a ostatních věcí domácí a osobní potřeby.

Jestliže soud rozhoduje o přivolení k výpovědi z nájmu, určí lhůtu, kdy nájemní vztah skončí, a přizná-li nájemci bytovou náhradu, rozhodne, že nájemce je povinen byt vyklidit (vystěhovat se) ve lhůtě patnácti dnů po zajištění bytové náhrady. Bytová náhrada je zajištěna tím, že někdo (vlastník jiného bytu či ubytovny) nabídne nájemci uzavření nájemní smlouvy nebo mu oznámí, že je pro něj připravena ubytovna. O zajištění bytové náhrady se zpravidla snaží pronajímatel, který dá výpověď z nájmu. Nezřídka žádá o pomoc obec s tím, aby nájemci byla zajištěna a nabídnuta nájemní smlouva na obecní byt. Teprve po zajištění bytové náhrady ve formě stanovené soudním rozhodnutím začíná běžet patnáctidenní lhůta, v níž je nájemce povinen se z bytu vystěhovat a vyklizený ho předat pronajímateli. Neučiní-li tak v uvedené lhůtě dobrovolně, může se pronajímatel domáhat soudního výkonu rozhodnutí (exekuce).

4.6.10 Výměna bytu

237

Nájemci bytů se mohou dohodnout na jejich **výměně**. Jejich dohoda musí být písemná, jinak je neplatná. K dohodě musí připojit svůj souhlas všichni pronajímatelé vyměňovaných bytů.

Smlouva o výměně bytů

Pokud by některý z pronajímatelů odmítal souhlas dát, aniž by k tomu měl závažné důvody (šlo by spíše o šikanu), může se nájemce obrátit se žalobou na soud, který (vyhoví-li žalobě) svým rozsudkem nahradí souhlas pronajímatele s dohodou o výměně bytu.

Je-li dohoda o výměně bytů platně uzavřena, jsou všichni její účastníci povinni ji splnit a do vyměňovaných bytů se přestěhovat. Jestliže si některý z nájemců stěhování rozmyslí a dohodu splnit nechce, může se další účastník dohody domáhat jejího splnění u soudu žalobou na vyklizení bytu. Tuto žalobu však může podat jen do tří měsíců ode dne, kdy byl s dohodou vysloven souhlas (pronajímateli či rozhodnutím soudu), jinak toto právo zaniká. Lhůta tří měsíců je tedy lhůtou prekluzivní (propadnou).

Důvod, pro který některý z nájemců vyměňovaných bytů po uzavření dohody o výměně nechce dohodu plnit, nemusí nutně spočívat jen v tom, že si výměnu bytu rozmyslel. V mezidobí se také mohl dostat ať již ze subjektivních či objektivních důvodů do situace, kdy na něm splnění dohody o výměně bytů nelze spravedlivě požadovat.

Odstoupení od smlouvy o výměně bytů

Jde o případy, kdy nájemce má podle dohody vyměnit byt za menší a po uzavření dohody vyvstane u něho naléhavá potřeba ubytovat u sebe rodiče, kteří pro stáří či nemoc potřebují trvalou péči další osoby, kterou nájemce zajišťuje.

238

Pro takový případ zákon umožňuje nájemci **odstoupit od dohody o výměně bytů**. Musí tak učinit bez zbytečného odkladu. Pokud tím ovšem způsobí ostatním účastníkům dohody o výměně bytů škodu, nese za ni odpovědnost.

4.6.11 Podnájem bytu

Vznik podnájmu 239 **Podnájem bytu či části bytu vzniká písemnou smlouvou**, kterou uzavírá nájemce a podnájemník a kterou přenechává byt nebo jeho část do dočasného užívání jiné osobě (podnájemníkovi). K platnosti takové dohody je nutný písemný souhlas pronajímatele bytu. Pokud by takový souhlas nebyl dán, je podnájemní smlouva nejen neplatná, ale je to i důvod pro výpověď z nájmu bytu pro hrubé porušení povinností nájemce. Při vyklizování bytu na základě takovéto výpovědi nemá nájemce nárok na zajištění bytové náhrady.

Zánik podnájmu **Podnájem zaniká** se zánikem nájmu, také uplynutím doby, na kterou byl sjednán. Zaniknout může také výpovědí, a to i bez uvedení důvodu, se tříměsíční výpovědní lhůtou. Podnájemník zásadně nemá nárok na zajištění bytové náhrady.

To je třeba si uvědomit především proto, že nezřídka podnájemníci při skončení podnájmu spoléhají na to, že nebudou vystěhováni „na ulici“. Ochrana práv pronajímatele i nájemce však vyžaduje, aby po skončení podnájmu byl podnájemník vystěhován co nejdříve; proto se při jeho exekučním vystěhování zajišťuje nanejvýš přístřeší.

4.6.12 Nájem ve svobodárně

Nájem ve svobodárně 240 Zákon tento právní institut nazývá **nájmem obytné místnosti** v zařízeních určených k trvalému bydlení. Jde o svobodárny, penziony pro seniory, podnikové ubytovny apod., které jsou určeny k trvalému bydlení, na rozdíl od hotelů, turistických ubytoven apod., které jsou určeny k bydlení přechodnému.

Nájemní vztah k obytné místnosti vzniká nájemní smlouvou mezi pronajímatelem a nájemcem. Nemůže zde vzniknout právo společného nájmu více osob, a to ani manželů.

Nájem zaniká uplynutím doby, na kterou byl sjednán dohodou účastníků, nebo výpovědí s tříměsíční výpovědní lhůtou. Pokud je nájemce povinen se z obytné místnosti vystěhovat, stačí mu poskytnout náhradní ubytování, jestliže si ovšem účastníci v nájemní smlouvě nedohodli něco jiného.

4.6.13 Nájem a podnájem nebytových prostor

241 Občanský zákoník se omezuje na konstatování, že nájem a podnájem nebytových prostor je **upraven zvláštním zákonem**. Tím je zákon č. 116/1990 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

Nebytovými prostory jsou místnosti (nebo soubory místností), které

jsou podle rozhodnutí stavebního úřadu určeny k jiným účelům než k bydlení.

Nájem těchto prostor vzniká na základě nájemní smlouvy mezi pronajímatelem a nájemcem. Smlouva musí být písemná, jinak je neplatná. Musí obsahovat předmět nájmu (tedy přesné určení pronajímaných místností), účel nájmu (pro zřízení kanceláře, prodejny, dílny, hery, skladu atd.), výši a splatnost nájemného a dobu nájmu. Nájem může být sjednán na dobu určitou nebo neurčitou (není-li doba uvedena, má se za to, že jde o smlouvu o nájmu na dobu neurčitou).

*Smlouva
o nájmu
nebytových
prostor*

Nebytové prostory lze rovněž dát do podnájmu, a to opět na základě podnájemní smlouvy uzavřené mezi nájemcem a podnájemníkem. K této smlouvě je nutný souhlas pronajímatele. **Podnájem zaniká** uplynutím sjednané doby, dohodou účastníků, výpovědí, ale také zánikem nájmu, na který je podnájem vázán. Výpověď z nájmu musí být dána písemně s tříměsíční výpovědní lhůtou, pokud se účastníci nedohodli jinak. Je-li dáována výpověď z nájmu, který byl uzavřen na dobu určitou, může být dána jen z důvodů, které jak pro pronajímatele, tak pro nájemce zákon stanoví taxativně (tyto důvody nelze rozšiřovat).

*Podnájem
nebytových
prostor*

4.6.14 Podnikatelský nájem věcí movitých

V tomto případě jde o **nájem věci movité** na určitou dobu a za úplatu. Vzniká nájemní smlouvou mezi pronajímatelem a nájemcem v případech, kdy pro nájemce je výhodnější mít věc v nájmu než ve vlastnictví. Pronajímatel tím, že dává movité věci do nájmu, vykonává podnikatelskou činnost. Jde např. o půjčovny videokazet, jízdních kol, automobilů.

242 *Nájem
movitých věcí*

4.6.15 Příkazní smlouva

Příkazní smlouva je v občanském zákoníku upravena jednak obecně a jednak konkrétně u dvou smluvních podtypů, jimiž jsou **smlouva o obstarání věci** a **smlouva o obstarání prodeje věci**. Zvláštní druhy příkazních smluv upravují také speciální předpisy, jako např. zákon o advokacii či zákon o patentových zástupcích.

243 *Druhy
příkazních
smluv*

Na základě příkazní smlouvy se příkazník zavazuje, že pro příkazce obstará nějakou věc nebo vykoná jinou činnost.

Obstaráním věci je obstarání nejen hmotné věci movité či nemovité, ale jakékoliv jiné záležitosti. Jde o vymezení velmi široké, a tak se také příkazní smlouva podobá jiným typům smluv, např. smlouvě zprostředkovatelské, smlouvě o dílo, smlouvě o úschově věci. Proto je třeba v každém konkrétním případě zkoumat, zda nejsou naplněny znaky některé ze samostatně upravených smluv nebo zda jde skutečně o obecný typ smlouvy příkazní. Kritériem takového rozlišení bude vymezení práv a povinností účastníků smlouvy směřujících k obstarání nějaké věci či vykonání jiné činnosti.

Jedním z pojmových znaků příkazní smlouvy, který ji odlišuje od podobných typů smluv je, že závazek (povinnost) pro příkazníka spočívá pouze v provedení určité činnosti ve smlouvě vymezené, nikoliv však

*Obsah
příkazní
smlouvy*

rovněž v dosažení určitého výsledku. Riziko, zda bude výsledek naplněn či nikoliv, nese příkazce (srovnej např. smlouvu o dílo, kde riziko výsledku nese zhotovitel věci). Jestliže tedy příkazník splní svoji povinnost a provede vše, k čemu se ve smlouvě zavázal, nenese již odpovědnost za to, že se očekávaný výsledek nedostavil.

Příkazní smlouvou je např. smlouva o zastoupení na základě plné moci. Příkazcem je zde zastupovaný, příkazníkem zástupce. Jestliže zástupce (příkazník) splnil všechny své povinnosti, řádně zastupoval příkazce, avšak přesto zastupovaný (příkazce) neměl ve sporu úspěch, nenese zástupce (příkazník) odpovědnost za tento výsledek sporu. Z výše uvedeného plyne, že příkazními smlouvami se především řídí činnost advokátů, patentových zástupců, ochranných autorských organizací, které zastupují výkonné umělce a autory při výkonu jejich práv.

Příkazní smlouva nemusí být písemná. Výjimka je stanovena pro případ, že příkazník má vykonat pro příkazce a jeho jménem úkony, které písemnou formu ke své platnosti samy vyžadují. Rovněž je stanovena písemná forma pro podtyp příkazní smlouvy, pro smlouvu o obstarání prodeje věci.

Příkazní smlouva může být bezplatná i úplatná. Typicky úplatnými jsou však oba subtypy, tedy smlouva o obstarání věci a smlouva o obstarání prodeje věci.

4.6.16 Smlouva o obstarání věci

*Smlouva 244
o obstarání
věci*

U této smlouvy se příkazce označuje jako objednatel a příkazník jako obstaratel.

Smlouvou o obstarání věci se pak obstaratel zavazuje objednateli obstarat určitou věc (záležitost), a to za odměnu.

Obstaratel často vykonává tuto činnost za účelem dosažení zisku, tedy jako podnikatel. Předmětem sjednané činnosti může být obstarání rekreačních, léčebných, rekondičních pobytů, zajištění svatby, promoce, pohřbu či podobné záležitosti, včetně zajištění obřadu, hostiny, pozvánek či oznámení, květinové výzdoby.

Byť smlouva nemusí být uzavřena písemně, musí obstaratel vydat objednateli písemné potvrzení, které v podstatě dokládá obsah uzavřené smlouvy. Mělo by z něho být patrné, kdo smlouvu uzavřel, předmět obstarání, jeho cena, doba, kdy má být záležitost zajištěna (obstarána), a odměna pro obstaratele. Tato odměna může být zahrnuta v ceně obstarávané záležitosti. Objednatel může až do obstarání věci od smlouvy odstoupit (ženich si svatbu na poslední chvíli rozmyslí). Musí však obstarateli nahradit již vzniklé náklady či jinou újmu.

4.6.17 Smlouva o obstarání prodeje věci

Rovněž u tohoto typu smlouvy nazýváme její účastníky objednatel (příkazce) a obstaratelem (příkazník).

*Smlouva 245
o obstarání
prodeje věci*

Ze **smlouvy o obstarání prodeje věci** vzniká objednateli právo, aby obstaratel od něj převzal do prodeje svěřenou věc a učinil potřebná opatření k jejímu prodeji. K platnosti této smlouvy je potřebná její

písemná forma. Jde o smlouvu úplatnou, a proto je obvyklé, že na straně obstaratele vystupuje většinou podnikatel. Typické pro tento typ smlouvy je, že při jejím plnění dochází k uzavření další smlouvy, a to kupní, kdy obstaratel prodává objednatelům svěřenou věc (věc danou do komisioního prodeje). V této kupní smlouvě vystupuje obstaratel jako prodávající, nikoliv jako zástupce objednatele. To má velmi podstatný význam v tom, že je to obstaratel, který kupujícímu odpovídá za **vady prodávané věci**, případně za to, že věc má vlastnosti, které obstaratel při prodeji uvedl.

*Odpovědnost
za vady*

Písemně uzavřená smlouva musí obsahovat zejména předmět prodeje, cenu za kterou má být věc prodána, odměnu obstaratele za obstarání prodeje a poplatek pro případ odstoupení od smlouvy před dohodnutou dobou určenou k prodeji věci.

Cena, za kterou má být věc prodána, se stanoví pevnou částkou nebo ji lze stanovit minimální hranicí. Výše odměny obstaratele se pak stanovuje převážně určitým procentem z ceny, za kterou je věc prodána. Obstaratel má právo na odměnu pouze v případě, že se mu podařilo svěřenou věc prodat.

Právo odstoupit od smlouvy je třeba sjednat přímo ve smlouvě. Pak je dána i povinnost zaplatit poplatek v případě odstoupení od smlouvy před realizací prodeje věci. Tento poplatek má formu jakéhosi odstupného, které má nahradit druhému účastníkovi smlouvy náklady, které vynaložil na zabezpečení a údržbu věci, náklady na reklamu apod.

Nepodaří-li se obstarateli prodat věc do tří měsíců ode dne svěřeni věci do prodeje, smlouva se ruší. Účastníci se však mohou dohodnout na lhůtě delší nebo na tom, že po uplynutí stanovené doby bude věc prodána za nižší cenu.

Na základě smlouvy o obstarání prodeje věci se realizuje prodej v autobazarech, starožitnictvích, prodej použitého ošacení a jiných věcí.

4.6.18 Jednatelství bez příkazu

Ačkoliv občanský zákoník zařadil úpravu **jednatelství bez příkazu** mezi ustanovení o závazkových vztazích, které vznikají smlouvou, v tomto případě **o smlouvu nejde**. Občanské právo vychází z principu, že do práv a záležitostí jiného lze zasáhnout jen tehdy, když je to dovoleno zákonem, smlouvou nebo souhlasem dotčené osoby. Jednatelství bez příkazu je právě jedním z případů, kdy zákon umožňuje, aby někdo, aniž je k tomu zmocněn, obstaral záležitost někoho jiného. Nemůže však jít o svévolný zásah, neboť podmínkou je, že tímto jednáním odvrací hrozící škodu.

246 *Jednatelství bez příkazu*

Jednat bez příkazu lze tedy např. v případě, že hrozí vážné poškození či zničení věci; věc může přemístit na jiné místo, uschovat ji. Může jít také o případ, kdy se někdo postará v nepřítomnosti rodičů o děti, jimž by jinak hrozila újma.

Ten, jehož záležitost byla obstarána, je pak povinen nahradit tomu, kdo jednal bez příkazu, nutné náklady, a to i v případě, že výsledek se bez zavinění jednatelství nedostavil.

Pokud by však jednající vyvinul nepřiměřenou aktivitu a jednal bez příkazu, aniž by však odvracel hrozící škodu, zasáhl by tím do práv dotčené osoby. V takovém případě totiž ten, kdo chce obstatat záležitost jiného, musí dotyčného o tom uvědomit a vyčkat udělení souhlasu.

4.6.19 Smlouva o úschově

Úschova 247
věcí

Na základě **smlouvy o úschově (depozitum)** přejímá schovatel od složitela movitou věc za tím účelem, aby ji pro něho opatroval. Schovatel není oprávněn věc užívat (na rozdíl od smlouvy o výpůjčce) a je také povinen ji kdykoliv na vyžádání složitela vydat. Předmětem úschovy může být jen movitá věc, protože jen tu lze uschovat a opatrovat. Byla-li by dána do opatrování nemovitost, šlo by nejspíše o smlouvu příkazní. Smlouva o úschově se uzavírá nejčastěji pro případ, kdy vlastník věci (ale může to být i ten, kdo není vlastníkem, ale oprávněným držitelem věci, např. ten, kdo si ji vypůjčil) se dočasně, např. po dobu dovolené nebo hospitalizace, o věc nemůže starat.

Obchodní zákoník zná podobné typy smluv, které nazývá smlouvou o uložení věci, smlouvou o bankovním uložení věci a smlouvou skladovací.

Smlouva o úschově nemusí být písemná, stačí ústní i konkludentní. Dokonce nejčastěji bude uzavírána právě konkludentním jednáním, neboť smlouva je takto uzavřena např. předáním kabátu v šatně kina. Součástí smlouvy je nejen určení smluvních stran, předmětu úschovy, ale i závazek schovatele, že věc bude opatrovat. Aby byla smlouva uzavřena, musí také dojít k tomu, že věc je schovateli předána. To se může stát jak odevzdáním z ruky do ruky (kabát předaný šatnáře), tak i jinak. Například po zakoupení věci se kupující dohodne s prodávajícím, že si pro věc přijde později. Tím je smlouva o úschově uzavřena.

Forma
úschovy

Úschova věcí může mít různou formu. V praxi vznikaly problémy s posuzováním úschovy věcí v uzamykatelných skříňkách (na nádražích, placených parkovištích apod.). Zde je třeba v zásadě vycházet z toho, zda je splněn požadavek, že uschovaná nebo uložená věc je v opatrování schovatele, tedy že nad ní vykonává dozor. Jsou-li úložné skříňky, byť uzamykatelné, pod dozorem schovatele, nebo je-li auto umístěno na hlídaném parkovišti, pak jde o smlouvu o úschově. Pokud tomu tak není, půjde zpravidla o smlouvu nájemní, kdy si občan za úplatu najímá prostor úložné skříňky nebo parkovací plochu pro auto.

Schovatel je povinen věc bezpečně uložit, chránit ji před poškozením, zničením nebo ztrátou, a to nejen tím, že ji „hlídá“, ale i tím, že vykonává nějakou činnost k zachování věci (zalévá květiny, krmí psa apod.). Jestliže k uschované věci v době úschovy něco přibude (uschovanému zvířeti se narodí mláďata), nestává se přírůstek vlastnictvím schovatele, nýbrž je součástí úschovy.

Smlouva o úschově může být bezplatná, ale i úplatná. Jestliže po uzavření smlouvy dá složitel souhlas k tomu, aby schovatel po dobu úschovy věc používal, mění se smlouva o úschově na smlouvu o výpůjčce.

Schovatel také může žádat, aby si složitel věc převzal ještě předtím, než uplynula sjednaná doba úschovy. Může tak učinit v případě, že

nastala nepředvídatelná okolnost, která mu brání v dalším opatrování věci (nemoc), nebo by mu z dalšího opatrování mohla vzniknout škoda (nezvládá agresivní zvíře, věc se začne přes všechnu péči kazit).

Složitel je povinen uhradit schovateli nezbytné náklady spojené s úschovou a opatrováním věci. Schovatel však o náhradu nákladů musí požádat. Nárok na odměnu má schovatel tehdy, když si to účastníci ve smlouvě sjednají nebo úschova věci je předmětem podnikání (útulky pro zvířata) nebo je to obvyklé.

*Náklady
úschovy*

4.6.20 Smlouva o ubytování

Touto smlouvou se zavazuje ubytovatel, že objednateli poskytne **přechodné ubytování** v zařízení k tomu určeném, a objednatel se naopak zavazuje za poskytnutou službu zaplatit.

248 *Ubytovací
služby*

Jde typicky o smlouvy uzavírané na ubytování v hotelích, turistických ubytovnách, noclehárnách. Součástí ubytování je i poskytování příslušných služeb (úklid, poskytnutí a výměna ložního prádla, dodávka vody a tepla).

Smlouva nemusí být uzavřena písemně. Musí však z ní být patrné, kdo jsou její účastníci, místo ubytování, úplata za ně a že jde o ubytování přechodné. Součástí smlouvy, kde jsou podrobně vymezena práva a povinnosti smluvních stran, mohou být ubytovací řády, pokud se ovšem stanou součástí smlouvy např. tím, že objednatel potvrdí podpisem, že se s ubytovacím řádem seznámil a zavázal se jej dodržovat.

249 *Ubytovací
řády*

Ze smlouvy musí být patrné, že je poskytováno ubytování jen přechodného charakteru. Tento charakter smlouva neztrácí, ani když délka ubytování v hotelu nebyla stanovena nebo byla sjednána na neurčitou dobu či ponechána na vůli objednatele. Přechodný charakter ubytování je patrný buď přímo ze smlouvy, nebo že předmětem podnikání ubytovatele (vyžaduje se živnostenské oprávnění) je právě poskytování přechodného ubytování, a z okolností, za nichž byla smlouva uzavřena, muselo být objednateli zřejmé, že smlouva se uzavírá právě v rámci předmětu tohoto podnikání. Důležité je to proto, že ubytovaný objednatel nepoživá ochrany, kterou zákon přiznává nájemci bytu, takže např. se nemůže při vystěhování z ubytovny domáhat zajištění náhradního ubytování nebo dokonce bytu.

Rezervace ubytování (objednávka předem) není ještě ubytovací smlouva. Pokud si při rezervaci nedohodnou strany něco jiného (např. poplatek za storno), pak z této rezervace nevyplývají žádná práva a povinnosti pro účastníky.

250 *Rezervace
ubytování*

Připomenout je třeba odpovědnost ubytovatele za škodu na věcech, které byly fyzickými osobami nebo pro ně do ubytovacího zařízení vneseny.

4.6.21 Smlouva o přepravě

Tento typ smlouvy není upraven jednotně pro značnou rozmanitost vztahů, které při přepravě vznikají. **Přepravu** lze dělit na **osobní, nákladní** a dále **na silniční, železniční, leteckou, vodní, námořní, lanovými drahami**. Přepravu rozlišujeme **pravidelnou a nepravidelnou, hromadnou a individuální** (např. aerotaxi, autotaxi).

251 *Přepravní
smlouvy*

Základní úpravu přepravní smlouvy sice obsahuje občanský zákoník, ovšem podrobnosti jsou uvedeny převážně v přepravních řádech pro jednotlivé druhy dopravy (železniční, silniční atd.) a v přepravních tarifech. Značný význam mají i četné mezinárodní úmluvy o mezinárodní přepravě.

*Osobní
přeprava*

Z obecné úpravy podle občanského zákoníku především vyplývá, že smlouvou o **osobní přepravě** se dopravce zavazuje přemístit cestujícího s jeho zavazadly na určené místo řádně a včas s tím, že má právo na zaplacení jízdného. Protože přepravní smlouva je zásadně úplatná, nejde o přepravní smlouvu, pokud někdo svezí druhého bezplatně z pouhé ochoty (např. stopačku).

Smluvními stranami jsou dopravce (nikoliv přepravce, jak se často omylem uvádí) a cestující. Smlouva samozřejmě nemusí být písemná. Při pravidelné přepravě vzniká smlouva tím, že si cestující zakoupí jízdenku nebo jízdenku označí při nástupu do dopravního prostředku (automaty v metru, při městské přepravě v tramvajích, autobusech atd.).

Doprovodce je povinen cestujícího přepravit do místa určení řádně a včas včetně jeho zavazadel. Musí také pečovat o bezpečnost a pohodlí cestujících. To je sice právní povinnost, avšak sankce, zejména za nepohodlí, nejsou v podstatě žádné.

*Odpovědnost
za vady* 252

Aktuální je u tohoto druhu smlouvy úprava **odpovědnosti za vady** poskytnuté služby. S ohledem na specifický charakter přepravní smlouvy je i úprava odpovědnosti za vady odchýlná od obecné úpravy. Navíc občanský zákoník přenechává tuto úpravu přepravním řádům. Z nich zejména vyplývá, že pokud dopravce nesplní závazek přepravit cestujícího včas (při pravidelné hromadné přepravě), pak cestující zpravidla nemá nárok na náhradu škody, ale jen na náhradní přepravu (např. při výluce na trati) nebo na vrácení jízdného.

Nemůže-li se cestující prokázat při kontrole platnou jízdenkou, je povinen zaplatit cenu jízdného s přírážkou, která má charakter pokuty.

*Přeprava
nákladů*

Smlouvou o přepravě nákladu se dopravce zavazuje přepravit movitou věc (zásilku) z místa odeslání do místa určení a odesílatel se zavazuje zaplatit za to odměnu. Zásilka se na místě určení předává příjemci, jímž může být další osoba, ale i odesílatel sám nebo také nikdo (při odvozu odpadků).

Smlouva sice nemusí mít písemnou formu, ale zákon ukládá odesílateli povinnost písemně potvrdit na požádání dopravce objednávku přepravy a dopravce je povinen písemně potvrdit převzetí zásilky od odesílatele. Pro tato potvrzení se používají různé doklady s označením nákladní list nebo přepravní list. Podrobnosti ohledně práv a povinností účastníků smlouvy o přepravě nákladu upravují jednotlivé přepravní řády.

*Odpovědnost
za škodu*

Doprovodce je povinen přepravit zásilku řádně, včas a s odbornou péčí. **Odpovídá za škodu**, která vznikla během přepravy na zásilce, a také za škodu vzniklou opožděným přepravením zásilky do místa určení.

Odpovědnost za škodu na zásilce je objektivní, tedy není podstatné, zda škodu dopravce zavinil či nikoliv. Své odpovědnosti se může dopravce zprostit jedině důkazem, že škodu zavinil odesílatel nebo příjemce nebo že škoda vznikla v důsledku vadného obalu, způsobu balení, zvláštní povahou zásilky (u přepravovaných zvířat, kacíčích se potravin apod.) nebo okolností, kterou dopravce nemohl odvrátit.

Podle stejných zásad se posuzuje i **odpovědnost dopravce za škodu na zavazadlech** cestujícího, který je nemá u sebe jako příruční, ale která jsou přepravována odděleně od cestujícího ve zvláštních prostorách dopravního prostředku. Při poškození takové zásilky je dopravce povinen nahradit její znehodnocení, při ztrátě nebo zničení pak nahradit celou hodnotu zásilky a další náklady, které cestujícímu vznikly (např. zaplacením přepravného). Pro uplatnění těchto práv je stanovena šestiměsíční prekluzivní (propadná) lhůta, v níž musí být právo na náhradu škody uplatněno u dopravce, jinak toto právo zanikne.

Škoda na zavazadlech cestujícího

Odesílatel je povinen zásilku v místě určení převzít nebo zařídit její převzetí. Je také jeho povinností zaplatit přepravné. Pokud si zásilku nepřevzme do šesti měsíců od doby, kdy byl povinen tak učinit, může dopravce zásilku prodat.

4.6.22 Smlouva zprostředkovatelská

Na základě **zprostředkovatelské smlouvy** se zprostředkovatel zavazuje, že zájemci zajistí možnost uzavření určité smlouvy s další osobou. Zprostředkovatel tedy neuzavírá smlouvu s další osobou svým jménem nebo jako zástupce zájemce, pouze zájemci obstará možnost, aby takovou smlouvu sám uzavřel. Za tuto činnost přísluší zprostředkovateli odměna, **provize**. Ta se určuje buď pevnou částkou, nebo procentem z dosažené kupní ceny. K platnosti zprostředkovatelské smlouvy se písemná forma nevyžaduje, lze ji však doporučit, aby práva a povinnosti účastníků smlouvy byly určeny jasným a konkrétním způsobem. Na základě zprostředkovatelských smluv vyvíjejí činnost např. realitní kanceláře.

253 *Smlouva zprostředkovatelská*

Zprostředkovatel se snaží zajistit zájemci příležitost uzavřít smlouvu zpravidla kupní nebo směnnou či nájemní. Jeho povinností není dosáhnout uzavření smlouvy zájemcem, ale dosažení tohoto výsledku má zpravidla značný vliv na výši provize. Provizi je povinen zájemce zprostředkovateli zaplatit, jestliže smlouva byla s další osobou uzavřena přičiněním zprostředkovatele, tedy již oznámením, že osoba, s níž byla smlouva nakonec uzavřena, je ochotna se zájemcem o uzavření smlouvy jednat. Náklady, které zprostředkovatel vynakládá (na inzerci, korespondenci apod.), jsou zahrnuty v provizi. Ve smlouvě však mohou účastníci sjednat, že i tyto náklady zájemce uhradí mimo provizi.

Zprostředkovatelská smlouva zaniká především tím, že je naplněn její účel, tedy že je uzavřena zprostředkovaná smlouva a vyplacena provize. Smlouva může být rovněž uzavřena na dobu určitou a pak zaniká

uplynutím této doby. Je-li uzavřena na dobu neurčitou, mohou si zájemce a zprostředkovatel smluvit výpovědní lhůtu; není-li sjednána, pak ze zákona platí výpovědní lhůta tří měsíců ke konci kalendářního čtvrtletí.

4.6.23 Smlouva o vkladu

*Náklady
na běžném
úctu a vkladovém účtu*

254

Při posuzování **smlouvy o vkladu** je třeba rozlišovat úpravu podle občanského zákoníku a podle zákoníku obchodního. Obchodní zákoník upravuje bez ohledu na to, zda vkladatelem je podnikatel či nikoliv, **vklady na běžném účtu** (i sporožirový účet) a **na vkladovém účtu**.

Příznačné pro tyto druhy účtů je, že k nakládání s prostředky na účtě uloženými je třeba pouhý průkaz majitele účtu, např. předložení průkazního listku ke sporožirovému účtu, ale dokonce i bez něj. Nevyžaduje se předložení žádného dokladu o tom, že vklad na účtě existuje (např. vkladní knížky).

Občanský zákoník upravuje smlouvu o **vkladu ve formě vkladů na vkladních knížkách, vkladních listech** a jiných podobných formách vkladů. S těmito vklady lze disponovat jen po předložení dokladu, který dokumentuje existenci vkladu. Při ztrátě vkladní knížky či jiného podobného dokladu se vyžaduje jejich umožnění.

Na základě smlouvy o vkladu přenechává vkladatel bance peníze, banka vklad přejímá a zavazuje se poskytovat vkladateli majetkové výhody (např. úroky, výhry) a vrátit mu částku, která mu náleží. Předmětem vkladu jsou peníze, na rozdíl od smlouvy o úschově, kde předmětem jsou movité, individuálně určené věci.

Smlouva o vkladu nemusí mít písemnou formu, byť zpravidla mívá. K jejímu uzavření je však také nutné, aby peníze byly skutečně bance předány. Výše minimálního vkladu stanovena obecně není a vychází z podmínek, které si banka pro uzavření smlouvy sama stanoví.

Ze smlouvy o vkladu vyplývají povinnosti především bance. Vkladatel se smlouvou zavazuje jen výjimečně k nějakým povinnostem, např. k udržování vkladu v minimální výši. S vkladem může disponovat vkladatel, někdy však i jiná osoba. K ochraně vkladu před možným neoprávněným nakládáním lze vklad vázat (vinkulovat) heslem nebo jinou podmínkou, např. souhlasem určité osoby.

Vkladní knížka

255

Vkladní knížka může být vystavena pouze na jméno. Musí v ní být uvedeno jméno, příjmení, datum narození a adresa osoby (nebo název, sídlo, identifikační číslo právnické osoby), která je oprávněna s vkladem disponovat. Po předložení této vkladní knížky musí osoba v ní uvedená prokázat svou totožnost; jinému není umožněno s vkladem nakládat.

Vkladový list

256

Dokladem pro vkladatele může být i **vkladní (vkladový) list**. Jde o cenný papír, kterým banka potvrzuje vkladateli jednorázový pevný vklad. Z tohoto vkladu nelze vybírat ani na něj dále ukládat, lze ho však jako cenný papír prodat. I vkladní list může být vystaven pouze na jméno.

Banka je vázána bankovním tajemstvím, a proto nesmí podávat informace o výši vkladů a o vkladatelích. Výjimky jsou přípustné na základě zákona, zejména pro účely soudního či daňového řízení.

4.6.24 Smlouva pojistná

Pojištění může vzniknout jak na základě **smlouvy**, tak i **ze zákona**. Zákonem stanovené pojištění se týká odpovědnosti za škodu způsobenou provozem motorového vozidla (zákonné pojištění). V některých případech zákon ukládá povinnost uzavřít pojistnou smlouvu (povinné pojištění), např. advokátům nebo notářům. Právní úprava pojistné smlouvy není obsažena v občanském zákoníku, nýbrž je jí věnován samostatný zákon č. 37/2004 Sb.

Na základě pojistné smlouvy se pojistník (pojištěnec, pojištěný) zavazuje platit pojistné a pojistitel (pojišťovna) se zavazuje poskytnout pojištěnému pojistné plnění, nastane-li nahodilá událost označená ve smlouvě.

Pojistitelem je právnická osoba oprávněná k tomuto druhu podnikání, zpravidla pojišťovna. Pojištěným může být jak fyzická, tak i právnická osoba.

Pojištění sleduje omezení, vyloučení nebo zmírnění následků nahodilé nejisté události, kterou pojištěný nevyvolal úmyslně. Pokud tato událost nastane, je pojišťovna povinna poskytnout pojistné plnění (hovorově vyplatit pojistku).

Pojistit lze majetek pro případ poškození, zničení, ztráty či odcizení. Při osobním pojištění je pojistnou událostí úraz, úmrtí, dožití se určitého věku apod. Pojištění odpovědnosti za škodu zahrnuje případy, kdy pojištěný nese odpovědnost za to, že jinému způsobil škodu na majetku či zdraví. Zákon upravuje i pojištění právní ochrany, pojištění úvěru a záruky či finančních ztrát.

Pojistná smlouva musí být uzavřena písemně. Z jejího obsahu musí být patrné, kdo jsou účastníci smlouvy, vymezení pojistných událostí, na které se smlouva vztahuje, výše pojistného plnění, k němuž je pojišťovna povinna, a určení pojistného, které je pojištěný povinen platit. Pojištěnec dostává od pojišťovny potvrzení o uzavření pojistné smlouvy, pojistku.

Pojištění zaniká uplynutím doby, na kterou bylo sjednáno. Bylo-li sjednáno na dobu neurčitou, lze je skončit výpovědí kterékoliv ze stran se šestitýdenní výpovědní lhůtou ke konci pojistného období uvedeného ve smlouvě. Pojišťovna však nemá právo vypovědět pojištění osob s výjimkou úrazového pojištění.

Pojištění zaniká dohodou účastníků pojistné smlouvy.

Pojištění může zaniknout také pro neplacení pojistného. Pokud pojistitel zašle pojistníkovi upomínku k zaplacení pojistného (nebo jeho části) a stanoví mu lhůtu ne kratší než 1 měsíc k zaplacení, pak uplyne-li tato lhůta marně, pojištění zaniká.

Pojišťovna může rovněž **od smlouvy odstoupit**, pokud pojištěný vědomě poruší své povinnosti, zejména pokud neuvedl při uzavírání smlouvy všechny potřebné údaje úplně a pravdivě. Toto právo může ale pojišťovna uplatnit jen ve lhůtě 2 měsíců ode dne, kdy takovou skutečnost zjistila.

Odstoupit od smlouvy ale může i pojistník (pojištěný), pokud mu pojistitel (pojišťovna) nepravdivě nebo neúplně zodpověděla jeho písemné dotazy týkající se sjednáváného pojištění. I pro pojistníka zde platí lhůta 2 měsíců ode dne, kdy takovou skutečnost zjistil.

Pojištění může **zaniknout se vznikem pojistné události**, jestliže tím důvod dalšího pojištění odpadl (pojištění pro případ smrti, při zániku pojištěné věci apod.).

4.6.25 Smlouva o sdružení

Smlouva o sdružení 259

Smlouvou o sdružení se zavazují dvě nebo více osob, že spojí svou činnost nebo i své majetkové hodnoty k dosažení sjednaného účelu.

Touto smlouvou **nevzniká nová právnická osoba**.

Jde o velmi důležité rozlišení např. od sdružení občanů podle zákona o sdružování (různé spolky, sportovní oddíly, zájmové sdružení občanů) a od zájmového sdružení právnických osob, neboť v těchto případech nové právnické osoby jako subjekty práva vznikají.

Účel smlouvy

Všichni účastníci smlouvy o sdružení se zavazují přispět svou činností nebo i majetkem k dosažení sledovaného účelu. Ten může spočívat mj. v tom, že účastníci koordinují svůj postup při jejich vlastním podnikání, nebo může být zaměřen na konkrétní, jednorázový účel (obstarání materiálu na stavbu několika stavebníků). Účast v tomto sdružení není uzavřená, může k němu na základě smlouvy přistoupit kdokoli další. Podíl účasti jednotlivých subjektů (ať již fyzických nebo právnických osob) je vymezen smlouvou (někdo poskytne nákladní auto, jiný finanční prostředky, další pozemek na uskladnění materiálu).

Smlouva nemusí mít písemnou formu a zpravidla ji také nemívá. Lze ji však doporučit tehdy, jestliže se účastníci nemají podílet na zajišťovaném účelu stejnou měrou a je třeba stanovit rozsah podílů každého z nich. Účastník smlouvy nemá nárok na odměnu za činnost, kterou ve sdružení vykonává. Vůči třetím osobám odpovídají členové sdružení společně a nerozdílně, tedy úkon jednoho z nich je i úkonem ostatních.

Vlastnictví sdružených věcí

Věci, které k zajištění sledovaného účelu každý z účastníků poskytne, zůstávají v jeho výlučném vlastnictví, pokud jde o věci movité, avšak individuálně určené (auto, stroje, nářadí), a pokud jde o nemovitosti. Věci movité určené druhově (stavební materiál, peníze, osivo) se stávají předmětem spoluvlastnictví všech členů sdružení. Stejně tak majetek, který je při výkonu společné činnosti získán.

Smlouva o sdružení zaniká tehdy, když se na tom účastníci usnesou. Dalším důvodem je uplynutí doby, na kterou byla smlouva uzavřena, nebo dosažení účelu, k němuž smlouva směřovala.

4.6.26 Smlouva o důchodu

Smlouva o důchodu 260

Ze smlouvy o důchodu má občan právo doživotně nebo na ustanovenou dobu neurčitého trvání právo, aby mu byl vyplácen vypočtený důchod (renta), tedy pravidelná opětuující se peněžní dávka.

I když oba pojmy jsou si podobné, nejde v daném případě o nárok na důchod (starobní, invalidní), který vyplývá z předpisů o sociálním zabezpečení nebo ze smluv o penzijním připojištění.

Smlouva o důchodu není často využívána (také nebyla do konce roku 1991 výslovně občanským zákoníkem upravena), byť v podmínkách tržního hospodářství zřejmě dojde častějšího uplatnění. Důvodem pro uzavření této smlouvy mohou být i citové či morální pohnutky (např. zajištění rodinného příslušníka, poskytnutá satisfakce za utrpěné příkoří, forma náhrady nemateriální škody), důvody však mohou být i ryze materiální, jako např. závazek poskytovat důchod za umožnění užívání nemovitosti v rámci dohody o vypořádání společného majetku po rozvodu manželství.

Významným pojmovým znakem této smlouvy je neurčitost doby trvání. Důchod nemůže být tedy sjednán na určitou dobu, třeba deseti let, ale buď doživotně nebo po dobu trvání určitého stavu, např. po dobu studia, vdovství.

Smlouva musí být uzavřena **písemně**, jinak je neplatná. Pokud by byly poskytovány určité finanční částky bez této písemné smlouvy, šlo by o jejich darování. Tím by ovšem nevznikl nárok domáhat se jejich výplaty i do budoucna.

4.6.27 Sázka a hra

Smlouvy o sázce a hře patří mezi **smlouvy odvážné** (aleatorní), protože výsledek je závislý na náhodě a každá ze stran smlouvy má naději na výhru, ale i ztrátu.

Smlouva se uzavírá ústně. I zakoupení losu je pouhým potvrzením, že se někdo účastní hry či sázky. Při uzavírání smlouvy nesmí být skutečnost, která výhru určuje, předem známa a nesmí být dána ani možnost, aby byla jedním z účastníků ovlivněna předem.

Prohraje-li někdo sázku nebo hru, vzniká mu povinnost zaplatit (nebo dát jiné plnění) vítězi. Tento závazek ovšem podle výslovného znění zákona nelze vymáhat soudně, jde o **čestný dluh**. Výjimku tvoří případy, kdy sázku nebo hru organizuje státní podnik k tomu zřízený nebo osoba, která k této činnosti má úřední povolení.

4.6.28 Veřejná soutěž

Jestliže vyhlášovatel uveřejní prohlášení, že poskytne určitou cenu tomu, kdo splní stanovené soutěžní podmínky, jde o veřejnou soutěž.

Veřejnou soutěž může vyhlásit kdokoli. Jejím předmětem je vytvoření nějakého díla nebo provedení určitého výkonu. Nejčastěji se používá v oblasti architektury, např. interiérů, projektování, v oblasti výtvarného umění (o nejlepší grafické ztvárnění např. loga firmy).

Veřejná soutěž vzniká uveřejněním výzvy vyhlášovatele, která je adresována neurčitým osobám, k účasti na soutěži a pro tuto soutěž sta-

Účel smlouvy

261 *Smlouvy odvážné*

262 *Veřejná soutěž*

noví podmínky, které je nutno rovněž zveřejnit. Zveřejnění je možné jak ústně v rozhlase, televizi, tak písemně v periodickém i neperiodickém tisku. Nesplňuje podmínky veřejné soutěže, pokud se vyhlášova- tel obrátí dopisy se soutěžními podmínkami na konkrétní osoby, i když možnost účasti je předem omezena např. potřebou vysoké odborné kva- lifikace.

*Podmínky
soutěže*

Vyhlášené podmínky soutěže musí přesně vymezit především její předmět, dále pak způsob hodnocení, lhůty k přihlášce do soutěže a k dokončení díla a ceny pro vítěze soutěže.

Výsledky veřejné soutěže je třeba oznámit všem účastníkům. Nárok na cenu pro vítězná řešení lze uplatnit žalobou u soudu.

Od takto upravené veřejné soutěže je třeba odlišovat **veřejnou ob- chodní soutěž**, upravenou obchodním zákoníkem, která slouží k uzaví- rání obchodních smluv mezi podnikateli.

4.6.29 Veřejný příslib

*Veřejný
příslib* 263

Veřejným příslibem je veřejné prohlášení, že bude vyplacena odměna (nebo poskytnuto jiné plnění) tomu, kdo splní podmínky veřejného pří- slibu. S veřejným příslibem se lze setkat poměrně často; jsou to výzvy ke sdělení informací vedoucích k dopadení pachatele trestné činnosti, k na- lezení zatoulaného zvířete, odcizené či ztracené věci, a to za odměnu.

Veřejné prohlášení se může uskutečnit v hromadných sdělovacích prostředcích, ale třeba i formou plakátů. Musí být určeno neurčitěmu (neomezenému) počtu osob, které mohou podmínky veřejného příslibu splnit.

Nárok na odměnu vzniká tomu, kdo podmínky veřejného příslibu splní jako první. Není ovšem vyloučeno, že veřejný příslib stanoví, že nárok na odměnu mají všichni, kdo vyhlášené podmínky splní. Zapla- cení odměny (nebo poskytnutí jiného plnění) je soudně vynutitelné.

4.6.30 Cestovní smlouva

*Obsah
cestovní
smlouvy* 264

Z uzavřené cestovní smlouvy vyplývá pro cestovní kancelář povin- nost poskytnout zákazníkovi zájezd a pro zákazníka povinnost zaplatit smlouvenou cenu. Smlouva musí být uzavřena písemně a zákon stanoví podrobně, jaká ujednání musí smlouva obsahovat. Týká se to především vymezení zájezdu, jeho termínů, rozsahu poskytovaných služeb, stano- vení ceny a podmínek jejího zvýšení, pojištění, kontaktu se zástupcem cestovní kanceláře, možností odstoupení od smlouvy, nároky a způsob jejich uplatnění při porušení právních povinností cestovní kanceláří a celou řadu dalších. Zcela jednoznačně je zákonem stanovena odpo- vědnost cestovní kanceláře za porušení povinností vyplývajících ze smlouvy. Velmi obvyklé bývá, že cestovní kancelář pouze „prodává“ zá- jezdy, které organizují jiné cestovní kanceláře. Zákazníkovi však odpo- vídá za porušení závazků vyplývajících z cestovní smlouvy výlučně ta

cestovní kancelář, která smlouvu uzavřela, a nikoliv jiní dodavatelé služeb cestovního ruchu (doprava, ubytování atd.) poskytovaných v rámci zájezdu.

5. Odpovědnost za škodu a bezdůvodné obohacení

Občanské právo se nezabývá pouze otázkou reparace vzniklých škod, ale věnuje odpovídající pozornost i prevenci, tedy předcházení každému možnému porušení či ohrožení práv a povinností v občanskoprávních vztazích. Zásadu předcházení škodám obsahuje ovšem nejen občanský zákoník, ale i další předpisy, jako stavební zákon, zákon o požární ochraně a zejména zákoník práce.

Úprava **předcházení škodám**, tedy jejich **prevence** je především vyjádřena ve stanovení obecné právní povinnosti, směřující proti všem subjektům, **prevence**, počínat si tak, aby nedocházelo ke škodám na zdraví, na majetku, na přírodě a životním prostředí (§ 415 ObčZ). Každý, kdo nerespektuje tuto obecně stanovenou povinnost, se dopouští protiprávního jednání a je odpovědný (při splnění ostatních zákonem stanovených předpokladů) za škodu, která jeho jednáním vznikne. Občanský zákoník rozvádí a konkretizuje takto stanovenou obecnou povinnost do celé řady zvláštních právních povinností v jednotlivých oblastech společenského života (např. oblast dopravy, jednání nezletilců). Pokud není pro některou oblast společenských vztahů dána speciální úprava, pak se uplatňuje uvedená obecná právní povinnost podle § 415 ObčZ.

*Prevence
škod*

Preventivní působení sleduje občanský zákoník i tím, že ukládá povinnost tomu, komu již škoda konkrétně hrozí (ohroženému), aby zakročil k odvrácení hrozící škody, tedy **zakročovací povinnost**. Ohrožený je povinen zakročit k odvrácení hrozící škody způsobem, který je konkrétnímu ohrožení přiměřený. Přiměřenost pak záleží na vyhodnocení konkrétní situace. Posuzuje se celková vzniklá situace, možnosti ohroženého, druh a intenzita ohrožení škodou atd. Jestliže ohrožený nesplní prevenční zakročovací povinnost, může to být posuzováno i jako jeho spoluzavinění na vzniku škody.

266 *Zakročovací
povinnost*

Jde-li o vážné ohrožení škodou, může se ohrožený domáhat **žalobou**, aby soud uložil provést vhodné a přiměřené opatření k odvrácení hrozící škody. Taková žaloba se velmi podobá žalobě na ochranu vlastnického práva proti tomu, kdo do práva vlastníka neoprávněně zasahuje. Rozdíl spočívá v tom, že žalobou na ochranu vlastnického práva se lze domáhat ochrany v případě, že neoprávněný zásah byl již vykonán nebo stále trvá, kdežto žalobu za splnění prevenční povinnosti lze podat, pouze jde-li o ohrožení škodou, byť musí být splněna podmínka, že jde o vážné (nikoliv objektivně malé, malicherné) ohrožení. Soud pak může uložit, aby byla provedena taková činnost, která zabrání hrozící vážné škodě (např. postavení opěrné zdi proti hrozícímu sesutí, odstranění či přemístění neúměrného množství

*Soudní
ochrana před
hrozící
škodou*

včelstev), nebo může uložit povinnost zdržet se určitého jednání nebo činnosti, z nichž by škoda mohla vzniknout (ukončení zemních prací poškozujících spodní vody a studně apod.). Zde je však třeba připomenout, že pokud je taková činnost povolena úředně, tj. pravomocným rozhodnutím správního orgánu, pak soudní ochrana zde nemá místo, neboť všechny námitky ohroženého byly nebo měly být řešeny v řízení, které vydání správního rozhodnutí předcházelo.

Pokud někdo plnil svoji prevenční povinnost a odvracel přímo hrozící nebezpečí škody, které ovšem sám nevyvolal, má právo na náhradu škody, kterou přitom sám utrpěl, i na náhradu účelně vynaložených nákladů. Způsobil-li škodu sám, neodpovídá za ni, pokud jednal v nutné obraně či krajní nouzi.

*Jednání
v nutné
obraně* 267

O jednání v nutné obraně jde tehdy, když někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útok ze strany fyzické osoby (ale i osoby právnické), nikoliv však třeba zvířete. O nutnou obranu nepůjde, pokud bude zřejmý nepoměr mezi útokem a obranou, kdy tedy obrana bude výrazně intenzivnější než útok. Stejně tak již nejde o nutnou obranu, jestliže obránce, který útok odvracel, sám přejde do útoku.

*Jednání
v krajní
nouzi* 268

Stav krajní nouze bývá vyvolán zpravidla přírodní událostí (požárem, záplavou, lavinou), nevyvolaným útokem zvířete, ale i jednáním člověka. Aby šlo o jednání v krajní nouzi, musí být splněn požadavek, že je odvráceno bezprostředně hrozící nebezpečí, které jednajícím sám nevyvolal, které však nebylo možno odvrátit jinak (třeba i útekem), přičemž následek, který byl způsoben zákrokem v krajní nouzi, nebyl zřejmě stejně závažný, nebo dokonce závažnější než ten, který hrozil.

Pro bližší objasnění pojmů nutná obrana a krajní nouze lze odkázat na část této publikace, kde je podán výklad ustanovení § 13 a 14 TrZ, neboť úprava obsažená v občanském zákoníku i trestním zákoně je obdobná.

Ustanovení občanského zákoníku o odpovědnosti za škodu má obecný charakter pro všechny oblasti soukromého práva. Použijí se proto tehdy, jestliže zvláštní předpisy, ale i občanský zákoník sám neobsahují speciální (zvláštní) úpravu této odpovědnosti. Tato zvláštní úprava je zakotvena především v obchodním zákoníku a v zákoníku práce, ale i v dalších předpisech, jako je např. silniční zákon (odpovědnost za škodu vzniklou stavem a povahou silnice) nebo zákon o odpovědnosti státu za škodu způsobenou nezákonným rozhodnutím státního orgánu nebo jeho nesprávným úředním postupem. Rovněž občanský zákoník obsahuje kromě zmíněné obecné úpravy i řadu zvláštních případů odpovědnosti za škodu (viz dále), jejichž použití má vždy přednost před použitím úpravy obecné.

*Funkce
právní úpravy
odpovědnosti
za škodu* 269

Právní úprava odpovědnosti za škodu má především preventivně výchovnou funkci, jak bylo zmíněno výše, avšak také funkci reparační (uhrazovací, kompenzační) a satisfakční.

Reparační funkce spočívá v tom, že zajišťuje, aby poškozenému byla škůdcem nahrazena škoda úplně, a to buď v penězích (relutární restituce), nebo uvedením věcí v předešlý stav (naturální restituce).

Satisfakční funkci splňuje úprava odpovědnosti za škodu tím, že 270
tomu, kdo utrpěl škodu na zdraví, přiznává právo i na přiměřené peněžité zadostiučinění (satisfakci materiální) za vytrpěné bolesti a za ztižení dalšího společenského uplatnění.

Je třeba zdůraznit, že občanskoprávní odpovědnost za škodu **neplní 271**
represivní funkci, tedy že nelze uložit škůdci náhradu škody jako trest (exemplární náhrada škody). Byla-li škoda způsobena jednáním, které zároveň naplňuje znaky skutkové podstaty některého trestného činu či přestupku, pak pachatel je povinen nahradit poškozenému škodu, ovšem jeho postih je vyhrazen právu trestnímu (jde-li o trestný čin) nebo správnímu (jde-li o přestupek).

5.1 Předpoklady vzniku odpovědnosti za škodu

Aby mohl být škůdce označený za odpovědného za vznik škody a uznán povinným ji poškozenému uhradit, musí být splněny **základní předpoklady**, jimiž jsou:

*Předpoklady
odpovědnosti
za škodu*

- škoda,
- porušení právní povinnosti (protiprávní jednání), případně událost vyvolávající škodu,
- příčinná souvislost mezi škodou a porušením právní povinnosti,
- někdy také zavinění.

Naše právní úprava odpovědnosti za škody stojí na zásadě **předpokládaného zavinění, presumpce zavinění**, nikoliv tedy zavinění dokazovaného. To má zásadní význam proto, že je to poškozený, kdo musí prokazovat, že vznikla škoda a v jakém rozsahu, že došlo k porušení právní povinnosti (protiprávním úkonem) a že mezi vznikem škody a porušením právní povinnosti je příčinná souvislost. Naproti tomu škůdce, u něhož se zavinění ze zákona předpokládá, musí prokazovat, že škodu nezavinil. Škůdce se tedy musí vyvinít (exkulповat). Nezdařili se mu důkazy, že škodu nezavinil, bude za nastalou škodu, kterou porušením právní povinnosti způsobil, odpovídat.

272 *Pre-
sumpce
zavinění*

Předpokládá se však pouze zavinění z nedbalosti (navíc jen nedbalosti nevědomé). Pokud by byla škoda způsobena úmyslným jednáním škůdce, pak poškozený musí prokazovat, že nešlo o pouhou nedbalost, ale o úmysl škůdce.

V některých případech je vázán vznik odpovědnosti za škodu na existenci nějaké události (**škodné události**), kde není vůbec rozhodné, zda někdo škodu zavinil nebo zda došlo k protiprávnímu jednání a v důsledku toho ke vzniku škody. Postačuje zde zcela již samotná existence škodné události. Přitom tyto události vznikají při činnostech, které jsou dovoleny a samy o sobě nejsou protiprávní. Vychází se totiž z toho, že jde o činnosti, které přinášejí zvýšené nebezpečí vzniku škod již svojí podstatou, jako např. provoz dopravních prostředků, používání přístrojů nebo výrobků s nebezpečnými vlastnostmi, využívání rizikových energií (atomové, v některých případech i elektrické). Pokud dojde ke

vzniku škody v souvislosti s takovou událostí, je navíc pro poškozeného velmi obtížné a někdy i nemožné prokazovat zaviněné protiprávní jednání škůdce a příčinnou souvislost mezi takovým jednáním a vznikem škody. Zájem společnosti poskytnout i těmto poškozeným účinnou právní ochranu se proto projevuje v konstrukci **objektivní odpovědnosti**, zvané také odpovědnost za výsledek, za náhodu, za profesionální riziko, tedy odpovědnost bez zavinění. Objektivní odpovědnost je rovněž dána pro vztahy obchodněprávní.

*Odpo-
vědnost
bez zavinění*

274 Riziku, které tímto nesou provozovatelé takových provozů, s nimiž je spojena objektivní odpovědnost za škodu, se zpravidla čelí pojištěním. To je namísto zvláště proto, že je-li zákonem stanovena pro určitý případ objektivní odpovědnost, může se škůdce této zvýšené odpovědnosti zprostit jen ve zvlášť stanovených případech a z velmi omezených důvodů. Pokud zákon dokonce zcela vylučuje možnost zproštění se odpovědnosti (tzv. možnost liberace), mluvíme o absolutní objektivní odpovědnosti za škodu. Podrobnosti jsou uvedeny dále při výkladu jednotlivých případů zvláštních úprav odpovědnosti za škodu.

K jednotlivým prvkům (předpokladům) odpovědnosti za škodu viz dále.

5.1.1 Škoda

*Škoda
a ušlý
zisk*

275 Z definice škody ve smyslu občanského práva vyplývá, že jde o **majetkovou újmu vyjádřitelnou penězi**. Důležitost takto definované škody je dána tím, že nemůže být škodou újma, kterou penězi vyjádřit nelze.

Nemůže tedy u nás dojít k případu známému z filmového zpracování, kdy americký soud přiznává symbolickou částku (nominální škodu) jako výraz toho, že žalobci se dává za pravdu, že ve sporu zvítězil, ale přitom mu skutečná škoda nevznikla. Nehradí se také cena zvláštní obliby. Jde o případ, kdy rodinný šperk má určitou hodnotu (cenu), ale pro členy rodiny podstatně vyšší z důvodů pietních, etických apod. Zde totiž nejde o majetkovou újmu (v ceně převyšující skutečnou hodnotu).

Škodu dělíme na **skutečnou** a na **ušlý zisk**. **Škodou skutečnou** je majetková újma spočívající ve zmenšení, snížení a jiném znehodnocení majetku poškozeného nebo v nákladech, které jsou potřebné k odstranění takového znehodnocení (např. zničené nákladní auto).

276 **Ušlým ziskem** nazýváme majetkovou újmu spočívající v tom, že dosavadní majetek poškozeného se nezvětšil či nerozmnožil, ačkoliv by to bylo při běžném chodu věcí možno reálně očekávat (např. při zničení nákladního auta používaného k provozování dopravy jako živnosti).

5.1.2 Protiprávní úkon

*Proti-
právní
úkon*

277 **Protiprávního úkonu** se dopustí každý, kdo poruší právní povinnost. Povinnost chovat se určitým způsobem může být stanovena jak přímo právním předpisem, tak i smlouvou.

Zákony konkrétně určují, jak si mají občan i právnická osoba v určitých situacích počínat, aby jejich činnost bylo možno považovat za dovolenou (po právu). Neučiní-li tak a chovají se v rozporu s takovou konkrétní normou, jde o činnost protiprávní. Např. rychlá jízda v obci je porušením konkrétní povinnosti stanovené předpisy o pravidlech silnič-

ního provozu, ukládání odpadu na nepovolené skládce je porušením povinnosti uložené předpisy o odpadovém hospodářství.

Protože však zákony nemohou postihnout a regulovat naprosto všechno lidské konání a společenské vztahy, může dojít ke vzniku škody, aniž by bylo porušeno konkrétní ustanovení právního předpisu. Pak ovšem podpůrně působí obecná úprava v občanském zákoníku, podle níž je protiprávním každý úkon nebo činnost, při které si dotyčný nepočíná tak, aby nedošlo ke škodě na zdraví, majetku, přírodě a životním prostředí.

Protiprávní jednání může spočívat jak v porušení povinnosti něco konat, tak v porušení povinnosti něčeho se zdržet, něco nekonat. Určitou činností však může být způsobena škoda, a přesto nejde o protiprávní jednání. V takovém případě mluvíme o **okolnostech vylučujících protiprávnost**. Mezi takové okolnosti patří především **plnění zákonné povinnosti**. Jestliže zákon umožňuje nebo dokonce prikazuje vykonat určitou činnost, nemůže být ten, který takovou činnost vykonává, odpovědný za vznik škody.

Lékař provádějící operaci není povinen hradit bolestné či náhradu za ztrátu na výdělků po dobu pracovní neschopnosti. Vezme-li soudce občana důvodně do vazby, nenese stát odpovědnost za vznik škody, která v souvislosti s tím občanovi vznikne. Splní-li příslušník ozbrojeného sboru závazný rozkaz velitele, není odpovědný za případný vznik škody.

Další okolností vylučující protiprávnost je **výkon práva**. Pokud někdo vykonává své právo, např. vlastnické, právo vychovávat své děti, a přitom je vykonává tak, že bez právního důvodu nezasahuje do práv a oprávněných zájmů jiných ani je nevykonává v rozporu s dobrými mravy, pak není odpovědný za škodu, která při tomto výkonu práva vznikne.

Hranice mezi dovoleným výkonem práva a zneužitím práva bývá někdy velmi úzká. Typickým případem zneužití práva je šikana, kdy nadřízený (velitel, vedoucí) uplatňuje své právo dávat rozkazy či příkazy úmyslně s cílem způsobit jinému škodu.

Výkonem práva je i případ **oprávněného použití zbraně**. Použije-li někdo zbraň způsobem a v rozsahu, který mu zvláštní předpisy (zejména zákon o Policii ČR, o Armádě ČR, o obecní policii, o BIS) umožňují, a způsobí tím škodu, nenese za ni odpovědnost.

Tedy stíhá-li policista nebezpečného pachatele a k jeho zadržení použije zbraň, přičemž mu způsobí zranění, nebude za vznik této škody odpovídat.

Protiprávnost jednání je rovněž vyloučena **svépomocí**. Tou se může bránit ten, kdo je bezprostředně ohrožen neoprávněným zásahem do svých práv. Přiměřeným způsobem může sám takový zásah odvrátit.

Jestliže někdo porušuje sousedská práva tím, že nechá chovaná zvířata vnikat na pozemek souseda, může se postižený bránit tím, že přiměřeným způsobem zvířata ze svého pozemku vyžene.

Rovněž **svolení poškozeného** je okolností vylučující protiprávnost chování. Dal-li poškozený k jednání, kterým byla způsobena škoda, souhlas, nenese škůdce za vznik škody odpovědnost. Souhlas může být dán

278 *Okolnosti vylučující protiprávnost*

279

280

281

282

písemně, ústně i konkludentně. Musí však jít o souhlas tam, kde zákon neomezuje svobodné rozhodování. Například není možné dát souhlas ke způsobení zranění, či dokonce k zabití (v této souvislosti je široce diskutován problém eutanazie), není právně relevantní souhlas osoby nezpůsobilé k právním úkonům. Souhlas poškozeného je třeba vyžadovat předem, tedy před vznikem škody.

283 Okolnostmi vylučujícími protiprávnost jsou **jednání v nutné obraně a krajní nouzi**, které byly zmíněny výše.

284 Uvedené okolnosti vylučující protiprávnost jsou v podstatě shodné s těmi, které vylučují protiprávnost jednání i z hlediska trestní odpovědnosti (viz další výklad o trestním právu). Trestní právo však na rozdíl od práva občanského uvádí jako další okolnost vylučující protiprávnost **dovolené riziko ve výrobě a výzkumu**. V občanském právu naopak je založena objektivní, či dokonce absolutně objektivní odpovědnost za vznik škody, k níž došlo při kvalifikované zvláštní události spojené s rizikovou činností, což se může právě dotýkat rizikové výroby či výzkumu.

5.1.3 Právní událost

Právní událost **285** Je to událost, která přivodila vznik škody a která sama o sobě postačuje ke vzniku odpovědnosti za škodu. Musí jít ovšem o kvalifikovanou událost při činnosti, která je objektivně riskantní nebo nebezpečná. Za takové události zákon považuje ty, které se stanou při provozu dopravních prostředků, při provozu zvláště nebezpečném, při provozu spojeném s vnášením a odkládáním věcí a u škod způsobených provozní činností. O každém z těchto zvláštních druhů odpovědnosti za škodu bude pojednáno dále.

5.1.4 Příčinná souvislost

Příčinná souvislost **286** Dalším předpokladem vzniku občanskoprávní odpovědnosti za škodu je **příčinná souvislost** (příčinný vztah, kausální nexus) mezi příčinou a následkem. Zkoumáme-li příčinnou souvislost, hledáme odpověď na otázku, jaké protiprávní jednání nebo jaká událost škodu způsobily.

Dokázat, že škoda vznikla právě v souvislosti s určitým jednáním nebo událostí, musí poškozený.

Nebývá to někdy až tak jednoduché. Když dítě hodí kámen a rozbije okno, je situace jasná. Obtížnější je však zhodnocení případu, kdy osoba A zraní při dopravní nehodě osobu B, a postižená osoba B zemře v důsledku hrubého pochybení operujícího lékaře. Zde se teorie trestního a občanského práva při posuzování příčiny a následku poněkud liší. Občanské právo zpravidla uznává za příčinu vzniku škody tu, která byla hlavní, rozhodující a přímou příčinou (teorie adekvátní příčinnosti). V uvedeném případě by pak za smrt osoby B byl odpovědný lékař. Osoba A by nesla odpovědnost za to, co skutečně protiprávním jednáním způsobila, tedy např. za zranění, věcnou škodu.

5.1.5 Zavinení

Tam, kde občanský zákoník vyžaduje jako předpoklad vzniku odpovědnosti za škodu i **zavinení**, je také třeba zkoumat jeho **formu**. Zavinení může být **úmyslné** (doložní) nebo **nedbalostní** (kulpožní). Aby mohl určitý subjekt zavinit vznik škody, musí být především schopen posoudit (předvídat, rozeznat, představit si, odhadnout) následky svého jednání a zároveň toto své jednání ovládnout. Chybí-li u subjektu některá z těchto složek, ať již rozpoznávací nebo ovládací, není takový subjekt vůbec schopen něco zavinit, není způsobilý k zavinení. Naopak jsou-li obě dvě složky zachovány, lze takovému subjektu zavinení přičíst.

Zavinení se projevuje ve formě:

- **úmyslu přímého** - kdy škůdce chtěl škodu způsobit a jednal s cílem ji způsobit,
- **úmyslu nepřímého** - kdy škůdce věděl, že svým jednáním může škodu způsobit, a pro případ, že ji způsobí s tím byl srozuměn,
- **nedbalosti vědomé** - kdy škůdce nechtěl škodu způsobit, věděl však, že ji způsobit může, a bez přiměřených důvodů spoléhal na to, že ji nezpůsobí, tedy jednal lehkomyšlně,
- **nedbalosti nevědomé** - kdy škůdce nechtěl škodu způsobit a ani nevěděl, že ji způsobit může, avšak vzhledem k okolnostem a svým osobním poměrům o tom vědět mohl a měl.

Občanský zákoník obsah pojmu zavinení a jeho různých forem a stupňů, jak jsou uvedeny výše, nevymezuje, a proto se při objasňování těchto pojmů vychází z trestního zákona.

Rozlišování forem a stupňů zavinení není jen teoretickou záležitostí, neboť s různou formou zavinení spojuje občanské právo i různou odpovědnost za škodu. V některých případech vyžaduje ke vzniku této odpovědnosti zavinení úmyslné, někdy postačí zavinení z nedbalosti. Podstatný vliv má forma zavinení i na stanovení rozsahu náhrady vzniklé škody a na délku promlčecí doby (pro uplatnění nároku na náhradu úmyslně způsobené škody je promlčecí doba podstatně delší).

Pokud dojde ke vzniku škody a nikomu nelze přičíst zavinení, jde o **náhodu**. I náhodou způsobená škoda se však v některých případech hradí. Tam, kde zákon vyžaduje jako jeden z předpokladů vzniku odpovědnosti za škodu zavinení, škodu vzniklou náhodou nikdo nehradí a nese ji ze svého poškozený. Avšak tam, kde zákon zavinení nevyžaduje, tedy u objektivní odpovědnosti, je dána odpovědnost i za škodu vzniklou náhodou, jestliže náhoda má svůj původ v činnosti nebo provozu, o který jde. To ale také znamená, že až na ojedinělou výjimku neukládá občanský zákoník nikomu odpovědnost za vis maior (vyšší moc), jako je třeba živelní pohroma.

5.2 Subjekty odpovědnosti za škodu

Subjektem odpovědnosti za škodu, tedy tím, kdo může být způsobilý nést odpovědnost za vznik škody, jsou fyzické osoby, právnické osoby a stát.

287 *Formy zavinení*

288 *Úmysl a nedbalost*

289

290 *Odpovědnost za náhodu*

Subjekty odpovědnosti za škodu

U **fyzické osoby** se vyžaduje způsobilost k zavinění, tedy především, aby měla zachovány složky rozpoznávací i ovládací (viz výše). S připomenutím předcházejícího výkladu o subjektech právních vztahů lze tedy jen stručně uvést, že úplnou způsobilost k zavinění (deliktní způsobilost) má fyzická osoba, která dosáhla zletilosti a není postižena duševní poruchou. Omezenou způsobilost k zavinění (k protiprávním úkonům) má však i nezletilé dítě nebo osoba postižená duševní poruchou, jestliže v konkrétním případě s přihlédnutím k věku nebo k charakteru duševní poruchy byla schopna posoudit následky svého jednání a zároveň své jednání ovládnout.

Jistě bude dána způsobilost k zavinění a může být tedy činěn odpovědným za vznik škody sedmnáctiletý mladík, který poškodí auto utržením stěračů. Učinil-li tak ve stavu duševní poruchy způsobené opilostí nebo požitím drog, nese plnou odpovědnost za škodu, pokud se do tohoto stavu přivedl sám z vlastní viny.

Tam, kde zákon nevyžaduje zavinění škůdce jako předpoklad pro vznik odpovědnosti za škodu (objektivní odpovědnost), se přirozeně deliktní způsobilost ani nezkoumá. Za takovou škodu pak může odpovídat i nezletilá fyzická osoba stejně jako fyzická osoba stížená duševní poruchou.

Při posuzování zavinění **právnícké osoby** je třeba prokazovat zavinění (nebo naopak jeho nedostatek) zaměstnanci nebo členu právnícké osoby. Způsobilost k zavinění vzniká u právnícké osoby vždy současně se vznikem právnícké osoby samotné.

Odpovědnost za škodu může nést rovněž **stát**, a to podle zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou nezákonným rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem státního orgánu.

5.2.1 Společná odpovědnost více škůdců

Na vzniku škody se může podílet více škůdců najednou. Při posuzování jejich odpovědnosti nemá význam, zda se jedná o osoby fyzické či právnícké, zda jeden ze škůdců způsobil škodu úmyslně a druhý z nedbalosti, ani to, zda škodu způsobili jednáním společným či na sobě nezávislým, které však mělo na následek jednu a tutéž škodu.

Odpovědnost více škůdců lze posuzovat buď jako **odpovědnost společnou a nerozdílnou** (solidární), nebo jako **odpovědnost dílčí** (dělenou, individuální). Náš občanský zákoník stojí na zásadě solidární, tedy společné a nerozdílné odpovědnosti více škůdců.

Tuto zásadu lze vyjádřit heslem „Jeden za všechny, všichni za jednoho“. Znamená to, že každý z více škůdců odpovídá za všechny ostatní škůdce, a naopak všichni škůdci odpovídají za každého jednotlivého škůdce. Poškozený se tak může obrátit se žádostí o úhradu vzniklé škody na kteréhokoliv z více škůdců a ten je povinen mu celou škodu nahradit. Nemůže se přitom bránit tím, že se na vzniku škody podíleli i další škůdci, a odkázat poškozeného na ně. Jakmile jeden ze škůdců škodu uhradil, zaniká tím povinnost k náhradě škody i u ostatních škůdců. Ten, který uhradil škodu, se má potom obrátit na ostatní škůdce, aby mu nahradili to, co poškozenému sám uhradil, a to podle jejich individuální účasti na způsobení škody.

Dílčí odpovědnost za vznik škody, kdy každý ze škůdců odpovídá jen za tu část škody, kterou sám způsobil, může založit svým rozhodnutím pouze soud. Jde však o opatření spíše výjimečné. 292

Na vzniku škody se může také podílet sám poškozený. Přirozeně pokud škodu zavinil výlučně sám poškozený, nese za ni odpovědnost sám. Byla-li škoda způsobena také **zaviněním poškozeného**, tedy **spoluzaviněním**, odpovídá za škodu poměrně podle své účasti na způsobení škody.

Spoluzavinění poškozeného

Jako příklad je uváděn případ, kdy poškozený, který byl zraněn škůdcem, nevyhledal, ač mohl a nic mu v tom nebránilo, lékařské ošetření, čímž se rozsah jeho zdravotního poškození, tedy škody na zdraví, zvýšil.

5.3 Rozsah a způsob náhrady škody

Při **poškození věci** (majetku vůbec) se poškozenému hradí veškerá **skutečná škoda, ale i ušlý zisk**. Výše škody způsobené poškozením, zničením či ztrátou vychází z ceny, jakou měla věc v době poškození. Jde o obecnou cenu, tedy cenu, za jakou lze věc v určitém místě a čase opatřit na trhu. Vychází z pořizovací ceny věci a přihlíží se k jejímu stáří, stavu, amortizaci, ale také k nákladům, které na ni byly vynaloženy a zhodnotily ji. 293

V důsledku **škody způsobené na zdraví či při úmrtí** poškozeného se hradí, kromě **věcné škody**, také **účelně vynaložené náklady spojené s léčením, náhrada za bolest a za ztížení společenského uplatnění, ztráty na výdělnku, přiměřené náklady spojené s pohřbem a náklady na výživu pozůstalých**.

Druhy škod a rozsah jejich náhrad

Věcná škoda může spočívat např. ve zničeném oděvu, ztrátě osobních věcí, při dopravní nehodě, při níž poškozený utrpí rovněž újmu na zdraví.

Účelně vynaložené náklady spojené s léčením jsou nejen náklady na léky a jiný zdravotnický materiál, který si hradí pacient sám, ale i zvýšené náklady na dietní stravování, náklady spojené s dopravou do zdravotnického zařízení k ambulantní léčbě. 294

Mezi tyto náklady lze ovšem zařadit i takové, které vynaložili příbuzní při návštěvách poškozeného v nemocnici, odměny za pomoc třetí osobě v domácnosti (péče o domácí zvířectvo po dobu pobytu poškozeného v nemocnici), náklady na ošetřovatelku při bezmocnosti atd.

Při **bolestném** se odškodňují újmy spočívající v bolestech vytrpěných při poškození zdraví, jeho léčení či odstraňování jeho následků, tedy např. i bolesti při následných plastických operacích, rehabilitační péči, opakovaných operacích. 295

Má-li újma na zdraví trvalé a výrazně nepříznivé důsledky pro další život poškozeného, má poškozený právo na náhradu za **ztížení společenského uplatnění**. Přiznává se tehdy, jde-li v důsledku poškození zdraví o omezení možností a schopností poškozeného v životě rodinném i profesním, ale i kulturním, společenském, sportovním, při mož-

296

nosti studovat nebo dále vykonávat své povolání, při volbě budoucího partnera atd. Nezahrnuje však další újmy nemajetkového charakteru, jakými jsou např. smutek, duševní útrapy.

Bolestné a ztížení společenského uplatnění se odškodňují jednorázovou částkou. Lékař nejdříve posudkem ohodnotí bodově utrpěnou újmu na zdraví podle sazeb uvedených zákonem č. 440/2001 Sb., o odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění. Výše náhrady je stanovena částkou 120 Kč za jeden bod. Protože takto striktně stanovené zásady odškodnění újmy na zdraví nemohou postihnout rozmanitost všech možných případů, je dána pravomoc soudu, aby na základě volné úvahy zvýšil částku odpovídající základnímu počtu bodů, ve zcela mimořádných případech až na několikanásobek.

- 297 **Náhrada za ztrátu na výdělku** náleží jednak za dobu pracovní neschopnosti v důsledku škodné události a jednak za dobu po skončení pracovní neschopnosti nebo při invaliditě.

Náhrada za ztrátu na výdělku **po dobu pracovní neschopnosti** se přiznává od doby, kdy byl poškozený lékařem uznán práce neschopným do doby, kdy byl opět uznán práce schopným nebo mu byl přiznán invalidní důchod. Náhrada spočívá v rozdílu mezi výší vypláceného nemocenského a výší průměrného měsíčního výdělku, kterého poškozený dosahoval před vznikem škody.

- 298 **Náhrada za ztrátu na výdělku po skončení pracovní neschopnosti nebo při invaliditě** (renta) spočívá v rozdílu mezi průměrným výdělkem dosahovaným před poškozením zdraví a výdělkem, kterého dosahuje poškozený po návratu do zaměstnání s připočtením invalidního nebo částečného invalidního důchodu, je-li vyplácen z téhož důvodu (nejde-li o invalidní důchod přiznaný např. pro nemoc z povolání). Na rozdíl od pracovního práva není stanovena horní hranice poskytování tohoto odškodnění na dosažení věku 65 let.

- 299 **Náhrada ztráty za důchodu** záleží v tom, že je poskytována částka, která činí rozdíl mezi výší důchodu, na který poškozenému vznikl nárok, a výší fiktivního důchodu, na který by mu vznikl nárok, nebýt snížení výdělků (z nichž se důchod vypočítává) v důsledku poškození zdraví.

Při **usmrcení vzniká pozůstalým** (nejde o stejný okruh osob jako u dědictví) právo na **náhradu nákladů na jejich výživu**, pokud zemřelý tuto výživu skutečně a pravidelně poskytoval anebo byl ze zákona povinen poskytovat. Týká se to tedy zejména vztahu rodiče k nezletilým dětem, manželů navzájem, ale třeba i družky a jejích dětí. Tyto náhrady ovšem nepřísluší, pokud jsou náklady na výživu hrazeny vdovským nebo sirotčím důchodem. Dalším nárokem je právo na **jednorázové odškodnění** paušálně stanovenými částkami.

- 300 **Přiměřenými náklady spojenými s pohřbem** jsou náklady, které účtují pohřební ústavy, včetně poplatku za účast duchovního při pohřbu, náklady na zřízení pomníku (zde maximálně 10 000 Kč), úpravu hrobu, převoz zemřelého, třetina nákladů na pořízení smutečního oblečení

nejbližším příslušníkům rodiny. Není vyloučeno přiznání i přiměřených nákladů vynaložených na smuteční hostinu, pokud je to v určitém místě zvyklostí.

V souvislosti s rozsahem náhrady škody je třeba zmínit **moderační právo soudu**. Jde o oprávnění dané soudu rozhodovat v konkrétním případě o snížení náhrady škody, kterou je škůdce povinen hradit. K tomu musí být splněny dvě základní podmínky. Nesmí jít o škodu způsobenou úmyslně; pokud by byla škoda způsobena úmyslně, nesmí soud moderační právo použít. Druhou podmínkou je, že jde o případ mimořádného zřetele hodný. Tato mimořádnost musí vyplývat ze společenského významu škody, z okolností, za jakých ke škodě došlo (stupeň nedbalosti škůdce), v sociálních poměrech škůdce apod. Účelem je dát možnost odstranit tvrdost zákona, která by se v konkrétním případě vůči škůdci mohla projevit velmi nepříznivě. Moderační právo soudu však neumožňuje zprostit škůdce povinnosti hradit škodu úplně.

Vznikl-li nárok na náhradu škody, upřednostňuje občanský zákoník tuto náhradu (jak skutečné škody, tak i ušlého zisku) v penězích, tedy **relutární restituci**. V některých případech však bude pro poškozeného výhodnější, aby škoda byla uhrazena jinak. Proto požádá-li o to poškozený a zároveň je to možné i účelné, nahrazuje se škoda uvedením věci v předešlý stav, tedy **naturální restitucí**, např. provedením opravy věci, dodáním nové věci za zničenou. Není vyloučena ani kombinace obou způsobů, když např. opravená věc nebude mít stejnou hodnotu jako věc před poškozením.

Ztráty na výděлку, bolestné, ztížení společenského uplatnění, náhrada nákladů spojených s léčením, náhrady na výživu pozůstalých a náklady pohřbu se samozřejmě hradí výlučně v penězích.

5.4 Promlčení práva na náhradu škody

Pro uplatnění práv z odpovědnosti za škodu stanoví občanský zákoník speciální promlčecí lhůty. Právo na náhradu škody se promlčí, není-li uplatněno u soudu nejpozději do dvou let ode dne, kdy se poškozený dozví o škodě (včetně její výše) a o tom, kdo za ni odpovídá (o škůdci), tedy v **subjektivní promlčecí lhůtě**. Nejpozději se však právo na náhradu škody promlčí ve lhůtě tří let, a jde-li o škodu způsobenou úmyslně, ve lhůtě deseti let ode dne, kdy ke škodě došlo, tedy v **objektivní promlčecí lhůtě**. Jde-li o škodu na zdraví, není objektivní promlčecí lhůta stanovena vůbec.

Jestliže tedy poškozený (jde-li o škodu na věcech) do tří let od vzniku škody nezjistí, kdo škodu způsobil z nedbalosti, nebo do deseti let, šlo-li o škodu způsobenou úmyslně, pak se nárok na náhradu promlčí, i kdyby poškozený žalobu na náhradu škody podal v subjektivní lhůtě. Záleží pak také na tom, zda se škůdce (v tomto vztahu dlužník) promlčení dovolá.

Jestliže škoda vznikla v souvislosti s **korupčním jednáním**, je stanovena subjektivní promlčecí lhůta na tři roky a objektivní promlčecí lhůta v délce deseti let.

301

302 *Způsob
náhrady
škody*303 *Subjek-
tivní
a objek-
tivní
promlčecí
lhůty*

304

Korupčním jednáním se rozumí poskytnutí, nabídnutí nebo příslibení úplatku někým jiným než poškozeným, nebo naopak přímé nebo nepřímé vyžadování úplatku od poškozeného.

Vzniklo-li při újmě na zdraví poškozenému **několik nároků** jako např. náhrada za ztrátu na výděleku, bolestné, ztížení společenského uplatnění, běží promlčení lhůta pro každý z těchto nároků samostatně (např. při ztížení společenského uplatnění se poškozený dozví o škodě a její výši zpravidla až poté, kdy se jeho zdravotní stav ustálí a je možné posoudit jeho nepříznivé následky).

Je třeba rovněž upozornit na rozdíl od uplatnění práv z odpovědnosti za vady věci, kde je třeba právo nejdříve uplatnit u prodejce (reklamovat). U náhrady škody, až na výjimky, není třeba oznamovat škůdci vznik nároku s požadavkem na náhradu škody jako podmínku, bez níž jinak nelze nárok uplatnit u soudu. Je však přirozené, že nejdříve je třeba obrátit se s požadavkem na náhradu škody na škůdce, protože jinak by žaloba k soudu mohla být předčasná a zbytečná, pokud by škůdce byl ochoten uhradit škodu dobrovolně.

5.5 Obecná odpovědnost za škodu

Obecná úprava odpovědnosti za škodu 305

Obecná úprava odpovědnosti za škodu se uplatní tam, kde buď občanský zákoník, nebo jiný zvláštní předpis neobsahuje speciální úpravu zvláštních případů odpovědnosti za škodu. Postihuje obecně případy, kdy každého činí odpovědným za škodu, kterou způsobil porušením právní povinnosti. Za škodu odpovídá právnická osoba nebo fyzická osoba jako podnikatel, pokud škodu způsobili její zaměstnanci; ti sami přímo poškozenému neodpovídají. Odpovídají však následně svému zaměstnavateli podle pracovněprávních předpisů. Předpokladem pro vznik této odpovědnosti je vznik škody, protiprávní úkon (jednání), příčinná souvislost mezi škodou a protiprávním úkonem a zavinění (předpokládané). Je třeba pouze znovu připomenout, že zavinění škůdce na vzniku škody se předpokládá (presumuje), a proto se škůdce může své odpovědnosti zprostit, prokáže-li sám, že škodu nezavinil. To, že ji zavinil, mu nemusí prokazovat poškozený. Ten musí pouze prokázat existenci tří zbývajících předpokladů odpovědnosti za škodu.

V případě obecné odpovědnosti za škodu je škůdce povinen nahradit jak skutečnou škodu, tak i ušlý zisk.

5.6 Odpovědnost za škodu z provozní činnosti

Škoda z provozní činnosti 306

Dalším případem **obecné odpovědnosti** podle občanského zákoníku je **odpovědnost za škodu způsobenou jinému provozní činností**. Pro naplnění této odpovědnosti musí být splněny tyto základní předpoklady:

- škodná událost vyvolaná provozní činností,
- vznik škody,
- příčinná souvislost mezi provozní činností a způsobenou škodou.

307 Široká definice **pojmu provozní činnosti** je uvedena v občanském zákoníku a vyplývá z ní, že obecně řečeno jde o organizování a opako-

vané provádění činnosti (provoz) za účelem dosažení hospodářského cíle. Škoda je způsobena provozní činností, jestliže byla způsobena fyzikálními, chemickými, popř. biologickými vlivy provozu na okolí, oprávněným prováděním nebo zajištěním prací, kterými je jinému způsobena škoda na nemovitosti, nebo je mu podstatně ztíženo nebo znemožněno užívání nemovitosti. V praxi půjde o škodu při provádění prací podle elektrizačního zákona (výkopy pro rozvod elektřiny), škody na včelách, rybách apod. při ničení škůdců chemickými prostředky.

Jde o **objektivní odpovědnost provozovatele** takové činnosti, tedy bez zřetele na to, zda škodu zavinil či nikoliv. Zprostit se může své odpovědnosti jen zcela výjimečně, a to pokud prokáže, že škoda vznikla vlastním jednáním poškozeného nebo byla způsobena neodvratitelnou událostí nemající původ v provozu. 308

Touto neodvratitelnou událostí může být živelní pohroma, které skutečně nebylo možno zabránit (není neodvratitelnou pohromou úder blesku s následným požárem, nebylo-li v pořádku bleskosvodné zařízení). Má-li neodvratitelná událost původ v provozu (samovznícení, zcela nečekané chemické reakce, skryté vady použitých přístrojů a zařízení, náhlé zdravotní selhání obsluhy), nemůže se provozovatel své odpovědnosti zprostit. Zprošťující důkaz musí podat vždy provozovatel.

5.7 Odpovědnost za škodu na převzaté věci

Občanský zákoník upravuje jako první ze **zvláštních případů odpovědnosti za škodu** případ, kdy někdo (ať již fyzická nebo právnická osoba) převzal od jiného věc, která má být předmětem závazku, tedy např. auto do opravy, kožich k vyčištění, látku k ušití šatů. Protože ten, kdo věc jinému svěřil, nemá možnost ji sám opatrovat, musí nést odpovědnost za případnou škodu na věci ten, kdo ji má na základě smlouvy v dispozici. Ten pak odpovídá za poškození, ztrátu nebo zničení věci. Jde o objektivní odpovědnost; není tedy významné, zda ten, kdo věc převzal, škodu zavinil či nikoliv. Této odpovědnosti se může zprostit, pouze prokáže-li, že ke škodě by došlo i jinak (tedy i kdyby věc nepřevzal), např. při živelní pohromě nebo v důsledku povahy věci samé, tj. přirozeným opotřebením, úbytkem.

Nárok na náhradu škody má ten, kdo věc předal, a to i když není jejím vlastníkem. Požádá-li vlastník věci přítele, aby mu ji odnesl do opravy a dal opravit (aby uzavřel smlouvu o opravě či úpravě věci), je oprávněným žádat náhradu škody ten, kdo věc odevzdal v opravě.

Soudní praxe řešila v této souvislosti několik zajímavých případů. Dospěla např. k závěru, že nejde o tento případ odpovědnosti za škodu při úplatném poskytování uzamkatelných úložných skříněk na nádražích nebo v obchodních domech osobě, která si věc do takové skříňky uloží, protože nedošlo k převzetí věci povinnou osobou.

Za **liberační důvod** (důvod zprošťující odpovědnosti) neuznaly soudy ani důkaz, že ten, kdo věc převzal, postupoval při plnění svého závazku podle předepsaných technologických postupů. Došlo-li při čištění koženého oděvu přesto k jeho sražení, odpovídá ten, kdo službu poskytl, za způsobenou škodu. Této odpovědnosti se nemůže zprostit ani jednostranným prohlášením nebo smlouvou. Jestliže při převzetí věci do čistírny dává podepsat tomu, kdo věc předává, prohlášení, že bere na vědomí riziko a nebude uplatňovat náhradu případně vzniklé škody, jde o neplatnou smlouvu či prohlášení bez právních účinků, neboť předem se svých práv občan zbavit nemůže. 310

309 Škoda na převzatých věcech

5.8 Odpovědnost za škodu způsobenou povahou přístroje či jiné věci

Škoda způsobená povahou věci 311 Jde o **zvláštní případ odpovědnosti za škodu způsobenou událostí** (nikoliv jednáním osob), která má svůj původ v povaze přístroje nebo v povaze jiné věci, jichž bylo při plnění závazku použito.

Konkrétně jde o škodu způsobenou vadným elektrickým přístrojem, rentgenem, inkubátorem, zubní vrtačkou, použitým (byť i správně předepsaným) lékem, kosmetickým přípravkem, injekční stříkačkou, autogenem atd. Může však jít i o jiné věci, např. o vadnou židli v hostinci, z níž host spadne a zraní se.

Zákon zdůrazňuje, že tato odpovědnost za škodu se vztahuje i na poskytování zdravotnických, sociálních, veterinárních a jiných biologických služeb.

312 V tomto případě jde o **absolutní objektivní odpovědnost**, což znamená, že se jí nelze vůbec zprostit, a to ani poukazem na to, že by ke škodě došlo i jinak. Jediným liberačním důvodem zde může být spolu-

313 5.9 Odpovědnost za škodu způsobenou těmi, kteří nemohou posoudit následky svého jednání

Odpovědnost nezletilých a nesvéprávných **Speciálně** jsou upraveny i **případy**, kdy škodu způsobí **nezletilý** anebo **ten, kdo je stížen duševní poruchou**.

Není možné činit odpovědným za škodu toho, kdo pro nezletilost nebo pro duševní poruchu není způsobilý posoudit následky svého jednání nebo není schopen své jednání ovládat. U nezletilců není stanovena věková hranice pro odpovědnost za způsobenou škodu v závislosti na její výši. Proto je třeba vždy v konkrétním případě zvážit, zda nezletilý, který škodu způsobil, měl **deliktní způsobilost**, zda tedy mohl posoudit následky svého jednání a své jednání také ovládnout. Obě tyto podmínky musí být splněny současně a úplně, neboť nestačí pouze částečná způsobilost k protiprávnímu jednání (částečná svéprávnost).

314 Jestliže nezletilec nebo i ten, kdo je postižen duševní poruchou, je schopen ovládnout své jednání i posoudit jeho následky, odpovídá za vzniklou škodu **společně a nerozdílně s tím, kdo je povinen nad ním vykonávat dohled**. Pokud však nezletilý nebo ten, kdo je stížen duševní poruchou, nemají deliktní způsobilost, odpovídá za následky jejich jednání ten, kdo měl nad ním vykonávat náležitý dohled a výkon tohoto náležitého dohledu zanedbal.

Dohled a osoby povinné jeho výkonem **Osobami povinnými vykonávat dohled** nad nezletilci jsou především rodiče, osvojitelé, ti, kterým bylo dítě svěřeno do výchovy, pěstouni, opatrovník, případně osoby, kterým bylo dítě svěřeno do dočasné péče dohodou s rodiči (např. prarodičům na prázdniny). Povinnost vykonávat řádný dohled mají také jesle, školky, školy, školní družiny, internáty, tělovýchovné organizace např. při sportovních soustředěních, mládežnické organizace při letních táborech. U osob stížených duševní poruchou je to zpravidla soudem ustanovený opatrovník nebo také zdra-

votnické zařízení (psychiatrické léčebny), kde je taková osoba umístěna. Poškozenému pak odpovídá přímo toto zařízení (škola, léčebna). Její zaměstnanci nesou pak odpovědnost vůči svému zaměstnavateli podle pracovního práva.

Výkon dohledu musí být náležitý. Pokud dohlízející osoba prokáže, že náležitý dohled nezanedbala, zproští se své odpovědnosti za škodu. 316

Zákon nepodává definici náležitého dohledu. Je proto věci konkrétního případu, jak budou opatření dohlízející osoby posuzována. Neznamená to, že např. rodič musí své dítě hlídat na každém kroku. Přihlíží se nejen k okolnostem a povaze případu, ale i k osobním vlastnostem chráněnce. Různé formy a intenzita dohledu budou záviset na věku nezletilého, na jeho povaze (zda jde o klidné dítě nebo o nezletilého temperamentního až agresivního), u stíženého duševní poruchou na druhu duševní poruchy, jejich projevech apod.

Z uvedeného vyplývá závěr, že pokud byla v konkrétním případě dána odpovědnost u obou, tedy deliktne způsobilého nezletilého či stíženého duševní poruchou a toho, kdo zanedbal náležitý dohled, odpovídají za škodu oba solidárně (společně a nerozdílně).

Je-li splněn předpoklad odpovědnosti za škodu jen na straně jedné, čili není-li odpovědný nezletilec či osoba stížená duševní poruchou, ale je odpovědná dohlízející osoba (zanedbala náležitý dohled), nebo naopak je odpovědný nezletilý, ale dohlízející prokázal, že náležitý dohled nezanedbala, odpovídá poškozenému výlučně buď jen dohlízející osoba, nebo jen nezletilý, resp. osoba stížená duševní poruchou.

Nejsou-li splněny předpoklady odpovědnosti za škodu u žádného z uvedených subjektů, tedy nezletilý není deliktne způsobilý a dohlízející prokázali, že náležitý dohled nezanedbali, neodpovídá za způsobenou škodu nikdo a poškozenému ji nikdo nenahradí (leđa dobrovolně), protože princip spravedlnosti znamenající, že poškozenému musí být nahrazena škoda, i když ji podle zákonných požadavků nikdo nezavinil, naše občanské právo nezastává.

Do stavu, kdy není schopen ovládat své jednání a posoudit jeho následky, se může jinak plně způsobilá osoba uvést sama vlastní vinou (ať již úmyslně nebo z nedbalosti), zejména požitím drog nebo alkoholu. V tom případě je ovšem plně deliktne způsobilá, tedy plně odpovědná za vznik škody. Pokud někdo úmyslně uvedl někoho do takového stavu, odpovídá za škodu společně a nerozdílně se škůdcem. Nelze vyloučit ani případ, kdy odpovědnost těchto osob bude výlučná, jestliže škůdce úskočně opily nebo omámily podáním alkoholu nebo drog bez jeho vědomí.

5.10 Odpovědnost za škodu způsobenou úmyslným jednáním proti dobrým mravům

Za škodu odpovídá i ten, kdo ji způsobil **úmyslným jednáním proti dobrým mravům**. Předpokladem této odpovědnosti je vznik škody, jednání porušující dobré mravy, příčinná souvislost mezi škodou a takovým jednáním a zavinění ve formě úmyslu.

*317 Jednání
proti dobrým
mravům*

Pojem dobrých mravů není v právu definován. Půjde o takové morální, mravní a etické zásady, které jsou ve společnosti všeobecně ctěny a uznávány. Za jednání proti dobrým mravům je třeba pokládat jednání, které sice neodporuje zákonu ani jej neobchází, ale porušuje výše uvedené morální normy. Jejich porušení z nedbalosti nelze ale sankcionovat, neboť by to mohlo vést k neúnosným následkům a zřejmě k obrovskému počtu sporů o náhradu škody. Proto je odpovědnost za škodu vzniklou porušením dobrých mravů založena jen tehdy, kdy jde o nejzávažnější zásah do dobrých mravů spočívající v jejich úmyslném porušení. Protože zavinění ve formě úmyslu je jedním z předpokladů této odpovědnosti, není zavinění zákonem předpokládáno (presumováno), a poškozený musí proto prokázat, že škůdce jednal úmyslně, nikoliv jen z nedbalosti. Takový důkaz bývá ovšem dosti obtížný.

Příkladem jednání porušujícího dobré mravy je šikana, kdy někdo nevykonává své právo proto, aby měl nějaký prospěch, ale proto, aby jinému uškodil. Takového jednání se lze dopustit i nepovedeným žertem, např. ohlášením uložené výbušniny ve škole, divadle.

5.11 Odpovědnost za škodu způsobenou na vnesených nebo odložených věcech

Škoda na věcech vnesených a odložených 318

Zde zákon rozlišuje několik druhů činností, při kterých může dojít ke vzniku škody na věcech vnesených či odložených. Prvním z těchto případů je odpovědnost toho, kdo **poskytuje ubytovací služby** na přechodnou dobu, tedy zejména v hotelích, penzionech, ubytovnách, noclehárnách, turistických chatách, vysokoškolských kolejích. Provozovatel takového zařízení odpovídá za škodu na věcech (ztrátu, zničení i poškození), které byly do ubytovacích prostor vneseny, a to ať už ubytovaným osobně nebo pro něho, tedy odevzdal-li je nosiči, vrátnému, pokojské, a to v prostorách vyhrazených k ubytování nebo k uložení věcí.

319 Druhý případ je odpovědnost za škodu toho, kdo **provazuje činnost**, s kterou je zpravidla spojeno odkládání věcí. Jde především o provoz restaurací, hostinců, divadel a kin, kadeřnictví, zdravotnických zařízení, škol, čítáren, studoven, koupališť, lyžařen. Ten, kdo do uvedených zařízení přichází a jemuž je zde poskytována nějaká služba, má zpravidla potřebu odložit některé své věci. Jednou z podmínek vzniku této odpovědnosti je i to, že věc byla odložena na místě k tomu určeném nebo na místě, kam se obvykle ukládají.

Takové místo může být buď výslovně určeno, např. zřízením šatny, vyvěšením písemného oznámení, nebo konkludentně umístěním věšáku v hospodě. Pokud jsou v provozně umístěny prostory (šatna) či zařízení (věšák) určené k odkládání věcí, je třeba věci odložit právě tam. Nejsou-li místa k odkládání věcí určena (nebo byla-li již obsazena), lze věci odložit na místě obvyklém, což může být opěradlo židle, lavička apod. Věci odloženou však není taška či kabelka položená na stole, protože takovou věc neztratil návštěvník ze své dispozice, tedy ji neodložil.

Třetím případem je **odpovědnost provozovatelů garáží a jiných podniků podobného druhu**, pokud jde o dopravní prostředky v nich umístěné včetně jejich příslušenství. Takovou odpovědnost nesou tedy i provozovatelé motorestů, autokempů, hlídaných parkovišť, hotelových garáží, úschovny kol, lodí apod.

Provozovatel takového zařízení odpovídá za ztrátu, zničení či poškození umístěných dopravních prostředků motorových i jiných, a to včetně jejich příslušenství, jako jsou autorádia, rezervní pneumatiky, náradí, kanystr, autopotahy, kormidlo lodi. Nejde však o věci, které s provozem umístěného dopravního prostředku nesouvisí (kempinková vybava a jiná zavazadla v úložném prostoru auta).

Pro všechny uvedené případy je společné, že **jde o objektivní odpovědnost**, bez zřetele na zavinění, které se nelze zprostit. Jediným liberačním důvodem je, že by ke škodě došlo i jinak, tedy že nezáleží na tom, zda se host ubytoval, navštívil restauraci, umístil auto v garáži, protože ke zkáze věci by došlo stejně, např. živelní pohromou, samovznícením, samovolnou zkázou.

Zákon výslovně zakazuje provozovatelům uvedených zařízení, aby se zprostiti této odpovědnosti jednostranným prohlášením nebo dohodou. Proto veškeré vývěsky „za odložené věci se neručí“ nebo „za obsah kapes odložených věcí se neručí“ či reverzy dávané hotelovým hostům k podpisu jsou nejen právně neúčinné, ale v rozporu se zákonem.

Dojde-li ke vzniku škody ve shora popsaných případech, je odpovědný provozovatel příslušného zařízení povinen ji nahradit podle obecných zásad, tedy skutečnou škodu i ušlý zisk, a to především v penězích. Platí zde však významná odchylka. Za klenoty, peníze a jiné cennosti (šeky, vkladní knížky, velmi cenné přístroje, starožitné předměty apod.) se odpovídá jen do výše 5 000 Kč celkem, nikoliv za každou z těchto věcí zvlášť. Toto omezení neplatí, pokud byly tyto věci převzaty provozovatelem výslovně do úschovy (do hotelového trezoru) nebo pokud škoda na nich byla způsobena těmi, kdo v provozu pracují, tedy zejména zaměstnanci provozovatele. V takovém případě se hradí škoda skutečná bez omezení.

Při uplatnění nároku na náhradu škody je však třeba splnit jednu mimořádně důležitou podmínku. Poškozený musí své právo **uplatnit nejdříve u provozovatele**, a to bez zbytečného odkladu (pořádková lhůta), nejpozději však do patnáctého dne po dni, kdy se poškozený dozvěděl o škodě, jinak právo zanikne (propadná, prekluzivní lhůta). Nárok stačí uplatnit u pracovníka nebo vedoucího provozovny, kde ke škodě došlo, nejlépe písemně. Neuhradí-li provozovatel škodu dobrovolně, běží od uplatnění nároku u provozovatele promlčecí lhůta 2 roky (subjektivní) a 3 roky, resp. 10 let (objektivní) k podání žaloby u soudu.

5.12 Odpovědnost za škodu způsobenou provozem dopravních prostředků

Jde o velmi aktuální téma, neboť vzhledem ke stále většímu rozsahu provozu dopravních prostředků se lze se škodou takto způsobenou setkat stále častěji. Zákonná úprava tohoto druhu odpovědnosti vychází důsledně z **objektivní odpovědnosti**, tedy bez zřetele na zavinění. Sleduje se tím intenzivní ochrana poškozených, protože provoz doprav-

*Způsob
náhrady
škody*

*Způsob
uplatnění
práva*

321 *Škoda
z provozu
dopravních
prostředků*

ních prostředků přináší zvýšené nebezpečí ohrožení zdraví, života a majetku.

- 322 **Odpovědným subjektem** je provozovatel (zpravidla vlastník vozidla), tedy podnikatel v oblasti dopravy (dopravní firmy), ať již dopravu provozuje motorovým či nemotorovým dopravním prostředkem (lodě, přívozy, letadla, železnice, koňské povozy, kočáry). Provozovatelem je i ten, kdo tuto činnost nevykonává jako podnikatel, tedy každý další provozovatel motorového vozidla (již nikoliv nemotorového), motorového plavidla (opět nikoliv nemotorového, např. přívozu s vesly) a letadla (zde již i bezmotorového, tedy větroně, rogalá apod.).

Kromě provozovatele, jak je popsán výše, nese odpovědnost za škodu způsobenou provozem dopravních prostředků také provozovatel podniku, kde se provádí oprava dopravních prostředků, a to po dobu, kdy je dopravní prostředek v opravě. Postihuje to zejména případy, kdy dojde ke vzniku škody při zkušební jízdě, kterou provádí zaměstnanec opravy.

Místo provozovatele odpovídá za škodu ten, kdo použil dopravní prostředek bez vědomí nebo proti vůli provozovatele. V prvním případě jde o černé jízdy služebními autem (bez vědomí provozovatele), v druhém případě o jízdy odcizeným vozidlem (proti vůli provozovatele). Jestliže však provozovatel svým nedbalým chováním umožnil použití vozidla, např. ponechal neuzamčené auto na ulici, nese odpovědnost s tím, kdo škodu způsobil, společně a nerozdílně.

Pro vznik této odpovědnosti zákon stanoví zvláštní předpoklady. Jsou jimi vznik škody, událost vyplývající ze zvláštní povahy provozu dopravního prostředku a příčinná souvislost mezi oběma skutečnostmi.

Poněkud složitější je vymezení pojmu událost vyvolaná zvláštní povahou dopravního prostředku. Jde o vlastnost dopravního prostředku, která je mu vlastní, charakterizuje jej a vzhledem ke svému nebezpečnému působení je schopna přivodit škodu. Pro vozidla je to typicky jejich rychlost, kinetická energie apod. Praktické příklady lépe objasní tento pojem. Tak za škodu vyvolanou zvláštní povahou dopravního prostředku se považuje škoda, k níž došlo nárazem vozidla, vykolejením, při vystupování a nastupování do autobusu, vlaku, při pohybu pochyblivých schodů (eskalátorů). Pokud by škoda nebyla způsobena zvláštní povahou provozu, např. tím že cestující uklouzne po odhozené slupce od banánu, nepůjde o tento druh zvláštní odpovědnosti za škodu (nastoupí však zřejmě odpovědnost obecná).

Jak již bylo řečeno, jde o odpovědnost objektivní, a nezáleží tedy na tom, zda provozovatel dopravního prostředku vznik škody zavinil. Zprostit se své odpovědnosti může provozovatel (nebo jiné výše uvedené osoby) jedině tím, že prokáže, že škodu si způsobil svým zaviněním poškozený, např. sebevrah skočí náhle pod auto, cestující vyskakuje z rozjetého vlaku.

- 323 Druhým **liberačním důvodem** je důkaz, že škoda byla způsobena událostí, která nemá původ v provozu, tedy prakticky jen v případě působení přírodních sil (povodeň, vichřice, úder blesku). K tomu navíc musí být prokázáno, že této události nemohlo být zabráněno ani při vynaložení veškerého úsilí, které lze na provozovateli vozidla požadovat, která se objektivně nedala odvrátit.

- Sřet provozů* 324 Občanský zákoník rovněž upravuje případ **sřetu provozů**. Nemluví přitom o sřetu dopravních prostředků, protože pojem provozů je širší

a kromě srážky dvou vozidel zahrnuje také případy, kdy např. dvě auta havarují, aniž se střetla, protože řidiči byli vzájemně oslněni, havárii po smyku na olejové skvrně z jiného auta, škodu na karoserii od kamene vymrštěného protijedoucím vozidlem, náraz do odstaveného, ale neza bezpečného vozidla, náraz auta do železničních závor.

Pokud je při střetu provozů způsobena škoda jen jim samotným, vy- pořádávají se mezi sebou podle účasti na způsobené škodě.

Došlo-li při střetu provozů ke způsobení škody jiným osobám než sa- motným provozovatelům, pak těmto osobám odpovídají všichni zú- častnění provozovatelé solidárně (společně a nerozdílně).

5.13 Odpovědnost za škodu způsobenou provozem zvlášť nebezpečným

Provozem zvlášť nebezpečným se míní taková opakovaná činnost, při které jsou využívány přírodní nebo technické síly či věci, které za sou- časného stavu rozvoje vědy a techniky nelze objektivně plně ovládnout, a to ani při zachování veškerého potřebného úsilí. Proto z takového provozu hrozí také zvýšené nebezpečí vzniku škod. O provoz zvlášť ne- bezpečný půjde tam, kde se pracuje s jadernou energií, výbušninami, kde hrozí únik jedovatých a radioaktivních látek apod.

Byla-li škoda způsobena zvláštní povahou takového provozu, nese za ni provozovatel **objektivní odpovědnost**, tedy aniž ji zavinil. Zprostit se své odpovědnosti může pouze v případě, že prokáže, že ke škodě došlo vlivem okolností, které nemají původ v provozu a jimž nemohlo být za- bráněno ani při vynaložení veškerého úsilí, které lze objektivně poža- dovat.

325 *Škoda
z provozu
zvlášť nebez-
pečného*

5.14 Odpovědnost za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci ne- zákonným rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem

Tento druh odpovědnosti upravuje **speciální právní předpis**, jímž je zákon č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti státu za škodu způsobenou nezá- konným rozhodnutím nebo jeho nesprávným úředním postupem.

Předpokladem vzniku odpovědnosti je vznik škody, nezákonné roz- hodnutí nebo nesprávný úřední postup státního orgánu nebo územního samosprávného celku v samostatné působnosti a příčinná souvislost mezi těmito dvěma skutečnostmi.

Škoda může být způsobena nezákonným rozhodnutím soudu, stá- tního zastupitelství, ministerstva, okresního úřadu či obce. Posouzení, zda bylo rozhodnutí nezákonné, nelze ponechat na subjektivní úvaze poškozeného. Proto je stanovena podmínka, že k tomu, aby se poško- zený svého práva mohl domáhat, musí nejdříve využít možnost podat proti nezákonnému rozhodnutí řádný opravný prostředek (odvolání, stížnost, rozklad, námítka, odpor) v řízení soudním či správním. Dále je nutné, aby bylo **pravomocné rozhodnutí zrušeno jako nezákonné** na zá- kladě mimořádného opravného prostředku (jímž je v občanském soud-

326

*Nezákonné
rozhodnutí*

ním řízení dovolání a obnova řízení, v trestním řízení stížnost pro porušení zákona a obnova řízení a ve správním řízení obnova řízení).

Nesprávný úřední postup **Nesprávný úřední postup** není v zákoně definován. Proto jej lze charakterizovat obecně jako postup, který je v rozporu s právem třeba i tím, že není vydáno rozhodnutí ve stanovené lhůtě, že je státní úředník při řešení otázek dotýkajících se práv a povinností občanů nečinný.

327 Za škodu takto vzniklou odpovídá stát, tedy Česká republika, nebo územní celek v samostatné působnosti. Jde o **odpovědnost objektivní**, a nezáleží tedy na tom, zda orgán státu nebo pracovník tohoto orgánu škodu zavinil.

Odpovědnost zaměstnanců státu 328 Ten, kdo poškozenému poskytl náhradu škody, má **právo na regres**, tedy následnou náhradu proti tomu orgánu, který nezákonně rozhodnutí vydal nebo se dopustil nesprávného úředního postupu. Tento orgán má další právo požadovat vyplacenou náhradu škody na zaměstnanci, který se na vydání nezákonného rozhodnutí podílel.

5.15 Odpovědnost za škodu v některých zvláštních případech

329 Občanský zákoník upravuje odpovědnost za škodu:

- toho, pro něhož fyzická osoba plnila veřejnou nebo odborovou funkci. Jde o škodu v vzniklou porušením právních povinností nebo úrazem, a to při výkonu funkce nebo v přímé souvislosti s ní,
- toho, u něhož se provádí příprava pro zaměstnání zdravotně postižených fyzických osob. Zde jde o škodu vzniklou úrazem nebo nemocí z povolání,
- státu nebo územního samosprávného celku, pokud fyzická osoba poskytla pomoc jiné fyzické osobě, nebo byla fyzické osobě uložena pracovní povinnost, případně stráž vykonávající pravomoc podle zvláštních právních předpisů (např. rybářské stráž, vodní stráž, myslivecké stráž apod.) a došlo-li přitom ke škodě na zdraví,
- toho, u něhož je zřízen dobrovolný požární sbor a báňský záchranný sbor. Odpovídá za škodu vzniklou úrazem při činnosti v těchto sborech,
- správního úřadu nebo územního samosprávného celku fyzické osobě, která na jeho výzvu (případně velitele zásahu) nebo podle jeho pokynů či s jeho vědomím osobně napomáhala při zásahu proti živelní události nebo při odstraňování jejích následků,
- územního samosprávného celku fyzické osobě při úrazu, kdy tato osoba dobrovolně v rámci organizované akce vypomáhala při plnění úkolů v zájmu společnosti,
- každého, pro koho byl činný člen družstva, zdravotník Červeného kříže, dárce krve, člen Horské služby, dobrovolná pečovatelka služeb sociálního zabezpečení, a utrpěl při této činnosti úraz.

Rovněž je upravena odpovědnost škol vůči žákům. Tak základní, základní umělecká, střední, vyšší odborná, konzervatoř, jazyková (ta v případě, že má právo státní závěrečné zkoušky), vysoká škola odpovídá svým žákům, resp. studentům za škodu, pokud tato vznikla při vyučo-

vání porušením právních povinností nebo úrazem. Nemá-li škola právní subjektivitu, nese místo školy tuto odpovědnost její zřizovatel. Jde o absolutní objektivní odpovědnost, což znamená, že se jí nelze vůbec zprostit, neboť zákon žádné liberační důvody neuznává (může se však samozřejmě uplatnit spoluzavinění poškozeného).

5.16 Bezdůvodné obohacení

Odpovědnost za bezdůvodné obohacení (dříve se užíval termín neoprávněný majetkový prospěch) je upravena obecně v občanském zákoníku, speciálně pak v některých dalších předpisech, jako např. v zákoníku práce a v zákonu o rodině. Smyslem této úpravy je, aby se žádná osoba, ať již fyzická či právnická, bezdůvodně v rozporu s právním řádem či dobrými mravy neobohacovala na úkor někoho jiného.

Zvláštností tohoto občanskoprávního vztahu je, že **předpokladem odpovědnosti je pouhý vznik bezdůvodného obohacení**. Nevyžaduje se ani zavinění toho, kdo bezdůvodné obohacení získal, dokonce ani existence protiprávního úkonu (jednání), které směřuje k jeho získání. Zcela postačuje, když je naplněn jeden z důvodů, které zákon uznává pro vznik bezdůvodného obohacení. Prokazovat existenci takového důvodu musí ten, na jehož úkor bylo bezdůvodné obohacení získáno.

O bezdůvodné obohacení jde především v těchto případech:

- plnění bez právního důvodu,
- plnění z neplatného právního úkonu,
- plnění z právního důvodu, který odpadl,
- plnění získané z nepoctivých zdrojů,
- plnění za jiného.

O plnění bez právního důvodu jde tam, kde právní důvod, aby někdo někomu něco plnil, nebyl od samého počátku dán. Například poskytnutá záloha na kupní cenu, když k uzavření kupní smlouvy nakonec nedojde. Rovněž jde o případ, kdy na základě kupní smlouvy jeden z účastníků převezme věc, ale nezaplatí kupní cenu, a prodávající proto od kupní smlouvy platně odstoupí a smlouva se tím zruší. Ten, kdo věc nadále drží, se bezdůvodně obohatil.

Plněním z neplatného právního úkonu je plnění poskytnuté na základě právního důvodu existujícího jen formálně, který však je od počátku neplatný. Byla-li smlouva o prodeji nemovitosti uzavřena pouze ústně (ačkoliv k její platnosti je třeba písemné formy), a na základě tohoto od počátku neplatného úkonu předal již kupující prodávajícímu peníze, získal prodávající neoprávněně majetkový prospěch.

O plnění z právního důvodu, který odpadl, půjde tam, kde právní důvod platně existoval, ale později odpadl. Uplatní-li někdo právo z odpovědnosti za vady věci a žádal o slevu z kupní ceny, avšak učinil tak až po uplynutí záruční propadné doby, nemůže mu prodávající vyhovět, neboť nárok kupujícího zanikl. Pokud by prodávající přesto poskytl slevu, došlo by na straně kupujícího k bezdůvodnému obohacení.

330

*Předpoklady
vzniku
odpovědnosti*

*Formy
vzniku
bezdůvodného
obohacení*

Plnění získané z nepoctivých zdrojů je především prospěch získaný trestnou činností, z nedovoleného podnikání, z překupnictví, ze spekulací apod.

Plnění za jiného je případ, kdy někdo má povinnost (ať již ze zákona nebo podle smlouvy) něco plnit, nečiní tak a jeho povinnost za něj plní ten, komu ji zákon ani smlouva neukládá. Například rozvedení manželé žijí nadále ve společném bytě, avšak nájem hradí pouze jeden z nich. Plní tedy povinnost stanovenou zákonem nejen za sebe, ale i za jiného, tedy druhého manžela.

Zákon však také vymezuje, co bezdůvodným obohacením není, a to v případech, které by mohly vzbuzovat jinak určité pochybnosti. Za bezdůvodné obohacení se nepovažuje přijetí dluhu, který je již promlčen (pozor, nikoliv prekludován). Promlčený dluh již sice nelze soudním rozhodnutím přiznat, pokud se dlužník promlčení dovolá, ale pokud dlužník sám pak dobrovolně dluh uhradí, nejde na straně věřitele o bezdůvodné obohacení.

331 Rovněž není bezdůvodným obohacením přijetí plnění ze hry nebo sázky mezi fyzickými osobami, vrácení peněz do hry nebo sázky půjčených. Při těchto dlužích ze hry nebo sázky jde o čestné dluhy, kterých se nelze domoci žalobou u soudu. Pokud je dlužník dobrovolně splní (zaplatí prohrané peníze z karetní hry, zaplatí prohranou sázku), nejde na straně příjemce o bezdůvodné obohacení. V některých hraničních případech však může jít o obohacení získané z nepoctivých zdrojů.

K tomu je třeba připomenout, že plnění z her a sázek proti podniku, který provozuje stát nebo který byl úředně povolen (Sazka, Fortuna, veřejné loterie), se lze domáhat žalobou u soudu.

Není také bezdůvodným obohacením přijetí plnění na dluh neplatný pouze pro nedostatek formy. Jako příklad se uvádí přijetí plnění věřitelem od ručitele, ačkoliv ručitel nevezl na sebe písemným prohlášením vůči věřiteli povinnost jeho pohledávku uspokojit.

*Způsob
a rozsah
vydání bez-
důvodného
obohacení*

Pokud jde o rozsah a způsob vydání bezdůvodného obohacení, **vydává se vše, co bylo bezdůvodně získáno**, včetně součástí i příslušenství věci. Pokud si účastníci smlouvy, která byla neplatná nebo byla zrušena, již na základě takové smlouvy plnili, jsou povinni si **vrátit vzájemně poskytnutá plnění**.

Vydává se zásadně to, co bylo získáno. Pokud to není možné, protože třeba bezdůvodné obohacení spočívalo ve vykonané práci pro někoho nebo věc byla již spotřebována, ztracena či zničena, poskytuje se hodnota v penězích.

Bez důvodné obohacení se vydává tomu, na jehož úkor bylo získáno. Pokud tuto osobu nelze zjistit (např. při prospěchu získaném předřazováním věcí širokému okruhu spotřebitelů), vydává se bezdůvodné obohacení státu.

*Proml- 332
čení*

Nárok na vydání bezdůvodného obohacení se **promlčuje** podle zásad podobných pro uplatnění nároku na náhradu škody. Nárok je tedy třeba uplatnit u soudu do dvou let ode dne, kdy se oprávněný dozví, že bylo na jeho úkor bezdůvodné obohacení získáno a kdo jej získal (subjektivní lhůta). Nejpozději se však toto právo promlčí ve lhůtě tří let, a jde-li o bezdůvodné obohacení získané úmyslně, pak ve lhůtě deseti let ode dne, kdy k bezdůvodnému obohacení došlo (objektivní lhůta).

6. Ochrana osobnosti

Právo na ochranu osobnosti jako **základní lidské právo** je v obecné poloze upraveno v Listině základních práv a svobod (čl. 7,8,10,11,13,14) a rozvedeno v § 11 ObčZ, podle něhož fyzická osoba má právo na ochranu své osobnosti, jakož i soukromí, svého jména a projevů osobní povahy. Jde o demonstrativní (příkladný) výčet jednotlivých práv, a proto lze soudit, že do rámce jednotného práva na ochranu osobnosti náleží i další výslovně nezmíněná práva, např. právo na ochranu osobní svobody, právo na podobu (jak právo na zachycení vlastní podoby zobrazením, tak právo k podobizně), ale také právo na zdravé životní prostředí, byť s jeho uplatňováním jsou určité problémy.

Právo na ochranu osobnosti náleží bez rozdílu **každé fyzické osobě** a jeho vznik se časově shoduje se vznikem způsobilosti k právům a povinnostem (tedy od narození člověka, resp. takové právo nemůžeme vyloučit ani u nascitura).

Od tohoto všeobecného práva, které patří každé fyzické osobě, je nutno odlišovat zvláštní osobnostní práva, která vznikají z výsledků duševní tvořivé činnosti. Jde o práva autorská, práva k vynálezům, zlepšovacím návrhům apod., jež náležejí jen těm fyzickým osobám, které jsou této duševní tvořivé schopnosti schopny.

Právní úprava ochrany osobnosti není však obsažena pouze v občanském zákoníku, ale rovněž např. v tiskovém zákoně, zákoníku práce, trestním zákoně a v přestupkovém zákoně.

Tiskový zákon např. upravuje právo na tiskovou opravu, tj. na opravu nepravdivého či pravdu zkreslujícího údaje, který byl uveřejněn a dotýká se cti fyzické osoby. U právnické osoby jde o právo na opravu takových údajů, které se dotýkají její dobré pověsti (reputace, goodwill).

Zákoníkem práce je poskytována ochrana fyzické osobě jako pracovníkovi v souvislosti s podáváním pracovního posudku. Zaměstnavatel je za určitých podmínek povinen podat jinému zaměstnavateli, u něhož se pracovník uchází o zaměstnání, posudek o jeho pracovní činnosti. V něm se hodnotí všechny okolnosti týkající se práce pracovníka, jeho kvalifikace, schopnosti, pracovní aktivita apod. S obsahem posudku je povinen zaměstnavatel zaměstnance seznámit a na požádání mu vydat jeho opis. Pokud s obsahem pracovního posudku zaměstnanec nesouhlasí, může se žalobou u soudu domáhat, aby zaměstnavatel obsah tohoto posudku přiměřeně upravil.

Právní ochrana osobnosti fyzické osoby je zajišťována i **trestním zákonem**, např. v ustanoveních o trestném činu pomluvy, vydírání, omezování osobní svobody. Rovněž přestupkový zákon doplňuje tuto právní ochranu, např. ustanoveními o přestupcích proti občanskému soužití.

Ochrana jména zahrnuje ochranu příjmení i ochranu jména, zejména pokud samo o sobě fyzickou osobu individualizuje a je pro ni příznačným (v praxi zejména u populárních umělců). Stejně právní ochrany požívá i pseudonym či krycí jméno.

333 *Právo na ochranu osobnosti*

Úprava podle tiskového zákona

Úprava podle zákoníku práce

Úprava podle trestního zákona

Předmět ochrany

Ochrana názvu právnické osoby je obsažena rovněž v občanském zákoníku tak, že při neoprávněném použití tohoto názvu je možné se žalobou u soudu domáhat, aby se neoprávněný uživatel zdržel jeho užívání a odstranil závadný stav; může se rovněž domáhat i přiměřeného zadostiučinění, třeba i v peněžité formě. **Ochrana firemního obchodního jména podnikatele**, ať je jím fyzická nebo právnická osoba, zajišťuje obchodní zákoník.

Občanskoprávní ochraně především podléhají **písemnosti osobní povahy, podobizny, obrazové snímky a obrazové a zvukové záznamy** týkající se občanů nebo jejich projevů osobní povahy.

Písemnostmi osobní (soukromé) povahy jsou dopisy, různé zápisky, deníky apod., tedy písemnosti, které nejsou určeny pro veřejnost, i když nemusí být vždy důvěrné povahy. Proto sem nepatří úřední spisy, obchodní korespondence atd. Musí jít o písemnosti, ale je nerozhodné, zda jsou psány vlastnoručně nebo na stroji či počítači. Zvukové dopisnice se však zahrnují pod zvukové záznamy.

Podobiznou se rozumí portrét osoby, na němž je zachycena její podoba. Na **obrazovém snímku** jde rovněž o zachycení podoby občana v obraze tak, aby mohl být identifikován, ale nejde o portrét. Může jít o fotografii či filmový záznam ze shromáždění lidí, z nichž bude osoba identifikovatelná, a bude tedy patrné, že se tohoto shromáždění zúčastnila, či z určitého prostředí (herna, erotický klub) a ze snímku bude patrné, že osoba se v tomto prostředí pohybovala.

Zvukové záznamy zachycují hlasový projev, jako je mluvené slovo nebo i zpěv na jakémkoliv nosiči zvuku (kazeta, magnetofonový pásek, gramofonová deska).

Ochrana občana spočívá v tom, že všechny výše uvedené projevy či záznamy soukromé povahy mohou být zásadně pořízeny nebo použity **jen se svolením osoby**, které se týkají. Toto svolení může být dáno v jakékoliv formě, tedy písemně, ústně i mlčky (konkludentně), ale musí zahrnovat i formu, způsob a rozsah využití. Jestliže dá občan souhlas k použití jen některých písemností či obrazových nebo zvukových záznamů, nebo si naopak vymíní použití celého nezkráceného záznamu, pak jsou-li uveřejněny v rozporu s tímto souhlasem, jde o neoprávněný zásah do práva na ochranu osobnosti.

Zákonné licence 334

Z této zásady jsou však připuštěny výjimky. Svolení občana k pořízení nebo k použití písemnosti osobní povahy, podobizny, obrazového snímku a obrazového či zvukového záznamu není třeba, použijí-li se k úředním účelům na základě zákona. Jde o **zákonnou úřední licenci**. Formu, způsob a rozsah použití či pořízení upravují příslušné zvláštní předpisy. V praxi půjde např. o uveřejnění podobizny hledané osoby v televizi, kde její předchozí souhlas je pojmově vyloučen.

Svolení osoby není třeba ani k pořízení či použití podobizny, obrazového snímku či obrazového a zvukového záznamu (pozor, nikoliv však již písemností osobní povahy) k účelům vědeckým a uměleckým. Zde mluvíme o **zákonné licenci vědecké a umělecké**. Jde o použití těchto projevů osobní povahy např. při literárním zpracování biografí známých osob.

Podobizny, obrazové snímky a obrazové a zvukové záznamy (opět nikoliv písemnosti osobní povahy) lze použít bez svolení osoby také pro tiskové, filmové, rozhlasové a televizní zpravodajství. Je to **zákonná licence zpravodajská (reportážní)**.

V případě využití licence vědecké a umělecké a licence zpravodajské však musí být dodržen požadavek, že uvedené projevy osobní povahy občana mohou být **pořízeny či použity přiměřeným způsobem** a ani takové použití nesmí být v rozporu s oprávněnými zájmy občana. Forma, rozsah a způsob použití musí vždy odpovídat účelu a musí být při něm vždy šetřena lidská důstojnost dotčeného občana. Jinak by se jednalo o neoprávněný zásah do osobnosti občana.

Odpovědnost za neoprávněný zásah do práva na ochranu osobnosti porušením výše uvedených zásad je **odpovědnost objektivní**.

Znamená to, že postačí zjištění neoprávněnosti zásahu, ale nemusí být prokazováno zavinění původce neoprávněného zásahu. Již sám fakt, že k porušení práva na ochranu osobnosti došlo, znamená odpovědnost původce tohoto zásahu a možnost sankcí, když původce se nemůže úspěšně hájit ani tím, že jednal v dobré víře (důkaz omluvitelného omylu). Pokud však postižený občan tvrdí, že byly uveřejněny snímky či záznamy difamující povahy (nactiutrahčné, pomlouvačné), může se původce neoprávněného zásahu zprostit své odpovědnosti tím, že prokáže, že uveřejňovaná tvrzení jsou pravdivá, tedy podává-li důkaz pravdy. Ale i zde jde o neoprávněný zásah do práva na ochranu osobnosti občana, pokud jsou pořízeny či zveřejněny údaje týkající se osobního soukromí, včetně intimní sféry člověka. Taková tvrzení či údaje totiž i když jsou pravdivá, představují vždy svým zveřejněním neoprávněný zásah do osobnosti občana. Problémy při výkladu a aplikaci této zásady v praxi přináší zejména její uplatnění u známých veřejně činných osob, neboť míra osobního soukromí a jeho ochrana bude zřejmě u těchto osob jiná (menší) než u běžného občana.

Z předchozího výkladu vyplývá, že neoprávněný zásah do práva na ochranu osobnosti nebude dán tehdy, když dotčená osoba k pořízení a uveřejnění projevů osobní povahy svolila, dále tehdy, když to dovoluje zákon (viz např. uvedené zákonné licence), ani tehdy, když tím někdo **vykonává svoje právo nebo plní zákonem mu uloženou povinnost**. Jde např. o **výkon práva kritiky** podle čl. 17 Listiny základních práv a svobod.

Kritika však musí být věcně opodstatněná a musí být podána přiměřenou formou a způsobem. Stejně tak nejde o neoprávněný zásah, jestliže se někdo dopustí jednání, které by jinak za neoprávněné mohlo být považováno, plní-li svoji povinnost vypovídat před soudem jako svědek či znalec. Takového neoprávněného zásahu se nemůže rovněž dopustit soud svým rozhodnutím.

Dojde-li k porušení práva na ochranu osobnosti některým z výše uvedených způsobů, má občan právo domáhat se **satisfakce**, tedy aby od těchto zásahů bylo **upuštěno**, aby byly **odstraněny následky** těchto zásahů a aby mu bylo dáno **přiměřené zadostiučinění**.

Odstranění následků spočívá např. ve zničení neoprávněně pořízeného obrazového snímku nebo obrazového či zvukového záznamu, v odstranění neoprávněně veřejně vystavené podobizny apod. Přiměřeného zadostiučinění (satisfakce) se pak může dostat tím, že je odvolán hanlivý či pomlouvačný výrok před kolektivem lidí, před kterými byl učiněn, ale třeba také v tisku nebo jiným podobným způsobem. V takovém případě mluvíme o morální satisfakci.

335 *Forma odpovědnosti*

336 *Právo kritiky*

Forma satisfakce

- 337 Pokud by **morální satisfakce** nepostačovala a zároveň šlo o případ, kdy byla ve značné míře snížena lidská důstojnost poškozeného či jeho vážnost ve společnosti (zejména v rodině, bydlišti, na pracovišti, ve veřejném a politickém životě), může poškozený požadovat i **přiměřenou peněžitou satisfakci**. Přitom lze žádat najednou (souběžně) jak satisfakci morální, tak i finanční.

Žaloby, kterými se poškození obrací na soud s tvrzením, že bylo zasaženo do práva na ochranu jejich osobnosti pomlouvačným a skandalizujícím způsobem, a žádají peněžitou satisfakci ve statisícových i milionových částkách, se objevují poměrně často, zejména nyní, po dosažení svobody projevu ve sdělovacích prostředcích. Soud však musí posuzovat neoprávněnost zásahu a především újmu tím vzniklou z objektivních hledisek, tedy zda skutečně a v jakém rozsahu byl zásah způsobitlivý přivodit poškozenému snížení lidské důstojnosti či vážnosti ve společnosti. Soud nemůže brát v úvahu jen subjektivní pocity dotčené osoby, které jsou nezřídka příliš ovládané emocemi. Proto také soudní rozhodnutí zpravidla nevyhovuje žalobě, pokud jde o výši peněžité satisfakce, zcela. Soud za základ svého rozhodnutí bere závažnost vzniklé újmy (intenzita, doba trvání neoprávněného zásahu, jeho ohlas ve veřejnosti apod.) a také okolnosti, za kterých k neoprávněnému zásahu došlo. Po zhodnocení všech zjištěných rozhodujících kritérií je pak na volném soudcovském uvážení, jaké peněžité zadostiučinění přizná dotčené osobě. Přitom je třeba vzít zřetel na to, že účelem je poskytnutí účinného přiměřeného zadostiučinění, nikoliv že na základě často subjektivně pociťované újmy by se měla dotčená osoba nepřípustně obohacovat.

Posmrtná ochrana osobnosti 339

Dovolávat se práva na ochranu osobnosti může samozřejmě dotčená osoba. Avšak s ohledem na pietu a zachování památky je zabezpečena i ochrana osoby, která již zemřela, zejména pokud jde o její čest, jméno apod. (**postmortální ochrana osobnosti**). Možnost uplatňovat právo na ochranu osobnosti zemřelé osoby přísluší jejímu manželu nebo partnerovi a dětem, a pokud jich není, pak rodičům. Výčet takto oprávněných osob je taxativní, a proto nikdo jiný (např. druh, sourozenec) tohoto práva využít nemůže.

7. Dědické právo

Dědická úspěch 340

Občan je nositelem mnoha práv a povinností. V případě jeho smrti většina z nich přechází na další subjekty, které jsou jeho právními nástupci. Označujeme to jako **dědické právní nástupnictví, dědickou sukcesí**. Některá práva a povinnosti však se smrtí občana zcela zanikají, a nejsou tedy předmětem dědění. Jde zejména o práva a povinnosti z rodinněprávních vztahů (např. vyživovací povinnost k dětem, k rodičům, manželce, práva a povinnosti ze vztahu osvojitel - osvojenec). Zaniká právo omezené jen na osobu zemřelého, **zůstavitele** (za zůstavitele označujeme osobu, která něco, co má být předmětem dědění, zanechala, tedy zůstavila), např. právo na bolestné a na náhradu za ztížení společenského uplatnění, ale i právo na zhotovení objednané věci sloužící osobní potřebě (brýle, zubní protéza). Zaniká rovněž i povinnost, pokud ji měl zůstavitel provést osobně, např. jeho závazek namalovat obraz.

- 341 Zemře-li fyzická osoba, zaniká tím její právní subjektivita, tedy způsobilost mít práva a povinnosti. Smrt je třeba prokázat předepsaným

způsobem, tj. **úředním zjištěním smrti**, které se provádí prohlídkou zemřelého a vydáním úmrtního listu. Někdy však může dojít k situaci, kdy tímto stanoveným způsobem smrt prokázat nelze, třeba při živelných katastrofách, havárii letadla. Pak musí **rozhodnout soud o prohlášení fyzické osoby za mrtvou**, zjistí-li její smrt jinak, například tehdy, když bylo zjištěno, že tato osoba byla účastníkem události, kterou nikdo nepřežil. Za mrtvého prohlásí soud také občana, který je nezvěstný, lze-li se zřetelem ke všem okolnostem usoudit, že již nežije.

Prohlášení občana za mrtvého

Tak tomu je třeba v případě, že poslední zmínka o občanovi je v záznamu o transportu do koncentračního tábora za 2. světové války. V rozsudku soud uvede den, který se považuje za den smrti takové osoby, případně u nezvěstného den, který nezvěstný nepřežil. Okamžik smrti je totiž pro posouzení okruhu možných dědiců velmi významný. Zemřeli více osob současně, nemůže být nikdo po nikom z těchto osob povolán k dědictví. Pro dědické nástupnictví může mít podstatný význam třeba jen nepatrný časový interval mezi smrtí dvou fyzických osob, může-li jedna po druhé přicházet v úvahu jako dědic, tedy např. když při dopravní nehodě zemře otec, syn pak až při převozu do nemocnice.

U právnické osoby nepřichází biologický zánik samozřejmě v úvahu; k jejímu zániku dochází na základě jiných skutečností (výmazem z obchodního rejstříku, usnesením valné hromady). Proto i osud jejího majetku včetně dluhů podléhá zcela jinému právnímu řešení, které s dědictvím vůbec nesouvisí.

Přecházejí-li práva a povinnosti smrtí fyzické osoby na její nástupce, jde o **dědění**. To je zaručeno Listinou základních práv a svobod, uvozenou ústavním zákonem č. 23/1991 Sb., podle které „má každý právo vlastnit majetek; vlastnické právo všech vlastníků má stejný zákonný obsah a ochranu; dědění se zaručuje“.

Dědické právo v pojetí našeho právního řádu je kompromisem mezi **zásadou familiarizace**, která preferovala rodinné dědické nástupnictví pokrevně spřízněných osob, a **zásadou individualizace** neboli testovací volnosti, kdy zůstavitel mohl naložit se svým majetkem pro případ smrti zcela libovolně. Tento kompromis je vyjádřen tím, že zůstavitel může závětí určit své dědice, ovšem zákon zároveň chrání neopomenutelné dědice, jimž se za splnění stanovených podmínek musí dostat jejich zákonného dědického podílu či alespoň jeho části, třeba i proti vůli zůstavitele.

342

Kromě smrti zůstavitele je dalším předpokladem dědění **existence pozůstalosti**, tedy majetku, který měl nějakou hodnotu a byl ve vlastnictví nebo spoluvlastnictví zůstavitele v době jeho smrti. Patří sem i pohledávky a dluhy. Po zůstaviteli, který nic nezanechal a zemřel bez majetku, k dědickému nástupnictví nedochází. Pak ovšem ani za dluhy zůstavitele nikdo neodpovídá.

343 *Pozůstalost*

Kdo může být **dědicem**? Především ten, kdo se smrtí zůstavitele sám dožil. Pokud zemřel před zůstavitelem (předemřel), nemůže již po něm dědit. Dědic také musí mít právní subjektivitu, tedy způsobilost mít práva a povinnosti, která u fyzické osoby vzniká zásadně narozením. Výjimka, jak již víme, je přípustná pouze u nascitura, tedy počatého a dosud nenarozeného dítěte, u něhož zákon stanoví fikci, že má způ-

344 *Dědic*

sobilost mít práva a povinnosti, narodí-li se živé. S projednáním dědictví je pak třeba počkat do doby narození dítěte.

I právnická osoba má-li právní subjektivitu v době smrti zůstavitele, může být dědicem, ale jen na základě závěti. I zde existuje výjimka v případě, že dědění se vztahuje na právnickou osobu, která se závěti teprve zřizuje nebo má být podle závěti zřízena, jako např. nadace.

*Nezpůso- 345
bílý dědic*

Nezpůsobilým dědicem (kdysi se také užívalo označení nehodný dědic), tedy tím, který by jinak jako dědic přicházel v úvahu, avšak tuto způsobilost ztratil, je ten, kdo se dopustil úmyslného (nestačí nedbalostního) trestného činu proti zůstaviteli, jeho manželu, dětem nebo rodičům anebo zavrženíhodného jednání proti projevu poslední vůle zůstavitelovy.

Je přitom nerozhodné, zda byl za takový úmyslný trestný čin odsouzen či zda bylo již zahájeno trestní stíhání, zda byl amnestován či zda byl takový trestný čin již promlčen, případně že nemohl být potrestán, neboť sám zemřel (např. po vraždě zůstavitele sám spáchal sebevraždu). Zavrženíhodné jednání proti projevu poslední vůle zůstavitele spočívá zpravidla ve fyzickém či psychickém nátlaku na zůstavitele se snahou donutit ho zřít, změnit nebo zrušit závěť či listinu o vydědění, ale i případy zničení, zatajení či dokonce zfalšování závěti. Zůstavitel však může čin, který dědice činí nezpůsobilým dědit, odpustit.

Dědí se ze závěti nebo ze zákona, případně na základě kombinace obou těchto důvodů. Jiné právní důvody zákon nezná, takže není možné například určit dědice dědickou smlouvou, smlouvou apod. K dědění ze zákona dochází v případě, že zůstavitel zemřel bez zanechání platné závěti, ale i v případě, že závěť nepořídil o veškerém svém majetku nebo závětní dědic nemůže dědit proto, že byl platně vyděděn, odmítl dědictví nebo je dědicky nezpůsobilý. Jak ze závěti, tak ze zákona může jeden a týž dědic dědit právě v případě, že závěť nedopadá na všechny zůstavitelův majetek.

Dědictví se nabývá již okamžikem smrti zůstavitele, nikoliv až rozhodnutím soudu, kterým je dědictví vypořádáno. Od okamžiku smrti zůstavitele je tedy dědic již vlastníkem věcí tvořících dědictví (i když je v dispozici s tímto majetkem dočasně do rozhodnutí soudu o vypořádání dědictví omezen) a rozhodnutí soudu o vypořádání dědictví pouze určí, který majetek z dědictví připadne kterému dědici.

*Odmít- 346
nutí dědictví*

Dědic má však právo **dědictví odmítnout**. Musí tak učinit výslovně u soudu (ústně do protokolu nebo písemně) ve stanovené lhůtě. Odmítnutí se pak musí týkat veškerého dědictví a nemůže se vztahovat jen na část dědictví, které si dědic vybere. Musí být také jednoznačné a nelze je vázat na nějaké výhrady či podmínky. Jestliže dědic jednou platně dědictví odmítl, nemůže již tento svůj projev vůle odvolat.

7.1 Dědění ze závěti

*Závěť 347
a její formy*

Závěti (poslední pořízení, poslední vůle, testament) pořizuje zůstavitel rozhodnutí o svém majetku pro případ smrti. Nebrání mu to ovšem v dalším nakládání s tímto majetkem i po pořízení závěti a dědicům připadne tedy pouze to, co se nacházelo v majetku zůstavitele v době jeho smrti.

I když tedy zůstavitel závětí např. odkáže dům nebo auto a pak tuto věc prodá či daruje jinému, nic to na platnosti prodeje či darování nemění a závěť v případě smrti zůstavitele nebude mít v tomto směru žádné účinky.

Závěť může pořídit ten, kdo je plně způsobilý k právním úkonům (zcela svéprávný), tedy osoba starší 18 let nezbavená nebo neomezená rozhodnutím soudu způsobilosti k právním úkonům. Platnou závěť nemůže pořídit ten, kdo není v okamžiku pořizování závěti k tomuto úkonu způsobilý, např. pro duševní poruchu nebo v důsledku přechodného psychického stavu ovlivněného požitím drog, alkoholu. Osoba mladší 18 let může sice také pořídit závěť, ovšem za podmínky, že dosáhla věku 15 let a závěť pořídí formou notářského zápisu. Společné závěti dvou nebo více osob jsou nepřípustné.

Závěť musí splňovat zákonem požadované formální podmínky, jinak je neplatná. Z tohoto hlediska rozlišujeme závěť holografní, allografní a formou notářského zápisu.

Závěť holografní (vlastnoruční) musí být celá sepsána vlastní rukou pořizovatele, vlastnoručně jím podepsána včetně celého data (den, měsíc, rok), kdy byla podepsána.

Závěť allografní může být napsána jinak než vlastní rukou, např. psacím strojem, cizí rukou, ale musí být pořizovatelem vlastnoručně podepsána, a to před dvěma svědky, kteří se musí rovněž na závěť podepsat. Pokud nemůže pořizovatel číst nebo psát, musí to být v textu uvedeno, dále musí obsahovat i údaj o tom, kdo závěť sepsal, kdo ji nahlas přečetl (nesmí to být pisatel závěti), jakým způsobem zůstavitel potvrdil, že jde skutečně o jeho vůli, a musí být podepsána třemi současně přítomnými svědky.

Závěť formou notářského zápisu sepiše na požádání kterýkoliv notář. Občanský zákoník a notářský řád upravují podrobnější podmínky, za kterých se tento úkon provádí, např. vyžadovanou přítomnost svědků, jejich způsobilost či naopak vyloučení některých osob z této funkce svědka.

Pokud jde o **obsah závěti**, musí z ní být především patrné, koho zřizovatel ustanovuje svým dědicem, a pokud je dědiců více, jaké podíly na majetku na ně připadnou. Pokud tyto podíly nejsou v závěti určeny, platí, že jsou u všech dědiců stejné.

Zůstavitel může **závěti zřídit nadaci** nebo nadační fond. V tomto případě však musí závěť obsahovat statut nadace.

Podmínky připojené k závěti nemají právní účinky. Znamená to, že nabytí dědictví nelze vázat na splnění nějaké podmínky. Nelze např. uložit dědici, jak má s nabytým majetkem naložit (např. že má přispívat na charitativní či náboženské účely), případně že dědictví nabude nebo je oprávněn je převzít až po určité události (až se ožení, rozvede, vystuduje apod.).

Zůstavitel může pořídit **závěti několik**. Pokud svoji poslední vůli změní, může již napsanou závěť zničit. Kdyby ale došlo ke zničení závěti nedopatřením, třeba při živelní pohromě nebo omylem, tedy nebylo-li by zničení závěti projevem vůle jejího zřizovatele, byla by závěť nadále platná, ovšem velmi obtížně by se její existence a zejména obsah v ří-

zení o vypořádání dědictví prokazovaly. Závěť lze rovněž odvolat, a to za podmínky a způsobem, které jsou stanoveny pro pořízení závěti. Ke zrušení závěti dochází nejčastěji tím, že zůstavitel pořídí závěť novou. Každá pozdější závěť ruší závěť předchozí (proto je tak důležité uvedení celého data jejího pořízení), pokud původní závěť vedle pozdější nemůže obstát, tedy že svým obsahem překrývá dříve pořízenou závěť.

Závěť holografní či allografní si pořizovatel může ponechat doma nebo ji svěřit do úschovy notáři; závěť ve formě notářského zápisu zůstává v úschově u notáře.

Vydědění 348

Pokud zůstavitel hodlá někoho vyloučit z dědictví, nemůže tak učinit závětí, ale **listinou o vydědění**. Takto vyděděn může být pouze potomek zůstavitele (kromě potomka nikdo jiný). Přesto však lze v podstatě i závětí dosáhnout toho, aby některý z dědiců, kteří mají dědit podle zákona (mimo potomky zůstavitele), nedědil, když závěť je pořízena ve prospěch někoho jiného, a tím se vlastně vyloučí ten, s jehož dědickým nástupnictvím není zůstavitel srozuměn.

Jestliže zůstavitel změní později svůj názor a nehodlá již svého potomka vydědit, může listinu o vydědění odvolat, a to ve formě a způsobem stanoveným pro pořízení listiny o vydědění. Listinu o vydědění může také fyzicky zničit. Stejně účinky pak nastanou, když původně vyděděného potomka uvede zůstavitel jako svého dědice v závěti.

Protože potomek zůstavitele je neopomenutelným dědicem (o něm viz dále), nemůže jej zůstavitel vyloučit z dědění tím, že pořídí závěť ve prospěch někoho jiného. Zvýšená ochrana práv těchto neopomenutelných dědiců pak dochází výrazu v tom, že vyloučit z dědění je možné jen vyděděním, a to výlučně z důvodů v zákoně uvedených. Tyto důvody nelze nad rámec zákonem stanovených rozšiřovat. V listině o vydědění musí být také důvod vydědění výslovně uveden.

Tyto důvody spočívají v tom, že potomek v rozporu s dobrými mravy neposkytl zůstaviteli potřebnou pomoc v nemoci, ve stáří nebo jiných závažných případech (např. v případě nouze vyvolané živelní pohromou, úrazem, nenadálou událostí), nebo že o zůstavitele trvale neprojevuje opravdový zájem, který by jako potomek projevovat měl, nebo že byl odsouzen pro úmyslný trestný čin (nestačí tedy nedbalostní trestný čin) k trestu odnětí svobody v trvání nejméně jednoho roku, a v případě, že potomek trvale vede nezřízený život.

Pokud jde o formu pořizovatelova projevu vůle vydědit potomka, vyžaduje zákon stejné náležitosti, jaké předepisuje pro pořízení závěti. Vydědění se tedy může stát jak listinou holografní, tak allografní či formou notářského zápisu.

Neopomenutelný dědic 349

Zákonná ochrana poskytovaná **neopomenutelným dědicům** spočívá v tom, že nezletilým potomkům (tedy mladším 18 let) se musí dostat z dědictví alespoň tolik, kolik činí jejich dědický podíl ze zákona, a zletilým potomkům pak alespoň tolik, kolik činí polovina jejich zákonného dědického podílu.

Pokud tedy zůstavitel pořídil závěť a v ní neodkázal svým potomkům takové podíly na majetku, které by jinak nabyli děděním ze zákona (nebyla-li by závěť vůbec pořízena), je v této části závěť neplatná a potomkům se musí dostat majetku v rozsahu uvedeném výše. To přirozeně neplatí, pokud byli potomci platným způsobem vydědění. Neplatnost

závěti či její části však nastane jedině tehdy, když se této neplatnosti neopomenutelný dědic v řízení o dědictví před notářem dovolá. Pokud hodlá respektovat vůli zůstavitele vyjádřenou v závěti, podle níž byl opomenut, a nedovolá se neplatnosti závěti v tomto směru (jde o relativní neplatnost), postupuje se při vypořádání dědictví podle závěti a neopomenutelný dědic z dědictví ničeho nenabyde (případně menší část majetku, než jaká by mu náležela při dědění ze zákona u nezletilého potomka, či polovina zákonného podílu u zletilého potomka).

7.2 Dědění ze zákona

Zemře-li zůstavitel bez zanechání platné závěti, ale i v dalších případech, např. když závětí obmyšlený dědic dědictví odmítne, je nezpůsobilý dědit, sám se nedožil smrti zůstavitele, případně zůstavitel nepořídí závětí o celém svém majetku, nastává **dědění ze zákona**. Při určení okruhu dědiců vychází zákon především z příbuzenského, rodinného nebo obdobného vztahu těchto osob k zůstaviteli; dědicem ze zákona proto nemůže být právnická osoba nebo stát. Zákonní dědici jsou rozděleni do čtyř skupin.

Do první skupiny zákonných dědiců jsou zařazeni manžel nebo partner a děti zůstavitele, kteří mají nárok každý na stejný podíl z majetku do dědictví připadajícího. U dětí je zcela bez významu, zda jde o děti zrozené v manželství nebo mimo ně, případně o děti osvojené. Pokud tyto děti zůstavitele nemohou samy dědit (zemřely dříve, byly vyděděny, odmítly dědictví, jsou dědicky nezpůsobilé), dědí místo nich jejich děti, tedy vnuci zůstavitele, ale ty se podělí již jen o podíl na majetku, který by připadl jejich rodičům, a to každý rovným dílem. Stejně se postupuje, když některý z vnuků dědictví nenabyl. Pak do jeho práv vstupují jeho potomci (ve vztahu k zůstaviteli jsou to již pravnuci). Nemá-li zůstavitel děti, nemůže pozůstalý manžel nebo partner sám dědit v první skupině zákonných dědiců.

Druhá skupina zákonných dědiců je povolána k dědění jen tehdy, když dědictví nenabude ani jediný ze zůstavitelových potomků. Do této druhé skupiny patří manžel nebo partner, rodiče a dále osoba, která žila se zůstavitelem ve společné domácnosti alespoň po dobu jednoho roku před jeho smrtí a z tohoto důvodu pečovala o společnou domácnost nebo byla odkázána výživou na zůstavitele. V této skupině dědí všichni dědici rovným dílem, ovšem zvýhodněn je pozůstalý manžel nebo partner, který vždy dědí nejméně polovinu majetku tvořícího dědictví. Jestliže manželovi nebo partnerovi nekonkuruje žádný další dědic této skupiny, nabývá manžel dědictví celé.

Nedědí-li nikdo z dědiců druhé skupiny, jsou k dědění povoláni ve **třetí skupině zákonných dědiců** zůstavitelovi sourozenci (bratr, sestra) a ti, kteří žili se zůstavitelem nejméně po dobu jednoho roku před jeho smrtí ve společné domácnosti a kteří z tohoto důvodu pečovali o společnou domácnost nebo byli odkázáni výživou na zůstavitele (spolužijící osoby). I tito dědici dědí rovným dílem. Pokud nedědí některý ze sourozenců zůstavitele, nastupují na jeho místo jeho děti, tedy synovci

350

351 *Skupiny dědiců ze zákona*

a neteře zůstavitele. Těmi je však dědické nástupnictví v této skupině již ukončeno a jejich potomci již dědit nemohou.

Není-li žádný dědic ve třetí skupině, nastupují k dědění **dědici čtvrté zákonné skupiny**, mezi něž patří prarodiče zůstavitele (děd, bába), a ne-dědí-li žádný z nich, pak jejich děti, tedy strýc a teta zůstavitele, a to každý rovným dílem.

Tím je okruh dědiců ze zákona vyčerpán. Další osoby ze vzdálenějšího příbuzenstva tedy dědit ze zákona nemohou (jedině pokud by splňovaly podmínky spolužijících osob). Zákon tím vylučuje dědické nástupnictví „smějících se dědiců“, tedy osob, které jsou vzdáleně příbuzensky se zůstavitelem spřízněni, ale právě pro svůj vzdálený příbuzenský vztah smrt zůstavitele citově nevnímají a dědění by pro ně bylo prakticky výlučně hmotnou lukrativní záležitostí.

Správce dědictví 352

Zůstavitel může ustanovit **správce dědictví**. Učiní tak listinou o ustanovení správce dědictví, která musí být ve formě notářského zápisu. Je v ní rovněž vymezeno, zda má správce spravovat veškerý majetek zůstavitele nebo jen jeho část. Nesmí chybět ani souhlas toho, kdo má funkci správce vykonávat. Zůstavitel může ustanovení správce dědictví zrušit odvoláním (rovněž formou notářského zápisu) nebo pořízením pozdější listiny (notářským zápisem), kterou ustanoví za správce někoho jiného. Odvolá-li správce (opět listinou ve formě notářského zápisu) svůj souhlas, listina o ustanovení správcem se tím ruší.

Dědici mohou platnost listiny o ustanovení správce dědictví zpochybnit pouze podáním žaloby na určení její neplatnosti. Tuto žalobu podávají proti ustanovenému správci dědictví; ten však vykonává svoji funkci až do případného pravomocného rozhodnutí soudu, jímž bylo určeno, že listina skutečně neplatná je.

Správce dědictví může také ustanovit soud v řízení o dědictví, pokud to vyžaduje obecný zájem nebo důležitý zájem účastníků. Jeho úkolem je vykonávat správu dědictví nebo jeho části až do skončení projednání dědictví soudem. Musí pečovat o to, aby byl uchován majetek náležející do dědictví, který mu byl svěřen. Proto je povinen postupovat s odbornou péčí. Potřebné právní úkony činí vlastním jménem. Jeho činnost kontroluje soud (soudní komisař), který mu může uložit, aby ve stanovených termínech předkládal zprávy o své činnosti. Pravomocným skončením řízení o dědictví funkce správce dědictví zaniká a správce je povinen předat dědicům, prostřednictvím soudu, konečnou zprávu o své činnosti.

Správcem dědictví bývá ustanovován někdo z dědiců nebo osob zůstaviteli blízkých, ale může jím být i advokát, notář (pokud ovšem není v téže věci soudním komisařem) či jiná fyzická nebo právnická osoba. Má-li vést podnik, je třeba hledět na to, aby k tomu měl odborné předpoklady. Osoba, která má funkci správce dědictví vykonávat, s tím musí samozřejmě souhlasit. Pokud má dědictví připadnout státu jako odúmrtí, může být správcem dědictví ustanoven i stát.

Odúmrtí 353

Jestliže zůstavitel zemřel bez zanechání platné závěti a nepřicházejí v úvahu žádní dědici ze zákona, a to ani v jedné z výše uvedených skupin, je zůstavitelův majetek „bez pána“ a **připadá státu**. Stát zde není dědicem, pouze mu majetek připadá. Tomuto přechodu majetku na stát se říká **odúmrtí**. Stát nemá možnost majetek nabytý odúmrtí odmítnout.

Tento majetek by mohl stát odmítnout jedině tehdy, když by mu připadlo dědictví jako dědici ze závěti.

Dědicové nenabývají z dědictví pouze **majetek**, ale odpovídají i **za dluhy**, které zůstavitel zanechal. Každý z dědiců však odpovídá za tyto dluhy včetně nákladů spojených s pohřbem zůstavitele jen do výše ceny nabytého dědictví.

7.3 Projednání dědictví

Dědictví se nabývá sice již smrtí zůstavitele, ale je třeba je projednat, určit rozsah majetku tvořícího dědictví, rozdělit je mezi dědice a potvrdit nabytí dědictví každému z dědiců. Úprava řízení o dědictví je obsažena v občanském soudním řádu.

Toto řízení se zahajuje i bez návrhu některého z dědiců v okamžiku, kdy se soud dozví doručením úmrtního listu z matriky o úmrtí osoby. Soud pak pověří **notáře, aby jako soudní komisař** provedl za odměnu úkony v řízení o dědictví. Úkony notáře jako soudního komisaře se považují za úkony soudu. Notář provede řízení o dědictví a vydá rozhodnutí, kterým se řízení končí.

354 *Soudní komisař*

Je-li dědiců více, upřednostňuje zákon možnost, aby se dědici o vypořádání dědictví dohodli. Pokud jejich dohoda neodporuje zákonu či dobrým mravům, soud ji svým rozhodnutím schválí. Je-li pouze jeden dědic nebo je-li dědiců sice více, avšak tito se o vypořádání dědictví nedohodli, soud rozhodnutím potvrdí nabytí dědictví tomuto jedinému dědici nebo každému z dědiců podle jejich zákonných podílů. Proti těmto rozhodnutím soudu je přípustné odvolání.

Může se přirozeně stát, že po skončení řízení o dědictví se objeví zůstavitelův další majetek. Původní řízení o dědictví se neobnovuje, ale soud provede **dodatečné projednání dědictví** o tomto majetku, zahrnuje –li ovšem nově se objevivší majetek aktiva nebo i dluhy. Pokud se nově objeví pouze dluhy zůstavitele, řízení o dědictví se již neprovádí.

355 *Dodatečné projednání dědictví*

Zcela výjimečně může dojít k situaci, kdy se dodatečně zjistí, že zůstavitel žije, případně bylo zrušeno rozhodnutí, kterým byl zůstavitel prohlášen za mrtvého. V tomto případě soud rozhodne o tom, že již vydané rozhodnutí o dědictví zrušuje.

Rovněž zřídka dochází k případům, kdy se již po skončení řízení o dědictví zjistí, že skutečným dědicem je někdo jiný než ten, kdo dědictví podle výsledků řízení o dědictví nabyt, tedy **nepravý dědic**. Skutečný oprávněný dědic pak svůj nárok uplatňuje u soudu žalobou na vydání dědictví (celého nebo části odpovídající velikosti dědického podílu žalobce) proti nepravému dědici. Tuto žalobu však musí podat nejpozději do tří let od právní moci rozhodnutí soudu, jímž bylo dědické řízení skončeno.

356 *Nepravý dědic*

V mezidobí mohl ovšem nepravý dědic některou z věcí získaných dědictvím prodat, darovat či směniti. Nabyvatel takové věci se o své vlastnictví nemusí obávat, neboť je zákonem chráněn tím, že pokud věc od nepravého dědice (tedy od nevlastníka) převzal v dobré víře, že ji přijímá od osoby, která je oprávněna s věcí disponovat, má se za to, že věc nabyt od vlastníka po právu. Je to průlom do jinak v občanském právu respektované zásady, že „nikdo nemůže na jiného převést více práv, než sám má”.

Kontrolní otázky:

1. Co upravují normy občanského práva?
2. Jak lze nabývat vlastnictví?
3. Kdy se nabývá vlastnictví k věcem movitým a kdy k věcem nemovitým?
4. Co je obsahem vlastnického práva?
5. Kdy a jak lze vlastnické právo omezit?
6. Jaký je právní režim věcí ztracených, opuštěných a skrytých?
7. Co je držba a detence?
8. Co je podílové spoluvlastnictví, kdy vzniká a zaniká?
9. Jaká jsou vzájemná práva a povinnosti podílových spoluvlastníků?
10. Co je společné jmění, kdy vzniká a zaniká?
11. Jak mohou manželé upravit odchýlně vznik, obsah a zánik společného jmění?
12. Jaké věci mohou být předmětem společného jmění?
13. Jaká jsou vzájemná práva a povinnosti manželů ke společnému jmění?
14. Jak se vypořádávají manželé po zániku společného jmění?
15. Jaké prostředky ochrany vlastnického práva lze použít?
16. Co jsou imise?
17. Co je zástavní právo, jak vzniká a zaniká?
18. Co je hypotéka?
19. Co jsou věcná břemena, jak vznikají a zanikají?
20. Co je obsahem zadržovacího práva?
21. Co je katastr nemovitostí?
22. Jaký je rozdíl mezi právy věcnými a závazkovými?
23. Jakými zásadami jsou závazkové vztahy ovládnuty?
24. Z jakých skutečností vznikají závazky?
25. Ve kterých případech dochází ke změnám závazků v jejich obsahu nebo v jejich subjektech?
26. Jakým způsobem lze zajistit závazky a co je podstatou jednotlivých institutů?
27. Jakým způsobem zanikají závazky?
28. Co je to záruka a reklamace?
29. Jaké vady plnění rozlišujeme?
30. Jaké jsou pojmové znaky jednotlivých smluvních typů?
31. Co jsou nepojmenované smlouvy?
32. Co je obsahem nájmu nebytových prostor, jak nájem vzniká?
33. Jaké funkce plní úprava odpovědnosti za škodu?
34. Jaké jsou předpoklady odpovědnosti za škodu?
35. Kdo je odpovědný za vznik škody?
36. Jakým způsobem a v jakém rozsahu se škoda hradí?
37. Kdy se právo na náhradu škody promlčuje?
38. Jaké jsou obecné a jaké zvláštní případy odpovědnosti za škodu?
39. Jaké jsou předpoklady odpovědnosti za bezdůvodné obohacení?

40. Co zahrnuje ochrana osobnosti?
41. Jaké licence vylučují neoprávněný zásah do ochrany osobnosti?
42. Jaké jsou prostředky ochrany osobnosti?
43. Z jakých důvodů se dědí a kdo může být dědicem?
44. Jaké jsou druhy a náležitosti závětí?
45. Co je vydědění?
46. Jaké jsou skupiny dědiců ze zákona?
47. Co je neopomenutelný dědic a jaká má práva?
48. Co je odúmrť?
49. Co je správce dědictví a jakou má funkci?

V. Obchodní právo

Obchodní právo je tvořeno právními normami, které upravují postavení podnikatelů, obchodní závazkové vztahy a další vztahy s podnikáním související. Hlavním pramenem obchodního práva je obchodní zákoník (č. 513/1991 Sb.).

V právní teorii se stále vede spor o to, zda má být obchodní právo samostatným odvětvím práva či má být součástí práva občanského. Úzkou souvislost těchto právních odvětví také naznačuje právní úprava, podle níž je obchodní zákoník předpisem speciálním (zvláštním) ve vztahu k občanskému zákoníku. To znamená, že pokud neobsahuje obchodní zákoník pro řešení některých otázek zvláštní ustanovení, použijí se podpůrně obecné předpisy občanského práva.

Obchodní zákoník charakterizuje **podnikání** jako soustavnou činnost provozovanou samostatně podnikatelem vlastním jménem a na vlastní odpovědnost za účelem dosažení zisku. Oprávněnými **podnikateli** jsou u nás osoby tuzemské i zahraniční, a to jak fyzické, tak právnické, které jsou buď zapsány v obchodním rejstříku, nebo v živnostenském rejstříku, nebo v jiné evidenci.

*Podnikatel
a podnikání*

Všechny **podnikatelské subjekty mají rovné postavení**, tedy mají především možnost mít vlastnická práva, která jsou všechna bez rozdílu druhů a forem stejně chráněna. Pod pojmem soukromé vlastnictví rozumíme vlastnictví fyzických osob, ale i vlastnictví osob právnických, které jsou rozhodujícími podnikatelskými subjekty.

Podnikatelem je právně samostatný, vlastnický oddělený právní subjekt, který vyvíjí svoji činnost svým jménem a na svůj účet. Podnikatelem mohou být jak osoby fyzické, tak i právnické. Zákon rozlišuje podnikatele zapsané v obchodním rejstříku a ostatní. Stanoví pro ně jen odlišný právní režim v některých konkrétních otázkách (vedení účetnictví, možnost jmenovat prokuristu, zříditi odštěpný závod apod.). Za podnikatele se vždy považují právnické osoby podléhající povinnosti zápisu do obchodního rejstříku, tedy všechny obchodní společnosti, družstva a ty, u kterých to předepisuje zvláštní zákon. I fyzická osoba může (ale nemusí) požádat o zápis do obchodního rejstříku. Fyzické osoby, které nejsou zapsány do obchodního rejstříku, nabývají postavení podnikatele udělením živnostenského oprávnění nebo udělením oprávnění k podnikání podle zvláštního zákona. Stejně

357 *Pojem
podnikatel*

platí pro podnikání právnických osob, které se do obchodního rejstříku nezapisují.

Zahraniční podnikatelé

Zahraniční osoby mohou u nás podnikat přímo prostřednictvím v tuzemsku zřízených organizačních složek (filiálky, zastupitelství, provozovny), kde se vyžaduje zápis podnikatele a jeho organizační složky do obchodního rejstříku. Dále může zahraniční osoba u nás podnikat formou kapitálové účasti v české právnické osobě. Hranice této účasti není stanovena; může jít o účast dominantní i výlučnou. Právní způsobilost a vnitřní poměry zahraniční právnické osoby se posuzují podle práva, na jehož základě byla zřízena. Česká právnická osoba, v níž má zahraniční osoba majetkovou účast, však může být založena pouze podle českého práva. Zahraniční podnikatelé mají v České republice stejná práva a povinnosti jako podnikatelé tuzemští.

1. Obchodní společnosti

Obecná ustanovení obchodního zákoníku o obchodních společnostech upravují pojem a formu společenské smlouvy, popř. zakladatelské listiny, základního jmění společnosti, vkladu a podílu společníků, vypořádacího podílu a podílu na likvidačním zůstatku, vzniku společnosti a přechodu práv a závazků převzatých zakladateli na společnost apod.

Druhy obchodních společností

Výslovné ustanovení obchodního zákoníku o tom, že všechny obchodní společnosti jsou právnickými osobami, významným způsobem přispívá k zajištění právní jistoty. Tyto společnosti lze rozdělit na společnosti osobní, společnosti kapitálové a družstva. Základní rozdíl mezi osobními a kapitálovými společnostmi spočívá v tom, že zatímco všichni, nebo alespoň někteří společníci osobních společností ručí za závazky společnosti neomezeně, tedy celým svým majetkem, společníci kapitálových společností neručí za závazky společnosti za trvání společnosti vůbec; jejich ručení je určitým způsobem omezeno. Mezi osobní společnosti patří komanditní společnost a veřejná obchodní společnost, mezi kapitálové společnosti akciová společnost a společnost s ručením omezeným.

Vznik obchodní společnosti je rozdělen do dvou etap. V první dochází k založení společnosti, ve druhé ke vzniku společnosti jako právnické osoby zápisem do obchodního rejstříku (viz také část I/4.2).

1.1 Veřejná obchodní společnost

Veřejná obchodní společnost **358**

Typické pro tento druh obchodní společnosti je neomezené a **solidární (společné a nerozdílné) ručení společníků** za závazky společnosti. Společníkem může být nejen osoba fyzická, ale i právnická. Zakladatelem společnosti mohou být nejméně dvě osoby.

Součástí firmy je označení, že se jedná o veřejnou obchodní společnost, třeba i zkratkou „veř. obch. spol.“ nebo i „v. o. s.“.

Společenská smlouva musí vždy obsahovat:

- firmu a sídlo společnosti,
- určení společníků (uvedením firmy nebo názvu a sídla právnické osoby nebo jména a bydliště fyzické osoby),
- předmět podnikání.

Statutárním orgánem společnosti je každý ze společníků, pokud společenská smlouva nestanoví, že společníci jednají jako statutární orgány společně nebo že jsou k jednání jménem společnosti pověřeni jen někteří z nich. Na všechny společníky se vztahuje **zákaz konkurence**, tedy podnikání ve stejném oboru mimo společnost.

359 *Statutární orgány*

1.2 Komanditní společnost

Tento typ obchodní společnosti je charakterizován dvojím postavením společníků, a to buď jako **komplementářů**, kteří **ručí za závazky společnosti celým svým majetkem**, nebo jako **komanditistů**, kteří **ručí za závazky společnosti do výše svého nesplaceného vkladu**.

360 *Komanditní společnost*

Součástí obchodního jména komanditní společnosti je její označení buď celým názvem, nebo zkratkou „kom. spol.“ nebo jen „k. s.“.

Společenská smlouva musí obsahovat:

- firmu a sídlo společnosti,
- určení společníků (uvedením firmy nebo názvu a sídla právnické osoby nebo jména a bydliště fyzické osoby),
- předmět podnikání,
- určení, kteří ze společníků jsou komplementáři a kteří komanditisté,
- výši vkladu každého komanditisty.

Statutárním orgánem společnosti jsou komplementáři. Pokud společenská smlouva neupravuje jejich jednání jinak, může každý komplementář jednat za společnost jako statutární orgán samostatně. Na komplementáře se vztahuje **zákaz konkurence**, že tedy společník nesmí bez souhlasu ostatních společníků podnikat ještě mimo společnost ve stejném oboru, který je předmětem podnikání společnosti. Pro komanditisty tento zákaz neplatí, pokud ovšem společenská smlouva nemá o tom jiné ustanovení.

361 *Zákaz konkurence*

1.3 Společnost s ručením omezeným

Tento typ společnosti tvoří vhodnou formu pro oblast středního podnikání. Je charakterizována tím, že vytváří základní kapitál společnosti souhrnem předem stanovených vkladů společníků, kterých může být nejvýše padesát (omezený počet společníků v tomto typu společnosti má i úprava anglická a francouzská).

362 *Společnost s ručením omezeným*

Společnost může být založena jedinou osobou, a to jak fyzickou, tak právnickou. Minimální základní kapitál činí 200 000 Kč a minimální hodnota vkladu společníka 20 000 Kč. Každý **společník ručí za závazky společnosti jen do výše svého nesplaceného vkladu** zapsaného v obchodním rejstříku.

Součástí firmy je její označení celým názvem nebo zkratkou „spol. s r. o.“ nebo jen „s. r. o.“.

Podstatnými náležitostmi společenské smlouvy jsou:

- firma a sídlo společnosti,
- určení společníků (uvedením firmy nebo názvu a sídla právnické osoby nebo jména a bydliště fyzické osoby),
- předmět podnikání,
- výše základního kapitálu a výše vkladu každého společníka včetně způsobu a lhůty splácení vkladu,
- jména a bydliště prvních jednatelů společnosti a způsob, jakým jednají jménem společnosti,
- určení správce vkladu, rezervní fond.

Orgány společnosti jsou valná hromada společníků a jednatelé. Společnost může zřídit i dozorčí radu, stanoví-li tak společenská smlouva nebo stanovy, které mohou být zpracovány.

Statutární orgány **363**

Statutárním orgánem (jednajícím jménem společnosti) je jednatel, popř. více jednatelů, kteří jednají každý samostatně nebo společně podle toho, jak to stanoví společenská smlouva. Na jednatele se vztahuje zákaz konkurence.

1.4 Akciová společnost

Akciová společnost **364**

Charakteristickým znakem akciové společnosti je rozvržení jejího základního kapitálu na určitý počet akcií o určité jmenovité hodnotě, např. po 1 000 Kč.

Funkci společenské smlouvy plní u akciové společnosti **zakladatelská smlouva a stanovy**. Společnost může založit i jediný zakladatel, pokud je právnickou osobou (nikoliv jedna fyzická osoba).

Základní kapitál společnosti založené s veřejnou nabídkou akcií musí činit alespoň 20 000 000 Kč a u společnosti založené bez veřejné nabídky akcií pak alespoň 2 000 000 Kč.

Součástí firmy je její označení celým názvem nebo zkratkou „akc. spol.“ či „a. s.“

Akcie **365**

Akciová společnost ručí za své závazky svým majetkem. Akcionáři svým majetkem za její závazky neručí. Pojmem **akcie** se rozumí:

- a) část základního jmění společnosti,
- b) soubor členských práv a povinností akcionáře,
- c) cenný papír.

Akcie tedy především představuje část základního jmění určenou stanovami společnosti (to je souhrn peněžitých i nepeněžitých vkladů všech společníků do společnosti), tedy jmění, s nímž společnost zahajuje svoji hospodářskou činnost. Základní jmění je ve stanovách společnosti vyjádřeno peněžní částkou rozdělenou na jednotlivé díly, které se nazývají akcie.

Akcie jako cenný papír musí obsahovat náležitosti stanovené zákonem, jimiž jsou obchodní jméno a sídlo společnosti, pořadové číslo

akcie a její jmenovitou hodnotu, druh akcie (na jméno nebo na majitele), výši základního jmění a počet akcií v době jejího vydání, datum vydání a podpisy dvou členů představenstva. Forma a grafické ztvárnění akcie předepsány nejsou, ale vnější vzhled akcie a kvalita jejího zhotovení jsou tradičně považovány za prestižní záležitost.

Akcie může znít na majitele (cenný papír na doručitele) nebo na jméno (cenný papír na řad). **Akcie na majitele** může být převedena na další osobu pouhým odevzdáním (úplatným nebo bezúplatným). Práva z takové akcie uplatňuje ten, kdo ji drží. Přitom o převodu akcií nemusí být společnost vůbec informována.

Akcie na jméno mohou znít na jedno či více jmen (např. manželů, sourozenců). Práva spojená s touto akcií vykonává kterákoliv z těchto osob. Převod akcií na jméno je výrazně složitější. Nestačí pouhé odevzdání akcie jiné osobě, ale k převodu musí být splněno několik formálních předpokladů. Převod se uskutečňuje rubopisem (indosamentem), zaznamenaným buď na akcii, nebo na listu s ní spojeném (přívěsku) a jejím předáním. Společnost je povinna vést seznam akcionářů a k účinnosti převodu akcie se vyžaduje zápis o převodu akcie do uvedeného seznamu.

Kromě uvedených základních forem akcií lze vydávat i akcie, které přinášejí určité výhody proti ostatním. Jde o akcie prioritní.

Prioritní akcie je spojena s přednostním právem týkajícím se dividendy. Může se jednat např. o superdividendu (přednostní výplata dividendy před ostatními akcionáři, dodatečná výplata dodatečného zisku).

Jedním z nejdůležitějších akcionářských práv je právo na podíl na čistém zisku společnosti. Tento podíl se označuje jako **dividenda**. 366 *Dividenda*

Dividenda je určena poměrem k nominální hodnotě akcie (např. 20% dividenda z jedné akcie znějící na 20 000 Kč zakládá nárok na podíl na zisku společnosti ve výši 4 000 Kč).

Obligatorními **orgány akciové společnosti** jsou valná hromada, představenstvo a dozorčí rada, pokud stanovy neupravují ještě další orgány.

Statutárním orgánem společnosti je její představenstvo. Pokud stanovy nestanoví jinak, může jednat jménem společnosti každý člen představenstva samostatně. Na členy představenstva se vztahuje **zákaz konkurence**. 367 *Statutární orgán*

1.5 Družstvo

Družstvo je právnickou osobou založenou za účelem podnikání nebo k zajišťování hospodářských, sociálních či jiných potřeb svých členů. Je charakteristické tím, že je otevřené, že jde o společenství pro neuzavřený počet osob (členů). Mohou do něho vstupovat další členové nebo jeho členové z něho mohou odcházet, aniž kvůli tomu musí být měněny stanovy družstva. Firma družstva musí obsahovat označení „družstvo”. 368 *Družstvo*

Členem družstva může být jak fyzická, tak i právnická osoba. Musí mít nejméně pět členů. Družstvo mohou však založit a být jeho členem

dvě právnické osoby. **Členové družstva neručí za jeho závazky**, družstvo nese odpovědnost za své závazky svým jměním.

Družstvo se **zakládá** na ustavující členské schůzi, která schválí stanovy, zvolí orgány družstva a výši základního jmění. Orgány družstva jsou jeho představenstvo a kontrolní komise. Při hlasování na členské schůzi má zásadně každý člen jeden hlas bez ohledu na výši své majetkové účasti v družstvu.

Statutární orgány 369

Statutárním orgánem družstva je jeho představenstvo. Jménem družstva jedná navenek předseda nebo místopředseda představenstva. Pro písemné právní úkony se vyžaduje podpis alespoň dvou členů představenstva.

Podmínkou vzniku členství v družstvu je zaplacení vstupního vkladu (základního členského vkladu). Při založení družstva vzniká členství ve stejném okamžiku jako družstvo samo, tedy zápisem do obchodního rejstříku. Jinak členství vzniká na základě písemné přihlášky za člena družstva.

Členství zaniká písemnou dohodou, vystoupením člena, jeho vyloučením nebo zánikem družstva či smrtí člena (zánikem právnické osoby).

1.6 Státní a jiné organizace

I v tržním hospodářství stát podniká prostřednictvím svých organizací, a to především v těch oblastech, kde jde o uspokojování veřejně prospěšných zájmů.

Státní podniky 370

Zákonem pověřené orgány státní správy mohou zakládat **státní podniky**, které se jako právnické osoby zapisují do obchodního rejstříku. **V čele státního podniku** stojí ředitel a dozorčí rada. Majetek státního podniku je ve vlastnictví státu. Podnik s ním hospodaří samostatně, takže stát neručí za závazky svého podniku a podnik neručí za závazky státu.

Rozpočtové a příspěvkové organizace 371

S majetkem ve vlastnictví státu hospodaří ještě rozpočtové a příspěvkové organizace. **Rozpočtovými organizacemi** jsou především státní školy, ústavy sociální péče. **Příspěvkovými organizacemi** jsou státní divadla, muzea, galerie apod. U rozpočtových organizací jsou výdaje a příjmy součástí státního rozpočtu, příspěvkovým organizacím je na jejich hospodaření poskytován ze státního rozpočtu příspěvek na úhradu ztrát.

2. Obchodní rejstřík

372 **Obchodní rejstřík** je veřejný seznam, do kterého se zapisují zákonem stanovené údaje týkající se podnikatelů, popř. jiných osob, o nichž to stanoví zákon. Obchodní rejstřík je přístupný veřejnosti. Každý má právo do něj nahlížet, a to včetně listin, na jejichž základě jsou do rejstříku zápisy prováděny, má dále právo pořizovat si z těchto podkladů výpisy nebo opisy (žádat úřední výpisy či opisy), a to bez toho, že by musel prokazovat svůj právní zájem.

Do obchodního rejstříku se zapisují firmy, sídlo, u fyzických osob místo podnikání a bydliště a identifikační číslo. Dále se zapisují předmět podnikání (činnost), právní forma právnické osoby, jakož i jména a bydliště osob, které jsou jejím statutárním orgánem nebo jeho členy, s uvedením způsobu, jakým jednájí jménem právnické osoby, dále pak označení, sídlo a předmět podnikání odštěpného závodu, jméno vedoucího a jeho bydliště, jméno prokuristy a jeho bydliště, případně další skutečnosti vyžadované zákonem.

Součástí obchodního rejstříku je **sbírka listin**, která obsahuje především zakladatelské dokumenty, tedy např. společenskou smlouvu, zakladatelskou listinu, usnesení ustavující valné hromady, stanovy společnosti, dále také rozhodnutí o volbě a jmenování nebo odvolání statutárních orgánů společnosti, údaje o konkursním, vyrovnacím nebo nuceném správci, rovněž i výroční zprávy, účetní závěrky, zprávy auditora, rozhodnutí o změně právní formy, o fúzi, o rozdělení, o převodu jmění, rozhodnutí o zrušení právnické osoby, rozhodnutí soudů v konkursním a vyrovnacím řízení, a celou řadu dalších listin, jak je obchodní zákoník podrobně vyjmenovává.

Dojde-li k likvidaci subjektu zapsaného v obchodním rejstříku, zapisuje se do rejstříku vstup společnosti do likvidace, jména a bydliště likvidátora, prohlášení konkursu se jménem a bydlištěm konkursního správce, zahájení řízení o vyrovnání a právní důvod výmazu podnikatele.

Návrh na zápis společnosti do obchodního rejstříku lze podat pouze na formuláři stanoveném vyhláškou Ministerstva spravedlnosti; podpis na tomto návrhu musí být úředně ověřen. K návrhu na zahájení řízení je oprávněn pouze podnikatel, resp. osoba, která je k tomu oprávněna podle zvláštního předpisu. Na základě podaného návrhu se vede před rejstříkovým soudem řízení o provedení zápisu. Soud může ovšem řízení zahájit **i bez návrhu z úřední moci**, má-li být dosaženo souladu mezi zápisem v obchodním rejstříku a skutečným stavem. Proto je také soudům i ostatním orgánům stanovena povinnost upozornit rejstříkový soud na neshodu mezi skutečným právním stavem a stavem zápisů v obchodním rejstříku, jestliže tuto skutečnost při své činnosti zjistí.

V řízení rejstříkový soud přezkoumá, zda je formulář správně vyplněn a zda jsou k němu připojeny přílohy, které právní předpis vyžaduje. Shledá-li, že návrh všechny náležitosti splňuje, provede zápis společnosti do obchodního rejstříku. Jinak rozhodne o návrhu usnesením (např. návrh odmítne, řízení zastaví, návrh zamítne apod.). Pokud soud neprovede zápis ve stanovené lhůtě 5 pracovních dnů (do 30. 6. 2006 do 10 pracovních dnů), ani v této lhůtě o návrhu nerozhodne jinak, považuje se navrhovaný zápis za provedený dnem následujícím po uplynutí této lhůty.

Rejstříkovými soudy, které vedou obchodní rejstřík, jsou krajské soudy.

*Obsah zápisů
v obchodním
rejstříku*

*Řízení
o provedení
zápisu*

3. Hospodářská soutěž

V **hospodářské soutěži** jde o to, který z více subjektů dosáhne určitého cíle jako první, či dokonce jediný nebo s co nejlepším výsledkem. Nutí výrobce či poskytovatele služeb, kteří se logicky snaží dosáhnout co největšího zisku, aby si počínali co neproduktivněji, vyráběli v určitých proporcích a neustále zvyšovali užitné hodnoty svých výrobků. Je tedy v celospolečenském zájmu, aby hospodářská soutěž byla umožněna i podněcována. Ovšem volné soutěžení bez stanovených pravidel by mohlo vést k tomu, že by se uplatnily i nečestné formy soutěžení, které by mohly nakonec hospodářskou soutěž utlumit nebo zcela vyloučit. Proto musí být i hospodářská soutěž právem chráněna s cílem vytvořit rovné a čestné podmínky všem zúčastněným.

Formy zneužívání hospodářské soutěže

Zákon o ochraně hospodářské soutěže slouží proti nedovolenému zneužívání soutěže. Vztahuje se nejen na podnikatele, ale i na orgány státní správy a obce a postihuje jednání bez ohledu na to, zda byla učiněna v tuzemsku či cizině, pokud se jejich účinky projevují na tuzemském trhu.

Zákon tedy především zakazuje:

- uzavírání kartelových dohod, pokud mají nebo mohou mít za následek vyloučení nebo omezení soutěže (výlučný nákup, výlučný prodej apod.);
- slučování (fúze) podniků, pokud opět vede nebo může vést k omezení soutěže na významném trhu. Jde o dohody, kdy podnikatel získá možnost faktickou nebo právní ovládat jiný podnik nebo jeho část. K uzavírání takových dohod je třeba souhlasu ústředního orgánu státní správy (Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže);
- zneužití monopolního postavení (dominantního postavení) na trhu. Monopol jako takový není zakázán, ale je zakázáno kladení nepřiměřených podmínek jako vázání souhlasu s uzavřením smlouvy na převzetí i jiného plnění, uplatňování rozdílných podmínek proti různým účastníkům smlouvy, spekulativní omezení nebo zastavení výroby či odbytu.

Úřad pro ochranu hospodářské soutěže

Protože ochrana hospodářské soutěže je především věcí státu, dbá o dodržení tohoto zákona **Úřad pro ochranu hospodářské soutěže**. Do oprávnění tohoto úřadu patří schvalovat dohody o slučování podniků a postihovat protisoutěžní jednání podniků, které mají na trhu dominantní postavení. Zjistí-li Úřad pro ochranu hospodářské soutěže u podniku nepatřičné jednání, zakáže je a zpravidla je postihuje pokutou. Řízení u tohoto úřadu je řízením správním.

Je-li však takovým jednáním postižen jednotlivec, může se proti zneužití hospodářské soutěže bránit žalobou u soudu, jíž se lze domáhat, aby rušiteli bylo uloženo zdržet se takového rušivého jednání, aby odstranil závadný stav, nahradil škodu, vydal bezdůvodné obohacení, poskytl přiměřené zadostiučinění. Kromě toho lze uložit i specifickou sankci za omezování soutěže zveřejněním rozsudku.

Nekalá soutěž

Zneužívání svobody hospodářské soutěže se může stát i **nekalou soutěží**. Tu zákon charakterizuje jako jednání v hospodářské soutěži, které je v rozporu s dobrými mravy soutěže a je způsobilé přivodit újmu jiným soutěžitelům nebo spotřebitelům. Nekalá soutěž je zakázána.

Zákon upravuje některé zvláštní případy nekalé soutěže, a to:

- klamavou reklamu, kdy jde o šíření údajů o výrobku nebo podniku, které zvýhodňují postavení jednoho subjektu na úkor druhého,
- klamavé označování zboží a služeb (značky světoznámých firem na zboží vyrobeném podomácku),
- vyvolání nebezpečné záměny,
- parazitování na pověsti podniku, výrobků či služeb jiného soutěžitele,
- podplácení (pro účely tohoto zákona),
- zlehčování,
- porušení obchodního tajemství,
- ohrožování zdraví spotřebitelů a životního prostředí.

4. Závazkové vztahy

Podstatnou část obchodního zákoníku tvoří úprava závazkových vztahů. Bylo již konstatováno, že obchodní zákoník je předpisem speciálním ve vztahu k zákoníku občanskému jako předpisu obecnému. Tím více to platí pro oblast závazkových vztahů. Speciální úpravu však obchodní zákoník obsahuje i v obecných ustanoveních o závazkových vztazích a také v úpravě řady konkrétních smluvních typů. Existují i smlouvy upravené výlučně jen obchodním zákoníkem. V mnoha směrech je úprava provedená v obchodním zákoníku a občanském zákoníku duplicitní, tedy oba řeší s malými odchylkami totéž. V praxi půjde o aplikaci norem občanského zákoníku při řešení obchodních vztahů tam, kde potřebnou úpravu obsahuje pouze občanský zákoník. To se týká především úpravy vlastnictví a převodu nemovitostí, obecné úpravy právní subjektivity a pojištění. Další část tvoří případy, kdy obecnou úpravu obsahuje občanský zákoník, a určitá specifika, odchylky a doplňky jsou upraveny obchodním zákoníkem. Tak je tomu např. v úpravě uzavírání smluv, zástavního práva, právních úkonů a právního jednání podnikatelů. Zvláštní případ vztahu obou zákonů představuje úprava kupní smlouvy a smlouvy o dílo, kterou lze nalézt v obou zákonících. Specifická úprava provedená obchodním zákoníkem platná pro vztahy mezi podnikateli a některými dalšími subjekty vylučuje pro obchodní vztahy použití úpravy občanského zákoníku.

V případě že ani obchodní, ani občanský zákoník neřeší nějakou specifickou situaci, stanoví obchodní zákoník dvě pravidla. Podle prvního se taková otázka posoudí podle obecně přijímaných **obchodních zvyklostí** (v tomto případě se obchodní zvyklosti stávají pramenem práva). Pokud taková obchodní zvyklost není k dispozici, uplatní se druhé pravidlo, podle něhož se taková otázka posoudí podle **zásad**, na kterých spočívá **obchodní zákoník**. Takovou zásadou je např. zásada smluvní volnosti, zásada rovného postavení stran či zásada poctivého obchodního styku. Výkon práva, který je v rozporu se zásadami poctivého obchodního styku, nepožívá právní ochrany. Pokud smlouva přímo na určité obchodní zvyklosti odkazuje, pak se tyto zvyklosti stávají součástí smluvního ujednání. Jestliže jde o závazek v mezinárodním obchodě, přihlíží se k obchodním zvyklostem zachovávaným v mezinárodním

376 *Obchodní závazkové vztahy*

377 *Obchodní zvyklosti*

obchodu v příslušném obchodním odvětví. V dalším výkladu se omezíme jen na stručnou charakteristiku právní úpravy závazkových vztahů podle obchodního zákoníku.

Obchodní zákoník se zabývá úpravou závazkových vztahů mezi podnikateli. Rovněž upravuje závazkové vztahy, které se řídí obchodním zákoníkem vždy, tedy bez ohledu na jejich účastníky a bez ohledu na to, zda mají či nemají vztah k podnikatelské činnosti. Jde především o vztahy při zakládání společností a vztahy mezi společníky a společnostmi, společníky navzájem, závazkové vztahy z burzovních obchodů a jejich zprostředkování, smlouvy o prodeji podniku, smlouvy o otevření akreditivu, smlouvy o běžném účtu, o vkladovém účtu, vztahy z bankovní záruky, z cestovního šeku.

Rovněž jde o vztahy mezi státem nebo samosprávnou územní jednotkou a podnikatelem při jeho podnikatelské činnosti, pokud se týká zabezpečování veřejných potřeb (stavba kanalizace, silnice, kulturního domu, veřejného bazénu, domu sociálních služeb atd.).

Zákon připouští, aby se smluvní strany písemně dohodly, že ustanovení obchodního zákoníku se použijí i na jakékoliv jiné závazkové vztahy.

*Vznik
závazků*

Nejdůležitější právní skutečností, která se podílí na **vzniku závazkových obchodních vztahů**, jsou právní úkony. Významné jsou zejména dvoustranné právní úkony, na jejichž základě vznikají smlouvy. O jejich náležitostech i o vzniku smluv bylo pojednáno výše v části týkající se závazkových vztahů podle občanského zákoníku. Tento výklad lze aplikovat i na obchodní závazkové vztahy.

*Zajištění 378
závazků*

Rovněž pro **zajištění závazků** platí obdobná úprava jako ve vztazích občanskoprávních. Zajišťovacími instituty jsou zástavní právo, zadržovací právo, smluvní pokuta, ručení, uznání závazku. Výhradně institutem obchodního práva je zajištění závazku formou **bankovní záruky**. Vzniká písemným prohlášením banky v záruční listině, že uspokojí věřitele do výše určité částky, pokud dlužník svůj závazek vůči věřiteli nesplní (nebo budou splněny jiné podmínky uvedené v záruční listině). Na rozdíl od ručení, které je bezvýhradné, u bankovní záruky záleží na bance samotné, do jaké míry a za jakých podmínek záruční listinu vydá. Bankovní zárukou lze zajistit plnění peněžitě i nepeněžitě. Dalším významným rozdílem oproti ručení je, že bankovní záruku může potvrdit ještě jiná banka. Věřitel má pak možnost domáhat se plnění na kterékoliv z nich. Banka je povinna plnit na písemnou výzvu věřitele, aniž bylo předtím nutno požadovat plnění na dlužníkově. Jestliže na základě záruky banka uhradila věřiteli dlužnou částku, je dlužník povinen uhradit tuto částku bance. Platnost bankovní záruky může být časově omezena.

*Zánik
závazků*

Pokud jde o **zánik závazků**, pro oblast obchodních závazkových vztahů přicházejí v úvahu tyto způsoby: splnění, dohoda, odstoupení od smlouvy, nemožnost plnění, odstupné, zmaření účelu smlouvy, uplynutí doby, smrt dlužníka nebo věřitele, započtení, neuplatnění práva (prekluze), splnutí, narovnání.

Dojde-li k **porušení smluvních povinností**, je jeho následkem vznik odpovědnosti za vady, odpovědnosti za škodu či odpovědnosti za prodlení (věřitele i dlužníka).

Obchodní zákoník neobsahuje obecnou úpravu práv z odpovědnosti za vady, a proto se použije úprava podle občanského zákoníku. Obchodní zákoník ovšem poměrně podrobně upravuje práva a povinnosti z odpovědnosti za vady u jednotlivých smluvních typů (zejména u kupní smlouvy), a ta se tady použije přednostně před obecnou úpravou občanskoprávní.

Prodlení dlužníka i věřitele je upraveno obchodním zákoníkem. Při prodlení dlužníka, který nesplnil svůj závazek řádně a včas, má věřitel právo požadovat náhradu škody nebo má právo odstoupit od smlouvy. Jestliže je dlužník v prodlení s vrácením věci, nese odpovědnost za ztrátu, zničení či poškození věci a je povinen nahradit škodu na věci vzniklou. Jde o odpovědnost objektivní, tedy bez zřetele na zavinění dlužníka.

Pokud je dlužník v prodlení se zaplacením peněžité částky, vzniká mu povinnost platit úroky buď dohodnuté, nebo stanovené (podle občanského práva).

Pokud je v prodlení věřitel, který nepřijme řádně nabídnuté plnění, má dlužník právo na náhradu škody nebo možnost odstoupit od smlouvy.

Náhrada škody se poskytuje podle zásad uvedených v občanském zákoníku. Obchodní zákoník obsahuje speciální ustanovení o odpovědnosti za škodu způsobenou porušením povinnosti z obchodních závazkových vztahů. Tento druh odpovědnosti je konstruován jako odpovědnost objektivní, bez zřetele na zavinění. Škůdce tuto odpovědnost nenese, pokud porušení povinnosti bylo způsobeno okolnostmi, které odpovědnost vylučují. Jde o překážku, která nastala nezávisle na jeho vůli a brání mu ve splnění jeho povinnosti. Musel by také dokázat, že tuto překážku nemohl odvrátit, překonat nebo předvídat (například vis maior - vyšší moc).

Obchodní zákoník obsahuje ještě speciální ustanovení o odpovědnosti za škodu způsobenou porušením zákazu konkurence (§ 65 odst. 2 ObchZ), o odpovědnosti statutárních orgánů společnosti za způsobenou škodu jednáním, které není jednáním řádného hospodáře (§ 197 odst. 5 ObchZ).

Způsob a výše náhrady škody je upravena shodně jako v občanském zákoníku. Škoda se tedy zásadně hradí v penězích a jen na žádost poškozeného, a je-li to možné a účelné, nahrazuje se uvedením věci do původního stavu. Uhrazuje se škoda skutečná i ušlý zisk. Moderační právo soudu je zde vyloučeno.

Promlčení je pro obchodní závazkové vztahy upraveno komplexně a speciálně v obchodním zákoníku. Promlčení podléhají všechna práva z obchodních závazkových vztahů s výjimkou práva vypovědět smlouvu uzavřenou na neurčitou dobu. Pro tato práva je stanovena obecná promlčecí doba na 4 roky. Pro některé případy je stanovena promlčecí doba odlišná, např. v délce jednoho roku pro uplatnění práva proti dopravci

*Důsledky
porušení
smluvních
povinností*

379 *Prodlení
dlužníka
a věřitele*

380 *Náhrada
škody*

381 *Proml-
čení*

při nárocích na náhradu škody na dopravovaných věcech. U práva na náhradu škody platí promlčecí lhůta subjektivní čtyřletá (ode dne, kdy se poškozený dozvěděl o škodě a o tom, kdo je povinen ji uhradit) a objektivní desetiletá (ode dne, kdy ke vzniku škody došlo).

5. Typy smluv

Právní úprava závazkových vztahů včetně některých smluvních typů je obsažena rovněž v občanském zákoníku, který je ve vztahu k obchodnímu zákoníku normou základní a obecnou. Proto je třeba vždy zkoumat, zda je při posuzování právních vztahů podnikatelů nutno použít občanský či obchodní zákoník, popřípadě i obě právní normy. Tak např. pojištění nebo sdružení je upraveno pouze občanským zákoníkem, zatímco smlouva o prodeji podniku nebo jeho části, licenční smlouva, smlouva zasilatelská a další jsou předmětem úpravy výlučně zákoníku obchodního. Příkladem dvojí úpravy, kdy speciální úprava obecnou doplňuje a odlišuje, je úprava kupní smlouvy a smlouvy o dílo.

5.1 Kupní smlouva

*Obchodní 382
kupní
smlouva*

Kupní smlouva uzavíraná mezi podnikateli je v praxi nejčastější smlouvou. V obchodním zákoníku je upravena komplexně, a tím je pro obchodní vztahy vyloučeno použití ustanovení o kupní smlouvě obsažené v občanském zákoníku. O **obchodní kupní smlouvu** jde v případě, že je uzavírána mezi podnikateli, a při jejím vzniku je zřejmé, že se uzavírá v souvislosti s jejich podnikáním. Tato souvislost může vyplývat např. z toho, že předmět koupě je dále prodáván v rámci předmětu podnikání kupujícího nebo kryje potřeby související s jeho podnikatelskou činností (např. výrobní zařízení). Rozhodující tedy je, jak se objektivně jeví účel smlouvy v době jejího uzavření. Kupní smlouva neztrácí svoji obchodní povahu, když část věcí, které jsou předmětem smlouvy a jsou určeny k podnikání, použije kupující pro svoji vlastní potřebu. Naopak občanským zákoníkem se bude řídit kupní smlouva, jestliže kupující sice kupuje věci pro svoje podnikání, ale tento účel koupě není při uzavírání smlouvy zřejmý (např. anonymní koupě zboží v obchodě). Samozřejmě jde o kupní smlouvu podle občanského zákoníku, jestliže si podnikatel kupuje věci pro svoji osobní potřebu (nábytek do bytu, dárky dětem apod.). Obchodní charakter nikdy nemá kupní smlouva, jejímž předmětem jsou nemovitosti, a to ani v případě, že ji uzavírají podnikatelé v souvislosti se svým podnikáním.

Úprava kupní smlouvy v obchodním zákoníku vychází z toho, že úprava, která je všeobecně přijímána v mezinárodních obchodních vztazích, odpovídá zcela i pro vztahy tuzemské. Vychází tedy z úpravy obsažené v Úmluvě o mezinárodní koupi zboží, kterou ČSFR přijala a je jí od 1. 4.1991 vázána (Vídeňská úmluva - Úmluva OSN o smlouvách o mezinárodní koupi zboží z 11. 4.1980).

Kupní smlouvou se prodávající zavazuje dodat kupujícímu movitou věc určenou jednotlivě nebo co do množství a druhu a převést na něj vlastnické právo k této věci a kupující se zavazuje zaplatit kupní cenu.

Aby kupní smlouva **vznikla** platně, musí být především určen předmět plnění co do množství, druhu a dalších vlastností. Nemusí být dohodnut čas plnění, neboť v prostředí tržního hospodářství je obvyklé, že prodávající má zboží často vyrobené, koupené nebo jinak zajištěné a je schopen plnit ihned. Podmínkou vzniku smlouvy je však dohoda o kupní ceně nebo o způsobu, jak bude dodatečně určena. Lze však výslovně dohodnout, že strany mají v úmyslu smlouvu uzavřít bez dohody o ceně.

Velmi podrobně jsou obchodním zákoníkem upraveny různé **dodací podmínky včetně odpovědnosti za vady**. Zákon obsahuje i úpravu povinnosti prodávajícího dodat zboží v případech různého způsobu stanovení doby, kdy má plnit, a dává kupujícímu možnost odmítnout předčasně dodané zboží. Rovněž obsáhle je upraveno předávání dokladů, které se vztahují ke zboží, zejména těch, které kupujícímu umožňují převzetí nebo volné nakládání se zbožím.

Naopak stručně jsou upraveny podmínky týkající se množství, provedení, obalů či balení zboží. Proto je třeba při uzavírání smlouvy velmi pečlivě dohodnout vše, na čem stranám záleží, zejména odchylky od jakosti, množství, příslušenství věci, potřebných zkoušek (atestů). Pokud v tomto směru nebylo sjednáno nic, pak prodávající je povinen dodat zboží v jakosti a provedení hodící se pro účel uvedený ve smlouvě či pro účel, k němuž se zboží zpravidla užívá.

Odpovědnost za vady zboží je koncipována obdobně jako v občanském zákoníku. Dělení vad na zřejmé a ostatní a na odstranitelné a neodstranitelné je nahrazeno dělením na porušení smlouvy podstatným způsobem a nepodstatným způsobem.

Pokud jde o **nabytí vlastnického práva** ke zboží, stojí právní úprava obchodního zákoníku na obdobných principech, jako je tomu u občanskoprávní úpravy kupní smlouvy. Je však upravena **koupě na zkoušku**. Zkušební doba má být dohodnuta, neboť jinak trvá 3 měsíce od uzavření smlouvy.

Pokud jde o majetkové sankce za nesplnění smluvních podmínek, je třeba je sjednat ve smlouvě, neboť zákon je neupravuje.

5.2 Smlouva o prodeji podniku

Na základě této smlouvy kupující kupuje od prodávajícího celý jeho **podnik nebo jen jeho část**, která tvoří samostatnou organizační nebo provozní jednotku. Obsahem smlouvy je převod vlastnického práva k věcem a dalších práv a majetkových hodnot sloužících provozování podniku. Kupující se zavazuje převzít všechny závazky prodávajícího, které souvisejí s podnikem, a zaplatit kupní cenu. Cena prodáváného podniku musí být ve smlouvě uvedena, nebo musí být alespoň určen způsob, jakým bude

383 *Dodací podmínky*

384 *Odpovědnost za vady*

385 *Koupě na zkoušku*

386 *Prodej podniku*

dodatečně stanovena (třeba odkazem na údaje o ceně souhrnu věcí, práv a závazků uvedených v účetní evidenci podniku).

Podmínkou platnosti smlouvy je její písemná forma.

Zákon pak v podrobnostech upravuje i vztahy k věřitelům a dlužníkům dosavadního vlastníka podniku, nabývání průmyslových práv nebo jiného duševního vlastnictví, přechod práv a povinností z pracovně-právních vztahů, právo užívat obchodní jméno apod.

Prodej podniku je třeba vyznačit v obchodním rejstříku.

5.3 Smlouva o koupi najaté věci

*Koupeň
najaté věci* 387

Smlouvou o koupi najaté věci sjednává **pronajímatel a nájemce**, že za platnosti nájemní smlouvy nebo po jejím zániku je nájemce oprávněn věc koupit. Smlouva musí být uzavřena písemně a může být obsažena již v nájemní smlouvě nebo může být uzavřena dodatečně.

5.4 Smlouva o úvěru

*Bankovní
úvěr* 388

Účastníky smlouvy o úvěru jsou věřitel a dlužník. Věřitelem nemusí být banka, dokonce ani peněžní ústav, ale třeba i fyzická osoba, která má oprávnění k podnikání v oboru poskytování úvěrů nepeněžními institucemi. Ani v pozici dlužníka nemusí být podnikatel (jde o tzv. absolutní obchod). Obsahem smlouvy je závazek věřitele poskytnout dlužníkovi peněžní prostředky do určité výše a dlužníkům závazek peníze vrátit a zaplatit úroky (jiná odměna věřiteli nenáleží). Úvěr lze poskytnout i v jiné než tuzemské měně a dlužník má pak povinnost zaplatit dluh v téže měně, pokud ovšem nebylo dohodnuto něco jiného. Poskytnutí úvěru lze také vázat na určitý účel. Závazek vyplývající ze smlouvy o úvěru může být zajištěn zástavou, ručením nebo smluvní pokutou.

5.5 Licenční smlouva

*Využití
vynálezů,
zlepšovacích
návrhů,
průmyslových
vzorů, ochran-
ných známek* 389

Na základě licenční smlouvy opravňuje **poskytovatel nabyvatele k výkonu práv z průmyslového vlastnictví** a nabyvatel se zavazuje za to poskytovat odměnu. Smlouva musí mít písemnou formu, jinak je neplatná.

Průmyslová práva jsou práva majitelů patentů a osvědčení na využívání vynálezů a průmyslových vzorů. Ochrana je poskytována také autorům zlepšovacích návrhů, užitných vzorů, ochranných známek, označení původu výrobků a topografií polovodičových výrobků.

K výkonu práv je třeba jejich **zápis do příslušného rejstříku u Úřadu průmyslového vlastnictví v Praze**, pokud to stanoví zvláštní předpis. Oprávnění platí jen ve státě, ve kterém má nabyvatel sídlo nebo bydliště, pokud se ovšem strany nedohodly ve smlouvě jinak. Je zakázáno přenechat výkon práva dalším osobám, sdělovat jim informace či

poskytovat podklady, které by mohly poskytovatele licence poškodit. Utajovat se nemusí pouze informace obecně známé a dostupné.

5.6 Smlouva o uložení věci

Smlouva o uložení věci se podobá smlouvě o skladování s tím rozdílem, že skladování se provádí za odměnu, úschova **bezplatně**. Touto smlouvou se tedy **opatrovatel** zavazuje, že bude pro **uložitele dočasně bezúplatně opatrovat věc**, kterou má u sebe v souvislosti s obchodním stykem s uložitelem. Opatrovatel nesmí bez souhlasu uložitele věc užívat. Opatrovatel je povinen vydat věc uložiteli ihned po jeho výzvě. Rovněž uložitel je povinen věc převzít bez zbytečného odkladu poté, kdy k tomu obdržel výzvu opatrovatele.

390 *Úschova věcí*

Smlouvou o skladování se skladovatel zavazuje převzít věc k opatrování a ukladatel se zavazuje **zaplatit** mu za to **úplatu**, skladné. Ukladatel je oprávněn požadovat vydání věci od skladovatele kdykoliv. Pokud tak učiní před uplynutím doby, na kterou bylo uskladnění věci sjednáno, je povinen zaplatit skladné za celou ujednanou dobu. O převzetí věci ke skladování vystavuje skladovatel písemné potvrzení, které může mít i povahu cenného papíru (skladištní list); pak je vystaveno na jméno nebo na doručitele.

391 *Uskladnění věcí*

5.7 Smlouva o dílo

Tento smluvní typ upravuje rovněž občanský zákoník. Protože však úprava provedená obchodním zákoníkem je komplexní, je použití ustanovení občanského zákoníku vyloučeno. Pro posouzení charakteru smlouvy, tedy zda jde o obchodní či občanskoprávní smlouvu o dílo, je třeba vycházet z obdobných zásad, jaké byly uvedeny u smlouvy kupní, tedy zejména ze subjektů (podnikatelé), z předmětu a účelu (souvislost s podnikáním).

O smlouvu o dílo podle obchodního zákoníku půjde bez ohledu na výše zmíněná kritéria tehdy, pokud se účastníci smlouvy na právní úpravě obchodněprávní dohodnou. Totéž ostatně platí i pro smlouvu kupní.

Smlouvou o dílo se **zhotovitel** zavazuje k provedení určitého díla pro **objednatele**, který je povinen za provedení díla zaplatit. Smlouva nemusí mít písemnou formu. Vzhledem k tomu, že ani zákon neupravuje obšírně podmínky vzniku této smlouvy a její náležitosti, a také k tomu, že předmětem plnění mohou být rozsáhlé a složité dodávky, je nutno vždy věnovat mimořádnou pozornost přípravě obsahových náležitostí smlouvy. Ve smlouvě by tedy měl být především vymezen předmět díla, ujednána doba zhotovení díla, způsob jeho provedení, výše odměny či způsobu jejího stanovení, otázky možného zvýšení rozpočtu, možnosti odstoupení od smlouvy, odpovědnost za vady díla, poskytnuté záruky, sankce pro případ porušení smluvních povinností.

392 *Zhotovení díla*

Zhotovitel je povinen dílo provést v době sjednané, nebo nebyla-li sjednána, v době přiměřené povaze díla. Dílo provádí na svůj náklad

a nebezpečí. Je také povinen opatřit si věci potřebné k provedení díla. Provedením díla může pověřit i jinou osobu, pokud to neodporuje smlouvě nebo povaze díla. V průběhu zhotovení díla je jejím vlastníkem, a nese tedy i riziko škod na věci.

Cena díla

Objednatel je povinen zaplatit dohodnutou **cenu**, a nebyla-li smlouvena, pak cenu obvyklou, jaká se platí za srovnatelné dílo. Byla-li cena určena na základě rozpočtu, který se však považuje podle smlouvy za nezávazný, může se zhotovitel domáhat zvýšení ceny jen při nevyhnutelném zvýšení nákladů. Objednatel může od smlouvy odstoupit, jestliže jde o výrazné překročení ceny dle rozpočtu (o více než 10 %).

Od smlouvy lze také ve výjimečných případech odstoupit, a to pro překročení ceny, vady díla či prodlení.

Odpovědnost za vady 393

Zhotovitel nese **odpovědnost za vady** díla (podobně jako u smlouvy kupní), a to především za vady, které mělo dílo v době jeho předání. Za vady, na které se vztahuje záruka (tedy které se vyskytnou po převzetí díla v době záruční), odpovídá v rozsahu této záruky. Z povahy věci vyplývá, že při reklamaci nemůže objednatel požadovat výměnu věci (náhradní dílo), pokud to vzhledem k charakteru díla vylučuje jeho vrácení zhotoviteli.

Pokuty či jiné sankce za porušení povinností ze smlouvy vyplývajících lze požadovat jen tehdy, pokud byly ve smlouvě dohodnuty.

5.8 Smlouva mandátní

Mandátní smlouva 394

Mandátní smlouvou se zavazuje **mandatář**, že pro **mandanta** na jeho účet **zařídí určitou obchodní záležitost**. Mandatář jedná jménem mandanta a mandant se zavazuje zaplatit mu za to odměnu. Mandatář jedná na základě písemné plné moci vystavené mandantem a je povinen dbát jeho pokynů.

Podle ustanovení o smlouvě mandátní se přiměřeně posuzuje vztah mezi obchodní společností a osobou, která je statutárním orgánem či členem orgánu společnosti nebo společníkem, při zařizování záležitostí společnosti.

5.9 Smlouva komisionářská

Komisionářská smlouva 395

Velmi blízká mandátní smlouvě je smlouva komisionářská, kterou se **komisionář** zavazuje **zařídít pro komitenta** na jeho účet, ale vlastním jménem (zde je podstatný rozdíl do smlouvy mandátní) **určitou obchodní záležitost** a komitent se zavazuje zaplatit za to odměnu.

5.10 Smlouva o kontrolní činnosti

Provedení kontroly 396

Smlouva o kontrolní činnosti vzniká mezi **objednavatelem** kontroly a **vykonavatelem kontroly**. Obsahem smlouvy je závazek vykonavatele provést nestranně zjištění stavu určité věci nebo ověření výsledků určité činnosti a vydat o tom kontrolní osvědčení, to vše za odměnu.

Objednatel je povinen poskytnout potřebnou součinnost, zejména umožnit přístup k předmětu kontroly.

5.11 Smlouva o zprostředkování

Tuto smlouvu je třeba odlišovat od smlouvy mandátní či komisionářské. Podle této smlouvy **zprostředkovatel pro zájemce za provizi** pouze vyvíjí činnost k tomu, aby zájemce měl možnost uzavřít smlouvu s třetí osobou. Nárok na provizi vzniká jen tehdy, když k uzavření smlouvy, která je předmětem zprostředkování, skutečně došlo. Zprostředkovatel není smluvní stranou ve smlouvě, jejíž uzavření mezi zájemcem a třetí osobou zprostředkoval, a proto ani neručí za splnění povinností, které z této smlouvy vyplývají.

397 *Smlouva zprostředkovatelská*

5.12 Smlouva o obchodním zastoupení

Tato smlouva se podobá smlouvě zprostředkovatelské, ale může zahrnovat i uzavírání obchodů jménem zastoupeného. Na základě této smlouvy se **obchodní zástupce** zavazuje uzavírat **pro zastoupeného** určité druhy smluv (obchody) a zastoupený je pak povinen vyplatit zástupci provizi. K platnosti této smlouvy se vyžaduje písemná forma. Úkolem obchodního zástupce je uzavírat obchody, a pokud tak činí jménem zastoupeného, musí mít k tomu písemnou plnou moc (jde vlastně o smlouvu mandátní).

398 *Obchodní zastoupení*

Sjednáno může být také **výhradní obchodní zastoupení**. V takovém případě nesmí zastoupený ve vyhrazeném území a v určitém druhu obchodů používat služby jiného obchodního zástupce. Zástupce nesmí uzavírat obchody ve stejném rozsahu ještě pro jiné osoby nebo na svůj účet.

5.13 Smlouva zasilatelská

Touto smlouvou se **zasílatel** zavazuje **příkazci**, že mu vlastním jménem na jeho účet **obstará přepravu věci**, a to za úplatu. Zasílatel zpravidla zajistí přepravu věci sjednáním smlouvy s dopravcem, ovšem může přepravu uskutečnit i sám. Pokud smlouva nemá písemnou formu, může zasílatel žádat, aby mu byl dán písemný příkaz, zasilatelský příkaz. Za případnou škodu na zásilce odpovídá příkazci zasílatel.

399 *Zasilatelství*

5.14 Smlouva o přepravě věci

Na základě této smlouvy vzniká **dopravci povinnost vůči odesílateli**, aby mu za úplatu (přepravné) **přepravil zásilku** do určeného místa. Smlouva může být uzavřena i ústně, ovšem při převzetí zásilky k přepravě vydává dopravce odesílateli zpravidla náložný list (znějící na doručitele nebo na jméno). Ten, kdo se prokáže náložným listem, má právo na dopravci požadovat vydání zásilky.

400 *Přeprava věcí*

Dopravce je povinen podle příkazů odesílatele provést přepravu zásilky s odbornou péčí ve smluvené době. Ke splnění svého závazku může použít i jiného dopravce. Nárok na přepravné vzniká až po uskutečnění přepravy. K zajištění svého nároku na přepravné má dopravce zástavní právo k zásilce, dokud s ní může nakládat.

Odpovědnost za škodu na zásilce je upravena shodně jako v občanském zákoníku.

Zdůraznit je třeba, že podrobná speciální úprava, zčásti odlišná od obchodního zákoníku, je obsažena v přepravních řádech (silničním, leteckém a pro veřejnou drážní dopravu).

Pokud je zboží přepravováno na území jiného státu nebo z území jiného státu k nám, musí se právní vztahy s tím související posuzovat podle mezinárodních úmluv, k nimž ČR přistoupila, např. podle CMR - Úmluvy o přepravní smlouvě v mezinárodní silniční nákladní dopravě nebo COTIF - Úmluvy o mezinárodní železniční dopravě.

5.15 Nájem dopravního prostředku

Nájem dopravního prostředku **401** Uzavřením této smlouvy **pronajímatel** přenechává **nájemci k dočasnému užívání dopravní prostředek**, a to za úplaty. K platnosti smlouvy se vyžaduje písemná forma. Jednou z povinností nájemce je, že během nájmu nesmí přenechat dopravní prostředek k užívání jiné osobě.

5.16 Smlouva o provozu dopravního prostředku

Smlouva o provozu dopravního prostředku **402** Touto smlouvou se **provozce** zavazuje **přepravit náklad určený objednavatelem** a za tím účelem vykonat jednu nebo více předem určených cest. Na rozdíl od nájmu dopravního prostředku zajišťuje provozce i způsobilou posádku, pohonné hmoty a všechny další potřebné věci k uskutečnění sjednaných cest. I tato smlouva je úplatná a musí mít písemnou formu.

5.17 Smlouva o tichém společenství

Tiché společenství **403** Smlouvu uzavírá **tichý společník s podnikatelem** (tedy jak s jednotlivcem, tak se společností). Zavazuje se poskytnout **určitý vklad** a tímto vkladem se podílet na podnikání. Podnikatel se zavazuje tichému společníkovi platit určitý zisk podle podílu tichého společníka na výsledcích podnikání. Podílem nemusí být jen peníze, ale i věc, právo nebo jiná využitelná majetková hodnota. Smlouva ke své platnosti vyžaduje písemnou formu. Zdůraznit je třeba, že tichá společnost, jak se někdy tento smluvní vztah nazývá, není typem obchodní společnosti jako samostatného subjektu práva.

5.18 Smlouva o otevření akreditivu

Akreditiv **404** Podstatou této smlouvy je **závazek banky vůči příkazci**, že na základě jeho žádosti poskytne určité osobě (oprávněnému) na účet příkazce

určité plnění, pokud oprávněný splní do určité doby stanovené podmínky. Příkazce se zavazuje za to zaplatit bance odměnu. Ke vzniku smlouvy je nezbytná písemná forma.

Ze smlouvy vznikají oprávnění třetí osobě - oprávněnému. Banka je povinna bez zbytečného odkladu oprávněnému sdělit, že v jeho prospěch otevírá akreditiv, vydá mu akreditivní listinu, v níž je určeno plnění, ke kterému se banka zavazuje, doba platnosti akreditivu a podmínky, které musí oprávněný splnit, aby mu mohla banka peníze vyplatit. Tímto oznámením vzniká bance závazek vůči oprávněnému. Závazek příkazce vzniká otevřením akreditivu.

5.19 Smlouva o inkasu

Na základě uzavřené smlouvy o inkasu se **banka zavazuje obstarat pro příkazce přijetí určité peněžité částky** od určitého dlužníka nebo obstarat jiný inkasní úkon. Vyinkasované peníze nebo jiné hodnoty (např. cenné papíry) je banka povinna předat bez zbytečného odkladu příkazci. Ten je povinen poskytnout bance smlouvenou nebo obvyklou odměnu.

405 *Bankovní inkaso*

Smlouva o inkasu je speciálním druhem mandátní smlouvy, a proto pokud předpis nebo smlouva neřeší některé její náležitosti, použije se podpůrně ustanovení zákona o smlouvě mandátní.

5.20 Smlouva o běžném účtu

Smlouvou o běžném účtu se **banka zavazuje zřídit od určité doby na určitou dobu běžný účet pro jeho majitele**. Není-li měna určena, zřizuje se účet v české měně. Podmínkou platnosti smlouvy je její písemná forma.

406 *Běžné účty*

Běžný účet, který se podle této úpravy zřizuje **i nepodnikatelským subjektům**, slouží k běžnému finančnímu hospodaření. Banka je povinna přijímat na něj platby pro jeho majitele, vyplácet z něj platby majiteli a provádět platby na vrub tohoto účtu ve prospěch třetích osob podle příkazů majitele. Lze smluvit, že banka bude provádět platby z účtu i po vyčerpání zůstatku na účtě. Jde o formu např. kontokorentního účtu. Tyto úvěrové platby se řídí úpravou podle smlouvy o úvěru. V dohodnutých lhůtách oznamuje banka majiteli účtu informace o přijatých a provedených platbách (výpis z účtu). Ze zůstatku účtu vyplácí banka jeho majiteli úrok.

Smlouvu o běžném účtu může banka vypovědět ke konci kalendářního měsíce následujícího po měsíci, kdy byla výpověď doručena majiteli účtu. Majitel účtu může smlouvu písemně vypovědět kdykoliv.

5.21 Smlouva o vkladovém účtu

Touto smlouvou se **banka zavazuje zřídit vkladový účet pro majitele** v určité měně a platit z vložených prostředků úroky. Majitel se zava-

407 *Vkladový účet*

zuje vložit na účet peněžní prostředky a přenechat je bance k využití po stanovenou dobu. Smlouva musí být uzavřena písemně.

Na rozdíl od běžného účtu slouží vkladový účet jako prostředek dlouhodobějšího uložení peněz s cílem získat z něj vyšší úrok pro majitele a za to umožnit bance disponovat stanovený čas cizími peněžními prostředky.

Majitel může podle smluvních podmínek disponovat uloženými prostředky i před smluvenou dobou, ale ztrácí tím nárok na úroky nebo jejich část. Bez ztráty nároku na úroky může majitel s prostředky disponovat po uplynutí výpovědní lhůty, která je tříměsíční, pokud není dohodnuta lhůta jiná. Výpověď se může týkat i jen části vkladu.

5.22 Smlouva o uložení cenných papírů nebo jiných hodnot

Uložení cenných věcí 408 Na základě této smlouvy se **banka zavazuje převzít cenné papíry nebo jiné hodnoty**, uložit a spravovat je. **Uložitel** je pak povinen platit za to bance úplatu. Uložitel také vystavuje bance plnou moc k právním úkonům nutným k výkonu práv, která vyplývají z uložených cenných papírů. Uložitel je oprávněn kdykoliv si vyzvednout uložené předměty a uložit je zpět do banky. Každý z účastníků smlouvy má právo smlouvu kdykoliv vypovědět s okamžitou platností.

5.23 Cestovní šek

Cestovní šek 409 V případě cestovního šeku **nejde o vztah smluvní**. Cestovní šek je vhodným prostředkem k nahrazení hotových peněžních prostředků při cestách. Zní-li na oprávněného, je daleko bezpečnější proti odcizení či jinému zneužití. Může být vystaven na jakoukoliv měnu.

Cestovní šek je zvláštním druhem cenného papíru, který opravňuje osobu v něm uvedenou (případně držitele šeku) k přijetí částky v něm uvedené při jeho předložení k výplatě.

5.24 Slib odškodnění

Slib odškodnění 410 Slib odškodnění znamená **závazek slibujícího nahradit příjemci slibu škodu**, která mu vznikne z určitého jednání, o které ho slibující žádá a k němuž není příjemce slibu zásadně povinen.

Slib odškodnění musí být učiněn písemně. Stává se závazným jeho doručením příjemci. Pro příjemce to však neznamená povinnost jednat způsobem, o který je slibujícím žádán. Jen pro případ, že se tak jednat rozhodne (pokud ovšem jeho povinnost nevyplývá z jiné smlouvy), vzniká mu právo z poskytnutého slibu odškodnění.

6. Závazkové vztahy v mezinárodním obchodě

Mezinárodní obchod 411 Závazkovým vztahem v mezinárodním obchodě je takový obchodní vztah, na kterém se podílí alespoň jeden účastník, který má sídlo nebo

bydliště na území jiného státu než ostatní účastníci, řídí-li se tyto vztahy vůbec českým právním řádem.

Právní úprava neobsahuje žádné povinnosti stran zavazovat se k dodávkám v určitých lhůtách, kvalitě či za určitých podmínek. V tomto směru se odkazuje na obchodní zvyklosti obecně zachovávané v mezinárodním obchodě v příslušném odvětví.

Na posuzování těchto vztahů lze **český právní řád** použít jen tehdy, jestliže závazná mezinárodní smlouva neobsahuje odlišnou právní úpravu. Při vzniku těchto závazků se ve zvýšené míře uplatňuje zásada smluvní volnosti, takže všechna zvláštní ujednání musí být obsažena ve smlouvě (například zákaz dalšího vývozu, omezení prodeje, měnovou doložku, výhradní prodej, vázané obchody).

Stranám je přitom umožněno, aby si samy určily právo státu, jímž se má jejich smlouva řídit. Pokud tak neučiní, řídí se jejich závazkové vztahy právním řádem, jehož použití odpovídá rozumnému uspořádání daného vztahu (zde se vychází např. z předmětu kupní smlouvy, jímž je specifické zboží, které poskytuje prodávající). Tato zásada se však neuplatní např. u smluv týkajících se nemovitostí (ty se řídí právem místa, kde nemovitost leží). Státy si ovšem zpravidla ponechávají možnost vyloučit použití právního předpisu cizího státu, tedy **výhradu veřejného pořádku**, a to v těch případech, kdy by se účinky takového použití přičily takovým zásadám právního řádu, na kterých je nutno zásadně trvat.

Volba práva

412

Vedle této možnosti volby národního práva jako rozhodného jsou některé vztahy upraveny přímo mezinárodními smlouvami, mezi nimiž má zvláštní význam Vídeňská úmluva. Ta upravuje kupní smlouvy v mezinárodním obchodě. Jestliže obě smluvní strany mají místo podnikání ve smluvních státech Vídeňské úmluvy, použije se jako právní předpis tato Vídeňská úmluva a předpisy národního práva jsou z aplikace vyloučeny.

Většina sporů z mezinárodního obchodě je rozhodována před rozhodci v rozhodčím (nestátním) řízení.

Je také třeba vzpomenout existenci mezinárodních právních norem v rámci ES, týkající se práva obchodních společností, např. nařízení Rady ES 2157/2001 o Statutu evropské společnosti, směrnice Rady 92/101/EHS o zakládání akciových společností a o udržování a změnách jejich základního kapitálu atd.

7. Podnikání zahraničních osob v ČR

Zahraničními osobami jsou fyzické či právnické osoby, které mají bydliště nebo sídlo mimo území České republiky. Mohou v tuzemsku podnikat za stejných podmínek a ve stejném rozsahu jako tuzemští podnikatelé ode dne jejich zápisu do obchodního rejstříku. Jejich podnikání se potom řídí českým právním řádem, ovšem jejich právní subjektivita a vnitřní právní poměry se řídí právním řádem státu, podle něhož byla cizí právnická osoba založena.

413 *Zahraniční osoby v ČR*

Tyto zahraniční subjekty tedy mohou v České republice zakládat podniky (nebo jejich organizační složky), stát se společníky nebo členy české právnické osoby, spoluzakládat české právnické osoby.

Významné omezení pro zahraniční subjekty vyplývá z devizového zákona, který devizovým cizozemcům neumožňuje nabývat v České republice vlastnická práva k nemovitému majetku, vyjma případů, kdy toto právo nabudou děděním nebo za okolností stanovených zvláštním zákonem.

Kontrolní otázky:

1. Kdo je podnikatel?
2. Jaké typy obchodních společností známe a jaká je jejich charakteristika?
3. Co je obchodní rejstřík a jaký má význam?
4. Co je nekalá soutěž?
5. Jaké smluvní typy upravuje obchodní zákoník?

VI. Rodinné právo

Rodinné právo jako dosud samostatné odvětví našeho právního řádu je tvořeno normami, které **upravují otázky manželství, vztahy mezi rodiči a dětmi a vztahy vznikající při náhradní rodinné péči** (osvojení, pěstounská péče). Hlavními prameny rodinného práva je zákon o rodině.

Ačkoliv má zákon o rodině jen něco málo přes 100 paragrafů, jde o velmi významnou normu, protože upravuje vztahy, v nichž se všichni lidé ocitají zcela běžně v každodenním rodinném životě. Zpravidla si ani neuvědomují, že rodinné vztahy jsou upraveny právní normou, a že tedy neustále plní povinnosti a vykonávají práva, která jim zákon o rodině ukládá či přiznává. Většina těchto vztahů je ovlivňována především normami morálními a etickými, ale protože i zde ne všichni mají stejnou, ve společnosti všeobecně uznávanou morálku a rodinné vztahy narušují, musí některé nejzákladnější upravit právo, aby také v případě nutnosti byly povinnosti účastníků těchto vztahů vynutitelné. Kromě toho musí právo upravit některé osobní poměry občanů (manželství, rodičovství, osvojení), aby jejich právní postavení bylo zřejmé.

Zákon o rodině byl vydán v roce 1963 a později několikrát novelizován, naposledy významně v roce 1998. Zejména tato poslední novela byla reakcí na značnou kritiku spojenou s tvrzením, že zákon zcela nedostatečně odráží současný stav ve společnosti a je poplatný době svého vzniku. Tato kritika byla nepochybně odůvodněná, ale jen zčásti, protože některé základní instituty, jako je manželství, zejména jeho vznik, určování rodičovství a především pak vyživovací povinnost mezi příbuznými, nejsou závislé na politicko-spoločenském uspořádání společnosti a mají všeobecnou a trvalou platnost.

Zákon o rodině především vyjadřuje základní zásady rodinného života, byť je výslovně (*expressis verbis*) neuvádí; je to rovnost ženy a muže v manželství, podpora mateřství, odpovědnost rodičů za všestranný duševní, mravní a tělesný rozvoj dětí, ochrana rodiny a princip solidarity, podle něhož všichni členové rodiny mají povinnost si vzájemně pomáhat a podle svých možností a schopností zabezpečovat zvyšování hmotné a kulturní úrovně rodiny.

Majetkové vztahy v rodině jsou upraveny sice částečně zákonem o rodině, ovšem z větší části občanským zákoníkem (společné jmění, společný nájem bytu, dědění).

*Základní
zásady*

1. Manželství

414 Předpokladem uzavření manželství je svobodné a dobrovolné rozhodnutí muže a ženy vytvořit harmonické, pevné a trvalé životní společenství. Zákon výslovně uvádí jako partnery muže a ženu, a proto vznik manželství mezi osobami stejného pohlaví je u nás vyloučen.

Zdůrazněna je i zásada dobrovolnosti a svobodného rozhodnutí uzavřít manželství. Pokud by některý ze snoubenců byl donucen k prohlášení o uzavření manželství fyzickým násilím, pak manželství vůbec nevznikne. Za neplatné je třeba považovat i takové manželství, kdy prohlášení o uzavření manželství učiní některý ze snoubenců v důsledku bezprávné výhrůžky. Zákonem stanovené podmínky pro vznik manželství mají vyloučit, aby k nedobrovolnému sňatku nedošlo.

Snoubenci mají předem poznat navzájem své charakterové vlastnosti a svůj zdravotní stav tak, aby mohli založit manželství, které splní svůj účel. Nesplnění tohoto předpokladu nemá za následek neplatnost manželství, ale zatajení důležitých skutečností. Například duševní choroby nebo dlouhodobé pobyty ve vězení mohou být jedním z důvodů pro rozvod manželství.

Svatební obřad

Pro samotný **svatební obřad** stanoví zákon podmínku, že souhlasné prohlášení muže a ženy o tom, že vstupují spolu do manželství, se musí stát veřejně, slavnostním způsobem a v přítomnosti dvou svědků. Provedení obřadu nikoliv slavnostně může oddávající odmítnout.

Obřad se uskutečňuje buď před státním orgánem, jímž je obecní úřad, který vede matriku (za přítomnosti matrikáře) a v jehož obvodě má jeden ze snoubenců trvalý pobyt, nebo před orgánem církve či náboženské společnosti registrované státem. Obě formy, tedy civilní i církevní, mají stejnou právní platnost a závaznost a platí pro ně stejná zákonná pravidla.

Není výjimkou, když svatební obřad se nejdříve uskuteční „na radnici“ a potom se ještě „jde do kostela“. Zákon na tento postup reaguje ustanovením, že pokud byl nejdříve uzavřen občanský sňatek, pak následně církevní obřady nemají právní následky. Byl-li však nejdříve uzavřen církevní sňatek, pak následně občanský sňatek již nelze uzavřít.

Někteří snoubenci si přejí mít svatbu například na Staroměstské radnici v Praze či na Karlštejně, ačkoliv ani jeden z nich svým bydlištěm nespadá pod dotyčný matriční úřad. Není to vyloučeno, pokud to příslušný správní orgán povolí. Manželství lze uzavřít i v cizině před zastupitelským orgánem České republiky, výjimečně i před kapitánem lodi plující pod vlajkou České republiky, kapitánem letadla registrovaného v České republice či velitelem vojenské jednotky Armády České republiky v zahraničí.

Okolnosti 415 vylučující uzavření manželství

Občané, kteří chtějí uzavřít manželství, jsou povinni předložit písemné prohlášení, že jim nejsou známy **okolnosti vylučující uzavření manželství**. Mezi tyto okolnosti patří překážka **bigamie**, tedy že manželství nemůže být uzavřeno se ženatým mužem či vdanou ženou anebo s osobou, která uzavřela partnerství. Další překážkou je **příbuzenství**, kdy manželství nemohou uzavřít předci s potomky a sourozenci mezi sebou. Totéž platí o příbuzenském poměru založeného osvojením. Byť nejsou osvojitel a osvojenec pokrevně spřízněni, jejich právní vztahy jsou stejné jako mezi rodičem a dítětem. Není však vyloučen sňatek mezi sestřenicí a bratrancem.

Manželství nemůže uzavřít **nezletilý**, tedy osoba mladší 18 let. Jen výjimečně může **soud** z důležitých důvodů **povolit uzavření manželství nezletilému staršímu 16 let**. Bez tohoto povolení je manželství uzavřené nezletilým neplatné. Pokud by se stal případ, že by manželství uzavřel nezletilý mladší 16 let, pak se toto manželství nepovažuje za neplatné, ale má se za to, že vůbec nevzniklo.

Řízení o povolení uzavření manželství osobě mladší 18 let, avšak starší 16 let se zahajuje na návrh toho, kdo hodlá uzavřít manželství. Ten musí být vyslechnut bez přítomnosti dalších osob (jde o výjimku ze zásady veřejnosti civilního procesu) o tom, zda chce manželství uzavřít svobodně a dobrovolně. Vyslechnut musí být i ten, s nímž má být manželství uzavřeno. Prakticky jediným důvodem, který soudy uznávají za dostatečně důležitý k povolení sňatku, je těhotenství snoubenky. Pravomocný rozsudek soudu, jímž bylo návrhu vyhověno a na něj zpravidla velmi netrpělivě čeká snoubenka a její příbuzní, je jedním z dokladů, které musí snoubenci před svatebním obřadem matričnímu orgánu předložit.

Poslední okolností vylučující uzavření manželství je **duševní porucha**, která by u některého ze snoubenců měla za následek zbavení způsobilosti k právním úkonům (svéprávnosti), popř. tato osoba rozhodnutím soudu již zbavena způsobilosti k právním úkonům byla. Pokud byla osoba pouze omezena ve způsobilosti k právním úkonům nebo trpí duševní poruchou, která by měla za následek omezení této způsobilosti, pak soud může povolit uzavření manželství, pokud zdravotní stav této osoby je slučitelný s účelem manželství.

Jestliže žádná z výše uvedených okolností nenastala, může být manželství uzavřeno. Výjimečně u slavnostního obřadu nemusí být jeden ze snoubenců přítomen. Z důležitých důvodů může okresní úřad povolit, aby prohlášení snoubence, že vstupuje do manželství, učinil někdo jiný jako jeho zástupce. **Zástupce**, který za snoubence pronese ono pověstné „ano“, musí mít k tomu písemnou **plnou moc**, ve které musí být rovněž přesně označen ten, s kým má být manželství uzavřeno, aby nedošlo k tomu, že si zástupce nevěsty pomýlí.

Muž a žena mají v manželství **stejná práva a povinnosti**. Zákon jim ukládá žít spolu, být si věrni, vzájemně respektovat svoji důstojnost, pomáhat si, společně pečovat o děti a vytvářet zdravé rodinné prostředí. Porušení těchto právních povinností není však stíháno konkrétní sankcí, ale může být důvodem k rozvodu.

O záležitostech rodiny rozhodují manželé společně. Pokud se nedohodnou o podstatných věcech, rozhodne na návrh jednoho z nich soud. Soudní praxe však přináší jen minimum příkladů, kdy soud musel řešit neshody mezi manžely. Každý z manželů je také oprávněn zastupovat druhého manžela v běžných záležitostech (zejména zajišťování potřeb domácnosti), kdy jednání jednoho z manželů zavazuje oba manžele společně a nerozdílně. K jednání za druhého manžela, které není běžnou záležitostí, potřebuje však jeho plnou moc. Pokud jde o majetkové vztahy mezi manželi, je o nich pojednáno v části týkající se společného jmění manželů.

Manželství zaniká smrtí manžela nebo prohlášením jednoho z manželů za mrtvého (v tomto případě dnem právní moci soudního rozsudku

416 *Zastoupení snoubence*

Práva a povinnosti manželů

Zánik manželství

o prohlášení za mrtvého). Jestliže by později bylo rozhodnutí o prohlášení za mrtvého zrušeno, ale mezitím druhý manžel uzavřel nové manželství, původní manželství se neobnovuje.

*Důvody 417
k rozvodu*

Dalším způsobem zániku manželství je **rozvod**. Soud může (ale nemusí) manželství k návrhu některého z manželů rozvést, jestliže je manželství tak hluboce a trvale rozvráceno, že nelze očekávat obnovení manželského soužití. Přitom bere v úvahu příčiny, které k rozvratu manželství vedly. Takto velmi obecně jsou definovány důvody, pro něž lze rozvod manželství povolit. Záleží tedy na zhodnocení všech provedených důkazů a na následném přesvědčení soudu, že manželství účastníků je trvale, dlouhodobě a hluboce rozvráceno, že zde není perspektiva obnovení funkcí manželství a že povolení rozvodu se nedotkne zájmů nezletilých dětí více, než kdyby byly nuceny setrvávat v konfliktním rodinném prostředí. Proto také nelze jednoznačně říci, jaká skutečnost je důvodem k rozvodu. Může, ale nemusí jí být nevěra jednoho z manželů, nedostatečný finanční příspěvek na vedení domácnosti, neshody v intimním životě, ve způsobu výchovy dětí apod.

Soudní praxe přináší bohužel nepřeberné množství příkladů o tom, jaké skutečnosti mohou vést k rozpadu vztahů v rodině a posléze k rozvodu. Od pravidelně se opakujících, jako je ztráta citových vazeb mezi manželi, odchod k jinému partnerovi, finanční neshody, alkoholismus a hrubé jednání, po leckdy kuriózní případy. Příkladem může být autorova vlastní profesionální zkušenost, kdy rozhodl o rozvodu manželství trvajícího několik desítek let z důvodu, že manželka nikdy manželovi neuvažila, protože trpěla vzácně se vyskytující fobií, která jí v tom bránila.

Novela zákona o rodině přinesla s účinností od 1. 8. 1998 zásadní změny v právní úpravě rozvodu. Především jestliže manželství trvalo alespoň jeden rok, přitom manželé spolu nejméně 6 měsíců nežijí a oba s rozvodem souhlasí, má se za to, že podmínky pro rozvod manželství jsou splněny. Soud aniž by zjišťoval příčiny rozvratu, manželství rozvede. Velmi důležitou podmínkou ovšem je, že soudu musí být předloženy písemné smlouvy účastníků upravující do budoucna (pro dobu po rozvodu) vypořádání vzájemných majetkových vztahů, otázky společného bydlení, případně i vyživovací povinnosti. Rovněž musí být předloženo pravomocné rozhodnutí soudu o schválení dohody o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu.

Jestliže manželé spolu nežijí déle jak 3 roky, může soud manželství rozvést, jsou-li splněny podmínky pro povolení rozvodu manželství, a to i v případě, že s rozvodem nesouhlasí manžel, který se na rozvratu manželství porušením manželských povinností převážně nepodílel a jemuž by byla rozvodem způsobena zvláště závažná újma.

*Úprava 418
poměrů
nezletilých
dětí*

Další velmi důležitou změnou je, že rozhodování o úpravě **poměrů nezletilých dětí** se přenáší do doby před rozvodem manželství. Před rozhodnutím o rozvodu manželství rodičů nezletilých dětí upraví soud jejich práva a povinnosti k dětem pro dobu po rozvodu, zejména určí, komu budou děti svěřeny do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jejich výživu. Jsou-li splněny zákonné podmínky, může soud dítě svěřit do **společné, popřípadě střídavé výchovy** obou rodičů. S tímto

řešením nemá dosud praxe žádné zkušenosti a zřejmě důvodně je vyjadřována obava z toho, že bude obtížné takové rozhodnutí vykonat, nebude-li některým z rodičů respektováno. Pokud se rodiče na těchto otázkách dohodnou, soud zváží, zda uzavřená dohoda je v zájmu dětí; v kladném případě takovou dohodu schválí. Teprve poté, kdy rozhodnutí o úpravě poměrů nezletilých dětí nabude právní moci, může soud manželství rodičů dětí rozvést.

Vina na rozvodu se nezjišťuje a ve výroku rozsudku o rozvodu se neuvádí. Soud ale zjišťuje **příčiny, které vedly k rozvratu manželství** (s výjimkou uvedenou shora).

Manžel, který při sňatku přijal příjmení druhého manžela, může do jednoho měsíce po právní moci rozsudku o rozvodu oznámit matričnímu úřadu, že přijímá zpět své dřívější příjmení, případně že upouští od užívání společného příjmení vedle příjmení dřívějšího (v případě nekolikerého rozvodu pak vždy příjmení, které měl ještě před vstupem do manželství, nikoliv příjmení rodné).

2. Exkurs k registrovanému partnerství

Registrované partnerství je charakterizováno jako trvalé společenství dvou osob stejného pohlaví, které vzniká formou souhlasného, svobodného a úplného prohlášení těchto osob před matričním úřadem, že vstupují do partnerství. Takové prohlášení může učinit jen osoba starší 18 let, způsobilá k právním úkonům (svéprávná). Alespoň jeden z partnerů musí být občanem ČR. Do partnerství nemohou vstoupit příbuzní v řadě přímé a sourozenci, pak také, ti kteří jsou ženatí či vdané, anebo jsou v jiném registrovaném partnerství (případně v cizině ve vztahu obdobném).

Kde a jak bude toto prohlášení učiněno určuje matriční úřad; u prohlášení neasistují svědci. Prohlášení se zapíše do matriční knihy registrovaného partnerství.

Partneři mají navzájem rovná práva a povinnosti. Pokud se neshodnou na některé podstatné záležitosti, rozhodne k návrhu některého z nich soud. Vyživovací povinnost mezi partnery je upravena zcela shodně jako mezi manžely, a to i pro případ zrušení partnerství rozhodnutím soudu, jako je tomu u rozvedených manželů. Zvláštní úprava se týká práva užívat nájemní byt, neboť vznikem registrovaného partnerství s partnerem, který je nájemcem bytu, nevzniká právo společného nájmu bytu; pouze je založeno právo tento byt po dobu trvání partnerství užívat.

Ve vztahu k třetím osobám jsou partneři oprávněni i zavázáni solidárně. Běžné záležitosti týkající se společného soužití může vyřizovat jeden z partnerů, zatímco k řešení neběžných záležitostí potřebuje partner souhlas druhého. V určitých záležitostech zákon staví partnera do stejné pozice, jako je manžel, např. v dědictví, ve vymezení tzv. osob blízkých apod.

419 *Registrované partnerství*

Registrované partnerství zaniká smrtí partnera (prohlášením za mrtvého), nebo rozhodnutím soudu o jeho zrušení. Pokud oba partneři souhlasí se zrušením partnerství, soud tak učiní, aniž by zkoumal, zda jsou pro to splněny podmínky. Jinak partnerství zruší tehdy, pokud se prokáže, že již fakticky netrvá. Vina či příčiny takového stavu se nezjišťují.

3. Úprava poměrů nezletilých dětí

*Styk dítěte
s rodiči*

Soudním rozhodnutím může být také upraven **styk dítěte s rodičem**, který je nemá po rozvodu ve výchově. Dohoda rodičů o styku s dítětem nepotřebuje schválení soudu. Jestliže se však rodiče nedohodnou, a vyžaduje to zájem na výchově dítěte a poměry v rodině, soud rozhodne o úpravě tohoto styku. Omezit, či dokonce zakázat rodiči stýkat se se svým dítětem je velmi závažným zásahem do rodičovských práv i do práv dítěte. Proto k němu lze přistoupit jen v odůvodněných případech, zejména vyžaduje-li to zájem dítěte a jeho zdravého vývoje. Zde se soud při svém rozhodování zpravidla neobejde bez důkazu výslechem znalce pedopsychologa nebo znaleckého posudku. Zákon výslovně uvádí důležitou zásadu, že opakované bezdůvodné bránění oprávněnému rodiči ve styku s dítětem je třeba považovat za důvod pro rozhodnutí o změně výchovného prostředí dítěte. I když dojde k tomu, že styk s dítětem je rodiči zakázán, nic to nemění na jeho povinnosti poskytovat dítěti výživné (alimenty).

Soud také může upravit, je-li to v zájmu dítěte a s ohledem na poměry v rodině, i styk dítěte s prarodiči a sourozenci.

Jestliže se později **změní poměry**, z nichž soud vycházel při svém rozhodování o rodičovských právech a povinnostech, může soud (i bez návrhu rodičů, třeba z podnětu orgánu sociálněprávní ochrany dětí) původní rozhodnutí změnit, tedy svěřit dítě do výchovy druhého z rodičů, zvýšit či snížit výživné, upravit jinak styk rodiče s dítětem apod.

*Výchova
dětí*

Zákon deklaruje, že rozhodující úlohu ve **výchově dětí** mají rodiče, kteří mají být svým osobním životem a chováním příkladem svým dětem. Při výchově dětí je však povinen i oprávněn pomáhat i manžel, který není rodičem dětí (nevlastní otec, matka), avšak žije s nimi ve společné domácnosti (přestože k nim nemá vyživovací povinnost). Naopak děti, které žijí s rodiči ve společné domácnosti, jsou povinny jim podle svých schopností pomáhat. Pokud má dítě své příjmy, je povinno přispívat na úhradu společných potřeb rodiny.

Dítěti, které je schopno s ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit si vlastní názor, zákon přiznává právo obdržet potřebné informace a svobodně se vyjadřovat ke všem rozhodnutím rodičů, která se týkají podstatných záležitostí jeho osoby. Má rovněž právo být slyšeno v každém řízení, v kterém se o takových podstatných záležitostech rozhoduje.

*Zastupování
dětí* 420

Rodiče své děti zastupují a spravují jejich záležitosti, zejména pokud jde o jejich majetek a výnosy z něj. Musí o něj pečovat řádně, protože kdyby tomu tak nebylo (např. otec by majetek dítěte propíjmel), může to

být důvodem k omezení rodičovské zodpovědnosti rozhodnutím soudu. V odůvodněných případech, kdy by majetkové zájmy dítěte mohly být ohroženy, ustanoví soud pro zvýšenou ochranu jeho jmění opatrovníka (fyzická osoba nebo orgán sociálněprávní ochrany dětí). Činnost tohoto opatrovníka podléhá dohledu soudu, jemuž také opatrovník předkládá účty ze správy jmění dítěte.

Může také dojít k situaci, kdy zájmy dítěte a rodičů nebo mezi dětmi navzájem se střetávají (kolize zájmů), např. při dědictví po druhém z rodičů, při prodeji majetku dítěte. V takových případech hájí zájmy dítěte soudem stanovený opatrovník, **opatrovník kolizní**.

Jestliže rodičům brání nějaká závažná překážka ve výkonu jejich rodičovské zodpovědnosti, může soud výkon **rodičovské zodpovědnosti pozastavit**. Pokud své povinnosti rodiče řádně nevykonávají, může soud **rodičovskou zodpovědnost omezit**. Toto omezení může spočívat např. v tom, že soud rozhodne, že rodiče nejsou oprávněni odepřít souhlas k léčebnému úkonu nezletilého dítěte, např. transfuzi krve (což členové některých náboženských sekt odmítají). Zneužívají-li rodiče svých práv nebo závažným způsobem zanedbávají své povinnosti, soud je **rodičovské zodpovědnosti zbaví**. Povinností rodičů, mj. vyživovací povinnosti, se však takové rozhodnutí nedotkne. Důvodem pro takové závažné opatření může být týrání dětí, ohrožování jejich mravního vývoje, navádění či zneužívání k trestné činnosti atd.

Pokud to vyžaduje zájem dítěte, může je soud **svěřit do výchovy jiného občana** než rodiče, např. prarodičům, zletilému sourozenci. Důvody spočívají většinou v tom, že oba rodiče zemřeli, mají krajně nevhodné podmínky pro péči o děti nebo dochází k závažným nedostatkům ve výchově dětí.

Soud také může svěřit dítě do **pěstounské péče**.

Jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo narušena nebo nemohou-li rodiče výchovu dítěte zajistit, může soud nařídít **ústavní výchovu**. Ta může trvat až do dosažení zletilosti, ve výjimečném případě ji soud může prodloužit až na jeden rok po dovršení zletilosti, např. proto, aby bylo již zletilému umožněno dokončit přípravu na budoucí povolání, které se v ústavu podrobuje.

Soud také může dítěti ustanovit **poručníka**. Činí tak v případě, že rodiče dítěte zemřeli, byli zbaveni rodičovské způsobilosti či v ní omezení v nebo nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu (nejsou zcela svéprávní). Poručníkem bude zpravidla fyzická osoba (osoby příbuzné či blízké dítěti), mohou jím být i manželé. Poručník má povinnost dítě vychovávat, zastupovat a spravovat jeho majetek místo jeho rodičů. Vyživovací povinnost k dítěti však nemá.

4. Určení rodičovství

Jedním ze základních práv, které náleží dítěti, je právo znát své rodiče (čl. 7 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte).

421 *Rodičovská zodpovědnost*

422 *Ústavní výchova*

423 *Poručnictví*

Určení mateřství **424** Mater certa, pater incertus est - matka jistá, otec je nejistý. Toto úsloví však nemusí platit bezvýjimečně, a proto i právo rodinné na ně reaguje v ustanoveních týkajících se určení rodičovství. Za **matku dítěte** se považuje žena, která dítě porodila. Určení **otce dítěte**, zejména tam, kde označený muž své otcovství popírá, je důležité zejména proto, že k dítěti mají oba rodiče své povinnosti, z nichž některé lze dokonce vynutit státní mocí (zejména povinnost zajišťovat výživu), a naopak dítě má ve vztahu k rodičům svá nezadatelná práva (např. dědit majetek). V převážné většině případů není s určením, kdo je otcem dítěte, žádný problém. Nastanou-li však pochybnosti, **určuje se otcovství na základě základem stanovených vyvratitelných domněnek.**

Zákonné domněnky otcovství **425** Tak především se za otce dítěte považuje manžel matky, pokud se dítě narodí v době od uzavření manželství do uplynutí 300. dne po zániku manželství nebo po jeho prohlášení soudem za neplatné. Pokud se žena po zániku svého manželství znovu provdá ještě dříve, než uplynula uvedená lhůta, a dítě se narodí ještě před uplynutím 300. dne od zániku předcházejícího manželství, považuje se za otce dítěte pozdější manžel. To je **první zákonná domněnka otcovství.**

Není-li otcovství k dítěti určeno tímto způsobem, tedy zejména v případě, že se dítě narodí ženě svobodné či více jak 300 dnů rozvedené, považuje se za otce dítěte muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů. To je **druhá zákonná domněnka otcovství.** Matka i otec tak mohou učinit před obecním úřadem, který vede matriku, nebo před soudem. Takto lze určit otcovství i k nasciturovi, tedy dítěti dosud nenarozenému, avšak již počatému. Zápis v matrice bude proveden až poté, narodí-li se dítě živé.

Nejsou výjimečné případy, kdy muž označený matkou za otce dítěte, není ochoten otcovství výše uvedeným způsobem uznat. Jestliže matka alespoň označí muže, který by měl být otcem jejího dítěte, pak může dítě, zastoupené soudem ustanoveným opatrovníkem, podat návrh, aby otcovství určil soud. Takový návrh může podat i matka sama, ale rovněž i muž, který o sobě tvrdí, že je otcem.

Soud v řízení posuzuje, zda jsou splněny podmínky **třetí zákonné domněnky otcovství.** Podle ní se za otce dítěte považuje muž, který s matkou dítěte souložil v době, od které neprošlo do narození dítěte méně než 180 a více než 300 dnů, pokud jeho otcovství závažné okolnosti nevylučují.

Dokazování v soudním řízení

Ve sporu o určení otcovství je zachovávan určitý postup při dokazování. Jestliže žalovaný muž přiznává, že s matkou dítěte v době rozhodné souložil, avšak stále popírá, že je otcem dítěte, je tato zákonná domněnka naplněna a je na něm, aby prokázal, že jsou tu závažné okolnosti vylučující jeho otcovství. Pokud však žalovaný od počátku popírá, že by měl s matkou dítěte vůbec intimní styk, pak je třeba nejprve prokázat tuto skutečnost, neboť jinak zákonná domněnka žalovanému ještě nesvědčí a není nutné provádět důkazy, jimiž by se otcovství žalovaného k dítěti vylučovalo. Důkaz však nebývá tak jednoduchý, protože přímý svědek zpravidla k dispozici nebývá. Na intimní styky matky dítěte se žalovaným se usuzuje zejména z toho, zda spolu měli známost, zda strávili společně večer v hotelu apod.

Vezme-li soud za prokázané, že žalovaný s matkou dítěte v rozhodné době souložil, pak žalovaný musí prokázat, že jsou tu závažné okolnosti, které jeho otcovství vylučují. Těmi

mohou být prokázána neplodnost muže, těhotenství matky již v době intimních styků se žalovaným apod. Nemá-li žalovaný takový důkaz, navrhne zpravidla, aby byla provedena krvní zkouška. Soud většinou provádí nejdříve důkaz znaleckým posudkem z oboru porodnictví, z něhož by mělo vyplynout nejpravděpodobnější datum početí dítěte (podle toho, zda se dítě narodilo v očekávaném termínu, nedonošené nebo naopak později). Posléze je prováděn důkaz znaleckým posudkem z oboru hematologie, který znalec podá po vyšetření a srovnání skupinových systémů červených krvinek dítěte, matky a žalovaného, případně na základě vyšetření HLA skupinových systémů bílých krvinek, které mají vysokou rozlišovací schopnost. Výsledky těchto zkoušek mohou žalovaného zcela vyloučit z otcovství, nemožou však se stoprocentní jistotou otcovství potvrdit. Jejich průkaznost je však velmi vysoká, nezářídka přes 99 %. Pokud by krvní zkoušky žalovaného vyloučily z otcovství, je nutno nechat vylučující posudek přezkoumat jiným znalcem nebo ústavem (vrchní dobrozdání). Mezi moderní prostředky zjišťování genetické příbuznosti patří analýza DNA (kyseliny deoxyribonukleové), která je nositelkou genetické informace. Průkaznost (nebo vylučovací schopnost) této metody je téměř stoprocentní.

V úvahu připadá ještě další důkaz, jímž je znalecký posudek z oboru lidské genetiky. Velmi zjednodušeně řečeno, znalec při vyšetření porovnává např. tvar uší, nosu, očí, nehtů u dítěte a žalovaného a dovozuje z toho závěry o možné genetické příbuznosti obou osob. Tento důkaz není sám o sobě způsobilý vyloučit či potvrdit otcovství žalovaného, ovšem ve spojení s ostatními důkazy již tuto způsobilost má. Může také významně napomoci odpovědět na otázku, zda výpověď matky dítěte a žalovaného před soudem jsou věrohodné či nikoliv.

V kterémkoliv stadiu řízení může žalovaný uznat otcovství k dítěti (druhá zákonná domněnka otcovství). Soud pak řízení zastaví.

Je třeba připomenout, že náklady soudního řízení nese zpravidla ta strana, která ve sporu podlehla. Pokud se žalovaný stále brání, jsou provedeny všechny potřebné znalecké posudky, a pokud je žalovaný rozsudkem určen jako otec, je také povinen zaplatit náklady, mezi něž patří i odměny a hotové výdaje znalců. Tyto náklady pak mohou dosáhnout výše mnoha tisíc korun. Kromě toho bude otce stíhat minimálně jedna rodičovská povinnost, kterou je příspěvek na výživu dítěte (alimenty), do doby, než se bude dítě samo schopno žít.

Pokud není domnělý otec naživu, podává se návrh na určení otcovství proti opatrovníkovi, kterého soud ustanovil. Toho se využívá zejména pro zachování dědických nároků dítěte. Zatím spíše ze zahraničí jsou známy případy pokusů o zneužití takové možnosti, zejména šlo-li o muže velmi majetné.

Jestliže bylo otcovství k dítěti určeno podle jedné z prvních dvou zákonných domněnek (tedy manžel matky či souhlasné prohlášení rodičů), může být také **otcovství popřeno**. Manžel matky může do šesti měsíců ode dne, kdy se dozví, že se jeho manželce narodilo dítě, popřít, že je jeho otcem. O narození dítěte se totiž nemusí dozvědět ihned, pokud spolu manželé nežijí, manžel byl dlouhodobě v cizině, ve vězení apod. Pokud se dítě narodí v době mezi 180. dnem od uzavření manželství a 300. dnem potom, kdy manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné, může manžel matky otcovství popřít jen tehdy, je-li vyloučeno, že by mohl být otcem dítěte. Zde se vyžaduje jednoznačný vylučující důkaz, např. dlouhodobý pobyt ve vězení. Určitou výjimkou z této zásady je případ, jestliže se dítě narodí do 300 dnů po rozvodu manželství; otcovství manžela matky lze považovat za vyloučené také tehdy, jestliže dojde k souhlasnému prohlášení matky, manžela a muže, který o sobě tvrdí, že je otcem dítěte. K takovému prohlášení musí dojít před soudem.

426 *Popření otcovství*

Narodí-li se dítě před 180. dnem od uzavření manželství, stačí k popření otcovství, aby je manžel matky u soudu popřel. Zde se vychází z předpokladu, že první intimní styk měli manželé nejdříve o svatební noci. Protože tomu tak ovšem ve skutečnosti nebývá, zákon stanoví, že výše uvedená zásada neplatí, pokud manžel s matkou dítěte měl intimní styky již před svatbou, tedy v době, od níž neprošlo do narození dítěte méně než 180 a více jak 300 dní, nebo také v případě, že již v době uzavření manželství věděl, že manželka je těhotná.

Matka dítěte rovněž může podat žalobu o popření otcovství svého manžela. Musí tak učinit ve lhůtě do šesti měsíců od narození dítěte.

Bylo-li otcovství určeno souhlasným prohlášením rodičů, může muž i matka dítěte otcovství popřít jen ve lhůtě šesti měsíců ode dne tohoto určení, nejpozději však do šesti měsíců od narození dítěte. Musí však být prokázáno, že je vyloučeno, že by muž mohl být otcem dítěte. Důvody a způsob důkazu jsou obdobné jako u určení otcovství.

Pokud výše uvedené lhůty k popření otcovství jednomu z rodičů uplynou, může ještě nejvyšší státní zástupce, vyžaduje-li to zájem dítěte (nikoliv rodičů), podat návrh na popření otcovství proti otci, matce i dítěti.

Zákon rovněž reaguje na případy, kdy došlo k **početí dítěte umělým oplodněním**. Bylo-li dítě počato umělým oplodněním ženy z asistované reprodukce, považuje se za otce dítěte muž, který dal k umělému oplodnění ženy souhlas, pokud se ovšem neprokáže, že žena otěhotněla jinak. Pokud se dítě narodí v době mezi 180. dnem a 300. dnem od umělého oplodňování vykonaného se souhlasem manžela matky, nelze takové otcovství vůbec popřít. Jedinou výjimkou je, že by bylo prokázáno, že matka dítěte otěhotněla jinak než v důsledku umělého oplodnění. Je zřejmé, že takový důkaz je velmi obtížný.

5. Osvojení

- 427 Osvojení (adopce) je společensky žádoucí zajištění péče o děti, o které se z různých důvodů nestarají jejich rodiče. Zákonem stanovené podmínky pro osvojení jsou mnohdy značně přísné a brání pružnějšímu umisťování dětí do náhradní rodinné péče. Ani novela zákona o rodině nepřinesla v tomto směru očekávané výrazné zlepšení.

Podmínky osvojení

Osvojením vzniká mezi osvojitelem a osvojencem stejný poměr jako mezi rodičem a dítětem a mezi osvojencem a příbuznými osvojitele poměr příbuzenský. Zákon výslovně zdůrazňuje, že osvojitelé mají práva a povinnosti rodičů při výchově dětí, že mají rodičovskou zodpovědnost. O osvojení **rozhoduje soud** na návrh osvojitele. Osvojit lze pouze nezletilé dítě. V řízení o takovém návrhu soud zkoumá, zda mezi osvojitelem a osvojencem je přiměřený věkový rozdíl, zda zdravotní stav osvojitele i dítěte nebrání účelu osvojení, zkoumá občanskou i pracovní pověst osvojitele, aby bylo zajištěno, že osvojení bude ku prospěchu dítěte.

K osvojení musí dát **souhlas zákonný zástupce osvojovaného dítěte**. Je-li dítě samo schopno posoudit dosah osvojení, je třeba i **souhlas**

dítěte, pokud by tím ovšem nebyl zmařen účel osvojení, tedy vyjma případů, kdy se dítě o tom, že je osvojeno, nemá vůbec dovědět.

K osvojení musí dát **souhlas rodiče osvojovaného dítěte**, a to i v případě, že tento rodič je sám ještě nezletilý. Souhlas rodičů se ovšem nevyžaduje, pokud rodiče dali souhlas k osvojení předem, bez vztahu k určitým osvojitelům. Takový souhlas však může rodič udělit nejdříve šest týdnů po narození dítěte. Udělený souhlas může i odvolat, a to nejpozději do doby, než je dítě umístěno na základě rozhodnutí do péče budoucích osvojitelů.

Souhlas rodičů s osvojením rovněž není třeba, jestliže rodiče **soustavně** neprojevovali o dítě **opravdový zájem** po dobu nejméně šesti měsíců nebo po dobu nejméně dvou měsíců po narození dítěte neprojevili o dítě **žádný zájem**, ačkoliv jim v tom žádná závažná překážka nebránila. Úskalí přináší výklad pojmu opravdový zájem. Novelizovaný zákon o rodině naznačuje demonstrativním výčtem, co lze za nedostatek opravdového zájmu považovat. Jde o případy, kdy rodiče dítě pravidelně nenavštěvují, neplní pravidelně a dobrovolně vyživovací povinnost k dítěti, neprojevují snahu upravit si v mezích svých možností své rodinné a sociální poměry tak, aby se mohli osobně ujmout péče o dítě. Je třeba si uvědomit, že osvojením zanikají příbuzenské vztahy dítěte k jeho původní rodině, a to je zcela zásadní zásah do života rodiny, který nelze učinit ukvapeně, ale jen po velmi pečlivém uvážení. V těchto případech, kdy souhlas rodičů se nevyžaduje, musí k osvojení přivolit soudem ustanovený opatrovník.

Před rozhodnutím soudu o osvojení musí být dítě nejméně po dobu tří měsíců v péči budoucího osvojitele, a to na jeho náklad (**preadopční péče**).

*Preadopční
péče*

Má-li být dítě osvojeno do ciziny, musí osvojitel k návrhu připojit pravomocné rozhodnutí o souhlasu s osvojením vydaném Úřadem pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

Osvojené dítě má příjmení osvojitele. Pokud dítě osvojili manželé, nese dítě příjmení určené pro jejich ostatní děti.

Rozlišujeme osvojení zrušitelné a nezrušitelné (někdy se také uvádí osvojení 1. stupně a 2. stupně). Rozdíl mezi nimi vyplývá již z názvu. **Zrušitelné osvojení** lze soudním rozhodnutím zrušit na návrh jak osvojitele, tak i osvojence. Vznikají pak znovu vzájemná práva a povinnost mezi osvojencem a jeho původní rodinou. Osvojenec ponese opět své dřívější příjmení.

428 *Zrušitelné
osvojení*

Nezrušitelné osvojení vzniká tehdy, když soud na návrh osvojitele rozhodne, že osvojení nelze zrušit. Takto mohou dítě osvojit jen manželé nebo pouze jeden z manželů, který žije s některým z rodičů dítěte v manželství, případně pozůstalý manžel po rodiči nebo osvojiteli dítěte. Osamělá osoba může dítě nezrušitelné osvojit jen výjimečně. Soud může rovněž rozhodnout o tom, že zrušitelné osvojení se mění na nezrušitelné. Protože nezrušitelné lze osvojit pouze dítě starší jednoho roku, osvojitelé zpravidla podávají návrh na rozhodnutí o osvojení zrušitelné, a když dítě dosáhne věku jednoho roku, žádají soud o přeměnu

429 *Nezrušitelné
osvojení*

tohoto typu osvojení na nezrušitelné. Podává se z označení tohoto typu osvojení, že je nelze již nikdy zrušit, ledaže by dítě bylo znovu někým osvojeno.

6. Pěstounská péče

*Pěstoun-
ská péče* 430

Rodičovskou výchovu může také nahradit **pěstounská péče**, jež se poskytuje dětem, u kterých to jejich zájem vyžaduje, tedy především tehdy, jestliže jejich výchova není zajišťována rodiči z příčin, které jsou dlouhodobé. O svěření dítěte do pěstounské péče, rovněž i o jejím zrušení (vždy na žádost pěstouna), **rozhoduje soud**. Na rozdíl od osvojení jde o opatření dočasné povahy, které končí nejpozději zletilostí dítěte. Při pěstounské péči zůstávají zachovány původní rodinné a příbuzenské vazby, dítě nenese příjmení pěstouna. Je ale povinno pomáhat podle svých schopností v domácnosti pěstouna, případně (má-li vlastní příjem) přispívat na úhradu společných potřeb rodiny.

Pěstouny mohou být manželé, ale i jednotlivci. Pěstounská péče může být vykonávána i v zařízení pro výkon pěstounské péče (v samostatném objektu nebo v prostorách, které zřizovatel vybaví jako byt pro rodinu s větším počtem dětí). Při výchově svěřeného dítěte mají práva a povinnosti rodičů, ale nemají k němu vyživovací povinnost. Právo zastupovat dítě a spravovat jeho záležitosti mají jen v běžných věcech. Rozhodne-li zákonný zástupce dítěte (zpravidla rodič) v podstatné věci týkající se dítěte a pěstoun má za to, že takové rozhodnutí není v souladu se zájmem dítěte, může se domáhat, aby o této záležitosti rozhodl soud. Vyživovací povinnost k dítěti mají stále jeho rodiče; ti musí platit výživné státu. Na zajištění potřeb dítěte dostávají pěstouni příspěvek od státu a odměnu za výkon pěstounské péče.

7. Vyživovací povinnost

431 Občané plní v naprosto převažující míře své povinnosti, které vyplývají ze vztahů mezi nejbližšími příbuznými, dobrovolně a většinou si ani neuvědomují, že u zajišťování výživy jde o povinnost stanovenou zákonem, protože ji považují spíše za povinnost morální. Protože se ale i v rodinných vztazích vyskytují neshody, které mohou vyústit až v odepírání jednoho ze základních práv - zajištění výživy, musí být ochrana potřebných osob zajištěna zákonem.

*Vyživovací
povinnost
rodičů a dětí* 432

Zákon o rodině upravuje **vzájemnou vyživovací povinnost rodičů a dětí**. Rodiče mají vyživovací povinnost ke svým dětem do té doby, **dokud nejsou děti samy schopny se žít**. To znamená, že tato povinnost není omezena věkem dítěte a může trvat v krajním případě i celý život, například při těžším zdravotním postižení dítěte, pokud není jeho výživa zajištěna jinak, třeba důchodem. Oba rodiče pak jsou povinni přispívat na výživu svých dětí podle svých schopností a možností. Přitom se přihlíží k tomu,

který z rodičů a v jaké míře o dítě osobně pečuje a jak který z rodičů pečuje o společnou domácnost. Výživným se rozumí uspokojování všech životních potřeb dítěte, tedy i kulturních, sportovních, a nelze je omezovat pouze na zajištění stravy a ošacení či bydlení. Vyživovací povinnost rodičů zaniká osvojením dítěte, kdy přechází na osvojitele.

Ve vztahu **děti a rodiče** je dětem, které jsou schopny samy se živit, uložena povinnost zajistit svým rodičům **slušnou výživu**, jestliže rodiče nemají dostatečný zdroj vlastních příjmů. Pokud může poskytovat slušnou výživu rodiči jeho manžel, pak tato jeho povinnost předchází povinnosti dětí, jež ji musí splnit až poté, kdy manžel není schopen své vyživovací povinnosti dostát zcela nebo zčásti.

Mezi ostatními příbuznými platí, že **předci a potomci mají vzájemnou vyživovací povinnost**. Jde o osoby, které jsou příbuzné ve vzestupné nebo sestupné linii, tedy pocházejí jedna od druhé. Pokud nemohou splnit vyživovací povinnost potomci (např. vnuci), přechází tato povinnost na předky (např. prarodiče). Vzdálenější příbuzní mají tuto povinnost jen tehdy, nemohou-li ji splnit příbuzní bližší. Podmínkou vyživovací povinnosti příbuzných je, že určitý příbuzný potřebuje zajistit výživu nutně. Nutnou výživu lze zajistit jak peněžitým příspěvkem, tak i naturálním plněním, tedy poskytnutím osobní péče o příbuzného.

*Vyživovací
povinnost
ostatních
příbuzných*

Pokud jde o **manžele nerozvedené**, ti mají vyživovací povinnost vzájemnou. Nesplní-li jeden z manželů tuto povinnost, může se druhý obrátit na soud, který uloží manželovi povinnost přispívat na výživu druhého manžela takovou částkou, aby byla zajištěna **zásadně stejná hmotná i kulturní úroveň** obou manželů. Přitom je třeba přihlídnout k péči o společnou domácnost, k příčinám, které vedly k rozpadu vztahů mezi manželi, a k možnosti každého z manželů opatřit si svoje osobní potřeby (vaření, praní, žehlení). Vyživovací povinnost manžela předchází vyživovací povinnost dětí i rodičů.

434 *Výživné
manželů*

Na výživu **rozvedeného manžela**, který není schopen sám se živit, je povinen poskytovat druhý rozvedený manžel podle svých schopností a možností **příspěvek na přiměřenou výživu**. I tato vyživovací povinnost předchází vyživovací povinnosti dětí vůči rodičům. Na rozdíl od vyživovací povinnosti mezi nerozvedenými manželi, kde má být zásadně dosaženo stejné životní úrovně obou, má vyživovací povinnost u rozvedených manželů nižší rozsah, neboť jde o zajištění přiměřené výživy.

435 *Výživné
rozvedeného
manžela*

Pokud však došlo k rozvodu manželství z příčin, které jsou převážně na straně povinného manžela, a oprávněnému manželovi byla rozvodem způsobena závažná újma, lze uložit povinnému manželovi, aby platil výživné v takové výši, která zajistí oprávněnému manželovi stejnou hmotnou a kulturní úroveň. Výživné v tomto rozsahu lze však přiznat nejdéle na dobu tří let od rozvodu.

Rozvedení manželé se také mohou písemně dohodnout, že povinný manžel poskytne oprávněnému manželovi jednorázovou částku. Uzavřením této smlouvy právo na výživné rozvedeného manžela zaniká.

*Smlouva
o výživném*

Uzavřením nového manželství oprávněným manželem právo na tento příspěvek zaniká.

Výživné matce dítěte 436

Zákon o rodině rovněž upravuje povinnost **otce dítěte, za něhož není matka provdána**, aby jí přispíval **přiměřeným způsobem na úhradu výživy po dobu dvou let**. Je rovněž povinen přispět matce na úhradu **nákladů spojených s těhotenstvím a slehnutím**. Jde o nárok matky, nikoliv dítěte, takže do něj nelze zahrnout náklady na dětskou výbavičku, postýlku, kočárek apod. V těchto případech se náklady přiznávají v rámci výživného pro dítě.

Kritéria výše výživného

Pro všechny uvedené druhy vyživovacích povinností platí obecné ustanovení, že při určení výživného přihledne soud k odůvodněným potřebám oprávněného, jakož i ke schopnostem, možnostem a majetkovým poměrům povinného. Při hodnocení možností, schopností a majetkových poměrů povinného je třeba brát zřetel i na to, zda se povinný vzdal bez důležitého důvodu výhodnějšího zaměstnání či výdělečné činnosti nebo majetkového prospěchu, případně nepodstupoval nepřiměřená majetková rizika.

Pouze tyto podmínky stanoví zákon pro vyměření výživného. Je tedy zcela na úvaze soudu, aby po provedeném důkazním řízení vyvodil, jaké jsou odůvodněné potřeby oprávněného a jaké jsou možnosti a schopnosti povinného, který svoji vyživovací povinnost dobrovolně neplní. Neexistují žádné tabulky pro výpočet výživného (jak se ve veřejnosti mylně traduje), neboť do nich nelze vtěsnat rozmanitost případů, které život přináší. Lichý je tedy také častý poukaz povinných na to, že jejich známému soud vyměřil alimenty nižší, přitom za stejných podmínek. Neexistují stejné podmínky, neboť každý posuzovaný případ je jedinečný.

Pokud zákon stanoví, že **výživné nelze přiznat, protože by to bylo v rozporu s dobrými mravy**, má tím na mysli případy, kdy např. dítě neplní své studijní povinnosti, přerušuje studium na vysoké škole, přitom nepracuje, nebo výživné je zneužíváno a není využito k zajištění odůvodněných životních potřeb oprávněného. Nelze však bez dalšího říci, že pokračování ve studiu na další vysoké škole po řádném ukončení jednoho studia a požadování výživného z tohoto důvodu je jednání proti dobrým mravům.

8. Sociálně-právní ochrana dětí

- 437 Sociálně-právní ochrana dětí je upravena s účinností od 1. 4. 2000 samostatným zákonem. Sleduje především ochranu práv dítěte (míněno nezletilé osoby, tedy do 18 let věku) na příznivý vývoj, řádnou výchovu, také ochranu oprávněných zájmů dítěte včetně ochrany jmění. Působí rovněž k obnovení narušených funkcí rodiny. Výslovně deklaruje, že prioritním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem o blaho dítěte.

Objekt sociálně-právní ochrany

Ochrana se poskytuje nejen dětem, které mají v našem státě trvalý pobyt, ale i těm, které zde mají povolený trvalý nebo dlouhodobý pobyt, tedy i děti, které žádá o udělení azylu. Zaměřuje se na děti, jejichž rodiče zemřeli, nebo sice žijí, ale povinnost vyplývající z rodičovské zodpovědnosti neplní či svých práv zneužívají, a také na děti, které vedou zahálčivý nebo nemravný život. Tím je, jak zákon uvádí, zanedbávání školní docházky, požívání alkoholu nebo návykové látky, nebo

se živí prostitucí, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, spáchaly trestný čin, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití. Týká se i dětí, které opakovaně utíkají od rodičů (nebo od těch, kteří jsou odpovědní za jejich výchovu, tedy např. i ústav), i dětí, na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, lidskou důstojnost nebo jmění.

Včasně a účinně realizaci ochrany přispívá i zákonem stanovené oprávnění dítěte požádat, a to i bez vědomí rodičů (či jiných osob odpovědných za výchovu dítěte), o pomoc při ochraně jeho práv, stejně jako oprávnění každého upozornit na závadné chování rodičů vůči dětem. Dítě, které je schopno formulovat své vlastní názory, má právo se svobodně vyjadřovat při projednávání všech záležitostí, které se ho týkají (a to výslovně bez přítomnosti rodičů). Rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte ovšem mají také při výkonu svých práv a povinností právo požádat o pomoc orgánů sociálně-právní ochrany mládeže.

Těmito **orgány sociálně-právní ochrany** dětí jsou krajské úřady (které si zřizují jako zvláštní orgán komisi pro sociálně-právní ochranu dětí), obce, Ministerstvo práce a sociálních věcí a Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí (s celostátní působností) se sídlem v Brně.

Orgány sociálně-právní ochrany

Obce zajišťují především preventivní a poradenskou činnost. Obci je uložena řada povinností při péči o děti, které vyžadují zvýšenou pozornost. Obecní úřady mají také pravomoc podávat návrhy soudu, aby např. nařídil, prodloužil či zrušil ústavní výchovu, omezil, pozastavil nebo zbavil rodiče jejich rodičovské zodpovědnosti. Působí (spolu s ministerstvem) významně při zprostředkování osvojení a pěstounské péče. Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí zajišťuje sociálněprávní ochranu ve vztahu k cizině a zprostředkovává osvojení dětí z ciziny nebo do ciziny.

Krajské úřady mohou zřizovat **zařízení sociálně-právní ochrany**, jimiž jsou zařízení odborného poradenství pro péči o děti, zařízení sociálně výchovné činnosti, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, výchovně rekreační tábory pro děti a zařízení pro výkon pěstounské péče.

438 *Zařízení sociálně-právní ochrany*

Kontrolní otázky:

1. Jak vzniká manželství?
2. Které okolnosti vylučují uzavření platného manželství?
3. Jak zaniká manželství?
4. Jaká výchovná opatření ve vztahu k nezletilým dětem může učinit soud?
5. Kdo se považuje za otce dítěte?
6. Co je osvojení a jaké jsou podmínky jeho vzniku?
7. Jaký je rozdíl mezi osvojením zrušitelným a nezrušitelným?

8. Jak lze charakterizovat vyživovací povinnost mezi rodiči a dětmi navzájem, mezi manželi a mezi rozvedenými manželi?
9. Co je podstatou pěstounské péče a kdo o ní rozhoduje?
10. V čem spočívá sociálně-právní ochrana dětí?
11. Jaké úřady zajišťují sociálně-právní ochranu dětí?

VII. Pracovní právo

Pracovní právo je souhrnem právních norem upravujících pracovněprávní vztahy a vztahy s výkonem práce související. Jde tedy především o vztahy z pracovního poměru, ale i o vztahy, které se týkají dovolené, mzdy, odpovědnosti za škodu, ochrany zdraví při práci apod. Pracovní právo je zcela samostatným odvětvím, odděleným od občanského práva, a proto nelze na pracovněprávní vztahy použít občanský zákoník ani podpůrně.

Hlavními prameny pracovního práva jsou Ústava ČR, Listina základních práv a svobod a zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce.

439 *Prameny práva*

Mezi prameny pracovního práva je třeba zařadit i mezinárodní smlouvy, zejména dokumenty Mezinárodní organizace práce, dále kolektivní smlouvy uzavírané mezi zaměstnavateli a odborovými organizacemi a i vnitropodnikové právní normy, jako jsou např. pracovní řády.

Odpověď na otázku, co jsou **pracovněprávní vztahy**, podává ustanovení § 1 odst. 1 ZPr ve velmi obecné a ne zcela přesné definici, podle níž pracovněprávní vztahy vznikají mezi zaměstnanci a zaměstnavateli. Některé pracovněprávní vztahy jsou upraveny zvláštními předpisy. To se týká určitých specifických zaměstnání, např. práce členů družstev, příslušníků ozbrojených sil, členů posádek námořních lodí, státních zastupců, hasičů, učitelů vysokých škol, pracovníků mezinárodních a cizozemských organizací. Jestliže v těchto případech zvláštní zákony některé pracovněprávní vztahy neupravují, použijí se na ně i zde obecná ustanovení zákoníku práce.

440 *Pracovněprávní vztahy*

Od pracovněprávních vztahů je třeba odlišovat činnosti, kdy např. fyzická osoba (živnostník) nepracuje pro zaměstnavatele za mzdu, ale její činnost je samostatným výdělečným podnikáním. To se uskutečňuje na základě smluv podle občanského nebo obchodního zákoníku, např. smlouvy o dílo či obstaravatelské smlouvy. Výsledkem vykonání práce zde není mzda, ale cena služby, která byla poskytnuta.

Listina základních práv a svobod deklaruje pro každého právo na **svobodnou volbu povolání** a přípravu k němu, právo získávat prostředky pro své životní potřeby prací. Zákoník práce zakazuje diskriminaci, a to i navádění k ní, osob ucházejících se o zaměstnání z důvodů etnických, náboženských, pohlaví, věku. Za diskriminaci se nepovažují

441 *Volba povolání*

případy, kdy je pro to věcný důvod, který spočívá v povaze zaměstnání, které by měl občan vykonávat, a je pro výkon tohoto zaměstnání nezbytný (např. obtížně může vykonávat žena práci dozorce v mužské věznicí). Každému je zajištěno právo podnikat a provozovat jinou hospodářskou činnost, občan se tedy může svobodně rozhodnout, zda bude samostatně podnikat nebo vstoupí do pracovního poměru. Může vykonávat práci i v zahraničí, pokud to ovšem umožňují právní předpisy daného státu. Pracovní činnost v cizině bývá zpravidla vázána na vydání pracovního povolení.

Úřady práce 442 Z výše uvedeného vyplývá, že u nás již není ústavně zajištěno právo na práci pro každého, nicméně je garantováno **právo na zaměstnání** tak, že pokud si občan nezajistí práci sám, může požádat o pomoc **úřad práce**, který může zajistit zprostředkování pracovního uplatnění ve vhodném zaměstnání nebo potřebnou rekvalifikaci k pracovnímu uplatnění, případně poskytne podporu v nezaměstnanosti v případě ztráty zaměstnání nebo před nástupem do zaměstnání. Úřady práce 443 vedou evidenci **uchazečů o zaměstnání** a evidenci volných pracovních míst. Uchazeč je povinen spolupracovat s úřadem práce. Z evidence může být vyřazen, pokud bez vážných důvodů odmítne nastoupit do nabízeného vhodného zaměstnání. Může také s úřadem práce uzavřít písemnou dohodu o rekvalifikaci, kdy získává nové znalosti a dovednosti, teoretické i praktické, tedy novou kvalifikaci, která mu umožní výkon nabízeného zaměstnání. Po dobu rekvalifikace je uchazeči poskytována úřadem práce podpora.

Podpora v nezaměstnanosti 444 **Podpora v nezaměstnanosti** je poskytována uchazeči o zaměstnání, který splnil celou řadu podmínek (zejména např. předcházející výkon zaměstnání po dobu alespoň 12 měsíců v posledních 3 letech atd.) a je mu úřad práce nezprostředkoval vhodné zaměstnání. Tato podpora se poskytuje po dobu 6, 9 či 12 měsíců (odstupňováno podle věku uchazeče). Poté je občan, splňuje-li stanovené podmínky, zajištěn dávkami sociální péče poskytovanými státem.

1. Účastníci pracovněprávních vztahů

Účastníky (subjekty) pracovněprávních vztahů jsou především **zaměstnavatelé a zaměstnanci**. Pracovněprávní vztahy mohou vzniknout jen se souhlasem obou těchto subjektů. Nikdo nesmí být podroben nuceným pracím vyjma případu, kdy je práce ukládána podle zákona osobám ve výkonu trestu odnětí svobody nebo osobám, které vykonávají jiný trest nahrazující trest odnětí svobody.

Zaměstnavatel 445 **Zaměstnavatelem** může být fyzická i právnická osoba, tedy každá osoba, která **má právní subjektivitu**. Přitom fyzická osoba nemusí být v každém případě podnikatelem.

Zaměstnavatelem je i ten, kdo zaměstnává pomocníci v domácnosti, vychovatelku dětí apod. Občané vystupující jako zaměstnavatelé tak v praxi působí zejména při provozování živnosti podle zákona o živnostenském podnikání nebo podle zvláštních předpisů, jako např. advokáti, notáři, daňoví poradci, auditři.

Nejčastějšími zaměstnavateli jsou obchodní společnosti, státní podniky, rozpočtové a příspěvkové organizace, banky, investiční společnosti, ale i stát. Každý zaměstnavatel, tedy i fyzická osoba, může zaměstnávat libovolný počet zaměstnanců.

Způsobilost být zaměstnavatelem (mít práva a povinnosti v pracovněprávních vztazích) vzniká u fyzické osoby narozením. Na rozdíl od úpravy právní subjektivity podle občanského zákoníku nemá tuto způsobilost nasciturus. Zaměstnavatelem může být tedy i malé dítě. 446

V praxi nemusí jít o nijak mimořádnou situaci, neboť např. při smrti zaměstnavatele přecházejí na jeho dědice (a tím může být i malé dítě) práva i povinnosti z pracovněprávních vztahů. I tento nezletilý zaměstnavatel má pak povinnost dodržovat pracovní smlouvu se zaměstnancem.

Způsobilost být zaměstnavatelem zaniká u fyzické osoby její smrtí či prohlášením za mrtvého.

Způsobilost k právním úkonům, tedy vlastními právními úkony nabývat práv a brát na sebe povinnosti, u fyzické osoby jako zaměstnavatele vzniká dosažením 18 let věku (tj. v 00.00 hodin toho dne, který svým číslem a měsícem odpovídá dni, kdy se před 18 lety narodil). Neplatí zde úprava obsažená v občanském zákoníku, kdy lze před dosažením 18 let věku nabýt způsobilosti k právním úkonům v plném rozsahu uzavřením manželství. Teprve nabytím způsobilosti k právním úkonům může fyzická osoba jako zaměstnavatel platně uzavírat sama např. pracovní smlouvy, dohody o skončení pracovního poměru, dávat výpověď z pracovního poměru, vyplácet mzdu, rozhodovat o nástupu dovolené.

Vstupuje-li občan do pracovněprávního vztahu se zaměstnavatelem, je velmi důležité vědět, s kým je třeba jednat, kdo má právo jednat jménem zaměstnavatele tak, aby právní úkon (např. pracovní smlouva nebo dohoda o skončení pracovního poměru) byl platný. Je-li zaměstnavatelem fyzická osoba, pak právní úkony činí především sama. Pokud je zaměstnavatelem **právníká osoba**, jedná za ni **statutární orgán**, tj. ten, který může za právníkou osobu jednat ve všech věcech. Kdo je tímto orgánem, určuje smlouva o zřízení právníké osoby, zakládací listina nebo zákon. Například u akciové společnosti je to představenstvo, u společnosti s ručením omezeným jednatelé, u státního podniku orgán stanovený zákonem o státním podniku (např. ředitel).

Za zaměstnavatele však mohou jednat i další **osoby zaměstnavatelem pověřené**. Je logické, že třeba pracovní smlouvy se zaměstnanci nebude uzavírat vždy ředitel státního podniku s 1 000 zaměstnanci, nýbrž pověřené osoby. Těmi jsou především někteří zaměstnanci, zejména vedoucí organizačních útvarů, u nichž tato pravomoc vyplývá z funkcí, které zastávají a které jsou stanoveny **vnitřními organizačními předpisy** (organizační řád nebo statut). Ředitel personálního úseku je ze své funkce oprávněn přijímat nové zaměstnance, uzavírat s nimi pracovní smlouvy či rozvazovat s nimi pracovní poměr. Vedoucí výrobního úseku může dávat zaměstnancům pracovní úkoly a v tomto směru závazné pokyny.

447 *Jednání za zaměstnavatele*

Kromě zaměstnanců, jejichž pověření k jednání jménem zaměstnavatele vyplývá z vnitřních předpisů zaměstnavatele, může zaměstnavatel pověřit další své zaměstnance, aby v pracovněprávních vztazích jednali jeho jménem. Zde se však vyžaduje **písemné pověření**, v němž musí být uveden rozsah oprávnění pověřeného zaměstnance. Vydat pověření může jen samotný zaměstnavatel, tj. fyzická osoba, je-li zaměstnavatelem, nebo statutární orgán právnické osoby.

Zaměstnanec 448

Zaměstnancem může být pouze fyzická osoba, která má pracovněprávní způsobilost, tedy způsobilost mít práva a povinnosti zaměstnance i způsobilost vlastním jednáním tato práva nabývat a povinnosti plnit. **Obě tyto způsobilosti vznikají dosažením 15 let věku**, avšak den nástupu do práce sjednaný podle pracovní smlouvy nesmí předcházet dni ukončení povinné školní docházky.

To znamená, že lze sice platně uzavřít pracovní smlouvu před dnem ukončení povinné školní docházky, ale sjednaný den nástupu do zaměstnání nesmí předcházet dni, kterým končí období školního roku, v němž žáci dovrší poslední rok své povinné školní docházky. Úprava vzniku právní subjektivity u žáků pomocných škol pak s ohledem na školským zákonem stanovenou povinnou školní docházku je nepoužitelná.

Je třeba proto rozlišovat vznik pracovněprávní subjektivity u zaměstnavatele a zaměstnance. Zaměstnavatelem může být i malé dítě, jednat samo za sebe však může až po dosažení 18 let věku. Naproti tomu zaměstnancem může být občan až po dosažení 15 let věku a po ukončení povinné školní docházky. Zaměstnanec může od stejné doby jednat v pracovněprávních vztazích sám za sebe.

449

Pokud má být uzavřena pracovní smlouva s mladistvým zaměstnancem (mladším 18 let), je povinností zaměstnavatele vyžádat si **vyjádření jeho zákonného zástupce**. Pokud tak neučiní, dopouští se sice porušení právní povinnosti, ale nemá to za následek neplatnost uzavřené pracovní smlouvy. Sankcí za toto nesplnění povinnosti uložené zákonem může být pokuta uložená příslušným úřadem práce.

Dohoda o hmotné odpovědnosti 450

Omezení způsobilosti k právním úkonům u fyzické osoby, která dosáhla již věku 15 let, zná zákon pouze v jednom případě. Zaměstnanec může platně uzavřít **dohodu o hmotné odpovědnosti** nejdříve v den, kdy dosáhne věku 18 let. Tato úprava směřuje k ochraně mladistvého před tím, aby uzavřel dohodu o hmotné odpovědnosti za škody na hodnotách svěřených k vyúčtování, protože s uzavřením této dohody zákon spojuje zvýšenou odpovědnost zaměstnance za škodu (viz dále výklad o náhradě škody).

Do zaměstnání může být přijat i zaměstnanec, který byl rozhodnutím soudu **zbaven způsobilosti k právním úkonům** nebo byl v této způsobilosti omezen, pokud jinak splňuje podmínky dosažení věku a případně ukončení povinné školní docházky v pomocné škole. Při jednáních v pracovněprávních vztazích jej zastupuje soudem ustanovený opatrovník. Ten však za něj nesmí uzavřít dohodu o hmotné odpovědnosti. Občané členských států Evropské unie a jejich rodinní příslušníci mají (až na výjimky stanovené zákonem) stejné právní postavení (ve

vztazích upravených zákonem o zaměstnanosti) jako občané České republiky.

Cizinci a osoby bez státní příslušnosti mohou být v České republice zaměstnáni, jen mají-li povolení k pobytu a povolení k zaměstnání.

Cizinci

Každý zaměstnavatel i zaměstnanec se může při pracovněprávním jednání nechat zastoupit jiným občanem (často advokátem) nebo i právnickou osobou. **Zastoupení** vzniká na základě udělené písemné plné moci, v níž musí být uveden rozsah zástupcovy oprávnění, jinak je neplatná. Plná moc může být obecná (generální), která zmocňuje zástupce ke všem jednáním za zastoupeného, nebo zvláštní (speciální), která opravňuje zástupce jen k některým vybraným úkonům (např. k jednání o odškodnění pracovního úrazu).

451 *Zastoupení*

2. Pracovní poměr

Základním a nejvýznamnějším z pracovněprávních vztahů je nepochybně pracovní poměr, který obvykle vzniká pracovní smlouvou mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem. Jeho obsahem je právo zaměstnavatele dávat zaměstnanci příkazy k práci a pokyny k plnění úkolů a povinnost platit mzdu za vykonanou práci, na druhé straně pak právo zaměstnance na mzdu a povinnost osobně konat uloženou práci.

452

2.1 Vznik, změna, zánik pracovního poměru

Zákoník práce rozlišuje tři způsoby vzniku pracovního poměru, a to na základě pracovní smlouvy, jmenováním nebo volbou. Ve všech uvedených případech naprosto bez výjimky platí, že pracovní poměr může vzniknout jen na základě svobodného projevu vůle zaměstnance a zaměstnavatele.

Jmenováním vzniká pracovní poměr u vedoucích zaměstnanců, zejména u vedoucích rozpočtových či příspěvkových organizací a ředitelů státních podniků, kteří jsou do funkce jmenováni podle zvláštních předpisů. Dalším případem je vnitřní jmenování, kdy výlučně statutární orgán zaměstnavatele nebo fyzická osoba jako zaměstnavatel jmenuje ve své organizaci či podniku osobu, která u něho dosud nebyla v pracovním poměru, do vedoucí funkce. Pracovní poměr založený jmenováním vzniká dnem, který byl stanoven k nástupu do funkce.

Jmenování

Volbou může být pracovní poměr založen pouze v případech, kdy to stanoví zvláštní předpisy, případně stanovy družstva či sdružení občanů. I zde musí jít o případ, kdy občan, který byl zvolen, nebyl předtím v pracovním poměru k tomuto zaměstnavateli. Pracovní poměr vzniká dnem, který byl stanoven jako den nástupu do práce.

Volba

Nejčastějším způsobem založení pracovního poměru je uzavření **pracovní smlouvy**. Ještě před jejím uzavřením je povinností zaměstnavatele seznámit zaměstnance s jeho budoucími právy a povinnostmi, s pracovními a mzdovými podmínkami, případně zajistit, aby se zaměstnanec

453 *Pracovní smlouvy*

ještě před uzavřením pracovní smlouvy podrobil vstupní lékařské prohlídce.

Pracovní smlouvu uzavírá zaměstnanec se zaměstnavatelem písemně. Pokud není písemná forma dodržena, nemá to za následek neplatnost pracovní smlouvy, neboť tu lze uzavřít i ústně. Problémem bývá dokazování obsahu takové smlouvy, tedy toho, na čem se zaměstnanec se zaměstnavatelem dohodli, např. kde bude zaměstnanec práci konat, na mzdových a pracovních podmínkách, pokud mezi nimi dojde ke sporu.

*Náležitosti
pracovní
smlouvy*

Pracovní smlouva musí obsahovat tři **podstatné náležitosti**:

- druh práce, na který je zaměstnanec přijímán,
- místo, kde bude práci konat (obec, závod, provozovna, dílna),
- den nástupu do práce.

Pokud by se účastníci nedohodli na některé z těchto podstatných náležitostí, pracovní smlouva nemůže být uzavřena.

Významné je vymezení **druhu vykonávané práce**, neboť jen ten je zaměstnanec povinen vykonávat. Práce jiného druhu zaměstnanec zásadně není povinen provádět vyjma případů, kdy to výslovně stanoví zákon (při převedení zaměstnance na jinou práci). Druh práce může být ve smlouvě stanoven i alternativně. Zaměstnavatel má přirozeně zájem na co nejobecnějším vymezení druhu vykonávané práce, aby mohl zaměstnance pověřovat výkonem širšího okruhu prací. Pokud by ovšem byl v pracovní smlouvě vymezen druh vykonávané práce tak obecně či široce, že by umožňoval zaměstnavateli přidělovat zaměstnanci v podstatě jakoukoliv práci, byla by pracovní smlouva neplatná, neboť by jí chyběla jedna z podstatných náležitostí.

Místo výkonu práce může být vymezeno velmi úzce (např. konkrétní pracoviště) nebo i širěji, což se uplatní zejména u montérů, revizorů apod. Ujednání o místě výkonu práce má zásadní význam jednak z hlediska toho, že zaměstnavatel nemůže zaměstnance bez jeho souhlasu přeložit k výkonu práce do jiného místa, jednak i z hlediska posuzování nároků na cestovní náhrady (jízdné, stravné, nocležné, odlučné).

Den nástupu do práce je důležitý tím, že v tento den vzniká pracovní poměr (nikoliv uzavřením pracovní smlouvy). Zpravidla je dohodnuto přesné datum, ale ve smlouvě může být rovněž uvedeno, že dnem nástupu do práce bude den následující po nějaké konkrétní události, třeba třetí den po skončení předcházejícího zaměstnání.

V pracovní smlouvě lze dohodnout i **další náležitosti**, na nichž mají účastníci zájem. Nejde však už o podstatné náležitosti, bez nichž by byla smlouva neplatná. Trvá-li však jedna ze stran na dohodě o dalších náležitostech v pracovní smlouvě, musí i u nich dojít k dohodě, protože jinak by k uzavření pracovní smlouvy vůbec nedošlo, neboť účastníci by se nedohodli na celém jejím obsahu. Mezi tyto další náležitosti **nepravidelné** patří zejména ujednání o mzdě, o pracovní době a jejím rozvržení, o zvyšování kvalifikace, o přidělení služebního automobilu.

V pracovní smlouvě lze také sjednat určité **podmínky**, na které je vznik pracovního poměru vázán; zpravidla jde o ujednání, že pracovní poměr vznikne jen tehdy, jestliže zaměstnanec ukončí do určité doby úspěšně studium.

*Podmínky
v pracovní
smlouvě*

Naopak není možno považovat za platné ujednání v pracovní smlouvě, zaváže-li se zaměstnanec, že po dobu zaměstnání nebude bez výslovného souhlasu zaměstnavatele vykonávat práci pro jiného zaměstnavatele ve vedlejší pracovním poměru či jinou výdělečnou činnost. Lze ale písemně dohodnout, že zaměstnanec nesmí nejdéle po dobu jednoho roku po skončení pracovního poměru vykonávat pro jiného zaměstnavatele nebo na vlastní účet činnost, která je v konkurenčním vztahu k zaměstnavateli dosavadnímu, a to za podmínek, za kterých to lze po zaměstnanci spravedlivě požadovat. Za porušení takto dohodnutého závazku lze také sjednat přiměřenou smluvní pokutu.

Pracovní smlouva může obsahovat (a také zpravidla obsahuje) i ujednání o době trvání pracovního poměru a zkušební dobu.

Pokud pracovní smlouva neobsahuje údaje o právech a povinnostech vyplývajících z pracovního poměru, je povinností zaměstnavatele o obsahu pracovního poměru písemně zaměstnance informovat, a to nejpozději do jednoho měsíce od vzniku pracovního poměru. Informace musí obsahovat zákonem stanovené údaje, např. označení zaměstnavatele i zaměstnance, bližší označení druhu a místa výkonu práce, nárok na dovolenou, údaje o pracovní době, o mzdě, o výpovědních dobách.

Pokud jde o dobu trvání, uzavírají se pracovní poměry zpravidla **na dobu neurčitou**. To platí i v případě, že ve smlouvě nebyla doba trvání pracovního poměru uvedena vůbec. Pracovní poměr je sjednán **na dobu určitou**, je-li ve smlouvě výslovně určena doba jeho trvání, a to ať již délkou (na dobu dvou let) nebo datem (do 31.12.1997) nebo určitou skutečností (po dobu trvání další mateřské dovolené jiné zaměstnankyně). Pracovní poměr na dobu určitou lze sjednat na dobu nejvýše dvou let ode dne vzniku pracovního poměru. Pokud od skončení předchozího pracovního poměru na dobu určitou mezi týmiž účastníky uplynula doba alespoň 6 měsíců, pak se k tomuto předchozímu pracovnímu poměru nepřihlíží.

*Doba trvání
pracovního
poměru*

Zkušební dobu lze v pracovní smlouvě sjednat výlučně písemně (ústní dohoda o zkušební době je neplatná), a to na dobu nejvýše tří měsíců. Po vzniku pracovního poměru samostatně sjednána (tedy mimo pracovní smlouvu) už být nemůže. Nemůže být sjednána ani tam, kde vzniká pracovní poměr volbou.

454 *Zkušební
doba*

Zkušební doba má značný význam především pro snadnou možnost skončení pracovního poměru v této době. Jestliže se zaměstnanec neosvědčil či mu podmínky práce nevyhovují, může jak zaměstnavatel, tak i zaměstnanec zrušit pracovní poměr ve zkušební době bez uvedení důvodu.

Jestliže je tedy pracovní smlouva platně uzavřena, vzniká pracovní poměr dnem, který byl sjednán jako den nástupu do práce, a nemusí tedy jít o den, kdy skutečně do práce

zaměstnanec nastoupí. Pokud ve sjednaný den zaměstnanec bez vážné překážky nena-
stoupí do práce nebo do týdne nepodá zaměstnavateli zprávu o této překážce, může za-
městnavatel od pracovní smlouvy odstoupit. Zaměstnanec může od pracovní smlouvy od-
stoupit jen v případech, že pracovní smlouvu uzavřel pod vlivem podstatného omylu. V obou
případech odstoupení se tak může stát jen do doby, než zaměstnanec nastoupí do práce.

Ode dne, kdy pracovní poměr vznikl, je zaměstnavatel povinen při-
dělovat zaměstnanci práci podle pracovní smlouvy, platit mu za vyko-
nanou práci mzdu, vytvářet mu podmínky pro plnění pracovních úkolů
a dodržovat i ostatní pracovní podmínky podle právních předpisů a podle
kolektivní smlouvy. Zaměstnanec je povinen podle pokynů zaměstna-
vatele osobně konat práce podle pracovní smlouvy ve stanovené pra-
covní době a dodržovat pracovní kázeň. Zaměstnavateli je dále uložena
povinnost řádně seznámit zaměstnance s pracovním řádem, s předpisy
k ochraně zdraví při práci a s kolektivní smlouvou, byla-li uzavřena.

Diskri- 455 Zákonem je zaměstnavatelům stanovena povinnost zajišťovat rovné
minace zacházení se všemi zaměstnanci, pokud jde o jejich pracovní podmínky,
včetně odměňování, odborné přípravy a příležitostí dosáhnout funkč-
ního nebo jiného postupu v zaměstnání. Výslovně je zakázána jakáko-
liv diskriminace zaměstnanců z důvodu rasy, barvy pleti, pohlaví, sexu-
ální orientace, jazyka, víry a náboženství, politického nebo jiného
smýšlení, členství nebo činnosti v politických stranách nebo hnutích, od-
borových organizacích a jiných sdruženích, národnosti, etnického nebo
sociálního původu, majetku, rodu, zdravotního stavu, věku, manžel-
ského a rodinného stavu nebo povinností k rodině.

Nikdo také nesmí v pracovněprávních vztazích zneužívat výkonu
práv či povinností způsobem, který by byl na újmu jiného účastníka
těchto vztahů či by ponižoval jeho lidskou důstojnost. Za takové ne-
přípustné jednání se považuje i nežádoucí chování sexuální povahy na
pracovišti, které je nevítané, nevhodné nebo urážlivé nebo může být
oprávněně vnímáno jako podmínka pro rozhodnutí, která ovlivňuje po-
stavení zaměstnance.

Změna 456 Ke **změně práv a povinností** vyplývajících z pracovní smlouvy, např.
pracovní o druhu vykonávané práce, místě výkonu práce, době trvání pracovního
smlouvy poměru, může dojít **písemnou dohodou** účastníků, kteří tak uzavřou do-
hodu o změně pracovní smlouvy.

Převedení 456 Ze závažných důvodů může zaměstnavatel výjimečně **jednostranně**
na jinou rozhodnout bez souhlasu zaměstnance o jeho **převedení na jinou práci**,
práci než kterou vykonává podle pracovní smlouvy. V některých případech
tak zaměstnavatel dokonce učinit musí.

Zaměstnavatel je **povinen převést zaměstnance na jinou práci**, a to
i proti vůli zaměstnance, především jde-li o ochranu zdraví zaměstnance,
tedy jestliže zaměstnanec podle lékařského posudku nemůže dlouho-
době vykonávat dosavadní práci, jestliže těhotná žena nebo matka dí-
těte mladšího než 9 měsíců koná práci, která ohrožuje její těhotenství
nebo mateřské poslání, je-li to nutné podle lékařského posudku v zájmu
ochrany zdraví jiných osob před přenosnými chorobami, je-li zaměstna-
nec pracující v noci podle lékařského posudku nezpůsobilý pro noční

práci. Rovněž musí být převeden na jinou práci zaměstnanec, který byl odsouzen a potrestán zákazem činnosti (např. řidiče, kterému byl pravomocně uložen trest zákazu řízení motorových vozidel).

Zaměstnavatel **může** (je to tedy jen na jeho vlastním uvážení) převést zaměstnance bez jeho souhlasu na jinou práci, např. tehdy, bylo-li proti zaměstnanci zahájeno trestní řízení pro podezření z úmyslné (nestačí nedbalostní) trestné činnosti spáchané při plnění pracovních úkonů (zpronevěra, podvod, krádež) nebo zaměstnanec dostal výpověď z pracovního poměru pro porušení pracovní kázně, popřípadě dočasně ztratil předpoklady pro výkon práce (v tomto případě je převedení možné nejdéle na 30 pracovních dnů v kalendářním roce).

Rovněž je zaměstnavatel oprávněn převést zaměstnance bez jeho souhlasu na jinou práci, nemůže-li zaměstnanec konat práci pro prostoje nebo pro přerušování práce způsobené nepříznivými povětrnostními vlivy, je-li to třeba k odvrácení živelní události nebo hrozící nehody či ke zmírnění jejich bezprostředních následků. Toto vynucené převedení zaměstnance má trvat jen po dobu, po kterou splní svůj účel.

Zaměstnavatel je povinen předem se zaměstnancem projednat důvod převedení a dobu, po kterou má trvat.

Výkon práce, na kterou je zaměstnanec převeden, jej nesmí zdravotně ohrožovat a měla by při ní být využita i jeho kvalifikace. Byl-li by tedy převeden na práci zřejmě nevhodnou ze zdravotních důvodů či zřejmě nepřiměřenou schopnostem a kvalifikací zaměstnance, bylo by takové převedení neplatné.

Pokud zaměstnavatel převede zaměstnance bez jeho souhlasu na jinou práci a nejde o případy uvedené výše, je takové převedení neplatné a zaměstnanec se může u soudu žalobou domáhat určení, že toto převedení je neplatné. Může se domáhat i náhrady mzdy v případě, že zaměstnavatel mu odmítl přidělovat práci podle původní pracovní smlouvy a zaměstnanec práci, na kterou byl protiprávně převeden, odmítl vykonávat.

K další změně sjednaných pracovních podmínek může dojít při **přeložení pracovníka do jiného místa výkonu práce**, byť při zachování druhu vykonávané práce (např. prodavačku na jinou prodejnu, lékaře do jiné ordinace). Na rozdíl od převedení zaměstnance na jinou práci lze zaměstnance přeložit do jiného místa výkonu práce jen s jeho souhlasem. Ten nemusí být dán písemně, i když v případě sporu nejlépe doložit, že byl udělen; může být dán ústně i konkludentně, když zaměstnanec se bez jakýchkoliv projevů nesouhlasu přeložení podrobí.

Odpadnou-li důvody, pro které byl zaměstnanec převeden na jinou práci či přeložen do jiného místa výkonu práce, je zaměstnavatel povinen zařadit jej na jeho původní práci a pracoviště, pokud se s ním nedohodl na jiném řešení.

Někdy nebude ze závažných důvodů provozního charakteru takové zpětné zařazení zaměstnance možné (po živelní pohromě dlouhou dobu nelze původní pracoviště obnovit). V takovém případě musí být zaměstnanec převeden na jinou práci odpovídající jeho pracovní smlouvě.

457 *Přeložení
do jiného
místa výkonu
práce*

Pracovní cesta 458 Od přeložení zaměstnance do jiného místa výkonu práce je třeba odlišovat vyslání zaměstnance na **pracovní cestu**. Na ní koná zaměstnanec práci podle pokynů vedoucího, který ho na pracovní cestu vyslal. Ten také určuje místo nástupu na pracovní cestu, místo výkonu práce, dobu trvání a může stanovit i způsob dopravy (použití služebního nebo vlastního vozidla), ukončení pracovní cesty, případně i další podmínky této cesty. Možnost vysílat zaměstnance na pracovní cestu však může být dohodnuta již v pracovní smlouvě. K vyslání na pracovní cestu je třeba souhlasu zaměstnance.

Zaměstnance lze také **dočasně přidělit k výkonu práce k jinému zaměstnavateli**. K tomu však může dojít výlučně jen se souhlasem zaměstnance na základě písemně uzavřené dohody.

Skončení pracovního poměru 459 **Pracovní poměr** může **skončit** dohodou, výpovědí, okamžitým zrušením, zrušením ve zkušební době, uplynutím sjednané doby a smrtí zaměstnance či zánikem zaměstnavatele - právnické osoby, pokud práva a povinnosti z pracovněprávních vztahů nepřecházejí na jiný nástupnický subjekt. Pro cizince a osoby bez státní příslušnosti platí, že jejich pracovní poměr končí i dnem, kdy má skončit jejich pobyt na území republiky podle rozhodnutí o odnětí povolení k pobytu, či dnem, kdy se stalo pravomocným rozhodnutím soudu o uložení trestu vyhoštění z území republiky.

Dohoda o skončení pracovního poměru Na prvním místě uvádí zákoník práce rozvázání pracovního poměru **dohodou**. Termín skončení pracovního poměru může být dohodnut jak k přesnému datu, tak i k určité události, např. skončením prací nebo dnem nástupu jiné zaměstnankyně z mateřské dovolené. Dohodu je třeba uzavřít písemně, jinak je neplatná.

Pokud to požaduje zaměstnanec, musí být v dohodě uvedeny důvody tohoto rozvázání pracovního poměru. Je to praktické zejména tehdy, když s důvodem skončení pracovního poměru jsou spojeny další nároky, jako např. odstupné. Jedno vyhotovení dohody o rozvázání pracovního poměru je zaměstnavatel povinen vydat zaměstnanci. Jestliže zaměstnanec projeví uzavřením dohody svoji vůli skončit pracovní poměr, nemůže se následně domáhat neplatnosti této dohody, např. s poukazem na to, že se na něho vztahoval zákaz výpovědi z pracovního poměru.

Výpověď z pracovního poměru 460 Zřejmě nejčastějším způsobem skončení pracovního poměru je jeho rozvázání **výpovědí**. Platnost výpovědi z pracovního poměru je také často předmětem sporů a soudních řízení. Proto je nutné dobře se seznámit s podmínkami, které zákon pro platnou výpověď stanoví.

Výpověď z pracovního poměru může dát zaměstnavatel i zaměstnanec. Musí být dána písemně, podepsána a doručena druhému účastníkovi, jinak je neplatná.

Dává-li výpověď zaměstnanec, může, ale nemusí v ní uvádět důvody, které ho ke skončení pracovního poměru vedou. Naproti tomu zaměstnavatel musí ve výpovědi **důvod** uvést, aby bylo možno posoudit, zda jde o důvod zákonem uznaný. Zaměstnavatel totiž může dát zaměstnanci výpověď pouze z důvodů výslovně v zákoně stanovených, a navíc je musí ve výpovědi uvést tak, aby je nebylo možno zaměnit s jinými; takto uplatněný výpovědní důvod nesmí dodatečně měnit. Toto omezení zaměst-

navatele vychází z mezinárodně uznávané praxe, zejména z úmluvy Mezinárodní organizace práce č. 158 o ukončení zaměstnání.

Výpověď musí být **doručena** druhému účastníku. Okamžik doručení je velmi důležitý, neboť od něj se odvíjí běh výpovědní doby. Dává-li výpověď zaměstnanec, stačí, když ji doručí svému nejbližšímu nadřízenému. Převzetí výpovědi s uvedením data je třeba nechat si na kopii potvrdit, předává-li se výpověď osobně.

Konkretizace výpovědního důvodu ve výpovědi dané zaměstnavatelem bude různá podle toho, který je použit. Zpravidla stačí stručné vylíčení skutečností, které zákonný důvod naplňují. Ovšem velkou pozornost je třeba věnovat skutkovému vylíčení důvodů v případě, kdy zákon v jednom ustanovení uvádí těchto výpovědních důvodů více. Při sporu o neplatnost výpovědi se pak zkoumá, zda byl naplněn právě jen ten důvod, který je ve výpovědi vylíčen, a nemůže se přihlížet k důvodům jiným. Jestliže se např. zaměstnanec dopouštěl opakovaně porušování pracovní kázně, avšak ve výpovědi zaměstnavatel uvede pouze jediný případ tohoto porušení, nemůže se pak dovolávat toho, že výpověď je dávana pro opakované neplnění povinností ze strany zaměstnance. Důvodnost výpovědi bude zkoumána výlučně jen ve vztahu k tomuto jedině uvedenému skutkově vymezenému důvodu.

Mezi **výpovědní důvody**, které jedině může zaměstnavatel použít, patří zrušení, zánik, přemístění nebo převod zaměstnavatele, nadbytečnost zaměstnance, ztráta jeho zdravotní způsobilosti, nesplnění kvalifikačních předpokladů pro výkon práce, neuspokojivé pracovní výsledky nebo porušení pracovní kázně.

Byla-li dána platná výpověď, ať již ze strany zaměstnavatele či ze strany zaměstnance, končí pracovní poměr uplynutím **výpovědní doby**, která činí dva měsíce.

Výpověď nebo okamžitě zrušení pracovního poměru je zaměstnavatel povinen předem projednat s odborovou organizací; jde-li o jiný způsob skončení pracovního poměru, je zaměstnavatel povinen odborovou organizaci s tím seznámit. Pokud ale hodlá zaměstnavatel dát výpověď nebo okamžitě zrušit pracovní poměr s členem orgánu (tedy nikoliv jen řadovým členem) odborové organizace, musí si k tomu vyžádat její předchozí souhlas, bez něhož je jinak skončení pracovního poměru uvedenými způsoby neplatné; o výjimce z této zásady může rozhodnout jen soud.

Má-li být rozvázán pracovní poměr se zaměstnancem, který je osobou se zdravotním postižením, je zaměstnavatel povinen písemně to oznámit příslušnému úřadu práce.

Zaměstnanec musí být chráněn před skončením pracovního poměru výpovědí ze strany zaměstnavatele v době, kdy se ocitne v situaci, že si nemůže hledat jiné zaměstnání, nebo kdy není prakticky naděje, že by ho někdo zaměstnal. Proto zákoník práce stanoví **zákaz výpovědi v ochranné době**. Zaměstnavatel nesmí dát v ochranné době výpověď zaměstnanci, který je v pracovní neschopnosti, který byl povolán ke službě v ozbrojených silách, kdy byl dlouhodobě uvolněn pro výkon veřejné funkce, těhotné ženě či ženě čerpající mateřskou dovolenou. Z uvedených zákazů výpovědi v ochranné době jsou však stanoveny

výjimky; tento zákaz není třeba respektovat, jde-li o výpověď z důvodů porušení pracovní kázně nebo při organizačních změnách u zaměstnavatele.

*Odvolání
výpovědi*

Platně podanou výpověď z pracovního poměru lze **odvolat** (někdy se nepřesně uvádí „vzít zpět“). K tomu ovšem nestačí jen projev toho, kdo výpověď odvolává, protože druhá strana již na výpověď reagovala např. tím, že si zajistila nového zaměstnance či zaměstnavatele. Proto k platnému odvolání výpovědi je nutný souhlas druhé strany s tímto odvoláním. Oba úkony, tedy odvolání výpovědi i souhlas s tímto odvoláním, je třeba provést písemně, i když nedodržení písemné formy nemá za následek neplatnost těchto úkonů.

*Hromad- 462
né propou-
štění*

Zákoník práce rovněž upravuje **hromadné propouštění**. Tím se rozumí postup, kdy zaměstnavatel skončil pracovní poměry v posledních 30 kalendářních dnech výpovědi zaměstnancům z důvodů organizačních změn, a to nejméně u 10 osob u zaměstnavatele s 20-100 pracovníky, nebo 10 % osob u zaměstnavatele se 101-300 pracovníky, nebo u 30 osob u zaměstnavatele s více než 300 zaměstnanci. Zaměstnavateli je uložena povinnost včas (nejpozději 30 dnů předem) o svém záměru hromadně propouštět informovat příslušný odborový orgán a projednat s ním všechny závažné otázky související s možností omezení hromadného propouštění či zmírnění jeho následků. Zaměstnavatel musí informovat i příslušný úřad práce a doručit mu písemnou zprávu o svém rozhodnutí o hromadném propouštění a o výsledcích jednání s odborovým orgánem.

*Okamžité 463
zrušení
pracovního
poměru*

Okamžité zrušení pracovního poměru je výjimečným způsobem rozvázání pracovního poměru, protože závažně zasahuje do práv a povinností vyplývajících z pracovněprávního vztahu. Zákon tuto výjimečnou možnost dává jak zaměstnavateli, tak i zaměstnanci. Okamžité zrušení pracovního poměru musí být provedeno písemně, musí v něm být skutkově vymezen jeho důvod tak, aby jej nebylo možno zaměnit s jiným (tento důvod nesmí být dodatečně měněn), a musí být ve stanovené lhůtě doručeno druhému účastníku. Nejsou-li všechny tyto podmínky splněny, je okamžité zrušení pracovního poměru neplatné. Pokud jde o skutkové vylíčení důvodů vedoucích k okamžitému zrušení pracovního poměru, platí totéž, co bylo uvedeno u výpovědi z pracovního poměru, kterou zaměstnavatel dává zaměstnanci.

464 Zaměstnanec může zrušit pracovní poměr **okamžitě**, jestliže podle lékařského posudku nemůže dále vykonávat dosavadní práci bez vážného ohrožení zdraví a zaměstnavatel jej do 15 dnů od předložení posudku nepřevedl na jinou vhodnou práci. Druhým důvodem uznaným zákonem je případ, kdy zaměstnavatel nevyplatil zaměstnanci mzdu nebo náhradu mzdy do 15 dnů po uplynutí její splatnosti, ať jde o zálohu nebo dobírku, jež jsou splatné v termínech stanovených u zaměstnavatele pro jejich výplatu. Zaměstnanec, který platně zrušil pracovní poměr okamžitě, má nárok na odstupné ve výši trojnásobku průměrného výdělku.

Zaměstnavatel může **okamžitě** zrušit pracovní poměr se zaměstnancem rovněž jen ze dvou důvodů. První spočívá v tom, že zaměstnanec byl pravomocně odsouzen za úmyslný trestný čin k trestu odnětí svobody nepodmíněně na dobu delší než jeden rok nebo na dobu nejméně šesti měsíců, pokud šlo o úmyslný trestný čin spáchaný při plnění pracovních úkonů. Zaměstnanec je tak vyřazen na uvedenou dobu z práce u zaměstnavatele a na zaměstnavateli nelze spravedlivě požadovat, aby na zaměstnance čekal, až se vrátí z výkonu trestu nepodmíněného odnětí svobody.

Druhým důvodem okamžitého zrušení pracovního poměru ze strany zaměstnavatele je případ, kdy zaměstnanec porušil pracovní kázeň zvlášť hrubým způsobem.

Zda se jedná o zvlášť hrubé porušení pracovní kázně, to je třeba stanovit na základě posouzení každého konkrétního případu, kdy se hodnotí doba, situace, okolnosti, za nichž k porušení pracovní kázně došlo, osoba i funkce zaměstnance, forma jeho zavinění (úmysl či nedbalost) apod.

Aby okamžité zrušení pracovního poměru bylo účinné, musí následovat v co nejkratší době poté, co se zaměstnavatel o důvodech, které k němu vedou, dozvěděl. Proto zákoník práce stanoví, že zaměstnavatel i zaměstnanec mohou zrušit pracovní poměr okamžitě pouze ve **lhůtě** dvou měsíců od okamžiku, kdy se o důvodech k tomuto opatření dozvěděli, nejpozději však do jednoho roku ode dne, kdy tento důvod vznikl.

Okamžité zrušení pracovního poměru (na rozdíl od výpovědi) již odvolat nelze, a to ani se souhlasem druhé strany, neboť jeho doručením nastanou zamýšlené důsledky, tedy pracovní poměr skončí. Obnovit jej by bylo možné jen uzavřením nové pracovní smlouvy.

Byla-li v pracovní smlouvě sjednána zkušební doba, může jak zaměstnavatel, tak zaměstnanec v této **zkušební době zrušit** pracovní poměr z jakéhokoliv důvodu nebo i bez uvedení důvodu. Písemné oznámení o zrušení pracovního poměru má být doručeno druhé straně alespoň tři dny přede dnem, kdy má takto pracovní poměr skončit. Pokud se tak však nestane, nemá to vliv na platnost tohoto skončení. Písemná forma zrušení pracovního poměru není obligatorní, může tedy dojít i k ústnímu zrušení pracovního poměru ve zkušební době.

Pracovní poměr sjednaný na dobu určitou končí **uplynutím této doby**. Pokud nebyla doba trvání pracovního poměru určena konkrétními daty, ale byla sjednána po dobu výkonu některých prací, např. kampaňové práce v zemědělství, cukrovarech, má zaměstnavatel upozornit zaměstnance včas, že dojde ke skončení těchto prací, a to zpravidla alespoň tři dny předem. Pokud však zaměstnavatel tuto svoji povinnost nesplní, nedojde k prodloužení pracovního poměru, a ten skončí vykonáním sjednaných prací.

Jestliže zaměstnanec po uplynutí sjednané doby pokračuje s vědomím zaměstnavatele v konání prací, platí, že se tento pracovní poměr změnil na pracovní poměr na dobu neurčitou, pokud se zaměstnavatel nedohodne se zaměstnancem jinak.

465

466 *Skončení
pracovního
poměru
ve zkušební
době*

*Skončení
pracovního
poměru
uplynutím
doby*

Zaměstnanec přitom nemusí vykonávat práci, kterou dělal dosud. Může jít i o jiný druh práce, avšak důležité je, že zaměstnanec pro svého zaměstnavatele nadále pracuje. Vždy však musí být splněn požadavek, že se tak děje se souhlasem zaměstnavatele. Pokud by zaměstnanec vykonával dále práci svévolně, proti zákazu či jiným opatřením zaměstnavatele ve snaze zajistit si tak pracovní poměr na neurčitou dobu, ke změně pracovního poměru na dobu neurčitou by nedošlo.

Účastníci se však samozřejmě mohou dohodnout na dalším pokračování pracovního poměru na další dobu určitou.

Pokud pracovní poměr vznikl volbou nebo jmenováním, pak **uplynutím volebního období, odvoláním z funkce nebo vzdáním se funkce pracovní poměr nekončí**. Zaměstnavatel se dohodne se zaměstnancem na jeho dalším pracovním zařazení, na jiné práce odpovídající jeho kvalifikaci. Skončení pracovního poměru se řídí stejnými zásadami, jako by šlo o pracovní poměr sjednaný pracovní smlouvou. Lze jej tedy skončit dohodou, výpovědí či okamžitým zrušením.

2.2 Nároky z neplatného rozvázání pracovního poměru

*Neplatné
skončení
pracovního
poměru*

Pokud při rozvázání pracovního poměru nebyly splněny zákonem požadované náležitosti, je takové rozvázání pracovního poměru neplatné. Z předešlého výkladu vyplývá, že tomu tak bude mimo jiné při nedodržení písemné formy výpovědi či okamžitého zrušení pracovního poměru, při neuvedení nebo nedostatečném vymezení důvodů, které k výpovědi vedou, nerespektoval-li zaměstnavatel ochrannou dobu apod.

*Náhrada
mzdy* 467

Pokud zaměstnanec považuje rozvázání pracovního poměru ze strany zaměstnavatele za neplatné, měl by to ihned zaměstnavateli oznámit s tím, že **trvá na dalším zaměstnávání**. Pokud skutečně bude rozvázání pracovního poměru neplatné (uzná-li to sám zaměstnavatel nebo tak rozhodne soud), trvá pracovní poměr i nadále. Jestliže by zaměstnavatel výzvě zaměstnance nevyhověl a odmítal ho zaměstnávat, má zaměstnanec **nárok na náhradu mzdy** ve výši dosavadního průměrného výdělku, a to právě za dobu ode dne, kdy oznámil zaměstnavateli, že trvá na dalším zaměstnávání do dne, kdy mu zaměstnavatel skutečně umožní pokračovat v práci nebo kdy dojde k platnému skončení pracovního poměru.

*Náhrada
škody* 468

Pokud však zaměstnanec **netrvá na tom**, aby byl nadále u zaměstnavatele, který s ním neplatně rozvázal pracovní poměr, zaměstnán, považuje se pracovní poměr za ukončený dohodou.

Když rozváže pracovní poměr neplatně zaměstnanec a zaměstnavatel mu oznámí, že **trvá na tom, aby dále konal svou práci**, trvá pracovní poměr i nadále. Pokud však zaměstnanec této výzvě nevyhoví a nepokračuje v práci, má zaměstnavatel nárok na **náhradu škody**, která mu tím vznikla, a to ode dne, kdy zaměstnanci oznámil, že trvá na dalším výkonu práce.

Škoda, která vzniká zaměstnavateli, představuje většinou vyplacené příplatky za přesčasovou práci ostatních zaměstnanců, kterou byla nahrazována práce chybějícího zaměstnance.

Když zaměstnavatel **netrvá** na tom, aby pro něho zaměstnanec, který neplatně rozvázal pracovní poměr, dále pracoval, nemá samozřejmě ani možnost uplatňovat náhradu škody a má se za to, že pracovní poměr skončil dohodou.

Výjimečně může dojít i k **neplatnosti dohody** o skončení pracovního poměru. Zde zákon vychází z předpokladu, že neplatnost takové dohody byla vždy způsobena alespoň částečně zaměstnavatelem. Proto se zaměstnavateli nepřiznává právo domáhat se náhrady škody proti zaměstnanci v případě jakéhokoliv důvodu neplatnosti dohody. Nároky zaměstnance proti zaměstnavateli na náhradu ušlé mzdy jsou obdobné jako při neplatné výpovědi z pracovního poměru dané zaměstnavatelem zaměstnanci.

Neplatnost rozvázání pracovního poměru může uplatnit zaměstnavatel i zaměstnanec **žalobou u soudu** nejpozději ve lhůtě dvou měsíců ode dne, kdy měl pracovní poměr tímto rozvázáním skončit. Pokud by žaloba na určení neplatnosti rozvázání pracovního poměru nebyla podána v uvedené lhůtě, je třeba považovat rozvázání pracovního poměru za platné a účinné.

Neplatnost dohody o skončení pracovního poměru

Soudní ochrana

2.3 Osobní spis, pracovní posudky, potvrzení o zaměstnání, odstupné

Zaměstnavatel je oprávněn vést osobní spis zaměstnance, který smí obsahovat jen takové písemnosti, které jsou nezbytně nutné pro výkon práce. Do tohoto osobního spisu mohou nahlížet nadřízení zaměstnance, pak ovšem také orgány inspekce práce, úřad práce, soud, státní zástupce, Policie ČR, Národní bezpečnostní úřad a zpravodajské služby. Samozřejmě má do osobního spisu přístup sám zaměstnanec, který si z něj může pořizovat výpisky či kopie dokladů.

Zpravidla při sjednávání nového zaměstnání je po uchazeči o zaměstnání vyžadován mimo jiné i **posudek o pracovní činnosti, tj. pracovní posudek** z dosavadního zaměstnání. Tímto posudkem je nejen zhodnocení zaměstnancovy práce vypracované jeho nadřízeným, ale veškeré písemnosti, které se týkají kvalifikace zaměstnance, jeho schopností a dalších skutečností, které mají vztah k výkonu jeho práce. Na vydání pracovního posudku má zaměstnanec **nárok**. Požádá-li o jeho vydání, je zaměstnavatel povinen učinit tak do 15 dnů od podání žádosti, avšak jen v době dvou měsíců před skončením pracovního poměru hodnoceného zaměstnance. V období předcházejícím může zaměstnavatel rovněž žádosti vyhovět a posudek vydat, avšak odmítne-li žádost, nedopouští se porušení žádné právní povinnosti.

Pokud zaměstnanec **nesouhlasí s obsahem pracovního posudku**, může podat ve lhůtě tří měsíců ode dne, kdy se o obsahu posudku dozvěděl, k soudu žalobu, kterou se bude domáhat úpravy posudku. Tato úprava může spočívat ve vypuštění některých údajů či tvrzení, pokud byla zjištěna jejich nesprávnost, nebo nahrazení údajů jinými. Soud je zde přísně

469 *Osobní spis*

470 *Pracovní posudek*

Nesouhlas s pracovním posudkem

vázán návrhem žalobce, takže pokud žalobce navrhuje, aby určité údaje byly z posudku vypuštěny, zabývá se soud pouze tím, zda mají být vypuštěny, a nemůže je sám upravovat a nahrazovat něčím jiným, co nebylo navrhováno.

*Potvrzení
o zaměstnání* 471

Při skončení pracovního poměru je zaměstnavatel povinen vydat zaměstnanci nebo jinému zaměstnavateli na jeho žádost **potvrzení o zaměstnání**. V něm se uvádějí údaje rozhodné pro posouzení nároků na dovolenou, délka trvání pracovního poměru, ale také to, zda má zaměstnanec nějaké závazky vůči zaměstnavateli, zda jsou z jeho mzdy prováděny srážky, v jaké výši a v čí prospěch, případně další skutečnosti stanovené právními předpisy. Zaměstnanec se může žalobou u soudu domáhat nejen vydání tohoto potvrzení, je-li jeho vydání zaměstnavatelem odpíráno, ale (stejně jako u pracovního posudku) i změny či opravy potvrzení, pokud obsahuje nepravdivé údaje. Žaloba o úpravu potvrzení o zaměstnání musí být podána ve lhůtě tří měsíců ode dne, kdy se zaměstnanec s obsahem potvrzení seznámil.

Zákon chrání soukromí zaměstnance, když stanoví, že jiné **informace o zaměstnanci** je zaměstnavatel oprávněn podávat pouze se souhlasem zaměstnance, pokud právní předpis nestanoví něco jiného. Tak tomu bude např. tehdy, když si informace o zaměstnanci vyžadují orgány činné v trestním řízení.

Odstupné 472

Při skončení pracovního poměru může vzniknout zaměstnanci **nárok na odstupné**. Zákon reaguje na situaci, kdy zaměstnanec nemůže dále u zaměstnavatele pracovat z důvodů, které jsou objektivně dány na straně zaměstnavatele. Proto jestliže skončil pracovní poměr výpovědí danou zaměstnavatelem nebo dohodou účastníků z organizačních důvodů (proto je potřebné uzavírat dohodu o skončení pracovního poměru písemně a uvádět v ní důvod této dohody), náleží zaměstnanci odstupné ve výši trojnásobku průměrného měsíčního výdělku. Spočíval-li důvod k rozvázání pracovního poměru výpovědí ze strany zaměstnavatele nebo k uzavření dohody o skončení pracovního poměru v poškození zdraví (nebo překročení přípustné doby expozice) zaměstnance, přísluší mu odstupné ve výši nejméně dvanáctinásobku průměrného výdělku.

Odstupné je vypláceno po skončení pracovního poměru v nejbližším výplatním termínu určeném u zaměstnavatele pro výplatu mzdy. Pokud by se zaměstnanec vrátil zpět k původnímu zaměstnavateli, a to před uplynutím doby třech, resp. dvanácti měsíců od skončení pracovního poměru, je povinen vyplacené odstupné nebo jeho poměrnou část vrátit.

2.4 Pracovní doba, dovolená

*Délka
pracovní
doby* 473

Pracovní doba je stanovená doba, v níž je zaměstnanec povinen vykonávat práci pro zaměstnavatele. K ochraně zdraví zaměstnanců je stanovena její délka, zásady pro její rozvržení, přestávky v práci i doby odpočinku mezi směnami.

Zákonem stanovená pracovní doba je nejvýše 40 hodin týdně a u zaměstnanců mladších 18 let nejvýše 30 hodin týdně. Tuto zákonnou délku pracovní doby nelze prodlužovat, lze ji pouze zkrátit, a to na základě vyhlášky Ministerstva práce a sociálních věcí, kolektivních smluv nebo vnitřních předpisů zaměstnavatele.

V současné době je pracovní doba zkrácena tak, že plná pracovní doba v jednosměnných provozech je 40 hodin týdně, ve dvousměnných provozech 38,75 hodiny týdně a 37,5 hodin týdně na pracovištích s nepřetržitým provozem a na pracovištích s nejtěžšími pracovními podmínkami, např. v dolech.

Stanovenou týdenní pracovní dobu, ať již zákonnou nebo zkrácenou **474** bez snížení mzdy, je třeba odlišovat od **kratší pracovní doby**, v níž pracují často zejména osoby se změněnou pracovní schopností, důchodci, ženy pečující o děti apod. Kratší pracovní dobu lze se zaměstnavatelem sjednat s tím, že mzda zaměstnanci přísluší pouze v rozsahu odpovídajícím kratší pracovní době. Zákonná pracovní doba je rozvržena do jednotlivých dnů v týdnu, a to rovnoměrně nebo nerovnoměrně. **Rovnoměrné rozvržení pracovní doby** znamená, že pracovní doba nepřesáhne 9 hodin v jednotlivých dnech.

*Rozvržení
pracovní
doby*

Nerovnoměrné rozvržení pracovní doby je možné na těch pracovištích, kde to vyžaduje povaha práce nebo podmínky provozu. Takové rozvržení pracovní doby se však nemusí vztahovat na všechny pracoviště zaměstnavatele. Uplatňuje se zejména v zemědělství, zdravotnictví, stavebnictví a při sezónních pracích.

Při nerovnoměrném rozvržení pracovní doby nesmějí být překročeny limity nejvýše přípustné délky pracovní doby, ale dodržení této podmínky se posuzuje v průměru za delší období. To pak umožňuje překračovat maximální hranice denní pracovní doby, kdy se pracuje např. ve dvanáctihodinových směnách a nedodržuje se ani stanovená týdenní pracovní doba. Je tedy možné pracovat např. v desetidenních cyklech (turnusech), po nichž má zaměstnanec čtyři dny pracovního volna.

Začátek a konec pracovních směn stanoví zaměstnavatel po projednání s příslušným odborovým orgánem. Nemusí být stanoven pro všechny zaměstnance stejně, ale podle podmínek každého pracoviště. Podle potřeby může být pracovní doba rozdělena do dělených směn (praktické zejména v obchodě).

Dohodnout lze i **pružnou pracovní dobu**, kdy si zaměstnanec sám **475** zvolí začátek, případně i konec pracovní doby v jednotlivých dnech, a to v rámci časového úseku vymezeného zaměstnavatelem. Mezi tyto dva úseky volitelné pracovní doby je vložen časový úsek, v němž je zaměstnanec povinen být na svém pracovišti (základní pracovní doba). Pružná pracovní doba samozřejmě nepřichází v úvahu tam, kde to provozní podmínky vylučují, např. při pásové výrobě.

*Pružná
pracovní
doba*

Zaměstnanec je povinen být na počátku pracovní doby již na svém pracovišti a odcházet z něho až po skončení pracovní doby. Pracovištěm v tomto případě ještě není vrátnice či šatna, ale místo, kde zaměstnanec skutečně vykonává pracovní úkoly. U některých druhů zaměstnání lze však kolektivní smlouvou nebo vnitřním předpisem zaměstnavatele stanovit, že doba potřebná k osobní očištění po skončení práce může být započítána do pracovní doby. To se bude týkat např. horníků, nikoliv však úředníků.

Přestávky 476
v práci

Po šesti hodinách nepřetržité práce je zaměstnavatel povinen poskytnout zaměstnanci **přestávku v práci na jídlo a oddech** v trvání nejméně 30 minut. Tyto přestávky se nezapočítávají do pracovní doby a nesmějí být zařazovány na začátek nebo na konec pracovní směny, neboť by se tím popíral jejich účel. Zaměstnanec má nárok na **nepřetržitý odpočinek mezi dvěma pracovními směnami**, a to alespoň po dobu 12 hodin. Ve výjimečných případech může být tento odpočinek zkrácen u zaměstnance staršího 18 let až na 8 hodin, zcela výjimečně i pod tuto hranici. Jednou týdně má však zaměstnanec mít **nepřetržitý odpočinek** po dobu 35 hodin, i když i tato doba může být výjimečně zkrácena. Tento odpočinek má být stanoven tak, aby do něj spadala neděle.

Dny 417
pracovního klidu

Dny pracovního klidu jsou ty, na které připadá nepřetržitý odpočinek zaměstnance v týdnu, a svátky. Státními svátky jsou 8. květen - Den osvobození od fašismu, 5. červenec - Den slovanských věrozvěstů Cyrila a Metoděje, 6. červenec - Den upálení Mistra Jana Husa a 28. říjen - Den vzniku samostatného Československa. Ostatními dny pracovního klidu jsou (vedle nepřetržitého odpočinku v týdnu a státních svátků) 1. leden - Nový rok, Pondělí velikonoční, 1. květen - Svátek práce, 24. prosinec - Štědrý den, 25. prosinec - 1. svátek vánoční a 26. prosinec - 2. svátek vánoční. Ve dnech pracovního klidu je možné **nařídít práci** jen výjimečně, zejména když jde o nutné práce, které nemohou být provedeny v pracovních dnech, např. ošetřování hospodářských zvířat, práce v nepřetržitém provozu, naléhavé opravné, nakládací a vykládací práce, práce lodních posádek.

Práce 478
přesčas

Práci přesčas zaměstnanec vykonává nad rámec stanovené týdenní pracovní doby a mimo rámec rozvrhu pracovních směn. Podmínkou výkonu práce přesčas je, že k ní dá příkaz zaměstnavatel. Může jít o práci vykonávanou po pracovní směně, ale i před počátkem směny. Práci přesčas může zaměstnavatel **nařídít** jen výjimečně, a to v rámci limitů zákonem stanovených (s výjimkami je to 8 hodin týdně, nejvýše však 150 hodin ročně).

Práce v noci

Noční práci je třeba rozumět práci konanou v době mezi 22. a 6. hodinou. Mohou ji vykonávat muži i ženy, zaměstnavatel však musí splnit určité povinnosti týkající se bezpečnosti a ochrany zdraví při práci, zajišťování přiměřených sociálních služeb, zejména možnosti občerstvení, vybavení pracoviště prostředky pro poskytnutí první pomoci včetně prostředků umožňujících přivolat rychlou lékařskou pomoc. Stále platí zákaz zaměstnávat noční práci mladistvé, tedy zaměstnance mladší 18 let.

Dovolená 479

Dovolená na zotavenou má sloužit k důkladné regeneraci sil zaměstnance. Zaměstnanec v pracovním poměru má nárok na **dovolenou za kalendářní rok**, pokud v něm odpracoval alespoň 60 dnů. Odpracovaným dnem se rozumí den, v němž zaměstnanec odpracoval převážnou část své směny. Části směn odpracovaných v různých dnech se nesčítají. Pokud pracovní poměr netrval nepřetržitě celý kalendářní rok, má zaměstnanec nárok na poměrnou část dovolené.

Jako **výkon práce pro účely poskytování dovolené** se posuzuje doba, kdy zaměstnanec nepracoval pro některé překážky v práci, kdy čerpal dovolenou, vybíral si náhradní volno za práci přesčas nebo za práci ve svátek. Rovněž doba mateřské dovolené, doba pracovní neschopnosti v důsledku pracovního úrazu nebo onemocnění nemocí z povolání se považují za výkon práce.

Základní **délka dovolené** jsou čtyři týdny. Týden je 7 po sobě následujících kalendářních dnů. V zákoně vyjmenovaným zaměstnancům (učitelům, učitelkám mateřských škol, vychovatelům, mistrům odborné výchovy) a dále zaměstnancům, jejichž zaměstnavatel neprovozuje podnikatelskou činnost, náleží dovolená delší, než je uvedeno výše. U zaměstnanců, jejichž zaměstnavatel je podnikatelem, mohou být základní výměry dovolené prodlouženy na základě ujednání v kolektivní smlouvě nebo na základě vnitřního předpisu (např. pracovního řádu).

Při počítání odpracovaných let po dosažení 18. roku věku se **započítávají i některé doby**, kdy zaměstnanec nebyl v pracovním poměru, jako např. trvalá péče o dítě ve věku do tří let, výkon služby v ozbrojených silách, doba úspěšně ukončeného studia a doba, po kterou byl občan veden u úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání.

Zákoník práce přiznává **dodatkovou dovolenou v rozsahu jednoho týdne** těžce pracujícím (horníkům, razičům tunelů a štol) nebo **další dovolenou** např. zaměstnancům, jejichž práce podstatně závisí na povětrnostních vlivech; těm se přiznává, pokud dovolenou čerpají v období, kdy potřeba práce není vysoká, např. zemědělcům v zimě.

Nástup na dovolenou, tedy dobu jejího čerpání, si neurčuje zaměstnanec sám, nýbrž ji určuje zaměstnavatel podle určitých pravidel. Kromě provozních potřeb musí brát v úvahu i oprávněné zájmy zaměstnance. Proto se zpracovává předem plán dovolených, k němuž dává souhlas odborový orgán. Dovolenu zaměstnavatel poskytuje podle tohoto plánu zpravidla tak, aby ji zaměstnanec dostal do konce kalendářního roku, ve kterém mu nárok vznikl. Poskytuje-li se dovolená po částech, musí jedna část trvat nejméně 2 týdny nepřetržitě. Není-li možné vyčerpat celou dovolenou v příslušném roce, může být zbývající část dovolené zaměstnanci poskytnuta až do konce příštího kalendářního roku. V roce, za který se dovolená poskytuje, musí však zaměstnanec dostat minimálně 4 týdny dovolené. Termín nástupu na dovolenou má zaměstnavatel oznámit zaměstnanci alespoň 14 dnů předem.

Nárok na dovolenou se krátí za neomluveně zameškanou směnu o 1 až 3 dny. Neomluvené části směn se sčítají. Dále se dovolená krátí za dobu, kdy je zaměstnanec ve výkonu trestu odnětí svobody, nebo v případě omluvitelné dlouhodobé nepřítomnosti v práci, např. pro nemoc nebo výkon vojenské služby.

Dovolená se přerušuje např. tehdy, když byl zaměstnanec uznán práce neschopným pro nemoc či úraz nebo v průběhu dovolené nastoupil službu v ozbrojených silách.

480 *Dodatková a další dovolená*

Krácení dovolené

Přerušení dovolené

Zaměstnavatel může za určitých podmínek zaměstnance z dovolené odvolat. Musí mu však poté uhradit náklady, které mu tím vznikly.

Za dobu čerpání dovolené obdrží zaměstnanec náhradu mzdy ve výši průměrného výdělku.

Rodičovská dovolená **481** V rámci úpravy zvláštních podmínek těhotných žen a matek upravuje zákoník práce mateřskou a rodičovskou dovolenou. V souvislosti s porodem a péčí o narozené dítě náleží zaměstnankyni mateřská dovolená po dobu 28 týdnů; pokud se jí narodila dvojčata (nebo i více dětí), trvá její mateřská dovolená 37 týdnů.

Mateřská dovolená v souvislosti s porodem nesmí být nikdy kratší než 14 týdnů a nemůže v žádném případě skončit ani být přerušena před uplynutím 6 týdnů ode dne porodu. Pokud se dítě narodí mrtvé, trvá mateřská dovolená 14 týdnů.

Pokud o to zaměstnankyně nebo zaměstnanec požádají, je povinen zaměstnavatel poskytnout jim rodičovskou dovolenou. Ta se poskytuje matce dítěte po skončení její mateřské dovolené, otci pak od narození dítěte, a to na dobu nejvýše 3 let věku dítěte. Za splnění zákonem stanovených podmínek se mateřská a rodičovská dovolená poskytuje i zaměstnancům, kteří převzali dítě do péče nahrazující péči rodičů.

2.5 Mzda, náhrada mzdy

Mzda za práci **482** Zaměstnancům přísluší za vykonanou práci mzda; v rozpočtových a příspěvkových organizacích a ve státních orgánech se odměna za práci nazývá platem. Zaměstnavatel je povinen vydat zaměstnanci v den nástupu do práce písemný platový výměr, který obsahuje údaje o platové třídě a platovém stupni, o výši platového tarifu a dalších složkách platu, také ovšem údaje o termínu a místu výplaty. Mzda se zásadně poskytuje v penězích a v české měně. Výjimky jsou možné, jen stanovili to zákon. Naturální mzdu může zaměstnavatel poskytovat zaměstnanci jen s jeho souhlasem, za podmínek s ním dohodnutých a v rozsahu přiměřeném jeho potřebám. V penězích musí zaměstnanec dostat vyplacenu nejméně částku odpovídající minimální mzdě. V rámci naturální mzdy nesmějí být poskytovány lihoviny, tabákové výrobky nebo jiné návykové látky, výkony, práce nebo služby. Vyplácí se za měsíční období a pozadu, tedy již za odpracovaný měsíc. Výplatní termíny jsou určeny zpravidla kolektivní smlouvou; jinak je určuje zaměstnavatel po projednání s příslušným odborovým orgánem. Pokud termín výplaty mzdy připadl na období dovolené, je zaměstnavatel povinen vyplatit ji zaměstnanci před nastoupením dovolené. K jinému opatření (např. k pozdější výplatě mzdy) musí dát zaměstnanec souhlas.

Výplata mzdy se provádí na pracovišti a v pracovní době. Pokud se zaměstnanec nemůže dostavit z vážných důvodů k výplatě, je zaměstnavatel povinen nejpozději v následující pracovní den zaslat mu mzdu na svůj náklad a nebezpečí, pokud se nedohodl se zaměstnancem na jiném řešení.

Zaměstnavatel je povinen vydat zaměstnanci **písemný doklad** o vyplácené mzdě, jejích složkách a o provedených srážkách (výplatní pásku).

Mzda se vyplácí pouze do rukou zaměstnance. Jiné osobě lze mzdu zaměstnance vyplatit jen tehdy, byla-li písemně zaměstnancem k **převzetí mzdy zmocněna**. Toto písemné zmocnění musí mít i manželka zaměstnance. Výjimečně lze však mzdu zaměstnance vyplatit i bez písemného zmocnění, a to v případě, že tak přímo stanoví zákon (např. § 11 zákona č. 37/1989 Sb., o ochraně před alkoholismem a jinými toxikomanii).

Z hrubé mzdy se provádějí **srážky**, a to na základě dohody o srážkách ze mzdy uzavřené se zaměstnancem. Má-li např. zaměstnanec povinnost platit výživné na děti nebo splácet půjčku bance, může se zaměstnavatelem uzavřít dohoda, podle níž zaměstnavatel srazí ze mzdy dohodnutou částku a zašle ji na příslušný účet či adresu. Zákonem stanovené srážky ze mzdy jsou především daň z příjmů, pojistné na sociální zabezpečení, zdravotní pojištění a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti, částky postižené soudní exekucí.

Zákoník práce stanoví **minimální mzdu**, tedy nejnižší přípustnou výši odměny za práci v pracovněprávním vztahu. Mzda, plat nebo odměna z dohody nesmí pak být nižší než minimální mzda. Základní sazba minimální mzdy činí nejméně 7 955 Kč za měsíc nebo 48,10 Kč za hodinu. Výši základní sazby, jakož i řadu dalších podmínek pro stanovení minimální mzdy stanoví vláda nařízením a to zpravidla s účinností od začátku kalendářního roku s přihlédnutím k vývoji mezd a spotřebitelských směn. Nedosáhne-li mzda, plat nebo odměna z dohody minimální mzdy, je zaměstnavatel povinen poskytnout zaměstnanci doplatek.

Zaručenou mzdou je mzda nebo plat, na kterou vzniklo zaměstnanci právo podle zákoníku práce, podle smlouvy, vnitřního předpisu, mzdového nebo platového výměru. Nejnižší úroveň zaručené mzdy a podmínky pro její poskytování zaměstnancům, jejichž mzda není sjednána v kolektivní smlouvě a pro zaměstnance, kterým se za práci poskytuje plat, stanoví opět vláda nařízením. Nejnižší úroveň zaručené mzdy nesmí být nižší než základní sazba minimální mzdy.

Mzda může být **úkolová, poddílová, časová a smíšená** v závislosti na vykonané práci. O tom, jaká forma mzdy bude uplatněna, rozhoduje zaměstnavatel. **Odměny** mohou být nárokové, na jejichž výplatu má zaměstnanec při splnění všech podmínek nárok, anebo fakultativní, záležející na rozhodnutí zaměstnavatele.

Příplatky za práci přesčas, za práci ve svátek či dnech pracovního klidu, za práci v noci, ve škodlivém prostředí, za pracovní pohotovost určují právní předpisy, kolektivní smlouvy nebo jednotlivé pracovní smlouvy.

Výkon práce je někdy znemožněn nebo ztížen závažnými překážkami, které se mohou vyskytnout jak na straně zaměstnavatele, tak i zaměstnance. Jde zpravidla o překážky dočasného charakteru. Pokud by nastala trvalá nemožnost plnit pracovní úkoly nebo přidělovat zaměstnanci práci, je třeba takovou situaci řešit změnou nebo skončením pracovního poměru. Nastanou-li **překážky v práci**, má při některých z nich zaměstnanec nárok na náhradu mzdy, při jiných nikoliv.

483 *Srážky ze mzdy*

484 *Minimální mzda*

485 *Zaručená mzda*

486 *Druhy mzdy*

487 *Příplatky ke mzdě*

*Překážky 488
v práci
na straně
zaměstnance*

Překážky v práci na straně zaměstnance, při kterých vzniká nárok na náhradu mzdy ve výši průměrného výdělku, mohou nastat z důvodu obecného zájmu, výkonu služby v ozbrojených silách, školení a studia při zaměstnání a z důvodu důležitých osobních překážek v práci.

Zaměstnavatel má povinnost poskytnout zaměstnanci pracovní volno k výkonu veřejných funkcí, občanských povinností a jiných **úkonů v obecném zájmu** pouze za podmínky, že tuto činnost nelze provést mimo pracovní dobu zaměstnance. Výkonem veřejné funkce se rozumí např. funkce poslance, přísedícího u soudu. O **výkon občanských povinností** se jedná např. u osob předvolaných k soudnímu jednání jako svědků, znalců či tlumočnicků, při poskytování osobní pomoci při živelních katastrofách, při poskytování první pomoci, při lékařských prohlídkách. Mezi **jiné úkony obecného zájmu** patří dárcovství krve nebo jiných biologických materiálů, práce vedoucích v táborech pro děti a mládež.

Mezi důležité **osobní překážky** v práci patří např. svatba nebo pohřeb rodinného příslušníka, přestěhování, narození dítěte manželce nebo družce, vyhledání nového zaměstnání před skončením pracovního poměru.

*Překážky
v práci
na straně
zaměstnavatele*

Překážkami v práci na straně zaměstnavatele jsou zejména prostoje způsobené přechodnou závadou na strojním zařízení, v dodávce surovin nebo energií, chybnými pracovními podklady, které brání přidělovat zaměstnanci práci. Zaměstnavatel má možnost převést zaměstnance pro prostoj na jinou práci, než jaká byla sjednána v pracovní smlouvě, a to i bez souhlasu zaměstnance. Jiné práce musí být pro zaměstnance vhodné zejména k jeho zdravotnímu stavu a schopnostem a pokud možno i kvalifikaci. Jestliže možnosti převedení zaměstnance na jinou práci zaměstnavatel nevyužije nebo tak učinit nemůže, když jinou vhodnou práci nemá, musí zaměstnanci zaplatit náhradu mzdy, a to ve výši 80 % průměrného výdělku. Jde-li o prostoj způsobený nepříznivými povětrnostními vlivy, činí náhrada mzdy 60 % průměrného výdělku. V kolektivních smlouvách nebo vnitřním předpisem zaměstnavatele mohou být tyto náhrady stanoveny nad uvedené výše.

3. Práce konané mimo pracovní poměr

Plnění svých úkolů jsou povinni zajistit zaměstnavatelé především těmi zaměstnanci, kteří jsou u nich v pracovním poměru. Pokud jde o zajištění prací malého rozsahu nebo prací příležitostných a nepravidelných, u nichž by bylo neúčelné a nevhodné takové práce organizovat, řídit a kontrolovat, může zaměstnavatel výjimečně uzavírat dohody o pracích konaných mimo pracovní poměr, jimiž jsou dohoda o provedení práce a dohoda o pracovní činnosti.

Jde o zvláštní pracovněprávní vztahy, které mají svoji vlastní právní úpravu v zákoníku práce, a proto se na ně nevztahuje většina ustanovení o pracovním poměru. Z toho plyne i závěr, že práce na základě dohod o pracích konaných mimo pracovní poměr nezakládají nárok na dovolenou ani na náhradu mzdy při překážkách v práci, nevznikají také nároky v nemocenském pojištění a v sociálním zabezpečení.

Dohoda o provedení práce (nepřesně někdy nazývaná smlouvou dílo) může být uzavřena maximálně **na předpokládaný rozsah práce 150 hodin**. Po formální stránce může být písemná, ústní, ale i konkludentně. Musí však být patrné, že byly sjednány podstatné náležitosti této dohody, tedy vymezen pracovní úkol, dohodnuta odměna za provedení úkolu a zpravidla i doba, za kterou bude pracovní úkon proveden.

489 *Dohoda o provedení práce*

Odměna za provedení pracovního úkolu je splatná po dokončení a odevzdání práce, lze však dohodnout i vyplacení části odměny po provedení části pracovního úkolu. Zaměstnavatel může odměnu přiměřeně snížit, jestliže provedená práce neodpovídá dohodnutým podmínkám. Snížení odměny musí se zaměstnancem projednat, není však podmínkou, aby zaměstnanec vyslovil se snížením odměny souhlas.

Oba účastníci smlouvy mají možnost **od dohody odstoupit**. Zaměstnavatel tak může učinit tehdy, není-li pracovní úkol proveden ve sjednané době, zaměstnanec v případě, že nemůže provést pracovní úkol proto, že mu zaměstnavatel nevytvořil dohodnuté pracovní podmínky (např. neposkytl bezplatně dílnu, stroje). V tom případě je však zaměstnavatel povinen nahradit zaměstnanci škodu, která mu tím vznikla.

Dohoda o pracovní činnosti není limitována předpokládaným rozsahem práce, který může být vyšší i nižší než 150 hodin. Výkon práce podle této dohody je však vymezen ve vztahu ke stanovené týdenní pracovní době (která je nejvýše 43 hodiny), a to tak, že na jejím základě nelze vykonávat práci v rozsahu překračujícím v průměru polovinu stanovené týdenní pracovní doby. Tak velký rozsah práce by totiž vyžadoval její vykonávání v pracovním poměru na základě řádné pracovní smlouvy. Dodržování sjednaného a nejvýše přípustného rozsahu pracovní doby se sleduje nejdéle za období 12 měsíců.

490 *Dohoda o pracovní činnosti*

K platnému uzavření dohody o pracovní činnosti se vyžaduje **písemná forma**. V dohodě musí být uvedena sjednaná práce, odměna za vykonanou práci a doba, na kterou se dohoda uzavírá. Dohodu lze sjednat na dobu určitou nebo na dobu neurčitou. Pokud si účastníci přímo v dohodě neujednali způsob jejího zrušení, mohou ji zrušit dohodou nebo výpovědí kteréhokoliv z účastníků z jakéhokoliv důvodu nebo bez uvedení důvodu s 15denní výpovědní lhůtou, která začíná běžet ode dne doručení výpovědi druhé smluvní straně.

4. Odpovědnost za škodu

V části jedenácté zákoníku práce, která se týká náhrady škody způsobené ať již zaměstnanci nebo zaměstnavateli, je upravena prevenční povinnost směřující k tomu, aby se **vzniku škod předcházelo**. Především je uložena zaměstnavateli povinnost **zajišťovat** zaměstnancům takové **pracovní podmínky**, aby mohli řádně plnit své pracovní úkoly bez ohrožení zdraví a majetku. Zaměstnavatel je také povinen soustavně kontrolovat, zda zaměstnanci plní své úkoly tak, aby ke škodám nedocházelo.

491 *Prevence vzniku škod*

K ochraně svého majetku je zaměstnavatel oprávněn provádět v nezbytném rozsahu kontrolu věcí, které zaměstnanci vnášejí nebo odnášejí od zaměstnavatele, případně i prohlídky zaměstnanců. Při provádění takové kontroly nesmí být porušeny předpisy o ochraně osobní svobody a nesmí být ponižována lidská důstojnost. Osobní prohlídku může provádět jen osoba stejného pohlaví. Kontrolu provádí zpravidla osoba určená pracovním či organizačním řádem (vrátný), může ji však provádět i zaměstnanec bezpečnostní agentury, která zajišťuje na smluvním základě jménem zaměstnavatele a na jeho účet, ale na vlastní odpovědnost ochranu objektů zaměstnavatele.

Zakročovací a oznamovací povinnost

Zaměstnanci zákon ukládá povinnost počínat si tak, aby nedocházelo ke škodám na zdraví a majetku a k bezdůvodnému obohacení na úkor společnosti nebo jednotlivce. Zjistí-li zaměstnanec, že hrozí vznik škody, je povinen na to upozornit své nadřízené. Jestliže **vznik škody hrozí** bezprostředně a k jejímu odvrácení je třeba neodkladného zákroku, je zaměstnanec povinen **zakročit**. Nemusí tak učinit jedině v případě, že by tím vystavil vážnému ohrožení sebe, osoby blízké či ostatní zaměstnance nebo že mu v tom brání důležitá okolnost.

493 Zaměstnanec má i další **oznamovací prevenční povinnost**, neboť když zjistí, že nemá vytvořeny potřebné pracovní podmínky, je povinen oznámit závadu svému nadřízenému.

U odpovědnosti za škodu rozlišujeme mezi obecnou odpovědností a odpovědností ve zvláštních případech. Obecná odpovědnost se uplatní tehdy, jestliže nebudou splněny předpoklady odpovědnosti za škodu podle některého zvláštního případu, jak je jmenovitě zákoník práce upravuje.

4.1 Obecná odpovědnost za škodu

494 Zaměstnavatel odpovídá zaměstnanci za škodu, která mu vznikla při plnění pracovních úkolů nebo v přímé souvislosti s ním porušením právních povinností nebo úmyslným jednáním proti pravidlům slušnosti a občanského soužití. Zaměstnavatel rovněž odpovídá za škodu, kterou způsobili porušením právní povinnosti v rámci plnění úkolů zaměstnavatele jiní zaměstnanci jednající jménem zaměstnavatele. V tomto případě jde např. o škodu, která vznikla zaměstnanci v souvislosti s tím, že mu bylo zabráněno nastoupit do pracovního poměru u jiného zaměstnavatele proto, že mu byl vydán nepravdivý pracovní posudek nebo mu bylo odepřeno vydání potvrzení o zaměstnání.

Předpoklady odpovědnosti za škodu

Aby byl **zaměstnavatel odpovědným za vzniklou škodu** je třeba, aby byly splněny tři základní předpoklady této odpovědnosti:

- porušení právních povinností nebo úmyslné jednání proti pravidlům slušnosti a občanského soužití,
- vznik škody,
- příčinná souvislost mezi porušením právních povinností a vznikem škody.

495 Z toho také vyplývá, že **není vyžadováno zavinění**. Není rozhodující, kdo a v jaké míře zavinil vznik škody zaměstnanci. Pokud jsou splněny všechny tři uvedené podmínky, nese zaměstnavatel vůči zaměstnanci

odpovědnost vždy. Jde o odpovědnost za výsledek nebo také **objektivní odpovědnost**.

Zaměstnavatel je v rámci této odpovědnosti povinen **nahradit** zaměstnanci **skutečnou škodu** (nikoliv třeba ušlý zisk), **a to v penězích** (relutární restituce), pokud škodu neodčiní uvedením poškozené věci do předešlého stavu (naturální restituce).

Proti tomu, kdo škodu zavinil, má zaměstnavatel, který poškozenému zaměstnanci škodu nahradil, **regresní nárok**. Může po něm tedy požadovat to, co poškozenému zaměstnanci zaplatil, případně náklady na uvedení věci do původního stavu.

Obecná odpovědnost zaměstnance za škodu je vyjádřena tak, že zaměstnanec odpovídá zaměstnavateli za škodu, kterou mu zavinění způsobil porušením povinností při plnění pracovních úkolů nebo v přímé souvislosti s ním. Zde je ke vzniku odpovědnosti zaměstnance za škodu třeba splnění těchto čtyř podmínek:

- porušení povinností při plnění pracovních úkolů nebo v přímé souvislosti s ním,
- vznik škody,
- příčinná souvislost mezi porušením povinností zaměstnancem a vznikem škody,
- zavinění zaměstnance.

Není-li povinnost zaměstnance konkrétně stanovena zákonem, jinými předpisy včetně interních předpisů a pokynů, může být odpovědnost za škodu dovozována z porušení obecně stanovené povinnosti, která ukládá zaměstnanci povinnost chovat se tak, aby ke škodám nedocházelo. **Porušením právní povinnosti** tedy je fakt, že zaměstnanec tuto uvedenou povinnost nerespektuje.

Škodou rozumíme majetkovou újmu poškozeného, která je vyčíslitelná v penězích. Rozlišujeme skutečnou škodu a ušlý zisk, tj. jinou škodu. Skutečnou škodou je částka, o kterou se majetek poškozeného zmenšil a kterou je nutno vynaložit na uvedení věcí do původního stavu. Ušlý zisk je majetková újma spočívající v tom, že majetek poškozeného se v důsledku škodné události nezvětší, ač by se tak při pravidelném a běžném běhu věcí dalo očekávat.

Příčinná souvislost mezi porušením povinností zaměstnancem a vznikem škody je stav, kdy porušení povinností je příčinou vzniku škody, a naopak, kdy škoda vzniklá zaměstnavateli je důsledkem porušení povinností ze strany zaměstnance.

Zavinění je posledním předpokladem vzniku odpovědnosti zaměstnance za škodu. Podle formy a stupně zavinění rozlišujeme zavinění úmyslné (úmysl přímý a nepřímý) a zavinění z nedbalosti (nedbalost vědomá a nevědomá). Podrobnější výklad o jednotlivých formách zavinění je uveden v části týkající se trestního práva.

Zkoumají-li se předpoklady obecné odpovědnosti zaměstnance za vznik škody, je povinností zaměstnavatele prokázat všechny výše uvedené skutečnosti, tedy jak vznik škody a její výši, tak zaviněné proti-

496 *Rozsah a způsob náhrady škody*

Předpoklady odpovědnosti za škodu

právní jednání zaměstnance a příčinnou souvislost mezi vznikem škody a zaviněným protiprávním jednáním zaměstnance.

Rozsah náhrady škody

Pokud jde o **rozsah náhrady** škody, je zaměstnanec povinen uhradit vzniklou škodu v plné výši, pokud ji způsobil v opilosti nebo pod vlivem jiné návykové látky. Jestliže škodu zavinil z nedbalosti, nesmí náhrada přesáhnout čtyř a půlnásobek jeho průměrného měsíčního výdělku.

4.2 Zvláštní druhy odpovědnosti za škodu

Škoda na odložených věcech **497**

Jedním z druhů zvláštní odpovědnosti zaměstnavatele za škodu způsobenou zaměstnanci je **odpovědnost za škodu na odložených věcech**. Jestliže zaměstnanec při plnění svých pracovních úkolů u svého zaměstnavatele odložil své věci na místě k tomu určeném nebo na místě, kam se obvykle ukládají (např. v šatně ve skříňce, v pracovním stole), a vznikne na nich škoda, odpovídá za ni zaměstnavatel, a to objektivně, tedy bez zřetele na to, kdo škodu zavinil, i když ze strany zaměstnavatele byly jinak dodrženy všechny povinnosti uložené právním předpisem. Není také rozhodující, zda škodu ztrátou, zničením nebo poškozením věci způsobil jiný zaměstnanec nebo cizí osoba. Této odpovědnosti se zaměstnavatel nemůže zprostit jednostranným prohlášením, to znamená, že jsou bez právního významu jakákoliv upozornění, že např. za obsah kapes šatstva nebo za věci odložené na věšáku se neručí. Ani v případě, že zaměstnanec podepsal zaměstnavateli prohlášení, že nebude uplatňovat nárok na náhradu škody za věci, které u zaměstnavatele odloží, se zaměstnavatel odpovědnosti nezbujuje.

Rozsah náhrady škody

Rozsah odpovědnosti za škodu je rozdílný u věcí obvyklých (hodinky, taška, součásti oblečení), kde není rozsah náhrady škody omezen, a u jiných věcí než obvyklých (šperky, vysoké částky peněz, vkladní knížky), kde zaměstnavatel odpovídá za škodu do výše 10 000 Kč.

Zaměstnanec může požádat zaměstnavatele v případě, že má u sebe neobvykle hodnotnou věc, aby mu ji po dobu výkonu práce uschoval, např. v trezoru nebo hlídané šatně. Pokud by došlo ke škodě na takto uložených věcech nebo by se zjistilo, že škodu způsobil jiný zaměstnanec odpovědného zaměstnavatele, je povinností zaměstnavatele uhradit škodu v plné výši bez omezení.

Zákoník práce nepovažuje za věc obvyklou osobní automobily, pokud je zaměstnanci používají k cestám do zaměstnání a zpět. Zaměstnavatel však může zřídit hlídané parkoviště pro auta svých zaměstnanců; poté by odpovídal za škody vzniklé na nich bez omezení nějakým limitem.

Velmi důležité je včas zaměstnavateli vznik škody na odložené věci **nahlásit**. Pokud tak zaměstnanec neučiní v prekluzivní lhůtě 15 dnů ode dne, kdy se o škodě dověděl, právo na náhradu škody zaniká.

Náhrada škody při odvracení hrozící škody **498**

Zvláštním druhem odpovědnosti zaměstnavatele za škodu na věcech vzniklou zaměstnanci je **odpovědnost při odvracení škody**. Zde má zaměstnanec nárok na náhradu škody, kterou sám utrpěl při odvracení škody hrozící zaměstnavateli. Podmínkou je, že zaměstnanec nebezpečí sám úmyslně nevyvolal a při odvracení škody si počínal způsobem

přiměřeným okolnostem (nezpůsobil svým zásahem ještě větší škodu, než hrozila).

Nejčastějším případem zvláštního druhu odpovědnosti zaměstnavatele je **odpovědnost za škodu při pracovních úrazech a nemocech z povolání**.

Předpokladem této odpovědnosti je:

- existence pracovního úrazu nebo nemoci z povolání,
- vznik škody,
- příčinná souvislost mezi pracovním úrazem či nemocí z povolání a vznikem škody.

Jde o **odpovědnost objektivní** (za výsledek), kdy je zcela nerozhodné, zda se zaměstnavatel dopustil porušení nějaké povinnosti, tedy protiprávního jednání, nebo zda pracovní úraz či nemoc z povolání zavinil jinak. Postačí skutečnost, že k úrazu nebo ke vzniku nemoci z povolání došlo při plnění pracovních úkolů.

Pracovním úrazem je poškození zdraví nebo smrt zaměstnance při plnění pracovních úkolů nebo v přímé souvislosti s ním. Porušení zdraví může být tělesné i psychické. Proto k pracovnímu úrazu může dojít při práci fyzické i duševní. Za určitých podmínek lze uznat za pracovní úraz i infarkt myokardu.

Plnění pracovních úkolů a přímá souvislost s ním lze charakterizovat jako výkon pracovních povinností vyplývajících z pracovního poměru, jinou činnost vykonávanou na příkaz zaměstnavatele a činnost, která je předmětem pracovní cesty. Za pracovní se nepovažuje úraz, který se stal zaměstnanci na cestě do zaměstnání a zpět.

Vybočí-li zaměstnanec v pracovní době z plnění pracovních úkolů a utrpí úraz při činnosti, kterou nelze považovat za plnění pracovních úkolů (exces), tedy např. při meloučaráření nebo při rvačce na pracovišti, nejde o pracovní úraz, za který by odpovídal zaměstnavatel.

Nemoci z povolání jsou uvedeny v seznamu nemocí z povolání podle předpisů sociálního zabezpečení. Jde o taxativní výčet onemocnění, u nichž se uznává jejich profesní původ, jestliže zaměstnanec konal práci v podmínkách, z nichž příslušná nemoc vzniká. Seznam nemocí z povolání je s ohledem na nové poznatky oboru pracovního lékařství doplňován. Za škodu způsobenou nemocí z povolání odpovídá ten zaměstnavatel, u kterého zaměstnanec pracoval naposledy za podmínek, z nichž tato nemoc vzniká (prašné prostředí, vibrace apod.).

Jak již bylo uvedeno, zaměstnavatel odpovídá za škodu vzniklou pracovním úrazem nebo nemocí z povolání bez zřetele na zavinění i v případě, že sám splnil veškeré povinnosti uložené mu k ochraně zdraví při práci. Přesto se však může odpovědnosti za škodu v těchto případech **zprostit zčásti**, nebo dokonce **zcela**. Je tomu tak v případě, že prokáže, že jedinou příčinou škody bylo porušení bezpečnostních předpisů ze strany zaměstnance nebo že škodu si zaměstnanec přivodil svou opilstostí nebo pod vlivem návykových látek a zaměstnavatel nemohl škodě

499

*Předpoklady
odpovědnosti
za škodu*

500 *Pojem
pracovního
úrazu*

501 *Pojem
nemoci
z povolání*

*Zproštění
odpovědnosti*

zabránit (vykázat opilého zaměstnance z pracoviště). Pokud byly výše zmíněné okolnosti jednou z příčin škody nebo bylo zjištěno, že zaměstnanec ač předpisy neporušil, jednal lehkomyšlně a podstoupil tak neodůvodněné riziko, může se zaměstnavatel zprostit odpovědnosti za škodu zčásti.

V důsledku pracovního úrazu či nemoci z povolání má zaměstnanec nárok na:

- Druhy nároků*
- 502** - **náhradu za ztrátu na výdělků po dobu pracovní neschopnosti**, tj. rozdíl mezi vyplacenými nemocenskými dávkami a průměrným výdělkem dosahovaným před úrazem;
- **náhradu za ztrátu na výdělků po pracovní neschopnosti**, tj. rozdíl mezi dosahovaným výdělkem, který je v důsledku zdravotního poškození po pracovním úraze a po převedení na jinou práci nižší, a průměrným výdělkem dosahovaným před úrazem;
- 503** - **náhradu za bolest (bolestné) a ztížení společenského uplatnění**. Zde lékař bodově ohodnotí podle zvláštních předpisů bolest utrpěnou při úraze a jeho léčení a rovněž tak omezení, které úraz přinesl zaměstnanci v dalším životě (nemožnost sportovat, vykonávat těžší fyzické práce, studovat, ale i chodit do společnosti atd.). Počet bodů se násobí částkou stanovenou předpisem (nyní 120 Kč za 1 bod). Soud může ze závažných důvodů tuto náhradu podstatně zvýšit;
- 504** - **náhradu nákladů účelně vynaložených na léčení**, tj. náklady na léky hrazené pacientem, náklady dietní stravy, náklady spojené s návštěvami zdravotnických zařízení;
- 505** - **náhradu věcné škody**, tj. např. za zničený oděv, ztrátu hodinek, poškození brýlí, pokud to vše je následkem události, při níž došlo k úraze.
- Při úmrtí zaměstnance** v důsledku pracovního úrazu nebo nemoci z povolání je zaměstnavatel povinen poskytnout **náhradu účelně vynaložených nákladů na léčení, náhradu přiměřených nákladů na pohřeb, náhradu nákladů na výživu pozůstalých, jednorázové odškodnění pozůstalým a věcnou škodu.**

- Odpovědnost za schodek*
- 506** Případ zvláštního druhu odpovědnosti zaměstnance za škodu je **odpovědnost za schodek (manko) na svěřených hodnotách, které je zaměstnanec povinen vyúčtovat**. K této odpovědnosti dochází v případě, že zaměstnavatel uzavřel se zaměstnancem písemnou **dohodu o hmotné odpovědnosti**, na jejímž základě převzal zaměstnanec odpovědnost za svěřené hotovosti, ceniny, zboží, zásoby materiálu a jiné hodnoty, které je povinen vyúčtovat. Dohoda o hmotné odpovědnosti musí být uzavřena **písemně**, jinak je neplatná. Může ji platně uzavřít zaměstnanec, který v den jejího uzavření dovršil 18. rok svého věku.

Předmětem této dohody jsou svěřené hodnoty, které jsou určeny k oběhu či obratu, tedy typicky peníze, zboží na prodejně, poukázky na benzín apod. Podmínkou je, že odpovědný zaměstnanec má možnost osobně disponovat s těmito věcmi po celou dobu, po kterou jsou mu svěřeny. Předmětem dohody o hmotné odpovědnosti nemohou být základní prostředky, jako např. motorové vozidlo, ale ani drobné krátkodobé předměty v používání, např. inventární předměty.

Mimořádný význam a důsledky uzavřené dohody o hmotné odpovědnosti spočívají v tom, že zatímco u obecné odpovědnosti za škodu musí zaměstnavatel prokázat zaměstnanci splnění všech předpokladů této odpovědnosti (viz výše), pak u tohoto druhu zvláštní odpovědnosti stačí zaměstnavateli, že prokáže pouze vznik schodku neboli manka. Ten se prokazuje zpravidla výsledky provedené inventury. Zákon vychází z **presumpce (předpokladu) zavinění manka** zaměstnancem, a je proto na zaměstnanci, aby se své odpovědnosti zprostil. Nestačí přitom pouhé tvrzení zaměstnance, že schodek nezavinil, nýbrž musí prokázat, že schodek vznikl zaviněním jiného, např. že sklad byl vyloupen, že jiný zaměstnanec odcizil zboží či si ponechal tržbu.

Zjištěný schodek se hradí v plné výši. Pokud převzala hmotnou odpovědnost skupina zaměstnanců, tj. **kolektivní hmotnou odpovědnost**, pak schodek uhrazují každý podílem stanoveným podle poměru jejich hrubých výdělků, když výdělek vedoucího a jeho zástupce se započítává dvakrát. Podíl na schodku připadající na řadového zaměstnance nesmí být vyšší než jeho průměrný měsíční výdělek. Pokud schodek takto není zcela uhrazen, jsou povinni uhradit zbytek vedoucí a jeho zástupce podle poměru jejich hrubých výdělků.

507 *Kolektivní hmotná odpovědnost*

Zvláštním druhem odpovědnosti za škodu je i **odpovědnost zaměstnance za ztrátu svěřených předmětů**. Zaměstnanec tak odpovídá za ztrátu (nikoliv poškození - zde se uplatní obecná odpovědnost za škodu) nástrojů, ochranných pracovních prostředků a jiných podobných předmětů, které mu zaměstnavatel svěřil proti písemnému potvrzení. Jsou-li svěřeny zaměstnanci předměty, jejichž cena převyšuje 50 000 Kč, nestačí jen písemné potvrzení, ale musí být uzavřena písemná dohoda o odpovědnosti za ztrátu svěřených předmětů. Tato odpovědnost je postavena na stejných principech jako odpovědnost zaměstnance za schodek, tj. na základě **předpokládaného zavinění** zaměstnance.

508 *Odpovědnost za ztrátu svěřených předmětů*

I zde musí být charakteristickým znakem svěřených předmětů možnost zaměstnance mít je stále k dispozici. Proto mu mohou být svěřeny nářadí, nástroje, ochranné pomůcky, pracovní oděv, kalkulačka, osobní záznamník, notebook, ale nemohou mu být svěřeny stroje v dílnách, nástroje používané běžně více zaměstnanci, nábytek, auto apod.

Kolektivní hmotnou odpovědnost za svěřené předměty zákon nezná. Má-li zaměstnanec vrátit svěřené předměty, např. při skončení pracovního poměru, ve stavu odpovídajícím běžnému opotřebení, pak není-li jich, je povinen hradit škodu (hodnotu předmětů v době, kdy mají být vráceny) v plné výši.

5. Odbory, kolektivní vyjednávání

Listina základních práv a svobod *zakládá* právo svobodně se sdružovat s jinými na ochranu svých hospodářských a sociálních zájmů. Zaměstnanci mají proto také právo svobodně se organizovat v odborových svazech a sdruženích. Vznik odborových organizací je upraven na evidenčním principu, což znamená, že odborová organizace se stává

právníčkou osobou dnem následujícím poté, kdy byl ministerstvu vnitra doručen návrh na její evidenci. Návrh mohou podávat nejméně tři občané, z nichž alespoň jeden musí být starší 18 let. Omezovat počet odborových organizací je nepřípustné, stejně jako zvýhodňovat některé z nich v podniku nebo odvětví.

*Rada
zaměstnanců* 509

U zaměstnavatele, kde nepůsobí odborová organizace, si mohou zaměstnanci zvolit **radu zaměstnanců, popř. zástupce pro oblast bezpečnosti a ochrany zdraví při práci**.

Rada zaměstnanců má 3–15 členů (vždy lichý počet) a její funkční období jsou 3 roky. Tuto radu zaměstnavatel informuje či s ní projednává důležité otázky v přibližně stejném rozsahu, jako je tomu u odborových orgánů (viz výše). Zákoník práce podrobně upravuje způsob volby rady i její zánik.

Zástupce pro oblast bezpečnosti a ochrany zdraví při práci lze zvolit u zaměstnavatele, který zaměstnává více než 10 zaměstnanců. Jeho funkční období je rovněž 3 roky.

*Úkoly
odborových
organizací* 510

Posláním odborových organizací je prosazovat a hájit zájmy zaměstnanců vůči zaměstnavatelům. Mají právo účastnit se pracovněprávních vztahů včetně kolektivního vyjednávání. Odbory přítom v těchto vztazích zastupují nejen své členy, ale i zaměstnance, kteří odborově organizováni nejsou. Postavení odborů jako zástupců kolektivu zaměstnanců je přitom výlučné, neboť naše právní úprava oproti většině západoevropských zemí nedává toto právo jiným subjektům (třeba závodním nebo podnikovým radám voleným všemi zaměstnanci bez ohledu na to, jak a kde jsou odborově organizováni). Působí-li u zaměstnavatele více odborových organizací, musí zaměstnavatel projednávat případy vyžadované zákonem se všemi těmito organizacemi, pokud se s nimi nedohodne jinak. Jestliže se orgány všech zúčastněných odborových organizací u zaměstnavatele nedohodnou na společném postupu (zda udělí souhlas či nikoliv tam, kde je k určitému úkonu vyžadován), je rozhodující stanovisko orgánu odborové organizace s největším počtem členů v zaměstnavatelské organizaci.

*Součinnost
zaměstnavatele
a odborů*

Zaměstnavatel je **povinen informovat** příslušný odborový orgán zejména o vývoji mezd, platů, průměrné mzdy, o ekonomické a finanční situaci zaměstnavatele, o jeho převodu k jinému zaměstnavateli, o právním postavení zaměstnavatele a jeho změnách, o uskutečněných změnách v předmětu činnosti zaměstnavatele, o zamýšlených strukturálních změnách, racionalizačních či organizačních opatřeních a opatřeních v souvislosti s hromadným propouštěním zaměstnanců, o pravděpodobném vývoji zaměstnanosti u zaměstnavatele i o zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví při práci.

Zaměstnavatel je **povinen projednat** s příslušným odborovým orgánem zejména ekonomickou situaci zaměstnavatele, množství práce a pracovní tempo, změny v organizaci práce, systém hodnocení a odměňování, ale i školení a vzdělávání zaměstnanců, opatření k vytváření podmínek pro zaměstnávání mladistvých, osob se změněnou pracovní

schopností či pečujících o dítě mladší 15 let, dále opatření ke zlepšení hygieny práce a pracovního prostředí, organizování sociálních, kulturních a tělovýchovných služeb nebo i další opatření, která se týkají většího počtu zaměstnanců.

Záležitosti, které je povinen zaměstnavatel projednat s příslušným odborovým orgánem, jsou zákonem stanoveny jednak demonstrativně (příkladem), jednak u jednotlivých ustanovení zákoníku práce zcela konkrétně. Tak je tomu např. při převedení zaměstnance na jinou práci, než odpovídá pracovní smlouvě, bez souhlasu zaměstnance, při jednostranném rozvázání pracovního poměru ze strany zaměstnavatele.

V některých případech odborový orgán spolurozhoduje se zaměstnavatelem, např. o stanovení přidělu do fondu kulturních a sociálních potřeb a o jeho čerpání.

Velmi významnou činností odborových orgánů je jejich **účast na kolektivním vyjednávání**, tedy na jednání o uzavření kolektivních smluv mezi odborovými organizacemi a zaměstnavateli. Odborová organizace uzavírá kolektivní smlouvu také za zaměstnance, kteří nejsou odborově organizováni. **Kolektivní smlouvy** právně závazně upravují důležité pracovněprávní vztahy účastníků, zejména v oblasti péče o zaměstnance a odměňování práce. Uzavírání kolektivních smluv upravuje zákon o kolektivním vyjednávání. V kolektivních smlouvách lze upravovat mzdové a ostatní pracovněprávní nároky pouze v rámci daných pracovněprávními předpisy. Platí tedy zásada, že je možné dohodnout pouze to, co je obecnými pracovněprávními předpisy dovoleno, nikoliv všechno, co není zakázáno. Kolektivní smlouvy ale nemohou zásadně upravovat nároky zaměstnanců v rozsahu menším, než činí obecné předpisy, čili zhoršovat postavení zaměstnanců. Nároků vyplývajících z uzavřené kolektivní smlouvy se lze domáhat u soudu.

Tzv. **podnikovou** kolektivní smlouvu uzavírá zaměstnavatel (nebo více zaměstnavatelů) s odborovou organizací (nebo více odborovými organizacemi) působící u zaměstnavatele. Kolektivní smlouvu **vyššího stupně** uzavírají organizace zaměstnavatelů a odborové organizace. Podniková kolektivní smlouva nesmí upravovat práva a povinnosti zaměstnanců v menším rozsahu než kolektivní smlouva vyššího stupně.

Platná kolektivní smlouva musí mít písemnou formu a podpisy účastníků na téže listině. Účastníci kolektivní smlouvy jsou povinni seznámit zaměstnance s obsahem smlouvy nejpozději do 15 dnů od jejího uzavření.

Kolektivní smlouva se uzavírá na dobu určitou, nebo na dobu neurčitou se 6 měsíční výpovědní lhůtou. Výpověď musí být podána druhému účastníku smlouvy písemně.

Spory o uzavření kolektivních smluv mohou účastníci řešit za pomoci zprostředkovatelů a rozhodců. Krajním nátlakovým prostředkem je **stávka** (přerušování práce zaměstnanci) nebo **vyluka** (zastavení práce zaměstnavatelem).

511 *Kolektivní smlouvy*

512 *Stávka a vyluka*

Kontrolní otázky:

1. Kdo jsou účastníci pracovněprávních vztahů?
2. Jak vzniká pracovní poměr?
3. Co je obsahem pracovní smlouvy?
4. Jak lze změnit obsah pracovního poměru?
5. Jakými způsoby a z jakých důvodů končí pracovní poměr?
6. Jaké jsou důsledky neplatného rozvázání pracovního poměru?
7. Jak se lze bránit proti nesprávnému pracovnímu posudku?
8. Co je odstupné?
9. Jaké jsou zásady úpravy pracovní doby?
10. Kdy jde o práci v noci a práci přesčas?
11. Jaké jsou druhy dovolené a jak mohou být dlouhé?
12. Komu a kdy je vyplácena mzda?
13. Jak lze charakterizovat dohody o pracích konaných mimo pracovní poměr?
14. Jaké jsou předpoklady odpovědnosti za škodu v pracovněprávních vztazích?
15. Kdy a v jakém rozsahu vzniká odpovědnost za škodu na odložených věcech?
16. Co je pracovní úraz a nemoc z povolání a jak je upravena v tomto případě odpovědnost zaměstnavatele za škodu?
17. Jaká škoda se hradí při pracovním úrazu?
18. Co je hmotná odpovědnost, jak vzniká?
19. Co je odpovědnost za schodek (manko) a ztrátu svěčených předmětů a jaký je rozsah náhrady škody?
20. Jaké je poslání odborových organizací?
21. Co jsou kolektivní smlouvy?

VIII. Občanské soudní řízení

Občanským soudním řízením neboli civilním procesem nazýváme 513 postup soudu, v němž se jedná a rozhoduje o právech a povinnostech občanů i právnických osob z oblasti práva občanského, obchodního, rodinného a pracovního. Je upraven zákonem č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění mnoha pozdějších změn a doplňků.

Řízení se koná před nezávislým soudem, který je věcně a místně příslušný k projednání věci. K řízení v 1. stupni (1. instanci) je zásadně příslušný **okresní soud**. Krajský soud rozhoduje jako soud prvního stupně jen v zákonem vyjmenovaných případech (např. ve věcech ochrany osobnosti, nároků vycházejících z autorského zákona, ve sporech o určení o nezákonnosti stávky nebo výluky, v řízení konkursním a vyrovnacím a v některých obchodních věcech).

Krajský soud rozhoduje o odvoláních proti rozhodnutím okresních soudů jako soud 2. stupně (2. instance).

Vrchní soudy rozhodují o odvoláních proti rozhodnutím krajských soudů ve věcech, kde krajský soud rozhodoval jako soud 1. stupně.

O mimořádném opravném prostředku - dovolání - proti rozhodnutí krajských soudů nebo vrchních soudů, které rozhodovaly jako soudy odvolací (2. instance), rozhoduje **Nejvyšší soud**.

V občanskoprávním řízení rozhoduje senát nebo samosoudce. Věci projednávají před okresním soudem rozhoduje samosoudce (soudce z povolání) nebo senát složený z předsedy senátu (tím je vždy soudce z povolání) a dvou přísedících (dříve soudců z lidu). Senátu svěřuje zákon projednávání zejména věcí pracovněprávních.

V řízení před krajským soudem, pokud věc projednává jako soud 1. stupně, rozhoduje zpravidla samosoudce. Pokud věc projednává krajský soud jako soud odvolací (2. stupně), jedná a rozhoduje senát složený ze tří soudců z povolání.

Vrchní soudy a Nejvyšší soud rozhodují vždy v senátech složených ze tří soudců. Výjimkou jsou případy, kdy Nejvyšší soud rozhoduje o dovolání směřujícím proti rozhodnutí vrchního soudu, kdy jedná a rozhoduje senát složený z předsedy a čtyř soudců.

*Funkční
příslušnost
soudů*

*Obsazení
soudů*

Zásada volného hodnocení důkazů **514** Toto řízení je ovládáno řadou teoretických zásad, které se promítají v jednotlivých ustanoveních zákona. Je to především **zásada volného hodnocení důkazů** jako opak **legální (zákonné) důkazní teorie**, která se uplatnila zejména za feudalismu a za absolutistické monarchie.

Tato zásada soudům předepisovala, které z důkazů poskytují plný důkaz pravdy (např. svědectví určité osoby, listina), které jen poloviční důkaz a které nemají jako důkaz vůbec žádnou hodnotu (např. svědectví příbuzných). Naopak zásada volného hodnocení důkazů soud neomezuje, jak který důkaz hodnotit, tj. jakou míru věrohodnosti mu přiznat, a proto důkazem může být vše, co poslouží ke zjištění stavu projednávané věci (viz dále o důkazních prostředcích).

S těmito zásadami také úzce souvisela zásada **legálního pořádku** (koncentrační zásada). Ta soudům důsledně určovala postup, který musely zachovávat ve sledu jednotlivých úkonů a od něhož se nesměly odchýlit. Proces byl rozdělen na několik úseků, jejichž pořadí se nesmělo měnit.

Zásada arbitrárního pořádku

Pravým opakem je zásada **arbitrárního pořádku**, která se uplatňuje i v našem civilním procesu a jež znamená, že zákon nepředepisuje žádná zvláštní období či úseky řízení; to je považováno za jeden celek. Soud tedy určuje podle vlastního uvážení, zda a kdy který úkon vykoná, kdy a které důkazy provede, kdy lze považovat věc zralou pro vydání rozhodnutí.

Zásada projednací a vyšetřovací **515**

V civilním procesu se rovněž uplatňují **zásady projednací a vyšetřovací (inkviziční, vyhledávací)**. **Projednací zásada**, kterou je ovládáno sporné řízení, kde proti sobě vystupují žalobce a žalovaný, v podstatě znamená, že soud přihlíží pouze k tomu, co mu sporné procesní strany přednesly, a k těm důkazům, které mu o svých tvrzeních nabídl. Za výsledek sporu, tedy úspěch nebo neúspěch, nese tak odpovědnost účastník řízení, nikoliv soud, který z vlastní iniciativy žádné důkazy nevyhledává a neprovádí a rozhoduje jen podle výsledku zápolení stran, které se před ním odehrálo.

Jestliže tedy účastník řízení něco tvrdí, např. že půjčku peněz již zaplatil, nemůže, chce-li být ve sporu úspěšný, zůstat jen u tohoto tvrzení, ale musí je také prokázat, např. dokladem o zaplacení.

Protějškem zásady projednací je **zásada vyšetřovací**. Ta se uplatňuje v nesporném řízení, v němž jde zpravidla o veřejný zájem, o otázky, na kterých je zainteresován stát a celá společnost, a proto musí zde i soud nést odpovědnost za shromáždění všech potřebných důkazů tak, aby v posuzované věci byl skutkový stav zjištěn co nejpřesněji a věc mohla být rozhodnuta spravedlivě a v souladu se zákonem. Neznamená to ovšem, že účastníci mohou být nečinní. Především oni mají stále povinnost přispět ke shromáždění skutkového materiálu a poskytovat soudu součinnost při jeho prověřování.

Zásada rovnosti účastníků **516**

Ústavou je zaručena další zásada civilního procesu, a to **zásada rovnosti účastníků před soudem**. Soud vystupuje ve funkci představitele státu a personifikace zákona. Všichni ostatní, kteří v řízení vystupují, nejsou oprávněni proces řídit ani v něm rozhodovat. Všichni účastníci

ale, ať je jejich zájem na výsledku sporu jakýkoliv, mají vůči soudu jako orgánu řídicímu průběh procesu a v něm rozhodujícímu stejná práva a povinnosti.

Z dalších zásad je třeba ještě zmínit **zásadu veřejnosti**, jíž se míní přístupnost pro každého, kdo se chce procesu zúčastnit jako divák. Zejména v civilním procesu (na rozdíl od trestního) není příliš obvyklá účast obecnstva, ale zásada, že jednání je v kterémkoliv okamžiku přístupné veřejnosti, je zachovávána, neboť jde dokonce o ústavní princip. Výjimku stanoví zákon jen v případě porady senátu o rozhodnutí a dále v případě, kdy výjimečně umožňuje soudu vyloučit veřejnost pro celé jednání nebo jeho část, pokud by veřejné projednávání věci ohrozilo tajnost skutečností chráněných zvláštním zákonem (č. 148/1998 Sb., o ochraně utajovaných skutečností), obchodní tajemství, důležitý zájem účastníků nebo mravnost. Odepřít lze i přístup k jednání nezletilým a občanům, u nichž je obava, že by mohli rušit důstojný průběh jednání. Veřejně, tedy bez jakéhokoliv omezení účasti veřejnosti, se musí vždy vyhlásit rozsudek.

517 *Zásada veřejnosti*

Zmínit je třeba ještě tzv. **princip materiální pravdy**. Spravedlivé rozhodnutí, které by tedy mělo být také samozřejmě v souladu se zákonem, by mělo být co nejbližší pravdě.

518 *Zásada materiální pravdy*

Znalost práva, jeho aplikace na konkrétní případ je věcí soudu, neboť soud zná právo (*iura novit curia*). Proces, v němž se zjišťují rozhodující skutkové okolnosti věci, by měl vyústit ve zjištění skutečné, objektivní pravdy. To je ovšem nereálné už jenom proto, že pojem pravda je pojmem filozofickým nestálého, individuálně chápaného obsahu.

Procesní předpisy a právní teorie tedy již opustily zmíněný princip, který navozoval požadavek zjištění **skutečného stavu věci** (a činil za jeho naplnění odpovědným soud) a nahradily je zásadou, že rozhodnutí soudu musí vycházet ze zjištěného **skutkového stavu věci**.

Respektování výše uvedených zásad má zejména přispět k tomu, aby každému bylo zajištěno **právo na spravedlivý proces**. To by mělo být také garantováno nezávislostí a nestranností soudů a soudců. Tento princip je vyjádřen v Ústavě, Listině základních práv a svobod a v zákoně o soudech a soudcích tak, že **soudci jsou vázáni jen zákonem**, jsou povinni ho vykládat podle svého nejlepšího vědomí a svědomí, jsou povinni rozhodovat nestranně, spravedlivě, v přiměřených lhůtách a bez průtahů a pouze na základě skutečností zjištěných v souladu se zákonem.

519 *Spravedlivý proces*

Nezávislost soudců je zajištěna několika způsoby. Mezi nejdůležitější patří skutečnost, že **soudce je do funkce jmenován prezidentem republiky**, a to **doživotně** (výjimku tvoří soudci Ústavního soudu ČR, kteří jsou prezidentem se souhlasem Senátu Parlamentu ČR jmenováni na dobu 10 let). Odvolán z funkce může být soudce jen na základě rozhodnutí kárného senátu.

Významným principem přispívajícím k zajištění práva na spravedlivý proces je zásada tzv. **zákonného soudce**. Listina základních práv a svobod stanoví (čl. 38 odst. 1), že nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci a že příslušnost soudu i soudce stanoví zákon.

Znamená to pouze tolik, že zákonem (a nikoliv podzákonnou normou, třeba instrukcí ministra spravedlnosti) musí být stanoveno, kterým soudům a pak i konkrétně soudcům náleží rozhodování ve věci a že toto určení nesmí být řešením nahodilým nebo dokonce svévolným. Není možné, aby např. předseda soudu rozhodoval o tom, který „vhodný“ soudce bude „věc hodnou zvláštního zřetele“ projednávat a rozhodovat.

Rozdělování jednotlivých věcí u soudů se řídí rozvrhem práce, který vydává na následující kalendářní rok předseda soudu po projednání se Soudcovskou radou. Tento rozvrh práce je pak veřejně přístupný a každý má tedy právo do něj nahlížet a činit z něj výpisy a opisy. Navíc k přidělování jednotlivých věcí k vyřízení konkrétním soudcům se využívá počítačový program tak, aby byly nanejvýš eliminovány možné subjektivní vlivy.

Aby mohl soudce rozhodovat nestranně, nesmí být podjatý. Podle našich procesních předpisů stačí pouhá pochybnost o nepodjatosti soudce k tomu, aby byl vyloučen z projednávání a rozhodování věci. Tato pochybnost může vyvstat tehdy, má-li soudce k účastníkům řízení, jejich zástupcům či samotné projednávané věci takový vztah, který je způsobilý pochybnost vyvolat.

Zákon však nezná tzv. **odmítnutí soudce**. Účastník řízení nemůže odmítnout soudce jen proto, že např. mu tento soudce již v minulosti rozhodoval jinou věc (a podle názoru účastníka přirozeně špatně), nebo že soudce nevyhověl všem (někdy i nesmyslným) návrhům na provedení důkazů apod.

Soud je vázán pouze zákonem. To, že není vázán podzákonnými normami (zejména vyhláškami ministerstev) ovšem neznamená, že by je neměl respektovat; jde pouze o to, že soudce je oprávněn hodnotit zákonnost těchto podzákonných norem, tedy jsou-li skutečně vydávány k provedení zákona a především v jeho mezích. Pokud dojde soudce k závěru, že jiný právní předpis není v souladu se zákonem, pak ho na posuzovaný případ nepoužije. Má-li za to, že zákon sám je v rozporu s Ústavou, předloží věc Ústavnímu soudu.

Jde o významný prostředek ochrany práv občanů i organizací před excesy výkoné moci, která se ve vyhláškách leckdy snaží prosadit to, co nebylo průchodné při schvalování zákonů v Parlamentu ČR.

1. Účastníci řízení a osoby zúčastněné na řízení

520 Osobou zúčastněnou na řízení je každý, kdo se jakkoliv aktivně účastní řízení, tedy soudci, zapisovatelka, účastníci, jejich zástupci, svědci, znalci, notáři jako soudní komisaři, státní zástupci, mimo osob, které se zúčastňují jednání soudu jen jako diváci a posluchači.

*Tři
definice
účastníka
řízení*

521 Za **účastníka řízení** zákon označuje především žalobce (navrhovatele) a žalovaného (odpůrce), kteří proti sobě stojí při projednávání sporů o náhradu škody, o trvání pracovního poměru, o zaplacení mzdy, o ochranu vlastnického práva, o rozvod manželství a celé řady dalších. Žalobcem je ten, kdo se na soud se žalobou obrátí, žalovaným ten, koho žalobce ve své žalobě za žalovaného označí.

Účastníkem řízení je i ten, koho zákon výslovně za účastníka označuje.

Jako příklad lze uvést řízení o povolení uzavřít manželství, kde za účastníka řízení je považován ten, kdo hodlá uzavřít manželství, ale i jeho zákonní zástupci (zpravidla rodiče).

Účastníkem řízení je také ten, o jehož právech či povinnostech má být v řízení jednáno. Toto vymezení se však uplatní jen v nesporných řízeních.

Jde třeba o případ prarodičů, kteří uplatňují právo na to, aby se mohli stýkat se svými vnoučaty.

Aby někdo byl účastníkem řízení, musí mít způsobilost k tomu, aby se jím stal. **Způsobilost být účastníkem řízení** se rozumí způsobilost mít procesní práva a povinnosti (mít právní subjektivitu). Tuto způsobilost mají především všichni **občané (fyzické osoby)**, i nasciturus (počaté dítě, narodí-li se živé), a proto mají i způsobilost být účastníky řízení. Tedy i malé dítě může být v soudním řízení žalobcem či žalovaným (např. způsobí-li škodu rozbitím okna). Jinou otázkou je, zda může takové dítě samo před soudem vystupovat. Způsobilost být účastníkem řízení zaniká smrtí.

V **pracovněprávních vztazích**, tedy právních vztazích upravených zákoníkem práce, vzniká způsobilost občana být účastníkem řízení dnem, kdy dosáhne 15 let věku, nebo dnem, kdy ukončí povinnou školní docházku (např. v pomocné škole ukončí povinnou školní docházku před dosažením 15 let věku), nejdříve však dnem dosažení 14 let věku. To platí, jestliže takový občan je zaměstnancem. Je-li občan zaměstnavatelem, pak je způsobilý být účastníkem řízení již od svého narození.

Účastníkem řízení může být také **právnícká osoba**, např. obchodní společnosti, občanská sdružení, družstva, politické strany, zájmová sdružení, nadace, fondy, ale také obce a města, případně i jiné subjekty, u kterých to stanoví zákon (např. státní podniky, rozpočtové a příspěvkové organizace, Česká televize, Český rozhlas, České dráhy).

Způsobilost mít práva a povinnosti v občanskoprávních vztazích má i **stát** (tj. Česká republika), a proto je i on způsobilý být účastníkem soudního řízení. Před soudem pak za stát jedná ústřední úřad, zpravidla ministerstvo, do jehož působnosti náleží odvětví státní správy, kterého se daný spor týká.

Účastníkem řízení může být i **cizí stát**, pokud je podroben pravomoci soudů České republiky.

Pokud soud zjistí v průběhu řízení, že některý z označených účastníků nemá způsobilost jím být (nemá právní subjektivitu, není tedy subjektem práva), musí řízení zastavit.

Od způsobilosti být účastníkem řízení je třeba rozlišovat **procesní způsobilost účastníka**. Jde o způsobilost k tomu, aby účastník buď sám, nebo prostřednictvím svého zmocněnce vykonával v řízení před soudem práva či povinnosti účastníka. I malé dítě tedy může být žalobcem nebo žalovaným (má způsobilost být účastníkem řízení), ale nemůže samo podat žalobu, jednat před soudem, podávat opravné prostředky atd., neboť nemá procesní způsobilost. Pak musí být zastoupeno svým zákonným zástupcem. Plné procesní způsobilosti občan dosahuje zletilostí.

*Právní
subjektivita
účastníka
řízení*

522 *Procesní
způsobilost
účastníka
řízení*

Právnícké osoby mají procesní způsobilost v plném rozsahu. Před soudem za ně jedná statutární orgán (ředitel, předseda, prezident) nebo zaměstnanec, který prokáže pověřením, že je oprávněn za organizaci jednat. Za stát vystupuje před soudem zaměstnanec toho státního orgánu, kterého se věc týká, nebo pověřený zaměstnanec jiného státního orgánu.

1.1 Zástupci účastníků

*Zastoupe- 523
ní zákonným
zástupcem*

Nemůže-li občan před soudem jednat samostatně (je procesně nezpůsobilý), zpravidla pro nedostatek věku, musí být v řízení zastoupen svým **zákonným zástupcem**. Tím jsou u nezletilého dítěte jeho rodiče, ale může to být i pěstoun, osoba, které bylo dítě svěřeno do výchovy, či poručník ustanovený dítěti proto, že oba jeho rodiče zemřeli nebo byli zbaveni rodičovské odpovědnosti.

V řízení, jehož účastníkem je nezletilé dítě, které s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost je již schopno formulovat své názory, musí soud postupovat tak, aby byl zjištěn názor dítěte ve věci. Soud může dítě sám vyslechnout (bez přítomnosti dalších osob), ale může také zjistit jeho názory prostřednictvím znalce, orgánu sociálně-právní ochrany dětí apod. Názor dítěte nemůže zcela opomenout a musí k němu přiměřeným způsobem přihlížet.

*Opat- 524
rovník*

U osoby zbavené způsobilosti k právním úkonům (svéprávnosti) je tímto zástupcem **opatrovník** ustanovený soudem. V řízení na místě žalobce či žalovaného tedy vystupuje procesně nezpůsobilá osoba zastoupená svým zákonným zástupcem.

Zmocněnec

Avšak i účastník, který je procesně způsobilý a může jednat před soudem sám, může svá práva a povinnosti vykonávat prostřednictvím zvoleného zástupce, **zmocněnce**. Toho si může zvolit každý účastník, tedy občan, právnícká osoba i stát. Zmocněncem může být pouze fyzická osoba, spíše výjimečně i osoba právnícká. V tom je podstatný rozdíl od zastoupení při právních úkonech podle občanského zákoníku, kde se subjekt právního vztahu může nechat zastoupit i právníckou osobou.

Občan jako vlastník obytného domu se může nechat zastoupit organizací, např. realitní kanceláří, při všech úkonech souvisejících se správou domu (sjednávání nájemních smluv, dávání výpovědí z nájmu, uzavírání smluv na opravy domu apod.), avšak pokud by se soudil např. s dodavatelem prací při opravě domu o slevu z ceny oprav pro jejich špatnou kvalitu, nemůže ho v soudním procesu zastupovat zmíněná realitní kancelář, ale chce-li být zastoupen, musí zmocnit konkrétní fyzickou osobu.

*Obecný 525
zmocněnec*

Tímto zástupcem může být **obecný zmocněnec**, tj. kterýkoliv občan. Jedinou podmínkou je, že sám je plně způsobilý k právním úkonům a že nevystupuje jako zástupce v různých věcech opětovně.

Zákon vylučuje, aby někdo, kdo není advokátem či patentovým zástupcem, poskytoval opakovaně právní služby (zcela zřejmě za úplaty), a nahrazoval tak činnost uvedených profesních skupin, které jsou naopak k takové činnosti ze zákona povolány. Občan tedy může udělit plnou moc k zastupování komukoliv (příbuznému, známému i zcela cizí osobě), neměl by tak však učinit vůči obecnému zmocněnci, o němž je známo, že si ze zastupování lidí před soudem udělal „živnost“. Tam totiž hrozí, že soud rozhodne, že takové zastoupení v řízení nepřipouští.

Obecný zmocněnec musí jednat osobně, nesmí se tedy dát zastoupit někým jiným jako dalším zmocněncem. Nepřísluší mu také žádná odměna za zastupování. Zdůraznit je třeba skutečnost, že obecný zmocněnec může takto vystupovat jen v civilním procesu, nikdy ne v trestním řízení soudním, kde je jeho účast vyloučena.

Za svého zástupce si účastník může zvolit **advokáta**. Ten na rozdíl od obecného zmocněnce nemusí vystupovat v řízení osobně, ale může se dát zastupovat jiným advokátem nebo i advokátním koncipientem.

526 *Advokát*

Obdobné platí, pokud si účastník za svého zástupce zvolí **notáře** (který ovšem může vystupovat jako zástupce jen v rozsahu stanoveném zákonem č. 358/1992 Sb. (notářským řádem). I ten se může nechat zastupovat jiným notářem, notářským kandidátem či notářským koncipientem.

Účastník si rovněž za svého zástupce může zvolit (mimo dovolání a řízení o něm) patentového zástupce, který ovšem může zastupovat jen v rozsahu stanoveném zákonem o patentových zástupcích (zák. č. 407/2004 Sb.) Zvolený zástupce se nemůže nechat zastupovat jiným patentovým zástupcem.

Jedinými výjimkami, kdy účastníka řízení může zastupovat právnická osoba, je případ, kdy odborová organizace zastupuje svého člena (s výjimkou věcí obchodních), a případ, kdy Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí zastupuje účastníka v řízeních ve věcech péče o nezletilé, o výživné a jeho exekuční vymáhání, jde-li o věci se vztahem k cizině. Tam, kde předmětem řízení je ochrana před diskriminací na základě pohlaví, rasového nebo etnického původu, náboženství, víry, světového názoru, zdravotního postižení, věku nebo sexuální orientace se účastník může dát zastupovat právnickou osobou (občanským sdružením), která má podle svých stanov jako předmět činnosti právě ochranu před takovou diskriminací. Rovněž tak pokud jde o spory vycházející z poškození autorských práv (nároky vycházející z autorského zákona), může v nich účastníka zastupovat právnická osoba (občanské sdružení, ale i třeba obchodní společnost), k jejímuž předmětu podnikání, popřípadě činnosti patří právě ochrana práv podle autorského zákona. Za tuto organizaci vystupuje před soudem její pověřený člen nebo pracovník. Zastoupení, ať již obecným zmocněncem, advokátem či odborovou organizací, vzniká na základě udělené **plné moci**. Ta musí být udělena písemně nebo ústně do protokolu před soudem. Samotná dohoda o zastoupení mezi účastníkem a jeho zástupcem písemná být nemusí, ale soudu je třeba prokázat, že zástupci byla plná moc udělena, a pro tento důkaz se již písemná forma vyžaduje. Plná moc zaniká odvoláním (vypovězením), ale také provedením úkonů, ke kterým byla udělena (např. podáním žaloby nebo odvolání, pokud byla udělena jen k zastoupení při těchto úkonech), a také pravomocným skončením řízení, byla-li udělena pro celé soudní řízení.

*Zastoupení
právnickou
osobou*

V naší společnosti není ještě zavedena celá soustava různých orgánů a organizací (jako např. v USA), které mají za úkol poskytovat bezplatnou právní pomoc sociálně slabým občanům. Přitom uplatnění některých

*Ustanovený
zástupce*

nárokuje značně složitou záležitostí a samostatného jednání před soudem není schopen každý. Proto zákon umožňuje, aby účastníku, odůvodňující-li to jeho poměry a nejde-li o svévolné nebo zřejmě bezúspěšné uplatňování nebo bránění práva, byl na jeho žádost **zástupce ustanoven**, pokud je to třeba k ochraně jeho zájmů. Takto může být ustanoven i advokát. Tímto opatřením plní soud povinnost zajistit účastníkům stejné možnosti k ochraně jejich práv. Náklady tohoto právního zastoupení platí stát.

1.2 Advokáti

- 527** Právní poměry advokátů jsou upraveny zákonem č. 85/1996 Sb. Advokacie je svobodné právnické povolání, advokáti jsou soukromými osobami poskytujícími právní služby. Ty spočívají především v udělování právních porad, sepisování listin, zejména smluv, zpracovávání právních rozborů, zastupování fyzických i právnických osob v řízení před soudy a jinými orgány, obhajoba obviněných a obžalovaných v trestním řízení; zde má advokát zcela nezastupitelné místo. Jestliže v občanském soudním řízení advokát může účastníka řízení zastupovat (zde se neužívá pojem obhájce), pak v trestním řízení advokát někdy dokonce musí jako obhájce vystupovat výlučně.

Jde o povolání svým způsobem výlučné. Právní služby, jak jsou vymezeny výše a jsou-li vykonávány soustavně a za úplat, mohou vykonávat právě jen a pouze advokáti. Výjimky z tohoto pravidla jsou zákonem povoleny jen pro notáře, patentové zástupce, daňové poradce a omezeně pro podnikové právníky.

*Práva
a povinnosti
advokáta*

Advokát je při poskytování právních služeb nezávislý. Vázán je pouze právními předpisy, které nesmí porušovat ani na příkaz svého klienta. Jinak je ovšem povinen chránit a prosazovat práva a oprávněné zájmy klienta a řídit se jeho pokyny. Právní pomoc je povinen poskytnout, ovšem jsou stanoveny i výjimky, kdy takovou pomoc může a v některých případech i musí odmítnout. Za poskytnuté právní služby náleží advokátovi odměna podle tarifu, který je stanoven vyhláškou.

Advokátem se stane ten, kdo je zapsán do seznamu advokátů vedeném **Českou advokátní komorou** po splnění zákonem stanovených podmínek (jednou z nich je vysokoškolské právnické vzdělání).

1.3 Notáři

*Obsah
činnosti
notáře*

- 528** Postavení notářů je upraveno zákonem č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád). Notáři poskytují právní službu, jejímž posláním je zejména předcházení sporům. Jde o nestátní instituci, neboť i notář je soukromá osoba. Je však státem jmenován a pověřen notářským úřadem. Nepobírá však od státu plat a má postavení svobodného právnického povolání.

Notářem může být pouze fyzická osoba, která dosáhla vysokoškolského právnického vzdělání a složila předepsanou notářskou zkoušku. Ministr spravedlnosti zřizuje notářské úřady a ustanovuje do nich notáře. Ti vy-

konávají činnost vymezenou zákonem, a to především sepisování veřejných listin o právních úkonech, např. smlouvy kupní, darovací, závěti, zakladatelské listiny obchodních společností, dále tato činnost spočívá v osvědčování právně významných skutečností a prohlášení, např. výsledků soutěží, průběhu valných hromad společností, osvědčení o tom, že je někdo naživu atp., a také v přijímání závětí do úschovy. Notář může také poskytovat právní porady, v omezeném rozsahu zastupovat fyzické i právnické osoby a sepisovat listiny (při výkonu těchto pravomocí se jeho činnost podobá advokacii). Může rovněž vykonávat funkci insolvenčního správce.

Významnou funkci zastává notář jako **soudní komisař** v řízení o dědictví. Ač soukromá osoba, je obligatorně (povinně) v každém řízení o dědictví pověřen soudem, aby za odměnu provedl úkony v tomto řízení. Úkony, které notář provede v řízení o dědictví, se pak považují za úkony soudu. Notář provede celé řízení o dědictví a vydá konečné rozhodnutí, jímž buď schválí dohodu o vypořádání dědictví, kterou dědici uzavřeli, nebo - nedohodnou-li se dědicové - rozhodne o vypořádání dědictví autoritativně. Sám rozhodne rovněž o své odměně, kterou platí nikoliv stát, ale dědicové.

Všichni notáři jsou sdruženi v **Notářské komoře**. Jde o samosprávný orgán, který reprezentuje a zastupuje notáře ve vztahu ke státním orgánům a k veřejnosti a hájí jejich zájmy.

529 *Notář jako soudní komisař*

1.4 Státní zastupitelství

Státní zastupitelství je podle Ústavy České republiky orgánem moci výkonné. Bylo zřízeno zákonem č. 283/1993 Sb., a nahradilo dřívější orgány prokuratury s tím, že převzalo i některé její funkce. Obecně však došlo k významnému omezení pravomocí bývalé prokuratury.

Státní zastupitelství zastupuje stát v případech stanovených zákonem. Jeho působnost je v těchto věcech výlučná, což znamená, že žádný jiný orgán nebo osoba nesmí jeho činnost nahradit nebo jej při ní zastoupit. Základním úkolem státního zastupitelství je podávat jménem státu obžalobu v trestním řízení a plnit další povinnosti, které mu ukládá trestní řád. Je rovněž oprávněno podat žalobu v občanském soudním řízení nebo vstoupit do již zahájeného civilního řízení tam, kde to ve výjimečných případech stanoví zákon.

Je zásadně chybné jakkoliv slučovat orgány státního zastupitelství s orgány soudními. V trestním řízení, kde se působnost státního zastupitelství projevuje nejvýrazněji, má tento orgán postavení strany, jejímž úkolem je před soudem prokázat, že osoba, proti níž podalo obžalobu, trestný čin spáchala.

Soustavu státních zastupitelství tvoří okresní, krajská, vrchní a Nejvyšší státní zastupitelství. Jde o vertikálně utvořenou soustavu se vztahy služební nadřízenosti a podřízenosti, kde vyšší státní zastupitelství vykonávají dohled nad činností nižších státních zastupitelství a mohou jim dávat závazné pokyny pro jejich činnost. Nejvyšší státní zástupce je oprávněn vydat pokyn obecné povahy ke sjednocení a usměrnění činnosti všech státních zastupitelství.

530 *Funkce státního zastupitelství*

Státního zástupce jmenuje do funkce ministr spravedlnosti po splnění stanovených podmínek, mezi něž patří dosažení věku 25 let, ukončené vysokoškolské právnické vzdělání a složení předepsané zkoušky. Nejvyššího státního zástupce do funkce jmenuje vláda a služebně nadřizen mu je ministr spravedlnosti.

1.5 Patentoví zástupci

- 531 Postavení patentových zástupců a jejich oprávnění je upraveno v zákoně č. 417/2004 Sb. Patentovým zástupcem je ten, kdo je zapsán v seznamu patentových zástupců, který vede Komora. **Komora patentových zástupců ČR** je samosprávným profesním sdružením, má vlastní právní subjektivitu a je tedy právnickou osobou. Sídlo má v Brně. Rozsah oprávnění poskytovat služby patentového zástupce je dán rozsahem, v jakém složí odbornou zkoušku.

Komora zapíše do seznamu patentových zástupců každého, kdo je plně způsobilý k právním úkonům, je bezúhonný, získal vysokoškolské vzdělání a odpovídající odbornou praxi soustavným a pravidelným (alespoň 3 roky trvajícím) výkonem činnosti v oblasti průmyslových práv. Další podmínkou je úspěšné složení zkoušky patentového zástupce a složení slibu do rukou předsedy Komory.

1.6 Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových

- Funkce úřadu* 532 Tento úřad byl zřízen k 1. 7. 2002. Sídli v Praze a svoji činnost vykonává prostřednictvím územních pracovišť, která jsou v sídlech krajských soudů. Ředitele Úřadu jmenuje do funkce ministr financí.

Zákon, jímž byl Úřad zřízen (zák. č. 201/2002 Sb.) vymezuje jeho působnost především tak, že ve věcech majetkových jedná za stát před tuzemskými soudy a rozhodčími orgány. Může také zastupovat stát na základě dohody s příslušnou organizační složkou státu. Rovněž i v případech, kdy stát vystupuje v řízení jako vedlejší účastník (má tedy právní zájem na výsledku takového majetkového sporu), může za něj vystupovat Úřad. Jinak má ovšem Úřad vlastní právní subjektivitu a procesní způsobilost a může tedy jednat před soudem vlastním jménem.

2. Zahájení řízení

2.1 Předběžná opatření a smírčí řízení

Predběžná opatření

- 533 Předběžná opatření slouží k tomu, aby byly předběžně, tedy prozatímně upraveny poměry účastníků. Lze je vydat i tehdy, je-li zde obava, že by byl ohrožen výkon rozhodnutí (tj. exekuce). Z hlediska časového rozlišujeme předběžná opatření vydávaná **před zahájením řízení** ve věci samé a vydávaná **po zahájení soudního řízení**.

Tak předběžným opatřením před zahájením řízení se může domáhat navrhovatel např. uložení povinnosti zaplatit část mzdy v případě, že mu sice byl ukončen pracovní poměr, ale on bude podávat žalobu o neplatnost skončení pracovního poměru. Jako příklad předběžného opatření vydaného po zahájení řízení může sloužit situace, kdy po podání žaloby na vydání věci se žalobce domáhá uložení povinnosti zdržet se nakládání s věcí, aby ji nemohl žalovaný prodat nebo darovat do doby, než bude o uplatněném nároku rozhodnuto.

Čelit tomu, aby nebyla možnost navrhopvat vydání předběžného opatření zneužívána, má zavedení institutu **jistoty** (neboli **kauce**). Spočívá v tom, že navrhovatel je povinen nejpozději ve stejný den, kdy podal u soudu návrh na nařízení předběžného opatření, složit jistotu ve výši 50 000 Kč a v obchodních věcech ve výši 100 000 Kč. Nebude-li jistota složena, soud návrh na nařízení předběžného opatření odmítne. V taxativně vymezených případech povinnost složit jistotu neplatí; např. zejména u předběžných opatření zajišťujících péči o nezletilé děti.

Složená jistota slouží k zajištění náhrady škody nebo jiné újmy, která by mohla vzniknout předběžným opatřením. Soud kauci vrátí, jestliže nebylo návrhu na vydání předběžného opatření vyhověno, nebo sice vyhověno bylo, ale nebyla ve lhůtě podaná žaloba na náhradu škody či jiné újmy.

Zcela zvláštní úpravu má **předběžné opatření sloužící k ochraně nezletilých dětí**. Umožňuje zatímne a urychleně upravit péči o děti, jestliže řešení jejich krizové situace nesnese odkladu. Pokud se totiž dítě ocitlo bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny, rozhodne soud předběžným opatřením tak, že nařídí, aby bylo na nezbytně nutnou dobu umístěno ve vhodném prostředí, které ve svém rozhodnutí označí. Takové vhodné prostředí může být u určité osoby, ale také v zařízení, které je způsobilé zajistit dítěti řádnou péči. Toto předběžné opatření může **navrhnout pouze obecní úřad**. Soud je povinen o tomto návrhu rozhodnout bezodkladně, nejpozději do 24 hodin od jeho podání.

Dalším druhem předběžného opatření je rozhodnutí soudu o **zákazu kontaktů** s navrhovatelem. Jde o institut reagující na společenskou potřebu důsledněji se bránit tzv. domácímú násilí (ale nejen jemu). Pokud totiž někdo jedná tak, že vážným způsobem ohrožuje život, zdraví, svobodu nebo lidskou důstojnost navrhovatele, pak mu soud může uložit, aby dočasně opustil obydlí společně sdílené s navrhovatelem, jakož i jeho bezprostřední okolí, nebo aby do něj nevstupoval, aby se zdržel setkávání s navrhovatelem a navazování kontaktů s ním. Usnesení může předseda senátu vyhlásit ihned a to třeba i na místě samém, stává se hned vykonatelným a v písemném vyhotovení se doručuje až následně. Toto předběžné opatření trvá 1 měsíc, může být prodlužováno, ovšem zanikne nejpozději uplynutím 1 roku od okamžiku jeho nařízení.

Smírčí řízení

Před zahájením řízení soud neprovádí pohovory s účastníky s cílem odstranit předmět sporu. Může však být podán návrh, aby soud provedl **pokus o smír** (**smírčí řízení**), a pokud by skutečně účastníci potom smír uzavřeli, aby rozhodl o jeho schválení. Tento smír bývá označován jako **smír**

534 *Kauce*

535 *Prétorský smír*

prétorský, čímž se vyjadřuje, že k němu dochází před zahájením řízení (v římském civilním procesu totiž obligatorně předcházelo před řízením u soudce ještě řízení před prétozem). Smírčí řízení je možné provést ve všech věcech, které patří do pravomoci soudu a u nichž to nevyklučuje povaha věci.

Ze své povahy jsou ze smírčího řízení vyloučeny např. věci týkající se výchovy nezletilého dítěte, povolení uzavřít manželství osobě mladší 18 let, dále např. určení rodičovství, prohlášení za mrtvého, přivolení k výpovědi z nájmu bytu apod.

Pokud účastníci ve smírčím řízení uzavřou smír, pak soud rozhodne usnesením, zda jej schvaluje; neschválí jej, pokud je v rozporu s právními předpisy. Soudem schválený smír má tytéž účinky jako rozsudek vydaný soudem.

Proti usnesení o schválení smíru není odvolání přípustné, ovšem mimořádné opravné prostředky, tedy žaloba na obnovu řízení a žaloba pro zmatečnost, přípustné jsou. Nápravy vadného rozhodnutí o schválení smíru lze dosáhnout i **žalobou na zrušení smíru**, ovšem jen tehdy, jestliže schválený smír je v rozporu s hmotným právem.

*Formy
zahájení
řízení*

K zahájení řízení před soudem musí být dán určitý podnět. Ten může vyjít někdy od soudu samotného, a pak to zákon charakterizuje tak, že jde o řízení, které lze zahájit i bez návrhu. Pokud je k zahájení řízení nutný podnět někoho jiného, jde o řízení, které se **zahajuje na návrh**. Tak tomu je v naprosté většině případů, neboť **bez návrhu**, tedy z vlastní iniciativy soudu, lze zahájit řízení pouze tam, kde to občanský soudní řád dovoluje.

Jde např. o řízení ve věcech péče o nezletilé (otázky výchovy, ústavní výchovy, výživného nezletilých dětí), v řízení o způsobilosti k právním úkonům, o prohlášení za mrtvého nebo o neplatnost manželství (nikoliv rozvod manželství). V těchto případech soud zahájí řízení svým usnesením.

Náležitosti žaloby **536**

V naprosté většině případů je tedy možné zahájit soudní řízení pouze návrhem. Návrh na zahájení řízení se také nazývá **žalobou** (nikoliv obžalobou, kterou podává státní zástupce v trestním řízení). Aby byla žaloba způsobilá k projednání, musí obsahovat alespoň **základní náležitosti**, jimiž jsou označení soudu, kterému je určena, jméno a příjmení, bydliště (sídlo) žalobce i žalovaného, identifikační číslo podnikatelských subjektů, příp. i jejich zástupců, které věci se týká, vylíčení rozhodujících skutečností, označení důkazů, jichž se žalobce dovolává a musí z ní být patrné, čeho se žalobce domáhá. Žaloba musí být také datována a podepsána. To, čeho se žalobce domáhá, je vyjádřeno v **žalobním petitu**, kde žalobce uvede přesné označení výroku, jaký by měl být v rozsudku soudu uveden.

Například žalovaný XY je povinen zaplatit žalobci na náhradu škody částku 50 000 Kč se 16% úrokem od 5. 6. 1994 do zaplacení, vše do tří dnů od právní moci rozsudku. To má zásadní význam proto, že soud je až na výjimky tímto návrhem vázán. Nemůže tedy například přiznat žalobci částku vyšší než 50 000 Kč i v případě, že skutečná způsobená škoda byla vyšší. Naopak dospěje-li k závěru, že škoda dosáhla pouze 30 000 Kč, musí rozhodnout o tom, že žalobě se v části týkající se nároku na částku 30 000 Kč vyhovuje a do částky 20 000 Kč se žaloba zamítá. To má podstatný vliv na rozhodování o nákladech řízení.

Samotným podáním žaloby v podatelně soudu je zahájeno řízení, aniž žalobce musel výslovně o zahájení řízení žádat. Pokud žaloba neobsahuje výše uvedené podstatné náležitosti, a nelze ji proto projednat, a tyto vady se nepodaří odstranit, soud žalobu odmítne.

Žalobou statusovou se lze především domáhat, aby soud rozhodl **537** *Druhy žalob*
o **osobním stavu** (o rozvodu manželství, o určení otcovství, o osvojení, o prohlášení za mrtvého, o způsobilosti k právním úkonům). **Žalobou na plnění** se lze domáhat vydání rozhodnutí, kterým bude žalovanému uloženo něco konat či trpět (zaplatit peníze, vydat věc, vyklidit byt, strpět chůzi po pozemku atd.). **Určovací žalobou** lze žádat vydání rozhodnutí, které určí, zda tu nějaké právo nebo právní vztah je či není (např. určuje se, že převedení žalobce na jinou práci jeho zaměstnavatelem je neplatné). **538**

Žalobou vládne žalobce. Může tedy v průběhu řízení vzít žalobu zpět zcela nebo zčásti, může žalobu změnit a žádat, aby mu bylo přisouzeno více nebo méně, než původně žádal, nebo aby mu bylo přisouzeno něco jiného, nebo sice totéž, ale z jiného právního důvodu (např. určitá peněžní částka žádaná původně jako sleva z ceny, později náhrada škody). O tom, zda je změna žaloby v průběhu řízení přípustná, rozhodne soud.

Okamžik zahájení řízení má důležité právní účinky. Soud musí zkoumat, zda byla žaloba podána u příslušného soudu, a to příslušného místně (zpravidla podle bydliště či sídla žalovaného) i věcně (zda věc spadá do pravomoci soudu a zda je tedy vůbec oprávněn o ní jednat) a zda projednání věci nebrání překážka litispence a res iudicata. *Zkoumání podmínek*

Překážka litispence (závislost věci) znamená, že zahájení řízení **539** *Litispence*
brání tomu, aby o téže věci probíhalo u soudu (u téhož nebo kteréhokoliv jiného tuzemského) jiné řízení těchže účastníků, jinak řečeno, nemůže být stejná věc projednávána souběžně dvakrát. Později zahájené řízení soud musí zastavit.

Věc jednou pravomocně rozhodnutá (res iudicata) brání tomu, aby **540** *Res iudicata*
bylo přípustné o ní znovu jednat. Skončilo-li tedy řízení rozsudkem, který nabyl právní moci, a účastník znovu podá žalobu v téže věci týchž účastníků, musí soud řízení zastavit.

K dalším závažným účinkům zahájení řízení patří i případy, kdy zákon stanoví, že určité právo zanikne nebo nárok může být promlčen, nejsou-li ve stanovené lhůtě uplatněny u soudu. Např. nárok na vrácení půjčky musí být u soudu žalobou uplatněn do tří let od okamžiku, kdy podle smlouvy o půjčce měl být dluh zaplacen. Podá-li věřitel žalobu před uplynutím této tříleté lhůty, nemůže být jeho nárok na zaplacení pohledávky promlčen. Včasné podání žaloby a tím i zahájení řízení tedy nárok zachovává.

3. Průběh řízení

Jakmile bylo řízení zahájeno podáním žaloby nebo vydáním usnesení o zahájení řízení bez návrhu, je povinností soudu postupovat tak, aby věc byla projednána a rozhodnuta co nejrychleji (to ovšem neznamená ukvapeně). K tomu mají povinnost přispět i účastníci, jimž zákon ukládá povinnost pravdivě a úplně vylíčit všechny potřebné skutečnosti, označit důkazy a dbát pokynů soudu.

Za splnění určitých zákonem stanovených podmínek může předseda senátu nařídit a provést **přípravné jednání**. K němu předvolá účastníky, jejich zástupce, případně i další osoby a za jejich součinnosti především objasní, zda jsou splněny podmínky řízení, vyzve účastníky, aby doplni-

li svá skutková tvrzení a návrhy důkazů. Poskytne také účastníkům potřebná poučení a vede je ke smírnému vyřešení věci. Nejde pouze o formální činnost soudu; pokud se totiž některý z účastníků k přípravnému jednání nedostaví, pak za splnění určitých (pravda značně přísných) podmínek to může mít za následek zastavení řízení, odmítnutí žaloby (to když se nedostaví žalobce), nebo naopak vydání rozsudku pro uznání (to když se nedostaví žalovaný).

Jednání soudu 541

Soud ověří, že jsou splněny podmínky, za kterých může ve věci jednat (věcná a místní příslušnost soudu, procesní způsobilost účastníků a další), a předseda senátu nařídí jednání, kterému se také říká „rok“. K roku předvolá všechny účastníky současně. Předvolání má být doručeno alespoň 10 dnů přede dnem, kdy se má jednání konat, aby se účastníci mohli na jednání řádně připravit. Jednání, které je veřejné, řídí předseda senátu. Žalobce, který se svým zástupcem sedí v jednací síni napravo od senátu, přednese žalobu a poté žalovaný, který sedí se svým zástupcem nalevo od senátu, přednese své stanovisko. Při jednání se provádějí důkazy (o nich viz dále) k tvrzením sporných stran. Předseda senátu rovněž dbá, aby byla zajištěna **důstojnost jednání**. Tomu, kdo hrubě ztěžuje postup řízení a ruší pořádek, může být uložena **pokuta** do výše 50 000 Kč, nebo může být rušitel vykázán z jednací místnosti. Za hrubé ztěžování postupu řízení lze považovat i bezdůvodné nedostavení se k jednání soudu. Zachování pořádku v jednací síni i v budově soudu napomáhá i **justiční stráž**, která může být na žádost předsedy senátu při jednání přítomna.

Není-li věc objasněna dostatečně již při prvním jednání, může být jednání odročeno. Na závěr jednání je předseda senátu povinen umožnit účastníkům a jejich zástupcům, aby se vyjádřili k dokazování a k právní stránce věci.

4. Dokazování

Povinnost tvrzení a důkazní břemeno 542

Každý z účastníků řízení přednáší svá tvrzení o sporné skutečnosti. Zákon dokonce ukládá zejména žalobci **povinnost tvrzení**, spočívající v tom, že v žalobě musí uvést pravdivé vylíčení rozhodných skutečností. Pokud nesplní žalobce již tuto povinnost, těžko může očekávat úspěšný výsledek sporu. Účastník je ovšem také povinen označit důkazy k potvrzení pravdivosti svých tvrzení. Povinnost označit potřebné důkazy se nazývá **důkazní povinnost** nebo **důkazní břímě**.

Dokazování provádí soud při jednání. Provádí především důkazy, které navrhli účastníci. Není však jejich návrhy vázán a nemusí všem návrhům na provedení důkazů vyhovět. Účastníky nebo jejich zástupci navrhované důkazy totiž mnohdy sledují ten účel, aby jednání bylo odročeno a řízení se tak protahovalo, nebo jsou navrhovány důkazy, které nemohou blíže osvětlit spornou skutečnost, byť je navrhuje účastník subjektivně považuje za důležité. Soud také může provádět důkazy, které žádný z účastníků nenavrl, když jejich potřeba vyjde v řízení najevo. Tam, kde se obě sporné strany shodnou na nějakém skutkovém tvrzení (např. že smlouva o půjčce na částku 10 000 Kč byla uzavřena, ale spor je o to, kolik bylo již vráceno), nemusí se již tato nesporná skutečnost před soudem prokazovat.

Dokazovat není třeba známé skutečnosti. Musí však jít o **obecně známé skutečnosti** (notoriety), např. že nastala nějaká živelní pohroma, že zemřela všeobecně známá osobnost, nebo o skutečnosti, které jsou soudcům známé z jejich úřední činnosti. Předmětem důkazu nejsou ani právní předpisy, pro něž platí zásada **iura curia novit** (soud zná právo). 543

Co může být použito v civilním procesu jako důkaz? Odpověď dává ustanovení § 125 OSŘ, podle něhož za důkaz mohou sloužit **všechny prostředky**, kterými lze zjistit stav věci. Zákon uvádí výslechy účastníků a svědků, zprávy a vyjádření orgánů a právnických osob, listiny, znalecké posudky, ohledání. Důkaz tedy může být proveden třeba i videozáznamem, filmovým nebo zvukovým záznamem.

*Důkazní
prostředky*

Teorie rozlišuje, zákon nikoli, důkazy přímé a nepřímé (indicie).

Přímé jsou takové důkazy, z kterých přímo vyplývá skutečnost, která se má prokazovat (předmět důkazu). Jde např. o výpověď svědka, který uvede, zda a jak se účastníci dohodli o prodeji nějaké věci, když u tohoto jednání byl přítomen. **Nepřímý důkaz** je pouze jedním z několika potřebných důkazů k prokázání rozhodné skutečnosti a sám o sobě zpravidla k prokázání této skutečnosti nestačí. V praxi toto rozlišení zásadní význam nemá, protože určitou skutečnost lze považovat za prokázanou třeba i na základě nepřímých důkazů. 544

Jednotlivé důkazy (důkazní prostředky) lze charakterizovat následovně.

Svědecká výpověď je nejčastějším důkazním prostředkem. Je to výpověď osoby, která není účastníkem řízení, o tom, co svými smysly vnímala, tedy co slyšela, viděla apod. Způsobilost být slyšen jako svědek má každá fyzická osoba, pokud je schopna vnímat a své poznatky soudu vysvětlit, tedy i dítě. Svědkem může být i nejbližší příbuzný účastníka. Nemůže jím však být druhý účastník řízení ani zástupci účastníků. Zákon vychází z **obecné svědecké povinnosti**, což znamená, že každý, kdo je jako svědek soudem předvolán, je povinen se k soudu dostavit a jako svědek vypovídat. Splnění svědecké povinnosti lze vynucovat předvedením k jednání orgány policie nebo uložením pořádkové pokuty. Svědek je povinen uvést všechny skutečnosti úplně a nesmí nic zamlčovat. O tom ho soudce musí poučit, stejně jako o tom, že vědomě nepravdivou svědeckou výpovědí se vystavuje nebezpečí trestního stíhání pro trestný čin křivého svědectví. Současně ale musí být svědek poučen o tom, že má **právo odepřít výpověď**, která by měla za následek hrozbu svědkova trestního stíhání nebo trestního stíhání osob jemu blízkých. To znamená, že svědek nemusí vypovídat tehdy, jestliže by z jeho výpovědi bylo možno dovodit, že on sám nebo osoby jemu blízké (mezi ně se počítají příbuzní v řadě přímé, sourozenec, manžel či jiné osoby v poměru rodinném či obdobném, jestliže by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, počinula druhá důvodně jako újmu vlastní) se dopustily trestné činnosti. 545

Svědék

Jsou-li svědkovi kladeny otázky ze strany účastníků řízení či jejich zástupců, rozhoduje předseda senátu o jejich přípustnosti z hlediska vhodnosti a účelnosti. Dbá tedy především na to, aby se kladené otázky týkaly projednávané věci a aby byly vhodné.

Nevhodnou otázku položil advokát nezletilému dítěti, když se ho zeptal, kdo mu pořizoval smuteční oblek na pohřeb jeho otce.

Nepřípustné (a to samozřejmě i ze strany soudu) jsou **otázky kapuciozní** neboli úskočné a **otázky sugestivní**.

Kapuciozní je otázka, která již předpokládá dosud nepotvrzenou skutečnost, např. „psal žalovaný smlouvu na počítači či na psacím stroji?“, když dosud nebylo prokázáno, že by žalovaný smlouvu vůbec psal. Sugestivní otázka je taková, která již v sobě obsahuje odpověď, např. „Pane svědku, řekněte soudu, že nebylo umožněno žalobci napsanou smlouvu přečíst a že byl vyzván k jejímu podpisu“.

Kdo se dostavil k soudu jako svědek, má právo na svědecké, což je náhrada hotových výdajů (na dopravu a ubytování) a ušlého výdělku v zaměstnání.

*Znalecký
posudek* **546**

Tam, kde je potřeba odborných znalostí k posouzení některých skutečností, provede soud **důkaz znaleckým posudkem**. Usnesením ustanoví znalce (fyzickou osobu, ústav, vysokou školu), kterého do funkce jmenuje a odvolává ministr spravedlnosti nebo předseda krajského soudu a který je po složení slibu zapsán do seznamu soudních znalců vedeného u krajského soudu, a uloží mu úkol podat odpovědi na položené otázky.

Výjimečně může být znalcem ustanoven i ten, kdo není zapsán do seznamu znalců, jde-li zejména o tak specifickou problematiku, že pro daný obor není v příslušném seznamu zapsán vůbec žádný znalec, ale jde o osobu, která má potřebné odborné předpoklady, souhlasí se svým ustanovením a složí před soudem znalecký slib.

Účastníci, ale i jiné osoby podle rozhodnutí soudu jsou povinni poskytnout znalci potřebnou součinnost, tedy dostavit se k němu na vyšetření, předložit listiny, věci k ohledání apod. Donucovacími opatřeními ke splnění těchto povinností jsou předvedení nebo pořádková pokuta.

Podaný znalecký posudek lze (není to povinnost) podrobit reviznímu znaleckému zkoumání, tedy dát jej přezkoumat jiným znalcem nebo ústavem, pokud jsou závěry posudku zpochybňovány. K písemně podanému posudku soud znalce zpravidla ještě vyslechne.

Důkaz znaleckým posudkem hodnotí soud jako kterýkoliv jiný důkaz, což znamená, že nelze hovořit o nějaké větší důkazní síle tohoto důkazu, který by stál nad ostatními a byl rozhodující. Odborné závěry znalce však hodnocení soudu nepodléhají ve smyslu jejich správnosti. Soud hodnotí přesvědčivost posudku, logický soulad mezi nálezem a závěry posudku, jeho soulad s ostatními provedenými důkazy.

Znalec má právo na odměnu za podaný znalecký posudek a na náhradu hotových výdajů (náklady na cestovné, poštovné, poplatky za telefon).

Listiny **547**

Důkaz lze provést rovněž **listinou**, a to tak, že předseda senátu listinu nebo její část přečte nebo sdělí její obsah. Za významné lze považovat rozdělení listin na veřejné a ostatní, které teorie nazývá soukromými. Za **veřejné** se považují listiny vydané soudy České republiky nebo jinými státními orgány a listiny, které jsou zvláštními zákony prohlášeny za veřejné (např. notářské zápisy). Všechny ostatní listiny je třeba považovat za **soukromé**. Toto rozlišení má zásadní význam v důkazní síle obou druhů listin. Popírá-li někdo pravost a správnost veřejné listiny, musí to prokázat. U soukromé listiny naopak stačí formální popření její správnosti a prokazovat její pravost a správnost musí ten z účastníků,

který ji předkládá a tvrdí skutečnosti, které měly být právě soukromou listinou prokázány.

Jedním z důkazních prostředků je i **ohledání**. Předmětem ohledání může být jakákoliv hmotná věc, movitá i nemovitá, živá i neživá, popř. i lidské tělo. Soud určí, jak má být ohledání provedeno. Je-li věc možno dopravit k soudu, provede se ohledání při jednání, jinak se ohledání provádí na místě, kde se věc nachází. Je-li třeba po ohledání k utvoření si správných závěrů zvláštních odborných znalostí, provede ohledání ustanovený znalec. O provedeném ohledání se sepíše protokol; jeho výsledky mohou být rovněž zachyceny fotodokumentací či videozáznamem. **548 Ohledání**

I výslech **účastníka řízení** je důkazem, který však má poněkud zvláštní postavení v tom, že je ho třeba hodnotit kriticky s ohledem na jeho věrohodnost. Účastník řízení je sice zpravidla nejlépe informován o skutečnostech, které jsou předmětem dokazování, ovšem není povinen o nich pravdivě vypovídat (na rozdíl od svědka), resp. nemůže být za nepravdivou výpověď trestán. Zvláštní charakter tohoto důkazního prostředku se projevuje i v jeho zákonné úpravě. Důkaz výsledkem účastníka totiž může soud ve sporném řízení nařídit jen tehdy, jestliže s tím účastník, který má být vyslechnut, souhlasí a dokazovanou skutečnost nelze prokázat jinak (s výjimkou řízení o rozvod manželství). **549 Výslech účastníka**

K vlastní výpovědi nelze účastníka nijak donucovat. Lze jej donutit pouze předvedením nebo pořádkovou pokutou, aby se na předvolání dostavil k výslechu před soudem. Tam je soudem poučen o tom, že má vypovědět pravdu a nic nezamlčovat, avšak odmítne-li vypovídat či odpovídat na dotazy soudu nebo jiných zúčastněných osob, poznamená se tato okolnost do protokolu o jednání bez dalších opatření. Účastník se tak sám zbavuje možnosti něco tvrdit a nabízet k tomu důkazy. Důsledkem je zpravidla prohra sporu.

5. Rozhodnutí

Konečným cílem celého civilního soudního procesu je rozhodnutí, které autoritativně řeší ty poruchy v právních vztazích, o jejichž řešení účastníci požádali nebo které soud řeší i bez tohoto jejich návrhu. V průběhu řízení vydává soud celou řadu usnesení (procesních rozhodnutí), např. o odročení jednání, ustanovení znalce, případně o uložení pořádkové pokuty, o změně žalobního petitu, o záměně účastníků. Zabývat se však budeme jen **rozhodnutími ve věci samé**, v meritu věci, jimiž řízení zpravidla končí.

Občanský soudní řád rozeznává tři formy rozhodnutí, a to rozsudek, usnesení a platební rozkaz.

Rozsudkem rozhoduje soud v případě meritorního rozhodování, tedy **o věci samé**. Věcí samou se rozumí nárok, který byl předmětem řízení (rozvod manželství, náhrada škody, vydání věci, neplatnost výpovědi z pracovního poměru atd.). Rozsudkem musí být rozhodnuto o celém předmětu řízení tak, jak byl vymezen žalobou. Není-li tedy žaloba v celém rozsahu důvodná, soud jí zčásti vyhoví a do zbývajících částí zamítne. **550 Rozsudek**

Ve sporném řízení lze také rozhodnout **rozsudkem pro uznání**. Jestliže žalovaný v průběhu řízení jednoznačně prohlásí, že uznává nárok, **551 Rozsudek pro uznání**

kteřý byl proti němu uplatněn v žalobě, a v jakém rozsahu tak činí, rozhodne soud bez dalšího rozsudkem pro uznání. I zde však musí soud zkoumat splnění alespoň základní podmínky, že uznání nároku žalovaným není v rozporu s právními předpisy (např. kdyby žalovaný uznal nárok, který již zanikl prekluzí, převzetím dluhu).

Kontumační rozsudek 552 Rovněž ve sporném řízení může soud rozhodnout i **rozsudkem pro zmeškání** (kontumačním rozsudkem). Možnost vydání takového rozsudku podmiňuje ovšem řada podmínek. Obecně lze říci, že zmešká-li žalovaný bez důvodné a včasné omluvy první jednání ve věci, ačkoliv byl řádně předvolán a poučen o možnosti vydání kontumačního rozsudku, vychází soud z toho, co je uvedeno v žalobě, považuje tam uvedené skutečnosti za nesporné, a když to navíc žalobce navrhne, může soud ihned rozhodnout ve prospěch žalobce kontumačním rozsudkem.

Hlasování senátu 553 Rozhoduje-li ve věci senát, předchází vyhlášení rozsudku porada o **hlasování senátu**. Porady senátu nesmí být přítomen nikdo jiný kromě zapisovatelky. Po poradě dochází ke hlasování, přičemž hlasovat jsou povinni všichni členové senátu.

Hlasování řídí předseda senátu. Nejprve hlasují přisedící, pak soudci, mladší soudci před staršími a předseda senátu hlasuje poslední. Při rozhodování jsou si členové senátu rovni. K rozhodnutí je třeba většiny hlasů. O hlasování se sepíše protokol, který je rovněž tajný a je založen ve spise v zalepené obálce.

Vyhlášení rozsudku Poté dochází k **vyhlášení rozsudku**, při němž veřejnost vyloučena být nesmí. V jednací síni všichni povstanou a předseda senátu (nebo samosoudce) vyhlásí rozsudek jménem republiky. Po vyhlášení výroku rozsudku se přítomní posadí a vyslechnou odůvodnění rozsudku, poučení o odvolání a o možnosti výkonu rozhodnutí. Vyhlášeným rozsudkem je soud vázán a nemůže ho již měnit.

Poté soud vyhotoví rozsudek písemně a doručí ho účastníkům řízení, resp. mají-li zástupce, doručí jej pouze těmto zástupcům. Písemné vyhotovení rozsudku podepisuje předseda senátu.

Právní moc rozsudku 554 Důležitou vlastností rozsudku je jeho právní moc a vykonatelnost. **Právní moci** nabývá **rozsudek**, který již nelze napadnout odvoláním. Rozsudek je doručen účastníkům a od tohoto okamžiku běží 15denní lhůta k podání odvolání (pozor na rozdílnou lhůtu v trestním řízení). Pokud v této lhůtě žádný z účastníků odvolání nepodá, po jejím uplynutí nabývá rozsudek právní moci. Tím se stává závazným a věc, která tímto rozsudkem skončila, již nemůže být projednávána znovu. Právní moci nabývá výrok rozsudku, nikoliv obsah jeho odůvodnění. To co bylo uvedeno platí pro rozsudky, které vydává soud prvního stupně (první instance). U rozsudků soudů 2. stupně (2. instance), proti nimž není odvolání přípustné, nastává právní moc již dnem doručení takového rozhodnutí účastníkům řízení.

Vykonatelnost 555 **Vykonatelností rozhodnutí** se rozumí to, že povinnost uloženou takovým rozhodnutím lze vynutit i proti vůli účastníka, kterému byla uložena. Je-li touto povinností něco plnit (zaplatit peníze, vyklidit byt, postavit plot), ale tato povinnost nebyla splněna dobrovolně, může být vynucena soudním výkonem rozhodnutí (exekucí). U rozsudků, kterými

se neukládá žádná povinnost k plnění, projevuje se vykonatelnost tím, že výrok takového rozsudku musí být respektován těmi, pro které je závazný (např. že manželství je rozvedeno, že je někdo osvojen).

Rozsudek se stává vykonatelným, jakmile uplyne lhůta k plnění. Nejčastější výrok rozsudku na plnění zní: „Žalovaný je povinen zaplatit žalobci částku 10 000 Kč do deseti dnů od právní moci tohoto rozsudku.“ V takovém případě musí nejdříve rozsudek nabýt právní moci a tím začne běžet 10denní lhůta k plnění (pariční lhůta). V této lhůtě žalovaný buď dobrovolně zaplatí žalobci částku 10 000 Kč, nebo nezaplatí. V tom případě může žalobce - počínaje prvním dnem po marném uplynutí lhůty k plnění - vymáhat přiznanou částku výkonem rozhodnutí (exekučně).

Není-li v rozsudku uložena povinnost k plnění (určovací žaloby, věci statusové), stává se rozsudek vykonatelným současně s okamžikem, kdy nabyl právní moci.

Další formou soudního rozhodnutí je usnesení. Tím se rozhoduje vždy mimo rozhodnutí ve věci samé, nestanoví-li zákon další výjimku, kterou je například platební rozkaz. Rozhoduje se jím tedy zejména o zastavení nebo přerušení řízení, o nákladech řízení, o schválení smíru. Pokud jde o právní moc a vykonatelnost usnesení, jsou upraveny podobně jako u rozsudku s některými zvláštnostmi. 556 *Usnesení*

Zvláštním druhem rozhodnutí je platební rozkaz, který je vydáván po nepřilíš formálním řízení (někdy se také uvádí ve zkráceném řízení). Žalobce nemusí ani podat návrh, aby soud rozhodl platebním rozkazem, nikoliv rozsudkem. Předpoklady pro jeho vydání jsou v podstatě dva. První spočívá v tom, že žaloba zní na zaplacení peněžité částky. Nelze tedy vydat platební rozkaz, domáhá-li se žalobce vyklizení bytu, určení neplatnosti smluv apod. Dále je třeba, aby již v žalobě uvedl žalobce všechny skutečnosti, z kterých vyplývá jím uplatněné právo, aby mohl soud již jen na základě podané žaloby posoudit, jaký nárok a z jakých důvodů je uplatňován. Jsou-li pak tyto podmínky splněny, může soud, aniž nařídil jednání a aniž vyslechl žalovaného, rozhodnout platebním rozkazem, jímž žalobě zcela vyhová. Platební rozkaz nelze vydat, jde-li o věc, kterou musí projednat a rozhodnout senát, tedy především věc pracovněprávní (s výjimkou případu, kdy zaměstnanec uplatňuje žalobou nárok na mzdu proti zaměstnavateli; v tomto případě platební rozkaz vydat lze). 557 *Platební rozkaz*

Podá-li žalobce návrh na elektronickém formuláři, který je podepsán zaručeným elektronickým podpisem, pak k návrhu žalobce (zda je na rozdíl od „obyčejného“ platebního rozkazu návrh nutný) vydá soud elektronický platební rozkaz. Speciální podmínkou ovšem je, že žalobcem požadované plnění nepřevyšuje částku 1 milion Kč.

Nevydá-li soud platební rozkaz nebo byl-li proti němu podán včas odpor, soud nařídí jednání a věc po takovém projednání rozhodne rozsudkem.

6. Náklady řízení

V souvislosti s řízením před soudem vznikají účastníkům, ale někdy i státu náklady. U účastníků řízení jde zejména o hotové výdaje 558 *Řízení*

spočívající v jízdném, nocležném, poštovním a zaplaceném soudním poplatku (za projednání věci se v naprosto převážné většině případů platí již při podání žaloby soudní poplatek ve výši stanovené sazebníkem). Mezi náklady účastníků patří dále jejich ušlý výdělek a odměna za zastupování, je-li zástupcem advokát (nikoliv obecný zmocněnec). Náklady, které vznikají při řízení státu, sestávají zpravidla ve vyplaceném svědečném (hotové výdaje a ušlý výdělek svědka) a znalečném (hotové výdaje a odměna znalce), pokud nejsou kryty zálohou, jejíž složení může soud v průběhu řízení účastníkům uložit.

V rozhodnutí, kterým se řízení končí, rozhodne soud i o náhradě výše uvedených nákladů řízení. Rozhoduje podle obecné zásady **procesní úspěšnosti ve sporu**, tedy toho, že náklady nese ta strana, která ve sporu prohrála. Své náklady si nese ze svého a je jí uložena povinnost zaplatit i náklady protistraně, která byla ve sporu úspěšná. Pokud mají obě strany jako své zástupce advokáty, pak neúspěšný účastník zaplatí advokáta svého i advokáta protistrany.

Z výše uvedených zásad náhrady nákladů podle úspěchu ve věci však zákon připouští řadu výjimek, kdy reaguje na případy, kdy účastník byl úspěšný jen částečně, kdy byl sice neúspěšný, ale nezavdal svým jednáním příčinu k podání žaloby. Specifickou úpravu má pro náklady řízení o rozvod manželství, dále v případech, kdy řízení skončilo smírem, bylo zastaveno apod. Dává také soudu možnost výjimečně se od uvedené zásady odchýlit a náklady řízení zcela nebo zčásti nepřiznat.

Náklady státu

I při rozhodování o náhradě nákladů řízení, které platil stát, se uplatní zásadní hledisko úspěchu ve sporu. Podle výsledků řízení soud uloží účastníkovi, který spor prohrál, povinnost zaplatit státu vynaložené náklady, případně jejich náhradu mezi účastníky poměrně rozdělí, jestliže žádný z účastníků neměl převažující úspěch.

7. Opravné prostředky

Jak již bylo uvedeno v části pojednávající o soustavě soudů v České republice, je v našem civilním procesu zakotvena **zásada dvojinstančnosti řízení**. Rozhodnutí soudu 1. stupně tedy může být přezkoumáno soudem vyšší instance. Řízení, v kterém se přezkoumává soudní rozhodnutí, se nazývá opravným řízením. Soud, který koná opravné řízení, lze nazývat opravným soudem a podněty, jejichž existence podmiňuje zahájení opravného řízení, se nazývají opravnými prostředky.

Opravné prostředky teorie dělí na **řádné a mimořádné**. Řádné jsou přípustné pouze tehdy, dokud rozhodnutí, které má být přezkoumáno, ještě nenabylo právní moci. Mimořádné prostředky tehdy, když už rozhodnutí, které má být přezkoumáno, právní moci nabylo.

Odvolání 559

Řádným opravným prostředkem je **odvolání**. Účastník jím může napadnout každé rozhodnutí soudu 1. stupně, pokud to zákon nevylučuje. Zákon podání odvolání vylučuje proti některým taxativně vyjmenovaným usnesením. Nepřípustné je také odvolání proti platebnímu rozkazu, neboť zde je opravným prostředkem odpor (nezáleží však na tom, jak tento opravný prostředek nazve účastník, protože je nutné posuzovat ho

podle jeho obsahu). Odvolání je tedy vždy přípustné proti rozsudku soudu 1. instance.

Výjimečně vylučuje podání odvolání i proti rozsudku a to tehdy, jestliže jde o tzv. bagatelní spor, tedy bylo-li rozsudkem soudu 1. stupně rozhodnuto o peněžitém plnění nepřevyšujícím částku 10 000 Kč.

Aby mohlo být zahájeno odvolací řízení, musí být v každém případě odvolání podáno. V odvolacím řízení totiž není možné zahájit toto řízení i bez návrhu. Odvolání se podává u soudu, který rozhodoval ve věci v 1. stupni, a to ve lhůtě 15 dnů od doručení písemného vyhotovení rozhodnutí. Alespoň poslední den lhůty musí být odvolání podáno v podatelně soudu nebo k poštovní přepravě. **Pozdě podané odvolání** usnesením odmítne již soud 1. stupně. Odvolání podané proti rozhodnutí, proti kterému není přípustné, odvolací soud usnesením **odmítne**. Odmítne také odvolání podané někým, kdo není oprávněn je podat. Zde je třeba vidět rozdíl proti trestnímu řízení, kde je oprávněn podat odvolání širší okruh osob. V civilním řízení tak může učinit pouze účastník tohoto řízení (výjimečně vedlejší účastník či státní zástupce). Odvolání se také může účastník po vyhlášení rozhodnutí vzdát, případně již podané odvolání vzít zpět. Ještě v odvolacím řízení může však žalobce vzít i žalobu zpět.

I pro formu **odvolání** stanoví zákon **náležitosti** v podstatě shodně s těmi, jaké musí obsahovat žaloba. Navíc má být v něm uvedeno, co je soudu 1. stupně vytýkáno, v čem odvolatel spatřuje nesprávnost napadeného rozhodnutí či postupu soudu, který vydání rozhodnutí předcházel (např. zkrácení práv účastníka tím, že nebyl řádně předvolán k jednání, že nebyly provedeny jím navrhované důkazy) **odvolací důvod**, a čeho se odvoláním domáhá, tedy **odvolací návrh**.

Je-li odvolání podáno řádně a včas, nenabývá rozhodnutí právní moci, dokud o odvolání pravomocně nerozhodne odvolací soud.

Odvolání projedná soud 2. stupně při jednání (až na výjimky, kdy zákon stanoví, že není třeba jednání nařizovat), které se řídí stejnými zásadami jako jednání před soudem 1. instance (i zde se uplatní zásada veřejnosti jednání). Neprovádí se však rozsáhlejší důkazní řízení.

Člen odvolacího senátu podá zprávu o dosavadním průběhu řízení před soudem 1. stupně, nato se provedou další důkazy, je-li jich třeba a je-li to přípustné, a závěrem se vyjádří účastníci a přednesou své návrhy. Jednání končí závěrečnými návrhy účastníků. Tyto přednesy nelze chápat doslovně jako poslední slovo, jak ho známe z trestního řízení, do něhož soud nesmí zasahovat. Soud sice ponechává účastníkovi nebo jeho zástupci možnost souvisle se na závěr k věci vyjádřit, ovšem pokud není tento přednes výstižný, není zaměřen na podstatu věci a zabíhá do podrobností, které jsou z hlediska přezkoumávaného rozsudku bez významu, může i tento závěrečný přednes soud přerušit a účastníka či jeho zástupce na to upozornit.

Poté se odebere senát odvolacího soudu k neveřejné poradě a po hlasování rozhodne. Rozsudek vyhláší vždy veřejně, a to formou stejnou, jak byla popsána u jednání prvoinstančního soudu.

Rozhodnutí soudu prvního stupně **rozsudkem** buď **potvrdí**, nebo **změní**, nebo je **usnesením zruší** a věc vrátí soudu 1. stupně k dalšímu řízení, zejména tehdy, jestliže je třeba provést ke zjištění skutkového stavu větší množství dalších důkazů, nebo když řízení před soudem prvního

*Náležitosti
odvolání*

*Jednání
odvolacího
soudu*

*Formy
rozhodnutí
odvolacího
soudu*

stupně trpělo zásadními procesními vadami (nebyly splněny podmínky řízení, rozhodoval věcně nepříslušný soud nebo vyloučený soudce, rozhodoval samosoudce namísto senátu). Pokud je rozsudek zrušen a věc vrácena k dalšímu řízení a novému rozhodnutí, je soud 1. stupně vázán právním názorem, který vysloví odvolací soud. I v odvolacím řízení mohou účastníci uzavřít smír.

Odpor 560 proti platebnímu rozkazu Dalším řádným opravným prostředkem je **odpor proti platebnímu rozkazu**. Ten je třeba podat rovněž ve lhůtě 15 dnů od doručení platebního rozkazu u soudu 1. stupně. S ohledem na zvláštní charakter rozkazního (zkráceného) řízení má i podaný odpor poněkud jiné důsledky. Věc se nepředkládá odvolacímu soudu, ale včasným podáním odporu, který nemusí být ani odůvodněn (stačí formálně podat písemně odpor), se vydaný platební rozkaz automaticky ruší a soud 1. stupně (nikoliv odvolací) nařídí ve věci jednání a věc projedná v řádném, již nezkráceném řízení podle všech obecných zásad civilního procesu. Řízení pak končí rozsudkem ve věci samé.

Žaloba na obnovu řízení Mimořádnými opravnými prostředky jsou **žaloba na obnovu řízení** a **žaloba pro zmatečnost**. Mimořádnost těchto opravných prostředků vyplývá z toho, že jimi může být napadeno již pravomocné rozhodnutí. To je jistě velmi závažný zásah do stability právních vztahů, ale na druhé straně zde musí právní řád dát možnost nápravy tam, kde došlo k vážnému porušení subjektivních práv účastníků soudního řízení vydáním nespravedlivého rozhodnutí, které absolutně vyloučit nelze. Úprava těchto mimořádných opravných prostředků však také musí dávat záruky, že zásahy do vztahů upravených již pravomocným rozhodnutím budou skutečně výjimečné.

Žaloba pro zmatečnost

U obou druhů žalob, na jejichž základě může být za určitých předpokladů již pravomocné rozhodnutí zrušeno a o věci rozhodnuto znovu, je toho dosaženo tím, že zákon stanoví tři základní okruhy podmínek. Za prvé, že proti některým rozhodnutím zákon vůbec žaloby na obnovu řízení a pro zmatečnost nepřipouští, za druhé, že přípustnost žalob váže na existenci taxativně vyjmenovaných důvodů a za třetí, že zásadně omezuje podání žalob na zákonem stanovenou lhůtu.

561 Žalobou na obnovu řízení může účastník (výjimečně vedlejší účastník nebo státní zástupce) napadnout pouze pravomocné rozhodnutí ve věci samé, s výjimkou rozsudků, kterými bylo manželství rozvedeno nebo bylo vysloveno, že je neplatné nebo že zde není.

562 Žalobou pro zmatečnost lze napadnout pravomocné rozhodnutí, jímž bylo řízení skončeno. Nemusí se tedy vždy jednat o rozhodnutí ve věci samé, ale např. o usnesení o zastavení řízení. I zde ovšem platí, že nemohou být napadena rozhodnutí o rozvodu manželství, že manželství je neplatné či že zde není. Žaloba pro zmatečnost slouží totiž k tomu, aby mohla být zrušena pravomocná rozhodnutí soudu trpící takovými vadami, které představují porušení základních zásad civilního procesu, nebo takovými vadami bylo postiženo (je zmatečné) řízení, které vydání rozhodnutí předcházelo. Je pak nejen v zájmu účastníků řízení, ale

i v zájmu celospolečenském, aby taková rozhodnutí byla dodatečně odstraněna, a to bez ohledu na to, zda jsou nebo nejsou věcně správná.

Žalobu na obnovu řízení lze podat ve **lhůtě** tří měsíců od doby, kdy se navrhovatel o důvodu obnovy dozvěděl nebo kdy jej mohl uplatnit. Nejpozději však takovou žalobu může podat (s jednou výjimkou) do tří let od okamžiku, kdy napadené rozhodnutí nabylo právní moci.

Běh **lhůty** k podání **žaloby pro zmatečnost** je stanoven odlišně podle toho, o jaký důvod zmatečnosti se žaloba opírá. Obecně lze říci, že lhůta je tříměsíční a běží od doručení napadeného rozhodnutí, od okamžiku, kdy se žalobce o důvodu zmatečnosti dozvěděl, apod.

Zvláštností **řízení** o těchto mimořádných opravných prostředcích je, že **probíhají ve dvou stadiích**. Žaloby podává účastník zpravidla u soudu, který ve věci rozhodoval v prvním stupni, a to i tehdy, skončilo-li původní řízení pravomocným rozhodnutím odvolacího soudu. Jen ve stanovených případech se žaloba pro zmatečnost podává u soudu, jehož rozhodnutí bylo napadené.

Soud 1. stupně provede řízení o tom, zda vůbec obnovu řízení povolí či nikoliv (iudicium rescindens). Usnesením žalobu na obnovu řízení buď zamítne, nebo obnovu řízení povolí. Žalobu pro zmatečnost soud usnesením buď zamítne, nebo napadené rozhodnutí zruší.

Jestliže obnovu řízení povolí a toto usnesení nabude právní moci, bez dalšího návrhu věc, o níž bylo rozhodnuto v původním řízení, znovu projedná a rozhodne. To je druhým stadiem řízení o obnově (iudicium rescissorium). Stejně tak jakmile nabude právní moci usnesení o zrušení napadeného rozhodnutí pro zmatečnost, soud bez dalších návrhů věc znovu projedná a rozhodne.

Dalším mimořádným opravným prostředkem v civilním procesu je **dovolání**. Dovoláním lze napadnout pravomocné rozhodnutí odvolacího soudu. I zde jsou důvody, pro které je možné dovolání podat, stanoveny taxativně. Určitou zvláštností je, že dovolací soud může sám dospět k závěru, že dovolání je přípustné, když napadené rozhodnutí odvolacího soudu má po právní stránce zásadní význam (řeší se v něm dosud v soudní praxi sporná či neřešená otázka).

563 *Dovolání*

Dovolání může podat jen účastník řízení, který musí být povinně zastoupen advokátem nebo notářem (v rozsahu jeho oprávnění), nemá-li sám právnické vzdělání.

Lhůta k podání dovolání je stanovena na dva měsíce od právní moci rozhodnutí odvolacího soudu. Podává se u soudu, který ve věci rozhodoval jako soud 1. instance (nikoliv tedy u odvolacího soudu, ač jeho rozhodnutí je napadáno). Ten pak spis postoupí dovolacímu soudu, jímž je Nejvyšší soud České republiky. Dovolací soud rozhoduje zpravidla bez toho, že by nařizoval jednání. Svým rozsudkem dovolací soud buď dovolání zamítne, nebo zruší napadené rozhodnutí odvolacího soudu (případně i soudu 1. stupně) a věc mu vrátí k dalšímu řízení a novému rozhodnutí. Právní názor vyslovený Nejvyšším soudem ve zrušujícím rozsudku je pro odvolací soud (i soud 1. stupně) závazný.

8. Správní soudnictví

564 V souvislosti s předcházející kapitolou o opravných prostředcích je třeba se také zmínit o pravomoci soudů přezkoumávat rozhodnutí správních orgánů. Přijetím zák. č. 150/2002 Sb., soudního řádu správního, se konstitovalo samostatné správní soudnictví. Řízení probíhá před zvláštními soudy, které tvoří samostatnou soustavu (viz dále). Obecně platí, že právě v těchto řízeních před správními soudy se přezkoumávají rozhodnutí správních orgánů. Jsou zde ale i rozhodnutí, která budou předmětem přezkumu v řízeních před obecnými soudy podle občanského soudního řádu.

Rozdíl mezi těmito dvěma řízeními spočívá v tom, že týká-li se správní rozhodnutí **soukromoprávních vztahů**, tzn. že věc vyplývá z občansko-právních, pracovních, rodinných a obchodních vztahů, postupuje se podle OSŘ, kdežto v ostatních případech (zjednodušeně řečeno ve věcech **veřejnoprávních**) se postupuje podle SŘS.

8.1 Řízení podle části páté OSŘ

Zde se budeme věnovat řízení, které je upraveno v části páté OSŘ. Tomuto soudnímu řízení musí předcházet rozhodnutí správního orgánu, tedy orgánu moci výkonné, samosprávného celku, orgánu zájmové nebo profesní samosprávy.

Půjde např. o rozhodnutí katastrálních úřadů o vkladu práv k nemovitostem, rozhodnutí dalších úřadů týkající se nemovitostí, např. pozemkových úřadů podle zákona o půdě, rozhodnutí vodoprávních úřadů podle zákona o vodách, rozhodnutí stavebních úřadů podle stavebního řádu, rozhodnutí správních úřadů podle zákona o pozemních komunikacích, podle energetického zákona apod.

K řízení jsou věcně příslušné v prvním stupni okresní soudy. Výjimkou je případ, kdy krajský soud jako soud první instance rozhoduje o přezkumu rozhodnutí katastrálních úřadů o vkladu práva k nemovitostem (tedy práva vlastnického, zástavního, předkupního, věcného břemene - pro jiná rozhodnutí katastrálního úřadu to neplatí).

*Účastníci
řízení*

Účastníky řízení jsou žalobce a ti, kdo byli účastníky v řízení před správním orgánem. Účastníkem řízení **není** sám **správní orgán**, jehož rozhodnutí se přezkoumává. Řízení se zahajuje podáním **žaloby**, kterou může podat každý, kdo tvrdí, že byl dotčen na svých právech rozhodnutím správního orgánu, kterým byla jeho práva nebo povinnosti založena, změněna, zrušena, určena nebo zamítnuta. Žaloba může být podána jedině po vyčerpání řádných opravných prostředků ve správním řízení. Lhůta k jejímu podání je stanovena na dva měsíce od doručení rozhodnutí správního orgánu.

Žalobou se neuplatňuje nějaký hmotněprávní nárok, ale žádá se přezkoumání správního rozhodnutí a to jen v rozsahu, v jakém je napadáno. Rozhoduje se **rozsudkem**; vyloučeno je použití rozsudku pro uznání a rozsudku pro zmeškání. Rozhodnutím ve věci je takové

rozhodnutí, jímž soud žalobu zamítá, dojde-li k závěru, že správní orgán rozhodl věcně správně a v souladu se zákonem. Pokud soud dospěje k závěru, že má být rozhodnuto jinak, než rozhodl správní orgán, pak svým rozhodnutím nahradí v dotčeném rozsahu správní rozhodnutí.

Jedná-li soud o žalobě, projednává vlastně celou věc znovu. Účastníci přinášejí svá tvrzení a navrhují k nim důkazy. Zákonem je stanovena tzv. koncentrace řízení, kdy zmíněná tvrzení a důkazní návrhy mohou účastníci učinit pouze do skončení prvního jednání, které se před soudem konalo; k později uplatňovaným skutečnostem nebo důkazům se nepřihlíží. Soud není vázán tím, jaká skutková zjištění učinil správní orgán. Může je sice převzít, ovšem může i opakovat důkazy již správním orgánem provedené a může provádět i důkazy zcela nové. K projednání věci soud nařídí jednání (vyjma případů, kdy nerozhoduje ve věci samé, tedy když žalobu odmítá pro nepřípustnost, opožděnost nebo proto, že ji podal někdo, kdo k tomu není oprávněn, či když řízení zastavuje po zpětvzetí návrhu na zahájení správního řízení).

Proti rozsudku soudu prvního stupně je přípustné odvolání ve lhůtě 15 dnů od doručení rozsudku. I projednání odvolání se řídí úpravou dle OSŘ.

8.2 Řízení podle soudního řádu správního (SŘS)

Ve správním soudnictví podle SŘS rozhodují krajské soudy a Nejvyšší správní soud. U krajských soudů, které jsou věcně příslušné jako soudy první instance, vykonávají správní soudnictví specializované senáty.

Těmto soudům je dána pravomoc rozhodovat:

- o žalobách proti rozhodnutím vydaným správním orgánem v oblasti veřejné správy,
- o ochraně proti nečinnosti správního orgánu,
- o ochraně před nezákonným zásahem správního orgánu,
- o kompetenčních žalobách,
- ve věcech volebních a ve věcech místního referenda,
- ve věcech politických stran a politických hnutí,
- o zrušení opatření obecné povahy nebo jeho části pro rozpor se zákonem.

Ochrany práv v uvedených věcech se lze návrhem domáhat zpravidla jen po vyčerpání řádných opravných prostředků v řízení před správním orgánem.

K žalobě proti rozhodnutí správního orgánu je oprávněn každý, kdo tvrdí, že byl takovým rozhodnutím (nikoliv ovšem úkonem, který není rozhodnutím), kterým se zakládají, mění, ruší nebo závazně určují jeho práva nebo povinnosti, na svých právech zkrácen. Žalobce se může domáhat zrušení takového rozhodnutí, popřípadě vyslovení jeho nicotnosti. Pokud rozhodl správní orgán o uložení trestu za správní delikt (přestupek), může se žalobce domáhat upuštění od tohoto trestu nebo jeho snížení. K podání žaloby je stanovena lhůta dvou měsíců ode dne, kdy bylo rozhodnutí žalobci doručeno nebo oznámeno.

565 *Žaloba
proti
správnímu
rozhodnutí*

Z důvodu ochrany veřejného zájmu je svěřena zvláštní pravomoc podat takovou žalobu některým správním orgánům a nejvyššímu státnímu zástupci. Tito žalobci mají k podání žaloby lhůtu tří let od právní moci rozhodnutí.

Soud rozsudkem žalobu zamítne, není-li důvodná, nebo zruší rozhodnutí správního orgánu a věc mu vrátí k dalšímu řízení. V něm je správní orgán vázán právním názorem soudu.

*Ochrana 566
proti
nečinnosti*

Je-li správní orgán nečinný, může se ten, kdo je tím postižen, bránit především prostředky, které mu stanoví procesní předpis upravující řízení u správního orgánu (většinou správní řád). Pokud ovšem tyto prostředky bezvýsledně vyčerpal, a přesto nedonutil správní orgán k činnosti, pak mu zákon dává možnost **žalobou** se domáhat, aby soud uložil správnímu orgánu **povinnost vydat rozhodnutí** ve věci samé nebo **osvědčení**. K podání žaloby je stanovena lhůta jednoho roku, která začíná běžet uplynutím lhůty stanovené zvláštním zákonem právě pro vydání rozhodnutí nebo osvědčení. Kdyby taková lhůta stanovena nebyla, pak začíná roční lhůta běžet ode dne, kdy žalobce či správní orgán vůči sobě učinili poslední úkon. Soud rozhoduje rozsudkem, kterým zamítne žalobu, pokud není důvodná. Pokud žalobě vyhoví, uloží správnímu orgánu povinnost vydat rozhodnutí nebo osvědčení a stanoví k tomu přiměřenou lhůtu.

*Ochrana 567
před
nezákonným
zásahem*

Každý, kdo tvrdí, že proti němu byl podniknut správním orgánem nezákonný zásah, může se domáhat u soudu **ochrany před nezákonným zásahem**. Zásahem se rozumí nejen aktivní zásah, ale i pokyn nebo donucení, která nejsou svoji povahou rozhodnutím a byla zaměřena přímo proti žalobci, ovšem za předpokladu, že takový zásah nebo jeho důsledky trvají nebo hrozí jeho opakování. Je nepřijatelná žaloba, kterou se žalobce domáhá pouhého určení, že zásah byl nezákonný. Žalovaný je správní orgán, který provedl zásah. Jde-li o zásah ozbrojených sil, veřejného ozbrojeného sboru, ozbrojeného bezpečnostního sboru nebo příslušníka takového sboru, je žalovaným správní orgán, který takový sbor řídí nebo jemuž je podřízen. V případě obecní policie směřuje žaloba proti obci. I k podání této žaloby je stanovena lhůta, a to dvou měsíců ode dne, kdy se žalobce o nezákonném zásahu dozvěděl, nejpozději však do dvou let od okamžiku, kdy k zásahu došlo. Soud opět rozhoduje rozsudkem; není-li žaloba důvodná, zamítne ji, je-li žaloba důvodná, soud zakáže správnímu orgánu, aby v porušování žalobcova práva pokračoval, a přikáže, aby (je-li to možné) obnovil stav před zásahem.

*Ochrana 568
ve věcech
volebních
a místních
referenda*

Ve **věcech volebních** soud poskytuje ochranu v případech, kdy správní orgán podle zákonů o volbách odmítl kandidátní listinu nebo odmítl přihlášku k registraci, škrtnl kandidáta na kandidátní listině nebo registroval kandidátní listinu nebo přihlášku k registraci. O takovém návrhu soud rozhoduje usnesením do 15 dnů ode dne, kdy návrh došel soudu.

Návrhem se lze rovněž domáhat rozhodnutí o neplatnosti voleb nebo neplatnosti hlasování anebo neplatnosti volby kandidáta. Zde má soud k vydání rozhodnutí lhůtu 20 dnů ode dne podání návrhu.

Ve **věcech místního referenda** se lze návrhem domáhat, aby soud určil, že návrh na konání místního referenda nemá nedostatky, lze se pak domáhat i vlastního vyhlášení místního referenda nebo vyslovení neplatnosti hlasování v místním referendu anebo vyslovení neplatnosti rozhodnutí přijatého v místním referendu. K projednání takového návrhu soud nemusí nařizovat jednání, ale je povinen rozhodnout do 30 dnů od podání návrhu.

V řízení ve **věcech politických stran a politických hnutí** se lze návrhem domáhat:

- určení, že návrh na registraci, popř. návrh na registraci změny stanov nemá nedostatky,
- rozpuštění politické strany nebo politického hnutí, pozastavení nebo znovuoobnovení jejich činnosti.

Ve věcech **zrušení opatření obecné povahy nebo jeho části** pro rozpor se zákonem může podat návrh ten, kdo tvrdí, že byl zkrácen na svých právech opatřením obecné povahy, které vydal správní orgán; jedná se zpravidla o vyhlášky obcí nebo krajů. Pokud tímto orgánem je obec nebo kraj, tak návrh na jeho zrušení může podat i Ministerstvo vnitra. Ovšem i obec se může bránit takovým návrhem proti opatření obecné povahy vydaného krajem. Odpůrcem je ten, kdo napadené opatření obecné povahy vydal; účast dalších osob na řízení zákon výslovně vylučuje.

Řízení v těchto věcech probíhají před Nejvyšším správním soudem. Ten musí rozhodnout do 30 dnů od podání návrhu. Dojde-li k závěru, že opatření obecné povahy nebo jeho část je v rozporu se zákonem, soud je ke dni, který v rozsudku určí, zruší. Pokud ovšem není návrh důvodný, soud jej zamítne.

Ve věcech správního soudnictví **není** důsledně zachován **princip dvouinstančnosti řízení**. Jako soud první instance rozhoduje krajský soud. Proti jeho rozhodnutí není přípustné odvolání.

Opravnými prostředky proti pravomocným rozhodnutím krajského soudu ve správním soudnictví jsou kasační stížnost a obnova řízení.

Kasační stížnost slouží především k nápravě právních vad rozhodnutí nebo postupu, který jeho vydání předcházel. Lze ji podat pouze z důvodů v zákoně výslovně uvedených. Stěžovatel musí být povinně zastoupen advokátem, pokud nemá vysokoškolské právnické vzdělání sám nebo jeho zaměstnanec nebo člen, který za něj u soudu jedná. K podání stížnosti je stanovena lhůta dvou týdnů od doručení rozhodnutí a podává se u soudu, který napadené rozhodnutí vydal.

O kasační stížnosti rozhoduje Nejvyšší správní soud rozsudkem. Nedůvodnou stížnost zamítne, je-li stížnost důvodná, zruší rozhodnutí krajského soudu a věc mu vrátí k dalšímu řízení. Krajský soud je pak vázán právním názorem vysloveným Nejvyšším správním soudem.

Obnova řízení slouží k nápravě skutkových vad. Za důvod obnovy lze považovat to, že vyšly najevo důkazy nebo skutečnosti, které bez viny účastníka nebyly nebo nemohly být v původním řízení uplatněny.

569 *Ochrana ve věcech politických stran*

570 *Zrušení opatření obecné povahy*

571 *Kasační stížnost*

572 *Obnova řízení*

Tento opravný prostředek je ovšem přípustný jen proti rozsudku vydaném v řízení o ochraně před nezákonným zásahem správního orgánu nebo ve věcech politických stran a politických hnutí. K podání návrhu na obnovu řízení zákon stanoví lhůtu tří měsíců ode dne, kdy se navrhovatel o důvodu obnovy dozvěděl, nejpozději však do tří let od právní moci rozhodnutí krajského soudu.

O návrhu na obnovu řízení rozhoduje soud, který vydal rozhodnutí, proti němuž návrh na obnovu směřuje (tedy krajský soud). Dojde-li k závěru, že důvody pro obnovu řízení jsou dány, usnesením ji povolí. Po pravomocném rozhodnutí o povolení obnovy se znovu otevírá původní řízení, soud pokračuje v projednávání původního návrhu a ve věci znovu rozhodne.

9. Výkon rozhodnutí

Exekuce 573 Ta část civilního procesu, která končí vydáním rozhodnutí ve věci samé, se v teorii nazývá řízením nalézacím. Pokud je uložena v rozsudku nějaká povinnost a účastník ji nehodlá dobrovolně splnit, je třeba její splnění vynutit. To se děje postupem podle další části občanského soudního řízení, jímž je výkon rozhodnutí neboli exekuce.

Exekuční titul 574 Pravomocné a vykonatelné rozhodnutí soudu je tzv. **exekučním titulem**, to znamená, že na jeho základě lze nařídít výkon rozhodnutí (exekuci). Kromě rozhodnutí soudů jsou takovými exekučními tituly i např. vykonatelná rozhodnutí orgánů veřejné správy včetně platebních výměrů, výkazů nedoplatků ve věcech daní a poplatků, vykonatelná rozhodnutí a výkazy nedoplatků ve věcech nemocenského pojištění a sociálního zabezpečení. Rovněž rozhodnutí orgánů Evropského společenství (rozsudky Soudního dvora, také rozhodnutí Rady nebo Komise ukládající peněžité závazek jiným osobám než státům) jsou titulem pro výkon rozhodnutí.

Evropský exekuční titul 575 Exekučním titulem je podle nařízení č. 805/2004 (jde o nařízení, které je bezprostředně použitelné v kterékoliv členské zemi Evropské unie a u nás má přednost před zákonem) i **evropský exekuční titul pro nesporné pohledávky**. Takové rozhodnutí, považované za evropský exekuční titul, může být vykonáno v kterémkoli členském státě Evropské unie, aniž by bylo třeba nějakého zvláštního uznání zahraničního rozhodnutí.

Nespornou pohledávkou podle zmíněného nařízení je pohledávka, která byla uznaná v soudním řízení (také soudním smírem) nebo veřejnou listinou, také pohledávka, kterou dlužník v průběhu soudního řízení nikdy nepopřel, nebo sice popřel, ale takovým dlužníkem, který se nezúčastnil soudního jednání (tomu u nás odpovídá platební rozkaz nebo rozsudek pro zmeškání).

Stát, v němž bylo rozhodnutí vydáno, je (za stanovených podmínek) potvrdí jako evropský exekuční titul. Ve státě, v němž má být potom vykonáno, již přezkoumáváno být nemůže. To znamená, že soud, který

provádí exekuci rozhodnutí opatřeného potvrzením o tom, že je evropským exekučním titulem, nemůže tento titul přezkoumávat ani z hlediska jeho formální, ovšem ani materiální vykonatelnosti.

Exekuce nemusí vždy následovat po vydání pravomocného a vykonatelného rozhodnutí. Pojmově je vyloučena tam, kde se již vydáním rozsudku právní vztahy definitivně vyřešily, např. byl vysloven rozvod manželství, bylo určeno, že žalobce je vlastníkem věci, že výpověď z pracovního poměru je neplatná. K exekuci nedojde v případě, že v nalézacím řízení byla žaloba zamítnuta nebo že účastník respektoval rozhodnutí soudu a povinnost mu uloženou splnil. Exekuce nebude vedena ani v případě, že oprávněný (ten, komu mělo být podle rozsudku něco plněno) návrh na výkon rozhodnutí nepodá.

Účastníky řízení o výkon rozhodnutí jsou **oprávněný** (tj. ten, v jehož prospěch se má podle rozsudku něco plnit nebo v jeho prospěch jednat) a **povinný** (tj. ten, který je podle rozsudku povinen něco vykonat, strpět, zaplatit, zdržet se něčeho). Exekuce může být nařízena výlučně jen na základě návrhu, který podá oprávněný u soudu. Nepřipadá v úvahu, že by o exekuci rozhodl soud z vlastního podnětu.

*Účastníci
řízení*

Rozhodnutím, které má být nuceně vykonáno exekucí, může být účastníku uložena povinnost zaplatit peněžitou částku nebo splnit jinou povinnost (nepeněžitě plnění), jako např. vydat věc, vyklidit byt, vyčistit studnu. K uskutečnění exekuce stanoví zákon jednotlivé způsoby a jen jimi lze peněžitě nebo nepeněžitě plnění vynutit. Tyto stanovené způsoby tedy nemohou být rozšiřovány, čili účastník si nemůže vymyslet a po soudu požadovat takový druh exekuce, který zákon nezná.

Peněžitě částky lze exekučně vymáhat srážkami ze mzdy, příkázáním pohledávky, příkazem k výplatě z účtu u peněžního ústavu, prodejem movitých věcí a nemovitostí, prodejem podniku a zřízením soudcovského zástavního práva k nemovitostem.

*Způsoby
výkonu
rozhodnutí*

Exekuci k vymožení **nepeněžitého** plnění lze provést vyklizením, odebráním věci, rozdělením společné věci a provedením prací a výkonů.

Jednotlivé způsoby výkonu rozhodnutí lze stručně charakterizovat následovně:

Srážky ze mzdy či jiných příjmů (např. z důchodu) se provádějí tak, že na základě rozhodnutí soudu plátce mzdy (zaměstnavatel) srazí z čisté mzdy povinného vymáhanou částku a zašle ji oprávněnému. Předpisem je stanoveno, že povinnému musí být ponechána základní částka životního minima a dále postup, jak a kolik se srazí ze zbytku mzdy, v jakém pořadí se uspokojují jednotliví věřitelé atd. Tohoto způsobu exekuce se používá nejčastěji při vymáhání výživného nebo k uhrazení menších částek.

576 *Srážky
ze mzdy*

Příkázání pohledávky spočívá v odepsání příslušné částky z účtu povinného u tuzemského peněžního ústavu (banky) a jejím připsáním na účet oprávněného. Tento způsob se využívá tam, kde má povinný postižitelný účet, tj. jsou-li na něm dostatečné prostředky, a je třeba vydobýt jednorázově větší částku.

577 *Příkázání
pohledávky*

Příkaz k výplatě z účtu u tuzemského peněžního ústavu povinného se provede tak, že oprávněný předloží tomuto finančnímu ústavu příkaz soudu k výplatě a na základě toho banka odepíše z účtu povinného

578 *Příkaz
k výplatě
z účtu*

vymáhanou pohledávku i s příslušenstvím (např. úroky) a uhradí ji oprávněnému. Příkaz k výplatě soud vydá poté, kdy nabude právní moci usnesení o nařízení tohoto výkonu rozhodnutí.

Prodej movitých věcí **579** **Prodej movitých věcí** se uskuteční tím, že soudní vykonavatel sepiše movité věci povinného, soud zakáže povinnému nadále s nimi disponovat, provede se odhad ceny věci a ty se poté prodají v dražbě. Výtěžek se rozdělí mezi věřitele. Zákon mimo jiné stanoví, které věci jsou z exekuce vyloučeny a nesmějí se prodat. Povinnému se tak musí ponechat věci nezbytně potřebné k běžnému životu, k výkonu v zaměstnání, podnikání, jeho zdravotnické potřeby. Tato exekuce může také postihnout jen určitou hodnotnější věc, např. auto. Tohoto výkonu rozhodnutí se užije zpravidla v případě, že povinný nemá postižitelnou mzdu či jiný příjem a nemá ani prostředky uložené na účtě v bance.

Prodej nemovitosti **580** **Exekuce prodejem nemovitosti** se využívá k vymáhání značně vysokých částek. Nařídí-li soud tento způsob exekuce, zakáže zároveň povinnému, aby nemovitost převedl na někoho jiného (daroval, prodal, vyměnil) nebo ji zatížil (dal do zástavy bance za poskytnutý úvěr). Po provedení odhadu ceny nemovitosti nařídí soud její dražbu. Takto lze postihnout i spoluvlastnický podíl na nemovitosti. Výtěžek z dražby se opět rozdělí mezi věřitele.

Prodej podniku **581** Výkon rozhodnutí **prodejem podniku** sleduje možnost „výměny“ neúspěšných, zpravidla zadlužených majitelů podniku, aniž by tím byl vážněji narušen chod a snížena hodnota podniku samotného. Prodávaný podnik přechází do majetku vydražitele ve stejné podobě, v jaké měl podnik ve svém majetku povinný dlužník, což znamená, že (na rozdíl od ostatních exekučních způsobů) vydražitel vstupuje nejen do pohledávek povinného, ale i do jeho dluhů, které nebyly při výkonu rozhodnutí uspokojeny. Podmínkou tohoto způsobu exekuce ovšem je, že podnik není předlužen, protože v takovém případě mohou být věřitelé uspokojeni jen prostřednictvím konkursu nebo vyrovnání.

Soudcovské zástavní právo **582** **Zřízení soudcovského zástavního práva na nemovitostech** nesměruje přímo k uspokojení pohledávky oprávněného, ale slouží k zajištění vymáhané pohledávky. Zaznamenává se do katastru nemovitostí. Pro oprávněného věřitele má zásadní význam v tom, že svoji pohledávku může uspokojit z prodeje zástavy a při rozvrhu výnosu prodeje mezi věřitele má zpravidla tento věřitel lepší pořadí mezi ostatními.

Vyklizení **583** **Exekuce vyklizením** se provede přestěhováním povinného a všech, kteří s ním bydlí, do náhradního bytu nebo ubytování. Pokud rozsudek ukládá povinnost vyklidit bez náhradního bytu či ubytování, učiní soud opatření, aby z vyklizovaného objektu byli vykázáni povinný a všichni, kteří s ním bydlí. Jejich věci se odstraní a předají povinnému nebo zletilému členu jeho rodiny. Odmítne-li je převzít, uloží se věci do úschovy na obecním úřadě.

Odebrání věcí **584** Při **exekuci odebráním věcí** se soud postará o odebrání věci povinnému se vším, co k ní patří, a odevzdá ji oprávněnému včetně listin, které k věci patří (např. technický průkaz k vozidlu). Soudní vykonavatel může při exekuci provést osobní i domovní prohlídku povinného.

Při **rozdělení společné věci** se movitá nebo nemovitá věc prodá a výtěžek se rozdělí mezi spoluvlastníky. Má-li být věc rozdělena jinak než prodejem (reálné dělení), rozhodne o způsobu rozdělení věci soudce. Je-li třeba např. rozdělit pozemek, provede se vytyčení hranic nově vzniklých pozemků za účasti znalce.

585 *Rozdělení společné věci*

Výkon rozhodnutí provedením prací a výkonů spočívá v tom, že soud povolí oprávněnému, aby si práce, které pro něho měl vykonat povinný (postavit plot, zbourat zeď atd.) buď udělal sám, nebo si je dal provést někým jiným, např. odbornou firmou, avšak na náklad povinného. Pokud ovšem jde o nezastupitelné jednání, kdy např. je povinnému uloženo zdržet se obtěžování souseda pronikáním zápachu z chovu kožesinových zvířat, lze splnění této povinnosti vynutit jen uložením pokuty až do výše 100 000 Kč. Pokud ani poté povinný nesplní vykonávané rozhodnutí, soud mu na návrh oprávněného ukládá další přiměřené pokuty (výše není omezena), dokud nebude exekuce zastavena.

586 *Provedení prací*

Zvláště upraven je **výkon rozhodnutí o výchově nezletilých dětí**. Pokud se někdo odmítá podrobit soudnímu rozhodnutí o výchově nezletilých dětí (nikoliv o výživě, neboť k vymození výživného jsou stanoveny jiné způsoby exekuce - viz výše), např. odmítne dát dítě do ústavu, předat je druhému z rodičů, kterému bylo dítě svěřeno do výchovy, umožnit rodiči styk s dítětem v soudem stanovených termínech, soud jej nejdříve písemně vyzve, aby rozhodnutí respektoval a povinnosti v něm uložené plnil. Pokud tato výzva zůstane bezvýsledná, ukládá soud pokuty, a to i opakovaně. Jednotlivá pokuta však nesmí být vyšší než 50 000 Kč. Soud ovšem může rovněž zařadit odnětí dítěte tomu, u koho být podle rozsudku nemá, a předat je tomu, komu bylo rozsudkem svěřeno do výchovy, nebo na časově omezenou dobu tomu, kdo má právo se s ním stýkat. Soud také může povinnému uložit povinnost - a to na dobu nejvýše tří měsíců - účastnit se mimosoudního smířčího nebo mediačního jednání, případně rodinné či jiné vhodné terapie.

587 *Výchova nezletilých dětí*

Je-li to v zájmu dítěte, může také v některých případech stanovit plán **navykacího režimu**. Jeho smyslem je umožnění postupného kontaktu dítěte s osobou, která má právo se s ním setkávat. Kontrolu plnění tohoto plánu provádí soud buď sám, nebo může pověřit vhodnou osobou nebo zařízením. Pokud některý z účastníků plán porušuje nebo maří, nebo neplnil navykací režim svůj účel, soud jej zruší a přistoupí k výkonu rozhodnutí odnětím dítěte a předáním tomu, u koho má dítě dle rozsudku být.

588 *Navykací režim*

Zvláště je také upraven výkon rozhodnutí **o vykázáni ze společného obydli a nenavazování kontaktů s oprávněným**. V tomto případě totiž jakmile soud vydá rozhodnutí o předběžném opatření (viz kapitola 2.1.), je také povinen zajistit bezodkladný výkon tohoto rozhodnutí. Soud tedy (v součinnosti s příslušnými státními orgány) vykáže povinného ze společného obydli, odebere mu všechny klíče od něj, zakáže mu setkávat se s označenou osobou nebo ji jinak kontaktovat.

589 *Vykázání z obydli*

Povinnému umožní při výkonu vyzvednout si osobní cennosti a dokumenty, jakož i věci sloužící jeho osobní potřebě, podnikatelské činnosti nebo výkonu povolání. Není-li

při výkonu přítomen, vyzoomí ho soud o tomto právu oznámením zanechaným na dveřích společného obydlí.

10. Soudní exekutoři

*Soudní
exekutor* 590

Četné stížnosti na pomalý „průchod práva“ a na zajištění vynutitelnosti zejména soudních rozhodnutí vedly ke zřízení institutu **soudního exekutora**. Exekutorem je fyzická osoba, kterou stát pověřil exekutorským úřadem a který tuto činnost vykonává za úplatu. Do funkce jmenuje exekutora ministr spravedlnosti (jemuž také skládá slib), a to po splnění zákonem stanovených podmínek, mezi něž patří rovněž získání úplného vysokoškolského právnického vzdělání, vykonání alespoň tříleté exekutorské praxe a složení exekutorské zkoušky.

Exekutor provádí nucený výkon exekučních titulů. Těmi jsou především vykonatelná rozhodnutí soudů, orgánů státní správy včetně platebních výměrů, výkazů nedoplatků ve věcech daní a poplatků, nemo-cenského pojištění a sociálního zabezpečení. Exekuci provádí ten exekutor, kterého pověřil soud. Úkony exekutora se proto považují za úkony soudu. K provedení exekuce může exekutor volit pouze ze způsobů uvedených v zákoně (ty jsou v podstatě totožné se způsoby, které upravuje občanský soudní řád).

*Exekutor-
ská komora
ČR*

Soudní exekutoři jsou sdruženi v **Exekutorské komoře České republiky** se sídlem v Brně.

11. Insolvenční řízení

*Insolven-
ční řízení* 591

Insolvenční řízení je specifickým druhem civilního procesu. Jde v něm, podobně jako v řízení exekučním, o uspokojení věřitelů. Zásadně se ovšem od zmíněného exekučního řízení liší tím, že nejde o uspokojení jen některých věřitelů (těch, co podali návrh na exekuci), ale zásadně všech věřitelů zároveň a to buď zcela nebo alespoň poměrně.

Úpadek dlužníka nebo teprve hrozící úpadek dlužníka, a způsoby jeho řešení upravuje zákon č. 182/2006 Sb. v platném znění, a to s účinností od 1.1. 2008.

Insolvenční řízení musí být vedeno tak, aby žádný z jeho účastníků nebyl poškozen, ovšem ani neoprávněně zvýhodněn, a aby se dosáhlo rychlého a efektivního a pochopitelně vždy poměrného uspokojení věřitelů z majetku dlužníka, který je k tomuto účelu určen. Tento dlužníkův majetek nazýváme **majetkovou podstatou**. Do majetkové podstaty náleží v podstatě vše (ať už jde o majetek soukromý a nebo určený k podnikání), co patří dlužníkovi k okamžiku podání insolvenčního návrhu dlužníkem nebo od okamžiku, kdy rozhodne soud o úpadku (podává-li návrh věřitel), ale také samozřejmě i majetek, který dlužník získá v průběhu řízení. Dlužník se nesmí chovat tak, aby rozmnožení svého majetku bránil, např. tím, že by odmítal dědictví. Z tohoto pravidla však

existují výjimky, kdy do majetkové podstaty nepatří věci, které nelze postihnout výkonem rozhodnutí, tedy např. běžné oblečení, snubní prsten, hotovost do 1 000 Kč.

Pokud by se dlužník v průběhu insolvenčního řízení choval tak, že by to vedlo k poškození jeho majetku nebo ke snížení jeho hodnoty, porušoval by nejenom insolvenční zákon, ale mohl by být i trestně stíhán.

Dlužník je v **úpadku**, jestliže má více věřitelů (podmínkou úpadku je tedy vždy několik věřitelů, nikoliv jeden věřitel s několika pohledávkami), další podmínkou jsou peněžitě (a právě jen peněžitě) dluhy, které jsou alespoň 30 dnů po splatnosti a je zjevné, že dlužník je nebude schopen platit. Pokud je tedy dlužník v prodlení s plněním nějakého nepeněžitého závazku, třeba s vytvořením nějakého díla, pak toto prodlení k úpadku nevede.

Právnícká osoba, ale i fyzická osoba jako podnikatel, je v úpadku také tehdy, jestliže je tzv. **předlužena**, což znamená, že má více věřitelů a navíc souhrn jejích závazků převyšuje hodnotu jejího majetku, takže ani veškerý majetek takového dlužníka by nestačil k úhradě všech dluhů.

O hrozící úpadek pak jde tehdy, jestliže lze s ohledem na všechny okolnosti předpokládat, že dlužník nebude schopen řádně a včas splnit podstatnou část svých dluhů.

Insolvenční řízení lze zahájit pouze na návrh a to buď na návrh věřitele nebo dlužníka, pokud je dlužník v úpadku nebo se tvrdí, že v úpadku je. Pro hrozící úpadek však může podat návrh na zahájení insolvenčního řízení jen a pouze samotný dlužník. Pokud je dlužníkem právnícká osoba nebo osoba sice fyzická, ovšem podnikající, je dokonce povinna sama podat insolvenční návrh bez zbytečného odkladu poté, co se dozvěděla o svém úpadku (tedy, že má u více věřitelů peněžitě dluhy více než 30 dnů po splatnosti a tyto dluhy není schopna platit).

Takovou povinnost má právnícká a podnikající fyzická osoba i tehdy, pokud se o svém úpadku sice nezvěděla, ale při zachování náležité pečlivosti se o tom dozvědět měla. V takovém případě nese tato osoba stejné právní následky, jako kdyby návrh nepodala, přestože o povinnosti jej podat dobře věděla.

Řízení je zahájeno doručením návrhu soudu a to soudu krajskému. Ten bezodkladně návrh posoudí a vydá vyhlášku o zahájení řízení, kterou zveřejní v **insolvenčním rejstříku**. Toto zveřejnění má za následek zablokování věřitelů, kteří pak už nemohou vymáhat své pohledávky za dlužníkem cestou výkonu rozhodnutí (exekučně). Současně je ovšem dlužníkovi silně omezena možnost nakládat s jeho majetkem; může totiž činit pouze takové dispozice, kterými hodnotu svého majetku nesnižuje.

Zahájení insolvenčního řízení vejde ve všeobecnou známost. Soud to totiž oznamuje obecnému soudu dlužníka, úřadu práce, správě sociálního zabezpečení, uveřejní vyhlášku v insolvenčním rejstříku, který je pro každého dostupný na internetu. Samotnému dlužníkovi soud rozhodnutí doručí.

Soud návrh ve stanovených lhůtách posoudí, a dojde-li k závěru, že je důvodný, svým rozhodnutím vyhlásí úpadek. Určí také způsob řešení úpadku, tedy zda bude provedeno oddlužení, reorganizace nebo konkurs.

Kromě toho zákon upravuje i zvláštní způsoby řešení úpadku některých specifických subjektů.

Nejpozději v rozhodnutí o úpadku soud také ustanoví **insolvenčního správce**. Ten nakládá s majetkovou podstatou dlužníka a je povinen vyvinout veškeré úsilí k tomu, aby byli věřitelé uspokojeni v co nejvyšší míře. K tomu mu také zákon přiznává značné pravomoci, např. může provádět prohlídku prostor dlužníka (bytu, sklepa, půdy, garáže atd.), může bez souhlasu dlužníka otevírat uzavřené prostory apod.

Úpadek dlužníka tedy může být řešen konkursem, reorganizací či oddlužením.

Konkurs 593 **Konkurs** je upraven podobně, jak tomu bylo v zákoně č. 328/1991 Sb., který byl právě insolvenčním zákonem zrušen. Jde v podstatě o zpeněžení majetku dlužníka (může jít i o zpeněžení podniku dlužníka) a rozdělení výtěžku mezi věřitele. V případě tzv. **nepatrného konkursu** jde o situaci, kdy dlužníkem je fyzická osoba - nepodnikatel, nebo když roční obrat dlužníka nepřesahuje 2 miliony Kč a nemá více než 50 zaměstnanců. Tehdy se konkurs provádí poněkud zkrácenou a zjednodušenou formou.

Reorga- 594 **Reorganizací** má být dosaženo vyššího uspokojení věřitelů oproti konkursu, aniž by byl podnik dlužníkův likvidován. Je určena především pro velké dlužníky - podnikatele, jejichž roční obrat dosahuje částku nad 100 milionů Kč nebo mají více než 100 zaměstnanců. Tento způsob řešení úpadku je rovněž určen pro ostatní dlužníky - podnikatele, kteří se na reorganizaci dohodnou se svými věřiteli; zde pak mluvíme o tzv. předbalené reorganizaci. Zde není rozhodná výše ročního obratu nebo počet zaměstnanců, ale rozhodující je, jestli je skutečně vůbec co reorganizovat. Podmínkou je, že dlužníci v procesu reorganizace musí být schopni za určitých podmínek dále pokračovat v podnikání.

Oddlu- 595 **Oddlužení** je určeno pro dlužníky - nepodnikatele, tedy typicky pro dlužníky - spotřebitele, kteří si „nabrali“ půjčky a úvěry na pořízení spotřebního zboží, nákup nemovitostí, na nákladnou dovolenou apod. a pak nejsou schopni tyto závazky platit. Oddlužit se mohou ti, kteří jsou schopni svým věřitelům zaplatit jednorázově nebo třeba i ve splátkách alespoň 30 % jejich pohledávek (případně i méně, pokud se na tom s věřiteli dohodne) a to nejdéle do 5 let. Pokud tak učiní, jsou tím zproštěni povinnosti platit zbytek dluhů.

Oddlužení se tedy provede buď zpeněžením majetkové podstaty, tedy jednorázovým vyrovnáním se s věřiteli, nebo pravidelnými splátkami z příjmů dlužníka po dobu 5 let. Za dlužníka se mohou zavázat k placení i další osoby jako spoludlužníci nebo ručitelé.

Návrh na oddlužení podává sám dlužník a to na předepsaném formuláři. Buď tak učiní spolu s insolvenčním návrhem (který sám podává), nebo ve lhůtě 30 dnů od doručení návrhu, pokud insolvenční návrh podává věřitel. Nepodá-li takto dlužník návrh na oddlužení, soud prohlásí na majetek dlužníka konkurs.

Pokud bylo zahájeno řízení již jiným insolvenčním návrhem, mohou se další věřitelé se svojí pohledávkou pouze přihlásit (nepodávají již

sami návrh) do insolvenčního řízení. Přihlášku je možné podat výlučně na předepsaném formuláři (ke stažení na www.insolvencni-zakon.cz), a to ve lhůtě 30 dnů - 2 měsíce od zahájení řízení. Lhůta vyplývá ze soudního rozhodnutí o úpadku.

Insolvenční soud může již schválené oddlužení zrušit, pokud dlužník neplní povinnosti schváleného způsobu oddlužení, dále v případě, že se ukáže, že nebude schopen podstatnou část svých závazků splnit, ale také tehdy pokud dlužník zaviní po schválení oddlužení vznik dalších dluhů a ty nesplácí. Jestliže soud zruší schválené oddlužení, prohlásí na majetek dlužníka konkurs.

Jestliže dlužník splní všechny podmínky schváleného oddlužení, pak na jeho návrh ho soud osvobodí od zůstatku nesplacených dluhů, které byly do oddlužení přihlášeny (ale také těch, které do oddlužení přihlášeny nebyly, ačkoliv přihlášeny být mohly).

12. Alternativní řešení sporů

Stát zajišťuje občanům i organizacím právo na soudní ochranu. Umožňuje však také, aby v určitých případech právní spor účastníci svěřili místo soudu jinému orgánu. Zcela zásadním předpokladem pro řešení sporu metodou alternativní k soudnímu řízení je **dobrovolnost**, s níž účastníci k takové volbě přistupují.

Tradiční metody alternativního řešení sporů představují rozhodčí řízení (arbitráž), mediace a conciliace. Rozhodčí řízení je oproti mediaci a conciliaci podstatně formálnější. Výsledkem rozhodčího řízení je rozhodčí nález, který je pro strany sporu závazný a co je nejdůležitější, je i titulem pro výkon rozhodnutí (exekuci). Výsledkem mediace a conciliace je (podaří-li se jí dosáhnout) pouze dohoda o narovnání, která ovšem není titulem pro výkon rozhodnutí (exekuci). Pokud by jedna ze stran takovou dohodu nesplnila, může se druhá strana u soudu domáhat žalobou splnění povinnosti ze smlouvy.

12.1 Mediace, conciliace (zprostředkování)

Při **mediaci** (conciliaci) slouží k urovnání sporu zásah třetí, nestranné osoby. Tento zásah může mít různou podobu a intenzitu. Spočívá v pomoci v průběhu jednání stran, v přípravě a nalezení podmínek pro jejich jednání, v nestranném posouzení a poskytnutí doporučení jak situaci řešit, ve formulaci návrhů na řešení sporu smírem. Mediační proces je neformální. Není závazný, strany se jej účastní dobrovolně a mohou přijmout i odmítnout návrhy mediátora.

Při conciliaci jde především o posuzování právních aspektů sporu conciliátorem právnicky vzdělaným. Již z této povahy sporu plyne, že u conciliace jde přece jen o formalizovanější proces, neboť conciliátor poskytuje právní rady a jimi se snaží dosáhnout smíru mezi stranami.

Probíhá-li již řízení před soudem, avšak jeho účastníci souhlasí s provedením mimosoudního smířčího nebo mediačního jednání, soud může

řízení přerušit a stanovit účastníkům povinnost informovat soud o výsledcích tohoto smířčího či mediačního jednání.

12.2 Rozhodčí řízení (arbitráž)

597 V případě arbitráže jde o postup, který má vyústit v závazné řešení právního sporu rozhodnutím soukromé osoby, kterou si sporné strany vybraly. Řeší se jím majetkové spory, zejména pak obchodní, a to jak tuzemské, tak i mezinárodní.

Rozhodčím orgánem může být jeden nebo několik rozhodců anebo stálý rozhodčí soud.

Rozhodčí soudy

Rozhodcem může být každá fyzická osoba plně způsobilá k právním úkonům, nepodjatá (tedy bez vztahu k některé ze stran či k projednávané věci), která funkci rozhodce písemně přijme. Výkon této funkce je zapovězen soudcům nebo státním zástupcům.

Strany mohou při volbě rozhodčího orgánu využít stávajících **stálých rozhodčích soudů**. Tyto soudy lze založit pouze zákonem.

V ČR v současné době existují tři stálé rozhodčí soudy. Jsou to Rozhodčí soud při Hospodářské komoře ČR a Agrární komoře ČR, Rozhodčí soud při Burze cenných papírů Praha a Rozhodčí soud při Českomoravské komoditní burze Kladno. Soudy vydávají (a uveřejňují v Obchodním věstníku) vnitřní předpisy (statuty a řády), které upravují podrobnosti rozhodčího řízení konaného před nimi. Tyto procesní předpisy především upravují postup při jmenování rozhodců, způsob řízení a rozhodování, úhrady nákladů řízení, odměňování rozhodců apod.)

Rozhodčí smlouvy

Základem pravomoci rozhodčího orgánu je **rozhodčí smlouva**, jejímž obsahem je ujednání stran, že spory mezi nimi nebude řešit soud, ale rozhodčí orgán. Smlouva musí být uzavřena písemně a může mít dvojí podobu. Může být především ve formě tzv. **rozhodčí doložky**, kdy se strany dohodnou již při uzavírání nějaké smlouvy, že všechny v budoucnu vzniklé právní spory vyplývající ze vztahu založeném touto smlouvou bude řešit namísto soudu rozhodčí orgán. Další možností je, že pravomoc rozhodčího orgánu bude založena tzv. **smlouvou o rozhodci**. Tuto smlouvu strany uzavírají až po vzniku právního sporu a slouží tedy pouze k řešení tohoto konkrétního sporu.

Při rozhodování o žalobou uplatněném nároku se rozhodčí orgán řídí hmotným právem rozhodným pro věc podle rozhodčí smlouvy nebo povahy sporu. Může však rozhodovat na základě zásad spravedlnosti (ex aequo et bono), jestliže s tím strany výslovně souhlasily. Teoreticky by tedy nebylo vyloučeno, aby rozhodčí orgán na základě dohody sporných stran aplikoval jako hmotné právo třeba Chamurapiho zákoník.

Rozhodčí řízení končí zpravidla vydáním rozhodčího nálezu; doručený rozhodčí nález má účinky pravomocného soudního rozhodnutí a je vykonatelný. Není-li povinnost uložená tímto vykonatelným rozhodčím nálezem splněna, lze se jejího splnění domáhat soudním výkonem rozhodnutí (exekucí).

12.3 Finanční arbitráž

Zvláštním druhem rozhodčího řízení je řízení před tzv. **finančním arbitrem**. Finančního arbitra a jeho zástupce volí Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR na dobu 5 let. 598

Tuto možnost lze využít v případě sporů, které vznikly při převodech peněžních prostředků mezi příslušnými finančními institucemi a jejich klienty, pokud výše převáděné částky nepřesahuje v převodu 50 000 EUR, a dále v případě sporů vzniklých při vydávání a užívání elektronických platebních prostředků (zejména platební či kreditní karty) mezi finančními institucemi a jejich klienty. Podmínkou ovšem je, že jinak by věc spadala do pravomoci soudu.

Velmi významné je, že pouze klient (a nikdo jiný) si může vybrat mezi tím, jestli podá žalobu k soudu nebo návrh k finančnímu arbitrovi.

Ve věci samé rozhoduje arbitr nálezem. Proti tomuto nálezu je přípustný opravný prostředek, jímž jsou námitky. Pokud je nález pravomocný a uplyne i lhůta k plnění v nálezu stanovená, stává se nález vykonatelným a je tedy titulem pro soudní výkon rozhodnutí (exekuci).

Kontrolní otázky:

1. Jakými zásadami je ovládáno občanské soudní řízení?
2. Kdo jsou účastníci řízení, jejich zástupci a osoby zúčastněné na řízení?
3. Jaké je postavení advokátů, notářů, státních zástupců a soudních exekutorů?
4. Jak se zahajuje řízení u soudu?
5. Jaké překážky brání projednání věci?
6. Jaké důkazy lze použít v řízení?
7. Jaká rozhodnutí se vydávají v občanském soudním řízení?
8. Co je právní moc a vykonatelnost rozhodnutí?
9. Jaké jsou řádné a mimořádné opravné prostředky a podmínky jejich podání?
10. Jakými způsoby se provádí výkon rozhodnutí?
11. Co je podstatou insolvenčního řízení?
12. Jaké jsou alternativní způsoby řešení sporů?

IX. Správní právo

Správní právo je souhrn právních norem upravujících výkonnou státní moc, veřejnou správu a územní samosprávu. Zahrnuje velké množství velmi různorodých právních norem, které spolu obsahově velmi málo souvisejí. Představu o rozmanitosti společenských vztahů upravovaných správními předpisy si lze učinit při výčtu jednání, která jsou považována za správní přestupky (viz dále). Z toho také vyplývá, že pramenem správního práva je značné množství obecně závazných předpisů z různých oblastí společenského života, z nichž nejdůležitější jsou Ústava České republiky, zákon o obcích, zákon o okresních úřadech, zákon o správním řízení, zákon o Policii ČR.

V dalším výkladu se proto zaměříme jen na nejpodstatnější otázky, jejichž znalost je nezbytná.

*Prameny
práva*

1. Věci statusové

Aby mohla být každá osoba identifikována, musí mít **jméno, zahrnující osobní jméno a příjmení**. Je právem, ale i povinností každého užívat jméno zapsané v matrice. Určování jména a příjmení u dětí upravují předpisy rodinného práva. Ochranu jména zajišťují v rámci ochrany osobnosti ustanovení občanského zákoníku.

Občanům ČR, ale i některým dalším osobám (např. těm, které zde mají trvalý pobyt), je pro statistické a evidenční účely určováno Českým statistickým úřadem **rodné číslo**.

Každý občan, který dosáhl věku 15 let, musí mít **občanský průkaz**. Ten je veřejnou listinou, kterou občan prokazuje svoji totožnost, státní občanství, místo pobytu a jiné právně významné skutečnosti.

Výše byly zmíněny **matriky**. Ty jsou vedeny obecními (městskými) úřady pro stanovený matriční obvod. Jejich účelem je vedení údajů o narození (kniha narození), uzavření manželství (kniha manželství) a úmrtí (kniha úmrtí). Do knihy narození se zapisují všechny děti narozené v daném matričním obvodu (včetně mrtvých a nalezených), bez ohledu na jejich státní příslušnost. Do knihy manželství se zapisují údaje o uzavření manželství, tedy označení snoubenců, jejich rodičů, dohoda o příjmení

599 *Matriky*

manželů atd. Do knihy úmrtí se zapisují údaje o osobách, které v matičním obvodu zemřely, případně jejichž ostatky tam byly nalezeny.

Pobyt občana **600** Předpisy o hlášení k pobytu rozlišují pobyt trvalý a přechodný. **Trvalý pobyt** je v místě stálého bydliště občana, zpravidla tam, kde má rodinu nebo zaměstnání. Každý občan může mít u nás pouze jeden trvalý pobyt. Ten je třeba ohlašovat (zpravidla ohlašovna obecního úřadu) hlásit do tří dnů po ubytování. Ohlašovací povinnost mají osoby starší 15 let. **Přechodný pobyt** má občan mimo objekt svého trvalého pobytu většinou tam, kde se dočasně zdržuje z důvodů pracovních, studijních, rekreačních apod.

Státní občanství **601** Pojem **státního občanství** nelze jednoznačně vymezit. Zpravidla se jím chápe určitý trvalý vztah občana a státu, jehož obsahem jsou práva a povinnosti stanovené v předpisech veřejného práva (ústavního a správního, ale i v mezinárodních smlouvách). Podle Ústavy ČR nikdo nesmí být proti své vůli zbaven státního občanství. Toho se nabývá narozením, osvojením, určením otcovství, nalezením na území republiky, opcí (prohlášením) a udělením. Pozbyt může státní občanství ČR ten občan, který se zdržuje v cizině a současně je státním občanem jiného státu. Může tak učinit před naším zastupitelským úřadem v cizině prohlášením, že se vzdává státního občanství ČR. Pozbývá je i ten občan, který na vlastní žádost nabytí cizí občanství, pokud se tak ovšem nestalo v souvislosti s uzavřením manželství nebo narozením.

Cestovní doklad **602** Každý občan ČR má právo svobodně vycestovat do zahraničí a právo vrátit se svobodně opět do republiky. Jednou z podmínek realizace tohoto práva ovšem je, že má platný **cestovní doklad**. Tím může být cestovní pas, diplomatický pas, služební pas, cestovní průkaz (k jednotlivé cestě, zejména k návratu do republiky), případně jiný cestovní doklad na základě mezinárodní smlouvy. Vydání cestovního dokladu může být odepřeno jen z důvodů v zákoně taxativně uvedených (např. z důvodu trestního stíhání). Rovněž za splnění přesně stanovených podmínek může být cestovní doklad zadržen (např. orgány pasové kontroly) či již vydaný odňat.

1.1 Cizinci a uprchlíci

Cizinec **603** **Cizincem** je každý, kdo není občanem ČR. Může to být občan několika jiných států nebo osoba bez státního občanství. Na území naší republiky může cizinec legálně vstoupit, pobývat zde a po skončení pobytu vycestovat pouze s platným pasem, opatřeným vízem České republiky, pokud mezinárodní smlouva nestanoví jinak. Vláda stanoví případy, kdy se vízum ke vstupu do naší republiky nevyžaduje.

Cizinec může na území republiky pobývat **krátkodobě** (do 180 dní) a to na základě víza uděleného v cizině naším konzulárním úřadem a v tuzemsku ministerstvem zahraničí. **Dlouhodobě** může cizinec u nás pobývat po dobu stanovenou v povolení (zpravidla po dobu studia, stáže

apod.), nejdéle však 1 rok. K žádosti cizince může být tato doba prodloužena, a to i opakovaně, zase nejdéle na 1 rok.

Cizinec může obdržet i povolení k **trvalému pobytu**, jsou-li pro to vážné důvody, např. sloučení rodiny, svěření dítěte do náhradní rodinné péče, jiné humanitární důvody nebo i zahraničněpolitické zájmy ČR.

Statut (postavení) **uprchlíka**, s nímž je spojeno **právo azylu**, může získat cizinec (zároveň jeho manžel a nezletilé děti), který má ve státě, jehož je občanem, důvodný strach z pronásledování z důvodů rasových, náboženských, národnostních, politického přesvědčení nebo příslušnosti k určité sociální skupině. Po dobu řízení o žádosti o přiznání postavení uprchlíka je žadatel povinen se zdržovat v uprchlickém táboře a plnit stanovené povinnosti (např. se podrobovat karanténním opatřením). Pokud ministerstvo vnitřní přizná žadateli postavení uprchlíka, vydá mu doklad totožnosti a na žádost i cestovní pas. Uprchlík má pak v zásadě stejné postavení jako občan ČR, kromě volebního práva, branné povinnosti a omezení při výdělečné činnosti a nabývání nemovitého majetku. Postavení uprchlíka se přiznává na dobu neurčitou, ale může být v zákonem stanovených případech odňato. Zásadně však nesmí být uprchlík vydán do státu, kde by byl ohrožen jeho život či zdraví, z důvodů, pro které lze přiznat postavení uprchlíka.

604 *Uprchlík
a právo
azylu*

2. Územněsprávní členění

Území České republiky tvoří podle Ústavy nedílný celek, jehož státní hranice mohou být měněny jen ústavním zákonem. Území republiky se člení na **obce**, které jsou základními územními samosprávnými celky. Ústava počítá s tím, že vyššími územními samosprávnými celky jsou země nebo kraje. Vytvořit nebo zrušit vyšší územní samosprávný celek lze jen ústavním zákonem.

605 *Obce*

Území obce se skládá z **intravilánu** (vnitřní část obce určená k zástavbě) a **extravilánu** (vnější část zahrnující okolní pole, louky, lesy apod.).

606

Obec je právním subjektem, tedy právnickou osobou. Má svůj majetek a vystupuje v právních vztazích svým jménem a na svou odpovědnost. Má také své jméno a může používat svůj znak a prapor. Jiné orgány než orgány obce a organizace a různá zařízení mohou používat znak či prapor obce (např. na obalech výrobků, ve znacích spolků) jen se souhlasem obecní rady.

Zákon o obcích rozlišuje obce, městyse města, statutární města a hlavní město Prahu. **Města** jsou obce, v nichž působily v roce 1990 městské národní výbory. Městem se obec může stát rozhodnutím Parlamentu ČR po vyjádření vlády. **Statutární města** jsou jmenovitě uvedena v zákoně (České Budějovice, Plzeň, Karlovy Vary, Brno, Ústí nad Labem, Liberec, Hradec Králové, Pardubice, Zlín, Olomouc, Ostrava, Opava, Havířov, Kladno, Most, Jihlava, Teplice, Karviná, Mladá Boleslav, Přerov, Chomutov, Děčín a Frýdek-Místek). Území statutárního města se může členit na městské obvody nebo městské části s vlastní samosprávou.

607 *Města*

Obec hospodaří podle rozpočtu schvalovaného na kalendářní rok zastupitelstvem obce. Mezi příjmy obce patří především výnosy z obecního majetku, místní daně a poplatky, podíly na výnosu daní odváděných do státního rozpočtu, dotace ze státního rozpočtu, dary, výnosy sbírek, loterií apod.

*Působnost
obcí*

Obec má jednak **samostatnou působnost**, kdy spravuje své vlastní obecní záležitosti, a dále vykonává **přenesenou působnost**, tedy vykonává státní správu v rozsahu, v jakém jí byl tento výkon svěřen některými zákony.

Do **samostatné působnosti** především patří řízení hospodářského, sociálního a kulturního rozvoje obce, tvorba a ochrana zdravého životního prostředí a péče o uspokojování potřeb občanů. Při výkonu této působnosti se tedy obec stará o místní komunikace, veřejné osvětlení, odvoz a likvidaci odpadků, spravuje předškolní a základní školní zařízení, některá zdravotnická, sportovní, kulturní zařízení, ústavy sociální péče apod. Při výkonu této činnosti nepodléhá obec žádnému nadřízenému státnímu orgánu a její orgány jsou povinny řídit se pouze obecně závaznými právními předpisy. Výkon této samostatné působnosti obcí však podléhá kontrole Ministerstva vnitra. Významnou pravomocí umožňující obcím plnit tyto úkoly je právo vydávat obecně závazné vyhlášky, které jsou platné pro územní obvod obce. Tyto vyhlášky musí být v souladu s obecně závaznými předpisy. Pokud by tuto podmínku nesplňovaly, vyzve Ministerstvo vnitra obec ke zjednání nápravy ve lhůtě 60 dnů; poté může ministerstvo rozhodnout o pozastavení účinnosti obecně závazné vyhlášky. Je-li obsah obecní vyhlášky ve zřejmém rozporu s lidskými právy a základními svobodami, může ministerstvo pozastavit účinnost vyhlášky ihned, tedy bez předchozí výzvy ke zjednání nápravy. Pokud obec nápravu nezjedná, může být obecní vyhláška na návrh Ministerstva vnitra rozhodnutí Ústavního soudu ČR zrušena (celá nebo jen její část).

V rámci **přenesené působnosti** se obec podílí na výkonu státní správy v rozsahu stanoveném různými zákony (např. stavebním zákonem, pře–stupkovým zákonem, o ochraně zemědělského půdního fondu). Při výkonu této přenesené působnosti se obce řídí nejen obecně závaznými právními předpisy, ale i usneseními vlády a směrniciemi ústředních orgánů státní správy (ministerstev). Na výkon této činnosti dohlížejí krajské úřady.

*Orgány
obce* 608

Orgány obce jsou obecní zastupitelstvo, obecní rada, starosta, odbory a komise, obecní úřad.

Obecní zastupitelstvo je nejvyšším orgánem obce. Podle velikosti obce má 5-55 členů. Ti jsou voleni občany obce na čtyřleté funkční období (komunální volby). Do pravomoci obecního zastupitelstva patří rozhodování o nejdůležitějších záležitostech obce, zejména schvalování programu rozvoje územního obvodu, schvalování rozpočtu a vyúčtování hospodaření obce, rozhodování o založení, zřízení nebo zániku právnických osob a zařízení, schvalování obecně závazných vyhlášek. Ze svých členů volí starostu, jeho zástupce a další členy obecní rady (radní).

Rada obce je výkonným orgánem obce a odpovídá se ze své činnosti obecnímu zastupitelstvu. Má 5-13 členů (vždy lichý počet). Při výkonu přenesené působnosti odpovídá krajskému úřadu. Ve městech plní její funkci městská rada, naopak v malých obcích, kde se obecní rada nevolí, plní její funkci starosta.

Starosta, kterého volí obecní zastupitelstvo, zastupuje obec navenek. Má právo při významných příležitostech a občanských obřadech (svatby, vítání občánků) užívat závěsný odznak se státním znakem České republiky. Starosta připravuje, svolává a řídí schůze obecní rady a společně s pověřeným členem obecní rady podepisuje její usnesení. Úkoly starosty plní ve statutárních městech primátor. Ten jako představitel města má právo užívat primátorské insignie.

Obecní rada zřizuje komise, které nemají rozhodovací pravomoc a jsou pouze iniciativními a kontrolními orgány. Vždy musí být zřízena komise finanční a kontrolní.

Obecní úřad tvoří starosta, jeho zástupce, tajemník (je-li tato funkce zřízena) a další pracovníci. V oblasti samostatné působnosti obce plní úkoly uložené obecní radou nebo zastupitelstvem a usměrňuje po odborné stránce organizace, které si obec zřídila. V oblasti přenesené působnosti je obecní úřad podřízen krajskému úřadu.

Odbory zřizuje ze zaměstnanců obecního úřadu obecní rada jako své výkonné odborné orgány pro jednotlivé úseky své činnosti.

Kraj je zákonem charakterizován jako veřejnoprávní korporace, má tedy postavení samosprávného celku s právní subjektivitou. Vykonává především **samostatnou působnost** a v jejím rámci pečuje v souladu s místními předpoklady a zvyklostmi o komplexní územní rozvoj, především v oblastech sociální péče, dopravy, spojů, výchovy a vzdělávání, kulturního rozvoje, ochrany a rozvoje zdravých životních podmínek i ochrany veřejného pořádku.

Kraj může vydávat **obecně závazné vyhlášky**, případně rada kraje může vydávat **nařízení kraje**. Zásadní podmínkou je, že tyto právní předpisy musí být v souladu se zákony. Právní předpisy kraje se vyhláší ve **Věstníku právních předpisů kraje**, který musí být pro každého dostupný u všech krajských, i obecních úřadů v kraji.

Kraj vykonává rovněž státní správu v **přenesené působnosti**, a to tam, kde to je uloženo nejen zákony, ale v jejich rámci i podzákonnými předpisy, usneseními vlády či směrnicemi ústředních správních úřadů.

Orgány kraje jsou zastupitelstvo, rada, hejtmán, výbory, komise a krajský úřad.

Zastupitelstvo má podle počtu obyvatel kraje 45 - 65 členů, volebných v komunálních volbách na čtyřleté funkční období. Do pravomoci zastupitelstva patří zejména vydávat obecně závazné vyhlášky kraje, schvalovat programy rozvoje územního obvodu, zajišťovat jejich realizaci a kontrolovat jejich plnění, schvalovat rozpočet a závěrečný účet kraje, zřizovat a rušit příspěvkové organizace, schvalovat základní dokumenty obchodních společností zakládaných krajem apod.

Rada je výkonným orgánem kraje a odpovídá za svou činnost zastupitelstvu. Tvoří ji hejtman, jeho zástupce a další členové volení zastupitelstvem. Celkový počet členů rady je stanoven podle počtu občanů kraje na 9 nebo 11.

Hejtman (musí být občanem ČR) zastupuje kraj navenek. On i jeho zástupce jsou voleni zastupitelstvem. Má pravomoc (po předchozím souhlasu ministra vnitra) jmenovat ředitele krajského úřadu. Vykonává úkoly, kterými ho pověří zastupitelstvo či rada.

Krajský úřad plní především úkoly svěřené mu zastupitelstvem nebo radou, dále pak vykonává další působnosti svěřené zákonem. Má např. pravomoc ukládat sankce podle zákona, přezkoumávat některá rozhodnutí vydaná okresními úřady ve správním řízení, organizuje kontroly u okresních úřadů a předkládá vládě nebo ministerstvům návrhy na potřebná opatření.

V čele krajského úřadu stojí **ředitel**, jmenovaný hejtmanem, jemuž je také ze své činnosti odpovědný. Nesmí být poslancem nebo senátorem Parlamentu ČR či členem zastupitelstva územního samosprávného celku, ani nesmí vykonávat funkci v politické straně či hnutí (organizován v politické straně však může být).

Výbory jsou iniciativními a kontrolními orgány zastupitelstva, v jejichž čele stojí vždy člen zastupitelstva. Plní tedy úkoly, kterými je zastupitelstvo pověří, a jsou mu rovněž ze své činnosti odpovědní. Povinně jsou zřizovány výbory finanční, kontrolní a pro výchovu, vzdělávání a zaměstnanost. Za určitých podmínek musí být zřízen i výbor pro národnostní menšiny.

Rada zřizuje **komise** jako své iniciativní a kontrolní orgány. Radě je také komise ze své činnosti odpovědná.

3. Přestupky

- 610 Protispolečenská jednání, která nedosahují intenzity trestných činů, mohou být posuzována jako přestupky. Která z těchto jednání jsou přestupky, upravuje zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích.

*Pojem
přestupku*

Přestupkem je zaviněné jednání, které porušuje nebo ohrožuje zájem společnosti a je za přestupek výslovně označeno v zákoně o přestupcích nebo v jiném zákoně. K odpovědnosti za přestupek postačuje zavinění z nedbalosti, pokud zákon výslovně nestanoví, že je třeba úmyslného zavinění (platí zde tedy opačná zásada než při posuzování odpovědnosti za trestný čin). Pokud jde o formy zavinění, rozlišuje přestupkový zákon nedbalost vědomou a nevědomou či úmysl přímý a nepřímý, a to stejně, jak to činí trestní zákon (podrobnosti viz část XII, Trestní právo).

Rovněž **okolnosti vylučující protiprávnost** jsou obdobné jako v právu trestním. Přestupkovým zákonem je výslovně uvedeno jednání v nutné obraně a krajní nouzi.

Za přestupek není **odpovědný** ten, kdo v době jeho spáchání nedovršil 15. rok svého věku. Odpovědný není ani ten, kdo v době spáchání přestupku nebyl způsobilý k právním úkonům, tedy nemohl v důsledku duševní poruchy ovládnout své jednání nebo nemohl posoudit jeho následky, pokud se ovšem do stavu nepříčetnosti nepřivedl, byť i z nedbalosti, požitím alkoholu či jiné návykové látky.

*Deliktní
způsobilost*

Některé osoby jsou však **vyňaty z působnosti přestupkového zákona**, a proto dopustí-li se jednání, které nese znaky přestupku, nelze toto jednání jako přestupek projednat a těmto osobám uložit sankci. Jde o osoby požívající diplomatických výsad a imunit podle mezinárodního práva, dále o soudce, státní zástupce, vojáky, příslušníky BIS, policisty, příslušníky Vězeňské služby a vězně. Přestupky těchto osob (vyjma diplomatů, hlav cizích států, vlád) se projednávají podle zvláštních předpisů (např. podle zákonů o soudech a soudcích, o kárné odpovědnosti soudců, o Policii ČR).

*Přestupková
exempce*

Odpovědnost za přestupek zaniká, a nelze jej tedy projednat, jestliže od jeho spáchání uplynul jeden rok nebo se na něj vztahuje amnestie vyhlášená vládou.

Ve zvláštní části přestupkového zákona jsou uvedeny **jednotlivé skutkové podstaty přestupků**. Ty jsou rozděleny podle jednotlivých druhů chráněných objektů společenského zájmu. Tak jsou popsána jednání proti pořádku ve státní správě, proti bezpečnosti a plynulosti silničního provozu, na úseku dopravy a silničního hospodářství, na úseku podnikání, financí a měny, práce a sociálních věcí, zdravotnictví, na úseku ochrany před alkoholismem a jinými toxikomaniemi, na úseku školství a výchovy mládeže, kultury, lesního hospodářství, vodního hospodářství, zemědělství, myslivosti a rybářství, spojů, geologie, ochrany a využití nerostného bohatství, používání výbušnin, na úseku energetiky, teplárenství a plynárenství, obrany republiky, ochrany a správy státních hranic, ochrany životního prostředí, proti veřejnému pořádku, občanskému soužití a proti majetku.

*Skutkové
podstaty
přestupků*

Za přestupek lze uložit pouze takový druh **sankce**, který dovoluje uložit zákon účinný v době, kdy se o přestupku rozhoduje. Těmito sankcemi jsou **napomenutí, pokuta, zákaz činnosti a propadnutí věci**.

611 *Sankce
za přestupek*

Pokutu lze uložit do výše 1 000 Kč i v blokovém řízení a do výše 4 000 Kč v příkazním řízení.

Výsledkem přestupkového řízení může být i uložení **ochranného opatření** (nejde o sankci), mezi něž patří omezující opatření a zabránění věci. Omezující opatření spočívá v zákazu navštěvovat určená veřejně přístupná místa a místnosti, v nichž se prodávají alkoholické nápoje nebo se konají veřejné tělovýchovné, sportovní nebo kulturní podniky. Tato omezující opatření lze uložit jen společně se sankcí za některé vyjmenované přestupky, a to na dobu nejdéle jednoho roku.

612 *Ochranné
opatření*

Přestupek se **projedná v řízení** podle správního řádu (neupravuje-li toto řízení speciální zákon jinak) orgánem obce či jinými správními orgány podle zvláštního zákona. Orgány Policie ČR projednávají přestupky spáchané porušením obecně závazných předpisů o bezpečnosti

*Řízení před
správním
orgánem*

a plynulosti silničního provozu. Obce si k projednání přestupků zřizují zvláštní komise.

613 Proti rozhodnutí o přestupku lze podat **odvolání**. Některá rozhodnutí o přestupku podléhají přezkumné pravomoci soudu.

Blokové řízení **614** Zvláštním druhem řízení o přestupku je **blokové řízení**. Je možno projednat přestupek uložením pokuty (žádné jiné sankce), jestliže je přestupek spolehlivě zjištěn, nestačí domluva pachateli přestupku a ten je navíc ochoten pokutu na místě zaplatit. Pokud jsou všechny tyto podmínky splněny a v blokovém řízení je uložena pokuta, nelze se již proti tomuto rozhodnutí odvolat.

Orgány oprávněnými v blokovém řízení ukládat a vybírat pokuty jsou orgány policie, hygienické služby, státního odborného dozoru nad bezpečností práce a další orgány podle zvláštních zákonů (např. rybářská stráž, vodní stráž, myslivecká stráž). Pověřené osoby jsou povinny prokázat, že jsou oprávněny ukládat a vybírat pokuty v blokovém řízení.

Příkazní řízení **615** Dalším specifickým druhem řízení o přestupcích je **příkazní řízení**. V něm lze přestupek projednat tehdy, není-li pochybnosti o tom, že obviněný se přestupku skutečně dopustil, a věc přitom nebyla vyřízena v blokovém řízení. Pak může správní orgán bez dalšího řízení vydat příkaz o uložení napomenutí nebo pokuty. Proti vydanému příkazu lze podat do 15 dnů od jeho doručení odpor, kterým se vydaný příkaz ruší a správní orgán pokračuje v řádném řízení.

4. Správní řízení

616 **Řízení** neboli **proces před správními orgány** upravuje zákon č. 500/2004 Sb., o správním řízení (správní řád). Tento zákon má zásadní význam mezi ostatními procesními správními předpisy, neboť obsahuje zásady, principy a obecnou úpravu správního řízení, jež jsou společné všem druhům správního procesu v různých odvětvích a na různých úsecích státní správy. Vedle správního řádu obsahují úpravu procesního postupu ve větším či menším rozsahu i zvláštní předpisy platné pro jednotlivá, velmi různorodá odvětví státní správy. Pouze ve věcech daní a poplatků je upraven komplexně samostatný procesní postup.

Správní řád upravuje postup v řízení, v němž o právech a povinnostech fyzických i právnických osob rozhodují v oblasti státní správy obecní úřady a jiné orgány státní správy, ministerstva a jiné ústřední orgány státní správy (např. Český báňský úřad, Český úřad bezpečnosti práce). Mezi jiné orgány státní správy patří školské úřady, vojenské správy, úřady práce, celní úřady, správy sociálního zabezpečení apod. Ve správním řízení se rovněž rozhoduje o tom, zda byl spáchán přestupek, a o uložení sankcí.

Účastník správního řízení **617** **Účastníkem řízení** je ten, o jehož právech, právem chráněných zájmech nebo povinnostech má být jednáno nebo jehož práva, chráněné zájmy nebo povinnosti mohou být rozhodnutím přímo dotčeny. Účastníkem je i ten, kdo tvrdí, že může být ve svých právech či povinnostech přímo dotčen, dokud se neprokáže opak. Rovněž zvláštní předpis může někomu

přiznat postavení účastníka řízení. Jde tedy o značně širší vymezení okruhu účastníků řízení, než je tomu v občanském soudním řízení před soudem. I ve správním řízení mají účastníci rovné procesní postavení.

Řízení se zahajuje na návrh účastníka nebo z podnětu správního orgánu. K projednání věci může správní orgán nařídít jednání, které je však až na výjimky neveřejné. V civilním procesu se naopak důsledně uplatňuje zásada veřejnosti řízení.

Při projednávání věci provádí správní orgán **dokazování**. Důkazní prostředky jsou prakticky stejné jako v civilním řízení před soudem, tedy listiny, výslechy svědků, znalecké posudky, ohledání atd.

Správní řád ukládá správnímu orgánu rozhodnout bezodkladně, lze-li rozhodnutí vydat na podkladě dokladů předložených účastníkem řízení. Pro vyřízení věcí, které nejsou jednoduché a nelze je rozhodnout bezodkladně, stanoví zákon správnímu orgánu lhůtu 30 dnů a pro rozhodnutí zvláště složitých případů lhůtu 60 dnů. Překročení těchto lhůt připouští správní řád jen ve výjimečných případech. O prodloužení lhůty musí správní orgán požádat odvolací orgán, resp. orgán, který je příslušný rozhodnout o rozkladu. O tom, že nemůže rozhodnout ve výše uvedených lhůtách, je správní orgán také povinen uvědomit účastníka řízení.

Výsledkem projednávání věci správním orgánem je **správní rozhodnutí**. Proti tomuto rozhodnutí je možno podat řádný opravný prostředek, jímž je **odvolání**. Odvolání se podává ve lhůtě patnácti dnů od oznámení rozhodnutí.

Správní orgán má možnost **autoremedury**. To znamená, že ten správní orgán, který odvoláním napadené rozhodnutí vydal, může o tomto odvolání sám rozhodnout, jestliže podanému odvolání vyhoví a jestliže se rozhodnutí netýká jiného účastníka řízení než odvolatele nebo jestliže s tím ostatní účastníci souhlasí. Pokud správní orgán nerozhodne sám v rámci autoremedury nebo podmínky pro použití autoremedury nejsou splněny, postoupí věc odvolacímu orgánu. Tím je správní orgán nejbližší vyššího stupně nadřízený tomu orgánu, který napadené rozhodnutí vydal.

Proti rozhodnutí, které vydal v prvním stupni ústřední orgán státní správy (ministerstvo), je řádným opravným prostředkem **rozklad**, který lze podat opět ve lhůtě 15 dnů od oznámení rozhodnutí. O rozkladu rozhoduje vedoucí ústředního orgánu státní správy (např. ministr) na základě návrhu jím ustavené zvláštní komise.

Jako **mimořádné opravné prostředky**, které lze podat proti již pravomocným rozhodnutím správního orgánu, zákon připouští **obnovu řízení a přezkoumání rozhodnutí mimo odvolací řízení**.

Správní rozhodnutí podléhají **přezkumu soudem** (o tom viz blíže v části týkající se správního soudnictví), nestanoví-li zvláštní předpis jinak.

Výkon správního rozhodnutí (exekuci) pak provádí buď správní orgán, nebo soud.

*Průběh
řízení*

618

619 *Auto-
remedura*

620 *Rozklad*

621 *Mimo-
řádné
opravné
prostředky*

622

5. Živnostenské právo

Živnostenské právo může být považováno za součást práva správního, teorie je však může chápat i jako samostatné odvětví práva.

- Prameny práva* Živnostenské právo je tvořeno právními předpisy, které upravují **živnostenské podnikání a oprávnění k provozování živnosti**. Nejvýznamnějšími prameny živnostenského práva jsou zákony č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání (živnostenský zákon), a č. 570/1991 Sb., o živnostenských úřadech.
- Živnost* **623** Za **živnost** je považována soustavná činnost, kterou na základě živnostenského oprávnění provozuje fyzická nebo právnická osoba za účelem dosažení zisku, a to na vlastní odpovědnost. Některá podnikání, která se svým charakterem velmi podobají živnostem, jsou upravena zvláštními zákony. Týká se to zejména advokátů, notářů, tlumočnicků, lékařů, uměleckých a vědeckých pracovníků.
- Druhy Živností* **624** Živnosti lze dělit podle předmětu podnikání na obchodní (koupě a prodej zboží, pronájem motorových vozidel a jiného průmyslového zboží), výrobní (výroba, montáž, servis výrobků) a poskytující služby (opravy a úpravy věcí, přepravní služby, zprostředkovatelské služby).
625 Důležité je členění živností na ohlašovací a koncesované. **Koncesované živnosti** mohou provozovat osoby, které na základě žádosti obdrží koncesní listinu od živnostenského úřadu.
625 **Ohlašovací živnosti** mohou provozovat osoby, které na základě ohlášení obdrží živnostenský list vydaný živnostenským úřadem. Ohlašované živnosti jsou **řemeslné**, k jejichž provozování je třeba prokázání odborné způsobilosti získané vyučením v oboru a praxí, **vázané**, kde podmínkou je odborná způsobilost získaná jiným způsobem, a **volné**, kde se prokázání odborné způsobilosti nevyžaduje. Živnostenský zákon obsahuje seznam koncesovaných živností a živností ohlašovacích řemeslných a vázaných. U jednotlivých živností jsou pak uvedeny podmínky jejich provozování, zejména vyžadovaný stupeň odbornosti žadatele a způsob jejího prokázání.
- Živnostník* **626** **Provozovatelem živnosti**, tedy **živnostníkem**, může být pouze zletilý občan, který je plně způsobilý k právním úkonům a prokáže svoji bezúhonnost (výpisem z Rejstříku trestů). U koncesované a ohlašovací řemeslné a vázané živnosti musí navíc prokázat požadovaný stupeň odbornosti. Provozuje-li živnost právnická osoba, pak výše uvedené podmínky musí splňovat její odpovědný zástupce, který je za provoz živnosti odpovědný. Není vyloučeno, aby jeden podnikatel provozoval více živností, má-li pro každou z nich živnostenské oprávnění.
- Živnostenská provozovna* **627** **Živnostenská provozovna** musí být způsobilá k provozu nejen podle podmínek stanovených živnostenským úřadem, ale musí vyhovovat předpisům stavebním, hygienickým, bezpečnostním. Musí být také označena obchodním jménem. Zde je třeba zdůraznit velmi důležitou skutečnost. Fyzická osoba jako podnikatel - živnostník - vystupuje v právních vztazích pod svým jménem a jako taková je subjektem práva. Obchodní jméno je pouhý název či označení, které nečiní z podnikatele právnickou osobu (obchodní společnost).
- Subjektem práva je Jana Tomanová, majitelka firmy Léto, nikoliv však firma Léto zastoupená majitelkou Janou Tomanovou.

Živnostníkům předpisy ukládají řadu povinností, např. označení nabízeného zboží cenovkami, umožnění zákazníkovi ověření správnosti účtovaných cen a správnosti vážení a měření zboží, vydávání dokladů o zakoupení zboží nebo o poskytnutí služby, prokazování původu a způsobu nabytí zboží kontrolorům, vedení řádného účetnictví, dodržování hygienických zásad, ochranu životního prostředí.

Živnostenské **oprávnění zaniká** smrtí podnikatele, zánikem právnické osoby a také uplynutím doby, pokud byly živnostenský list či koncesní listina vydány na dobu určitou. Živnostenský úřad může zrušit vydané živnostenské oprávnění na žádost podnikatele, který již nehodlá dále živnost provozovat, ale také z vlastního podnětu, pokud podnikatel nesplňuje nebo nedodržuje stanovené podmínky provozování živnosti. Učiní tak i tehdy, byl-li podnikatel odsouzen k trestu zákazu činnosti týkajícímu se provozování živnosti nebo byl-li prohlášen konkurs (úpadek) na majetek podnikatele.

Živnostenskou správu vykonávají Živnostenský úřad České republiky, Krajské živnostenské úřady a obecní živnostenské úřady. Ty především vydávají koncesní listiny a živnostenské listy a kontrolují dodržování podmínek živnostenského podnikání. Vedou také živnostenské rejstříky, v nichž jsou zapsáni podnikatelé, kteří vykonávají živnosti v příslušném územním obvodu.

Pracovníci živnostenských úřadů mají právo vstupovat do živnostenských provozoven za účelem kontroly, mají právo za tím účelem požadovat potřebné doklady a vysvětlení. Za porušování předpisů upravujících živnostenské podnikání jsou oprávněni ukládat sankce, např. pokuty.

628 *Živnostenská správa*

Kontrolní otázky:

1. Jaké jsou orgány obcí a krajských úřadů?
2. Co je přestupek?
3. Kdo je vyloučen z působnosti přestupkového zákona?
4. Jaké sankce lze uložit za přestupek?
5. Co je blokové řízení a příkazní řízení?
6. Co je autoremedura ve správním procesu?
7. Jaké jsou řádné a mimořádné opravné prostředky ve správním řízení?
8. Co je živnost, kdo je živnostník?
9. Jaké druhy živností rozlišujeme?

X. Ochrana životního prostředí

Právní úprava ochrany životního prostředí představuje v našem právním řádu značně široké spektrum právních předpisů různé právní síly. Většina z nich byla vydána po roce 1990. **Základ právní úpravy** společenských vztahů vznikajících při zajišťování ochrany životního prostředí je třeba hledat v Ústavě ČR a Listině základních práv a svobod. Velmi významným pramenem práva v této oblasti jsou ty zákony, které mají dominující nebo obecnější povahu. Těmi jsou především zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí, a soustava zákonů, které obsahují základy ochrany jednotlivých složek životního prostředí.

Ústava ČR se o životním prostředí výslovně nezmiňuje, ale neopomíjí je. Zato čl. 35 Listiny základních práv a svobod (která je součástí ústavního pořádku ČR) považuje za jedno ze základních práv občana právo na příznivé životní prostředí, na včasné a úplné informace o stavu životního prostředí a přírodních zdrojů. Zároveň stanoví, že při výkonu svých práv nikdo nesmí ohrožovat ani poškozovat životní prostředí, přírodní zdroje, druhové bohatství přírody a kulturní památky nad míru stanovenou zákonem.

Zákon o životním prostředí vymezuje hlavní pojmy, jako např. životní prostředí, ekosystém, ekologická stabilita, ekologická újma, únosné zatížení území, trvale udržitelný rozvoj, přírodní zdroje. Stanoví také základní zásady ochrany a povinnosti v ochraně životního prostředí při respektování principu trvale udržitelného rozvoje. Jde ovšem jen o rámcovou normu proklamativního charakteru, takže hledáme-li právní řešení nějakého vztahu, jehož obsahem je ochrana životního prostředí, nalézáme je v jiných, speciálních zákonech.

Významným prostředkem ochrany životního prostředí je **územní plánování**. Jde o činnost orgánů státu, jejímž smyslem je vytváření předpokladů pro funkční využití určitého území, ovšem tak, aby zároveň byla zabezpečena ochrana všech jeho hodnot a aby sociální a ekonomické požadavky byly uvedeny do souladu s požadavky na ochranu životního prostředí. Základním předpisem upravujícím tuto činnost je zákon č. 50/1976 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon). Výsledkem územního řízení je **územní rozhodnutí** (o umístění

stavby, o využití území, o chráněném území nebo o ochranném pásmu, o stavební uzávěře), v němž se jednak vymezí území pro uskutečnění určitého záměru, jednak se stanoví omezující podmínky tak, aby byly respektovány důležité společenské zájmy, především pro ochranu životního prostředí.

*Ochrana ve
stavebním
řízení*

Rovněž ve **stavebním řízení** se významným způsobem bere zřetel na ochranu životního prostředí, když se zjišťuje, zda navrhovaná stavba a účinky jejího provozu nebudou v rozporu s předpisy na ochranu životního prostředí. Těmto předpisům musí odpovídat i samotné výrobky používané pro stavbu. Vydává-li stavební úřad stavební povolení, určuje v něm také podmínky pro provedení i užívání stavby, aby byly vyloučeny negativní vlivy na životní prostředí. Stejná hlediska bere v úvahu i při výkonu stavebního dohledu a při vydávání kolaudačního rozhodnutí.

- 630** V této souvislosti je třeba zmínit i zákon č. 93/2004 Sb., o posuzování vlivů na životní prostředí. Cílem **posuzování vlivů na životní prostředí** je u vybraných staveb, činností a technologií, výrobků a koncepcí (např. stavby energetického průmyslu, těžebního průmyslu, kovoprůmyslu, zemědělského a lesního hospodářství, infrastruktury) důkladnější zjištění jejich dopadů na životní prostředí. Podstatné je, že jde výlučně o prevenci, neboť toto posuzování se děje ještě před jejich realizací a navíc za účasti veřejnosti (občanských iniciativ či spolků) a po náležitém odborném zhodnocení. Po zpracování odborného posudku a jeho veřejném projednání vydá příslušný orgán (krajský úřad nebo Ministerstvo životního prostředí) stanovisko, bez kterého nelze vydat povolující rozhodnutí.

Stát rovněž organizuje výkon hygienické služby (hlavní hygienik ČR, krajské hygienici), která plní důležitou funkci při **zajišťování hygieny životního prostředí**. Řídí se při tom zejména zákonem č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu (ve znění pozdějších změn a doplňků), a zákonem č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví. Tyto předpisy upravují ochranu zdravého stavu ovzduší, vody, půdy a zdravého stavu území a sídlišť. Orgány hygienické služby v rámci plnění svých úkolů provádějí hygienický dozor, vydávají závazné posudky (např. k využívání vodních zdrojů, k vymezení pásem hygienické ochrany), závazné pokyny k odstranění zjištěných závad a mohou i zakázat určitou závadnou činnost.

*Ochrana
ovzduší* **631**

Celá řada právních předpisů směřuje k **ochraně složek životního prostředí a ekosystémů**. Chráněno je vnější **ovzduší** (plynný obal Země - atmosféra), včetně ozónové vrstvy, a to před vnášením cizorodých znečišťujících látek z antropogenních zdrojů (vznikajících z činností člověka). Je vydán seznam těchto znečišťujících látek a jejich limity (emisní, imisní a depoziční), které nemohou být překročeny. Důležité povinnosti jsou v tomto směru ukládány provozovatelům, zejména velkých a středních zdrojů znečišťování. Ti jsou také povinni platit poplatky za znečišťování, které mohou být zvyšovány i snižovány

v závislosti na tom, jak se provozovatel zařízení snaží dodržovat či snižovat emisní limity. Správní orgány ochrany ovzduší (zejména orgány obce, krajské úřady, Česká inspekce životního prostředí) mohou vyhlášovat varovná a regulační opatření k řešení krizových, zejména smogových situací.

Právní úprava **ochrany přírody** tvoří soubor prostředků zajišťujících (nebo alespoň tomu napomáhajících) udržení a obnovu přírodní rovnováhy v krajině, ochranu přírodních hodnot, rozmanitosti forem života, šetrné využívání přírodních (zejména neobnovitelných) zdrojů.

Tuto ochranu lze rozdělit na obecnou a zvláštní. Mezi **prostředky obecné ochrany** řadíme:

- **územní systémy ekologické stability** - ÚSES. Jsou tvořeny biocentry a biokoridory. Při zpracování lesních hospodářských plánů, vodohospodářských plánů, územní plánovací dokumentace, tedy koncepčních plánovacích dokumentů, se musí brát v úvahu plány ÚSES.
- **významné krajinné prvky** - VKP. Mezi ně patří lesy, rašeliniště, vodní toky, rybníky, jezera a údolní nivy. Dále tam mohou patřit (jsou-li zaregistrovány) i mokřady, remízy, meze, skalní útvary. Pokud by mělo dojít při nějaké činnosti k poškození VKP, je třeba vždy vyžádat závazné stanovisko orgánu ochrany přírody.
- **obecná ochrana genofondu**. Je stanoven zákaz poškozování, ničení, sbírání či odchytávání planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů v míře, která by znamenala jejich zánik jako druhu. Jejich hospodářské využití nebo jejich lov, či dokonce hubení může být povoleno zvláštními zákony (např. o rybářství, myslivosti, na úseku zemědělství).
- **ochrana dřevin rostoucích mimo les**. Zásadně jsou chráněny veškeré stromy a keře rostoucí mimo les stanovením zákazu jejich ničení a poškozování (kácet lze jen na základě povolení). Přísnější ochrany požívají památné stromy, zvláště chráněné druhy rostlin, ovocné stromy atp.
- **ochrana neživé přírody**. Právní úprava stanoví povinnosti spojené s paleontologickým nálezem (náletem zkamenělin), ale i povinnosti v souvislosti s možným nálezem jeskyň a jejich využitím.
- **ochrana krajinného rázu**. Jedná se o typické utváření krajiny a přírodní, kulturní či historickou charakteristiku určitého místa. Je zajištěna ochrana před zásahy, které by mohly znamenat jeho narušení. K takovým zásahům je proto vyžadován souhlas orgánu ochrany přírody.

Zvláštní prostředky ochrany přírody se dělí na **územní** a **druhové**. Ochrana územní se vztahuje na přírodovědecky či esteticky významná nebo jedinečná území, která se vyhláší za zvlášť chráněná, a to v šesti kategoriích: národní parky, chráněné krajinné oblasti, národní přírodní rezervace, přírodní rezervace, národní přírodní památky a přírodní památky. Jednotlivé kategorie se liší formou jejich vyhlášení i přísností režimu jejich ochrany.

Ochrana druhová stanoví přísnější režim v nakládání se zvláště chráněnými druhy rostlin a živočichů. Určení těchto druhů vychází ze stupně jejich ohrožení (jsou uvedeny v Červených knihách či Červených seznámech) a dělí se na tři kategorie: kriticky ohrožené, silně ohrožené a ohrožené. Stupni ohrožení pak odpovídají i metody, prostředky a přísnost ochrany.

Ochrana 633
vod

Cílem právní úpravy **ochrany vod** je především stanovení prostředků k ochraně vod před znečištěním, ale i k zajištění potřebného množství vody a k ochraně prostředí, v němž dochází k její přirozené akumulaci. Chráněny jsou vody povrchové, podzemní i zvláštní (přírodní léčivé a minerální stolní vody, důlní vody atd.). K nakládání s vodami, jako např. k oběhu podzemních a povrchových vod, k vypouštění odpadních vod, ke stavbám a provozu vodohospodářských děl, je zpravidla potřebný souhlas, povolení nebo vyjádření vodohospodářského orgánu (orgánu obce nebo krajského úřadu). Ten, kdo vypouští odpadní vody, je povinen neohrozit ani nezhoršit jakost povrchových i podzemních vod. Navíc je povinen platit úplaty za vypouštění odpadních vod, a to ve výši, která je závislá na množství znečišťujících látek v odpadních vodách, a podle míry zhoršování jakosti vody ve vodním toku. Za porušení povinností stanovených předpisy na úseku vodního hospodářství může být osobám právníckým, ale i fyzickým uložena pokuta.

Orgány ochrany vod jsou zejména orgány obce, krajské úřady, Česká inspekce životního prostředí, Ministerstvo životního prostředí a také vodní stráž, která má postavení veřejného činitele (a požívá tak zvýšené trestněprávní ochrany).

Ochrana 634
půdy

Ochrana půdy je obsažena ve více právních předpisech. Větší pozornost je věnována ochraně ekologicky nejhodnotnější půdy (zemědělská a lesní půda), ale v určité formě a intenzitě je chráněna veškerá půda. Tato ochrana směřuje především proti rozsáhlým záborům kvalitní půdy (zemědělské a lesní) k využití k jiným účelům, proti nešetrnému a nevhodnému využívání půdy, nebo dokonce poškozování půdy ukládáním odpadů, únikem škodlivých látek, nadměrnou chemizací (umělými hnojivy).

Země- 635
dělský
půdní fond

Zvláště je chráněn **zemědělský půdní fond (ZPF)**, tedy pozemky zemědělsky obhospodařované (ale i dočasně neobdělávané), ovšem i některé nezemědělské pozemky, jejichž využívání je spojeno se zemědělskou výrobou. Jiné pozemky se mohou stát součástí ZPF rozhodnutím správního orgánu (územní rozhodnutí o využití území). Pozemky v ZPF zásadně nelze svévolně využívat k jiným účelům, než k jakým jsou určeny (výjimky stanoví zákon). K vynětí pozemků z ZPF může dojít jen v nezbytných případech a zásadně je k tomu potřebný souhlas orgánu ochrany (zpravidla orgány obce, krajské úřady, správy národních parků apod.). Takový souhlas se vyžaduje i v některých dalších případech, např. při změně kultury pozemku (z louky na ornou půdu). Při porušení povinností stanovených k ochraně ZPF, zejména ignorování souhlasu orgánu ochrany tam, kde jej zákon vyžaduje, mohou správní orgány ukládat pokuty.

Součástí ochrany životního prostředí je také **ochrana lesa**. Právní předpisy stanoví povinnosti nejen vlastníkům či uživatelům lesů, ale i ostatním fyzickým a právnickým osobám v souvislosti s hospodařením v lesích, s prováděním některých činností ohrožujících les i s obecným užíváním lesa občany.

Velmi významná je právními předpisy poskytovaná **ochrana před zvláštními zdroji ohrožení životního prostředí**, mezi něž patří zejména odpady, jedy a jiné látky škodlivé zdraví, záření, chemizace, hluk, vibrace a živelní pohromy (požáry, povodně).

Nejčastějším zvláštním zdrojem ohrožení životního prostředí jsou **odpady**. Snahou je především omezit jejich vznik a posléze upravit nakládání s nimi způsobem, který má vést k jejich ekologicky i ekonomicky žádoucímu zneškodnění. Na odpady pevné se vztahuje zvláštní zákon o odpadech. Na odpady kapalné a plynné se vztahují předpisy sloužící k ochraně ovzduší a vody.

636 *Odpady*

Kontrolní otázky:

1. Jak je v našem právním řádu zajišťována ochrana životního prostředí?
2. Které složky životního prostředí jsou výslovně chráněny?
3. Jaké prostředky ochrany životního prostředí právo upravuje?

XI. Finanční právo

Finanční právo je souhrn norem, jimiž je upraveno finanční hospodaření státu a jeho jednotlivých, zpravidla veřejnoprávních subjektů. Normy práva finančního řadíme v systému práva mezi **právo veřejné**, neboť ve finančně právních vztazích státní orgány jako nadřízení nositelé a vykonavatelé státní moci vyžadují plnění finančních povinností vůči státu. Obsahují především úpravu státního rozpočtu, rozpočtů územně samosprávných celků, daně a poplatky, cla, měnu, devizy a časově pojistné.

Finančními vztahy jsou takové právní vztahy, které vznikají při soustřeďování a užívání peněžních prostředků (fondů) a emisi peněz.

*Finančně-
právní
vztahy*

1. Státní rozpočet a rozpočty územních samosprávných celků

Státní rozpočet v nynější podobě je znám v našich zemích v podstatě až od 19. století. Podnět k sestavování jakéhosi jednoduchého státního rozpočtu dala Marie Terezie, která za své vlády potřebovala zejména zvýšit státní finanční zdroje. Konečné právní formy nabyl rozpočtový proces až vznikem konstituční monarchie v roce 1860 říjnovým diplomem. Tehdy byl také rozpočet schvalován jako ostatní zákony zastupitelským sborem.

637

Státní rozpočet je dokument schválený Poslaneckou sněmovnou České republiky, stanovící předpokládané příjmy a výdaje státu na jednorozhodné období. Právní úprava rozpočtu vychází z rámcových ustanovení Ústavy ČR. Na tyto ústavní základy navazuje zákon o pravidlech hospodaření s rozpočtovými prostředky státního rozpočtu, **zákon o rozpočtových pravidlech**. Ten upravuje obsah státního rozpočtu a principy sestavování rozpočtu, jeho schvalování, hospodaření s rozpočtovými prostředky a kontrolu rozpočtového hospodaření. Důraz je přitom kladen na vyváženost příjmů a výdajů s tím, že rozpočtové příjmy se mají přizpůsobovat rozpočtovým výdajům (na rozdíl od hospodaření organizací, kde je tomu naopak a výdaje se řídí výší příjmů). Převyšuje-li příjmová stránka výdajovou, označuje se **rozpočet** ve stadiu uzákonění jako **přebytkový**. Je-li státní rozpočet koncipován s převahou výdajů nad příjmy, označuje se jako **schodkový** (deficitní).

*Rozpočtová
pravidla*

638

Rozpoč- 639
tové
provizorium

Dojde-li k situaci, že státní rozpočet není před počátkem příslušného roku zákonem přijat, pak období, po které se v běžném roce hospodaří bez schváleného státního rozpočtu, se nazývá **rozpočtovým provizoriem**. Pak je nutno hospodařit podle návrhu státního rozpočtu projednaného vládou nebo podle opatření přijatých vládou, pokud ještě návrh rozpočtu neprojednala.

Rozpoč- 640
tová
soustava

Souhrn všech veřejných rozpočtů v České republice nazýváme **rozpočtovou soustavou**. Tvoří ji:

- státní rozpočet České republiky,
- rozpočty obcí a krajů,
- rozpočty státních účelových fondů (zde je úzká souvislost, uhrazování některých potřeb s příjmy k tomu určenými).

Jednotlivé články rozpočtové soustavy jsou ve svém rozpočtovém hospodaření ekonomicky samostatné, ovšem v zájmu zajištění shodného makroekonomického působení se v nich uplatňují společné zásady finanční a rozpočtové politiky (jednotné třídění příjmů a výdajů, jednotný způsob vedení účetnictví a evidence), které musí být koordinovány s měnovou politikou České národní banky.

Zdroje
příjmů

Hlavním **zdrojem rozpočtových příjmů** jsou daně, poplatky, dávky a cla. Z těchto příjmů je financováno hospodářství, společenská potřeba, správa státu, výdaje na sociální a kulturní účely a dotace rozpočtům územních samospráv. Ke krytí výkyvů běžného rozpočtového hospodářství se vytváří **vládní rozpočtová rezerva**. Návrh státního rozpočtu republiky, který předkládá ministr financí, projednává vláda. Takto projednaný návrh je pak předmětem legislativního procesu v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR, která rozpočet schvaluje ve formě zákona.

641

Příprava, projednávání a schvalování rozpočtů místních samosprávných orgánů se řídí podobnými zásadami, které se uplatňují u státního rozpočtu republiky s odchylkami, které vyplývají ze samosprávnosti (politické, ekonomické a právní) těchto orgánů.

Rozpočtová
opatření
ministerstva
financí

Zákon ukládá povinnost všem orgánům hospodařit s rozpočtovými prostředky co nejefektivněji, ať již jde o vytváření příjmů či poskytování výdajů. Ministerstvo financí je oprávněno vydávat podrobnější směrnice o hospodaření s finančními prostředky, upravovat výdaje v průběhu rozpočtového roku podle stavu příjmů, stanovit krajní meze výdajů apod. Všechny rozpočtové prostředky (včetně účelových dotací) musí být použity účelově na výdaje splatné do konce běžného rozpočtového roku. Prostředky, které nebyly v tomto období použity, propadají a nemohou být po skončení roku použity ke krytí výdajů. Z této zásady povoluje nezbytné výjimky ministerstvo financí a neuplatní se rovněž v případě prostředků na investiční výstavbu.

Hranice uzákoněných výdajů u všech rozpočtů je zásadně maximální a překročit ji lze jen výjimečně za stanovených podmínek. Schválené příjmy jsou naopak minimální, což znamená, že jich musí být dosaženo.

642

Všechna opatření, kterými se mění výše a účel původně schválených rozpočtových prostředků nebo výše výdajů, přesuny mezi jednotlivými

položkami, zpravidla se souhlasem ministerstva financí, se nazývají **rozpočtová opatření**. V jejich důsledku však zásadně nesmí dojít k absolutnímu zvýšení původně uzákoněné výše rozpočtu.

Výsledek hospodaření za uplynulý (rozpočtový) rok je obsažen ve **státním závěrečném účtu**, který je přijímán Poslaneckou sněmovnou ve formě usnesení. Tento výsledek hospodaření může tvořit státní finanční aktiva, nebo naopak pasiva. Jejich stav, složení a pohyb předkládá vláda Poslanecké sněmovně ve zprávě při předkládání státního závěrečného účtu.

643 *Státní závěrečný účet*

2. Daně, poplatky, cla

Různé platební povinnosti podobné daním či poplatkům byly známy již ve starověku. Ve středověku byly předchůdcem daní a poplatků **regály**. Regální práva měl především panovník (*regalia maiora*), dále pak i jiné subjekty (*regalia minora*).

644

Daně a poplatky tvoří podstatnou část příjmů státních a místních rozpočtů. Jejich prostřednictvím je odčerpávána část zisku podniků, podnikatelů i občanů do peněžního fondu státu, z něhož se pak hradí celospolečenské potřeby.

Členit daně lze podle celé řady kritérií. Podle toho, komu je daň odváděna, je můžeme dělit na daně státní nebo místní, podle jejich určení na daně všeobecné a účelové, podle způsobu vybírání na daně pravidelné a nepravidelné (nazývané někdy jako dávky).

Druhy daní

Jedno ze základních dělení rozlišuje daně přímé a nepřímé. **Přímé daně** odčerpávají část příjmů poplatníka na základě zjištění jeho důchodových nebo majetkových poměrů. **Nepřímé daně** (daně spotřební) se vybírají v ceně zboží (přirážka k ceně zboží) při jeho prodeji spotřebiteli. Zde není rozhodné, v jakých majetkových poměrech se poplatník nachází. Povinnost platit přímé daně je poplatníkům vyměřována, zatímco povinnost platit nepřímé daně vyplývá přímo ze zákona.

645

Platební povinnost (daňová, poplatková) se stanoví částí (zlomkem, procentem, pevnou částkou) neboli **sazbou** z daňového základu. Je-li tato část pohyblivá vzhledem k výši daňového základu, označuje se jako sazba **progresivní** (procento se zvyšuje s růstem daňového základu) nebo **degresivní** (sazba klesá, roste-li základ). Zůstává-li sazba neměnná bez ohledu na pohyb daňového základu, jde o sazbu **lineární**. V některých případech je sazba stanovena pevnou částkou.

646 *Forma platební povinnosti*

Povinnost platit daň má **poplatník**, jímž může být osoba fyzická nebo právnická. **Plátcem daně** je nikoliv poplatník, nýbrž ten, kdo obstarává technické úkony potřebné k odvedení příslušné daně státu (např. zaměstnavatel u daně vybírané srážkou ze mzdy). Poplatník však může být zároveň i plátcem daně.

647 *Poplatník a plátec daně*

Předpisy také určují **splatnost daní**. Obecně lze říci, že splatnost je vždy stanovena v úzké souvislosti s okamžikem, kdy poplatník získal zdaniitelný majetkový prospěch (nabyl dědictví, získal dar, obdržel mzdu).

Splatnost daně

Předpis rovněž stanoví, zda je poplatník povinen zaplatit daň jednorázově nebo ve splátkách či kdy je třeba nejdříve zaplatit zálohu na daň, poplatek apod. Daň a poplatky se platí v české měně, a to i cizinci, kteří mají platební povinnost vůči naší republice (výjimka je možná na základě smluvního ujednání).

Platební povinnost zaniká především zaplacením daně či poplatku. Zaniknout může ovšem i osvobozením od daně vyplývajícím z právních předpisů při splnění stanovených podmínek. Platební povinnost může zaniknout spolu se zánikem poplatníka (smrtí fyzické osoby, zánikem právnické osoby). Dalšími důvody zániku platební povinnosti je prekluze nároku státu proti poplatníkovi a prominutí již stanovené povinnosti.

*Daňová
soustava* 648

Daňovou soustavu, která doznala zásadních změn při reformě provedené k 1. 1. 1993, tvoří:

- **daň z přidané hodnoty** (nepřímá daň), kterou je zdaňován veškerý prodej zboží a služeb v každé fázi jejich výroby a distribuci. Její výnos odvádějí do rozpočtu podnikatelé registrovaní jako její plátcí (zde se výjimečně užívá tohoto pojmu místo pojmu poplatník). Daň zatěžuje konečného spotřebitele, neboť se promítá v ceně zboží a služeb,
- **spotřební daň** u vybraných skupin zboží,
- **daň z příjmů fyzických osob** (nahradila dřívější daň ze mzdy, z příjmů z literární a umělecké činnosti a daň z příjmů obyvatelstva),
- **daň z příjmů právnických osob**,
- **daň z nemovitosti**, která je placena z veškerých budov, staveb a pozemků,
- **silniční daň**, jejímž poplatníkem je pouze osoba provádějící podnikatelskou činnost spojenou s užíváním silnic k dopravě,
- **daň dědická**,
- **daň darovací**,
- **daň z převodu nemovitostí**.

*Zdaňovací
období* 649

Zdaňovací období je zpravidla kalendářní rok. Daň nelze vyměřit ani vymáhat po uplynutí lhůty tří let od konce kalendářního roku, v němž byl poplatník nebo plátec povinen podat přiznání nebo hlášení.

Daňová soustava je doplněna soustavou poplatků, mezi něž patří i poplatky soudní, správní a místní.

2.1 Zamezení dvojího zdanění

*Dvojí
zdanění* 650

V souvislosti s mezinárodní hospodářskou spoluprací vzniká problém dvojího zdanění téhož příjmu, majetku, dědictví apod. ve dvou či více státech, když táž osoba splňuje podmínky jako daňový poplatník v těchto státech (např. tehdy, když v jednom státě má trvalý pobyt a ve druhém pracuje nebo se tam zdržuje).

Naše daňové předpisy chrání poplatníky mající bydliště nebo sídlo na území České republiky před mezinárodním dvojím zdaněním

zejména tím, že k příjmu dosaženému a zdaněnému v cizině se nepřihlíží (**metoda vynětí**), nebo se sice k němu přihlíží, ale daň zaplacená v cizině se od daně vyměřené v tuzemsku odečte (**metoda započtení**).

Problematika dvojího zdanění se však řeší komplexně **mezinárodními smlouvami** o zamezení dvojího zdanění, které omezují práva smluvních stran (států) požadovat placení daní od osoby, která by jinak podle vnitrostátních předpisů byla k tomuto placení povinna. Smlouvy sjednané prezidentem republiky či jeho zmocněncem se po projednání a schválení v Parlamentu České republiky a po publikaci ve Sbírce mezinárodních smluv stávají součástí českého právního řádu.

3. Cla

Clo je platbou stanovenou předpisem právním. Je vybírána v souvislosti s přechodem zboží přes státní hranice od osob, které zboží dovážejí nebo vyvážejí, anebo od osob, pro které je takové zboží dováženo či vyváženo. Plní **funkci fiskální**, a je tedy podstatnou složkou příjmové části státního rozpočtu, i **funkci ochrannářskou** (celní protekcionismus), kdy soustavou cel je chráněna domácí výroba a trh před dovozem zahraničního zboží.

Funkce cla

Cla můžeme dělit podle různých hledisek, např. podle způsobu dopravy zboží na dovozní, vývozní nebo průvozní (tranzitní) a podle rozsahu platnosti na autonomní, smluvní a preferenční. **Autonomní clo** určuje jednostranně stát. Sazby cel jsou uvedeny v jednotném celním sazebníku. **Smluvní clo** je stanoveno na základě smlouvy s jinými státy, kdy si státy obvykle poskytují řadu úlev (např. doložka nejvyšších výhod) při dovozech buď zboží všeho, nebo jen některých druhů. **Preferenční clo** se používá při vývozu nebo dovozu zboží do nebo ze zemí, kterým preference poskytují. Je určováno jednostranně státem a někdy bývá i nižší než clo smluvní.

651 Druhy cel

4. Měna a devizy

Základním pramenem měnového práva je zákon o České národní bance. Ten mimo jiné stanoví, že peněžní jednotkou v České republice je koruna česká (zkratka Kč, v kódu Mezinárodní organizace pro normalizaci CZK), která se dělí na sto haléřů. Koruna česká není vyjádřena žádným zlatým ekvivalentem.

Koruna česká

Výhradní právo vydávat bankovky a mince má Česká národní banka. Platné bankovky a mince jsou zákonnými platidly, věřitel tedy není oprávněn odmítnout plnění peněžitého dluhu v zákonných peněžích (platidlech), vyjma případu, kdy si s dlužníkem ve smlouvě sjednali něco jiného (plnění v jiném měně).

652 Zákonná platidla

Platné české bankovky je každý povinen přijímat bez omezení, avšak platné české mince včetně mincí pamětních přijímají bez omezení pouze banky; ostatní fyzické i právnické osoby mohou odmítnout přijetí mincí nad částku 100 Kč, resp. 500 Kč a nad 10 kusů téže nominální hodnoty, jakož i přijetí pamětních mincí.

Platební styk 653 **Platební styk**, tedy způsob placení a zúčtování peněžních prostředků, probíhá buď **hotovostně** (s využitím bankovek a mincí), nebo **bezhotovostně** (prostřednictvím bankovních převodů či s využitím směnek, platebních karet, akreditivů apod.).

Pramenem devizového práva je devizový zákon. Předpisy tohoto odvětví především upravují nakládání s cizí měnou a některými souvisejícími hodnotami, např. nemovitostmi v cizině.

Devizový tuzemec a cizozemec 654 Z hlediska devizových předpisů jsou osoby (fyzické i právnické) děleny na **devizové tuzemce** a **devizové cizozemce**. Není zde rozhodující otázka státního občanství, ale zásadním kritériem pro toto dělení je trvalý pobyt (sídlo) těchto osob. Devizovým tuzemcem je tedy osoba, která má v České republice trvalý pobyt (fyzická osoba) nebo sídlo (právnická osoba). Mezinárodní organizace, byť mohou mít v tuzemsku i své sídlo, jsou považovány za devizové cizozemce.

Devizová banka 655 Zvláštní postavení v okruhu devizových tuzemců mají **devizové banky**, tj. banky se sídlem v tuzemsku, které mají povolení České národní banky obchodovat s devizovými hodnotami a provádět platební styk se zahraničím.

Devizy a valuty 656 Předmětem devizově právních vztahů jsou **devizové prostředky**. Jde o peněžní prostředky v cizí měně. Jsou-li v hotovostní podobě (bankovky, státopvky, oběžné mince), označujeme je jako **valuty**. Při bezhotovostní formě (zůstatky na účtech peněžních ústavů) je označujeme za **devizy**.

Devizový tuzemec má právo na zřízení devizového účtu u tuzemské banky k uložení svých devizových prostředků. Účet musí být úročen v měně, ve které je veden.

5. Orgány finanční správy

Finanční orgány 657 Mezi **orgány** finanční správy se **všeobecnou působností** patří vláda republiky, která podává návrh zákona o státním rozpočtu a návrh státního závěrečného účtu, řídí a kontroluje činnost ministerstev.

Rozpočet krajského úřadu je napojen na státní rozpočet zejména formou dotace, kterou dostává.

Příjmy krajského úřadu tvoří podíl na výnosu daní, správní poplatky, úvěry, půjčky, příjmy z činnosti krajského úřadu a z činnosti jím řízených organizací a dotace ze státního rozpočtu republiky.

Mezi výdaje z rozpočtu krajského úřadu patří příspěvky jím řízených rozpočtových a příspěvkových organizací, splátky úvěrů a půjček a výdaje na vlastní činnost. Přebytky finančního hospodaření krajského úřadu koncem roku nepropadají.

Působnost Ministerstva financí Mezi finanční **orgány s dílčí působností** patří zejména **Ministerstvo financí České republiky**, které je ústředním orgánem státní správy pro státní rozpočet a státní závěrečný účet. Metodicky usměrňuje vypracování rozpočtů ústředních orgánů, státních fondů republiky a okresních úřadů. Vydává také povolení ke vzniku **burzy**, jejíž čin-

nost podléhá státnímu dozoru, který vykonává ministerstvo prostřednictvím **burzovního komisaře**. Ten je jmenován a odvoláván ministrem financí.

Ministerstvo financí vykonává státní dozor nad vydáváním veřejně obchodovatelných cenných papírů, nad činností investičních společností a investičních fondů, řídí finanční ředitelství a na úseku celnictví vyvíjí svoji činnost prostřednictvím Generálního ředitelství cel, které je jeho součástí.

Orgány s dílčí působností jsou i **státní fondy**. Těm je ze státního rozpočtu poskytována dotace. Jsou zřizovány pro finanční zabezpečení zvlášť stanovených úkolů a pro správu prostředků pro ně určených. Každý fond se zřizuje zákonem a jeho činnost se řídí statutem. U nás existují:

- Státní fond rozvoje bydlení,
- Státní fond pro životní prostředí,
- Státní fond kultury,
- Státní fond pro podporu a rozvoj české kinematografie,
- Státní fond pro tržní regulace v zemědělství (zemědělský intervenční),
- Státní fond dopravní infrastruktury.

Od těchto státních fondů je třeba odlišovat **další fondy**, které se sice takto označují, ale mají značně odlišný charakter, zejména proto, že nejsou napojeny na státní rozpočet, ale působí jako samostatné a samostatně financované organizace. Patří mezi ně:

- Pozemkový fond,
- investiční fondy.

Mezi orgány s dílčí působností patří i finanční ředitelství a finanční úřady. **Finanční ředitelství** má za úkol řídit činnost finančních úřadů a vykonávat správu daní v rozsahu stanoveném zákonem. Přezkoumává rozhodnutí finančních úřadů, provádí revize a cenovou kontrolu. Svoji působnost vykonává v územním obvodu tvořeném územními obvody finančních úřadů, které řídí.

Finanční úřady zřizuje Ministerstvo financí vyhláškou. Jde o základní článek na úseku správy daní a poplatků. Provádí rovněž řízení o přešupcích na úseku daní.

Pravomoc a působnost celních orgánů (rovněž orgány s dílčí působností) stanoví především celní zákon. Soustava celních orgánů je třístupeňová a skládá se z Generálního ředitelství cel, oblastních celních úřadů a celních úřadů.

Generální ředitelství cel je součástí Ministerstva financí ČR a do jeho pravomoci přísluší řídit oblastní celní úřady a přezkoumávat jejich rozhodnutí. Oblastní celní úřady řídí celní úřady, přezkoumávají jejich rozhodnutí, povolují odklady plateb cla, pátrají po zboží uniklém celnímu dohledu, vymáhají nedoplatky cla a některých daní a poplatků. Celní úřady, jejichž součástí mohou být celní stanice, vyměřují a vybírají clo, provádějí řízení o celních přešupcích, rozhodují o propuštění zboží do navrženého celního režimu a plní celou řadu dalších funkcí.

658 *Státní fondy*

Další fondy

659 *Finanční ředitelství*

660 *Finanční úřady*

661 *Generální ředitelství cel*

Nejvyšší kontrolní úřad 662 Kontrolu v oblasti financí vykonává **celá řada** orgánů. Vrcholným orgánem je **Nejvyšší kontrolní úřad**, který jako nezávislý kontrolní orgán České republiky vykonává kontrolu hospodaření se státním majetkem, plnění státního rozpočtu a státního závěrečného účtu republiky. Jeho kontrolní působnosti podléhají ministerstva a jiné ústřední orgány státní správy, státní orgány, správní úřady, fyzické i právnické osoby, nikoliv však Česká národní banka. Jeho činnost je financována ze státního rozpočtu.

6. Česká národní banka

Funkce České národní banky 663 **Česká národní banka** je ústřední (emisní) bankou státu, nezávislou na výkonné moci, a požívá tak téměř absolutní nezávislosti. Je nezávislá na pokynech vlády a do její činnosti je možno zasahovat jen výjimečně v případech stanovených zákonem.

Její hlavním úkolem je péče o stabilitu měny. Proto určuje měnovou politiku, vydává bankovky a mince, řídí peněžní oběh, platební styk a zúčtování bank, vykonává dohled nad prováděním bankovních činností ostatními bankami a je u ní soustředěn dohled nad finančním trhem v ČR. Podává nejméně dvakrát ročně Parlamentu zprávu o měnovém vývoji a roční zprávu o svém hospodaření. Pravidelně zveřejňuje údaje o měnovém vývoji i ve zprávách určených veřejnosti.

Bankovní rada 664 Nejvyšším řídicím orgánem České národní banky je sedmičlenná **Bankovní rada**, složená z guvernéra, dvou viceguvernéřů a dalších čtyř vedoucích pracovníků banky, které jmenuje a odvolává prezident republiky.

Česká národní banka má pravomoc vydávat vyhlášky nebo opatření jako obecně závazné právní předpisy, které jsou publikovány ve Sbírce zákonů ČR.

Kontrolní otázky:

1. Co je státní rozpočet, kdo jej tvoří a schvaluje?
2. Co tvoří rozpočtovou soustavu?
3. Co je rozpočtové provizorium a vládní rozpočtová rezerva?
4. Kdo předkládá a schvaluje státní závěrečný účet?
5. Jaké daně rozlišujeme?
6. Které daně tvoří soustavu daní?
7. Kdo je poplatník a kdo plátcem daně?
8. Co je dvojitý zdanění a jak mu lze čelit?
9. Co je clo a jaké má funkce?
10. Která jsou zákonná platidla u nás?
11. Kdo je devizovým tuzemcem a devizovým cizozemcem?
12. Co je devizová banka?
13. Co je valuta a deviza?
14. Které orgány vykonávají finanční správu?
15. Jaké máme státní fondy a co je jejich podstatou?
16. Jak lze charakterizovat postavení České národní banky?

XII. Trestní právo hmotné

Trestní právo jako odvětví veřejného práva rozdělujeme (podobně jako občanské právo) na hmotné a procesní. Zatímco **trestní právo procesní** (blíže viz část XIII) se zabývá především postupem orgánů činných v trestním řízení při odhalování, stíhání a trestání trestných činů a nalézá soustředěnou právní úpravu v trestním řádu, nachází **trestní právo hmotné** své konkrétní legislativní vyjádření v trestním zákoníku, který ve své obecné části zejména stanoví, co je trestný čin, jaké jsou jeho zákonné náležitosti, a vymezuje škálu trestů, respektive ochranných opatření, které mohou být pachateli trestného činu uloženy. Ve zvláštní části taxativně (úplným výčtem) vymezuje všechny typy trestných činů. Tyto trestné činy současně definuje uvedením konkrétních skutkových podstat a dále uvádí i sankce za jejich spáchání.

1. Trestný čin

667 *Trestný
čin*

1.1 Pojem trestného činu

Trestným činem se rozumí protiprávní čin, jež trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně.

V novém trestním zákoníku účinném od 1.1. 2010 tak dochází k vypuštění tzv. materiálního znaku (nebezpečnosti činu pro společnost). Naproti tomu se přímo součástí definice trestného činu stává jeho „protiprávnost“. Nový trestní zákoník však vymezuje také zásadu subsidiarity trestní represe, podle níž trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu. Škodlivost jednání pachatele však není podmínkou trestnosti činu (jako dříve byla společenská nebezpečnost), má však důležitý význam zejména při ukládání trestu. Trestní stíhání pachatele méně škodlivého trestného činu se tedy zpravidla zahájí, avšak v případě že nebude orgány činnými v trestním řízení shledáno společensky škodlivým, bude trestní stíhání zastaveno.

668

669 *Znaky
trestného*

Představme si běžnou partnerskou hádku, která vyústí v demonstrativní odchod ženy. Její partner ve snaze vyjasnit situaci ji uchopí za ruku a brání jí v odchodu. Po určitém dohadování pak partnerku konečně pustí a tím se jejich konflikt pro tuto chvíli skončí, aniž by došlo k jakémukoliv ublížení na zdraví. Přesto partner svým jednáním již naplnil znaky trestného činu omezování osobní svobody dle § 171 odst.1 TrZ, neboť jinému bez oprávnění bránil užívat osobní svobody. Pokud pro toto jednání bude zahájeno trestní stíhání, dojde zřejmě s ohledem na jeho pohnutku a okolnosti k zastavení tohoto trestního stíhání pro absenci společenské škodlivosti.

Trestní zákoník rozlišuje dvě kategorie soudně trestných jednání. Trestné činy se tak dělí na přečiny a zločiny.

Přečin 670 **Přečiny** jsou všechny nedbalostní trestné činy a ty úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do 5 let.

Zločin 671 **Zločiny** jsou všechny trestné činy, které nejsou podle trestního zákona přečiny; **zvláště závažnými zločiny** jsou ty úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně 10 let.

1.2 Vývojová stadia trestného činu, účastenství

Příprava 672 **Příprava** je jednání, které záleží v úmyslném vytváření podmínek pro spáchání zvláště závažného zločinu a je trestná jen tehdy, jestliže to trestní zákon u příslušného trestného činu výslovně stanoví a pokud nedošlo k pokusu ani dokonání zvláště závažného zločinu.

Pachatelé plánují ozbrojené přepadení a vyloupení poštovního vozu. Za tím účelem si opatří střelné zbraně a na přípravných schůzkách rozdělí úlohy a stanoví čas, místo a způsob provedení přepadení. Konkrétně zde půjde o přípravu trestného činu loupeže, který je považován za zvláště závažný zločin. (Příprava k méně závažným trestným činům není trestná.)

Pokus 673 **Pokus** je jednání, které bezprostředně směřuje k dokonání trestného činu a jehož se pachatel dopustil v úmyslu trestný čin spáchat, přičemž k dokonání trestného činu nedošlo.

Půjde o pokus trestného činu znásilnění, jestliže se poškozené, kterou pachatel za použití násilí přepadl v úmyslu vykonat s ní soulož, podaří ubránit, takže k pohlavnímu styku nedojde.

Příprava i pokus jsou v zásadě trestné podle trestní sazby stanovené za trestný čin (zvláště závažný zločin), jestliže pachatel dobrovolně upustil od dalšího jednání směřujícího ke spáchání zvláště závažného zločinu (příprava) či k dokonání trestného činu (pokus) a současně odstranil nebezpečí, které vzniklo zájmu chráněnému trestním zákonem nebo učinil o přípravě či pokusu oznámení v době, kdy nebezpečí, které vzniklo zájmu chráněnému trestním zákonem, mohlo být ještě odstraněno.

Dokonaný trestný čin 674 **Pro dokonaný trestný čin** je charakteristické vyvolání zamýšleného následku.

čin

Ve shora uvedených demonstrativních případech by tedy muselo dojít k realizaci připravovaného loupežného přepadení poštovního vozu, aby šlo o dokonaný zvláště závažný zločin loupeže, resp. násilím nebo pohrůžkami násilí vynucenému pohlavnímu styku, aby šlo o trestný čin znásilnění.

Trestný čin může být spáchán samostatným jednáním pachatele nebo společným jednáním dvou či více osob (spolupachatelů). Jde o trestnou součinnost, jejíž zvláštní formou je i **účastenství** v podobě organizování, návodu a pomoci. Účastenství vždy předpokládá existenci hlavního pachatele a jeho trestní odpovědnost za konkrétní posuzované jednání. Požaduje se přitom, aby se tento pachatel o předmětný trestný čin alespoň pokusil. Za této podmínky je účastníkem - **organizátorem**, kdo spáchání trestného činu zosnoval nebo řídil (*Například ten, kdo vymyslí, koordinuje a řídí loupežné přepadení banky*). Jako **návodce** bude posuzován například *žárlivý manžel, který si najme jinou osobu k zavraždění manželky a za tím účelem jí poskytne příslušné instrukce*, tedy vzbudí v jiném rozhodnutí spáchat trestný čin. Konečně **pomocníkem trestného činu** bude ten, kdo umožní nebo usnadní jinému spáchání trestného činu, zejména opatřením prostředků, odstraněním překážek, vylákáním poškozeného na místo činu, hlídáním při činu, radou, utvrzováním v předsevzetí nebo slibem přispět po trestném činu.

675 *Trestná součinnost*

676 *Organizátor*

617 *Návodce*

678 *Pomocník*

Účastník, organizátor i pomocník jsou stejně trestní jako hlavní pachatel, což znamená, že jsou ohroženi stejnou trestní sazbou.

Trestní odpovědnost účastníka zaniká, jestliže dobrovolně upustil od dalšího účastenství na trestném činu a odstranil nebezpečí, které vzniklo zájmu chráněnému trestním zákonem z podniknutého účastenství, nebo učinil o účastenství na trestném činu oznámení v době, kdy nebezpečí, které vzniklo zájmu chráněnému trestním zákonem z podniknutého účastenství, mohlo být ještě odstraněno.

2. Skutková podstata trestného činu

Skutková podstata trestného činu je souhrnem jeho typových znaků, které rozdělujeme do čtyř skupin: **objekt, objektivní stránka, subjekt neboli pachatel a subjektivní stránka**.

679 *Skutková podstata*

Je třeba rozlišovat skutkovou podstatu a skutek. Zatímco skutek vyjadřuje faktický děj promítnutý do konkrétního jednání pachatele, skutková podstata znamená podřazení tohoto faktického děje pod právní normu.

680 *Skutek*

Jestliže tedy hovoříme o tom, že I. S. dne 20. 5. 2006 na nádraží v městě N. uškrtil B. K., máme na mysli skutek, při jehož právním hodnocení budeme zřejmě konstatovat, že pachatel (I. S.) jiného úmyslně usmrtil, a naplnil tak skutkovou podstatu trestného činu vraždy.

2.1 Objekt trestného činu

Objektem trestného činu rozumíme zákonem chráněný zájem, který je činem dotčen. Například u trestného činu ublížení na zdraví je chráněným zájmem, a tedy objektem tohoto trestného činu, lidské zdraví, jak to ostatně vyplývá již z jeho zákonného označení. U některých trestných činů však v samotném názvu takto výslovně objekt vyjádřen není

681 *Objekt trestného činu*

a musíme jej domýšlet v širších souvislostech (např. u trestného činu vydírání je chráněno svobodné rozhodování člověka, u trestného činu úplatkářství zájem na řádném a zákonném obstarávání věcí obecného zájmu).

Obecně platí, že každý trestný čin se dotýká nějaké hodnoty chráněné trestním zákonem (někdy mluvíme o právním statku), přičemž někdy jsou takovéto chráněné zájmy neboli objekty dokonce dva (např. u trestného činu loupeže je objektem jednak osobní svoboda, jednak majetek).

Následek **682** Dojde-li k porušení objektu trestného činu, tedy k porušení chráněného zájmu, hovoříme o **následku** trestného činu.

Účinek **683** Následek trestného činu však musíme odlišovat od jeho **účinku**. Účinek trestného činu je totiž pojímán jako porušení **předmětu** trestného činu. Předmět je určitým hmotným vyjádřením chráněného zájmu (člověk nebo věc).

Jestliže tedy u trestného činu ublížení na zdraví dojde porušením objektu (chráněného zájmu) k následku v podobě poškození lidského zdraví, skrývá se za tímto následkem ještě účinek představující konkrétní poranění konkrétního člověka. Jinak řečeno, je-li zde poškození zájmu na ochraně lidského zdraví následkem, je zlomenina nohy konkrétní fyzické osoby účinkem trestného činu.

Předmět trestného činu je fakultativním znakem skutkové podstaty, což znamená, že existují trestné činy bez konkrétního předmětu útoku (např. neoznámení trestného činu).

2.2 Objektivní stránka trestného činu

Objektiv- stránka trestného činu **685** **Objektivní stránka trestného činu** zahrnuje jednání, následek a příčinný vztah (příčinnou souvislost) mezi jednáním a následkem jako znaky obligatorní (povinné) a dále znaky fakultativní (možné) jako místo, čas a způsob jednání, jakož i účinek (viz 2.1).

Jednání **686** **Jednáním** rozumíme určitý projev lidské vůle vyjádřený navenek aktem směřujícím k jejímu uskutečnění. Může jít o konání něčeho, ale také o záměrné zdržení se takovéhoho konání neboli opomenutí. V zásadě přitom platí, že trestný čin je možno spáchat jak jednáním, tak opomenutím.

Trestného činu vraždy se je možno dopustit jak podáním smrtící dávky léku, tak i tím, že lék nezbytný pro život pacienta, jako je tomu v případě inzulinu u diabetika, záměrně podán nebude.

Následek **687** **Následek** se projevuje jako porušení nebo ohrožení objektu (viz též 2.1 - Objekt trestného činu). Je třeba jej odlišovat od právního následku trestného činu, jímž se rozumí trest nebo ochranné opatření.

Příčinný vztah **688** **Příčinný vztah** mezi jednáním a následkem ve skutečnosti znamená, že určitá osoba může být trestná jen za předpokladu (podmínky), že svým jednáním skutečně následek způsobila.

Ze soudní praxe je znám případ, kdy obžalovaný A při hospodské potyčce fyzicky napadl poškozeného B, u kterého druhého dne při lékařském ošetření lékař konstatoval zranění v podobě zlomeniny kosti lebeční s následnou déletrvající hospitalizací a pracovní neschopností. Teprve po rozsáhlém dokazování se v řízení před soudem zjistilo, že poškozený zranění utrpěl až po odchodu z restaurace, při pádu, který si v opilosti přivodil sám. Obžalovaný nemohl být proto uznán vinným trestným činem ublížení na zdraví, neboť nebyl dán příčinný vztah mezi jeho jednáním a vzniklým následkem.

2.3 Pachatel trestného činu

Pachatelem trestného činu je ten, kdo svým jednáním naplnil znaky 689 *Pachatel* skutkové podstaty trestného činu nebo jeho pokusu či přípravy.

Pachatelem trestného činu je i ten, kdo k provedení činu užil jiné osoby (živý nástroj), která není trestně odpovědná pro nedostatek věku, nepřičetnost, omyl anebo proto, že jednala v nutné obraně, krajní nouzi či za jiné okolnosti vylučující protiprávnost, nebo sama nejednala či nejednala zaviněně. Nepřímé pachatelství lze spáchat i úmyslným opomenutím (například lékař v psychiatrické léčebně úmyslně opomene zabránit nepřičetné osobě, aby usmrtila jeho kolegu, který mu svedl ženu). Tzv. „živý nástroj“ přitom není buď vůbec trestně odpovědný (například pro nepřičetnost, nedostatek věku nebo pro omyl), nebo odpovídá jen omezeně (například pro nedbalostní trestný čin). 690 *Nepřímý pachatel*

Pokud byl trestný čin spáchán úmyslným společným jednáním dvou nebo více osob, odpovídá každá z nich, jako by trestný čin spáchala sama (spolupachatel). 691 *Spolupachatel*

Z výše uvedeného potažmo vyplývá, že české trestní právo zatím nezná princip kolektivní trestní odpovědnosti, resp. odpovědnosti právnických osob.

Obligatorními podmínkami trestní odpovědnosti pachatele jsou přičetnost a dovršení určitého věku.

Přičetnost chápeme jako způsobilost být pro stránce duševních schopností pachatelem trestného činu. Tato způsobilost je dána jednak **schopnostmi rozpoznávacími** a jednak **schopnostmi ovládacími**. Rozpoznávací schopnosti nejsou zachovány zejména tehdy, jestliže pachatel pro omezenou rozumovou kapacitu není schopen rozpoznat dosah svého jednání; jinak řečeno jeho protiprávnost. V trestním zákoníku je přičetnost vymezena negativně (nepřičetnost). 692 *Přičetnost*

V praxi důležité slovo přináležejí soudním znalcům z oboru psychiatrie, respektive sexuologie, kteří na základě vyšetření duševního stavu pachatele a seznámení se s dalšími okolnostmi případu stanoví, zda jsou či nejsou zachovány ovládací a rozpoznávací schopnosti jednání obžalovaného ve vztahu k posuzovanému skutku. Je na orgánech činných v trestním řízení, aby na základě znaleckých poznatků právně vyhodnotily, zda je pachatel přičetný, a tedy trestně odpovědný, či nikoliv. Pokud jsou rozumové nebo ovládací schopnosti pachatele v důsledku duševní poruchy toliko výrazně zeslabené, ale v zásadě zachované, hodnotí se tento stav jako **zmenšená přičetnost** a soud k této skutečnosti přihlédne zejména při rozhodování o trestu.

V laické veřejnosti často vyvolávají zbytečný podiv zdánlivě mírné tresty ukládané některým sexuálními agresorům. Je třeba si uvědomit, že nezřídka jde o jedince s téměř vymizelou ovládací složkou jednání a tedy s výrazně zmenšenou přičetností, kdy je třeba právem požadovanou ochranu společnosti před recidivou zajistit zejména prostřednictvím ústavního ochranného léčení ukládaného vedle trestu.

Jestliže se do stavu nepřičetnost přivede pachatel požitím alkoholu či jiné návykové látky (např. drogy) a v tomto stavu se dopustí trestného činu, může být postaven před soud pro trestný čin opilství s trestní sazbou 3 až 10 let odnětí svobody. Půjde-li ovšem o trestný čin s mírnější sazbou, bude potrestán v rámci tohoto zákonem stanoveného mírnějšího rozpětí.

Znamená to, že dopustí-li se pachatel například v nepřičetnosti vyvolané požitím alkoholu či jiné návykové látky trestného činu vraždy, kde je základní trestní sazba 10 až 18 let, bude mu hrozit trest odnětí svobody v rozmezí 3 až 10 roků. Naproti tomu spáchá-li v tomto stavu trestný čin pytláctví, kde je sazba pro trest odnětí svobody nula až 2 roky, nemůže mu být uložen trest přísnější.

Věk pachatele **693**

Vedle přičetnosti je základní podmínkou trestní odpovědnosti pachatele také dovršení věku 15 let. Po bouřlivých diskusích v právnické i laické veřejnosti se nakonec zákonodárce vrátil k původnímu vymezení věkové hranice trestní odpovědnosti, byť v řadě států Evropy je stanovena hranice 14 let i nižší.

Hranice trestní odpovědnosti **694**

Dnem 1. ledna 2004 nabyl účinnosti **zákon o soudnictví ve věcech mládeže**, který upravuje podmínky odpovědnosti mládeže za protiprávní činy uvedené v trestním zákoně, opatření ukládaná za takovéto činy, jakož i postup, rozhodování a výkon soudnictví ve věcech mládeže.

Mládež mladiství **695**
696

Protiprávním činem se zde rozumí provinění, trestný čin nebo čin jinak trestný, **mládeží** děti mladší 15 let a **mladiství**, tj. ti, kteří v době spáchání činu dovršili patnáctý a nepřekročili osmnáctý rok svého věku, a **opatřeními** výchovná opatření, ochranná opatření a trestní opatření. Cílem a smyslem této právní úpravy je spravedlivá reakce společnosti na protiprávní jednání nedospělce, tedy osoby s neukončeným rozvojem duševních a morálně volních vlastností. Jde o průlomový počin zákonodárce opírající se v duchu **restorativní (obnovující) justice** o přesvědčení, že mládež s ohledem na věková specifika vyžaduje zvláštní způsob zacházení přispívající k obnovení narušených sociálních vazeb. V praxi to znamená preferenci výchovných opatření a alternativních postupů.

Zákon také reflektuje rozdílnost stupně rozumové a mravní vyspělosti mladistvých (zejména krátce po dovršení 15. roku), a podmiňuje proto jejich trestní odpovědnost zachováním ovládacích a rozpoznávacích schopností v závislosti na dosažené úrovni rozumové a mravní vyspělosti. Proti takovému jedinci však mohou být použity postupy a opatření u dětí mladších 15 let podle tohoto zákona v občanském soudním řízení.

Provinění **697**

Trestný čin spáchaný mladistvým se nazývá **proviněním**. Předpokládá se naplnění znaků uvedených v trestním zákoně.

Pachatelem trestného činu může být většinou kdokoliv, ale u některých trestných činů se vyžaduje zvláštní vlastnost nebo způsobnost pa-

chatele. Tak pachatelem trestného činu vraždy novorozeného dítěte matkou může být jen matka dítěte, pachatelem trestných činů vojenských jen voják atd.

2.4 Subjektivní stránka trestného činu

Subjektivní stránka trestného činu charakterizuje vnitřní znaky trestného činu týkající se psychiky pachatele. Patří sem zejména **zavinění** jako obligatorní znak. Z fakultativních znaků stačí zmínit zřídka se vyskytující pohnutku (například trestný čin ublížení na zdraví může být spáchán z rasových důvodů).

Zavinění je vnitřní psychický vztah ke skutečnostem zakládajícím trestný čin. Musí pokrýt všechny znaky jeho skutkové podstaty.

Rozeznáváme dvě formy zavinění: **úmysl** a **nedbalost**. Úmysl se dále dělí na **přímý** a **nepřímý** (eventuální), nedbalost na **vědomou** a **nevědomou**.

Pachatel jednající v **přímém úmyslu ví**, že svým jednáním může porušit nebo ohrozit zájem chráněný trestním zákonem, a také takovýto následek skutečně vyvolat **chce**.

Osoba A vystřelí z pistole na osobu B s úmyslem ji usmrtit.

Nepřímý úmysl je dán tehdy, když pachatel **ví**, že svým jednáním může porušit nebo ohrozit zájem, chráněný trestním zákonem, a pro případ, že se tak stane, je s takovýmto následkem **srozuměn**.

Bytový zloděj je přistižen na místě činu uživatelem bytu. Bodne ho do hrudníku, kde jsou uloženy životně důležité orgány, aby se mohl spasit útekem, přičemž je mu v podstatě jedno, zda napadený v důsledku jeho útoku zemře či nikoliv.

O **vědomou nedbalost** jde tehdy, jestliže pachatel **ví**, že svým jednáním může porušit nebo ohrozit chráněný zájem, a bez přiměřeného důvodu **spoléhá na to, že se tak nestane**.

Podnapilá osoba A chce postrašit osobu B výstřelem z pistole v těsné blízkosti její hlavy. Kulka však zasáhne osobu B do čela a usmrtí ji.

Jako **nevědomá nedbalost** je posuzováno počínání pachatele, který **neví**, že svým jednáním může porušit nebo ohrozit chráněný zájem, ačkoliv o tom vzhledem k okolnostem a svým osobním poměrům **vědět mohl a měl**.

Řidič osobního automobilu způsobí vážné zranění jiné osobě při dopravní nehodě zapříčiněnou technickou závadou, odstranitelnou při běžné kontrole vozidla před jízdou, kterou však v daném případě v rozporu s příslušnými předpisy neprovedl.

Z uvedeného příkladu je patrné, že zavinění obsahuje složku **vědění** a složku **vůle**. Zatímco rozdíl mezi přímým a nepřímým úmyslem spočívá v odstupňování volní složky, odlišuje nevědomou nedbalost od vědomé míra zastoupení složky vědění. Volní složka v pozitivní podobě, tj. v podobě chtění, u nedbalosti zcela absentuje. Trestní zákoník účinný od 1. 1. 2010 nově vymezuje definici **hrubé nedbalosti**, jíž se rozumí vyšší stupeň intenzity nedbalosti, ať již vědomé či nevědomé, a to na základě přístupu pachatele k požadavku náležité opatrnosti, který svědčí o jeho zřejmé bezohlednosti k zájmům chráněným trestním zákonem.

698 *Zavinění*

699 *Úmysl*
700 *Nedbalost*

Omyl 701 S otázkou zavinění souvisí právní a skutkový **omyl**. Zatímco **skutkový omyl** zpravidla vyvíňuje (například ten, kdo souloží se 14letou dívkou v podloženém domnění, že jde o osobu starší 15 let, nemůže být stíhán pro trestný čin pohlavního zneužití podle § 187 TrZ), ohledně **právního omylu** platí, že neznalost zákona neomlouvá (představa pachatele, že souloží se 14letou dívkou není trestná, nevylučuje jeho trestní odpovědnost pro výše uvedený trestný čin).

3. Okolnosti vylučující protiprávnost

Logickým předpokladem trestnosti činu je jeho protiprávnost neboli nedovolenost. Jestliže soudce ukládá nepodmíněný trest odnětí svobody, zbavuje tím vlastně jiného osobní svobody, a přesto se nedopouští trestného činu zbavení osobní svobody, neboť **jde o výkon činnosti dovolené, zákonem upravené a společensky potřebné** (soudnictví). Obdobně učitel tím, že vyvolá žáka k tabuli, se nedopouští trestného činu omezování osobní svobody, neboť je k takovému úkonu **oprávněn**. Také lékař, který provádí náročnou operaci v souladu se zásadami léčebně preventivní péče a současným stavem vědeckého poznání, nemůže být vystaven nebezpečí trestního stíhání pro případ nezdaru. Jde zde o **přípustné riziko**. U některých (zejména majetkových) trestných činů vyvolává bez-trestnost také **svolení poškozeného**.

Náš trestní zákon výslovně upravuje pět případů okolností vylučujících protiprávnost, a to nutnou obranu, krajní nouzi, oprávněné použití zbraně a již zmiňované přípustné riziko a svolení poškozeného.

3.1 Nutná obrana

Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

Nutná obrana 702 Z uvedené zákonné definice **nutné obrany** (§ 13 TrZ) je zřejmé, že podstatou nutné obrany je odvracení útoku, tedy úmyslného a protiprávního jednání jiného člověka na zájmy chráněné trestním zákonem. Těmito zájmy rozumíme především život, zdraví, svobodu, majetek, důstojnost a čest.

Přímo hrozící útok je takový, který má bezprostředně nastat. Na bezprostřednost hrozby je třeba usuzovat z okolností případu (člověk může sáhnout do kapsy pro pistoli, ale také pro zapalovač; muž, který osloví neznámou ženu, může mít v úmyslu ji znásilnit, ale také třeba jen získat informaci apod.). Rozhodně není nutno vyčkávat, až dojde k zasažení úderu, výstřelu či jinému nepokrytě útočnému projevu. Na druhé straně nejde o nutnou obranu, jestliže útok již byl ukončen (fyzické napadení odcházejícího útočnicka). Naproti tomu napadená osoba nemusí hledat náhradní řešení (například útěk nebo přivolání policie), i když taková možnost reálně existuje.

Dalším zákonným předpokladem nutné obrany je její přiměřenost. Zákonná formulace umožňuje použít účinnější prostředky, než má k dispozici útočník.

Jako případ nutné obrany by zřejmě bylo posouzeno jednání ženy přepadené na odlehlém místě statným útočníkem, která poté co ji násilník povalí na zem a začne škrtit, vytáhne z kabelky pistoli a muže zastřelí, neboť má obavu o svůj život.

Obecně je však třeba konstatovat, že posuzování přiměřenosti nutné obrany je záležitostí nesmírně složitou a vždy bude záležet na hodnocení konkrétních okolností každého jednotlivého případu. V zájmu ochrany napadeného náš zákon dovoluje, aby obrana byla intenzivnější než pouze přiměřená. Její možnost uplatnění je tedy u nás velmi široká a limitována pouze tím, že nesmí být zcela zjevně nepřiměřená. Tato limitace je nezbytná, neboť neohraničené možnosti uplatnění nutné obrany by ve velké míře provokovaly případy jejího zneužití.

Manžel by se snadno mohl zbavit nepohodlné manželky tím, že by ji při manželské rozeprě zastřelil s poukazem na to, že mu chtěla dát políček.

Na druhé straně při úvaze, zda v daném konkrétním případě aplikovat ustanovení o nutné obraně, musí být hodnoceno i to, že obránce zpravidla nemá možnost vyhodnotit útok ze všech hledisek zákonem sledovaných, neboť je často v psychickém tlaku (strach), časové tísní a musí řešit situaci, se kterou se dosud v životě nesetkal.

O vybočení z mezí nutné obrany neboli **exces** půjde, jestliže obrana **703** *Exces* byla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

Dívka bodne chlapce nožem, protože ji zesměšňoval před spolužáky (a útočil tedy na její důstojnost).

O exces jde i tehdy, jestliže obrana nebyla současná s přímo hrozícím nebo trvajícím útokem. Vybočení z mezí nutné obrany je pro společnost škodlivé, a proto může být i trestné.

3.2 Krajní nouze

Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněného tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o krajní nouzi, jestliže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak, nebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil. **704** *Krajní nouze*

Podstatou **krajní nouze** je to, že porucha hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem může být odvrácena pouze za cenu porušení jiného chráněného zájmu.

Při požáru domu je třeba v zájmu záchrany života uvnitř se nacházejících malých dětí vyrazit dveře a vniknout dovnitř, čímž je porušena domovní svoboda.

K jednání v krajní nouzi je oprávněn v zásadě každý, tedy nikoliv pouze ten, jehož zájmy jsou ohroženy. Přímo hrozícím nebezpečím rozumíme stav akutně hrozící poruchou. Nebezpečí přitom může být vyvoláno

jak živelní silou nebo pohromou (požár způsobený bleskem, povodeň), tak člověkem (nálož trhaviny umístěná teroristy ve veřejně přístupné budově) nebo i jinak (například zvířetem nakaženým vzteklinou).

Na rozdíl od nutné obrany je však zákonnou podmínkou krajní nouze **subsidiarita**, tedy že nebezpečí nelze odvrátit jinak.

Při útěku vzácné šelmy ze zoologické zahrady bude třeba uvážit, zda k jejímu zneškodnění, a tedy k zamezení ohrožení života a zdraví lidí, postačí použití speciálních nábojů s uspávací náplní.

Pokud jde o přiměřenost, vyžaduje se u krajní nouze, aby následek způsobený odvracením nebezpečí nebyl zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil. Zákon tedy předpokládá takzvanou **proporcionalitu**, což je další odlišnost od nutné obrany.

Není jednáním v krajní nouzi, jestliže vydíraná osoba se zbaví vyděrače tím, že mu poskytne materiály způsobitelné k vydírání jiné osoby nebo jej za použití nájemného vraha zlikviduje.

Obecně zde platí (jako v případě nutné obrany), že zvážení otázky, kdy jde o následek zřejmě stejně závažný nebo závažnější, bude záviset na konkrétních okolnostech každého jednotlivého případu.

O vybočení z mezí krajní nouze, tedy **exces**, půjde také tehdy, jestliže bude porušen princip subsidiarity nebo proporcionality nebo jednání nebylo provedeno v době, kdy nebezpečí bezprostředně hrozilo.

3.3 Oprávněné použití zbraně

Trestný čin nespáchá, kdo použije zbraně v mezích příslušných zákonných předpisů.

*Oprávně-
né použití
zbraně* 705

Osobami **oprávněnými k použití zbraně** jsou zejména vojáci, policisté, celníci a příslušníci vězeňské služby a justiční stráže. Musí ovšem postupovat v souladu s příslušnými předpisy a vždy jsou povinni co nejvíce šetřit život osoby, proti níž zákrok směřuje, i jinak dbát nutné opatrnosti. Osoby patřící k ozbrojeným sborům jsou oprávněny jednat v nutné obraně či krajní nouzi podle obecných zásad.

3.4 Svolení poškozeného

*Svolení
poškozeného* 706

Zákonné podmínky této okolnosti vylučující protiprávnost splní ten, kdo se inkriminovaného jednání dopustí na základě svolení osoby, jejíž zájmy, o nichž tato osoba může bez omezení oprávněně rozhodovat, jsou činem dotčeny. Svolení musí být dáno předem nebo současně s jednáním pachatele a dále dobrovolně, určitě, vážně a srozumitelně. Je-li takové svolení dáno až po spáchání činu, je pachatel beztrestný, mohli důvodně předpokládat, že poškozený by tento souhlas jinak udělil vzhledem k okolnostem případu a svým poměrům. Jako svolení poškozeného však nelze posuzovat souhlas k ublížení na zdraví nebo k usmrcení. Neřeší se tím ani problém euthanasie.

3.5 Přípustné riziko

Trestný čin nespáchá, kdo v souladu s dosaženým stavem poznání a informacemi, které měl v době svého rozhodování o dalším postupu, vykonává v rámci svého zaměstnání, povolání, postavení nebo funkce společensky prospěšnou činnost, kterou ohrozí nebo poruší zájem chráněný trestním zákonem, nelze-li společensky prospěšného výsledku dosáhnout jinak. Nejde o přípustné riziko, jestliže taková činnost ohrozí život nebo zdraví člověka, aniž by jím byl dán k takovéto činnosti v souladu s jiným právním předpisem souhlas (například neoficiálně organizované soutěže v tzv. adrenalinových sportech), nebo výsledek, k němuž směřuje, zcela zřejmě neodpovídá míře rizika, anebo provádění této činnosti zřejmě odporuje požadavkům jiného právního předpisu, veřejnému zájmu, zásadám lidskosti nebo se přičí dobrým mravům (např. genetické výzkumy non lege artis).

707 *Přípustné riziko*

4. Tresty a ochranná opatření (trestní sankce)

4.1 Tresty

Trest je prostředkem státního donucení, který jako právní následek trestného činu vyjadřující negativní hodnocení pachatele a jeho činu ukládají v trestním řízení k tomu povolané soudy. Naše trestní právo zapovídá ukládání nelidských, ponižujících nebo krutých trestů a dále stanoví, že výkonem trestu nesmí být ponížena lidská důstojnost. Přesto jakýkoliv druh trestu znamená pro pachatele logicky způsobení určité újmy, která ovšem musí být přiměřená. **Účelem trestu** je jednak ochrana společnosti před trestnými činy a jejich pachateli, jednak převýchova pachatele směřující k tomu, aby vedl řádný život (individuální prevence). Trest by ovšem měl výchovně působit i na ostatní členy společnosti (generální prevence).

708 *Trest*

Spravedlivost trestu vyžaduje, aby trest nebyl ani příliš přísný, ani mírný, ale **přiměřený** všem okolnostem případu. Je třeba si uvědomit, že nepřiměřená trestní represe deformuje principy právního státu, zatímco neúměrná mírnost trestu podněcuje pachatele k páčání trestné činnosti. Zkušenosti učí, že nejlepší trestní politikou je dbát na co největší objasněnost trestných činů, aby tak byl posílen prvek neodvratnosti trestu. Takový přístup totiž odradí potenciální pachatele trestné činnosti s daleko větší pravděpodobností než exemplárně přísný trest uložený náhodně zjištěnému pachateli jinak skryté (latentní) trestné činnosti.

V trestním zákoně je upravena i možnost upustit od potrestání pachatele, který spáchal přečin, lituje svého jednání a projevuje snahu napravit se, pokud lze předpokládat, že již samotné projednání věci před soudem postačí k jeho nápravě. V praxi to znamená, že soud uzná pachatele vinným, ale žádný trest mu neuloží.

Pokud se soud rozhodne uložit za spáchané trestné činy trest, mohou to být pouze tyto tresty:

- peněžitý trest,
- podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody (ev. s dohledem),
- propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty,
- propadnutí majetku,
- zákaz činnosti,
- zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce,
- domácí vězení,
- obecně prospěšné práce,
- zákaz pobytu,
- vyhoštění,
- nepodmíněný trest odnětí svobody,
- ztráta čestných titulů nebo vyznamenání,
- ztráta vojenské hodnosti.

Vedle pravidelných trestů zná náš trestní zákon ještě **tresty výjimečné**, a to trest odnětí svobody nad 20 až do 30 let a trest odnětí svobody na doživotí.

4.1.1 Peněžitý trest

Peněžitý trest 709 **Peněžitý trest** se považuje za trest výchovný, neboť u něho převažují prvky pozitivního, preventivně výchovného působení na pachatele nad prvky represivními.

Je považován za vhodnou alternativu nepodmíněného trestu odnětí svobody zejména u pachatelů, kteří se trestného činu dopustili ze zjištěných úmyslů či v souvislosti s projevem hrubé neúcty k cizímu majetku (např. vandalismus).

Lze jej uložit jako trest samostatný za předpokladu, že vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele uložení jiného trestu k dosažení účelu trestu není třeba. Je-li ukládán vedle jiného druhu trestu, měl by se stát jeho vhodným doplňkem (například při ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody za majetkovou trestnou činnost s následnou vysokou škodou způsobenou na cizím majetku). Výměra peněžitého trestu je určena v denních sazbách nejméně 100 a nejvíce 50 000 Kč, přičemž může být uloženo nejméně 20 a nejvíce 730 celých denních sazeb. Pro případ, že by ve stanovené lhůtě nebyl peněžitý trest vykonán, je stanoven náhradní trest odnětí svobody až na 4 roky. Jde o určitou právní pojistku dobytosti trestu.

Peněžitý trest uložený za nedbalostní přečin je **zahlazen**, jakmile byl vykonán (tj. zaplacen) nebo bylo od výkonu trestu nebo jeho zbytku pravomocně upuštěno. K zahlázení peněžitého trestu uloženého za úmyslný trestný čin dochází na základě výroku soudu, jehož předpokladem je, že odsouzený po zaplacení peněžitého trestu vedl řádný život po dobu nejméně jednoho roku.

4.1.2 Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody

Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody je další velice významnou a v praxi soudů hojně využívanou alternativou k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Jeho podstata spočívá v tom, že soud sice v odsuzujícím rozsudku uloží obžalovanému trest odnětí svobody, ale jeho výkon odloží (de facto promine) pod podmínkou, že se odsouzený během stanovené zkušební doby bude řádně chovat a vyhoví uloženým podmínkám. Právní povaha podmíněného odsouzení je sporná, převládá však názor, že jde o zvláštní druh trestu, a nikoliv tedy pouze o zvláštní způsob vyměření či výkonu trestu odnětí svobody.

Soud vyslovením podmíněného odsouzení poskytuje pachateli trestného činu jistou důvěru, že se i bez výkonu trestu bude řádně chovat, přičemž stanovením zkušební lhůty vytváří určitý garanční prostor, v jehož rámci může na případné selhání odsouzeného reagovat nařízením výkonu podmíněně odloženého trestu.

Podmíněně je možno odložit toliko výkon trestu odnětí svobody **nepřevyšující 3 roky**. Tím je zdůrazněn záměr zákonodárce postihovat tímto trestem pachatele nepříliš závažných trestných činů.

V zásadě to znamená, že o této alternativě nelze uvažovat například při ukládání trestu pachateli trestného činu vraždy a celé řady dalších závažných trestných činů s vyšší dolní hranicí zákonné trestní sazby, než jsou 3 roky. Výjimkou může být případ mimořádného snížení trestu odnětí svobody vzhledem k okolnostem případu nebo poměrům pachatele.

Podmíněně lze odložit pouze výkon trestu odnětí svobody (tedy nikoliv například peněžitý trest), a to za důvodného předpokladu, že účelu trestu bude dosaženo i bez jeho výkonu vzhledem k osobě pachatele, zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a prostředí, ve kterém žije a pracuje, a dále vzhledem k okolnostem případu.

Při podmíněném odsouzení stanoví soud zkušební dobu na 1 - 5 let. V úvahu vezme přitom zejména nebezpečnost činu pro společnost a možnost nápravy pachatele. Zkušební doba se počítá od právní moci rozsudku. Soud přitom může v jejím rámci uložit podmíněně odsouzenému přiměřená omezení, např. zákaz požívání alkoholických nápojů, zákaz návštěv nočních podniků či sportovních zápasů, a přiměřené povinnosti, např. podrobit se vhodnému programu sociálního výcviku, psychologického poradenství léčení závislosti na návykových látkách. Stejně tak může odsouzenému uložit, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou činem způsobil, přičemž toto přiměřené omezení je třeba odlišovat od povinnosti nahradit škodu poškozenému, který svůj nárok uplatnil v adhezním řízení.

Trest podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem (proba) lze uplatnit ve věcech s konkrétní výměrou trestu odnětí svobody až do tří let. Pachatel zůstává na svobodě pod intenzivním dohledem probačního úředníka sledujícího jeho chování a dodržování uložených omezení a podmínek.

710 *Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody*

Jestliže podmíněně odsouzený ve zkušební době vyhověl zkušebním podmínkám, soud rozhodne, že se **osvědčil**.

Také v případě že soud do roka od uplynutí zkušební doby nerozhodne, se má za to, že se odsouzený osvědčil. Jde o takzvanou zákonnou fikci, tj. zákonem uměle vytvořenou skutečnost.

V opačném případě soud nařídí výkon podmíněně odloženého trestu, přičemž takto může postupovat již v průběhu zkušební doby podmíněného odsouzení, jestliže odsouzený zavinil příčinu k takovému postupu (například se dopustil ve zkušební lhůtě podmíněného odsouzení další stejnorodé trestné činnosti). Výjimečně může soud vzhledem k okolnostem případu a osobě odsouzeného ponechat podmíněné odsouzení v platnosti, i když odsouzený zavinil příčinu k nařízení výkonu trestu, a stanovit nad ním dohled, přiměřeně prodloužit zkušební dobu (až o 2 roky) nebo stanovit přiměřená omezení či povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život.

Osvědčení má účinky zahlazení trestu.

4.1.3 Propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty

Propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty 711

Za propadlou může soud prohlásit věc náležející pachateli, která byla **užita ke spáchání trestného činu** (například kasáfské či padělatelské náčiní), která byla **ke spáchání trestného činu určena** (páčidlo, které kasař přistižený na místě činu nestačil ještě k násilnému otevření pokladny použít), kterou pachatel **získal trestným činem** nebo **jako odměnu za něj** (peníze, které obdržel nájemný vrah od objednatele vraždy) nebo kterou pachatel **nabyl za věc získanou trestným činem** nebo **za odměnu vyplacenou za trestný čin** (automobil, který si za obdržené peníze nakoupil již zmíněný nájemný vrah).

Trest propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty je možno uložit vedle jiných trestů. Samostatně pouze tehdy, jestliže vzhledem k povaze deliktu a možnosti nápravy pachatele tento trest postačí a trestní zákon v příslušném ustanovení toto dovoluje.

Trest v případě 19letého mentálně retardovaného mladíka, který spáchal trestný čin ohrožování mravnosti tím, že 15letým chlapcům opatroval pornografické časopisy, spočíval toliko v propadnutí těchto časopisů, když soud bral mimo jiné v úvahu, že dotýčný pachatel platil za soudně netrestaného a měl dobré zprávy o pověsti.

Vlastníkem propadlé věci se stává stát.

Soud zahladí odsouzení k trestu propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, vedl-li odsouzený po výkonu trestu řádný život nepřetržitě po dobu nejméně jednoho roku.

Jinou majetkovou hodnotou se rozumí majetkové právo nebo jiná penězi ocenitelná hodnota, která není věcí.

4.1.4 Propadnutí majetku

Trest **propadnutí majetku** je možno uložit vedle výjimečného trestu a dále za předpokladu, že pachatel zvlášť závažného zločinu získal nebo se snažil získat majetkový prospěch. I bez splnění uvedených podmínek lze tento trest uložit za předpokladu, že trestní zákon uložení tohoto trestu za spáchaný zločin dovoluje. Trest propadnutí majetku může být uložen i jako samostatný, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a k osobě a poměrům pachatele uložení jiného trestu není třeba.

Jde o citelný trest, který se může vztahovat na celý majetek odsouzeného nebo na dílčí jeho část, ovšem nikdy se nevztahuje na prostředky nebo věci, které jsou nezbytně třeba k uspokojení základních životních potřeb odsouzeného nebo osob, o jejichž výživu nebo výchovu je odsouzený povinen pečovat.

Vlastníkem propadlého majetku se stává stát.

712 *Propadnutí majetku*

4.1.5 Zákaz činnosti

Účelem trestu **zákaz činnosti** je zejména odstranit umožňující příčiny pokračování či opakování projednávané trestné činnosti. V soudní praxi je velmi často ukládán zejména řidičům, kteří se dopustili trestné činnosti v souvislosti s hrubým porušením pravidel silničního provozu, a to v podobě zákazu řízení motorových vozidel. Zákonně rozmezí pro výměru trestu (trestní sazba) činí 1-10 let.

Problémem je kontrola dodržování zákazu činnosti, ovšem je třeba si uvědomit, že porušování režimu výkonu tohoto druhu trestu se posuzuje jako trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí.

V praxi se často stává, že odsouzený řidič podcení dopady nedodržování trestu zákazu činnosti a spoléhá na to, že v případě přistižení opět vyvázne s mírným postihem. Neuvědomuje si, že jde o recidivu, kdy vzhledem i k významu chráněného zájmu, kterým je zájem na ochraně autority soudního rozhodnutí, již přichází v úvahu uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody.

Zákaz činnosti není často vykonán v plném rozsahu, neboť zákon umožňuje podmíněně upustit od výkonu zbytku trestu po výkonu jeho poloviny, jestliže odsouzený v této době způsobem svého života prokázal, že dalšího výkonu tohoto trestu není třeba, anebo jestliže soud přijme záruku za dovršení nápravy odsouzeného. Zkušební doba se zde stanoví až na 5 let, nesmí být však kratší než zbytek trestu.

Jestliže byl trest zákazu činnosti vykonán, hledí se na pachatele, jako by nebyl odsouzen.

713 *Zákaz činnosti*

4.1.6 Zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce

Pokud se pachatel dopustil úmyslného trestného činu v souvislosti s návštěvou sportovní, kulturní či jiné společenské akce, může mu soud

714 *Zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce*

uložit trest zákazu vstupu na takovéto akce až na dobu 10 let. Jde o reakci zákonodárce na různé projevy extremismu a diváckého násilí. Při výkonu trestu je odsouzený povinen spolupracovat s probačním úředníkem. Jako samostatný může být tento trest uložen, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele uložení jiného trestu není třeba. O zaházení trestu rozhodne soud, vedl-li odsouzený po výkonu trestu řádný život nepřetržitě po dobu jednoho roku.

4.1.7 Domácí vězení

Domácí vězení 715

Vedle již uvedeného trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce je trest domácího vězení dalším druhem trestu, který je do systému sankcí zařazen nově trestním zákoníkem účinným od 1. 1. 2010. Jde o trest zatím u nás nepoužívaný, ovšem v některých zemích Evropy (např. ve Francii) již delší dobu úspěšně aplikovaný. Smyslem jeho zavedení je jednak zájem na zachování pozitivních rodinných a pracovních vazeb, přičemž bez významu není ani ekonomické hledisko, neboť na výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody jsou vynakládány značné finanční prostředky. Z toho vyplývá, že trest domácího vězení je alternativou především k nepodmíněnému trestu odnětí svobody a měl by být ukládán pachatelům, u kterých již nepostačí uložení ryze výchovného druhu trestu (např. podmíněné odsouzení). Kontrolu zajišťují probační úředníci a do budoucna se předpokládá elektronické sledování za použití tzv. náramků

Soud může uložit trest domácího vězení pachateli přečinů, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele lze mít důvodně za to, že postačí uložení tohoto trestu, a to popřípadě i vedle jiného trestu, a pachatel dá písemný slib, že se ve stanovené době bude zdržovat v obydlí na určené adrese. Jako samostatný může být trest domácího vězení uložen, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele uložení jiného trestu není třeba. Samotný výkon trestu spočívá v povinnosti odsouzeného zdržovat se v určeném obydlí ve dnech pracovního klidu a pracovního volna po celý den a v ostatních dnech v době od 20.00 do 05.00 hod., nebrání-li mu v tom důležité důvody. Soud může odsouzenému povolit navštěvování pravidelných bohoslužeb nebo náboženských shromáždění i ve dnech pracovního klidu a pracovního volna. Přitom mohou být pachateli uložena také přiměřená omezení nebo přiměřené povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život. Pokud je pachatel ve věku blízkém věku mladistvých, lze mu uložit i některé z výchovných opatření uvedené v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže.

Pokud soud ukládá trest domácího vězení, stanoví současně pro případ, že by výkon tohoto trestu byl zmařen, i náhradní trest odnětí svobody až na jeden rok. V případě nedodržení zákonných podmínek

výkonu trestu soud rozhodne o výkonu celého náhradního trestu odnětí svobody a zároveň i stanoví způsob jeho výkonu (zařazení do konkrétního typu věznice).

4.1.8 Obecně prospěšné práce

Tento druh trestu je další alternativa nepodmíněného trestu odnětí svobody. Lze předpokládat jeho uplatnění u pachatelů přečinů, na které ještě není třeba působit přímou trestní represí (odnětím svobody), přičemž není vhodné uložení samostatného peněžitého trestu. Jako velmi aktuální se ukládání tohoto trestu jeví u přečinů spojených s projevy vandalství, výtržnictví nebo u méně závažné majetkové trestné činnosti.

Trest **obecně prospěšných prací** logicky nelze uložit vedle trestu odnětí svobody, jinak však může být uložen i vedle jiného trestu nebo jako trest samostatný, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele uložení jiného trestu není třeba.

Podle zákona záleží trest obecně prospěšných prací v povinnosti odsouzeného provést ve stanoveném rozsahu práce ve prospěch obce při údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací nebo jiné obdobné práce sledující obecný prospěch. Soud může ovšem uložit pachateli na dobu trestu i přiměřená omezení (podobně jako u podmíněného odsouzení) směřující k tomu, aby vedl řádný život.

Sazba trestu (50 - 300 hodin) vychází z toho, že by tento trest měl být ukládán za přečiny. Při ukládání takového trestu soud přihlédne i ke stanovisku pachatele a jeho zdravotnímu stavu.

Jestliže pachatel v době od odsouzení do skončení výkonu trestu obecně prospěšných prací nevedl řádný život, vyhýbal se nástupu výkonu trestu, bez závažného důvodu porušil sjednané podmínky výkonu trestu či jinak mařil výkon trestu obecně prospěšných prací nebo zaviněně nevykonával ve stanovené době uložený trest, může (a to i během doby stanovené pro jeho výkon) soud trest obecně prospěšných prací nebo jeho zbytek přeměnit na trest odnětí svobody a zároveň rozhodnout o způsobu jeho výkonu; přitom každá jen započatá hodina nevykonaného trestu obecně prospěšných prací se počítá za jeden den odnětí svobody. Výjimečně však může soud vzhledem k okolnostem případu a osobě odsouzeného ponechat trest obecně prospěšných prací v platnosti nebo prodloužit dobu výkonu tohoto trestu až o 6 měsíců, přičemž se současně stanoví nad odsouzeným dohled, přiměřená omezení, a je-li odsouzený ve věku blízkém věku mladistvých, i výchovná opatření.

Jakmile byl trest obecně prospěšných prací vykonán, hledí se na pachatele, jako by nebyl odsouzen. Totéž platí, bylo-li od výkonu tohoto trestu nebo jeho zbytku pravomocně upuštěno. Účinky **zahlázení** odsouzení zde tedy nastávají ze zákona bezprostředně po řádném a úplném výkonu tohoto druhu trestu.

4.1.9 Zákaz pobytu

Zákaz pobytu 717 Význam trestu **zákazu pobytu** spočívá především v tom, že se odsouzený nesmí zdržovat na určitém místě nebo v určitém obvodu, protože to vyžaduje ochrana veřejného pořádku, případně ochrana rodiny, zdraví, mravnosti nebo majetku.

V praxi jde nejčastěji o případ, kdy se v určitém místě pachatel dopouští opakované trestné činnosti, přičemž zde nemá trvalý pobyt (to je ostatně zákonná podmínka pro uložení tohoto druhu trestu).

Zákaz pobytu lze uložit samostatně i vedle jiného trestu, a to na dobu jednoho roku až deseti let. Nerespektování režimu výkonu tohoto trestu může znamenat pachatelovu trestní odpovědnost za přečin maření výkonu úředního rozhodnutí.

4.1.10 Vyhoštění

Vyhoštění 718 Účelem trestu **vyhoštění** je zabránit osobám, které nejsou občany České republiky v páchání dalších trestných činů na území našeho státu. Předpokladem uložení tohoto trestu je, že to vyžaduje bezpečnost lidí či majetku nebo jiný obecný zájem.

Bude tomu tak například u pachatelů trestných činů souvisejících s obchodováním s drogami.

Tento trest je možno uložit samostatně za kterýkoliv trestný čin. Nepřípadá ovšem v úvahu uložit jej vedle zákazu činnosti či podmíněného trestu odnětí svobody a logicky také vedle trestu zákazu pobytu.

Občana České republiky vyhostit nelze ani za situace, kdy má zároveň cizí státní občanství. Soudní rozhodnutí neurčuje stát, do kterého má být pachatel vyhoštěn, neboť to je věcí výkonu trestu, který provádějí orgány ministerstva vnitra po dohodě s ministerstvem zahraničních věcí. Vyhoštění cizince do domovského státu se opírá o zásadu mezinárodního práva, že každý stát je povinen přijmout svého občana.

Vyhoštění se ukládá ve výměře 1-10 let nebo na dobu neurčitou. Změna je možná pouze milostí prezidenta republiky.

Trest vyhoštění soud zahradí, vedl-li odsouzený po výkonu nebo prominutí trestu, anebo po promlčení jeho výkonu řádný život nepřetržitě po dobu tří let.

4.1.11 Nepodmíněný trest odnětí svobody

Nepodmíněný trest odnětí svobody 719 Toto represivní opatření představuje fyzické omezení pachatele na osobní svobodě. Jde o univerzální trest, protože může být uložen pachateli každého trestného činu. Za trestné činy, u kterých horní hranice trestní sazby nepřevyšuje 3 roky, lze uložit nepodmíněný trest odnětí svobody jen za podmínky, že by vzhledem k osobě pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k dosažení účelu trestu.

Horní hranice nepodmíněného trestu odnětí svobody je v trestním zákoně stanovena jednak obecně, a to ve výši 20 let, a jednak v jednotlivých trestních sazbách všech trestných činů. Tyto sazby (speciální) mohou být v zájmu individualizace trestu prolomeny, když pod dolní hranici se tak děje zejména vzhledem k výjimečným okolnostem případu či mimořádným poměrům pachatele, případně byl-li spáchán trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti, zatímco horní hranici trestní sazby určitého trestného činu je možno navýšit o jednu třetinu v případě pachatele **zvláště závažného zločinu**, a to i nad hranici 20 let.

Pokud je ukládán trest nad obecnou horní hranicí nepodmíněného trestu odnětí svobody, tj. nad hranicí 20 let, jde již o **výjimečný trest**, kterým se rozumí jednak trest **odnětí svobody nad 20 až do 30 let** a jednak trest **odnětí svobody na doživotí**.

720 *Výjimečný trest*

Soud může uložit tyto dva druhy výjimečných trestů jen tehdy, pokud to dovoluje trestní zákon ve zvláštní části, což znamená, že musí být výslovně uveden v rámci příslušné trestní sankce za ten který trestný čin.

U trestného činu teroru podle § 312 TrZ se uvádí, že pachatel bude potrestán odnětím svobody na 15-20 let nebo výjimečným trestem.

Trest odnětí svobody nad 20 až do 30 let je za tohoto obecného předpokladu možno uložit, je-li závažnost zvláště závažného zločinu velmi vysoká nebo možnost nápravy pachatele obzvláště ztížena.

Trest odnětí svobody na doživotí může soud uložit pouze pachateli, který spáchal zvláště závažný zločin vraždy podle § 140 odst. 3 nebo který při spáchání zvláště závažného zločinu obecného ohrožení podle § 272 odst. 3, vlastizrady (§ 309), teroristického útoku podle § 311 odst. 3, teroru (§ 312), genocidia (§ 400), útoku proti lidskosti (§ 401), použití zakázaného bojového prostředku a nedovoleného vedení boje podle § 411 odst. 3, válečné krutosti podle § 412 odst. 3, perzekuce obyvatelstva podle § 413 odst. 3 nebo zneužití mezinárodně uznávaných a státních znaků podle § 415 odst. 3 zavinil úmyslně smrt jiného člověka, a to za podmínek, že takový zvláště závažný zločin je mimořádně závažný vzhledem k zvláště zavrženíhodnému způsobu provedení činu nebo k zvláště zavrženíhodné pohnutce nebo k zvláště těžkému a těžko napravitelnému následku a uložení takového trestu vyžaduje účinná ochrana společnosti nebo není naděje, že by pachatele bylo možno napravit trestem odnětí svobody nad 20 až do 30 let.

Na základě uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody je pachatel vytržen ze svého dosavadního prostředí a umístěn ve vězeňském zařízení, čímž se mu fyzicky zabraňuje v dalším páčání trestné činnosti, přičemž pobyt ve věznici by měl být zaměřen i k převýchově odsouzeného.

Otevřeně je však třeba přiznat, že úsilí o převýchovu ve věznici naráží na negativní vlivy prostředí, v němž se odsouzený dostává do kontaktu s často více narušenými spoluvězni a současně ztrácí kontakt s rodinou i se způsobem života na svobodě vůbec. To může přispět k deformaci osobnosti obžalovaného v podobě zvýšené otrlosti, apatie i homosexuálních návyků. Proto současná struktura našeho vězeňského systému usiluje o zajištění diferencovaného výkonu trestu u jednotlivých kategorií vězňů.

Výkon trestu 721 V závislosti na intenzitě ostrahy a charakteru režimu se věznice člení do čtyř základních typů: **s dohledem, s dozorem, s ostrahou a se zvýšenou ostrahou**. O zařazení do určitého typu věznice rozhoduje soud zpravidla v odsuzujícím rozsudku, přičemž v rámci každého typu věznice ještě existuje možnost vnitřní diferenciacie (např. specifický režim pro odsouzené závislé na drogách).

Podmíněné propuštění 722 Jestliže odsouzený během výkonu trestu odnětí svobody svým chováním a plněním povinností prokázal polepšení nasvědčující tomu, že povede řádný život, nebo přijme-li soud záruku za dovršení jeho nápravy, přichází v úvahu **podmíněné propuštění** odsouzeného, a to za splnění dalšího předpokladu, že odpykal alespoň polovinu uloženého trestu (v případě nejzávažnějších zločinů dvě třetiny). O podmíněném propuštění z výkonu trestu rozhoduje okresní soud, v jehož obvodě se věznice nachází, přičemž v případě pozitivního rozhodnutí stanoví zkušební dobu v rozmezí 1-7 let. V jejím rámci je možno podmíněně propuštěnému uložit přiměřená omezení nebo nad ním vyslovit dohled (podobně jako v případě podmíněného odsouzení). Nevedl-li podmíněně propuštěný ve zkušební době řádný život, soud rozhodne, že se zbytek trestu vykoná.

Pro úplnost je třeba připomenout, že v r. 1990 byl u nás zrušen trest smrti a nahrazen trestem odnětí svobody na doživotí. Otázka smyslu trestu smrti má svoji filozofickou, morální i právní polohu.

Zastánci tohoto druhu trestu argumentují především potřebou ochrany společnosti před pachateli zvláště závažných trestných činů s neodčinitelnými následky. Zdůrazňují, že jde o jediný spolehlivý způsob zneškodnění nebezpečného jedince v zájmu ochrany života mnoha jiných. Poukazují na výrazný odstrašující účinek tohoto trestu. Na argument, že každý člověk má právo na život, reagují tvrzením, že tito jedinci se svým nelidským chováním sami z lidské společnosti vyřadili. Doživotní trest považují ve své podstatě za krutější než trest smrti s tím, že jde de facto stejně o pomalou a postupnou popravu.

Naproti tomu odpůrci trestu smrti akceptují základní právo člověka na život, které platí za všech okolností. Trest doživotí pojmají jako relativně mírnější a zejména vyslovují přesvědčení, že trest smrti s sebou nese nebezpečí nenapravitelných justičních omylů. Uvádějí, že souvislost mezi zrušením či ponecháním trestu smrti a výskytem nejzávažnějších kriminálních deliktů nebyla prokázána. Významným právním argumentem je to, že zrušení trestu smrti je v souladu s řadou rezolucí OSN a s Listinou práv a svobod.

4.1.12 Ztráta čestných titulů nebo vyznamenání a ztráta vojenské hodnosti

Ztráta čestných titulů nebo vyznamenání a ztráta vojenské hodnosti 723 Oba uvedené druhy trestů jsou označovány jako tresty vedlejší, neboť jejich uložení je podmíněno současným ukládáním nepodmíněného trestu odnětí svobody v trvání nejméně dvou let, kterým je postihován pachatel za úmyslný trestný čin spáchaný ze zvlášť zavrženíhodné pohnutky (např. závist).

Ztrátu vojenské hodnosti může soud uložit též vedle jiného trestu, jestliže to vzhledem k povaze spáchaného trestného činu vyžaduje kázeň a pořádek v ozbrojených silách nebo v ozbrojeném sboru.

Odsouzení k ztrátě čestných titulů nebo vyznamenání nebo k ztrátě vojenské hodnosti soud zahradí, vedl-li odsouzený po výkonu trestu ne-

přetržitě řádný život po dobu rovnající se délce trestu odnětí svobody, vedle něhož byl trest ztráty čestných titulů nebo vyznamenání, resp. trest ztráty vojenské hodnosti, uložen.

4.1.13 Ukládání trestu za více trestných činů

Jestliže pachatel spáchal dva nebo více trestných činů dříve, než byl za takový čin vyhlášen odsuzující rozsudek soudem 1. stupně, mluvíme o **souběhu** trestných činů. V takovém případě se ukládá úhrnný nebo souhrnný trest. **Úhrnný trest** se ukládá za podmínky, že o všech trestných činech téhož pachatele se rozhoduje ve společném řízení a ve společném rozsudku.

724 *Souběh*

Souhrnný trest přichází naproti tomu v úvahu jen tehdy, pokud z jakýchkoliv příčin nebylo možno provést společně řízení a rozhodnout o všech trestných činech téhož pachatele, přičemž soud odsuzuje pachatele za trestný čin, který spáchal dříve, než byl soudem 1. stupně vyhlášen odsuzující rozsudek za jiný trestný čin. Souhrnný trest musí být přísnější než trest uložený předchozím rozsudkem za sbíhající se trestný čin. Při ukládání souhrnného trestu soud zruší celý výrok o trestu rozsudku ve sbíhající se trestní věci, jakož i všechna rozhodnutí navazující, pokud vzhledem ke změně, k níž došlo zrušením, pozbyla platnosti.

725 *Souhrnný trest*

Pokud se pachatel dopustí trestného činu poté, co byl již pro jiný trestný čin pravomocně odsouzen, jde o **recidivu**.

726 *Recidiva*

Odsuzuje-li soud pachatele za dílčí útok u pokračování v trestném činu, za jehož ostatní útoky byl již soudem prvního stupně vyhlášen (pravomocně) odsuzující rozsudek, zruší v dřívějším rozsudku výrok o vině a celý výrok o trestu, jakož i další výroky, které mají ve výroku o vině svůj podklad, a znovu při vázanosti skutkovými zjištěními ve zrušeném rozsudku rozhodne o vině pokračujícím trestným činem, včetně nového dílčího útoku, o **společném trestu** za pokračující trestný čin, který nesmí být mírnější než trest uložený rozsudkem dřívějším, a případně i o navazujících výrocích, které mají ve výroku o vině svůj podklad.

727 *Společný trest*

4.2 Ochranná opatření

Ochranná opatření představují zvláštní kategorii trestněprávních sankcí. Tyto sankce se ukládají v zájmu prevence a ochrany společnosti. Radíme mezi ně **ochranné léčení, zabezpečovací detenci, zabránění věci a ochrannou výchovu**. Lze je uložit (narozdíl od trestů) i osobám, u nichž nebyla shledána trestní odpovědnost, a to samostatně, vedle trestu, místo trestu nebo při upuštění od potrestání.

728 *Ochranná opatření*

4.2.1 Ochranné léčení

Trestného činu se někdy dopustí osoba, kterou pro nepřičetnost není možno stíhat nebo se v době spáchání trestného činu nacházela ve stavu zmenšené přičetnosti nebo ve stavu vyvolaném duševní poruchou, resp. jde o osobu, která se oddává zneužívání návykové látky a trestný čin spáchala pod jejím vlivem nebo v souvislosti s jejím zneužíváním.

Ochranné léčení 729

V těchto případech může soud uvažovat o uložení **ochranného léčení**. Osobě, která není pro nepřičetnost trestně odpovědná, může ochranné léčení uložít jen tehdy, jsou-li splněny další dvě podmínky: že se jedná o pachatele činu jinak trestného a jeho pobyt na svobodě je nebezpečný. Pachateli, který spáchal trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti, soud nařídí ochranné léčení, zajistí-li lépe nápravu pachatele a ochranu společnosti než trest nebo vzhledem k zdravotnímu stavu pachatele bude možno účelu trestu dosáhnout i trestem kratšího trvání za současného uložení ochranného léčení.

Fakultativní uložení ochranného léčení přichází v úvahu, jestliže pachatel spáchal trestný čin ve stavu vyvolaném duševní poruchou a zároveň je jeho pobyt na svobodě nebezpečný.

Pachateli oddávajícímu se zneužívání návykové látky může soud nařídít ochranné léčení, pokud spáchal trestný čin pod vlivem takovéto látky nebo v souvislosti s jejím zneužíváním.

Ochranné léčení se vykonává zpravidla v léčebném ústavu, lze však volit i formu ambulantního léčení v případě, kdy lze očekávat, že žádoucího léčebného efektu bude dosaženo i tímto způsobem.

Nejčastěji se ukládá ochranné léčení protialkoholní, proti nealkoholovým toxikomaním a dále léčení psychiatrické, případně se sexuologickým zaměřením. Nemůže být nařídáno ochranné léčení ve smyslu kastrace nebo lobotomie (operativní zásahy do mozkových center). Přitom podle některých znalců jsou jen takovéto zákroky u sexuálních agresorů spolehlivou překážkou recidivy.

Ochranné léčení by mělo trvat tak dlouho, dokud nebude splněn jeho účel, nejdéle však dva roky. Tuto dobu může soud (i opakovaně) prodloužit. Jeho realizace však v praxi naráží zejména na ekonomické problémy, neboť ochranné léčení je finančně velmi náročné.

Ochranné léčení jako ochranné opatření je třeba odlišovat od léčení na výměr, které je ukládáno ve správním řízení správním orgánem (např. na podkladě zákona o boji proti alkoholismu).

4.2.2 Zabezpečovací detence

Zabezpečovací detence 730

Po vzoru některých zahraničních právních úprav (například německé) byla mezi ochranná opatření zařazena zabezpečovací detence. Důvodem jsou obtíže vznikající při výkonu ochranného léčení u nepřizpůsobivých odsouzených (sexuální sadisté, agresori apod.). Zákonnou podmínkou pro uložení zabezpečovací detence je zjištění, že pachatel

činu jinak trestného, který by naplňoval znaky zvlášť závažného zločinu, není pro nepřičetnost trestně odpovědný, jeho pobyt na svobodě je nebezpečný a nelze očekávat, že by uložené ochranné léčení s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možnostem působení na pachatele vedlo k dostatečné ochraně společnosti. V takovémto případě je uložení tohoto ochranného opatření obligatorní (povinné). Soud však může zabezpečovací detenci uložit (s přihlédnutím k osobě pachatele, jeho dosavadnímu životu a poměrům) i tehdy, jestliže pachatel spáchal zločin ve stavu vyvolaném duševní poruchou, jeho pohyb na svobodě je nebezpečný a nelze očekávat, že by uložené ochranné léčení s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možnostem působení na pachatele vedlo k dostatečné ochraně společnosti, nebo pachateli, který se oddává zneužívání návykové látky, znovu spáchal zvlášť závažný zločin, ať již byl pro zvlášť závažný zločin spáchaný pod vlivem návykové látky nebo v souvislosti s jejím zneužíváním odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody nejméně na dva roky a nelze očekávat, že by bylo možné dosáhnout uložení ochranného léčení dostatečné ochrany společnosti, a to i s přihlédnutím k již projevenému postoji pachatele k ochrannému léčení.

Z výše uvedeného vyplývá, že zabezpečovací detence by měla nastoupit tam, kde už ochranné léčení nestačí. Proto je také možno ochranné léčení za splnění výše uvedených zákonných podmínek přeměnit na zabezpečovací detenci a naopak. Soud může toto ochranné opatření uložit vedle trestu nebo při upuštění od potrestání, přičemž její trvání (na rozdíl od ochranného léčení) není omezeno. Soud však nejméně jednou za 12 měsíců a u mladistvých jednou za 6 měsíců přezkoumá, zda důvody pro její další pokračování trvají.

Podle zákona o výkonu zabezpečovací detence (č. 129/2008 Sb.) se toto ochranné opatření vykonává v ústavu se zvláštní ostrahou a s léčebnými, psychologickými, vzdělávacími, pedagogickými, rehabilitačními a činnostními programy.

4.2.3 Zabraní věci nebo jiné majetkové hodnoty

Tento druh ochranného opatření přichází fakultativně v úvahu, jestliže nelze uložit trest propadnutí věci (např. proto, že soud upustil od potrestání, pachatele nelze odsoudit pro nepřičetnost či trestnost činu zanikla nebo takový postup vyžaduje bezpečnost lidí, majetku či jiný podobný obecný zájem), ačkoliv jinak jsou zákonné podmínky pro uložení tohoto trestu dány (viz 4.1.3).

Výslovně je třeba se zmínit o případě **zabraní věci nebo jiné majetkové hodnoty** z důvodu ochrany bezpečnosti lidí, majetku, eventuálně jiného podobného obecného zájmu. Zde totiž platí, že věc nemusí náležet pachateli trestného činu, ale může patřit komukoliv jinému (zúčastněná osoba - viz Subjekty trestního řízení). V praxi z tohoto důvodu nejčastěji dochází k zabraní střelných zbraní, třaskavin, jedů

731 *Zabraní věci nebo jiné majetkové hodnoty*

a omamných látek. Za „jiný obdobný obecný zájem“ se považuje také zájem na ochraně veřejné mravnosti (zabrání pornografického materiálu) nebo zájem na odčerpání neoprávněně získaného majetkového prospěchu.

Trestní zákon nadále uvádí jako jedno z ochranných opatření i ochrannou výchovu. Od 1. 1. 2004, kdy vstoupil v účinnost zákon o soudnictví ve věcech mládeže, je však možno ji uložit již jen podle tohoto zákona (viz kapitola 4.3.).

4.3 Ukládání opatření mladistvým pachatelům

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže jako zvláštní norma oproti trestnímu zákoníku odchylně upravuje trestní odpovědnost mladistvých a sankce jim ukládané. Pokud tento zákon nestanoví jinak, užije se na toho, kdo v době spáchání činu nepřekročil 18. rok, obecných předpisů. Tím je dáno, že trestní zákoník a trestní řád se zde uplatní toliko podpůrně.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže vymezuje počátek trestní odpovědnosti dosažením 15 let věku v době spáchání činu. Dopadá ovšem i na děti mladší 15 let. Pro obě uvažované věkové kategorie, tj. děti mladší 15 let a mladistvé (jedinci, kteří v době činu dovršili 15. rok a nepřekročili 18. rok svého věku), zavádí sjednocující pojem **mládež**. Trestný čin spáchaný mladistvým se nazývá **proviněním**, zatímco protiprávní jednání dítěte mladšího 15 let se označuje jako **čin jinak trestný**.

*Provinění 732
Čin jinak 733
trestný*

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže dále podmiňuje trestní odpovědnost mladistvých pachatelů dosažením konkrétního stupně rozumové a mravní vyspělosti v tom smyslu, že pachatel musí rozpoznat nebezpečnost činu pro společnost, resp. své jednání ovládat. To znamená, že i např. 16letý mladistvý nemusí být vzhledem ke konkrétně zjištěné duševní nezralosti za své činy trestně odpovědný.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže vychází z jednotné koncepce trestněprávních opatření, která sice představují určitou újmu, ale jejich hlavním smyslem a účelem je příznivé působení na další vývoj mladistvého pachatele, jeho ochrana před škodlivými vlivy a vytváření podmínek v zájmu duševního, tělesného i sociálního rozvoje mladých lidí.

V důsledku spáchání provinění mohou být tedy mladistvým pachatelům uložena **výchovná opatření**, dále **ochranná opatření** a konečně **trestní opatření**. Oproti obecné úpravě se rozšiřují možnosti upuštění od uložení trestního opatření. Předpokladem je uznání viny mladistvého a dále zjištění, že mladistvý spáchal provinění, na které trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje 5 let, jehož spáchání lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě. Soud také může věc vyřídit tím, že mladistvého toliko napomene, případně tento postih přenechá zákonnému zástupci a po předchozím vyjádření též školskému zařízení, které mladistvý navštěvuje. Rovněž je dána

možnost upustit od uložení trestního opatření mladistvému, pokud spáchal provinění ve stavu duševní poruchy, přičemž současně ukládané ochranné léčení zajistí jeho nápravu lépe než trestní opatření. Konečně je možno uplatnit i institut podmíněného upuštění od uložení trestního opatření se zkušební dobou až na jeden rok.

4.3.1 Výchovná opatření

Jako výchovná opatření lze mladistvým pachatelům uložit **dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení a napomenutí s výstrahou**. Tato opatření je možno uložit již v průběhu řízení, ale ještě před samotným meritorním rozhodnutím. Podmínkou takového postupu je však souhlas mladistvého, který může být kdykoliv před pravomocným skončením věci odvolán.

734 *Výchovná opatření*

Dohledem probačního úředníka se rozumí výchovné opatření, jehož podstatou je dlouhodobé sledování a kontrolování chování mladistvého i způsobu výchovného působení rodičů a dále pravidelný kontakt s probačním úředníkem, který v případě porušení stanovených povinností bez zbytečného odkladu informuje příslušného předsedu senátu. Sám však již může udělit mladistvému výstrahu.

Probačním programem se rozumí soubor programově nastavených opatření, výcviku, psychologického poradenství i vzdělávání. Logickou podmínkou je předchozí souhlas mladistvého s účastí na takovémto programu. Probační program schvaluje ministr spravedlnosti.

V rámci výchovných povinností lze mladistvému uložit například povinnost podrobit se léčení, zapojit se do programu sociálního výcviku, ale také uhradit způsobenou škodu.

Mezi výchovná omezení řadíme zákaz návštěv určitých akcí, zdržování se na stanoveném místě, zákaz či omezení kontaktu s určitými osobami apod.

Napomenutí s výstrahou znamená důrazné vytknutí protiprávního jednání mladistvého včetně upozornění na důsledky vyplývající z opakování závadového jednání. Je-li to účelné a vhodné, může být toto výchovné opatření svěřeno zákonnému zástupci mladistvého, anebo školskému zařízení, v němž žije.

4.3.2 Ochranná opatření

Jako zvláštní ochranné opatření u mladistvých upravuje zákon o soudnictví ve věcech mládeže **ochrannou výchovu**. Ochrannou výchovu je možno uložit:

735 *Ochranná opatření*

- a) pokud o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a tento nedostatek nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v té, v níž žije,
- b) dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána, nebo

c) prostředím, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležitě výchovy a nepostačuje uložení ústavní výchovy podle zákona o rodině.

Ochranná výchova trvá, dokud to vyžaduje její účel, nejdéle však do dovršení 18. roku věku. Vyžaduje-li to však zájem mladistvého, může soud ochrannou výchovu prodloužit až do dovršení 19. roku jeho věku. Ochranná výchova může být kdykoliv změněna v ústavní výchovu a naopak.

4.3.3 Trestní opatření

*Trestní
opatření* 736

Soud pro mládež může mladistvému uložit tato trestní opatření: **obecně prospěšné práce, peněžité opatření, peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu, propadnutí věci, zákaz činnosti, zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, vyhoštění, podmíněné odsouzení, podmíněné odsouzení s dohledem (probace), domácí vězení a nepodmíněné odnětí svobody.**

Oproti dospělému pachateli dochází tedy u mladistvého k rozšíření alternativ k nepodmíněnému trestnímu opatření odnětí svobody.

Obecně prospěšné práce

U mladistvých pachatelů přiměřeně platí obecná ustanovení trestního zákona (blíže viz kapitola 4.1.8). Trestní sazba obecně prospěšných prací se ovšem snižuje na polovinu a současně zákon o soudnictví ve věcech mládeže zakotvuje, že horní hranice sazby pro toto trestní opatření nesmí tuto polovinu přesahovat. Při výkonu obecně prospěšných prací nesmí dojít k ohrožení zdraví, bezpečnosti a mravního vývoje mladistvých pachatelů.

Peněžité opatření

Toto opatření lze mladistvému uložit za stejných podmínek jako dospělému pachateli peněžitý trest (viz kapitola 4.1.1) pouze tehdy, je-li výdělečně činný nebo má dostatek finančních prostředků. Soud stanoví výši peněžitého opatření denní sazbou v částkách od 100 Kč do 1 000 Kč v rozmezí od 10 do 365 denních sazeb. Pro případ, že by peněžité opatření nebylo ve stanovené lhůtě vykonáno, stanoví soud pro mládež náhradní trestní opatření odnětí svobody až na jeden rok. Alternativně může také soud po právní moci rozhodnutí, kterým bylo uloženo peněžité opatření, rozhodnout (po vyjádření mladistvého), že zaplacení peněžitého opatření nebo jeho zbytku bude nahrazeno vykonáním obecně prospěšné činnosti v rámci probačního programu. Tento postup bude případný tehdy, změní-li se dodatečně výdělečné nebo majetkové poměry mladistvého a to tak, že by mu bránily ve výkonu peněžitého opatření.

Peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu

Soud může uložit tento druh trestního opatření, pokud má za to, že vzhledem k osobě mladistvého a zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a prostředí, ve kterém žije a pracuje a k okolnostem případu, anebo v případě převzetí záruky za jeho nápravu a vzhledem k výchovnému vlivu toho, kdo ji nabídl, lze mít za to, že účelu trestního opatření bude dosaženo i bez jeho výkonu. V takovém případě uloží peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu na zkušební dobu až tři let a po skončení zkušební lhůty rozhodne, zda se mladistvý pachatel osvědčil či zda se peněžité opatření vykoná.

Propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty

Zde zcela platí obecná úprava jako v případě dospělého pachatele (blíže viz kapitola 4.1.3).

Zákaz činnosti

Mladistvému lze uložit zákaz činnosti pouze tehdy, není-li to na překážku přípravy na jeho povolání. Trestní sazba se oproti obecné úpravě snižuje na polovinu a nesmí převyšovat 5 let (jinak viz kapitola 4.1.5).

Vyhoštění

Platí to, co je uvedeno již v kapitole 4.1.10, s tím rozdílem, že trestní opatření vyhoštění může soud pro mládež uložit jen ve výměře od 1 do 5 let za současného přihlédnutí k rodinným a osobním poměrům mladistvého, přičemž je třeba dbát na to, aby tímto trestem nebyl mladistvý vydán nebezpečí zpustnutí.

Nepodmíněné odnětí svobody

Trestní sazby odnětí svobody se u mladistvých pachatelů snižují na polovinu, přičemž platí, že horní hranice takto snížené trestní sazby nesmí převyšovat 5 let a dolní 1 rok. Nepodmíněné odnětí svobody je přitom možno uložit pouze tehdy, jestliže by s ohledem na okolnosti případu, osobu mladistvého nebo předchozí použitá opatření bylo uloženo jiné trestní opatření nepostačující k dosažení účelu zákona.

Z uvedeného logicky vysvítá, že nepodmíněné odnětí svobody je možno mladistvému uložit pouze v závažných případech, kdy uloženo jiné opatření již nepřichází v úvahu. Soud přitom může mimořádně snížit výměru odnětí svobody, pokud má za to, že vzhledem k okolnostem případu nebo k poměrům mladistvého by použití trestní sazby stanovené trestním zákonem bylo pro mladistvého nepřiměřeně přísné a účelu trestního opatření lze přitom dosáhnout i odnětím svobody kratšího trvání.

V takovém případě je možné snížit výměru trestního opatření odnětí svobody pod dolní hranici zákonné trestní sazby. Totéž platí i v případě odsouzení mladistvého za přípravu k provinění či za pokus provinění.

Pro výkon odnětí svobody platí, že toto trestní opatření je vykonáváno ve věznicích, a to odděleně od ostatních odsouzených nebo ve zvláštních odděleních pro mladistvé. Oproti dospělému pachateli lze mladistvého na návrh státního zástupce nebo ředitele věznice propustit i dříve, než vykoná polovinu trestního opatření odnětí svobody.

Výjimečné trestní opatření

Nad rámec maximální výměry povolené zákonem o soudnictví ve věcech mládeže je možno mladistvému pachateli uložit trestní opatření odnětí svobody tehdy, spáchal-li provinění, za které trestní zákon ve zvláštní části povoluje uložení výjimečného trestu a stupeň nebezpečnosti takového provinění pro společnost je vzhledem k zvlášť zavrženíhodnému způsobu provedení činu nebo k zvlášť zavrženíhodné poňutce nebo vzhledem k zvlášť těžkému a těžko napravitelnému následku mimořádně vysoký a odnětí svobody od jednoho do pěti let by k dosažení účelu trestního řízení nepostačovalo. V takovém případě se ukládá trestní opatření odnětí svobody v rozmezí 5 až 10 let. (V praxi se tak stává zejména u provinění vraždy.)

Podmíněné odsouzení a podmíněné odsouzení s dohledem

V těchto případech stanoví soud zkušební lhůtu na jeden rok až tři léta, když současně může uložit i výchovná opatření. Zákon připouští, aby v případě, kdy mladistvý odsouzený zavinil příčinu k nařízení výkonu trestního opatření odnětí svobody, bylo toto ponecháno v platnosti za současného stanovení dohledu nad mladistvým (pokud nebyl již uložen) nebo při přiměřeném prodloužení zkušební lhůty (ne však více než o dva roky), a to do maximální hranice 5 let, anebo při uložení dalšího výchovného opatření směřujícího k tomu, aby mladistvý vedl řádný život.

4.4 Ukládání opatření dětem mladším 15 let

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže vychází ze zásady, že soud v případě trestně neodpovědného dítěte mladšího 15 let věc projedná a učiní opatření k nápravě pouze tehdy, nebude-li považovat za dostačující již samotné projednání věci před soudem nebo státním zástupcem. Jako opatření může konkrétně uložit *dohled probačního úředníka, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče, ochrannou výchovu, výchovnou povinnost, výchovné omezení a napomenutí s výstrahou.*

Ochranná výchova však bude uložena pouze tehdy, pokud dítě spáchalo čin, za nějž trestní zákon ve zvláštní části umožňuje uložení výjimečného trestu, přičemž další zákonnou podmínkou je dovršení 12 let věku dítěte. Kromě toho lze ochrannou výchovu uložit také v případě, že to odůvodňuje povaha činu jinak trestného a je-li to současně nutné k zajištění řádné výchovy dítěte. Při ukládání opatření dětem mladším 15 let postupuje soud pro mládež podle předpisů upravujících občanské soudní řízení.

5. Systematicky vybrané skutkové podstaty nejzávažnějších a nejčastějších trestných činů

Trestní zákoník definuje ve své zvláštní části více než 260 skutkových podstat trestných činů, přičemž je třeba mít neustále na zřeteli, že jednotlivé definice nejsou úplné, neboť neobsahují obecné znaky trestných činů, jako je např. věk pachatele a jeho přičetnost. Pro základní orientaci je třeba uvést skutkové podstaty nejzávažnějších a nejčastěji se vyskytujících typů deliktů, přičemž systematika jejich řazení vychází z nebezpečnosti jednotlivých skupin trestných činů pro společnost, a to v závislosti na chráněných hodnotách. V demokratickém právním státě by v první řadě měl být chráněn život a zdraví člověka.

5.1 Trestné činy proti životu a zdraví

5.1.1 Vražda (§ 140)

Trestného činu **vraždy** se dopustí ten, **kdo jiného úmyslně usmrtí**. Objekt trestného činu, tedy chráněným zájmem, je lidský život. Pachatelem může být kdokoliv, na rozdíl od trestného činu **vraždy novorozeného dítěte matkou** (§ 142), kde může být pachatelem pouze matka dítěte.

737 *Vražda*

Ze soudní praxe je znám případ ženy, která se programově připravovala na usmrcení nechtěného potomka a po utajovaném těhotenství i porodu skutečně novorozence chladnokrevně usmrtila pupeční šňůrou. Čin nebyl spáchán v rozrušení způsobeném porodem, jak předpokládá § 142 TrZ, a byl tedy posouzen jako vražda, což mimo jiné znamenalo uložení přísnějšího trestu.

Po subjektivní stránce se vyžaduje úmysl, a to alespoň eventuální (v praxi se někdy užívá termín vražedný úmysl), aby se tak trestný čin vraždy jednoznačně odlišil od trestných činů ublížení na zdraví s následkem smrti (viz níže).

V konkrétní trestní věci se měl obžalovaný podle obžaloby dopustit trestného činu vraždy tím, že při hospodské rvačce usmrtil svého soka bodnutím nožem přímo do srdce. Šlo o jediný zásah kapesním nožem s krátkou čepelí, s ohledem na danou nepřehlednost situace zjevně necílený, a protože ani další prokázané okolnosti případu nespovědily pro „vražedný“ úmysl, byl čin soudem kvalifikován jako ublížení na zdraví s následkem smrti a pachatel vyvázl s šestiletým trestem odnětí svobody.

Za trestný čin vraždy je možno uložit trest odnětí svobody od 10 do 18 let. Zpřísněná trestní sazba od 12 do 20 let se uplatní tehdy, byl-li trestný čin vraždy spáchán s rozmyslem nebo po předchozím uvážení.

Odnětím svobody na 15 až 20 let nebo výjimečným trestem bude pachatel potrestán, spáchá-li trestný čin vraždy:

- na dvou nebo více osobách,
- na těhotné ženě,
- na dítěti mladším 15 let,
- na úřední osobě při výkonu nebo pro výkon její pravomoci,
- na svědkovi, znalci nebo tlumočnickovi v souvislosti s výkonem jejich povinností,
- na zdravotnickém pracovníkovi při výkonu zdravotnického zaměstnání nebo povolání nebo na jiném, který plnil svoji obdobnou povinnost vyplývající z jeho zaměstnání, povolání, postavení či funkce nebo mu uloženou podle zákona,
- na jiném pro jeho skutečnou nebo domnělou rasu, příslušnost k etnické skupině, národnost, politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že je skutečně nebo domněle bez vyznání,
- opětovně,
- zvlášť surovým nebo trýznivým způsobem,
- v úmyslu získat pro sebe nebo pro jiného majetkový prospěch ve snaze zakrýt nebo usnadnit jiný trestný čin, případně z jině zavrženíhodné pohnutky.

5.1.2 Zabití (§ 141)

Zabití 738 Trestní zákoník účinný od 1. 1. 2010 začleňuje mezi trestné činy proti životu a zdraví i novou privilegovanou (ve vztahu k trestnému činu vraždy) skutkovou podstatu, která postihuje nižším trestem případy úmyslného usmrcení jiného v silném rozrušení, strachu, úleku nebo zmatku, anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného. Tím je trestný čin vraždy odlišen od případů typově společensky méně škodlivých. Tomu odpovídá trestní sazba pro trest odnětí svobody 3 roky až 8 let. Odnětím svobody na 5 až 15 let bude pachatel potrestán, spáchá-li tento trestný čin na dvou nebo více osobách, na těhotné ženě nebo na dítěti mladším 15 let.

5.1.3 Ublížení na zdraví (§ 146)

Ublížení na zdraví 739 Chrání se zde lidské zdraví, tj. normální fungování tělesných orgánů, přičemž ustanovení § 146 postihuje úmyslné ublížení na zdraví, jehož nedbalostním důsledkem může být i smrt člověka.

Při potyčce na taneční zábavě udeřil jeden z jejích aktérů druhého pěstí do obličeje tak silně, že napadený zavravorá a při pádu utrpí zlomeninu spodiny lebeční s následným krvácením pod tvrdou plenu mozkovou, a v důsledku tohoto zranění zemře. Takovýto následek dotyčný docílit však rozhodně nechtěl ani s ním nebyl srozuměn, a proto za smrt poškozeného odpovídá toliko z nedbalosti.

Obdobně je tomu u trestného činu těžkého ublížení na zdraví podle § 145 (viz uvedený případ u trestného činu vraždy).

Ustanovení § 148 postihuje nedbalostní ublížení na zdraví, ale pouze za předpokladu, že k němu došlo porušením důležité povinnosti vyplývající ze zaměstnání pachatele, jeho povolání, postavení, funkce nebo porušením povinnosti uložené mu podle zákona. Znamená to, že prosté nedbalostní ublížení na zdraví je jen přestupkem podle § 49 PřesZ.

Zamyšlený chodec zapříčinil srážku s jiným chodcem, který při pádu utrpí zlomeninu ruky.

Ustanovení § 147 se vztahuje na nedbalostní způsobení těžké újmy na zdraví (v praxi dopadá zejména na viníky závažných dopravních nehod).

Do skupiny trestných činů proti životu a zdraví dále patří usmrcení z nedbalosti (§ 143), účast na sebevraždě (§ 144), mučení a jiné nelidské a kruté zacházení (§ 149), neposkytnutí pomoci (§ 150), neposkytnutí pomoci řidičem dopravního prostředku (§ 151), šíření nakažlivé lidské nemoci (§ 152), šíření nakažlivé lidské nemoci z nedbalosti (§ 153), ohrožení pohlavní nemocí (§ 155), ohrožování zdraví závadnými potravinami a jinými předměty (§ 156), ohrožování zdraví závadnými potravinami a jinými předměty z nedbalosti (§ 157), rvačka (§ 158), nedovolené přerušování těhotenství bez souhlasu těhotné ženy (§ 159), nedovolené přerušování těhotenství se souhlasem těhotné ženy (§ 160), pomoc těhotné ženě k umělému přerušování těhotenství (§ 161), svádění těhotné ženy k umělému přerušování těhotenství (§ 162), neoprávněné odebrání tkání a orgánů (§ 164), nedovolené nakládání s tkáněmi a orgány (§ 165), odběr tkáně, orgánu a provedení transplantace za úplatu (§ 166) a nedovolené nakládání s lidským embryem a lidským genomem (§ 167).

5.2 Trestné činy proti svobodě a právům na ochranu osobnosti, soukromí a listovního tajemství

5.2.1 Omezování osobní svobody (§ 171)

Chráněným zájmem je osobní svoboda kteréhokoliv člověka, a to ve smyslu svobody pohybu. Podstatou objektivní stránky je to, že pachatel brání jinému užívat osobní svobody, byť jen na poměrně krátkou dobu.

740 *Omezování osobní svobody*

5.2.2 Loupež (§ 173)

Objektem loupeže je jednak osobní svoboda a jednak majetek. Objektivní stránka spočívá v užití násilí nebo pohrůžky bezprostředního násilí v úmyslu zmocnit se cizí věci. Rozhodující přítom není její hodnota.

Jako loupež byl posouzen čin mnohonásobného recidivisty, který údery pěstí do obličeje si na patnáctiletém chlapci vynutil vydání částky 5 Kč.

741 *Loupež*

Za násilí se nepovažuje nenadále vytržení věci z ruky poškozeného; takové jednání zpravidla bude kvalifikováno jako krádež.

5.2.3 Vydírání (§ 175)

Vydírání 742 Chráněným zájmem je svobodné rozhodování člověka. Objektivní stránka spočívá v tom, že pachatel násilím, pohrůžkou násilí nebo pohrůžkou jiné těžké újmy nutí jiného, aby něco konal, opominul nebo trpěl.

Majitel obchodu je pod hrozbou zničení svého majetku donucen platit vyděračům výpalné, studenti, resp. učni nižších ročníků jsou šikanováni svými staršími spolužáky.

Po subjektivní stránce se vyžaduje úmysl.

5.2.4 Porušování domovní svobody (§ 178)

Porušování domovní svobody 743 Objektem je domovní svoboda, přičemž ochrana se vztahuje na prostory užívané k bydlení (dům, byt, příslušenství obytných prostor, ale také zahrádkářské chaty za předpokladu, že poskytují svému uživateli určité soukromí). Chráněn je i hotelový pokoj sloužící k přechodnému ubytování, stejně jako pokoj ve studentské koleji nebo v internátu.

Trestný čin může být spáchán buď tím, že pachatel neoprávněně vnikne do obydlí jiného, nebo že tam neoprávněně setrvává. Na takový stav se usuzuje tehdy, projevil-li poškozený výslovně svoji vůli směřující k tomu, aby pachatel odešel. Čin je přísněji trestný, jestliže pachatel vnikne do obydlí jiného za použití násilí nebo pohrůžky bezprostředního násilí nebo překoná-li překážku, jejímž účelem je zabránit vniknutí.

Mezi trestné činy proti svobodě a právům na ochranu osobnosti, soukromí a listovního tajemství jsou dále řazeny obchodování s lidmi (§ 168), svěření dítěte do moci jiného (§ 169), zbavení osobní svobody (§ 170), zavlčení (§ 172), braní rukojmí (§ 174), omezování svobody vyznání (§ 176), útisk (§ 177), porušování svobody sdružování a shromažďování (§ 179), neoprávněné nakládání s osobními údaji (§ 180), poškození cizích práv (§ 181), porušení tajemství dopravovaných zpráv (§ 182), porušení tajemství listin a jiných dokumentů uchovávaných v soukromí (§ 183) a pomluva (§ 184).

5.3 Trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti

5.3.1 Znásilnění (§ 185)

Znásilnění- 744 Znásilnění patří mezi nejzávažnější, a přitom relativně velmi časté trestné činy. Objektem je právo svobodného rozhodování o pohlavním životě. Předmětem útoku není jen žena, a je proto i z právního hlediska možné znásilnění muže. Objektivní stránka trestného činu spočívá

v tom, že pachatel (může jím být kdokoliv) násilím nebo pohrůžkou násilí donutí jiného k souloži nebo k jinému obdobnému pohlavnímu styku nebo k takovému činu zneužije jeho bezbrannosti.

Stav bezbrannosti může být vyvolán silnou opilostí, obluzujícím účinkem omamných látek, horečnatým stavem, duševní chorobou apod.

Z praxe je znám případ, kdy řidič znásilnil stopačku, přivázal ji ke stromu a z místa činu ujel. Náhodný chodec, který spoutanou ženu našel, využil její bezbrannosti a rovněž na ní vykonal soulož.

Po subjektivní stránce se předpokládá úmysl, pachatel musí být alespoň srozuměn s tím, že poškozený míní svůj odpor vážně.

5.3.2 Pohlavní zneužití (§ 187)

Objektem je zájem na zdravém a mravním vývoji mládeže.

Předmětem útoku jsou osoby mladší 15 let. Nezáleží na tom, zda jde o chlapce nebo děvče, a může jít o osobu stejného pohlaví s pachatelem.

Z hlediska objektivní stránky může tento trestný čin spočívat ve vykonání soulože nebo v jiném pohlavním zneužití (orální sex, osahávání, líbání, pokud pachatel jedná v pohlavním vzrušení).

Po subjektivní stránce zákon vyžaduje úmysl, a to i ve vztahu k věku zneužité osoby.

Dalšími trestnými činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti jsou sexuální útlak (§ 186), soulož mezi příbuznými (§ 188), kuplířství (§ 189), prostituce ohrožující mravní výchovu dětí (§ 190), šíření pornografie (§ 191), výroba a jiné nakládání s dětskou pornografií (§ 192) a zneužití dítěte k výrobě pornografie (§ 193).

745 *Pohlavní zneužití*

5.4 Trestné činy proti majetku

5.4.1 Krádež (§ 205)

Objektem je zájem na ochraně majetku, a to jakékoliv povahy bez privilegování určitého druhu či formy vlastnictví (před rokem 1990 požíval zvýšené ochrany majetek v socialistickém vlastnictví).

Objektivní stránku představuje jednání pachatele, který si přivlastní cizí věc tím, že se jí zmocní s cílem dlouhodobě ji užívat, resp. nakládat s ní jako s věcí vlastní.

Další podmínkou trestnosti je způsobení škody nikoliv nepatrné (v současné době alespoň 5 000 Kč). Přivlastnění si věci nižší hodnoty je pouze přestupkem, pokud ovšem čin není spáchán vloupáním, na věci, kterou má jiný na sobě či při sobě (kapesní krádež), pokusil-li se pachatel bezprostředně po činu uchovat si věc násilím či pohrůzkou bezprostředního násilí, byl-li pachatel v posledních třech letech za takový čin odsouzen nebo potrestán (speciální recidiva), případně čin spáchá na území, na němž je prováděna evakuace osob.

Pachatelem může být kdokoliv a po subjektivní stránce se vyžaduje úmyslné zavinění.

746 *Krádež*

Zprone- 747 **Zpronevěra** (§ 206) a **podvod** (§ 209) se odlišují od krádeže zejména
věra objektivní stránkou, která u zpronevěry spočívá v tom, že pachatel si
Podvod 748 přisvojí cizí věc, která mu byla svěřena.

Listonoš nedoručí poštovní zásilku a ponechá si ji pro vlastní potřebu.

U podvodu je trestný ten, kdo ke škodě cizího majetku sebe nebo jiného obohatí tím, že někoho uvede v omyl nebo využije omylu jiného.

Pachatel vyláká větší finanční obnos pod nepravdivou záminkou zajištění výhodné koupě a peníze posléze použije pro vlastní potřebu.

Dalšími majetkovými trestnými činy jsou neoprávněné užívání cizí věci (§ 207), neoprávněný zásah do práva k domu, bytu nebo k nebytovému prostoru (§ 208), pojistný podvod (§ 210), úvěrový podvod (§ 211), dotační podvod (§ 212), provozování nepoctivých her a sázek (§ 213), podílíctví (§ 214), podílíctví z nedbalosti (§ 215), legalizace výnosů z trestné činnosti (§ 216), legalizace výnosů z trestné činnosti z nedbalosti (§ 217), lichva (§ 218), zatajení věci (§ 219), porušení povinnosti při správě cizího majetku (§ 220), porušení povinnosti při správě cizího majetku z nedbalosti (§ 221), poškození věřitele (§ 222), zvýhodnění věřitele (§ 223), způsobení úpadku (§ 224), porušení povinnosti v insolvenčním řízení (§ 225), pletichy v insolvenčním řízení (§ 226), porušení povinnosti učinit pravdivé prohlášení o majetku (§ 227), poškození cizí věci (§ 228), zneužívání vlastnictví (§ 229), neoprávněný přístup k počítačovému systému nosiči informací (§ 230), opatření a přechovávání přístupového zařízení a heslem počítačového systému a jiných takových dat (§ 231) a poškození záznamu v počítačovém systému a na nosiči informací a zásah do vybavení počítače z nedbalosti (§ 232).

5.5 Trestné činy proti lidskosti, proti míru a válečné trestné činy

5.5.1 Genocidium (§ 400)

Genoci- 749 Jde o zločin podle mezinárodního práva (rezoluce OSN z roku 1946).
dium

Objektem jsou práva národů, národností, etnických, rasových a náboženských seskupení na existenci, život a svobodný rozvoj osobnosti.

Objektivní stránkou se rozumí jednání způsobilé zcela nebo zčásti vyhladit určitou národní, etnickou, rasovou nebo náboženskou skupinu a to nejen ve smyslu fyzické likvidace, ale i ve smyslu jejího podrobení skupině jiné či nedobrovolného splnutí s takovou skupinou.

Subjektem, tedy pachatelem, může být kdokoliv a subjektivní stránka předpokládá úmysl.

Založení 750 **5.5.2 Založení, podpora a propagace hnutí směřujících k potlačení práv
a propagace a svobod člověka** (§ 403)

hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka

Chráněným zájmem jsou práva a svobody občanů založená na principu rasové a náboženské rovnoprávnosti.

Objektivní stránka je dána konkrétním projevem podpory či propagace hnutí směřujícího k potlačení shora uvedených práv a svobod (např. výroba a prodej fašistických symbolů) nebo založením takového hnutí.

Pachatelem může být kdokoliv a subjektivní stránka předpokládá úmysl.

Do této kategorie trestných činů dále patří útok proti lidskosti (§ 401), apartheid a diskriminace skupiny lidí (§ 402), projev sympatií k hnutí směřujícímu k potlačení práv a svobod člověka (§ 404), popírání, zpochybňování, schvalování a ospravedlňování genocidia (§ 405), příprava útočné války (§ 406), podněcování útočné války (§ 407), styky ohrožující mír (§ 409), porušení mezinárodních sankcí (§ 410), použití zakázaného bojového prostředku a nedovolené vedení boje (§ 411), válečná krutost (§ 412), perzekuce obyvatelstva (§ 413), plenění v prostoru válečných operací (§ 414), zneužití mezinárodně uznávaných a státních znaků (§ 415), zneužití vlajky a příměří (§ 416), ublížení parlamentáři (§ 417) a odpovědnost nadřízeného (§ 418).

5.6 Trestné činy obecně nebezpečné

5.6.1 Obecné ohrožení (§ 272)

Objektem je zájem na ochraně života a zdraví lidí, respektive majetku.

Objektivní stránka záleží v tom, že pachatel způsobí nebo zvýší obecné nebezpečí nebo ztíží odvrácení či zmírnění obecného nebezpečí, tj. nebezpečí způsobeného např. živelní pohromou (požár, záplavy) či jinou obdobnou katastrofou (důlní neštěstí, havárie letadla apod.).

Pachatelem může být kdokoliv. Subjektivní stránka vyžaduje ohrožovací úmysl.

751 *Obecné ohrožení*

5.6.2 Nedovolená výroba a jiné nakládání s omamnými a psychotropními látkami a jedy a šíření toxikomanie (§ 283 a 287)

Objektem je zájem na omezování nebezpečí, které požívání těchto látek s sebou přináší pro lidský život a zdraví.

Objektivní stránka trestného činu dle § 283 spočívá ve výrobě, dovozu, vývozu, průvozu, nabízení, zprostředkování, prodeji omamné nebo psychotropní látky, případně v tom, že někdo takovou látku pro jiného opatří nebo ji v množství větším než malém přechovává.

U trestného činu šíření toxikomanie představuje objektivní stránku svádění jiného ke zneužívání návykové látky (s výjimkou alkoholu) a postačí i podpora či podněcování takového zneužívání.

Pachatelem může být kdokoliv a po subjektivní stránce se předpokládá úmysl.

Vyšší trestní sazba se mimo jiné uplatní tehdy, pokud je předmětná trestná činnost namířena vůči dítěti.

752 *Nedovolená výroba a jiné nakládání s omamnými a psychotropními látkami a jedy a šíření toxikomanie*

5.6.3 Ohrožení pod vlivem návykové látky (§ 274)

*Ohrožení 753
pod vlivem
návykové
látky*

Objektem je zájem na ochraně lidského života, zdraví, resp. majetku. Objektivní stránka je dána tehdy, jestliže pachatel vykonává ve stavu vylučujícím způsobilost, který si přivodil vlivem návykové látky, takové zaměstnání či jinou činnost, při kterých by mohl ohrozit život či zdraví lidí nebo způsobit značnou škodu na majetku. Přísnější trestní sazba pak dopadá na pachatele, který tímto činem způsobí havárii, dopravní nebo jinou nehodu, jiné ublížení na zdraví, větší škodu na cizím majetku nebo jiný závažný následek či spáchá takový trestný čin při výkonu zaměstnání nebo jiné činnosti, při kterých je vliv návykové látky zvláště nebezpečný, zejména řídí-li hromadný dopravní prostředek a konečně byl-li za takový čin v posledních dvou letech odsouzen nebo z výkonu trestu odnětí svobody uloženého za takový čin propuštěn.

Návykovou látkou se zde rozumí alkohol, omamné látky, psychotropní látky způsobilé nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo ovládací či rozpoznávací schopnosti, případně sociální chování.

V praxi se pachatelé tohoto deliktu rekrutují zejména z řad řidičů motorových vozidel, ale uvedené ustanovení se může vztahovat i na jiné profese či činnosti (např. posunovač, obsluha těžkých strojů, střelní mistr).

Poněkud kuriozní byl případ lékárníka, který vykonával pohotovostní službu ve stavu silné podnapilosti a v důsledku toho vydal pacientce nesprávný lék, čímž zapříčinil její zdravotní problémy spojené se 14 denní pracovní neschopností.

V zásadě může být pachatelem tohoto trestného činu kdokoliv a po subjektivní stránce se předpokládá úmysl.

Mezi trestné činy obecně nebezpečné dále řadíme obecné ohrožení z nedbalosti (§ 273), porušení povinnosti při hroživé tísni (§ 275), poškození a ohrožení provozu obecně prospěšného zařízení (§ 276), poškození a ohrožení provozu obecně prospěšného zařízení z nedbalosti (§ 277), poškození geodetického bodu (§ 278), nedovolené ozbrojování (§ 279), vývoj, výrobu a držení zakázaných bojových prostředků (§ 280), nedovolenou výrobu a držení radioaktivní látky a vysoce nebezpečné látky (§ 281), nedovolenou výrobu a držení jaderného materiálu a zvláštního štěpného materiálu (§ 282), přechovávání omamné a psychotropní látky a jedu (§ 284), nedovolené pěstování rostlin obsahujících omamnou nebo psychotropní látku (§ 285), výrobu a držení předmětu k nedovolené výrobě omamné a psychotropní látky a jedu (§ 286), výrobu a jiné nakládání s látkami s hormonálním účinkem (§ 288), získání kontroly nad vzdušným dopravním prostředkem, civilním plavidlem a pevnou plošinou (§ 290), ohrožení bezpečnosti vzdušného dopravního prostředku a civilního plavidla (§ 291) a zavlčení vzdušného dopravního prostředku do ciziny (§ 292).

5.7 Trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných

5.7.1 Výtržnictví (§ 358)

Objektem je zájem na zachování veřejného pořádku a nerušeného soužití občanů, může však jít v konkrétním případě i o ochranu života či zdraví lidí i jejich cti a majetku.

Nemocniční zřízenec, který jako řidič multikáry posílen alkoholem křížoval areál jižního hospitalizačního zařízení bez ohledu na travnaté plochy, záhony květin i procházející se rekonvalescenty, ohrožoval nejen veřejný pořádek, ale též život a zdraví pacientů a majetek nemocnice.

Objektivní stránka je dána tím, že pachatel se dopustí veřejně (před více než dvěma osobami současně přítomnými) nebo na místě veřejnosti přístupném (náměstí, hlavní ulice, restaurace) hrubé neslušnosti (např. exhibicionismus) nebo výtržnosti (demolování telefonních budek, kopání do popelnic, napadání spoluobčanů apod.), a to zejména tím, že napadne jiného, hanobí hrob, historickou nebo kulturní památku, anebo hrubým způsobem ruší přípravu nebo průběh organizovaného sportovního utkání, shromáždění nebo obřadu lidí.

Pachatelem tohoto úmyslného trestného činu může být kdokoliv.

Dalšími trestnými činy proti pořádku ve věcech veřejných jsou násilí proti orgánu veřejné moci (§ 323), vyhrožování s cílem působit na orgán veřejné moci (§ 324), násilí proti úřední osobě (§ 325), vyhrožování s cílem působit na úřední osobu (§ 326), přisvojení pravomoci úřadu (§ 328), zneužití pravomoci úřední osoby (§ 329), maření úkolu úřední osoby z nedbalosti (§ 330), přijetí úplatku (§ 331), podplacení (§ 332), nepřímé úplatkářství (§ 333), zasahování do nezávislosti soudu (§ 335), pohrdání soudem (§ 336), maření výkonu úředního rozhodnutí (§ 337), osvobození vězně (§ 338), násilné překročení státní hranice (§ 339), organizování a umožnění nedovoleného překročení státní hranice (§ 340), napomáhání k neoprávněnému pobytu na území republiky (§ 341), neoprávněné zaměstnávání cizinců (§ 342), porušení předpisů o mezinárodních letech (§ 343), vzpoura vězňů (§ 344), křivé obvinění (§ 345), křivá výpověď a nepravdivý znalecký posudek (§ 346), křivé tlumočení (§ 347), padělání a pozměnění veřejné listiny (§ 348), nedovolená výroba a držení pečetidla státní pečeti a úředního razítka (§ 349), padělání a vystavení nepravdivé lékařské zprávy, posudku a nálezu (§ 350), maření přípravy a průběhu voleb a referenda (§ 351), násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci (§ 352), nebezpečné vyhrožování (§ 353), nebezpečné pronásledování (§ 354), hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupiny osob (§ 355), podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod (§ 356), šíření poplašné zprávy (§ 357), hanobení lidských ostatků (§ 359), opilství (§ 360), účast na organizované zločinecké skupině (§ 361), podněcování k trestnému činu (§ 364), schvalování trestného činu (§ 365), nadržování (§ 366), nepřekažení trestného činu (§ 367) a neoznámení trestného činu (§ 368).

5.8 Trestné činy proti rodině a mládeži

5.8.1 Zanedbání povinné výživy (§ 196)

Zanedbání povinné výživy 755

Objektem je zájem na ochraně nároku na výživu podle zákona o rodině (vzájemná vyživovací povinnost rodičů a dětí, mezi příbuznými, manžely a nárok rozvedeného manžela na výživu stejně jako nárok neprovdané matky na vyživovací příspěvek a úhradu některých nákladů spojených s těhotenstvím a slehnutím).

Naplnění objektivní stránky vyžaduje soustavné a delší dobu trvající neplnění zákonné povinnosti vyživovat nebo zaopatřovat jiného (§ 196 odst. 1), respektive úmyslné vyhýbání se této povinnosti (§ 196 odst. 2). U § 196 odst. 1 stačí po subjektivní stránce i nedbalost.

Pachatelem může být jen osoba mající vyživovací povinnost podle zákona o rodině.

Vzhledem k primárnímu zájmu na zajištění řádného plnění vyživovací povinnosti obsahuje trestní zákon zvláštní ustanovení o účinné lítosti (§ 197), podle kterého trestnost trestného činu zanedbání povinné výživy zaniká, jestliže pachatel dodatečně splní svou vyživovací povinnost nebo dá souhlas, aby tak za něj učinila jiná osoba, přičemž ke splnění vyživovací povinnosti musí dojít dříve, než soud prvního stupně začne vyhlašovat rozsudek a další zákonnou podmínkou aplikace ustanovení o účinné lítosti je to, že čin neměl trvale nepříznivých následků.

5.8.2 Týrání svěřené osoby (§ 198)

Týrání svěřené osoby 756

Objekt tohoto trestného činu spatřujeme v zájmu společnosti na ochraně dětí i osob zletilých, pokud pro fyzický či duševní handicap jsou odkázány na péči jiných.

Objektivní stránkou rozumíme týrání takovéto osoby, tj. intenzivní, nepříznivé působení na její tělesnou či psychickou stránku v podobě zlého nakládání. Předpokládá se vyšší stupeň necitelnosti a hrubosti, což neznamená, že by takové jednání muselo být nutně spojeno s očividnými následky na zdraví týrané osoby.

Pachatelem může být ten, komu byla týraná osoba svěřena, a po subjektivní stránce se vyžaduje úmysl.

5.8.3 Ohrožování výchovy dítěte (§ 217)

Ohrožování výchovy dítěte 757

Objektem je zájem společnosti na ochraně mládeže před škodlivými vlivy; předmětem mohou být jen osoby mladší 18 let.

Objektivní stránka předpokládá buď jednání umožňující vést zahálčivý nebo nemravný život (např. rodiče dlouhodobě nedbají o školní docházku svých dětí), nebo svádění k zahálčivému či nemravnému životu (např. pobízení k pití alkoholu či užívání drog, obstarávání pornografických časopisů), nebo porušení povinnosti pečovat o dítě závažným způ-

sobem. V obou případech musí být dáno nebezpečí zpustnutí (propadnutí alkoholu, drogám, pohlavní promiskuitě, záškoláctví atd.). Stačí, když tento stav hrozí, nemusí tedy objektivně nastat. Patří sem i umožnění hry na hracích přístrojích poskytujících příležitost peněžité výhry.

V úvahu jako pachatel přichází kdokoliv. Po subjektivní stránce stačí nedbalost, svádění však logicky předpokládá úmysl.

K trestným činům proti rodině a mládeži patří dále dvojí manželství neboli bigamie (§ 194), opuštění dítěte nebo svěřené osoby (§ 195), týrání svěřené osoby (§ 198), týrání osoby žijící ve společném obydlí (§ 199), únos dítěte a osoby stížená duševní poruchou (§ 200), ohrožování výchovy dítěte (§ 201), svádění k pohlavnímu styku (§ 202) a podání alkoholu dítěti (§ 204).

5.9 Trestné činy proti České republice, cizímu státu a mezinárodní organizaci

5.9.1 Vlastizrada (§ 309)

Objektem je zájem na ochraně ústavního zřízení našeho státu, po- 758 *Vlasti-*
tažmo zájem na ochraně územní celistvosti a obranyschopnosti repub- *zrada*
liky před útoky ve formě rozvracení republiky, teroru, teroristického útoku a sabotáže, čímž je dána i objektivní stránka tohoto trestného činu, přistoupí-li kvalifikovaný způsob jejich spáchání ve spojení s cizí mocí nebo činitelem.

Pachatelem může být pouze občan České republiky, po subjektivní stránce je vyžaduje úmysl.

Dalšími trestnými činy proti republice jsou již zmíněné rozvracení republiky (§ 310), teroristický útok (§ 311), teror (§ 312), sabotáž (§ 314), zneužití zastupování státu a mezinárodní organizace (§ 315), vyzvědačství (§ 316), ohrožení utajované informace (§ 317), ohrožení utajované informace z nedbalosti (§ 318), spolupráce s nepřitelem (§ 319), válečná zrada (§ 320), služba v cizích ozbrojených silách (§ 321), porušení osobní a věcné povinnosti pro obranu státu (§ 322).

5.10 Trestné činy hospodářské

5.10.1 Neoprávněné podnikání (§251)

Objektem je zájem na ochraně řádně registrovaného podnikatele 759 *Neopráv-*
před nekalou konkurencí „podnikavců“ bez živnostenského oprávnění, *něné*
čili náležitostí stanovených jinými právními předpisy, které upravují *podnikání*
např. výkon advokacie či lékařství.

Objektivní stránkou je neoprávněné provozování výdělečného podnikání ve větším rozsahu.

Pachatelem může být kdokoliv. Po subjektivní stránce se žádá úmysl.

5.10.2 Padělání a pozměnění peněz (§ 233)

Padělání 760 a pozměnění peněz Objektem je zájem na ochraně měny, její důvěryhodnosti a řádném fungování ve vnitrostátním i mezinárodním styku.

Objektivní stránka spočívá v opatření si či přechovávání padělaných nebo pozměňovaných peněz. U druhého odstavce tohoto trestného činu navíc přistupuje úmysl udat je jako pravé.

Pachatelem tohoto úmyslného trestného činu může být kdokoliv.

Jde o mimořádně nebezpečný trestný čin, čemuž také odpovídá trestní sazba 3 až 8 let ve druhém odstavci, a spáchá-li pachatel tento trestný čin jako člen organizované skupiny nebo ve značném rozsahu, hrozí mu ztráta svobody na 5 až 10 let.

5.10.3 Zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby (§ 240)

Zkrácení 761 daně, poplatku a podobné povinné platby Objektem je zájem na ochraně daňové politiky státu.

Objektivní stránku naplní pachatel tím, že ve větším rozsahu zkrátí daň, clo, pojistné na sociální zabezpečení nebo zdravotní pojištění, poplatek nebo jinou podobnou platbu.

Pachatelem může být zejména daňový poplatník, ale i jiná osoba, pokud se „zaslouží“ o to, že daň nebyla subjektu daně (poplatku) vyměřena či byla zkrácena ve větším rozsahu.

Subjektivní stránka předpokládá úmysl.

Dalšími hospodářskými trestnými činy jsou neoprávněné opatření, padělání a pozměnění platebního prostředku (§ 234), udávání padělaných a pozměněných peněz (§ 235), výroba a držení padělatelského náčiní (§ 236), neoprávněná výroba peněz (§ 237), ohrožování oběhu tuzemských peněz (§ 239), neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení a podobné povinné platby (§ 241), nesplnění oznamovací povinnosti v daňovém řízení (§ 243), porušení předpisů o nálepkách a jiných předmětech k označení zboží (§ 244), padělání a pozměnění předmětů k označení zboží pro daňové účely a předmětů dokazujících splnění poplatkové povinnosti (§ 245), padělání a pozměnění známek (§ 246), porušení zákazu v době nouzového stavu v devizovém hospodářství (§ 247), porušení předpisů o pravidlech hospodářské soutěže (§ 248), neoprávněné vydání cenného papíru (§ 249), manipulace s kurzem investičních nástrojů (§ 250), neoprávněné provozování loterie a podobné sázkové hry (§ 252), poškozování spotřebitele (§ 253), zkreslování údajů o stavu hospodaření a jmění (§ 254), zneužití informace a postavení v obchodním styku (§ 255), sjednání výhody při zadání veřejné zakázky při veřejné soutěži a veřejné dražbě (§ 256), pletichy při zadání veřejné zakázky a při veřejné soutěži (§ 257), pletichy při veřejné dražbě (§ 258), vystavení nepravdivého potvrzení a zprávy (§ 259), poškozování finančních zájmů Evropských společenství (§ 260), porušení předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou (§ 261), porušení předpisů o kontrole vývozu zboží a technologií dvojího užití (§ 262), porušení

povinností při vývozu zboží a technologií dvojího užití (§ 263), zkreslení údajů a nevedení podkladů ohledně vývozu zboží a technologií dvojího užití (§ 264), provedení zahraničního obchodu s vojenským materiálem bez povolení nebo licence (§ 265), porušení povinnosti v souvislosti s vydáním povolení a licence pro zahraniční obchod s vojenským materiálem (§ 266), zkreslení údajů a nevedení podkladů ohledně zahraničního obchodu s vojenským materiálem (§ 267), porušení práv k ochranné známce a jiným označením (§ 268), porušení chráněných průmyslových práv (§ 269), porušení autorského práva, práv souvisejících s právem autorským a práv k databázi (§ 270) a padělání a napodobení díla výtvarného umění (§ 271).

5.11 Trestné činy proti životnímu prostředí

5.11.1 Poškození a ohrožení životního prostředí (§ 293)

Chráněným zájmem je zájem na ochraně životního prostředí jako základního životního prostoru člověka, živočichů i jiných organismů. Životním prostředím se rozumí vše, co vytváří přirozené podmínky existence organismů včetně člověka a je předpokladem jejich dalšího vývoje. Za základní složky životního prostředí se považují zejména ovzduší, voda, horniny, půda, organismy, ekosystémy a energie.

Objektivní stránku trestného činu poškození a ohrožení životního prostředí naplní svým jednáním ten, kdo úmyslně znečistí nebo jiným způsobem poškodí půdu, vodu, ovzduší, les nebo jinou složku životního prostředí tím, že poruší zákony o ochraně životního prostředí nebo jeho složek nebo zákony o ochraně a využívání přírodních zdrojů nebo zákony o chemických látkách nebo chemických přípravcích na zvláště chráněném území, v evropsky významné lokalitě, v ptačí oblasti nebo ve vodním zdroji, u něhož je stanoveno ochranné pásmo nebo na větším území mimo tyto lokality a tím ohrozí společenstva nebo populace volně žijících živočichů nebo planě rostoucích rostlin nebo kdo úmyslně takové poškození životního prostředí zvýší nebo ztíží jeho odvrácení nebo zmírnění.

Pachatelem může být kdokoliv a po subjektivní stránce se vyžaduje úmysl. Tento trestný čin má i svůj nedbalostní ekvivalent v ust. § 294.

Dalšími trestnými činy proti životnímu prostředí jsou poškození lesa (§ 295), neoprávněné vypuštění znečišťujících látek (§ 297), neoprávněné nakládání s odpady (§ 298), neoprávněné nakládání s chráněnými, volně žijícími živočichy a planě rostoucími rostlinami (§ 299), neoprávněné nakládání s chráněnými volně žijícími živočichy a planě rostoucími rostlinami z nedbalosti (§ 300), odnímání nebo ničení živočichů a rostlin (§ 301), týrání zvířat (§ 302), zanedbání péče o zvíře z nedbalosti (§ 303), pytláctví (§ 304), neoprávněná výroba, držení a jiné nakládání s léčivy a jinými látkami ovlivňujícími užitek hospodářských zvířat (§ 305), šíření nakažlivé nemoci zvířat (§ 306) a šíření nakažlivé nemoci a škůdce užitkových rostlin (§ 307).

762 *Poškození a ohrožení životního prostředí*

5.12 Trestné činy proti branné povinnosti

5.12.1 Nenastoupení služby v ozbrojených silách (§ 372)

Nenastoupení služby v ozbrojených silách 763

Objektem je zájem na řádném a včasném naplnění vojenských stavů, potažmo zájem na věcném zabezpečení obrany státu.

Objektivní stránka je u § 269 TrZ dána tím, že pachatel za nouzového stavu nenastoupí službu v ozbrojených silách (tj. nehlásí se v určeném vojenském útvaru) do 24 hodin po uplynutí lhůty stanovené v povolávacím rozkaze, ač mu v tom nebránila žádná zákonem předpokládaná překážka.

Tohoto trestného činu se může dopustit voják v aktivní záloze povoláný za nouzového stavu k vykonání výjimečného vojenského cvičení na základě nařízení vlády. Jedná se o výjimečné vojenské cvičení, které se podle branného zákona vykonává, jestliže to vyžadují záchranné práce při živelných pohromách nebo při jiných závažných situacích ohrožujících životy, zdraví, životní prostředí nebo značné majetkové hodnoty.

K trestným činům proti branné povinnosti dále patří maření způsobilosti k službě (§ 369), neplnění odvodní povinnosti (§ 370), obcházení branné povinnosti (§ 371), nenastoupení mimořádné služby v ozbrojených silách (§ 373), nenastoupení mimořádné služby v ozbrojených silách z nedbalosti (§ 374).

5.13 Trestné činy vojenské

5.13.1 Zběhnutí (§ 386)

Zběhnutí 764

Zběhnutí je typický vojenský trestný čin, jehož objektem je zájem společnosti na řádném výkonu vojenské služby.

Objektivní stránku představuje svémocné vzdálení v úmyslu vyhnout se po delší dobu či natrvalo vojenské službě.

Pachatelem může být jen voják a po subjektivní stránce se vyžaduje úmysl (deserční).

Vojenskými trestnými činy jsou rovněž neuposlechnutí rozkazu (§ 375), neuposlechnutí rozkazu z nedbalosti (§ 376), zprotivení a donucení k porušení vojenské povinnosti (§ 377), urážka mezi vojáky (§ 378), urážka mezi vojáky násilím nebo pohrůžkou násilí (§ 379), urážka vojáka stejné hodnosti násilím nebo pohrůžkou násilí (§ 380), násilí vůči nadřízenému (§ 381), porušování práv a chráněných zájmů vojáků stejné hodnosti (§ 382), porušování práv a chráněných zájmů vojáků podřízených nebo s nižší hodností (§ 383), vyhýbání se výkonu vojenské služby (§ 384), vyhýbání se výkonu služby z nedbalosti (§ 385), svémocně odloučení (§ 387), vyhýbání se výkonu strážní, dozorčí nebo jiné služby (§ 388), porušení povinnosti strážní služby (§ 389), porušení povinnosti dozorčí nebo jiné služby (§ 390), porušení povinnosti služby

při obraně vzdušného prostoru (§ 391), ohrožování morálního stavu vojáků (§ 392), porušení služební povinnosti vojáka (§ 393), zbabělost před nepřítelem (§ 394), nesplnění bojového úkolu (§ 395), opuštění vojenského materiálu (§ 396), vydání vojáků a vojenského materiálu nepříтели (§ 397) a porušení služební povinnosti příslušníka bezpečnostního sboru (§ 398).

Nový trestní zákoník

Dlouho očekávaná rekodifikace českého trestního práva hmotného reflektuje novou etapu společenského vývoje. Klade primární důraz na ochranu základních práv a svobod každého jednotlivce, tedy život, zdraví, osobní svobodu a majetek. Nově formuluje a vytváří řadu skutkových podstat.

U nejzávažnějších násilných trestných činů výrazně zpřísňuje trestní sazby. Výjimečným trestem je vedle doživotí i odnětí svobody až na 30 let. Zavádí se také nové druhy alternativního trestu v podobě domácího vězení a zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce. Pachatelům, kteří spáchali trestný čin v nepříčetnosti či ve zmenšené příčetnosti, může soud uložit i nové ochranné opatření v podobě zabezpečovací detence, jejímž cílem je ochrana společnosti před sexuálními devianty, vrahy a agresory.

Nový trestní zákoník jako moderní kodex zavádí i příklon k formálnímu pojmu (pojetí) trestného činu. Pojem společenské nebezpečnosti jako podmínky trestnosti činu nahrazuje termínem společenské škodlivosti, který však nemá stejný význam, neboť škodlivost jednání pachatele je zejména důležitým hlediskem při ukládání trestu. V důsledku zavedení formálního pojetí trestného činu dochází rovněž k přesnějšímu vymezení skutkových podstat jednotlivých trestných činů a tím současně i k omezení interpretačního prostoru pro soudní výklad v aplikační praxi.

Významnou změnou je rozlišení dvou kategorií trestného činu (zločiny a přečiny) podle závažnosti. Vedle toho vymezuje i zvláště závažné zločiny jako úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně 10 let.

V průběhu přípravných prací a legislativního procesu byla nejvíce diskutovanou otázkou dolní hranice trestní odpovědnosti pachatele. Její snížení na 14 let bylo ještě před nabytím účinnosti nového trestního zákoníku (1. 1. 2010) negováno novelou, která tuto hranici vrací zpět na 15 let.

Všechny shora uvedené podstatné změny, jakož i mnohé další, jsou v tomto 9. vydání učebnice zachyceny a pojednány. Vzhledem k charakteru předkládané publikace, tj. v zájmu zachování srozumitelnosti a přístupnosti podávaných informací, nejsou samozřejmě změny, který nový trestní zákoník přináší, zapracovány vyčerpávajícím způsobem. Logicky zde také nemohou být praktické poznatky z aplikace nových

institutů, neboť toto vydání učebnice z výukových důvodů předchází účinnosti nového trestního zákoníku.

Kontrolní otázky:

1. Co je trestný čin?
2. Jaká jsou stadia trestného činu a jaké jsou formy účastenství?
3. Co je skutková podstata trestného činu?
4. Kdo může být pachatelem trestného činu (základní zákonné náležitosti)?
5. Jaká opatření lze uložit mladistvému podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže?
6. Jaké rozeznáváme druhy a formy zavinění?
7. Kdy jsou splněny zákonné podmínky nutné obrany a krajní nouze?
8. Jak definujeme trest a jaký je jeho základní účel?
9. Jaké jsou druhy trestů a ochranných opatření a v čem spočívá základní rozdíl mezi trestem a ochranným opatřením?
10. Jaké jsou u nás typy věznic a čím se od sebe liší?
11. Jak lze stručně charakterizovat (na příkladech) jednání, která nesou znaky trestných činů vraždy, ublížení na zdraví, loupeže, vydírání, krádeže, podvodu, zpronevěry, znásilnění, pohlavního zneužití, výtržnictví a ohrožování výchovy dítěte?
12. Za jakých podmínek lze uložit ochranné léčení a zabezpečovací detenci?
13. Jaké hlavní změny přináší nový trestní zákoník?

XIII. Trestní právo procesní

1. Základní zásady trestního řízení

Základní zásady trestního řízení jsou podstatou všech právních institutů a stadií trestního řízení.

Zásada **stíhání jen ze zákonných důvodů** znamená, že stíhat někoho lze jen způsobem stanoveným zákonem (tím se zde rozumí zejména trestní řád). Dodržení této zásady garantuje, že nikdo nebude stíhán bezdůvodně a nepodloženě.

765 *Zásada stíhání jen ze zákonných důvodů*

V praxi to například znamená, že nelze trestně stíhat toho, komu nebylo předáno usnesení o zahájení trestního stíhání, případně v řízení před soudem nemůže rozhodovat samosoudce tam, kde zákon předpokládá rozhodování senátu.

Ústavní princip, že každý je považován za nevinného, dokud pravomocným rozsudkem nebyla vyslovena jeho vina, označujeme za **zásadu presumpce nevinny**. Tato zásada obsahuje požadavek, aby vina obžalovaného byla úplně a nepochybně prokázána. Lze z ní odvodit dvě důležité pravidla.

766 *Zásada presumpce nevinny*

Zásada **in dubio pro reo** (v pochybnosti ve prospěch viníka) znamená, že je třeba rozhodnout ve prospěch obviněného, pokud po vyčerpání všech dosažitelných důkazů přetrvávají o rozhodované otázce důvodné pochybnosti.

767 *Zásada in dubio pro reo*

Druhým pravidlem vycházejícím z presumpce nevinny je to, že **obžalovanému musí být vina prokázána**. Obžalovaný není tedy povinen dokazovat žádnou skutečnost, ani tu, která svědčí v jeho prospěch (například nemusí prokazovat alibi), přičemž platí, že z tohoto jeho přístupu k věci nelze dovozovat závěr vyznívající v jeho neprospěch.

Zásada legality zakotvuje povinnost státního zástupce stíhat všechny trestné činy, o kterých se dozví. Výjimkou jsou případy stanovené zákonem nebo mezinárodní smlouvou.

768 *Zásada legality*

V § 10 TrŘ se uvádí, že z pravomoci orgánů činných v trestním řízení jsou vyňaty osoby požívající výsad a imunit podle mezinárodního práva.

V **zásadě oficiality** je promítnut požadavek, aby orgány činné v trestním řízení postupovaly z úřední povinnosti (ex officio), a přitom co

769 *Zásada oficiality*

nejrychleji a s plným šetřením práv a svobod zaručených Listinou základních práv a svobod a mezinárodními smlouvami, jimiž je Česká republika vázána. Jestliže jsou tedy dány zákonné podmínky pro provedení určitého procesního úkonu (např. osobní prohlídka), musí příslušný orgán takovýto úkon provést bez ohledu na přání stran či jiných subjektů trestního řízení.

Zásada oficiality je ovšem prolomena zásadou obžalovací, podle níž se může soud zabývat konkrétní trestní věcí jen na základě obžaloby podané státním zástupcem, a podobně platí, že k vyvolání odvolacího řízení je nutno podat opravný prostředek.

Vedle toho existuje řada dalších výjimek z této zásady (například o nároku poškozeneho je možno rozhodnout pouze tehdy, je-li učiněn včas a řádně specifikován, o znalečném se rozhoduje jen k návrhu znalce).

Požadavek na co nejrychlejší projednání trestní věci, který zákon spojuje se zásadou oficiality, znamená, že každý má právo, aby jeho věc byla projednána bez zbytečných průtahů. Současně je však třeba si uvědomit, že čím déle trestní řízení trvá, tím složitější je důkazní situace (například svědci zapomínají), což znamená, že rychlost řízení má význam i pro správné a spravedlivé rozhodnutí.

*Zásada 770
vyhledávací*

Zásada vyhledávací konkretizuje zásadu oficiality, pokud jde o důkazní řízení. Nachází své uplatnění zejména v řízení přípravném a zavazuje orgány činné v trestním řízení na jedné straně povinností zjišťovat skutečnosti svědčící ve prospěch i v neprospěch obviněného a na druhé straně dává procesním stranám možnost uplatnit při dokazování vlastní důkazní návrhy. Zásada vyhledávací má tedy přispívat k naplnění rovného postavení stran v trestním procesu. Jejím protikladem je **zásada vyšetřovací** (inkviziční), kdy procesní orgán vůbec nepřipouští aktivitu stran a spor mezi účastníky.

*Zásada 771
vyšetřovací*

Novelizace trestního řádu z r. 1993 nahradila zásadu objektivní pravdy **zásadou zjištění skutkového stavu věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti**. Zatímco zásada objektivní pravdy předpokládala, že orgány činné v trestním řízení se nemohou omezovat jen na zjišťování okolností důležitých pro rozhodnutí věci, nová formulace této zásady naopak ukládá orgánům činným v trestním řízení zjišťovat potřebný skutkový stav jen v rozsahu, který je nezbytný pro jejich rozhodnutí.

*Zásada 772
zjištění
skutkového
stavu*

V praxi to znamená, že soud nemusí provádět k důkazu zcela podružnou a nevýznamnou výpověď obtížně dostupného svědka, neboť má k dispozici jiné podstatné a důležité důkazy, což v důsledku vede k žádoucímu urychlení trestního řízení.

Podle novely trestního řádu účinné od 1. 1. 2002 mají strany v řízení před soudem navíc právo nejen navrhopvat, ale také provádět důkazy.

*Zásada 773
volného
hodnocení
důkazů*

Zásada volného hodnocení důkazů spočívá v tom, že soud v hlavním líčení hodnotí důkazy podle svého volného uvážení, tedy bez toho, že by mu zákon předepisoval, jaká je důležitost, resp. míra potřeby jednotlivých důkazů. To souvisí s potřebou individualizace každého případu a současně zabraňuje mechanickému a schematickému hodnocení důkazů, což na druhé straně neznamená, že zásada volného hodnocení

důkazů je projevem libovůle soudu. Vytváří jen obecný rámec pro uplatnění právního vědomí soudců při logickém, všestranném a zevrubném zhodnocení důkazů i jejich vzájemných souvislostí.

V zájmu posílení výchovného působení trestního řízení a v zájmu předcházení a zamezování trestné činnosti je uplatňována **zásada spolupráce se zájmovými sdruženími občanů**. Ve smyslu této zásady zákon jednak ukládá státním orgánům a všem organizacím povinnost pomáhat orgánům činným v trestním řízení při plnění jejich úkolů (například jde o podání požadovaných zpráv o pověsti s co největším urychlením) a umožňuje jim převzetí záruky za nápravu obviněného nebo při náhradě vazby. Formou takovéto spolupráce může být i projednávání věcí před širší veřejností (ve vhodných případech) v zájmu prohloubení výchovného účinku trestního řízení.

Zásada obžalovací vyjadřuje rozdělení procesních funkcí mezi různé procesní subjekty. Ve smyslu této zásady obžalobu podává a před soudem zastupuje státní zástupce, proti němu stojí obžalovaný, popřípadě zastoupený svým obhájcem a jejich spor rozhoduje nezávislý a nestranný soud, který zároveň prostřednictvím předsedy senátu (samosoudce) jednání řídí.

Důsledkem této zásady je to, že řízení před soudem je možné **jen na základě obžaloby** (nebo návrhu na potrestání), **státní zástupce může vzít obžalobu zpět až do doby, než se soud prvního stupně odebere k závěrečné poradě** (po zahájení hlavního líčení však jen se souhlasem obžalovaného), a **účast státního zástupce při hlavním líčení je povinná** (zpravidla není nutná ve veřejném zasedání a v zájmu zachování rovného postavení stran je vyloučena v neveřejném zasedání).

Zásada ústnosti znamená, že soud rozhoduje na základě ústně provedených důkazů a ústních přednesů stran. Proto soud řídí jednání ústně, má ústní styk se stranami a ostatními účastníky procesu a vyhlášení rozhodnutí soudu se děje ústně.

Výjimky jsou přípustné jen na podkladě zákona (za určitých okolností zákonem daných je možno přečíst výpověď svědka, resp. znalecký posudek, případně jednat v nepřítomnosti obžalovaného). V praxi se zásada ústnosti často potýká s požadavkem rychlosti řízení (například když je dlouhodobě nedostizitelný svědek ve vazební věci).

Protikladem zásady ústnosti je zásada písemnosti (rozhodování jen na základě spisů).

Se zásadou ústnosti úzce souvisí **zásada bezprostřednosti**. Vyplývá z ní, že soud má rozhodovat na základě důkazů před ním provedených, tedy na základě bezprostředního dojmu z provedeného řízení, a že má čerpat důkazy z pramene co nejbližšího zjišťované skutečnosti.

Nesmí se spokojit se svědectvím z druhé ruky, když může vyslechnout očitého svědka inkriminované události.

Zásada veřejnosti je zárukou správného rozhodování soudu, plní výchovnou a informační funkci, umožňuje laické i odborné veřejnosti kontrolu trestního soudnictví, a tím pádem je i určitou garancí pro obviněného, že v trestním řízení budou respektována všechna jeho práva.

774 *Zásada spolupráce se sdruženími občanů*

775 *Zásada obžalovací*

116 *Zásada ústnosti*

111 *Zásada bezprostřednosti*

778 *Zásada veřejnosti*

V této souvislosti je třeba zamyslet se nad poskytováním informací o trestním řízení tisku, televizi a jiným sdělovacím prostředkům. Orgány činné v trestním řízení jsou totiž ze zákona povinny dbát, aby tímto způsobem neohrozily objasnění skutečností důležitých pro trestní řízení a aby nezveřejnily o osobách majících účast v trestním řízení údaje, které přímo nesouvisí s trestnou činností. To vychází z práva těchto osob na ochranu soukromého života a také ze zásady presumpce neviny. V tomto smyslu je také třeba chápat termín **přiměřený způsob** poskytování informací státních orgánů o své činnosti (viz článek 17 Listiny základních práv a svobod). O průběhu soudního jednání lze pořizovat obrazové a zvukové záznamy. Pořízení záznamu je však podmíněno souhlasem předsedy senátu (samosoudce).

Trestní řád dále stanoví, za kterých podmínek může být veřejnost vyloučena, a to pro část hlavního líčení nebo veřejného zasedání (blíže viz část 3.3 - Hlavní líčení). Rozhodnutí je nutno vyhlásit vždy veřejně.

*Zásada
práva na
obhajobu*

779 Zásada zajištěného práva na obhajobu záleží zejména v tom, že každý, proti němuž se vede trestní řízení, musí být náležitě poučen o právech umožňujících mu plné uplatnění obhajoby a o tom, že si též může zvolit obhájce. Smyslem této základní zásady je zaručení plné ochrany zákonných zájmů a práv osoby, proti níž se řízení vede. Má také významně přispět k tomu, aby nebyla odsouzena žádná nevinná osoba a aby pachatel byl odsouzen jen za takový skutek, který spáchal, případně aby mu byl uložen spravedlivý trest.

*Zásada
práva na
užívání
mateřské-
ho jazyka*

780 Mezi základní zásady trestního řízení řadíme také **právo na užívání mateřského jazyka**. Toto právo přísluší nejen obžalovanému, ale i svědkům, poškozenému a zúčastněné osobě, přičemž se nemusí jednat pouze o mateřský jazyk, ale i o jiný, o kterém dotyčná osoba uvede, že ho ovládá.

Je-li třeba přetlumočit obsah výpovědi nebo neovládá-li obviněný jazyk, v kterém se jednání vede (v našem trestním řízení může být jen čeština), přibere se tlumočnick.

Je-li obžalována osoba neslyšící, je třeba ji považovat za toho, kdo neovládá jazyk, v kterém se řízení vede. Bude tedy přibrán tlumočnick ústních projevů ve styku s neslyšícími osobami.

Nedodržení této zásady je porušením práva obviněného na obhajobu, zpochybněním zákonnosti trestního řízení a často i znemožněním zjištění skutkového stavu věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti.

Systém základních zásad je třeba chápat jako vnitřně jednotný celek, neboť tvoří ucelenou soustavu, kde jednotlivé základní zásady spolu úzce souvisí a navazují na sebe. Základní zásady musí být vykládány a aplikovány v souladu s Ústavou ČR, Listinou základních práv a svobod a Evropskou úmluvou o základních lidských právech a svobodách z roku 1951.

2. Subjekty trestního řízení

Subjektem trestního řízení jsou všechny orgány činné v trestním řízení (soud, státní zástupce, vyšetřovatel a policejní orgán), jejich pomocné orgány (zapisovatel, tlumočník, vyšší soudní úředník, probační úředník a asistent soudce Nejvyššího soudu), obviněný, obhájce, poškozený a zúčastněná osoba, společenský zástupce a osoby se samostatnými obhajovacími právy. Svědkové a znalci mají toto postavení jen v rámci velmi krátkého úseku trestního řízení, v němž se pojednává o svědečném, respektive znalečném.

2.1 Soud

Výlučné postavení soudu mezi subjekty trestního řízení je dáno zejména tím, že právě nezávislému soudu zákon svěřuje rozhodování o nejdůležitější otázce trestního řízení, tj. o vině a trestu.

781 *Soudy*

Okresní soud je zásadně příslušným konat trestní řízení v prvním stupni o všech trestných činech s výjimkou nejzávažnějších, které zákon svěřuje **krajskému soudu**. Jde o trestné činy, u kterých dolní hranice zákonné trestní sazby činí nejméně 5 let nebo je možno za ně uložit trest výjimečný, dále o trestné činy

782 *Okresní soud*

783 *Krajský soud*

- a) neoprávněného odebrání tkání a orgánů, nedovoleného nakládání s tkáněmi a orgány, odběru tkáně, orgánu a provedení transplantace za úplatu, nedovoleného nakládání s lidským embryem a lidským genomem, obchodování s lidmi,
- b) spáchaných prostřednictvím investičních nástrojů, které jsou přijaty k obchodování na regulovaném trhu nebo o jejichž přijetí k obchodování na regulovaném trhu bylo požádáno, nebo jejich padělků a napodobenin, pokud jejich zákonným znakem je způsobení značné škody nebo získání značného prospěchu,
- c) porušení předpisů o pravidlech hospodářské soutěže, manipulace s kurzem investičních nástrojů, zneužití informace a postavení v obchodním styku, poškození finančních zájmů Evropských společenství, porušení předpisů o kontrole vývozu zboží a technologií dvojího užití, porušení povinností při vývozu zboží a technologií dvojího užití, zkresení údajů a nevedení podkladů ohledně vývozu zboží a technologií dvojího užití, provedení zahraničního obchodu s vojenským materiálem bez povolení nebo licence, porušení povinnosti v souvislosti s vydáním povolení a licence pro zahraniční obchod s vojenským materiálem, zkresení údajů a nevedení podkladů ohledně zahraničního obchodu s vojenským materiálem, vývoje, výroby a držení zakázaných bojových prostředků a
- d) sabotáže, zneužití zastupování státu a mezinárodní organizace, vzvědačství, ohrožení utajované informace, spolupráce s nepřitelem, styků ohrožujících mír, použití zakázaného bojového prostředku a nedovoleného vedení boje, plenění v prostoru válečných operací.

- Vrchní soud* 784 Krajský soud však především rozhoduje o odvoláních proti rozhodnutím okresních soudů. Naproti tomu **vrchní soud** nikdy nerozhoduje jako soud 1. stupně, ale přísluší mu řešit odvolání a stížnosti proti rozhodnutím krajských soudů, pokud rozhodovaly jako soudy prvostupňové, a zaujímá stanoviska k výkladu zákonů podobně jako **Nejvyšší soud**, který také rozhoduje o mimořádných opravných prostředcích. Tomuto soudu (stejně jako vrchnímu a krajskému) přísluší též rozhodovat spory o příslušnost, je-li nejbližší nadřízeným soudem.
- Nejvyšší soud* 785
- Senát* 786 V trestním řízení před soudem rozhoduje **senát** nebo **samosoudce**. Senáty jsou složeny jednak výlučně ze soudců, jednak ze soudců a **přísedících** (dříve soudci z lidu), kteří představují laický prvek v našem systému organizace justice. Předsedou senátu a také samosoudcem může být jen soudce profesionál.
- Přísedící* 787 Senát okresního soudu se skládá z předsedy senátu a dvou přísedících, stejně jako senát krajského soudu, pokud rozhoduje jako soud prvního stupně (viz výše). V odvolacím řízení je senát krajského soudu složen výhradně ze tří soudců profesionálů, z nichž jeden je předsedou senátu. Ve stejném složení rozhoduje vrchní soud i Nejvyšší soud, s výjimkou rozhodování Nejvyššího soudu o mimořádném opravném prostředku proti rozhodnutí vrchních soudů, kdy je senát složen z předsedy a čtyř soudců.
- Soudy mládeže* 788 Součástí jednotné soustavy soudů jsou i **soudy mládeže**, které byly zřízeny zákonem o soudnictví ve věcech mládeže s účinností od 1. 1. 2004. Soudem mládeže rozumíme zvláštní senát (samosoudce) příslušného okresního, krajského, vrchního a Nejvyššího soudu. Jde o zvláštní specializaci v rámci soustavy soudů, nikoliv tedy o samostatnou, svébytně působící kategorii soudů.

2.2 Státní zástupce

- Státní zástupce* 789 Státní zástupce má mezi subjekty trestního řízení výsadní postavení v tom smyslu, že jedině on je oprávněn k podání obžaloby, a soud může rozhodovat jen o skutku, který je uveden v žalovaném návrhu. Jinými slovy, pouze **státní zástupce** může obviněného pohnat před soud pro konkrétní delikt a v důsledku zásady legality je dokonce **povinen** stíhat všechny trestné činy, o kterých se dozvěděl, přičemž nese i nemalou odpovědnost za to, že zjištění pachatelé prokázaných trestných činů se před soud skutečně dostanou. Před soudem musí právě proto vystupovat aktivně. Zákon mu výslovně ukládá dokazovat vinu obžalovaného.
- Státní zástupce je také podle zákona pověřen dozorem nad zákonným průběhem přípravného řízení, v jehož rámci prověřuje jeho postup s právem účastnit se prováděných úkonů, ruší nezákonná nebo neodůvodněná rozhodnutí, dává policejnímu orgánu závazné pokyny, mj. sleduje použití operativně pátracích prostředků, a sám je oprávněn činit závažné úkony.

Může nařídít zajištění majetku obviněného či exhumaci mrtvolu, rozhodnout o dalším trvání vazby, narovnání, podmíněném zastavení trestního stíhání či o jiném ukončení trestního řízení.

V řízení před soudem má státní zástupce postavení strany. Přednáší obžalobu a závěrečnou řeč, navrhuje provedení důkazů a se souhlasem nebo na výzvu soudu je i sám provádí, může podat odvolání (v případě usnesení stížnost) jak v neprospěch, tak i ve prospěch obviněného i poškozeného (případně i zúčastněné osoby) a může též podat návrh na obnovu řízení. Nejvyšší státní zástupce může na návrh krajského nebo vrchního státního zástupce podat i dovolání.

2.3 Policejní orgán

Policejní orgán je dalším orgánem činným v trestním řízení, přesněji řečeno v řízení přípravném (při dálkové plavbě může tuto roli plnit i kapitán lodi). S výjimkou případů, kdy zákon vyžaduje předběžný souhlas či rozhodnutí soudu nebo státního zástupce (např. domovní prohlídka nebo osobní prohlídka), rozhoduje policejní orgán (služba kriminální policie a vyšetřování) samostatně o postupu vyšetřování a je plně odpovědný za zákonné a včasné provedení vyšetřovacích úkonů. Shromažďuje důkazní materiál (výsledky obviněného a svědků, znalecké posudky, protokoly o ohledání místa činu, zprávy o pověsti obviněného a opis jeho rejstříku trestů atd.), který státní zástupce posléze v podobě spisu předkládá soudu s obžalobou.

Na vyšetřování se podílejí i **další útvary Policie ČR**, a to na základě pověření ministra vnitra. Policejní orgán také provádí operativní šetření k odhalení skutečností nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin, a následné prověřování, které může vyústit v zahájení trestního stíhání nebo v odložení či odevzdání věci.

Zapisovatel, vyšší soudní úředník, probační úředník, asistent soudce Nejvyššího soudu a tlumočník jsou pomocnými orgány orgánů činných v trestním řízení.

Zapisovatel se v případech stanovených zákonem účastní procesních úkonů a zapisuje o nich protokol. Svým podpisem potvrzuje správnost zapsaných údajů. Je-li v řízení před soudem pořizován zvukový záznam, a v důsledku toho předseda senátu nediktuje protokol, je zapisovatelem vyšší soudní úředník nebo protokolující úředník.

Tlumočník se přibírá k přetlumočení obsahu výpovědi nebo písemnosti. Stane se tak i za situace, kdy obviněný prohlásí, že neovládá jazyk, ve kterém se jednání vede. Seznamy tlumočnicků jsou vedeny u krajských soudů. Před provedením tlumočnického úkonu musí být tlumočník poučen i o trestních následcích vědomě nepravdivého tlumočení.

Vyšší soudní úředník vydává jednoduchá rozhodnutí a vykonává administrativní úkony spojené s trestním řízením.

790 *Policejní orgán*

791 *Zapisovatel*

792 *Tlumočník*

793 *Vyšší soudní úředník*

Probační úředník **794** **Probační úředník** vykonává dohled nad obviněným, spočívající na straně jedné v pozitivním vedení a pomoci a na straně druhé v kontrole jeho chování.

Asistent soudce Nejvyššího soudu **795** **Asistent soudce Nejvyššího soudu** činí jednotlivé úkony trestního řízení z pověření soudce Nejvyššího soudu.

Nejvyššího soudu

2.4 Obviněný, obhájce a jiné osoby s obhajovacími právy

Obviněný **796** Trestní řád označuje za **obviněného** toho, proti komu bylo zahájeno trestní stíhání. Nařízením hlavního líčení se z obviněného stává **obžalovaný**, zatímco **odsouzeným** se rozumí ten, proti komu byl vydán pravomocný odsuzující rozsudek.

Obžalo- **797** *Odsouze-* **798** *ný* Zákon ovšem připouští, pokud z povahy věci nevyplývá jinak, používat termín obviněný i pro obžalovaného a odsouzeného.

V zásadě tedy není chybou, mluvíme-li v kterékoli fázi trestního řízení po zahájení trestního stíhání o stíhané osobě jako o obviněném, zatímco je nesprávné a zjevně nelogické užívání termínu obžalovaný v přípravném řízení (tj. před podáním obžaloby), když uplatnění termínu odsouzený před právní mocí odsuzujícího rozsudku je dokonce třeba pokládat za porušení zásady presumpce nevinny.

V trestním řízení je obviněný hlavní osobou, bez jejíž účasti je lze konat jen zcela výjimečně (např. řízení proti uprchlému). Zákon mu přiznává řadu základních práv a svobod v zájmu vytvoření rovnováhy s protistranou (státní zástupce, poškozený). Obviněný nemusí vypovídat a k doznání nesmí být jakýmkoliv způsobem donucován. Může tedy výpověď odmítnout a v tomto směru musí být náležitě poučen stejně jako o svém právu na obhajobu. Po celé řízení musí mít možnost vyjádřit se ke skutečnostem, které jsou mu kladeny za vinu, vyjadřovat se k nim a uvádět okolnosti (důkazy) na svoji obhajobu, činit návrhy a podávat žádosti či opravné prostředky.

Základním účelem obhajoby je přispět k tomu, aby obviněný nebyl stíhán pro čin, který nespáchal, respektive aby nebyl za prokázaný skutek neadekvátně potrestán. I když obviněný má postavení procesní strany v zásadě rovnoprávné se stranou žalující, je fakticky často omezen na svých právech a svobodách (například je v zájmu splnění účelu trestního řízení ve vazbě). Toto znevýhodnění zákon vyrovnává určitými výsadami obviněného (pořadí závěrečných řečí, zákaz reformace in peius).

Právo na obhajobu, které ze zákona zabezpečují i orgány činné v trestním řízení, může v praktické poloze vykonávat obviněný sám nebo prostřednictvím svého obhájce. Novela trestního řádu účinná od 1. 1. 2002 nově deklaruje právo obviněného na obhajobu bezplatnou (nebo za sníženou odměnu), prokáže-li, že nemá dostatek finančních prostředků na hrazení nákladů obhajoby.

Obhájce **799** Úlohou **obhájce** je poskytovat obviněnému potřebnou právní pomoc, účelně využívat k hájení jeho zájmů zákonných prostředků obhajoby, poukazovat na nedostatky řízení a upozorňovat na okolnosti, které vracují nebo zeslabují obvinění. Je oprávněn podávat za obviněného

návrhy, žádosti a opravné prostředky, nahlížet do spisů a účastnit se vyšetřovacích úkonů. Klade vyslychaným otázky a má právo pronést závěrečnou řeč nebo konečný návrh. Obhájcem může být jen advokát, tedy osoba práva znalá, zaručující kvalifikovanost obhajoby. Předpokládá se, že v takové osobě nachází obviněný dostatečnou kompenzaci handicapu vlastní nezkušenosti a právní neznalosti. Obhájce je vázán příkazy svého klienta, jen pokud nejsou v rozporu se zákonem. Je povinen zachovávat mlčenlivost, pokud ho klient mlčenlivosti nezproští. Výjimkou je případ, kdy jen za cenu porušení mlčenlivosti lze překazit závažný trestný čin.

Obhájce si může obviněný zvolit podle své úvahy a výběru. Pokud tak neučiní v případě, kdy zákon předpokládá takzvanou nutnou obhajobu, je mu obhájce ustanoven (obhájce z úřední povinnosti neboli *ex offio*). Stane se tak, je-li obžalovaný ve vazbě či výkonu trestu, jde-li o uprchlého nebo o osobu zbavenou způsobilosti k právním úkonům (resp. s omezenou způsobilostí). Stejně tak musí mít obviněný obhájce, koná-li se řízení o trestném činu, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice převyšuje 5 let (vražda, loupež, znásilnění apod.). Obhájce je obviněnému (případně i proti jeho vůli) ustanoven také tehdy, jsou-li pro jeho tělesné či duševní vady pochybnosti o jeho způsobilosti náležitě se hájit a v případě řízení o vydání do ciziny a o uložení ochranného léčení. Nejinak je tomu v hlavním líčení konaném ve zjednodušeném řízení a v řízení o mimořádných opravných prostředcích.

Obhajovací práva mají také **zákonný zástupce, opatrovník a příbuzní obviněného**.

Zákonný zástupce obviněného vykonává obhajovací práva v zastoupení osoby obviněného, tedy jejím jménem. Je oprávněn obviněného zastupovat, zejména zvolit mu obhájce, činit za něj návrhy, podávat žádosti a opravné prostředky a je oprávněn zúčastnit se všech úkonů, kterých se může zúčastnit obviněný. V jeho prospěch může tato práva vykonávat i proti vůli zastoupeného. Kdo je zákonným zástupcem obviněného, který je zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo jehož způsobilost k těmto úkonům je omezena, stanoví zákon o rodině.

800 *Zákonný zástupce*

V řízení ve věcech mladistvých zákon poskytuje zákonnému zástupci právo mladistvého zastupovat, zvolit mu obhájce, činit za něho návrhy, podávat opravné prostředky a účastnit se těch úkonů, kterých se podle zákona může zúčastnit mladistvý. Zákonný zástupce může tato práva ve prospěch mladistvého vykonávat i proti jeho vůli. V případě že zákoný zástupce svá práva nemůže vykonávat (např. pro kolizi zájmů), je mladistvému ustanoven opatrovník.

Příbuzní obviněného v pokolení přímém, sourozenec, osvojenec, manželka a druh mají okruh obhajovacích práv oproti obhájci a zákonnému zástupci podstatně užší, zejména nejsou vyrozumívání o jednání soudu, nedoručují se jim rozhodnutí a nemohou zasahovat do průběhu jednání.

2.5 Poškozený a zúčastněná osoba

Poškozený 801 Poškozeným je ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví nebo způsobena majetková, morální či jiná škoda (osoba znásilněná, vydíraná, unesená apod.).

Poškozeným může být osoba fyzická, právnická, obec i stát. K trestnímu řízení může poškozený dát podnět trestním oznámením.

Je však notoricky známo, že někteří poškození, například mnohé znásilněné ženy, trestnou činnost neoznamují.

V některých případech zákonem vyjmenovaných (trestných činů pohlavního styku, neposkytnutí pomoci, krádeže a zpronevěry) lze trestní stíhání zahájit, resp. v již zahájeném trestním řízení pokračovat, jen se souhlasem poškozeného, pokud je ovšem mezi ním a obviněným blízký příbuzenský nebo obdobný vztah a případnou újmu obviněného by poškozený právem pociťoval jako újmu vlastní.

Rozlišujeme dvě kategorie poškozených:

- poškození s právem žádat náhradu škody,
- poškození bez tohoto práva.

Adhezní řízení 802 Poškozený s právem na náhradu škody musí škodu uplatnit nejpozději před zahájením dokazování (výslechem obviněného) v hlavním líčení. Uplatněný nárok je nutno podložit příslušnou specifikací a doklady. Projednání nároku poškozeného na náhradu škody je součástí trestního řízení, které se nazývá **řízení adhezní**. Je třeba mít ovšem na zřeteli, že stěžejním úkolem trestního řízení je vyřešení otázky viny a trestu. Proto v případě, že rozhodnutí o návrhu poškozeného na náhradu škody by si vyžádalo provádění důkazů přesahující základní potřeby trestního řízení, je poškozený odkázán s uplatněným nárokem (resp. s částí tohoto nároku) na řízení ve věcech občanskoprávních, eventuálně na řízení před jiným příslušným orgánem.

Tímto odkazem poškozený neztrácí nárok na náhradu škody, pouze se má za to, že v občanskoprávním či jiném příslušném řízení bude vytvořen větší prostor pro vyřešení všech otázek souvisejících s uplatněným nárokem.

Stejně tak bude poškozený odkázán i v případě, že obžalovaný bude zproštěn obžaloby. Poškozený, který uplatnil nárok na náhradu škody, může podat odvolání proti výroku rozsudku o náhradě škody. Není tedy oprávněn napadat výrok o vině a trestu.

Poškozený bez nároku na náhradu škody, stejně jako poškozený s tímto nárokem, má právo navrhnout doplnění dokazování, nahlížet do spisů, účastnit se soudního jednání a před skončením řízení se k věci vyjádřit. Poškozený se však může procesních práv výslovným prohlášením vzdát.

Poškozený může být zastoupen zmocněncem (osoba způsobilá k právním úkonům), který je oprávněn činit za něho návrhy, podávat žádosti i opravné prostředky a účastnit se ve stejném rozsahu všech úkonů trestního řízení.

Osvědčí-li poškozený s nárokem na náhradu škody, že nemá dostatek prostředků na úhradu nákladů spojených s přibráním zmocněnce, má nárok na jeho právní pomoc bezplatně nebo za sníženou odměnu.

Zúčastněnou osobou je ten, jehož věc byla zabráná nebo podle návrhu má být zabráná (např. jde o vlastníka pistole, kterou obviněný spáchal trestný čin vraždy). Stejně jako poškozený může nahlížet do spisů, účastnit se projednávání věci před soudem, klást vyslychaným otázky, navrhnout důkazy a přednést závěrečnou řeč nebo návrh. Odvolání může nasměrovat pouze proti výroku rozsudku o zabrání věci.

Obdobně jako poškozený se i zúčastněná osoba může dát zastoupit zmocněncem, tj. jakoukoli osobou, jejíž způsobilost k právním úkonům není omezena.

803 *Zúčastněná osoba*

3. Stadia trestního řízení

Trestní řízení můžeme podle časové posloupnosti, zaměření i charakteru rozdělit na pět základních stadií (etap), a to **řízení přípravné, předběžné projednání obžaloby, hlavní líčení, odvolací řízení a řízení vykonávací**.

3.1 Přípravné řízení

Na základě novely trestního řádu účinné od 1. 1. 2002 je přípravné řízení diferencováno v závislosti zejména na závažnosti činu, který je předmětem řízení.

Úkolem přípravného řízení ohledně nejzávažnějších trestných činů, o nichž koná řízení v prvním stupni krajský soud, tj. takzvaného **rozšířeného přípravného řízení**, je především shromáždit veškerý důkazní materiál za účelem zjištění, zda je podezření ze spáchání trestného činu ohledně určité osoby odůvodněno natolik, aby byla podána obžaloba. Musí být zajištěny všechny dostupné důkazy bez ohledu na to, zda mají osvědčující či vyvíňující charakter. Pokud opatřený důkazní materiál neopravňuje k podání obžaloby, trestní řízení se zastavuje.

804 *Přípravné řízení*

Zákonem předepsanou formou přípravného řízení je zde vyšetřování, které provádí zejména služba kriminální policie a vyšetřování Policie České republiky. Dozor nad vyšetřováním má státní zástupce, který je ze zákona jedinou osobou oprávněnou podat obžalobu. Tímto úkonem se věc dostává do řízení před soudem.

Vyšetřování (a trestní stíhání) začíná usnesením o zahájení trestního stíhání konkrétní osoby jako obviněného. Teprve po provedení tohoto úkonu může policejní orgán provádět důkazy, které jsou právně účinné, resp. zákonné, tedy takové, o jaké může později soud opřít rozhodnutí o vině a trestu (m e r i torní rozhodnutí). Výjimkou jsou neodkladné nebo neopakovatelné úkony, které vzhledem k nebezpečí jejich zmaření,

zničení či ztráty nesnesou odkladu na dobu, než bude zahájeno trestní stíhání.

Dokazování se provádí ve všech stádiích trestního řízení. V každém stadiu má určité zvláštnosti dané účelem stadia.

Procesním důkazem jsou zejména výsledky získané z výpovědí vyleschnutých osob, obsahem listin, provedením ohledání nebo z obsahu zpráv zachycených jinak než písemně.

Policejní orgán zpravidla po zahájení trestního stíhání přikročí nejprve k **výslechu obviněného**. Jeho přítomnost si zajišťuje předvoláním, popřípadě předvedením, nedostaví-li se řádně předvolaný obviněný bez dostatečné omluvy.

Vazba **805** Obviněného je možno pro účely trestního řízení zajistit též zadržením až na 48 hodin nebo vazbou. **Vazba** je tedy procesním zajišťovacím úkonem, který nemá povahu sankce. Vztít obviněného do vazby může jen soud na základě zákona, tj. jsou-li dány konkrétní skutečnosti odůvodňující obavu, že obviněný:

- uprchne nebo se bude skrývat, aby se vyhnul trestnímu stíhání nebo trestu (vazba útěková),
- bude působit na svědky nebo spoluobviněné nebo jinak mařit vyšetřování skutečností závažných pro trestní stíhání (vazba koluzní),
- bude pokračovat v trestné činnosti (vazba předstižná).

Další podmínkou pro vzetí do vazby v přípravném řízení je existence důvodného podezření, že skutek, pro který bylo zahájeno trestní stíhání, byl spáchán, má všechny znaky trestného činu a spáchal jej obviněný.

Vazba jako závažný zásah do osobní svobody smí trvat jen nezbytně nutnou dobu. U nejméně závažných trestných činů nesmí přesáhnout 1 rok, u nejzávažnějších (např. trestný čin vraždy) 4 roky.

Zvláštní druh vazby představují zejména vazba vydávací, sloužící k zamezení útěku osoby, která by se tak mohla vyhýbat trestnímu stíhání nebo výkonu trestu ve státě žádajícím její vydání, a vazba vyhošťovací, jejímž smyslem je zajištění praktické realizace trestu vyhoštění.

Před výslechem musí být zjištěna totožnost obviněného, jeho rodinné, majetkové a výdělkové poměry a zejména mu musí být sdělena podstata obvinění a dáno poučení o jeho právech (viz též subjekty trestního řízení). Obviněnému pak musí být umožněno podrobně se k obvinění vyjádřit a zejména souvisle vylíčit skutečnosti, které jsou předmětem obvinění, případně uvést okolnosti, které toto obvinění zeslabují nebo vyvracejí. K tomu může nabídnout též důkazy. Teprve poté mohou být kladeny otázky k doplnění výpovědi nebo k odstranění její neúplnosti či nejasností a rozporů. Přitom jsou zakázány otázky kapciózní a sugestivní, tj. otázky záměrně formulované tak, aby vyslýchaný nepoznal jejich pravý smysl a proti své vůli se k něčemu přiznal, nebo otázky opírající se o skutečnosti, které mají být v průběhu trestního řízení teprve dokázány. K ověření pravdivosti výpovědi obviněného se provádí **konfrontace**, tj. postavení obviněného tváří v tvář spoluobvi-

něnému nebo svědkovi, nebo **rekognice**, je-li pro trestní řízení důležité, aby obviněný nebo svědek znovu poznali osobu nebo věc a určili tím jejich totožnost. Výpověď obviněného se zapisuje do protokolu, který je po skončení výslechu obviněnému předložen k přečtení. Obviněný má právo požádat o jeho doplnění či opravy.

807 *Rekog-
nice*

Jedním z velmi důležitých důkazů, resp. důkazních prostředků (naš trestní řád mezi těmito pojmy nerozlišuje), je **výpověď svědka**. Svědek je fyzická osoba odlišná od obviněného, předvolaná orgánem činným v trestním řízení, aby uvedla všechny jí známé skutečnosti, které vnímala svými smysly a které jsou důležité pro rozhodnutí ve věci. Základními povinnostmi svědka jsou povinnost dostavit se na předvolání k orgánům činným v trestním řízení a povinnost vypovídat. První z těchto povinností je vynutitelná pořádkovou pokutou nebo předvedením, zatímco bezdůvodné odmítnutí výpovědi svědka lze sankcionovat pořádkovou pokutou. Jestliže svědek vypovídá nepravdivě o okolnosti, která má podstatný význam pro rozhodnutí nebo takovou okolnost zamlčí, naplňuje svým jednáním znaky trestného činu křivé výpovědi a nepravdivého znaleckého posudku podle § 346 TrZ. V tomto smyslu musí být také svědek před začátkem výslechu poučen.

808 *Výpověď
svědka*

Na rozdíl od znalce je svědek nezastupitelný, protože jenom on slyšel, viděl nebo jinak vnímal to, co může přispět k objasnění skutečností důležitých pro trestní řízení. Jedna a táž osoba nemůže v téže trestní věci vystupovat jako obviněný a svědek, ale může být současně svědkem i poškozeným. To je v praxi dokonce velmi časté a například svědecká výpověď poškozené v případě trestného činu násilnění bývá mnohdy jediným usvědčujícím důkazem. Jinak ovšem také platí, že kdo je ve věci svědkem, nemůže být v téže trestní věci ani policejním orgánem, vyšetřovatelem, státním zástupcem, soudcem nebo přísedícím.

Z povinnosti vypovídat jako svědek zná zákon výjimky. Svědek například nesmí být vyslechnut o okolnostech tvořících státní tajemství, ledaže by této povinnosti byl příslušným orgánem zproštěn. Stejně tak nesmí být vyslýchán, jestliže by svou výpovědí porušil státem uznanou **povinnost mlčenlivosti**, ledaže by této povinnosti byl zproštěn příslušným orgánem nebo osobou, v jejímž zájmu tuto povinnost má. Takové osoby (např. advokát nebo kněz) nesmí být vyslýchány bez splnění výše uvedených zákonných podmínek, i kdyby samy vypovídat chtěly.

809 *Povinnost
mlčenlivosti*

Policejní orgán musí upozornit na právo odepřít výpověď příbuzné obviněného v pokolení přímém, jeho sourozence, osvojitele, osvojence, manžela, druha a osoby, které by svojí výpovědí způsobily nebezpečí trestního stíhání sobě, svému příbuznému v pokolení přímém, sourozenci, osvojiteli, osvojenci, manželu nebo druhu nebo jiným osobám v poměru rodinném nebo obdobném, jejichž újmu by právem pociťoval jako újmu vlastní. Pokud se ovšem tyto osoby i přes poučení o svém právu odepřít výpověď rozhodnou vypovídat, musí vypovídat pravdu a nic nezamlčovat jako všichni ostatní svědci, přičemž i na ně se vztahuje případná sankce v podobě trestního stíhání pro trestný čin křivé výpovědi. Je-li jako svědek vyslýchána osoba mladší 15 let o okolnostech, jejichž oživování v paměti by vzhledem k věku mohlo nepříznivě ovlivňovat její duševní a mravní

vývoj (např. poškozený v případě trestného činu pohlavního zneužívání), je třeba výslech provádět zvlášť šetrně a zpravidla tak, aby již nebylo potřeba jej znovu opakovat. K tomu má posloužit přítomnost pedagoga nebo jiné osoby se zkušenostmi s výchovou mládeže, popřípadě mohou být přibráni i rodiče nezletilého.

Znalec 810 Je-li třeba k objasnění okolností důležitých pro trestní řízení odborných znalostí, přikročí policejní orgán k přibrání **znalce**.

V případě trestného činu vraždy spáchané střelnou zbraní se provádí zpravidla hned několik znaleckých posudků: balistická expertiza, mechanoskopická i daktyloskopická expertiza, posudek z oboru soudního lékařství za účelem zejména provedení soudní pitvy oběti a dobrozdání psychiatrické zpracované na podkladě vyšetření duševního stavu obviněného.

Pouze k objasnění skutečnosti zvláště důležité je třeba podle zákona přibrat znalce dva. Dva znalce je třeba přibrat vždy, jde-li o prohlídku a pitvu mrtvoly. Často bývají znalci využíváni pro vyjasnění otázek z oboru techniky a technologie, účetnictví, chemie, písma i dopravy.

Podání znaleckého posudku musí předcházet poučení znalce o významu znaleckého posudku z hlediska obecného zájmu i o trestních následcích křivé výpovědi a vědomě nepravdivého znaleckého posudku. Znalec odpovídá na zadané otázky zpravidla písemně, přičemž musí dbát na to, aby nehodnotil důkazy a neřešil otázky právní. Pokud se provádí výslech znalce, postačí, když znalec písemně zpracovaný znalecký posudek stvrdí, respektive se na něj odvolá. Ve zvlášť obtížných případech vyžadujících vědecké posouzení může policejní orgán přibrat k podání znaleckého posudku státní orgán nebo státní ústav, případně může tento subjekt být požádán o přezkoumání posudku podaného jednotlivým znalcem, resp. dvěma znalci.

Seznamy znalců (podobně jako tlumočnicků) jsou vedeny podle jednotlivých oborů a odvětví u krajských soudů.

Důležité pro trestní řízení jsou také **věcné a listinné důkazy**, které samy o sobě, respektive svým obsahem, prokazují nebo vyvracejí dokazovanou skutečnost.

Bývá to předmět, který použil pachatel jako zbraň pro spáchání násilného deliktu (nůž, střelná zbraň, hůl), nebo vyděračský dopis, ale také listina sloužící ke srovnávání písma při zjišťování pravosti rukopisu. Charakter listinných důkazů mají i zprávy o pověsti obviněného, případně poškozeného či svědků. Vyšetřovatel zajišťuje i informace o trestní minulosti obviněného v podobě opisu rejstříku trestů nebo přílohových spisů o předchozích odsouzeních.

Vyšetřovací pokus 811 Za zvláštní způsoby dokazování se vedle konfrontace a rekonstrukce považují **vyšetřovací pokus, rekonstrukce a prověrka na místě**. Vyšetřovací pokus se koná tehdy, mají-li být v uměle vytvořených podmínkách prověřeny skutečnosti zjištěné v trestním řízení. Při rekonstrukci se obnoví situace, za které byl čin spáchán, k prověření výpovědi obviněného či svědků a prověrka na místě umožní za osobní přítomnosti účastníků řízení upřesnit údaje vztahující se k určitému místu.

Rekonstrukce 812 Jedním z důkazních prostředků je i **ohledání osoby a věci**. K tomuto úkonu dochází tehdy, mají-li být přímým pozorováním objasněny sku-

tečnosti důležité pro trestní řízení. Protokol o ohledání poskytuje obraz o předmětu ohledání, a proto se k němu často přikládají fotografie, náčrty, plánky či jiné pomůcky.

Tak je tomu například při pořizování protokolu o ohledání místa dopravní nehody.

Pokud jde o ohledání osoby, je nutno mít na zřeteli, že často jde o zásah do osobní svobody člověka.

Proto při provádění prohlídky těla je třeba dbát toho, aby nebyla necitlivě dotčena lidská důstojnost.

Také vyšetření duševního stavu obviněného je spojeno s omezením osobní svobody. Zajištění tohoto důkazu nemůže provést policejní orgán sám, ale zákon svěřuje rozhodnutí o nařízení takového vyšetření soudu na základě návrhu státního zástupce. Zákon také stanoví, že pozorování duševního stavu ve zdravotnickém ústavu nemá trvat déle než 2 měsíce; tuto lhůtu lze prodloužit nejvíce o 1 měsíc.

U ostatních trestných činů (o nichž řízení v 1. stupni koná okresní soud) je vedeno formou vyšetřování redukované přípravné řízení (**standardní řízení**), jehož podstatou je vyhledávání, prověřování a zajištění důkazů pro řízení před soudem, kde se následně provádí. Výjimku představují např. neodkladné nebo neopakovatelné úkony, které je třeba provést v náležitě procesní formě (výslech svědka) již v rámci tohoto neformálního přípravného řízení.

K urychlení trestního řízení při projednávání nejméně závažných trestných činů (s trestní sazbou do 3 let odnětí svobody) byl do našeho trestního práva procesního začleněn institut **zkráceného přípravného řízení**. Toto řízení by mělo probíhat stejně neformálně jako standardní přípravné řízení, ovšem musí být skončeno nejpozději do dvou týdnů ode dne, kdy policejní orgán obdržel trestní oznámení nebo jiný podnět k trestnímu stíhání. Zákonnou podmínkou je to, že podezřelý byl přistižen při činu nebo bezprostředně poté nebo že v průběhu prověřování trestního oznámení byly zjištěny skutečnosti jinak odůvodňující zahájení trestního stíhání, a lze očekávat, že podezřelého bude možno do dvou týdnů postavit před soud. Zkrácené přípravné řízení (pokud věc nebude odložena) ústí v podání návrhu na potrestání a následné zjednodušené soudní řízení před samosoudcem.

814 *Zkrácené přípravné řízení*

3.2 Předběžné projednání obžaloby

Rovněž soudu musí být dána možnost, aby zvážil, zda je postavení obviněného před tento orgán důvodné, a zda je tedy na místě nařízení hlavního líčení. K přezkumu této otázky slouží další stadium trestního řízení, a to **předběžné projednání obžaloby**.

815 *Předběžné projednání obžaloby*

Předběžné projednání obžaloby je samostatným procesním stadiem, v němž soud přezkoumává, zda věc byla náležitě objasněna v přípravném řízení, zda výsledky přípravného řízení dostatečně odůvodňují postavení obviněného před soud a zda přípravné řízení bylo konáno v souladu se zákonem. Účelem tohoto institutu tedy je, aby v hlavním líčení

nebyla projednávána a rozhodována věc nedostatečně objasněná a aby před soud nebyl postaven občan bezdůvodně.

Podanou obžalobu, kterou může státní zástupce vzít zpět až do doby, než se soud 1. stupně odebere k závěrečné poradě, přezkoumá příslušný předseda senátu a podle obsahu spisu posoudí, zda je nutno tuto předběžně projednat v zasedání senátu nebo zda může nařídit hlavní líčení.

Důsledkem předběžného projednání obžaloby může být postoupení věci jinému orgánu (např. se zjistí, že jde o přestupek, k jehož projednání jsou oprávněny orgány státní správy), zastavení trestního stíhání (např. z důvodu amnestie prezidenta republiky), přerušeni trestního stíhání (nelze-li pro nepřítomnost obviněného věc náležitě objasnit) nebo vrácení věci státnímu zástupci k došetření, je-li toho třeba k odstranění závažných vad přípravného řízení nebo k objasnění základních skutečností důležitých pro meritorní rozhodnutí. Soud může v rámci předběžného projednání obžaloby také podmíněně zastavit trestní stíhání nebo rozhodnout o schválení narovnání.

Posledně dva uvedené instituty jsou odklony od klasického procesního postupu (průlom do zásady legality), které byly zavedeny do našeho právního řádu s cílem odlehčit soudu od projednávání méně nebezpečných kriminálních deliktů, ale i s úmyslem posílení postavení poškozeného (blíže část 6 - Zvláštní způsoby řízení).

Logickým důsledkem předběžného projednání obžaloby v případě, že nebudou shledány důvody pro postoupení, zastavení či přerušeni trestního stíhání, respektive pro postoupení věci, je nařízení hlavního líčení.

3.3 Hlavní líčení

Hlavní líčení **816** Hlavní líčení je nejdůležitějším stadiem trestního řízení, v němž se rozhoduje o vině a trestu obviněného. Koná se zásadně veřejně, přičemž zákon stanoví výjimky, kdy veřejnost může být vyloučena. Stane se tak, jestliže by veřejné projednání věci ohrozilo tajemství chráněné zvláštním zákonem, mravnost nebo nerušený průběh jednání, bezpečnost či jiný důležitý zájem svědků. V řízení ve věcech mladistvých může být hlavní líčení konáno veřejně jen na návrh mladistvého. Soud dále může odepřít přístup k hlavnímu líčení nezletilým a těm, u nichž je obava, že by mohli rušit důstojný průběh hlavního líčení. Někdy se tak logicky stává i v případě, kdy zájem veřejnosti převyšuje kapacitu jednací síně. I když je veřejnost z uvedených zákonných důvodů vyloučena, musí soud na žádost obžalovaného připustit účast dvou jeho důvěrníků. Rozsudek je vždy vyhlášen veřejně.

Předseda senátu stanoví datum hlavního líčení, k němuž některé osoby předvolá a jiné o něm pouze vyrozumí. Předvolávají se zejména obžalovaný, znalci a svědci, přičemž musí být současně vyrozuměni, že pokud se případně nedostaví bez omluvy k soudu, může jim být udělena pořádková pokuta nebo budou předvedeni.

Hlavní líčení řídí předseda senátu, který dbá na jeho důstojnost a vážnost i na to, aby bylo zaměřeno co nejučinněji k objasnění věci. Zahuje je sdělením věci, která bude projednávána. Poté co státní zástupce přednese obžalobu, přikročí se k provádění důkazů. V jeho rámci se plně uplatní především zásady ústnosti a bezprostřednosti. Dokazování provádí předseda senátu (samosoudce), který může provedením jednoduššího důkazu pověřit člena senátu nebo může jeho provedení uložit státnímu zástupci.

Zákon stanoví, že dokazování v hlavním líčení začíná vždy výsledkem obžalovaného. Pořadí provádění dalších důkazů již závisí na soudu. Zpravidla následují výsledky svědků, popř. znalců, za podmínek zákonem stanovených lze výjimečně výpovědi těchto osob přečíst (průlom do zásady ústnosti). Čtením se k důkazu provádějí také lékařské i jiné zprávy, protokoly o ohledání místa činu, zprávy o pověsti, opisy rejstříku trestů, přílohové spisy a další listiny, zatímco věcné důkazy, např. nástroje, které byly použity ke spáchání trestného činu (věci doličné), se předkládají k nahlédnutí, stejně jako fotodokumentace, plánky a náčrtky. Obžalovaný musí mít možnost se ke každému z prováděných důkazů vyjádřit a stejně tak může žádat, aby mu bylo umožněno provést výslech svědka nebo znalce. Toto právo přísluší i jeho obhájci a státnímu zástupci. Nejsou-li po provedení všech důkazů (blíže o jednotlivých důkazech v části 3.1 - Přípravné řízení) návrhy na doplnění dokazování, prohlásí předseda senátu dokazování za skončené a udělí slovo k závěrečným řečem.

Pořadí závěrečných řečí stanoví zákon tak, že po vystoupení státního zástupce promluví poškozený, zúčastněná osoba, společenský zástupce, obhájce obžalovaného, popřípadě obžalovaný. S výjimkou závěrečné řeči státního zástupce může však předseda senátu stanovit i jiné pořadí. Obhájce obžalovaného, popřípadě obžalovaný, mluví však vždy poslední. Jestliže se po řeči obhájce nebo obžalovaného znovu ujal slova státní zástupce nebo společenský zástupce, má obhájce, popřípadě obžalovaný, právo na to odpovědět (právo repliky).

Po skončení závěrečných řečí udělí předseda senátu obžalovanému poslední slovo, které je samostatným úkonem, v němž obžalovaný podle své úvahy může uvést vše, co pokládá z hlediska své obhajoby za významné.

Po posledním slovu obžalovaného následuje **porada senátu**.

817 *Porada senátu*

Zákon se zmiňuje o odchodu soudu k závěrečné poradě. V praxi ovšem soudní budovy často nejsou vybaveny poradními místnostmi, a tak odcházejí účastníci jednání, popřípadě veřejnost, zatímco porada senátu se za účasti zapisovatele koná v jednací síni.

Při poradě senátu nachází své nejuvýraznější uplatnění zásada volného hodnocení důkazů i zásada obžalovací. V souladu s obžalovací zásadou se může rozhodnutí soudu ve vztahu k obžalobě týkat pouze téhož obviněného a téhož skutku. Skutek, který je předmětem obžaloby, musí soud vyčerpat v celé šíři. Opatřené a provedené důkazy musí vytvářet spolehlivý podklad pro rozhodnutí. Při správném právním vyhodnocení skutkových zjištění by měl soud dospět logicky i ke správnému závěru

o ústřední otázce trestního řízení, tj. vině a trestu obžalovaného. Volné hodnocení důkazů přitom neznamená libovolné posuzování rozhodných skutečností, ale vyžaduje, aby se vnitřní přesvědčení soudců utvářelo na podkladě logického úsudku bez zákonné podmínky určité míry důkazů.

U části laické veřejnosti přžívá nesprávný názor, že k vyvinění obviněného je zapotřebí svědectví dvou bezúhonných svědků, resp. že podmínkou uznání na vinu je doznání pachatele.

Ze zásady presumpce nevinu vyplývá důležitý procesní princip **in dubio pro reo** (v pochybnosti ve prospěch viníka), který znamená, že v případě nemožnosti odstranění stávajících pochybností prováděním dalších důkazů je třeba rozhodnout ve prospěch obžalovaného.

Nutno však připomenout, že musí jít o pochybnosti rozumné. Takovou je například důkazní situace připouštějící možnost, že čin spáchala jiná osoba než obžalovaný.

S tím souvisí i další procesní pravidlo, podle něhož obžalovaný nemusí dokazovat svoji nevinu, a nelze proto v jeho neprospěch hodnotit ani to, že odmítl vypovídat či nenabídl důkazy o svém tvrzení.

Výsledkem závěrečné porady senátu může být odsuzující nebo zprošňující rozsudek, ale také některé z rozhodnutí (s dílčími modifikacemi), která soud mohl učinit již v rámci předběžného projednání obžaloby. Soud zproští obžalovaného obžaloby, nebylo-li prokázáno, že se stal skutek, pro který je stíhán, není-li tento skutek trestným činem, nebylo-li prokázáno, že jej obžalovaný spáchal, není-li pro nepřičetnost trestně odpovědný nebo zanikla-li trestnost činu. Pokud soud při závěrečné poradě shledá překážku, pro kterou nelze věc spolehlivě rozhodnout (například potřebu objasnění věci provedením dalšího důkazu), hlavní líčení odročí. Odročit hlavní líčení může však již také kdykoli v jeho průběhu, pokud se například nedostaví důležitý svědek nebo znalec.

Pokud soud odsuzuje obžalovaného pro trestný čin, kterým způsobil jinému majetkovou škodu, a poškozený řádně uplatnil nárok na její úhradu, rozhodne i o tomto nároku (adhezní řízení).

Neveřejné zasedání **818**

Kromě hlavního líčení jsou dalšími formami soudního jednání veřejné a neveřejné zasedání. V **neveřejném zasedání** se rozhodují otázky zpravidla menšího významu (např. rozhodnutí o zahlazení odsouzení), ve **veřejném zasedání** se rozhoduje o otázkách, které se svým významem blíží otázkám viny a trestu, přičemž někdy se přímo rozhoduje o těchto otázkách. Konkrétně je to případ odvolacího řízení.

Veřejné zasedání **819**

3.4 Odvolací řízení

Odvolací řízení **820**

V rámci **odvolacího řízení** se z podnětu podaného odvolání přezkoumává zákonnost a odůvodněnost napadených výroků rozsudku, jakož i správnost předcházejícího řízení. O postavení státního zástupce a obžalovaného platí obdobné zásady jako v hlavním líčení. Odvolací řízení ústí v rozhodnutí odvolacího soudu, jímž je podané odvolání zamítnuto nebo je mu vyhověno. Důsledkem pak zpravidla bývá zrušení napadeného rozsudku. Odvolací soud může rozhodnout sám v podstatě

tak, že napadené rozhodnutí koriguje, ovšem může také za splnění zcela určitých zákonných podmínek věc vrátit soudu 1. stupně k novému projednání a rozhodnutí (přednost však má doplnění dokazování přímo před odvolacím soudem). Nikdy nemůže uznat obžalovaného vinným za skutek, pro který byl napadeným rozsudkem zproštěn, nebo jej uznat vinným těžším trestným činem, než jakým ho mohl v napadeném rozsudku uznat soud 1. stupně. V neprospěch obžalovaného může odvolací soud změnit napadený rozsudek jen na podkladě odvolání státního zástupce podaného v neprospěch obžalovaného.

Jestliže je věc vrácena soudu 1. stupně k novému projednání a rozhodnutí, je tento soud vázán právním názorem, který vyslovil ve svém rozhodnutí soud odvolací a je povinen provést úkony a doplnění, které odvolací soud nařídil. Pokud ke zrušení rozsudku došlo jen v důsledku odvolání podaného ve prospěch obžalovaného, nemůže v novém řízení dojít ke změně rozhodnutí v jeho neprospěch. Této zásadě se říká **zákaz reformace in peius**.

821 *Zákaz reformace in peius*

3.5 Vykonávací řízení

Obecně platí, že vydáním rozhodnutí není ještě uskutečněn obsah tohoto rozhodnutí. Proto je zde **vykonávací řízení**, které v případě odsuzujícího rozsudku představuje samostatné procesní stadium. Trestní řád vymezuje vykonávací řízení pouze rámcově, když předpisy konkretizující způsob výkonu rozhodnutí jsou obsaženy obvykle ve zvláštních prováděcích směrnících vydaných těmi orgány, kterým vlastní provedení obsahu rozhodnutí náleží (směrnice ministerstva financí pro výkon rozhodnutí propadnutí věci apod.). Výkon trestu odnětí svobody je upraven zvláštním zákonem stejně jako výkon vazby. Pokud jde o výkon trestů a ochranných opatření, trestní řád obsahuje pouze úpravu základních procesních úkonů směřujících k tomu, aby tresty a ochranná opatření byly vykonány. Základním předpokladem je pravomocné a vykonatelné rozhodnutí soudu. K nařízení výkonů trestů nebo ochranných opatření je příslušný zásadně soud, který ve věci rozhodl v 1. stupni.

822 *Vykonávací řízení*

Důležitým institutem, který souvisí s vykonávacím řízením, je **zahlazení odsouzení**. K tomuto může dojít jednak milostí prezidenta republiky a jednak výrokem soudu. O zahlazení odsouzení soud rozhoduje zpravidla na základě návrhu nebo žádosti. Důsledkem zahlazení odsouzení je to, že nesmí být ve výpisu rejstříku trestů vykazováno.

823 *Zahlazení odsouzení*

Výjimkou je případ, kdy se vyžaduje opis rejstříku trestů pro účely dalšího trestního řízení. Předpokládá se ovšem důvodně, že soudce zná zákon (*iura novit curia*), a při dalším eventuálním rozhodování trestní věci takovéto osoby nebude zahlazené odsouzení pojímat za přitěžující okolnost.

Sebedokonalejší úprava trestního řízení nemůže vyloučit případ nespravedlivého postihu (justiční omyl). V takovýchto výjimečných případech zajišťuje náš právní řád postiženému náhradu škody, kdy nárok

musí být nejprve projednán s ministerstvem spravedlnosti, a nevyhoví-li ministerstvo žadateli v plném rozsahu do šesti měsíců ode dne podání žádosti, může se poškozený domáhat nároku v řízení ve věcech občanskoprávních.

Právní moc 824 Vykonatelné je jen rozhodnutí pravomocné. O **právní moc** jde tehdy, když rozhodnutí již nelze napadnout řádným opravným prostředkem.

4. Rozhodnutí v trestním řízení

Procesní opatření 825 Trestní řád rozlišuje tři základní způsoby rozhodnutí: **rozsudek**, **trestní příkaz** a **usnesení**. Rozsudkem rozhoduje jedině soud, a to senát nebo samosoudce, trestním příkazem rozhoduje jedině samosoudce. Soud však rozhoduje také usnesením, zatímco ostatní orgány činné v trestním řízení rozhodují pouze usnesením. Některé úkony orgánů činných v trestním řízení se ovšem svým obsahem i významem blíží rozhodnutí a mají povahu **procesního opatření** (např. zadržení obviněného, ustanovení obhájce). Jde o neformální úkony a rozdíl mezi rozhodnutím a opatřením spočívá především v tom, že proti opatření není nikdy přípustný opravný prostředek.

4.1 Rozsudek

Rozsudek 826 Rozsudkem rozhoduje soud ve věci samé, tj. o vině a trestu. Především jeho prostřednictvím se zajišťuje ochrana zájmů chráněných trestním právem. Proto mimořádnému významu této formy rozhodnutí odpovídá i slavnostnější a obřadnější forma vnější. Nejde jen o to, že při jeho vždy veřejném vyhlášení je nutno povstat, ale zákon stanoví i další nepostradatelné základní obsahové i formální náležitosti.

Rozsudek se uvozuje slovy „Jménem republiky“, následuje označení soudu, soudců a uvedení dne i místa vyhlášení rozsudku, jakož i označení obžalovaného. Navazuje část výroková, která stručně vyjadřuje (v případě odsuzujícího rozsudku) skutek, který byl spáchán, jeho právní hodnocení, vyměřený trest, případně rozhodnutí soudu o náhradě škody či ochranném opatření. Ve stručném a jasném odůvodnění by měl soud především uvést, které skutečnosti vzal za prokázané, o které důkazy se opíral a jakými úvahami se řídil při jejich hodnocení. To platí ohledně všech výroků rozsudku. Nedílnou součástí každého rozsudku musí být **poučení o odvolání**, popř. o dovolání.

Hlasování 827 Rozsudku předchází porada senátu (viz též část 3.3 - Hlavní líčení) a **hlasování**. V rámci porady musí soud primárně posoudit, zda se stal skutek, pro který je obžalovaný stíhán, zda tento skutek má znaky některého trestného činu a zda jej spáchal obžalovaný. Porada je tajná a nesmí být přítomen nikdo jiný kromě hlasujících členů senátu a zapisovatele. Přísedící a soudci jsou si při rozhodování rovni. Každý má tedy jeden hlas a pořadí hlasování je upraveno tak, aby nemohlo dojít k ovlivnění méně zkušeného, respektive méně odborně erudovaného

soudce. Mladší proto hlasují před staršími, přisedící před soudci a předseda senátu hlasuje naposledy. Rozhoduje většina hlasů.

Rozsudek vyhláší předseda senátu a následně jeho vyhotovení musí být v souladu s tímto vyhlášením.

4.2 Trestní příkaz

Trestní příkaz může vydat samosoudce bez projednání věci v hlavním líčení za situace, kdy skutkový stav je spolehlivě prokázán opatřenými důkazy. Představuje výjimku ze zásady veřejnosti, jeho vydání však neznamená, že obviněnému je odepřeno právo na projednání věci před soudem. Tohoto práva totiž vždy obviněný může dosáhnout podáním odporu, který trestní příkaz ruší, a samosoudce musí nařídít hlavní líčení.

Trestní příkaz má povahu odsuzujícího rozsudku a jeho obsah je možno rozdělit na úvodní část, která obsahuje označení soudu, den a místo vydání trestního příkazu a označení obviněného, výrokovou část, která obsahuje výrok o vině a uloženém trestu, případně výrok o náhradě škody a poučení o právu podat odpor.

828 *Trestní příkaz*

4.3 Usnesení

Usnesením je možno rozhodnout o celé řadě otázek trestního řízení (v případě zastavení trestního stíhání dokonce i o vině). Obsah usnesení se podobá rozsudku, ovšem forma je daleko jednodušší a méně obřadná. Zatímco rozsudek je třeba vždy vyhlásit a vyhotovit písemně, u usnesení platí řada výjimek. Zdůraznit je třeba zejména to, že usnesení se oznamuje buď vyhlášením v přítomnosti toho, jemuž je třeba usnesení oznámit, nebo doručením opisu usnesení.

829 *Usnesení*

5. Opravné prostředky

Opravné prostředky dělíme na **řádné** a **mimořádné**. Řádnými opravnými prostředky jsou **stížnost**, která směřuje proti usnesení a **odvolání**, které směřuje proti rozsudku. Zvláštním druhem řádného opravného prostředku je **odpor**, který směřuje proti trestnímu příkazu.

Mimořádnými opravnými prostředky rozumíme dovolání, obnovu řízení a stížnost pro porušení zákona. **Dovolání** je určeno k nápravě právních vad pravomocných rozhodnutí. **Obnova řízení** směřuje proti vadám skutkovým, které vyšly najevo po právní moci rozhodnutí, **stížnost pro porušení zákona** především proti vadám právním.

5.1 Odvolání

Odvolání je opravným prostředkem proti rozhodnutí soudu 1. stupně a má odkladný účinek, což znamená, že minimálně do rozhodnutí odvolacího soudu zamezuje vykonatelnost.

830 *Odvolání*

Jestliže si obžalovaný, kterému byl soudem uložen nepodmíněný trest odnětí svobody, podá odvolání, nemůže výkon trestu nastoupit do doby, než je napadený rozsudek potvrzen v odvolacím řízení před krajským soudem.

O právu podat si odvolání musí být obžalovaný (případně jiná oprávněná osoba) náležitě poučen, zejména pokud jde o lhůtu a místo podání. Odvolání se podává u soudu, proti jehož rozsudku směřuje, a to do osmi dnů od doručení opisu rozsudku. Odvolání musí být odůvodněno tak, aby bylo patrné, v kterých výrocích je rozsudek napadán a jaké vady jsou vytýkány. Pokud odvolání nesplňuje tyto náležitosti a v zákonem stanovených lhůtách není zjednána náprava, odvolací soud odvolání odmítne. Právo podat si odvolání mají vedle obžalovaného i jeho příbuzní v pokolení přímém, sourozenci, osvojitel, osvojenec, manžel a druh. V neprospěch obžalovaného může rozsudek napadnout odvoláním jen státní zástupce. Poškozený má toto právo, jen pokud jde o povinnost k náhradě škody a nárok na náhradu škody v trestním řízení náležitě uplatnil. Jakmile uplyne lhůta k podání odvolání všem oprávněným osobám, předloží předseda senátu (v případě, že je odvolání podáno) spisový materiál odvolacímu soudu.

Odvolatel je oprávněn se odvolání vzdát a také je může výslovným prohlášením vzít zpět, to však jen do doby, než se odvolací soud odebere k závěrečné poradě.

5.2 Stížnost

Stížnost **831** Stížnost je jediným řádným opravným prostředkem proti usnesení orgánů činných v trestním řízení. Zákon konkrétně vymezuje, kdy je stížnost přípustná a kdy nikoliv. V tomto směru musí být vždy také dotčená osoba poučena. Nestanoví-li zákon něco jiného, může stížnost podat osoba, které se usnesení přímo dotýká nebo která k usnesení dala podnět svým návrhem. Proti usnesení soudu může vždy podat stížnost státní zástupce, a to i ve prospěch obviněného. Stížnost se podává u orgánu, proti jehož usnesení směřuje, a to do tří dnů od oznámení. Také stížnosti se může oprávněná osoba vzdát, případně ji výslovně vzít zpět, dokud o ní nebylo rozhodnuto.

5.3 Odpor

Odpor **832** Podáním **odporu** proti trestnímu příkazu dosahují obviněný, státní zástupce nebo osoba oprávněná podat ve prospěch obviněného odvolání projednání věci v hlavním líčení. Odpor je třeba podat u soudu, který vydal trestní příkaz, do osmi dnů od jeho doručení. Trestní příkaz se tím ruší a soud musí nařídít hlavní líčení, v němž při rozhodování o vině a trestu není vázán ani právní kvalifikací, ani výměrou trestu uplatněnými v trestním příkazu.

Neplatí tedy zákaz reformace in peius, změny v neprospěch obviněného. Jinak řečeno, soud může na podkladě odporu podaného obviněným tohoto v hlavním líčení uznat vinným závažnějším trestným činem než předchozím trestním příkazem a může uložit i přísnější trest.

5.4 Obnova řízení

Obnova řízení je mimořádným opravným prostředkem proti pravomocnému rozsudku, pravomocnému trestnímu příkazu a pravomocnému usnesení o zastavení trestního stíhání (včetně podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání), případně o postoupení věci. Lze ji povolit jen na návrh oprávněné osoby (obviněný, státní zástupce a osoby, které by mohly podat odvolání), jestliže po právní moci rozhodnutí vyšly najevo nové skutečnosti nebo důkazy, které budí pochybnosti o jeho správnosti.

Například se přihlásí dosud neznámý očitý svědek trestného činu a uvede, že čin nespáchal odsouzený, ale jiná osoba.

O návrhu na povolení obnovy rozhoduje soud zásadně ve veřejném zasedání, a to tak, že buď obnovu povolí, nebo návrh zamítne. Jestliže soud obnovu povolí, zruší napadené rozhodnutí a věc je třeba znovu projednat a rozhodnout (řízení obnovené).

833 *Obnova řízení*

5.5 Stížnost pro porušení zákona

Dalším mimořádným opravným prostředkem, a tedy průlomem do právní moci rozhodnutí, je **stížnost pro porušení zákona**. Tento institut slouží k nápravě právních vad pravomocných rozhodnutí nebo vadného postupu řízení.

Byl uložen trest, který trestní zákon nepřipouští, nebo rozhodoval samosoudce, ačkoliv měl podle zákona rozhodovat senát.

Jedinou osobou oprávněnou podat stížnost pro porušení zákona je ministr spravedlnosti. O stížnosti rozhoduje Nejvyšší soud, a to ve veřejném zasedání. Jestliže shledá, že zákon porušen nebyl, stížnost zamítne. V opačném případě vysloví rozsudkem, že byl porušen zákon, napadené rozhodnutí zruší a zpravidla přikáže orgánu, o jehož rozhodnutí jde, aby věc znovu projednal a rozhodl. Výjimkou je případ, kdy zákon byl porušen ve prospěch obviněného, kde je provedení nápravy podmíněno tím, že stížnost pro porušení zákona byla podána do šesti měsíců od právní moci napadeného rozhodnutí a Nejvyšší soud o ní rozhodl do šesti měsíců od jejího podání. Pokud tyto lhůty nebyly zachovány, omezi se Nejvyšší soud na konstatování, že byl porušen zákon.

Při novém projednávání věci je orgán, jemuž Nejvyšší soud nařídil věc znovu projednat a rozhodnout, vázán jeho právním názorem.

Ochrana ústavních práv a svobod dotčených v trestním řízení je zajišťována prostřednictvím ústavní stížnosti a stížnosti k Evropské komisi pro lidská práva.

834 *Stížnost pro porušení zákona*

5.6 Dovolání

Dovolání 835 Novelou trestního řádu účinnou od 1. 1. 2002 se zavedlo jako další mimořádný opravný prostředek dovolání. Dovoláním lze napadnout pouze meritorní rozhodnutí, tj. rozhodnutí ve věci samé, jestliže soud rozhodl ve druhém stupni, a to jen z důvodů taxativně uvedených závažných procesních vad či nesprávného právního posouzení skutku. Dovolání může podat nejvyšší státní zástupce (na návrh krajského nebo vrchního státního zástupce nebo i bez návrhu), a to ve prospěch nebo i v neprospěch obviněného. Obviněný může podat dovolání jen prostřednictvím obhájce, a to pro nesprávnost výroku rozhodnutí soudu, který se ho bezprostředně dotýká. Dovolání se podává u soudu, který ve věci rozhodl v prvním stupni, ve lhůtě dvou měsíců od doručení rozhodnutí, proti němuž směřuje. O dovolání rozhoduje Nejvyšší soud. V případě, že je shledá důvodným, zruší napadené rozhodnutí a zpravidla přikáže soudu, o jehož rozhodnutí jde, aby věc v potřebném rozsahu znovu projednal a rozhodl. Může také za stanovených podmínek rozhodnout ve věci sám rozsudkem, ale je při tom vázán zákazem reformace in peius.

6. Zvláštní způsoby řízení

Za zvláštní způsoby řízení trestní řád označuje **řízení proti uprchlému, podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání a řízení před samosoudcem**. Konkrétně přitom stanoví některé odchylky od obecného způsobu úpravy, přičemž však platí, že pokud v zákoně odchylky uvedeny nejsou, platí obecné předpisy i pro tyto způsoby řízení. Za zvláštní způsob řízení můžeme posuzovat také **řízení o návrhu státního zástupce na potrestání**, byť jde vlastně o svébytnou součást řízení před samosoudcem a v trestním řádu samostatná zvláštní úprava tohoto institutu obsažena není. Mezi zvláštní způsoby řízení se explicitně zařazuje **řízení po zrušení rozhodnutí nálezem Ústavního soudu**. Zjednodušený typ řízení představuje **trestní příkaz**.

6.1 Řízení proti uprchlému

Ve výjimečných případech umožňuje zákon (trestní řád) konat trestní řízení proti obviněnému, kterého vůbec nelze postavit před soud vzhledem k tomu, že se trestnímu řízení vyhýbá pobytem v cizině nebo se skrývá.

Řízení 836
proti
uprchlému

Řízení proti uprchlému po podání obžaloby se koná na návrh státního zástupce nebo i bez takového návrhu. Návrh může státní zástupce učinit již v obžalobě. Předvolání obviněného k hlavnímu líčení, případně k veřejnému zasedání, se uveřejní zpravidla na soudní vývěsní desce (či jiným vhodným způsobem) a jednání se pak provede i v nepřítomnosti obviněného bez ohledu na to, zda se o předvolání dozvěděl. Všechny

písemnosti určené obviněnému se doručují i jeho obhájci, jehož účast je v tomto řízení obligatorní a který má zde stejná práva jako obviněný. Řízení proti uprchlému nelze konat tehdy, jde-li o mladistvého. Jestliže pominuly důvody řízení proti uprchlému, pokračuje se v trestním řízení podle obecných ustanovení.

6.2 Podmíněné zastavení trestního stíhání

Jde o nový institut trestního řízení zavedený novelou trestního řádu z r. 1993. Základním zákonným předpokladem je to, že jde o řízení o přečin. Protože přečinů je většina, přichází **podmíněné zastavení trestního stíhání** v úvahu u poměrně širokého okruhu případů. Musí však být splněny i další zákonné podmínky a těmi jsou souhlas a doznání obviněného, doklad, že nahradil škodu nebo učinil opatření k její náhradě a současně důvodný předpoklad, že vzhledem k osobě pachatele a okolnostem případu lze podmíněné zastavení trestního stíhání považovat za dostačující prostředek k nápravě.

Konkrétním sjednáváním dohody mezi obviněným a poškozeným o náhradě vzniklé škody je zpravidla pověřen **probační úředník**. Probační a mediační služby jako samostatné organizační státní složky. Ten se zároveň snaží přispět k urovnání mezilidského konfliktu, který vznikl jako důsledek trestného činu mezi obviněným a poškozeným, a tím snížit riziko, že by mohlo dojít v budoucnu k jeho opakování (prevence recidivy).

Rozhodnutím o podmíněném zastavení trestního stíhání, které vydává v přípravném řízení státní zástupce a v řízení před soudem soud, se stanoví zkušební doba na 6 měsíců až 2 roky, po kterou je zpravidla obviněný pod dohledem probačního úředníka. Jestliže obviněný v průběhu zkušební doby vede řádný život, nahradí škodu a vyhoví případným dalším omezením, bude rozhodnuto, že se osvědčil. V opačném případě se v řízení pokračuje.

6.3 Narovnání

Tento institut trestního řízení byl zaveden novelou trestního řádu z r. 1995 a představuje další z možností odklonu v trestním řízení. Jde o dohodu mezi obviněným a poškozeným, která svým obsahem nahrazuje výrok o trestu. Probační úředník zde zpravidla působí jako mediátor (zprostředkovatel) řešení trestního případu mezi obviněným a poškozeným. Cílem takového zprostředkování je osobní setkání obviněného a poškozeného a uzavření oboustranně přijatelné dohody o způsobu náhrady škody a nápravě konfliktu, které jsou akceptovatelné i z hlediska veřejného zájmu. Základní podmínkou je, že obviněný zaplatí škodu vzniklou poškozenému, případně jinak odčiní újmu přečinem způsobenou a podle povahy věci též přispěje odpovídající částkou na obecně prospěšné účely. Rozhodnutí učiní soud (v přípravném řízení státní zástupce) ve veřejném zasedání.

837 *Podmíněné zastavení trestního stíhání*

838 *Probační úředník*

839 *Narovnání*

6.4 Řízení před samosoudcem

Řízení před samo- **840** **Řízení před samosoudcem** se koná o trestných činech, na které zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje 5 let. Základní odlišnosti od obecného způsobu řízení jsou následující:

- řízení koná samosoudce, který má stejná práva jako senát a jeho předseda,
- předběžné projednání obžaloby se nekoná,
- v jednoduchých věcech lze vyhotovit zjednodušený písemný rozsudek neobsahující odůvodnění,
- trestní příkaz lze vydat bez projednání věci v hlavním líčení.

Zjednodušené řízení **841** Věci, v nichž se konalo zkrácené přípravné řízení, samosoudce projedná ve **zjednodušeném řízení o návrhu státního zástupce na potrestání**, které je zahájeno doručením návrhu soudu. Byl-li s návrhem předán zadržený podezřelý, soudce jej do 24 hodin vyslechne (jako obviněného) a podle povahy věci rozhodne nebo obviněnému doručí předvolání k hlavnímu líčení, které se se souhlasem obviněného může konat ihned po výslechu. Nebyl-li podezřelý zadržen, samosoudce posoudí, zda je třeba obviněného předvolat k výslechu nebo ihned lze nařídit hlavní líčení. V něm samosoudce po výslechu obviněného může upustit od dokazování těch skutečností, které strany označily za nesporné.

Při vydání **trestního příkazu** soud nerozhoduje na základě důkazů před ním provedených v hlavním líčení, ale vychází ze spisového materiálu obsahujícího protokoly o úkonech, které provedl policejní orgán nebo státní zástupce.

6.5 Řízení po zrušení rozhodnutí nálezem Ústavního soudu

Řízení po zrušení rozhodnutí nálezem Ústavního soudu **842** Podle ústavního principu, na jehož základě jsou vykonatelná rozhodnutí Ústavního soudu závazná pro všechny orgány i osoby, je příslušný orgán vázán právním názorem, který ve věci vyslovil Ústavní soud, a je tedy při pokračování v trestním řízení povinen provést úkony a doplnění nařízené Ústavním soudem.

6.6 Řízení proti mladistvým

Řízení proti mladistvým **843** Zákon o soudnictví ve věcech mládeže účinný od 1. 1. 2004 ukládá, aby vyšetřování, rozhodování i projednávání trestních věcí mladistvých byly svěřovány osobám obeznámeným se všemi důležitými otázkami, které souvisejí s výchovou a vývojem mládeže. Předpokládá tedy, že soudcům, státním zástupcům i úředníkům Probační a mediační služby působícím v trestních věcech mladistvých bude poskytnuta speciální příprava v zacházení s mládeží. Soudnictví ve věcech mladistvých (a ve věcech posuzování činů jinak trestných, spáchaných dětmi mladšími 15 let) vykonávají soudy pro mládež. Místně příslušným je soud pro

mládež, v jehož obvodu mladistvý bydlí, a nemá-li stálé bydliště, soud, v jehož obvodu se zdržuje nebo pracuje.

To je rozdíl od obecné úpravy místní příslušnosti. Podle trestního řádu je primárně příslušný místně příslušný soud, v jehož obvodu byl trestný čin spáchán.

Společné řízení proti mladistvému a dospělému lze konat jen výjimečně, a to tehdy, když je to nutné pro všestranné a objektivní posouzení věci a není to na újmu mladistvého. Takové řízení koná soud pro mládež, a pokud jde o mladistvého, aplikuje se zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Vyžaduje-li to prospěch mladistvého, může příslušný soud postoupit věc soudu pro mládež, u něhož je konání trestního řízení s ohledem na zájmy mladistvého nejúčelnější.

V řízení ve věcech mladistvých je žádoucí spolupráce policejního orgánu, státního zástupce i soudu pro mládež s Probační a mediační službou, jakož i s příslušným orgánem sociálněprávní ochrany dětí.

Postupné budování Probační a mediační služby se opírá o zákon o Probační a mediační službě, který nabyt účinnosti 1. 1. 2001. Cílem je vytvoření fungující sítě fundovaných probačních pracovníků, kteří svou činností budou přispívat k řešení konfliktních stavů ve společnosti a vytvářet předpoklady pro alternativní rozhodování a mimosoudní vyřizování trestních věcí, přičemž právě věcem mladistvých by měla být věnována specifická a mimořádná pozornost. Při výkonu rozhodnutí Probační a mediační služba zajišťuje dohled nad mladistvým a provádí úkony směřující k tomu, aby mladistvý vedl řádný život.

Smyslem a posláním orgánů sociálněprávní ochrany dětí je ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a výchovu. U ohrožených dětí jde také o vytváření vhodných podmínek seberealizace a společenského uplatnění.

Úkony řízení ve věcech mladistvých je třeba provádět vždy šetrně a s přihlédnutím k jejich věku a duševní vyspělosti a zdravotnímu stavu.

Obhájce musí mít mladistvý od okamžiku, kdy jsou proti němu použita opatření podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže nebo provedeny úkony podle trestního řádu.

Trestní řád se ve vztahu k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže uplatní pouze subsidiárně (podpůrně), to znamená pouze tehdy, nestanoví-li zákon o soudnictví ve věcech mládeže (zvláštní zákon) jinak.

Do vazby může být mladistvý vzat pouze tehdy, nelze-li účelu vazby dosáhnout jinak. O zadržení, zatčení nebo vzetí do vazby mladistvého je třeba bez zbytečného odkladu vyrozumět zákonného zástupce, zaměstnavatele, Probační a mediační službu a příslušný orgán sociálněprávní ochrany dětí. Vazba nesmí trvat déle než 2 měsíce, a jde-li o zvlášť závažné provinění (např. vraždu), nesmí trvat déle než 6 měsíců. Po uplynutí této doby může být prodloužena o 2 měsíce, resp. u zvlášť závažného provinění o 6 měsíců (jednou v přípravném řízení a jednou v řízení před soudem), pokud pro obtížnost věci či z jiných závažných důvodů nebylo možno trestní stíhání skončit. Vazbu lze u mladistvého

nahradit zárukou, peněžitou zárukou (kaucí), dohledem, slibem nebo umístěním u důvěryhodné osoby.

V průběhu řízení platí zákaz zveřejňování informací o řízení vedeném proti mladistvému. Hlavní líčení a veřejné zasedání může být konáno veřejně jen na návrh mladistvého. Pouze rozsudek se vyhláší vždy veřejně a za obligatorní přítomnosti mladistvého. V nepřítomnosti mladistvého lze konat pouze řízení proti uprchlému.

V trestních věcech mladistvých lze uplatnit alternativní způsoby řízení, a to podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání a odstoupení od trestního stíhání (z důvodu chybějícího veřejného zájmu na dalším stíhání mladistvého).

Kontrolní otázky:

1. Jaké jsou základní zásady trestního řízení?
2. O jakých trestných činech rozhoduje v 1. stupni okresní (krajský) soud a jaké je postavení a úloha vrchních soudů a Nejvyššího soudu ČR v soustavě obecných soudů z hlediska trestního řízení?
3. Jaká je úloha státního zástupce v trestním řízení?
4. Jaká jsou základní zákonná práva obviněného, obhájce a jiných osob s obhajovacími právy?
5. Koho trestní řád označuje za poškozeného a jaká mu přiznává práva?
6. Co je základním úkolem přípravného řízení a kdy může soud nařídít předběžné projednání obžaloby?
7. Čím vždy začíná dokazování v hlavním líčení a jaké další důkazy se v něm zpravidla provádějí?
8. Jak lze charakterizovat tři základní způsoby rozhodnutí v trestním řízení?
9. Jak dělíme opravné prostředky? Kdy lze uplatnit stížnost pro porušení zákona a kdy je možná obnova řízení?
10. V čem spočívají specifika řízení v trestních věcech mladistvých?
11. Jaké jsou základní odlišnosti řízení před samosoudcem od obecného způsobu řízení?
12. Jaká je podstata a význam podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání? Jaké úkoly v jejich rámci plní probační úředník?

XIV. Evropská integrace a evropské právo

Integrace Evropy je zvláštním druhem vztahů mezi evropskými státy. Může mít formu spolupráce, kdy cílem integračních procesů je především zajištění míru a bezpečnosti na kontinentu (zpravidla po období válek). Úsilí o integraci však projevovali rovněž i evropští diktátoři, kteří sledovali dobovačné cíle. Proto i evropské integrační procesy, jejichž počátky lze vysledovat již od období vzniku samostatných států, oscilovaly mezi mírovou spoluprací a válečnými stavy.

Mezi první významné integrační (sjednocující) pokusy se řadí úsilí Karla Velikého, Jiřího z Poděbrad, ministra Sullyho (za francouzského krále Jindřicha IV.), Napoleona I., kancléře Metternicha, ale i díla J.-J. Rousseaua, J. Benthama a I. Kanta. Významným mezníkem byl projev francouzského premiéra Aristide Brianda, který přednesl dne 5. 9. 1929 před Shromážděním Společnosti národů a v němž navrhl zřídit Evropský federativní svaz. Pro nevstřícný přístup evropských států vůči Briandovu plánu tato jeho iniciativa ztroskotala.

V poválečném vývoji má stěžejní význam projev Winstona Churchilla, přednesený 19. 9. 1946 na univerzitě v Curychu, kde žádal založení Spojených států evropských. Zajímavé je, že vůdčí roli při této integraci měly hrát Francie a Německo a počítalo se i s významnou účastí Sovětského svazu.

1. Nejvýznamnější evropské organizace

Dne 5. 5. 1949 byla v Londýně založena státy Bruselského paktu (Francie, Velká Británie, státy Beneluxu), Dánskem, Norskem, Švédskem, Itálií a Irskem **Rada Evropy**, se sídlem ve Štrasburku. Nyní zahrnuje 46 členských států a jejími členy jsou všechny členské státy Evropské unie. Jejím úkolem je „vytvořit užší spojení mezi jejími členy na ochranu a podporu ideálů a zásad, které představují společné dědictví, a podpora hospodářského a sociálního pokroku“, chránit politické svobody právního státu, ochraňovat svobodu individua a propagovat demokracii. Orgány Rady Evropy jsou Výbor ministrů (složený z ministrů zahraničních věcí členských států) a Parlamentní shromáždění, jehož členové jsou delegováni parlamenty členských států.

Dne 17. 3. 1948 byla v Bruselu uzavřena smlouva o Západní unii (Belgie, Francie, Lucembursko, Nizozemsko, Velká Británie), zvaná též Bruselský pakt, která po přistoupení Itálie a Německa byla přeměněna

844 *Integrace Evropy*

845 *Rada Evropy*

846 *Západoevropská unie*

v **Západoevropskou unii (ZEU)**. Kromě devíti plnoprávných členů má i přidružené členy (např. Island, Norsko), některé státy mají statut pozorovatelů (např. Dánsko, Rakousko). Státy střední a východní Evropy jsou se ZEU spojeny formou asociovaného partnerství. Koordinuje hospodářskou politiku, výrobu, obchodní a platební styk a podporuje kulturní spolupráci v členských státech. Hlásí se rovněž k upevnování bezpečnosti a k podpoře jednotné Evropy.

Nordická rada **847** Státy severní Evropy založily smlouvou v roce 1962 v Helsinkách **Nordickou radu**. Na jejím základě spolupracují Dánsko, Finsko, Island, Norsko a Švédsko zejména v oblastech hospodářství, sociálních věcí, práva a kultury.

OECD **848** Rozsáhlou spolupráci v hospodářské a sociální oblasti zajišťuje **Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD)** jako nástupce Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci (OEEC), jejímiž členy jsou všechny členské státy Evropské unie a několik dalších evropských států, i USA, Japonsko a Austrálie.

EFTA **849** **Evropské sdružení volného obchodu (EFTA)** bylo založeno v roce 1960 jako protiváha tehdejšího Evropského hospodářského společenství a sdružovalo ty evropské státy, které nebyly členy EHS. Dnes tato organizace ztratila na významu; zbývajících členy jsou Island, Lichtenštejnsko, Norsko a Švýcarsko. Mimo Švýcarska uzavřely tyto státy s účinností od roku 1994 se státy EU Smlouvu o Evropském hospodářském prostoru.

2. Evropská společenství a Evropská unie

Evropská společenství **850** Ačkoliv se v souvislosti s Evropskou unií často používá výraz Společenství, je třeba mezi těmito instituty důsledně rozlišovat. **Evropská společenství** jsou tři mezinárodní organizace, založené mezistátními smlouvami, a to:

- **Evropské společenství uhlí a oceli (ESUO neboli Montánní unie)** vzniklo smlouvou z 18. 4. 1951, (s platností na 50 let, takže již od roku 2002 neexistuje)
- **Evropské hospodářské společenství, resp. Evropské společenství (ES)**, vzniklo smlouvou z 25. 3. 1957. Smlouvou o Evropské unii ze 7. 2. 1992 bylo přejmenováno na Evropské společenství,
- **Evropské společenství atomové energie (EURATOM)** bylo založeno smlouvou z 25. 3. 1957.

Tato Evropská společenství jsou organizacemi nadnárodního (nadstátního) charakteru, které mají vlastní právní subjektivitu.

Evropská unie **851** **Evropská unie (EU)** je společenství demokratických států, spojených zásadami svobody, úcty k lidským právům, právního státu, které se rozhodly vzájemně spolupracovat a postupně se integrovat v nadnárodní strukturu, která bude přinášet výhody pro všechny zúčastněné země. Tvoří ji 27 evropských států (Česká republika, Velká Británie a Severní Irsko, Lucembursko, Dánsko, Španělsko, Švédsko, Slovinsko, Sloven-

sko, Rumunsko, Portugalsko, Polsko, Nizozemsko, Malta, Litva, Lotyšsko, Itálie, Irsko, Maďarsko, Řecko, Francie, Německo, Finsko, Estonsko, Kypr, Bulharsko, Belgie a Rakousko). Občané Norska a Švýcarska se v referendech vyjádřili proti vstupu jejich zemí do EU. Zatím podle převažujícího názoru není Evropská unie mezinárodní organizací ve smyslu právního subjektu, neboť jí právní subjektivita v plné šíři chybí. Z toho plyne, že nemá členské státy (jako jednotky určité organizace), ale členské státy jsou pouze smluvními stranami Smlouvy o Evropské unii.

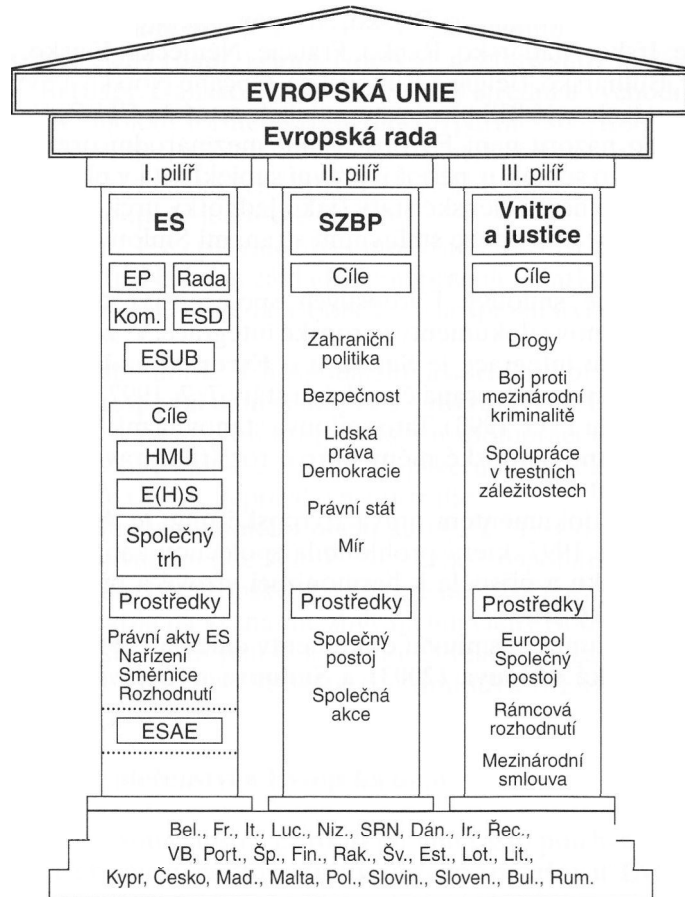
Výše uvedené smlouvy Evropských společenství tvoří základní právní a programové dokumenty evropské integrace. Významným mezníkem v procesu integrace je **Smlouva o Evropské unii** neboli **Maastrichtská smlouva**, podepsaná členskými státy 7. 2. 1992 v Maastrichtu (účinnosti nabyla 1. 11. 1993). Tato smlouva stanovila mj. harmonogram zavádění jednotné evropské měny euro a rozšířila pravomoci Evropského parlamentu.

852 *Maastrichtská smlouva*

Významným dokumentem práva Evropské unie je **Amsterdamská smlouva** z 2. 10. 1997, která prohloubila společnou zahraniční a bezpečnostní politiku a přispěla k harmonizaci vízové a přistěhovalecké politiky Evropské unie.

853 *Amsterdamská smlouva*

Mezi nejvýznamnější smluvní dokumenty dále patří **Smlouva z Nice (2001)**, **Athénská smlouva (2003)** a **Smlouva o Ústavě pro Evropu (2004)**.

Se vznikem Evropské unie bylo také zavedeno **občanství unie**. Každý občan, který je státním příslušníkem členské země EU, se zároveň stal občanem EU. Toto občanství však nenahrazuje státní příslušnost členského státu, pouze ji doplňuje.

Orgány **854**
Evropské unie

Úkoly svěřené Evropské unii jsou zajišťovány soustavou **orgánů Evropské unie**. Nejvyšším je **Evropská rada** (nejde o Radu Evropy, což je mezinárodní organizace, ani o Radu Evropské unie jako orgán EU). Jde o setkání hlav států nebo vlád členských zemí EU, které se scházejí k jednání nejméně dvakrát ročně. Předmětem jejich jednání jsou přirozeně nejzávažnější problémy Unie. Závěry, k nimž při jejich řešení dospějí, jsou pak závazné pro všechny orgány EU.

EP **855**

Evropský parlament (EP), se sídlem ve Štrasburku, (zasedání výborů EP se konají v Bruselu, Generální sekretariát sídlí v Lucemburku), tvoří 736 poslanců, jejichž počet za jednotlivé členy Unie je stanoven poměrně k počtu obyvatel v těchto členských zemích (nejvíce mandátů, a to 99, má tedy Německo, Česká republika 24, nejméně má Malta - 5).

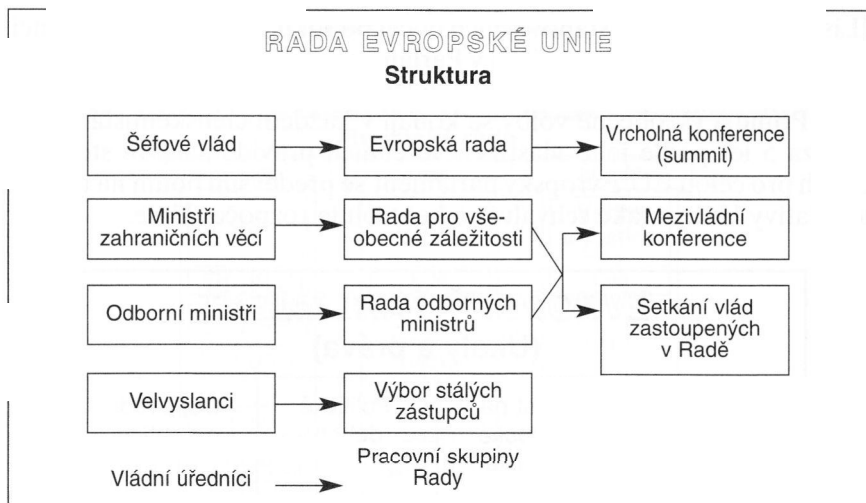
(Lisabonská smlouva stanoví jejich počet od roku 2014 na 751). Poslanci jednoho členského státu nejsou v Parlamentu sdruženi podle státní příslušnosti, nýbrž jsou organizováni ve frakcích přesahujících státní hranice. Přímé a všeobecné volby se konají v každém členském státě jednou za 5 let podle jeho vlastních volebních pravidel, ale ve stejných dnech pro celou EU. Evropský parlament se především podílí na tvorbě legislativy Unie a také schvaluje a kontroluje rozpočet Unie.

EVROPSKÝ PARLAMENT (Úkoly a práva)

Politická práva	Účast na Evropské politické spolupráci	Politické debaty	Odpovědi na petice
Kontrolní práva	Návrh na vyslovení nedůvěry	Žaloby na nečinnost proti Radě	Dotazy vůči Radě a Komisi
Rozpočtová práva	Účast na procesu slyšení		
Legislativní práva	Spoluúčast na procesu spolupráce	Spoluúčast na schvalovacím procesu	Dohadovací postup

Rada Evropské unie (Rada ministrů) je rozhodující institucí EU a disponuje zákonodárnými i výkonnými pravomocemi. Skládá se z resortních ministrů vlád členských států, a to podle problematiky, která se projednává. Má tedy v současné podobě 27 členů, ovšem výjimečně jich může mít i více, pokud v případě jumbo-zasedání zastupují jednotlivé členské země nejen resortní ministři, ale i ministři zahraničí. V předsednictví Rady Evropské unie se střídají jednotlivé státy vždy po šesti měsících. Při rozhodování v Radě Evropské unie nemají členové rovné postavení, neboť počet hlasů se odvozuje od velikosti členské země. Například Francie má 29 hlasů, Lucembursko však jen 4 hlasy. Česká republika disponuje 12 hlasy.

856 *Rada ministrů*

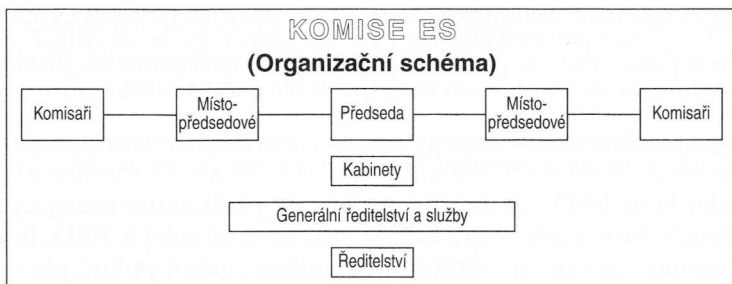

Vážení hlasů:

Členský stát	do 30. 4. 2004	1. 5.-31. 10. 2004	od 1. 11. 2004	od r. 2007
Německo	10	10	29	29
Velká Británie	10	10	29	29
Francie	10	10	29	29
Itálie	10	10	29	29
Španělsko	8	8	27	27
Nizozemsko	5	5	13	13
Řecko	5	5	12	12
Belgie	5	5	12	12
Portugalsko	5	5	12	12
Švédsko	4	4	10	10
Rakousko	4	4	10	10
Dánsko	3	3	7	7
Finsko	3	3	7	7
Irsko	3	3	7	7
Lucembursko	2	2	4	4
Polsko	-	8	27	27
Česká republika	-	5	12	12
Maďarsko	-	5	12	12
Slovensko	-	3	7	7
Litva	-	3	4	7
Lotyšsko	-	3	4	4
Slovinsko	-	3	4	4
Estonsko	-	3	4	4
Kypr	-	2	4	4
Malta	-	2	3	3
Rumunsko	-	-	-	14
Bulharsko	-	-	-	10
Kvalifikovaná většina	62/87	88/124	232/321	255/348

Evropská komise 857

Evropská komise, se sídlem v Bruselu, je nositelem legislativní iniciativy (navrhuje zákony a jiné předpisy), je však především výkonným orgánem. Dohlíží na uvádění jednotné legislativy do praxe, kontroluje dodržování smluv. Vystupuje také jako vyjednaváč v mezinárodních ekonomických vztazích. Komise je složena z 27 komisařů (aparát Komise má více než 15 000 úředníků), kteří svoje funkce vykonávají zcela nezávisle na národních vládách (v tomto smyslu také skládají přísahu při nástupu do funkce). Její funkční období je 5 let, ovšem předčasně může být odvolána Evropským parlamentem.

Soudní dvůr Evropských společenství (též Evropský soudní dvůr), se 858 *ESD* sídlem v Lucembursku, se skládá z jednoho soudce z každého členského státu a je podporován osmi generálními advokáty (někdy se uvádí generálními zástupci). Soudci jsou jmenováni společnou dohodou členských států na dobu 6 let. Osm generálních advokátů je jmenováno podle stejných kritérií a stejným způsobem jako soudci. Jsou pověřeni veřejně předkládat zcela nestranně a nezávisle odůvodněné závěry k věcem předloženým Soudu, a tak mu napomáhat při plnění jeho úkolů. Jejich povinností je zkoumat věc ze všech právních aspektů, zatímco Soud často zkoumá jenom otázky, které jsou mu předloženy v průběhu řízení.

Do pravomoci Soudu náleží řešení sporů, které vznikají při aplikaci a výkladu smluv či jiné legislativy Unie. V jednotlivých kauzách může rozhodovat celý soud, tzv. velký senát třinácti soudců (je-li stranou sporu členský stát nebo orgán EU a o jednání ve velkém senátě požádá), nebo v tří- či pěti-členných senátech. Plénum ESD rozhoduje, pouze jde-li o demisi člena Komise, ombudsmana nebo člena účetního dvora.

Při Evropském soudním dvoru (ESD) působí rovněž **Soud prvního stupně (SPS)**. Soud prvního stupně se také skládá z 27 soudců, když procedura jejich jmenování je podobná jako u soudců ESD, jen formální kvalifikační předpoklady jsou poněkud nižší než u soudců ESD. V rámci SPS nepůsobí zvláštní skupina generálních advokátů.

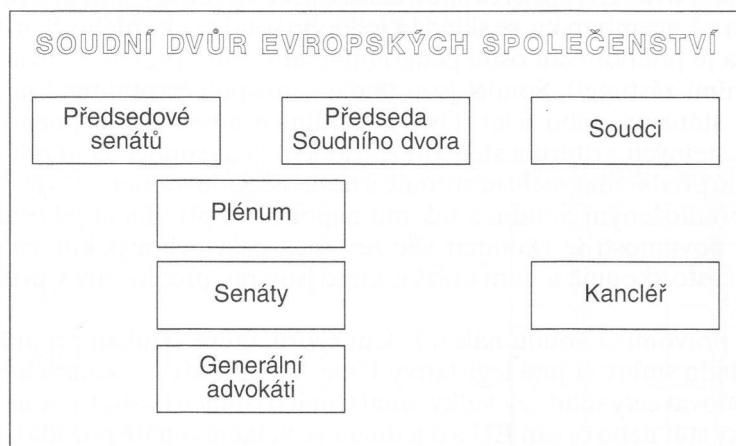
Pravidla řízení před ESD a SPS jsou upravena ve Statutu soudu a v jednacích řádech obou soudů. Zda v první instanci rozhoduje ESD nebo SPS se řídí zásadou, že privilegovaní a poloprivilegovaní účastníci (tj. členské státy a instituce EU) zahajují řízení zpravidla přímo před ESD, zatímco nepriviligovaní účastníci (tj. jednotlivci a firmy) zahajují řízení před SPS.

Evropský soudní dvůr v případě *Costa* k otázce vztahu práva společenství k národnímu právu poprvé rozhodl, že právu společenství se musí dát přednost. V odůvodnění rozhodnutí mimo jiné uvádí: „Založením společenství na dobu neomezenou, které je vybaveno vlastními orgány, způsobilostí k právům, k povinnostem a k právním úkonům, způsobilostí k mezinárodním právním úkonům a zejména právy výsostnými právy pocházejícími z omezení kompetence členských států nebo z převodu výsostných práv členských států na společenství, omezily členské státy, i když jen v omezené oblasti, svá svr-

chovaná práva, a tak vytvořily právní útvar, který je pro jejich příslušníky a je samé závazný." Tento názor postupně přijímaly i národní soudy jednotlivých států. Z toho vyplývá zcela zásadní závěr, že přímo aplikovatelné právo společenství má přednost před právem národním bez ohledu na to, jakou právní sílu zaujímá národní právo v systému právního řádu členského státu.

Evropský soudní dvůr dále stanovil všeobecné právní zásady, k nimž patří právně státní principy, jako je zásada přiměřenosti, příkaz právní jistoty, ale i různá základní práva.

Rozhodnutí ESD je konečné, neexistuje proti němu řádný opravný prostředek. Proti rozhodnutí SPS je možné se odvolat k ESD. Ten však přezkoumává jen právní stránku rozhodnutí, neboť pokud jde o skutkové podklady a zjištění SPS, presumuje se jejich správnost a ESD je nepřezkoumává.

Evropský účetní dvůr 859

Evropský účetní dvůr sestává z 27 členů jmenovaných na 6 let a sídlí v Lucemburku. Jeho úkolem je chránit finanční zájmy Evropské unie, přezkoumávat její účetnictví (proto se mu také říká „finanční svědomí Evropské unie“).

Existuje řada dalších orgánů, které mají pro fungování evropské integrace rovněž značný význam. Řadíme mezi ně:

- zástupce vlád členských států v Radě (ZVR); nejde ani tak o samostatný orgán jako o mezivládní konferenci;
- Radu přidružení/Společný výbor. Jde o orgán, který je vytvořen ke správě dohod o přidružení k Evropské unii a dohod se třetími státy jim na roveň postavenými;
- Hospodářský a sociální výbor se sídlem v Bruselu je poradní orgán složený z 317 představitelů různých oblastí hospodářského a sociálního života. Poradní pravomoc vykonává zejména vůči Radě a Komisi;
- Výbor regionů (sídlo v Bruselu) je poradní orgán složený ze zástupců regionálních a místních orgánů, do jehož pravomoci patří vydávání stanovisek při konzultacích (někdy povinných) s Radou nebo Komisí;

- Výbor zaměstnanosti je poradní orgán složený ze zástupců členských států. Sleduje politiku zaměstnanosti, jak ji provádějí členské státy a Evropská společenství, a předkládá stanoviska na žádost Rady nebo Komise nebo z vlastní iniciativy;
- Ombudsman je kontrolní orgán zřízený při Evropském parlamentu k přijímání a prošetřování stížností občanů Evropské unie proti činnosti nebo nečinnosti orgánů Evropské unie kromě Soudu při výkonu jeho justičních pravomocí (tedy nikoliv orgánů členských států či místních orgánů). Dojde-li ombudsman k závěru, že došlo k pochybení ze strany orgánů Evropské unie, obrátí se na příslušný orgán a ten má ve lhůtě tří měsíců přijmout k tomuto sdělení stanovisko. Ombudsman poté podá zprávu Evropskému parlamentu.

Každý občan Evropské unie má právo obracet se na orgány EU s podněty, stížnostmi apod. a také obdržet odpověď v **úředním jazyce**. Úředními jazyky jsou v podstatě všechny, kterými se hovoří v členských zemích EU, když ovšem Irsko se vzdalo galštiny, Rakousko, Lucembursko a Belgie užívají němčinu či francouzštinu. Dokumenty uveřejněné v „Úředním listě“ (jde o nařízení a jiné texty obecně závazné povahy) mají ve všech jazykových verzích stejnou závaznost. Při oficiálních zasedáních orgánů se simultánně používají všechny jazyky. **Pracovními jazyky** jsou zásadně angličtina a francouzština kromě Soudu, pracujícího výlučně ve francouzštině.

3. Evropské právo

Pojem **evropské právo** má mnoho významů. Můžeme je chápat jako soubor právních řádů evropských států, jako právo evropských mezinárodních organizací, jako funkční vymezení některých odvětví práva (jako evropské správní právo, evropské trestní právo). V souladu s převládajícím pojetím teorie pod tímto pojmem rozumíme právo evropských společenství, tj. **komunitární právo**, a právo Evropské unie (**unijní právo**).

Komunitární právo je soubor právních norem upravujících vznik a činnost společného trhu členských států Evropských společenství, jakož i hospodářské a měnové unie. Mělo by přispívat k zajištění rozvoje hospodářského růstu při respektování životního prostředí, zvyšování životní úrovně a kvality života. Upravuje nejen vznik a organizační struktury jednotlivých institucí a orgánů, způsob jejich rozhodování, ale zejména právní subjektivitu jednotlivých orgánů či organizací. Obsahuje úpravu jednotlivých právních oblastí, jako např. právo finančních služeb, právo obchodních společností, soutěžní a ochrany spotřebitele, právo životního prostředí. Pramenem komunitárního práva jsou mezinárodní smlouvy, soudní rozhodnutí Evropského soudního dvora, některá rozhodnutí Evropské rady, ale i právní obyčej.

Rozlišujeme tzv. **primární právo**, jímž jsou Smlouva o ES a Smlouva o Euroatom, a dále pak **právo sekundární**, které tvoří zejména nařízení, směrnice, rozhodnutí, doporučení a stanoviska.

Unijní právo **861** **Unijní právo** vzniklo v souvislosti s konstituováním Evropské unie. Připomeňme si, že Evropská unie je znázorňována jako „maastrichtský chrám“, jehož první pilíř, zahrnující dvě evropská společenství a jejich právo (komunitární právo), je vlastním jádrem Evropské unie. Druhý pilíř obsahuje společnou zahraniční a bezpečnostní politiku a třetí spolupráci členských států evropských společenství v oblasti policejní a soudní spolupráce v trestních věcech. Pramenem unijního práva jsou především mezinárodní smlouvy a rozhodnutí Evropské rady.

Do 1. 11. 1993, kdy Smlouva o Evropské unii vstoupila v platnost, tvořilo evropské právo jednotný systém práva komunitárního. Přijetím Smlouvy vznikl vedle existujícího práva komunitárního i systém práva unijního. Ustanovení o společné činnosti členských států EU, mimo do-
savadní úpravu právem komunitárním, tvoří právo unijní. Vzájemný vztah práva komunitárního a unijního je velmi složitý, odvíjí se od řešení otázky existence právní subjektivity Evropské unie. Obě větve evropského práva však vzájemně prorůstají a zřejmě směřují k jednotnému systému evropského práva k Evropské unii jako jediné mezinárodní organizaci s jediným právním řádem.

Prameny evropského práva **862**

Z pramenů sekundárního práva je třeba zmínit především **nařízení**. To bychom mohli nazvat pomocí vnitrostátní terminologie „evropským zákonem“; jde o obecně závazný předpis. Nařízení platí okamžikem vstupu v platnost ihned ve všech členských státech a všechny orgány členského státu, správní orgány i soudy, ale i právnické a fyzické osoby jsou povinny je aplikovat. Nemusí být převáděno do vnitrostátního práva členských států, naopak vytlačuje veškeré vnitrostátní právo, které je s nařízením v rozporu. Někdy se takové nařízení může týkat jen některých členských států (např. nařízení o zemědělství Lucemburska). Nařízení zpravidla vydává Rada, někdy také Komise.

Směrnice je institut komunitárního práva, který ve vnitrostátních právních řádech nemá obdobu. Směrnice stanoví cíle (v oblasti právní, hospodářské, sociální i politické), které jsou závazné, ale nestává se přímo součástí právních řádů jednotlivých členských zemí. Ve stanovené lhůtě je směrnice každým členským státem prováděna pomocí forem a prostředků vnitrostátního práva. Orgány členského státu pak používají vnitrostátní právní normu (zákon, vyhlášku), nikoliv směrnici samu.

Rozhodnutí se týká vždy jednotlivého případu a je závazné pro toho, komu je určeno a komu také ukládá nějaké povinnosti či přiznává práva. Tím mohou být státy či jeden stát, ale i fyzické a právnické osoby, skupiny jednotlivců. Nemají proto obecnou právní závaznost.

Doporučení a stanoviska jsou právně nezávazná a vyjadřují pouze, jaký postoj příslušný orgán Společenství k určité problematice zaujímá. Spoléhá-li se pak dotčená osoba na zjištění učiněná orgánem Společenství a na jeho doporučení, nesmí z toho pro ni vyplývat nevýhoda a je chráněna její dobrá víra (princip ochrany důvěry).

Legislativní proces Unie je zahájen návrhem Komise, která má monopol na legislativní iniciativu (nikdo jiný návrhy podávat nemůže).

Komise musí návrh důkladně konzultovat s vládami, představiteli odborů, průmyslu apod. Poté návrh předává Radě a Evropskému parlamentu. Další postup legislativního procesu je poměrně složitý a řídí se podle rozdělení pravomocí (podle oblasti vztahů, které jsou legislativně upravovány) mezi tyto orgány. V některých případech dává Parlament pouze stanovisko Radě, které přísluší konečné rozhodnutí. Jindy může Parlament zamítnout návrh, pokud se mu nepodařilo nalézt s Radou shodné řešení (zejména v otázkách volného pohybu pracovních sil, ochrany spotřebitele apod.).

Pokud jde o vztah mezi pravomocemi orgánů Evropské unie a zákonodárstvím jednotlivých členských států, platí nadřazenost komunitárního práva (práva Evropských společenství) nad právem národním. Normy národního práva tedy nesmějí být v rozporu s právem Společenství. Znamená to např. i to, že soudci v jednotlivých státech jsou povinni aplikovat právo Evropských společenství bez zřetele na to, že národní právo obsahuje úpravu odlišnou či rozpornou.

3.1 Přístup k právním předpisům Evropské unie

Právní předpisy Evropské unie jsou publikovány v Ústředním věstníku EU (obdoba naší Sbírky zákonů ČR), vydávaném Publikacním úřadem EU sídlícím v Lucembursku. Vychází 6 dní v týdnu ve všech úředních jazycích EU, ode dne vstupu ČR do EU pak i v českém jazyce. Jednotlivé jazykové verze jsou odlišeny barevným hřbetem a pruhem po straně.

Vydává se v těchto řadách:

- L - pro nařízení, směrnice, rozhodnutí, doporučení a stanoviska a další právní předpisy v rámci II. a III. pilíře,
- C - pro informace a oznámení včetně shrnutí rozsudků Soudního dvora a Soudu prvního stupně (dvakrát měsíčně), programu zasedání Evropského parlamentu, vyhlášení výběrových řízení do orgánů EU, vyhlášení tendrů apod.,
- C E - pro návrhy právních předpisů v legislativním procesu,
- S - veřejné zakázky.

Ústřední věstník řady L, C a S vychází v „papírové“ podobě. Řada C E je k dispozici v elektronické podobě. Na internetu lze v databázi Eur-Lex (<http://europa.eu.int/eur-lex>) získat jednotlivá čísla Ústředního věstníku v elektronické podobě ve formátu pdf (umožňuje uložit a vytisknout číslo ve stejné podobě, v jaké vychází na papíře, a to v jakémkoliv jazykové verzi), v den, kdy je publikován.

Kromě databáze Eur-Lex je využívána i databáze Celex, která na rozdíl od databáze Eur-Lex obsahuje i právní předpisy již neplatné a odkazy na další související a novelizující předpisy a jiné dokumenty. Přístup k databázi Celex je za úhradu.

4. Přidružení ČR k Evropské unii

Asociační dohoda **863** Česká republika je členem Evropské unie od 1. 5. 2004. Ale již 16. 12. 1991 podepsala tehdejší ČSFR s Evropským společenstvím dohodu o přidružení neboli **Asociační dohodu**, označovanou rovněž jako **Evropská dohoda**. Po rozpadu Československa podepsala 4. 10. 1993 Evropskou dohodu Česká republika jako již samostatný stát. Evropský parlament dohodu schválil 27. 10. 1993, Parlament ČR 8. 12. 1993. Evropská dohoda vstoupila v platnost po jejím schválení parlamenty zemí Evropské unie 1. 2. 1995. O vstup do Evropské unie požádala Česká republika oficiálně 23. 1. 1996. Dohoda stanovila jako cíl přidružení členství ve sjednocené Evropě a vytvořila rámec pro postupné začlenění ČR do Evropské unie.

Zvláštní pozornost byla v Asociační dohodě také věnována sblížování, **aproximaci** práva. ČR se zavázala zajistit postupnou slučitelnost jak stávajících, tak budoucích právních předpisů ČR s právními předpisy Společenství. Za prioritní v oblasti sblížování je v dohodě uvedeno celní právo, firemní právo (právo obchodních společenství), bankovní právo, daně a vedení účtů obchodních společností, duševní vlastnictví, ochrana zdraví a života lidí, zvířat a rostlin, životního prostředí, ochrana spotřebitele a celá řada dalších.

Smlouva o přistoupení k EU **864** Dne 3. 4. 2003 byla v Bruselu uzavřena mezi členskými státy Evropské unie (Belgie, Dánsko, Německo, Řecko, Španělsko, Francie, Irsko, Itálie, Lucembursko, Nizozemsko, Rakousko, Portugalsko, Finsko, Švédsko, Velká Británie) a přistupujícími státy (Česká republika, Estonsko, Kypr, Lotyšsko, Litva, Maďarsko, Malta, Polsko, Slovinsko, Slovensko) **Smlouva o přistoupení k Evropské unii**. Rada unie po obdržení stanoviska Komise a souhlasu Evropského parlamentu se vyslovila pro přijetí přistupujících států. Smlouva vstoupila 1. 5. 2004 v platnost, když ji ratifikovaly všechny smluvní strany a ratifikační listiny uložily u vlády Italské republiky.

Smlouva o přistoupení je velmi obsáhlým dokumentem, který obsahuje ujednání týkající se volného pohybu osob, volného pohybu zboží a služeb, práva obchodních společností, hospodářské soutěže, zemědělství, rybolovu, dopravní politiky, daní, statistiky, sociální politiky a zaměstnanosti, energetiky, malých a středních podniků, regionální politiky, životního prostředí, ochrany spotřebitele a zdraví, spolupráce v oblasti spravedlnosti a vnitřních věcí, celní unie, vnějších vztahů, společné zahraniční a bezpečnostní politiky, úpravy postavení orgánů EU a různorodá specifická opatření týkající se více členských států nebo i jen naší republiky.

Součástí smlouvy je rovněž **Akt o podmínkách přistoupení** a o úpravách smluv, na kterých je založena Evropská unie. Podle Aktu se pro přistupující státy stávají závaznými smlouvy (některé upravené), které dosud členské země EU uzavřely. Tento dokument také pamatuje na řešení případů, kdy se přistupující státy mohou v počátečním období

svého členství v EU dostat do určitých ekonomických, sociálních a jiných potíží.

5. Co je to Schengen?

V roce 1985 podepsali v malém lucemburském vinařském městečku Schengen zástupci pěti států (Německo, Francie, Belgie, Lucembursko a Nizozemí) tzv. **Schengenskou dohodu**. Vyjádřili tak jeden ze základních principů evropské integrace, jímž je vytvoření vnitřního tržního prostoru bez vnitřních hranic, ve kterém je zajištěn volný pohyb zboží, služeb, osob a kapitálu. Podpisem této smlouvy byl položen základní kámen postupně se prohlubující schengenské spolupráce. Pro praktické naplnění cílů této dohody je významnější **Schengenská prováděcí úmluva** z roku 1990, která je základním dokumentem popisujícím všechna opatření související se zrušením kontrol na společných hranicích smluvních stran a potřebná kompenzační opatření.

865 *Schengenská dohoda*

Proces schengenské spolupráce byl dovršen v březnu 1995, kdy se otevřel fungující prostor volného pohybu bez kontrol na vnitřních hranicích na území 7 států Evropského společenství (k původním signatářům se připojily Španělsko a Portugalsko). V následujících letech se pak přidávaly další státy a to Rakousko (1998), Itálie (1998), Řecko (2000) a v roce 2001 hromadně Finsko, Švédsko, Dánsko, Norsko a Island.

Amsterdamská smlouva (1999) učinila z schengenského *acquis* standardní součást práva EU/ES, kterou je každý nový členský stát povinen převzít v plném rozsahu. To znamená, že od roku 1999 se každý nový členský stát EU stane součástí schengenského prostoru (není tedy otázkou, zda se jí stane, ale jen kdy se tak stane). Česká republika tedy podpisem Smlouvy o přistoupení k EU stvrdila svůj závazek plně přijmout celé schengenské *acquis*. Součástí tzv. schengenského prostoru se naše republika stala dne 21. 12. 2007. V současné době se účastní schengenské spolupráce 24 států. Mimo schengen stojí z členských zemí EU, Velká Británie a Irsko, dále pak Kypr, Bulharsko a Rumunsko. Ze zemí, které nejsou členy Evropské unie, se k schengenu připojily Švýcarsko, Island a Norsko. Zvláštní statut mají San Marino, Andorra, Vatikán a Monako.

Zmíněná Schengenská prováděcí úmluva uvádí oblasti spolupráce signatářů úmluvy ve 142 člancích. Způsobu překračování státních (vnitřních) hranic je věnován jen jeden článek, když všechny ostatní představují tzv. kompenzační opatření, v nichž jsou stanovena pravidla pro překračování vnějších hranic a další formy spolupráce. Zahrnují oblast víz, policejní a justiční spolupráci či ochranu dat.

Nejsložitějším kompenzačním opatřením, zajišťující mezistátní spolupráci i bezpečnost v jednotném prostoru, je **Schengenský informační systém (SIS)**. Ten obsahuje společnou databázi, která je vytvářena a využívána všemi státy zapojenými do SIS. Nejde o centrální evidenci všech osob žijících v Evropské unii/Schengenu, ale o evidenci údajů

(záznamů) o některých osobách a věcech, které jsou důležité pro zajištění bezpečnosti a práva ve společném prostoru. Především jde o údaje o osobách pohřešovaných, o hledaných osobách, které mají být zatčeny, o osobách hledaných za účelem zajištění jejich spolupráce v trestním řízení (svědků), dále o údaje o nežádoucích státních příslušnících třetích zemí, kterým má být odepřen vstup nebo pobyt na území schengenského prostoru, ale také o hledaných věcech (např. odcizených či ztracených dokladech, automobilech, zbraních, padělaných bankovkách apod.). Přístup k těmto údajům mají především policejní, celní a justiční orgány.

V rámci využívání SIS může být prověřována identita každého našeho občana a provedena opatření odpovídající danému záznamu. Může být také každý z nás prověřován, zda je skutečným majitelem vozidla nebo i dalších věcí, které má v držení. Pokud bychom byli státním příslušníkem třetí země, mohli bychom být na základě rozhodnutí některého z členských států prohlášeni za osobu nežádoucí a mohl by nám být odepřen vstup do států schengenského prostoru.

V souvislosti s tím je ovšem třeba zmínit i to, že Schengenská prováděcí úmluva dává značný důraz na práva jednotlivců, takže např. zaručuje právo přístupu k informacím, které se občana týkají a které jsou obsaženy v SIS. Občan proto může žádat informace o tom, zda a případně jaké osobní údaje jsou o něm v SIS vedeny, z jakého důvodu byly zaznamenány a kterým orgánem, dále má právo na opravu nebo výmaz údajů, které jsou chybné nebo neoprávněně vloženy. Občan má právo obrátit se na národní dozorový orgán pro ochranu osobních údajů (u nás **Úřad pro ochranu osobních údajů** se sídlem v Praze) a žádat prověření zpracování údajů v SIS, má také právo obrátit se na soud nebo jiný příslušný úřad a požadovat, aby tyto údaje byly opraveny, vymazány, požadovat také poskytnutí informací nebo i náhradu případné škody.

*Úřad
pro ochranu
osobních
údajů* **866**

SIS je rovněž pod dozorem nezávislého **Schengenského společného dozorového orgánu (JSA)**, který je složen ze zástupců národních úřadů pro ochranu osobních údajů. JSA provádí technické kontroly v centrální databázi ve Štrasburku a dohlíží na dodržování práva jednotlivců na přístup k údajům v SIS.

Pro zvláště zvědavé doporučuji navštívit www.schengen-isa.dataprotection.org.

Vstup ČR do schengenského prostoru neznamená zrušení státních hranic. I v současné době tedy zůstává hranice ČR v dosavadní podobě, včetně vyznačení státní hranice formou hraničních kamenů apod. Nebudou pouze prováděny hraniční kontroly na stávajících hraničních přechodech ani jiná opatření proti nedovolenému překračování na tzv. zelené hranici. To ve svých důsledcích znamená prakticky volný pohyb osob přes pozemní hranice se sousedními státy a volné cestování po 24 státech Schengenu.

Zastupitelské úřady ČR budou vydávat krátkodobá, tzv. jednotná Schengenská víza s platností pro celý Schengenský prostor (i do Švý-

carska a Lichtenštejska). Podmínky pro vydávání dlouhodobých víz, povolení k pobytu nebo pro získání občanství si ovšem stanoví každý stát zcela samostatně.

Cizinci dlouhodobě žijící v ČR (držitelé povolení k dlouhodobému nebo trvalému pobytu) budou moci vstupovat a pobývat na území jiných schengenských států po dobu až 3 měsíců, aniž by potřebovali vízum či povolení k pobytu vydané jiným státem Schengenu.

A na co Schengen nemá vliv? Tak stále je třeba cestovat s platným cestovním dokladem (cestovní pas nebo průkaz totožnosti). Nebudou vás sice kontrolovat na hranicích, ale můžete být kontrolováni ve vnitrozemí, např. při pátrání po hledané osobě, při spáchání dopravního přestupku atd. Stále existují hraniční kontroly osob a zboží na mezinárodních letištích při letech z/do zemí mimo Schengen. Rovněž existují hraniční kontroly při cestách do zemí EU, které nejsou součástí Schengenu, tedy do Velké Británie, Irska, na Kypr, do Bulharska a Rumunska. Také nebyla zrušena omezení pohybu přes hranice v národních parcích a národních přírodních rezervacích. I nadále platí množstevní omezení pro převoz alkoholických nápojů a tabákových výrobků mezi jednotlivými státy EU a také při cestách ze/do třetích zemí. Rovněž trvá ohlašovací povinnost v jiných státech EU/Schengenu při pobytu přesahujícím období, jež je stanoveno příslušným státem.

- Zpracováno s využitím www.mvcr.cz
- www.euroskop.cz/schengen

Kontrolní otázky:

1. Co jsou Evropská společenství?
2. Jaký je rozdíl mezi Evropskými společenstvími a Evropskou unií?
3. Co je to „maastrichtský chrám“?
4. Jaká je soustava orgánů Evropské unie?
5. Co je to komunitární právo?
6. Jaké jsou prameny komunitárního práva?
7. Co je podstatou Smlouvy o přistoupení k EU?

Věcný rejstřík

Hesla lze vyhledat podle marginálních čísel uvedených na vnějším okraji stránek

A

adhezní řízení 802
advokát 503,526,527,799
akceptace 55
akcie 365
akciová společnost 364
akreditiv 404
Amsterdamská smlouva 853
analogie
- práva 31
- zákona 30
arbitráž 597
- finanční 598
asignace 166
asistent soudce NS 795
Asociační dohoda 863
autoremedura 619
azyl 604

B

Bankovní rada 664
bankovní záruka 378
bezdůvodné obohacení 332
běžný účet 406
bigamie 415
blokové řízení 614
byt
- nájem 230,231
- výměna 237
bytové náhrady 234, 236

C

cena
- díla 210
- kupní 206
cese 162
cestovní doklad 602
cestovní šek 409
církev 39
civilní delikt 155
civilní proces 513
cizinec 605
clo 651
Common Law 10

Č

Česká národní banka 87, 663

D

daně 645
daňová soustava 648
dědictví
- dodatečné projednání 355
- odmítnutí 346
- ze zákona 340
- ze závěti 347
dědic 344
- neopomenutelný 349
- nepravý 356
- nezpůsobilý 345
dědická sukcese 340
dědické skupiny 351
depozitum 247
derogační klausule 23
detence 114
děti
- výchova 417
- výživa 433
devizová banka 635
devizové prostředky 656
devizový
- cizozemec 654
- tuzemec 654
devizy 655
diskriminace 441,455
dividenda 366
dluh 148,163,178
- čestný 14, 261
dlužník 149,168,187
dodací podmínky 383
dohled 316
dohoda
- o hmotné odpovědnosti 450, 506, 507
- o pracovní činnosti 490
- o provedení práce 489
- o skončení pracovního poměru 459
dokazování 493, 846
domácí vězení 715
domněnky otcovství 425

dovolání 563, 835
dovolená 479
- další 480
- dodatková 480
- rodičovská 481
dovolené riziko 284,703
držba věci 113
držitel 115
družstvo 368
důkazy 544
- listinou 547
- ohledáním 548
- výslechem svědka 545, 808
- výslechem účastníka 549
- znaleckým posudkem 546, 810

E
EFTA 849
Evropská komise 857
Evropská komise pro lidská práva 101
Evropská rada 854
Evropská společnost 850
Evropská unie 851
Evropský parlament 855
Evropský soud pro lidská práva 102
Evropský účetní dvůr 859
exekuční titul 574
- evropský 575
Exekutorská komora 590
exces 703
expirační doba 66
extravilán 606

F
finanční
- arbitr 598
- orgány 657
- ředitelství 659
- úřady 660
fondy 658
funkce
- reparační 269
- represivní 271
- satisfakční 270

G
Generální ředitelství cel 659
genocidium 749

H
hlavní líčení 816
hmotné zabezpečení 444
hra 261,331
hranice trestní odpovědnosti 694
hromadné propouštění 462
hypotéka 135

I
imise 131
imunita 79
inkaso 405
insolvenční řízení 591
intabulace 119,144
integrace 844
interpelace 80
intravilán 606
iura novit curia 543

J
jednání soudu 541
- přípravné jednání 541
- jako znak tr. činu 685
jednatelství bez příkazu 246
jistota 177, 534
judikatura 28
justiční stráž 541

K
kasační stížnost 571
katastr nemovitostí 143
- zápisy do katastru nemovitostí 145
kauce - viz jistota
koakvizice 126
kolektivní smlouvy 511
komanditní společnost 360
komise pro lidská práva 97
kompenzace 190
konciliace 596
konfrontace 806
konkurs 593
korupční jednání 304
koupě na zkoušku 385
krádež 746
kraj (orgány kraje) 609
krajní nouze 268,283,704
kritika 336
kvitance 182

L

legislativní iniciativa 81
 liberační důvod 310,323
 licence 334
 litispendence 539
 loupež 741

M

Maastrichtská smlouva 852
 manželství 414
 matrika 599
 mediace 596
 města 607
 mezinárodní obchod 411
 Mezinárodní organizace práce 103
 Mezinárodní soud v Haagu 107
 Mezinárodní úřad práce 104
 Ministerstvo zahraničí USA 106
 mladiství 696
 mládež (pachatel) 695
 moc
 - soudní 85
 - výkonná 82
 - zákonodárná 73
 moderační právo 172,301, 380
 Montesquieu, Ch. L. 71
 morální normy 14
 mzda 482
 - minimální 484
 - zaručená 485

N

náhoda 290
 náhrada mzdy 467
 nájem
 - bytu 230
 - nebytových prostor 241
 - společný 230,235
 - ve svobodárně 242
 náklady
 - léčebné 295, 504
 - pohřební 305
 - řízení 558
 nakládání s omamnými látkami 752
 náložný list 400
 narovnání 185, 839
 nasciturus 36,334,344,425,445,521
 následek trestného činu 682
 návodce 677
 navykací režim 588

nedbalost 289,700
 Nejvyšší kontrolní úřad ČR 86, 662
 nemoc z povolání 501
 nenastoupení služby v ozbrojených silách 763
 neoprávněné podnikání 759
 neveřejné zasedání 818
 Nordická rada 847
 notář 354,528
 notifikace 65,197
 notorieta 543

nutná obrana 283,313,702

O

obce 605
 obecné ohrožení 751
 obecně prospěšné práce 716
 obecní orgány 608
 obhájce 799
 obchodní rejstřík 372
 obchodní zvyklost 377
 obnova řízení 572, 621, 833
 obviněný 796
 obžaloba 769, 815
 obžalovaný 797
 odbory 510
 oddlužení 595
 odpady 636
 odpor 580, 605,832
 odpovědnost
 - absolutní objektivní 274,312
 - dílčí 292
 - objektivní 156, 273, 308, 320, 321, 325, 327, 335,495
 - při odvracení škody 498
 - při pracovních úrazech 489
 - solidární 291,315
 - ve zvláštních případech 326
 - za bezdůvodné obohacení 265,330
 - za schodek 506,507
 - za škodu 192, 265, 305, 309, 311, 313, 317, 318,321,325,326,468,491,493
 - na odložených věcech 497
 - za vady 192,213,220,252,384,393
 - za ztrátu svěřených předmětů 508
 odsouzení 798
 odstoupení od smlouvy 184, 223,238, 258
 odstupné 472
 odúmrť 353
 odvolání 559,610,618,820,830
 OECD 848

- oferta 55
 - ohrožení pod vlivem návykových látek 753
 - ohrožování výchovy mládeže 757
 - ochrana
 - jména 333
 - názvu 333
 - přírody 632
 - půdy 634
 - ve věcech politických stran 569
 - ve věcech volebních 568
 - vod 633
 - zemědělského půdního fondu 635
 - životního prostředí 632,762
 - ochranná doba 472
 - ochrana osobnosti 333
 - postmortální 339
 - ochranné
 - léčení 729
 - opatření 612,728,735,
 - okamžitě zrušení pracovního poměru 463
 - okolnosti vylučující protiprávnost 278,702
 - okolnosti vylučující uzavření manželství 415
 - ombudsman 108
 - omezování osobní svobody 740
 - omyl 57
 - právní 701
 - skutkový 701
 - opatrovník 524
 - kolizní 420
 - opatření obecné povahy (zrušení) 570
 - opatření procesní 862
 - oprávněné použití zbraně 280,705
 - organizace
 - příspěvková 371
 - rozpočtová 371
 - organizátor 676
 - osobní spis 469
 - osoby
 - fyzické 36
 - právnické 39,447
 - osvojení 427
 - nezrušitelné 430
 - zrušitelné 428
- P**
- pactum de contrahendo 200
 - padělání a pozměňování peněz 760
 - pachatel 689
 - mladistvý 699
 - nepřímý 690
 - věk 693
 - Parlament ČR 73
 - patentoví zástupci 531
 - pěstounská péče 430
 - plátce daně 647
 - platební rozkaz 557
 - elektronický 557
 - směnečný 161
 - platební styk 653
 - platidlo 652
 - platnost právní normy 21
 - plnění
 - nedovolené 59,186
 - nemožné 59,186
 - pobyt
 - přechodný 600
 - trvalý 600
 - podmíněné propuštění 722
 - podmíněné zastavení trestního stíhání 837
 - podnikatel 357
 - zahraniční 413
 - podomní obchod 204
 - podpora a propagace hnutí... 750
 - podvod 748
 - pohlavní zneužití 745
 - pohledávka 147,162,176
 - pojišťovna 180
 - pokuta
 - pořádková 541
 - smluvní 172
 - policejní orgán 790
 - pomocník 678
 - poplatník 647
 - popření otcovství 426
 - poručník 423
 - porušování domovní svobody 743
 - Poslanecká sněmovna 74
 - poškození a ohrožení životního prostředí 762
 - poškozený 801
 - potvrzení o zaměstnání 471
 - poukázka 166
 - na cenné papíry 167
 - povinnost
 - důkazní 542
 - mlčenlivosti 809
 - oznamovací 493
 - tvrzení 542
 - zakročovací 266,492
 - pozemkové knihy 144
 - pozůstalost 345

- práce přesčas a v noci 478,487
- pracovně-právní vztahy 440
- pracovní
 - cesta 458
 - doba 473
 - - kratší 474
 - - pružná 475
 - klid 477
 - odměna 486
 - poměr 452
 - posudek 470
 - smlouva 453
 - úraz 500
- prameny práva 5, 95,109,439, 862
- právní
 - domněnka 127
 - moc 824
 - norma 17,18,19,20
 - obyčej 6
 - řád 15
 - síla 16
 - událost 34,285
 - úkon 52,53,54,58, 61
 - vědomí 4
 - vztahy 33
 - - objekt 44
 - obsah 43
 - subjekt 35
- právo 3
 - hospodářské 92
 - komunitární 860
 - kulturní 92
 - lidské 88, 94
 - menšin 91
 - na právní ochranu 93
 - na spravedlivý proces 519
 - na zaměstnání 430
 - občanské 109
 - petiční 89
 - politické 89
 - předkupní 125,208
 - převod 175
 - sociální 92
 - soudcovské 85,137
 - soukromé 13
 - unijní 902
 - věcné 110
 - veřejné 12
 - volební 75,77,90
 - zadržovací 142
 - zástavní 133,581
 - zpětné koupě 209
- preambule 70
- precedens 8
- prekluze 64
- presumpce 272
- prezident 83
- princip
 - majorizace 124
 - priority 134
- probační úředník 794, 838
- procesní opatření 825
- prodej
 - na objednávku 207
 - úhrnem 198
 - v obchodě 207
- prodlení
 - dlužníka 168,379
 - věřitele 171,379
- prohlášení za mrtvého 341
- prokura 42
- promlčení 63, 303, 332, 381
- propadnutí
 - majetku 712
 - věci 711
- protiprávní úkon 62,277
- prověrka na místě 813
- provinění 697,732
- provize 253
- provoz zvlášť nebezpečný 325
- provozní činnost 307, 319
- provozovatel 322
- přečin 670
- předběžná opatření 533
- překážky v práci 488
- přestupek 610
- převedení na jinou práci 456
- převzetí plnění 165
- přezkum rozhodnutí 621
- příčetnost 692
- příčinná souvislost / vztah 286,688
- příkazní řízení 615
- přípravné řízení 804
 - zkrácené 814
- přípustné riziko 707
- přísedící 85,553
- příslušenství věci 51
- přistoupení k závazku 164

R

Rada Evropské unie 856
 Rada Evropy 845
 Rada zaměstnanců 509
 recidiva 726
 referendum 72
 regály 644
 registrované partnerství 419
 regres 328
 Rejstřík zástav 136
 reklamace 65,197
 rekognice 807
 rekonstrukce 812
 renta 298
 reorganizace (insolvenční řízení) 594
 res iudicata 540
 restituce
 - naturální 302,496
 - relutární 302
 rezervace 250
 riziko ve výrobě a výzkumu 292
 rodičovská zodpovědnost 421
 rodové zřízení 2
 rozhodčí řízení 597
 rozhodnutí konstitutivní 150
 rozklad 620
 rozpočtová
 - opatření 642
 - provizoria 639
 - rezerva 641
 - soustava 640
 rozsudek 550, 826
 - pro uznání 551
 - pro zmeškání 551
 rozvod 417
 ručení 173
 rvačka 753

Ř**Řízení**

- po zrušení nálezem Ústavního soudu 842
 - proti mladistvým 843
 - proti uprchlému 836
 - před samosoudcem 840
 - zjednodušené 841

S

sankce za přestupek 611
 satisfakce
 - morální 337

- peněžitá 338
 sazba daně 646
 sázka 261,331
 Sbírka zákonů ČR 24
 Schengenská dohoda 865
 Senát 76, 804
 - hlasování 553, 827
 - porada 553, 817
 skutek 680
 skutková podstata 679
 slib odškodnění 410
 složka smlouvy
 - nahodilá 159
 - obvyklá 151,453
 - podstatná 151,453
 směnka 160
 smír přetorský 535
 smlouva 55
 - aleatorní (odvážná) 14,261
 - cestovní 264
 - darovací 218
 - distanční 203
 - fixní 169
 - komisionářská 395
 - kupní 205,382
 - licenční 389
 - mandátní 394
 - mezinárodní 11
 - normativní 9
 - o akreditivu 404
 - o běžném účtu 406
 - o dílo 221,392
 - o důchodu 260
 - o inkasu 405
 - o kontrolní činnosti 396
 - o koupi najaté věci 392
 - o nájmu 227, 401
 - o obchodním zastoupení 398
 - o obstarání prodeje věci 243,245
 - o obstarání věci 243,244
 - o opravě a úpravě věci 221
 - o podnájmu 228,239,241
 - o prodeji podniku 386
 - o provozu dopravního prostředku 402
 - o přepravě 251,400
 - o přistoupení k EU 864
 - o půjčce 225
 - o sdružení 259
 - o skladování 391
 - o smlouvě budoucí 200

Věcný rejstřík

- o tichém společenství 403
 - o ubytování 248
 - o uložení cenných papírů 408
 - o uložení věci 390
 - o úschově 247
 - o úvěru 388
 - o vkladovém účtu 407
 - o vkladu 254
 - o výpůjčce 226
 - o zhotovení věci na zakázku 221
 - pojistná 257
 - předmanželská 126
 - příkazní 243
 - rozhodčí 597
 - směnná 217
 - spotřebitelská 202
 - zasilatelská 399
 - zprostředkovatelská 254, 397
 - smluvní přímus 152
 - sociálně-právní ochrana dětí 437, 438
 - souběh 724
 - součást věci 50
 - soudní exekutor 590
 - soudní komisař 354,529
 - soudy 85, 96, 781-785
 - mládeže 888
 - rozhodčí 597
 - Soudní dvůr ES 858
 - soutěž
 - hospodářská 373
 - nekalá 375
 - splnění dluhu 179
 - splynutí 188,229
 - společné jmění 126
 - společnost s ručením omezeným 362
 - tichá 403
 - spolupachatel 691
 - spoluvlastnictví 237,238
 - správce dědictví 352
 - správní soudnictví 573
 - řízení 616
 - srážky ze mzdy 174,483
 - státní
 - občanství 601
 - podnik 372
 - rozpočet 637, 638
 - symboly 72
 - zastupitelství 530,789
 - závěrečný účet 643
 - statutární orgán 40,359,361.363.367,369,447
 - stávka 512
 - stížnost 831
 - pro porušení zákona 834
 - střet provozů 324
 - svědek 808
 - svépomoc 128,281
 - svolení poškozeného 282,706
 - systém práva 32
- ## Š
- šikana 317
 - škoda 275,293,380,468,496,506
- ## T
- tlumočník 792
 - tradice (předání) 118
 - trest 708
 - nepodmíněný 719
 - peněžitý 709
 - podmíněný 710
 - souhrnný 725
 - společný 727
 - účel 706
 - výjimečný 720
 - trestná součinnost 675
 - trestní opatření 736
 - trestní právo
 - hmotné 666
 - procesní 665
 - trestní příkaz 828
 - trestný čin 667,668, 673
 - čin jinak trestný 733
 - dokonaný 674
 - následek 682, 687
 - objekt 681
 - objektivní stránka 685
 - pokus 673
 - předmět 684
 - příprava 672
 - subjektivní stránka 698
 - účinek 683
 - Tripartita 7
 - týrání svěřené osoby 756
- ## U
- ublížení na zdraví 739
 - ubytovací řády 249
 - účastník řízení 521,564, 573,617
 - účinnost právní normy 22
 - úmysl 288, 699

úpadek 592
 uprchlík 644
 určení rodičovství 424
 úrok 170
 úřad práce 443
 Úřad pro ochranu hospodářské soutěže 374
 Úřad pro ochranu osobních údajů 866
 Úřad pro zastupování státu ve věcech majet-
 kových 532
 úschova soluční 183
 usnesení 556,829
 ústava 69
 - flexibilní 68
 - rigidní 67
 ústavní výchova 422
 ušlý zisk 276,293

V

vady
 - faktické 193
 - neodstranitelné 198,216
 - odstranitelné 198,215
 - právní 193,199
 - zjevné 195
 valuty 656
 vazba 805
 věci
 - bez pána 49,116
 - druhově určené 47
 - individuálně určené 48
 - movité 46
 - nemovité 4
 - opuštěné 121
 - skryté 121
 - ztracené 121
 věcná břemena 139
 veřejná obchodní společnost 358
 veřejná soutěž 262
 veřejné mínění 4
 veřejné zasedání 819
 veřejnost 844
 veřejný ochránce práv 108
 veřejný příslib 263
 věřitel 149,171,187
 vis maior 380
 vklad vlastnického práva 119,145
 vkladní
 - knížka 255
 - list 256
 vkladový účet 407

vláda 84
 vlastizrada 758
 vlastnictví 111
 - originární nabytí 117
 volba povolání 441
 volební systém
 - poměrného zastoupení 75
 - většinový 77
 vrácení daru 220
 vražda 737
 - novorozeného dítěte matkou 737
 vůle 56
 Výbor OSN pro odstranění rasové diskrimi-
 nace 100
 Výbor pro lidská práva 97
 Výbor pro odborové svobody 105
 Výbor proti mučení 99
 vydědění 421
 vydírání 742
 vydržení 119,132,140
 vyhoštění 718
 výhrada
 - koupě na zkoušku 212
 - lepšího kupce 211
 - veřejného pořádku 412
 - vlastnictví 207
 - zpětného prodeje 210
 výchovná opatření 734
 výklad právní normy
 - doktrinální 29
 - extenzivní 28
 - legální 25
 - Nejvyššího soudu 14
 - oficiální 26
 - restriktivní 28
 - soudní 28
 výklad právního úkonu 60
 výkon rozhodnutí 573,622
 - odebráním věci 584
 - o výchově nezletilých dětí 587
 - prodejem movitých věcí 579
 - prodejem nemovitostí 580
 - prodejem podniku 581
 - provedením prací a výkonů 586
 - příkázáním pohledávky 577
 - příkazem k výplatě z účtu 578
 - rozdělení věci 585
 - srážkami ze mzdy 576
 - vykázáním z obydlí 589
 - vyklizením 583

- zástavním soudcovským právem 582
 - výkon trestu 721
 - vykonatelnost rozhodnutí 555
 - vykonávací řízení 822
 - Vyšetřovací a smírčí komise pro odborové svobody 105
 - vyšetřovací pokus 811
 - vyšší soudní úředník 793
 - výtržnictví 754
 - výkon práva 279
 - vyluka 512
 - výměnek 141
 - výpověď (obecně) 191
 - nájmu bytu 232
 - z pracovního poměru 462
 - vyvlastnění 112
 - vyživovací povinnost 431
 - dětí 433
 - manželů 434
 - matce dítěte 436
 - rodičů 432
 - rozvedených manželů 435
- Z**
- zabití 738
 - zabezpečovací detence 730
 - zabrání věci 731
 - zahlázení odsouzení 823
 - zákaz
 - činnosti 713
 - pobytu 717
 - vstupu 714
 - reformace in peius 821
 - zákonné opatření 78
 - zákonnost 1
 - zaměstnanec 448,464
 - zaměstnavatel 445,465
 - zamezení dvojího zdanění 650
 - zanedbání povinné výživy 755
 - Západoevropská unie 846
 - zapisovatel 791
 - započtení 190
 - záruka 194,214,224
 - záruční list 164
 - zásada
 - arbitrárního pořádku 514
 - bezprostřednosti 777
 - dobré víry 154
 - familiarizace 342
 - individualizace 342
 - in dubio pro reo 767
 - legality 768
 - legální důkazní teorie 514
 - legálního pořádku 514
 - materiální pravdy 518
 - obžalovací 775
 - oficiality 769
 - pacta sunt servanda 153,189
 - práva na obhajobu 779
 - práva na užívání mateřského jazyka 780
 - presumpce nevinny 766
 - projednací 515
 - rovnosti účastníků 516
 - smluvní volnosti 151
 - spolupráce se sdružením občanů 774
 - stíhání jen ze zákonných důvodů 765
 - ústnosti 776
 - veřejnosti 191, 232,460,778
 - volného hodnocení důkazů 514, 773
 - vyhledávací 515,770
 - vyšetřovací 515,771
 - zjištění skutkového stavu 772
 - zasílatelský příkaz 399
 - zastavení (podmíněné) trestního stíhání 846
 - zástupce 41,449,451,523,800
 - snoubence 416
 - závazek 146, 376
 - závěť 347
 - zavinění 272,287,698
 - zběhnutí 764
 - zdaňovací období 650
 - zemědělský půdní fond 635
 - zkrácení daně 761
 - zkušební doba 454,46
 - zločin 671
 - změna poměrů 189,201,238
 - zmocněnec obecný 525
 - znak trestného činu 669
 - znalec 810
 - znásilnění 744
 - zpracování věci 120
 - zpronevěra 747
 - způsobilost
 - delikttní 314
 - k právním úkonům 37, 38,446,448
 - k právům a povinnostem 36,445
 - procesní 522
 - ztížení společenského uplatnění 296,509
 - ztráta čestných titulů 723
 - ztráta na

- důchodu 299
- výtěžku 297,502
- zúčastněná osoba 520, 803

Ž

žaloba 536

- na obnovu řízení 561
- na plnění 537
- o neplatnost výpovědi 234
- o nepřípustnost prodeje zástavy 138
- pro nečinnost 566
- pro zmatečnost 562
- proti nezákonnému postupu 567
- proti správnímu rozhodnutí 565

- statusová 537
- určovací 538
- vindikační 129
- zápůrčí 130
- žalobní petit 536
- živnost 623
- koncesovaná 624
- ohlašovací 625
- živnostenská
- provozovna 627
- správa 628
- živnostník 626
- životní prostředí 629
- životní vlivy 630

Publikace vycházející již v devátém vydání, schválená MŠMT ČR jako učební text pro střední odborné a vyšší odborné školy, je věnována základům práva v České republice. Vychází z osvědčeného schématu, podává ucelený, přehledný a dobře systematicky utříděný výklad nejvýznamnějších právních institutů a vztahů, a to ze všech významných oblastí práva ČR.

Autoři působí jako soudci Krajského soudu v Plzni a současně jako vysokoškolští učitelé Fakulty právnické Západočeské univerzity v Plzni. Do učebního textu tak zúročili své bohaté poznatky ze soudní praxe i z výuky. Publikace si našla svůj široký okruh zájemců díky srozumitelnému a přístupnému výkladu, který umožňuje čtenáři dobrou orientaci v právním řádu ČR.

Deváté vydání, stejně tak jako i předchozí publikace, reaguje na aktuální legislativní stav. V tomto případě jde především o právo trestní. Nový trestní zákoník nabývá účinnosti k 1. lednu 2010.

Učebnice je koncipována především pro studenty a pedagogy středních škol, hojně je však využívána i posluchači prvních ročníků fakult vyučujících právo. Doporučit ji lze i zájemcům z řad laické veřejnosti.

 eShop
Váš nejvýhodnější nákup
www.beck.cz

UT10

ISBN 978-80-7400-156-7

9 788074 001567